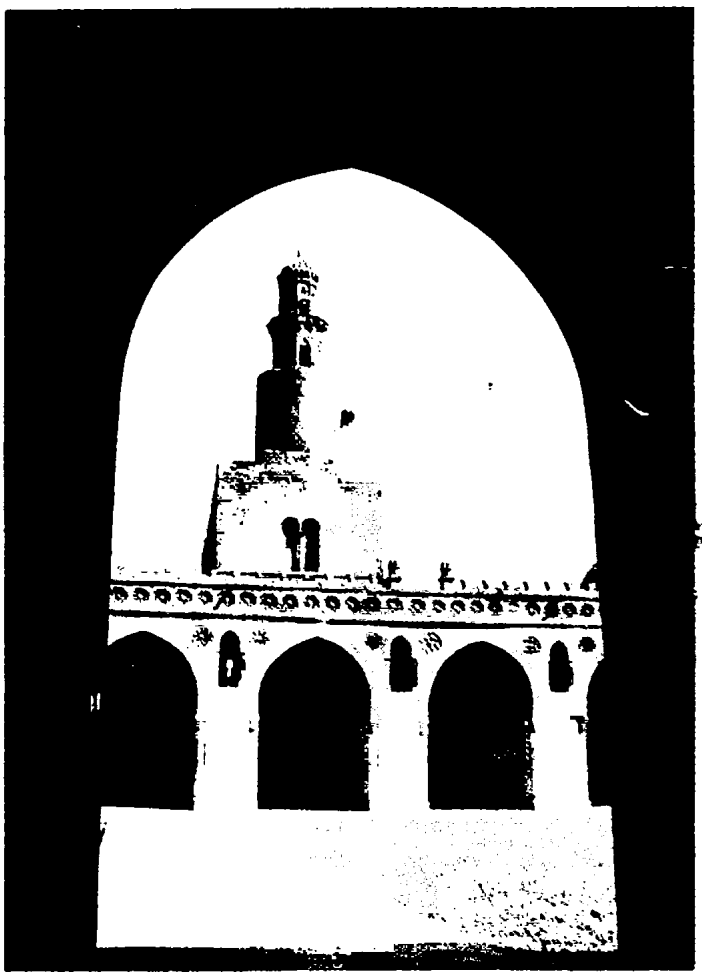
İSLÂM TARİHİ

İbnü'l-Esîr
El Kâmil Fi't- Tarih Tercümesi

Bahar
Yayınları

İBNÜ'L-ESİR

İSLÂM TARİHİ

EL-KÂMİL Fİ'T-TÂRİH TERCÜMESİ

Yedinci Cilt

Çeviren:

Dr. Ahmet Ağırakça

Redaktör:

Doç. Dr. Mertol Tulum

Osman Başpehlivan
Beyazsaray zemin kat no. 25
Tel: 527 60 03 Beyazıt - İstanbul

RENK-İŞ OFSET -1991 TEL:5779174

İÇİNDEKİLER

HİCRET'İN İKİ YÜZ YİRMİ SEKİZİNCİ (M. 842-843) YILI OLAYLARI ... 13
Müslümanların Sicilya'ya Yaptıkları Seferler ... 13
Mûsâ b. Mûsâ ve Hâris b. Yezid Arasındaki Savaş ... 15
Çeşitli Olaylar ... 16
HİCRET'İN İKİ YÜZ YİRMİ DOKUZUNCU (M. 843-844) YILI OLAYLARI ... 17
HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZUNCU (M. 844-845) YILI OLAYLARI ... 19
Boğa'nın Medine'deki Bedeviler Üzerine Yürümesi ... 19
Abdullah b. Tâhir'in Vefatı ... 20
Abdullah b. Tâhir'in Hayatından Bazı Örnekler ... 20
Endülüs'te Kâfirlerin İslâm Ülkelerine Saldırmaları ... 21
Çeşitli Olaylar ... 23
HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ BİRİNCİ (M. 845-846) YILI OLAYLARI ... 24
Boğa'nın Bedevilere Karşı Yürüttüğü Faaliyetler ... 24
Ahmed b. Nasr b. Mâlik el-Huzâî Olayı ... 25
Çeşitli Olaylar ... 27
HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ İKİNCİ (M. 846-847) YILI OLAYLARI ... 31
Numeyroğullarıyla Yapılan Savaş ... 31
Ebû Ca'fer el-Vâsık'ın Vefatı ... 32
el-Vâsık Billâh'ın Hayatından Bazı Örnekler ... 34
el-Mütevekkil'in Hilâfeti ... 36
Çeşitli Olaylar ... 37
HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ (M. 847-848) YILI OLAYLARI ... 38
Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyâd'ın Yakalanması ... 38
Çeşitli Olaylar ... 40
HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ (M. 848-849) YILI OLAYLARI ... 42
Muhammed b. Buays'ın Kaçışı ... 42
İtâh (İnâk)'ın Başına Gelenler ... 43
İfrikıye'de Meydana Gelen Tatsızlıklar ... 44
Çeşitli Olaylar ... 44
HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ BEŞİNCİ (M. 849-850) YILI OLAYLARI ... 46
İtâh (İnâk)'ın Öldürülmesi ... 46
İbn Buays'ın Esir Edilmesi ve Öldürülmesi ... 47
el-Mütevekkil'in Evlâtlarına Veliahtlık ile Bey'at Edilmesi ... 48
Birinin Peygamberlik İddiasında Bulunduğuna Dair ... 48
Bu Yılda Endülüs'te Meydana Gelen Olaylar ... 49
Çeşitli Olaylar ... 50

HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ ALTINCI (M. 850 - 851) YILI OLAYLARI ... 52
Muhammed b. İbrâhim'in Öldürülmesi ... 52
Halife el-Mütevekkil'in Hz. Hüseyn b. Ali b. Ebi Tâlib'in Kabrine Karşı Davranışı ... 52
Çeşitli Olaylar ... 54
HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ YEDİNCİ (M. 851 - 852) YILI OLAYLARI ... 56
Armenia Halkının Valileri Üzerine Saldırıları ... 56
el-Mütevekkil'in İbn Ebi Du'âd'a Kızması ve İbn Eksem'i Kadılığa Tayin Etmesi ... 57
el-Abbas b. el-Fazl'ın Sicilya'ya Tayini ve Fethettiği Yerler ... 57
Kasryânne (Castrogiovanni)'nın Fethi ... 58
Ya'kûb b. el-Leys Olayının Başlaması ... 60
Çeşitli Olaylar ... 61
HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ (M. 852 - 853) YILI OLAYLARI ... 63
Boğa'nın Tiflis'teki Faaliyetleri ... 63
Rumların Mısır Üzerine Yürümeleri ... 64
Abdurrahman b. el-Hakem'in Vefatı ve Yerine Oğlu Muhammed'in Tahta Geçmesi ... 64
Çeşitli Olaylar ... 65
HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ DOKUZUNCU (M. 853 - 854) YILI OLAYLARI ... 66
HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRKINCI (M. 854 - 855) YILI OLAYLARI ... 67
Humus Halkının Valilerine Karşı Saldırısı ... 67
Endülüs'te Müslümanlarla Franklar Arasında Meydana Gelen Savaş ... 67
Çeşitli Olaylar ... 68
HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK BİRİNCİ (M. 855 - 856) YILI OLAYLARI ... 70
Humus Halkının Valilerine Saldırması ... 70
Müslümanlarla Bizanslılar Arasında Esir Mübadelesi ... 70
Bicâ Kabilelerinin Mısır'a Saldırısı ... 71
Çeşitli Olaylar ... 73
HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK İKİNCİ (M. 856 - 857) YILI OLAYLARI ... 74
HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ (M. 857 - 858) YILI OLAYLARI ... 76
HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ (M. 858 - 859) YILI OLAYLARI ... 77
HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK BEŞİNCİ (M. 859 - 860) YILI OLAYLARI ... 78
Endülüs'te Kâfirlerin İslâm Ülkesine Saldırmaları ... 80
Berberilerle Ağlebiler Arasında İfrikıye'de Meydana Gelen Bir Savaş ... 81
Çeşitli Olaylar ... 81
HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK ALTINCI (M. 860 - 861) YILI OLAYLARI ... 83
HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK YEDİNCİ (M. 861 - 862) YILI OLAYLARI ... 85
el-Mütevekkil'in Öldürülmesi ... 85
el-Muntasır'a Bey'at Edilmesi ... 92
Hafâce b. Süfyân ve Oğlu Muhammed'in Sicilya'ya Hakim Olmaları ve Burada Yaptıkları Gazalar ... 94
Çeşitli Olaylar ... 97

HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK SEKİZİNCİ (M. 862 - 863) YILI OLAYLARI ... 98
Vasif'ın Bizans İllerine Yaptığı Gazalar 98
el-Mu'tezz ve el-Müeyyed'in Veliahtlıktan Azledilmeleri 99
el-Muntasır'ın Vefatı 101
el-Muntasır'ın Hayatından Kısa Örnekler 102
el-Müstain'in Hilâfet Dönemi 103
Çeşitli Olaylar 104
HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK DOKUZUNCU (M. 863 - 864) YILI OLAYLARI 107
Bizans'a Yapılan Gazalar ve Ali b. Yahyâ el-Ermeni'nin Öldürülmesi 107
Bağdâd'da Meydana Gelen Karışıklıklar 107
Sâmerrâ'da Meydana Gelen Karışıklıklar 108
Otamış'ın Öldürülmesi 108
Çeşitli Olaylar 109
HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİNCİ (M. 864 - 865) YILI OLAYLARI 111
Yahyâ b. Ömer et-Tâlibî'nin İsyânı ve Öldürülmesi 111
el-Hasan b. Zeyd el-Alevî'nin İsyanı 114
Çeşitli Olaylar 116
HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ BİRİNCİ (M. 865) YILI OLAYLARI 118
Bâgır et-Türkî'nin Öldürülmesi 118
el-Müstain-in Bağdâd'a Gitmesi 119
el-Mu'tezz Billâh'a Bey'at Edilmesi 120
el-Müstain'in Bağdâd'da Kuşatılması 123
Enbâr'daki Olaylar 130
Endülüs'te Franklara Karşı Girişilen Gazalar 138
Çeşitli Olaylar 139
HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ İKİNCİ (M. 866) YILI OLAYLARI 142
el-Müstain'in Görevden Azledilmesi 142
Vasif ve Boğa'nın Durumları 143
Muhammed b. Abdullah ile Bağdâd Askerleri Arasında Meydana Gelen Olaylar 144
el-Müeyyed'in Görevden Azli ve Ölümü 146
el-Müstain'in Öldürülmesi 147
Türkler ile el-Meğâribe Arasında Meydana Gelen Olaylar ... 147
Musâvir'in Bevâzic'te İsyanı 148
Çeşitli Olaylar 149
HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ (M. 867) YILI OLAYLARI 151
Kerec Şehrinin Ebû Dülef'ten Alınması 151
Vasif'in Öldürülmesi 151
Bündâr et-Taberî'nin Öldürülmesi 152
Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'in Vefatı 153
Musul ve Çevresinde Meydana Gelen Karışıklıklar 153
Çeşitli Olaylar 155
Saffâriler (Ya'kûb es-Saffâr) Devletinin Başlangıcı ve Ya'kûb'un Herât ile Bûşenc İllerine Hakim Olması 155
HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ (M. 868) YILI OLAYLARI ... 157
Boğa eş-Şarâbî'nin Öldürülmesi 157
Ahmed b. Tulun'un Ortaya Çıkışı 158

Hariçi Müsâvir ile Musul Askerleri Arasında Meydana Gelen Olaylar ... 159
Çeşitli Olaylar ... 159
HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ BEŞİNCİ (M. 868-869) YILI OLAYLARI ... 161
Ya'kûb b. Leys es-Saffâr'ın Kirmân'ı İstilâ Etmesi ... 161
Yakub b. Leys'in Fars Bölgesine Hakim Oluşu ... 162
el-Mu'tezz'in Görevinden Azledilmesi ve Ölümü ... 164
el-Mühtedi'nin Halife Olması ... 166
Bağdâd'da Meydana Gelen Karışıklıklar ... 166
el-Mu'tezz'in Annesi Kabiha'nın Ortaya Çıkışı ... 167
Ahmed b. İsrâil ve Ebû Nûh'un Öldürülmesi ... 168
Süleyman b. Abdullah b. Tâhir'in Bağdâd Valiliğine Tayini, Ordu ile Halkın Şehirde Çıkardığı Karışıklıklar ... 169
Müflih'in Taberistân'ı İstilâ Etmesi ve Oradan Ayrılması ... 170
Müsâvir'in Musul'a Hakimiyeti ... 171
Zencilerin İlk Defa İsyan Etmeleri ... 172
Çeşitli Olaylar ... 180
HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ ALTINCI (M. 869-870) YILI OLAYLARI ... 183
Mûsâ b. Boğanın Sâmerrâ'ya Varışı ve Sâlih'in Gizlenmesi ... 183
Sâlih b. Vasif'in Öldürülmesi ... 184
Haricilerle Musâvir'in Görüş Ayrılığına Düşmesi ... 189
el-Mühtedi'nin Azli ve Ölümü ... 191
el-Mühtedi'nin Yaşayışından Bazı Örnekler ... 195
el-Mu'temid Alallâh'ın Hilâfeti ... 197
Zencirlerin İsyânı ... 197
Zencilerin Übülle'ye Girmesi ... 198
Zencilerin Abadân'a Hakimiyetleri ... 198
Zencilerin Ahvâz'a Hakim Olmaları ... 199
İsâ b. eş-Şeyh'in Şâm'dan Azledilmesi ve Armenia'ya Tayini
Alevi İbn es-Sûfî Olayı ve Mısır'da İsyânı ... 199
Ali b. Zeyd'in Kûfe'de İsyanı ve Oradan Çıkması ... 200
Çeşitli Olaylar ... 201
HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ YEDİNCİ (M. 870-871) YILI OLAYLARI ... 202
Ebû Ahmed el-Muvaffak'ın Mekke'den Sürre-men-reâ (Sâmerrâ)'ya Geri Dönmesi ... 202
Zencilerin el-Hâcib Said'e Yenilmeleri ... 202
İbn el-Müdebbir'in Zencilerin Elinden Kurtulması ... 202
Said'in Zencilere Mağlûp Olması ve Mansûr b. Ca'fer'in Basra Valiliği ... 203
Zenci Ordusunun Ahvâz'da Mağlup Olması ... 203
Zencilerin Basra'yı Ele Geçirmeleri ve Yakıp Yıkmaları ... 204
el-Müvelled'in Zencilerle Savaşmak Üzere Gönderilmesi ... 206
Ya'kûb b. Leys'in Fars Bölgesine Gelmesi ve Belh ve Diğer Şehirlere Hakim Olması ... 206
el-Hüseyn b. Zeyd el-Alevî'nin Cürcân'a Hakim Olması ... 207
Çeşitli Olaylar ... 208
HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ SEKİZİNCİ (M. 871-872) YILI OLAYLARI ... 210
Mansûr b. Ca'fer el-Hayyât'ın Öldürülmesi ... 210
Ebû Ahmed'in Zenciler Üzerine Gönderilmesi ve Müflih'in Ölümü ... 211

Yahyâ b. Muhammed el-Bahrânî'nin Öldürülmesi 212
Ebû Ahmed'in Vâsıt'a Geri Dönmesi 213
Çeşitli Olaylar 214
HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ DOKUZUNCU (M. 872-873) YILI OLAYLARI 216
Zencilerin Ahvâz'a Girmeleri 216
Mûsâ b. Boğa'nın Zencilerle Savaşmak Üzere Harekete Geçmesi 216
Ya'kûb es-Saffâr'ın Nisâbûr'u Ele Geçirmesi 218
İbn es-Sûfî'nin Mısır'da İkinci Kez İsyanı 219
Ebû Abdurrahman el-Umarî'nin Durumu 220
Bu Yılda Endülüs'te Meydana Gelen Olaylar 221
Çeşitli Olaylar 222
HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞINCI (M. 873-874) YILI OLAYLARI 223
Ya'kûb'un Taberistân'a Gelişi 223
Musul'da Meydana Gelen Karışıklıklar ve Vali'nin Şehirden Çıkarılması 224
Endülüs'te Tuleytula (Toledo) Halkı ile Hevvâra Halkı Arasında Meydana Gelen Savaş 226
Çeşitli Olaylar 226
HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞ BİRİNCİ (M. 874-875) YILI OLAYLARI .. 229
Muhammed b. Vâsıl ile İbn Müflih Arasındaki Savaş 229
Ebû's-Sâc'ın Ahvâz'a Tayini 230
Ya'kûb es-Saffâr'ın Fars Bölgesine Geri Dönmesi ve İbn Vâsıl ile Aralarında Savaşın Patlak Vermesi 230
Ebû Ahmed'in Basra'ya Gitmek Üzere Hazırlıklar Yapması ... 231
Nasr b. Ahmed es-Sâmânî'nin Mâverâünnehir'e Tayini 232
Berka Halkının İsyanı 235
İbrâhim b. Ahmed'in İfrikıyye Valiliğine Tayini 236
Çeşitli Olaylar 239
HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞ İKİNCİ (M. 875-876) YILI OLAYLARI ... 241
el-Muvaffak ile es-Saffâr Arasında Meydana Gelen Savaş ... 241
Zencilerin Çıkardığı Karışıklıklar 243
Zencilerin Uğradığı Büyük Bir Mağlûbiyet 244
Ahmed b. Abdullah el-Hucustânî'ye Dair 246
Ahmed b. Abdullah el-Hucustânî'nin Öldürülmesi 252
Çeşitli Olaylar 253
HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞ ÜÇÜNCÜ (M. 876-877) YILI OLAYLARI . 255
Zencilerle Yapılan Bir Çatışma 255
Ya'kûb b. es-Saffâr'ın Ahvâz ve Diğer Çevre İllerine Hâkim Olması 255
Rumların Lü'lü'e'ye Hâkim Olmaları 256
Çeşitli Olaylar 257
HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ (M. 877-878) YILI OLAYLARI 259
Abdullah b. Kâvûs'un Esareti 259
Zencilerin Bu Yıl Çıkardıkları Karışıklıklar ve Vâsıt'a Girmeleri 259
Halife el-Mu'temid'in el-Hasan b. Muhalled'i Vezir Tayin Et-

mesi, Azli ve Yerine Süleyman b. Vehb'in Vezir Olması 262
Amâcûr'un Vefat Etmesi, Ahmed b. Tulun'un Şâm Bölgesi ile Tarsus'a Hâkimiyeti ve Simâ et-Tavil'in Öldürülmesi 263
Çin İllerinde Meydana Gelen Karışıklıklar 265
Müslümanların Sirakuza'ya Hakim Olmaları 266
Çeşitli Olaylar 267
HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞ BEŞİNCİ (M. 878-879) YILI OLAYLARI . 269
Zencilerin Bu Yılki Durumları ve Onlarla Münasebetler 268
Mesrûr el-Belhî'nin Ahvâz'a Tayini ve Zencilerin Ona Mağlup Olması 268
Abbâs b. Ahmed b. Tulun'un Babasına Karşı İsyanı 269
Ya'kûb es-Saffâr'ın Ölümü ve Yerine Kardeşi Amr'ın Başa Geçmesi 271
Çeşitli Olaylar 272
HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞ ALTINCI (M. 879-880) YILI OLAYLARI . 274
Zenciler İle Ağartmış Arasında Meydana Gelen Olaylar 274
Zencilerin Râmehürmüz'e Girmeleri 275
Çeşitli Olaylar 277
HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞ YEDİNCİ (M. 880-881) YILI OLAYLARI . 282
Zencilerle İlgili Haberler 282
el-Muvaffak'ın Zencilerle Çarpışmak Üzere Varması ve el-Menia'nın Fethi 287
el-Muvaffak'ın Tahsâ'yı Ele Geçirmesi 289
el-Muvaffak'ın Ahvâz'a Yürümesi ve Zencileri Oradan Söküp Atması 291
Zenci Liderinin Muhasara Altına Alınması 293
el-Muvaffak'ın Zenci Reisinin Şehrine Geçmesi 298
Musul'da Hariciler Arasında Meydana Gelen Savaş 301
Çeşitli Olaylar 303
HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞ SEKİZİNCİ (M. 881-882) YILI OLAYLARI . 305
Zencilerle Olan İlişkiler 305
el-Mu'tazıd ve Bedeviler Arasında Meydana Gelen Bir Çatışma 306
Râfi' b. Herseme ile İlgili Bazı Olaylar 308
Endülüs ve İfrikıyye'de Meydana Gelen Olaylar 309
Çeşitli Olaylar 310
HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞ DOKUZUNCU (M. 882-883) YILI OLAYLARI 313
Zencilerle İlgili Haberler 313
Zenci Reisinin Köşkünün Ateşe Verilmesi 315
Nusayr'ın Suda Boğulması 318
Zenci Reisinin Bir Köprüsünün Yakılması 319
Zenci Alevi Reisinin Şehrin Doğu Tarafına Geçmesi ve Şehir Çarşısının Ateşe Verilmesi 320
el-Muvaffak'ın Zenci Reisinin Şehrinin Batı Tarafına Tamamen Hâkim Duruma Geçmesi 323
el-Muvaffak'ın Zenci Alevi Reisinin Şehrinin Doğu Tarafına Hâkim Olması 328
Lü'lü'ün Efendisi Ahmed B. Tulun İle Anlaşmazlığa Düşmesi . 330

el-Mu'temid'in Şâm'a Doğru Harekete Geçmesi ve Yoldan Tekrar Geri Dönüşü ... 331
Ahmed b. Tulun'un Askerleriyle el-Muvaffak'ın Askerlerinin Mekke'de Çarpışmaları ... 332
Çeşitli Olaylar ... 333
HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞİNCİ (M. 283-284) YILI OLAYLARI ... 336
Zenci Alevi Liderinin Öldürülmesi ... 336
Bizanslılara Karşı Elde Edilen Bir Zafer ... 342
el-Hasan b. Zeyd'in Vefatı ve Yerine Kardeşi Muhammed'in Geçmesi ... 343
Ahmed b. Tulun'un Vefatı ve Yerine Oğlu Humâreveyh'in Geçişi ... 343
İshâk b. Kündâcık'ın Şâm'a Yürümesi ... 344
Çeşitli Olaylar ... 345
HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ BİRİNCİ (M. 884-885) YILI OLAYLARI. 347
İki Alevi Olan Muhammed ve Ali Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklar ... 347
Amr b. Leys'in Horasân'dan Azledilmesi ... 347
et-Tavâhin Olayı ... 348
Halifenin Askerleriyle Amr b. Leys es-Saffâr'ın Askerleri Arasında Meydana Gelen Savaş ... 349
Endülüs ve İfrikıyye'de Bazı Savaşlar ... 349
Çeşitli Olaylar ... 350
HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ İKİNCİ (M. 885-886) YILI OLAYLARI . 351
Ezgütekin ile Muhammed b. Zeyd el-Alevi Arasında Meydana Gelen Çarpışmalar ... 351
Çeşilti Olaylar ... 351
HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ ÜÇÜNCÜ (M. 886-887) YILI OLAYLARI . 354
İbn Ebi's-Sâc ve İbn Kündâcık Arasındaki Anlaşmazlıklar ile el-Cezire'de İbn Tulun Adına Hutbe Okutulması ... 354
İbn Ebi's-Sâc'ın Askerleri ile Bazı Fesatçılar Arasında Meydana Gelen Olaylar ... 355
Endülüs Emiri Muhammed b. Abdurrahman'ın Vefatı ve Yerine Oğlu el-Münzir'in Geçmesi ... 355
Çeşitli Olaylar ... 356
HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ DÖRDÜNCÜ (M. 887-888) YILI OLAYLARI ... 357
Am b. Leys ile el-Muvaffak'ın Orduları Arasında Meydana Gelen Savaş ... 357
Çeşitli Olaylar ... 357
HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ BEŞİNCİ (M. 888-889) YILI OLAYLARI . 359
Humâreveyh ile İbn Ebi's-Sâc Arasındaki Anlaşmazlıklar ... 359
İbn Kündâcık ile İbn Ebi's-Sâc Arasında Meydana Gelen Savaş . 360
et-Tâî ile Fâris el-Abdî Arasında Meydana Gelen Çarpışmalar . 361
el-Muvaffak'ın, Oğlu el-Mu'tazıd Billâh'ı Tutuklatması ... 361
Râfi b. Herseme'nin Cürcân'ı İstilâ Etmesi ... 362
el-Münzir b. Muhammed el-Emevî'nin Vefatı ... 363
Çeşitli Olaylar ... 363
HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ ALTINCI (M. 889-890) YILI OLAYLARI . 365

HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ YEDİNCİ (M. 890 - 891) YILI OLAYLARI . 367
HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ SEKİZİNCİ (M. 891-892) YILI OLAYLARI . 369
Bağdâd'da Meydana Gelen Bazı Karışıklıklar 369
Ebû Ahmed el-Muvaffak'ın Vefatı 369
el-Mu'tazıd'a Veliaht Olarak Bey'at Edilmesi 371
Karmatilerin Ortaya Çıkışı 372
Bizans Üzerine Gaza Yapılması ve Bâzmâr'ın Vefatı 376
Tarsus'ta Meydana Gelen Karışıklıklar 376
Çeşitli Olaylar 377
HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ DOKUZUNCU (M. 892 - 893) YILI OLAYLARI 378
Ca'fer b. el-Mu'temid'in Azli ve Mu'tazıd'ın Veliahtlığa Tayini . 378
Hariciler, Musul Halkı ve Bedeviler Arasında Meydana Gelen Çarpışmalar 379
el-Mu'temid'in Vefatı 380
Ebû'l-Abbâs el-Mu'tazıd'ın Hilâfeti 381
Sâmânoğullarından Nasr'ın Vefatı 381
Râfi' b. Herseme'nin Horasân'dan Azli ve Öldürülmesi 381
Çeşitli Olaylar 384
HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSENİNCİ (M. 893 - 894) YILI OLAYLARI ... 385
Abdullah b. el-Mühtedi'nin Hapse Atılması 385
el-Mu'tazıd'ın Şeybânoğulları Üzerine Yürümesi ve Onlarla Barış Yapması 385
Haricilerden Muhammed b. Ubâde'nin Harici Reisi Hârûn'a Karşı İsyanı 386
Çeşitli Olaylar 387
HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN BİRİNCİ (M. 894 - 895) YILI OLAYLARI : 389
el-Mu'tazıd'ın Mardin Üzerine Yürümesi ve Burayı Ele Geçirmesi 389
Çeşitli Olaylar 389
HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN İKİNCİ (M. 895 - 896) YILI OLAYLARI . 391
Nevrûz el-Mu'tazıdî 391
Hamdân'ın Harekete Geçmesi, Mağlûp Olması ve Tekrar Devlete İtaat Etmesi 391
Hârûn el-Harici'nin Musul Askerlerine Mağlûp Olması 392
Çeşitli Olaylar 394
HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN ÜÇÜNCÜ (M. 896 - 897) YILI OLAYLARI . 397
Harici Reisi Hârûn'a Karşı Elde Edilen Zafer 397
Dımaşk Halkının Ceyş İbn Humâreveyh'e Karşı İsyânı, Ordunun Muhalefeti ve Ceyş'in Öldürülmesi 398
Slavların İstanbul'u Muhasarası 399
Müslümanlarla Bizanslılar Arasında Esir Mubâdelesi 399
el-Mu'tazıd'ın Askerleri ile Ebû Dülef'in Çocukları Arasında Meydana Gelen Savaşlar 400
Çeşitli Olaylar 400
HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN DÖRDÜNCÜ (M. 897) YILI OLAYLARI . 402
HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN BEŞİNCİ (M. 898) YILI OLAYLARI ... 408
HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN ALTINCI (M. 899) YILI OLAYLARI ... 410
Karmatilerin Bahreyn'de Ortaya Çıkışı 410
Çeşitli Olaylar 411

HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN YEDİNCİ (M. 900) YILI OLAYLARI ... 413
Tarsus Valisi Ebû Sâbit'in Öldürülmesi ve Yerine İbnü'l-A'rabi'nin Tayini ... 413
el-Mu'tazıd'ın Vasif ve Yanındakilere Karşı Galip Gelmesi ... 413
Karmatilere Karşı Girişilen Mücadele ve el-Abbâs el-Ganavi'nin Onlara Mağlûp Olması ... 414
Amr es-Saffâr'ın Yakalanması ve İsmâil'in Tekrar Horasân'a Sahip Olması ... 416
Muhammed b. Zeyd el-Alevi'nin Öldürülmesi ... 419
Ebü'l-Abbâs'ın Sicilya Valiliğine Tayin Edilmesi ... 420
Çeşitli Olaylar ... 422
HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN SEKİZİNCİ (M. 900-901) YILI OLAYLARI. 424
HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN DOKUZUNCU (M. 901-902) YILI OLAYLARI ... 426
Karmatilerin Şam'daki Faaliyetleri ... 426
Karmatilerin Irak'taki Faaliyetleri ... 427
el-Mu'tazıd'ın Vefatı ... 427
el-Mu'tazıd'ın Hayatından Örnekler ... 429
el-Muktefi Billâh'ın Hilâfet Dönemi ... 429
Amr b. Leys es-Saffâr'ın Öldürülmesi ... 430
Muhammed b. Hârûn'un Rey'i İstilâ Etmesi ... 430
Bedr'in Öldürülmesi ... 431
Ebü'l-Abbâs Abdulah b. İbrâhim'in İfrikıyye Emirliğine Tayini 433
Çeşitli Olaylar ... 434
HİCRET'İN İKİ YÜZ DOKSANINCI (M. 902-903) YILI OLAYLARI ... 436
Karmatilerle İlgili Haberler ... 436
Muhammed b. Hârûn'un Esir Edilmesi ... 439
Çeşitli Olaylar ... 440
HİCRET'İN İKİ YÜZ DOKSAN BİRİNCİ (M. 903-904) YILI OLAYLARI. 442
Karmatilerle İlgili Haberler ve Reisleri Olan Benli Adamın Öldürülmesi ... 442
Çeşitli Olaylar ... 444
HİCRET'İN İKİ YÜZ DOKSAN İKİNCİ (M. 904-905) YILI OLAYLARI. 446
el-Muktefi'nin Şâm ve Mısır'a Tamamen Hâkim Olması ve Tulunoğullarının İnkirazı ... 446
Çeşitli Olaylar ... 447
HİCRET'İN İKİ YÜZ DOKSAN ÜÇÜNCÜ (M. 905-906) YILI OLAYLARI 449
Hamdânoğullarının Musul'da İlk Faaliyetleri ve Kürtlere Karşı Olan Davranışları ... 449
Halenci'ye Karşı Zafer Elde Edilmesi ... 451
Karmatilerin Bu Yılki Durumları ... 451
Çeşitli Olaylar ... 456
HİCRET'İN İKİ YÜZ DOKSAN DÖRDÜNCÜ (M. 906-907) YILI OLAYLARI ... 458
Karmatilerin Bu Yılki Durumları ve Hacıları Esir Almaları ... 458
Mel'ûn Zikreveyh'in Öldürülmesi ... 460
Çeşitli Olaylar ... 461

بسم الله الرحمن الرحيم

HİCRET'İN İKİ YÜZ YİRMİ SEKİZİNCİ (M. 842-843) YILI OLAYLARI

Müslümanların Sicilya'ya Yaptıkları Seferler

Bu yıl içinde el-Fazl b. Ca'fer el-Hemdânî denizde sefere çıkarak Messina (Messînî) limanında karaya çıkıp etrafa ordularını göndererek bir çok ganimetler elde etmiş, bu arada Napoli (Nabil) halkı emân dileyerek itaatlerini bildirmişlerdi. el-Fazl iki yıl müddetle buradaki çarpışmalarına devam etmiş, ancak buna rağmen Messina'yı alamamıştı. Nihayet askerlerinden bir kısmı şehre doğru sarkan bir dağın arka tarafından dolanarak hâkim bir noktaya gelmişler ve oradan içeri girmişlerdi. O sırada Messina halkı Ca'fer ve yanındakilerle birlikte çarpışmakla meşgulken birden Müslümanların şehre girdiklerini ve kendilerinin arkadan kuşatılmış odluğunu gördüler, böylece hezimete uğrayarak şehir Müslümanlar tarafından fethedilmiş oldu.

Yine bu yıl içinde Meskân şehri fethedildi.

229 (843-844) yılında Ebû'l-Ağleb el-Abbâs b. el-Fazl bir askerî birlikle Şerra'ya varıp halkıyla şiddetli çarpışmalara girişmiş ve bunları hezimete uğratmıştı. Bunlardan on bin kadar adam öldürülürken Müslümanlardan üç kişi şehit edilmişti. Sicilya'da bundan daha evvel böyle büyük kitlelerin öldürüldüğü bir savaş meydana gelmemişti.

el-Fazl b. Ca'fer 232 (846847) yılında Lantina şehrini muhasara altına almıştı. Bu muhasara sırasında el-Fazl Lantina halkının Sicilya kumandanı ve valisine mektup yazıp yardım istediklerini, bu yardım isteklerine olumlu cevap aldıklarını ve kumandandan gelen haberde Lantinalılara şunların yazılmış olduğunu öğrenmişti: «Size yardım etmek üzere geldiğime işaret olarak falan dağın başında üç gün üst üste ateş yaktıracağım. Bu ateşi görürseniz dördüncü günde size ulaşacağımı bilmiş olun. Toplanıp hep birlikte ve âniden Müslümanlara saldırıya geçelim.»

Bu haberleşmeyi öğrenen el-Fazl b. Ca'fer adı geçen dağın başında üç gece üst üste ateş yaktırmış, Lantinalılar da bu ateşin üç gün üst üste yandığını görünce hemen hazırlıklara geçmişlerdi. Diğer taraftan el-Fazl da gerekli hazırlıklarını yapmış bulunuyordu. el-Fazl bir çok pusuya adamlarını yerleştirip şehri muhasara edenlere de Lantinalılara karşı çarpışmaya devam etmelerini, fakat bir müddet sonra yenilmiş gibi görünerek geriye doğru çekilmelerini ve pusuları geçtikten sonra tekrar geri dönüp düşmanı iki ateş arasında bırakmalarını emretmişti.

Dördüncü gün olunca Lantinalılar Müslümanlar üzerine hücum ederek çarpışmalara girişmiş ve kumandanlarının gelmesini beklemeğe koyulmuşlardı. Bu arada Müslümanlar yenilerek geri çekilmeğe ve düşmanı diğer arkadaşlarının kurmuş oldukları pusuya doğru çekmeğe başlamışlardı. Bu arada Lantina'da hiç kimse kalmamış, hepsi Müslümanları kovalamağa katılmışlardı. Nihayet pusuları geçtikten sonra kaçma numaraları yapan Müslümanlar tekrar geriye dönerek savaşmağa başlamışlar, pusulara gizlenmiş olan Müslümanlar da yerlerinden çıkıp düşmanı iki ateş arasına almışlardı. Müslümanlar düşmanı kılıçtan geçirmiş ve çok azı müstesna hemen hemen kurtulan olmamıştı. Geri kalanlar malları ve canlarını kurtarmak için Müslümanlardan emân dilemişler, Müslümanlar da onlara gerekli emânı vererek şehri teslim almışlardı.

Bu yıl içinde Müslümanlar Langobartlıların Taranto şehrine hakim olup orada yerleşmişlerdi.

233 (847-848) yılında Rumlardan on parça gemi gelip et-Tîn limanına demir atmış, buradan karaya çıkanlar etrafa dağılmışlar, fakat yönlerini kaybettikleri için elleri boş olarak gerisin geriye dönüp gemilerine binmiş ve geldikleri yere gitmişler ve bu sefer sırasında yedi parça gemileri batmıştı.

234 (848-849) yılında Ragosa halkı Müslümanlarla barış andlaşması yapıp şehirlerini ve bütün içindekileri teslim etmişler, Müslümanlar da şehri yıkarak taşınması mümkün olan her şeyi alıp gitmişlerdi.

235 (849-850) yılında Müslümanlar Kasriyânne (Castrogiovvanni) şehrine hücum ederek bir çok ganimet ele geçirmiş, esirler almış, şehri yakıp yıkarak tamamen ele geçirmişlerdi. O yıllarda Sicilya emîri Muhammed b. Abdullah b. el-Ağleb idi. Adı geçen şahıs 236 Recep (851 Ocak) ayında vefat etmişti. Palermo'da oturur, oradan hiç çıkmaz, Müslüman asker ve seriyyeleri etrafa gönderir, onlar da fetihler yapar ve ganimetler ele geçirirlerdi. Muhammed b. Abdullah b. el-Ağleb'in Sicilya'da on dokuz yıl emîrlik yaptığı kaydedilir. Doğrusunu Allah bilir.

Mûsâ b. Mûsâ ve Hâris b. Yezîd Arasındaki Savaş

Bu yıl içinde Tudela (Tutîla) valisi Mûsâ b. Mûsâ Endülüs emîri Abdurrahman'ın orduları arasında bir savaş meydana geldi. Endülüs emîrinin ordusunun başında Hâris b. Yezîd vardı. Bu savaşa sebep olarak şu olaylar anlatılır:

Mûsâ b. Mûsâ Endülüs emîri Abdurrahman'ın ileri gelen komutanlarından olup aynı zamanda Tutîla valisi idi. Mûsâ ile diğer komutanlar arasında, 227 yılında zikretmiş olduğumuz gibi, bazı kıskançlıklara sebep olacak olaylar meydana gelmişti. Bu olayların arkasından Mûsâ b. Mûsâ Abdurrahman'a karşı isyan etmiş, Abdurrahman da üzerine asker sevkederek bu ordunun başına Hâris b. Yezîğ'i komutan olarak tayin etmişti. İki kuvvet "Berce" denilen yerde çarpışmaya başlamış, bu çarpışmalar sırasında Mûsâ'nın bir çok adamlarının yanı sıra bir amcasının oğlu öldürülmüştü. Sonra Abdurrahman'ın adamı Hâris Sarakusta'ya geri dönmüş daha sonra ise Mûsâ oğlu Alp'ı Berce'ye göndermiş, Hâris de oraya dönüp şehri muhasara ederek ele geçirmişti. Bu çarpışmalarda Mûsâ'nın oğlu öldürülmüştü. Mûsâ geldiğinde şehirden çıkmak üzere anlaşma yapmış ve oradan Arnîta şehrine çekip gitmişti.

Hâris burada bir müddet kalıp Mûsâ'yı arattıktan sonra Arnita'ya doğru yola koyularak onu burada muhasara altına almıştı. Mûsâ müşrik Endülüs hükümdarlarından Garcia'ya haber gönderip onunla ittifak etmiş ve her ikisi Hâris'in aleyhinde bir araya gelerek buralarda pusular kurmuşlardı. Balamsa denilen yerde bir nehir kenarında bir sürü atlı ve yaya yerleştirerek Hâris'i beklemeğe koyulmuşlar, Hâris'in nehri geçip pusuların kurulu olduğu yere varması ile birden yerlerinden çıkıp ona saldırmaları üzerine de aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti. Bu büyük savaşta Hâris yüzünden bir yara almış ve esir düşmüştü.

Abdurrahman bu olayı işitince bir hayli üzülmüş ve büyük bir ordu hazırlayarak başına oğlu Muhammed'i geçirip 229 (843-844) yılı Ramazan ayında Mûsâ üzerine göndermişti. Muhammed Pampelûna (Banbalona)'ya gelerek küffar askerlerinden büyük bir ordu ile karşılaşmış ve meydana gelen çarpışmalarda bir çok müşrikin yanı sıra kumandanları Garcia'da öldürülmüştü.

Mûsâ yine Abdurrahman'ın aleyhinde bulunmağa devam edince Abdurrahman bu defa da büyük bir ordu hazırlayarak Mûsâ üzerine göndermiş, bunu haber alan Mûsâ barış yapmağa yanaşmış ve bu barış teklifi kabul edilip oğlu İsmâil'i rehin alan Abdurrahman Mûsâ'yı Tudela (Tutila)'ya vali tayin etmişti. Mûsâ Tudela (Tutila'ya vardığında orada kendisine muhalif bulunanların tümünü çıkararak şehirde yerleşmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içinde Halife el-Vâsık Eşnâs'a bir taç ile iki hil'at verdi.

Yine bu yıl içinde meşhur şair Ebû Temmâm Habîb b. Evs et-Tâî vefat etti.

Yine bu yıl içinde Mekke yolunda fiyatlar bir hayli yükselmiş; bir rıtl ekmek bir dirheme, bir kırba su da kırk dirheme satılmıştı. Bu arada bir gün son derece şiddetli bir sıcak yel estikten sonra arkasından müthiş bir yağmur yağmış ve ardından da şiddetli bir soğuk meydana gelmişti. Bu şekilde bir saat öncesindeki şiddetli sıcaklıktan sonra dehşet verici bir soğuk ortaya çıkmıştı. Ayrıca bu yıl Cemretü'l-Akabe'de dağdan bir kaya kopup hacıların üzerine yuvarlanmış ve bir grup hacı ölmüştü.

Bu yılın hac emîrliğini Muhammed b. Dâvud ifa etti.

Bu yıl içinde büyük zahidlerden Abdülmelik b. Mâlik b. Abdülazîz Ebû Nasr et-Temmâr 91 yaşında iken vefat etti; gözleri görmez olmuştu. Yine bu yıl içinde tarihî ve edebî bilgilere son derece vakıf olan Ebû Abdurrahman Muhammed b. Abdullah b. Ömer b. Muâviye b. Amr b. Utbe b. Ebî Süfyân el-Utbî el-Emevî el-Basrî vefat etmiştir. Yine bu yılda vefat edenlerden birisi hadis âlimi olan Ebû Süleyman Dâvud el-Aşkar es-Simsâr'dır.

HİCRET'İN İKİ YÜZ YİRMİ DOKUZUNCU (M. 843-844) YILI OLAYLARI

Bu yıl içinde Halife el-Vâsık kâtiplerini hapsedip onlara bir sürü zimmet çıkarmıştı. Bu kâtiplerden Ahmed b. İsmâil'den 80.000 dinar aldıktan sonra onu kırbaçlatmış, ayrıca İtâh'ın (İnak) kâtibi Süleyman b. Vehb'den 400.000 dinar, Hasan b. Vehb'den 14.000 dinar, İbrâhim b. Reyân ile kâtiplerinden 100.000 dinar, Ahmed b. Husayb ve kâtiplerinden bir milyon dinar, Necâh'tan 60.000 dinar ve Ebû'l-Vezir'den ise 140.000 dinar almıştır.

el-Vâsık'ın bunlara karşı davranmalarının sebebi şöyle anlatılır:

el-Vâsık bir gece adamlarıyla sohbet ederken Bermekîlerin başına gelen musibetin sebebini sormuş ve orada hazır bulunanlardan Arûd b. Abdülazîz el-Ensârî ona şöyle bir olay anlatmıştı:

Terzi Adûl'un bir cariyesini gören Hârûn er-Reşîd onu satın almak ister ve cariyeyi 100.000 dinara satın alıp Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî'ye haber gönderip ona 100.000 dinar vermesini söyler. Yahyâ bunun üzerine: "Bu kötü bir yolun kapısıdır, eğer bir cariye 100.000 dinara satın alınırsa artık durumu siz düşünün; bundan sonra fiyatlar ona göre istenecektir." der ve arkasından: "Benim bu miktarı vermeye gücüm yoktur." diye haber gönderir, Hârûn er-Reşîd ise son derece kızarak: "Bu para mutlaka ödenecektir." diye karşılık verir. Bunun üzerine Yahyâ b. Hâlid bu 100.000 dinarlık parayı Hârûn er-Reşîd'in geçeceği yola götürüp bırakmalarını adamlarına emreder. Para götürülüp Hârûn'un geçeceği yola bırakılır, oradan geçmekte olan Hârûn bu paraların ne olduğunu sorunca da cariyenin bedeli olduğu kendisine söylenir. Paranın bu kadar çok olduğunu gören Hârûn er-Reşîd cariyeyi satın almaktan vaz geçerek sahibine geri verilmesini emreder ve hizmetçisine şöyle der: "Şu paralar sende dursun ve bana bu paralarla üzerlerine daha da ilâvelerde bulunacağım bir fon oluştur." Bunun üzerine hizmetçisi bir fon oluşturarak ona: «Gelin hazinesi» adını verdi. Hârûn er-Reşîd sonra herkesin

elinde bulunan malları teftiş etmeğe başlamış ve Bermekîlerin elinde bir hayli büyük miktarda mal bulunduğunu görmüştü.

Yine Hârûn er-Reşîd'in gece sohbetlerinde bulunan ve şair olan Ebû'l-Ûd adında birisi vardı. Hârûn er-Reşîd bir gece bu adama da otuz bin dirhem verilmesini emretmiş, fakat Yahyâ el-Bermekî bu ödemenin yapılmasını bir hayli geciktirmiş ve adamı oyalamıştı. Ebû'l-Ûd da Hârûn er-Reşîd'i Bermekîler aleyhinde kışkırtma yollarını aramıştı. O sıralarda Hârûn'un gönlü Bermekîlere karşı kırgın idi. Bir gece Ebû'l-Ûd Hârûn er-Reşîd'in sohbetinde bulunurken sözü getirmiş ve Ömer b. Rabîa'nın bir şiirini okumayı fırsat bilmişti:

«Hind bize daha evvel hiç vaad etmediği bir şey vaadetmişti.
Ancak tek bir gün bize vaad ettiğini yerine getirseydi.
Gerçekten bir sefer bir despotluk göstermişti.
Âciz olan kimse despotluk göstermeyendir.»

Bu söz üzerine Hârûn er-Reşîd de aynen: «Evet, âciz olan kimse despotluk etmez.» diye karşılık vermişti.

Yahyâ el-Bermekî'nin Hârûn er-Reşîd'in hizmetinde bulunan ve meydana gelen olayları ona sürekli olarak nakleden bir adamı vardı. Bu adam durumu Yahyâ'ya bildirmiş, Yahyâ da Ebû'l-Ûd adındaki adamı çağırarak ona otuz bin dirhemini vermişti. Ayrıca Yahyâ kendisi de Ebû'l-Ûd'a yirmi bin dirhem daha vermiş, üstelik iki oğlu el-Fazl ve Ca'fer'e haber göndererek Ebû'l-Ûd'a yirmişer bin dirhem vermelerini sağlamıştı. İşte, Hârûn er-Reşîd onların hepsini bunun için yakalatıvermişti.»

Bunun üzerine el-Vâsık: «Evet, vallahi Hârûn er-Reşîd gayet iyi yapmıştır. Gerçekten âciz olan despotluk yapmayan kişidir.» demiş, ardından kendisine hiyanet edenleri ve cezayı hak edenleri toplamağa başlamış, aradan bir hafta geçmeden bütün bu adamların hepsini ortadan kaldırıvermişti.

Bu yıl içinde Şirbasban İtâh'ı Yemen'e tayin etmiş, yine bu yıl içinde Muhammed b. Sâlih b. Abbâs Medîne'de görevlendirilmişti.

Hac emîrliğini bu yıl Muhammed b. Dâvud ifa etmişti.

Yine bu yıl içinde Cemâziyelevvel ayında büyük kurrâdan Halef b. Hişâm el-Bezzâr vefat etmiştir.

HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZUNCU (M. 844-845) YILI OLAYLARI

Boğa'nın Medîne'deki Bedevîler Üzerine Yürümesi

Bu yıl içinde Halife el-Vâsık Büyük Boğa'yı Medîne ve çevresine akın yapmış olan Bedevîler üzerine göndermişti.

Süleymoğulları Medîne çevresinde bir sürü kötülükler yapıyor, Hicâz bölgesinde çarşı ve pazarlarda bulduklarını arzu ettikleri fiyatlarla almağa kalkışıyor ve bu konuda zorbalığa baş vuruyorlardı. Nitekim Süleymoğullarıyla Kinâne ve Bâhile arasında meydana gelen çarpışmalarda 230. yılın Cemaziyelâhir ayında bir çok kimse ölmüştü. Bunun üzerine Medîne valisi bulunan Muhammed b. Sâlih şehir halkı ile araları gayet iyi olan Hammâd b. Cerîr et-Taberî'yi iki yüz atlı ile Süleymoğulları üzerine göndererek onları bertaraf etmek istedi. Bu iki yüz atlıya başkalarını da katmış, ayrıca bunlara bazı gönüllüler de katılıvermişti. Hammâd b. Cerîr nihayet üzerlerine yürüyüp "er-Rüveys" denilen yerde onlarla karşılaşarak şiddetli çarpışmalara girişmiş, Medîne'den giden gönüllüler bozguna uğramışsa da Hammâd ve yanında bulunan Kureyş, Ensâr ve diğer arkadaşlarından bazı kimseler direnmiş ve şiddetli çarpışmalardan sonra Hammâd ve Kureyş ile Ensâr'dan bir çok kimse öldürülmüştü. Süleymoğulları da birçok mal, silâh ve elbiseyi ele geçirmiş, etraftaki köylere saldırıp Mekke ile Medîne arasında bir çok yeri yağmalamışlar ve bu şekilde Mekke-Medîne yolu kapanmıştı.

İşte bu olay üzerine el-Vâsık Ebû Mûsâ Boğa el-Kebîr (Büyük Boğa)'i bir ordu ile birlikte Medîne'ye göndermiş, Büyük Boğa Şaban ayında Medîne'ye varıp es-Sevârikiye'nin arka taraflarında Süleymoğullarını barındıkları köylerde el-Harra suları civarında yenmişti. Burada bazı kaleler vardı. Boğa üzerlerine hücum ederek onlardan elli civarında adam öldürmüş, bir o kadarını da esir almış, diğerleri de dağılıp gitmişlerdi. Boğa es-Sevârikiye'de bir müddet durduktan sonra el-Vâsık'a itaat etmeleri şartıyle Süleymoğullarını emân dilemeğe davet etmiş, tek tek gelip emân istemişler o da hepsini bir tarafta toplayıvermişti. Ancak ci-

varsa fesat ve kötülüklere sebep olan bin kadar adam emân dilemeyi kabul etmemiş ve çekip gitmişlerdi. Boğa diğerlerini de serbest bırakıp elindeki esirleri alıp zilkade ayında Medîne'ye gelmiş ve onları orada hapsederek kendisi Mekke'ye gitmişti.

Boğa hac farizasını yerine getirdikten sonra Zât Irk'a doğru yönelmiş, emân konusunda Süleymoğullarına yaptığı uygulamayı buradakilere de yapmış ve onlardan bazı kimseler gelip teslim olunca üç yüz kişiyi alıkoyup diğerlerini serbest bırakmış ve bütün bunları Medîne'ye götürüp orada hapsetmişti.

Abdullah b. Tâhir'in Vefatı

Bu yıl rebiyülevvel ayında Abdullah b. Tâhir Nîsâbûr'da vefat etti. Abdullah Horasân valisi olup ayrıca buranın askerlik ve emniyetle ilgili işlerini de üstlenmiş bulunuyordu. Reyy, Taberistân, Kirmân, Horasân ve bu şehirlere yakın olan diğer yerleri yönetiyor ve vergilerini topluyordu. Vefat ettiği zaman bu bölgenin geliri kırk milyon dirhem idi. O da babasının vefat yaşı olan 84 yaşında vefat etmişti. Abdullah'ın vefatı üzerine Halife el-Vâsık bütün bu bölgeye oğlu Tâhir b. Abdullah'ı tayin etmişti.

Abdullah b. Tâhir'in Hayatından Bazı Örnekler

Abdullah Horasân'a vali tayin edilince Muhammed b. Humeyd et-Tâhirî'yi Nîsâbûr'da vekil olarak görevlendirdi. Muhammed bir konak yaptırıp konağın duvarını yolun ortasından geçirmişti. Abdullah Nîsâbûr'a gittiğinde halkı toplayıp Muhammed'in icraatı hakkında sorular sorunca susuvermişlerdi. Orada hazır bulunanlar: «Halkın bu şekilde susması Muhammed b. Humeyd'i halka karşı kötü davrandığına delâlet eder.» deyince Abdullah Muhammed'i azlederek yol üzerinde yaptırmış olduğu konağın yıkılmasını emretmişti.

Abdullah b. Tâhir şöyle derdi:

«İlim, ehline ve ehli olmayana ulaştırılmalıdır. İnsanın sahip olduğu ilmin faydasının kendisine dokunması başkasına ulaşmasından çok daha zordur.»

Başka bir sözü de şöyledir:

«Keselerin doldurulması ile kişinin iyilikle anılması bir arada bir çok kişide toplanamaz.» Abdullah'ın kendileriyle sohbet ettiği bazı adam-

lar vardı, el-Fazl b. Muhammed b. Mansûr da bunlardan birisi idi. Bir gün bunları çağırmış, gelip toplanıvermişler, el-Fazl ise biraz gecikmiş ve nihayet o da gelip toplantıya katılmıştı. Abdullah: «Geç kaldın.» demiş o da şöyle cevap vermişti: «Yanıma bazı ihtiyaç sahipleri gelmişti ve ben o arada bir banyo yapmak istiyordum.» Abdullah kendi hamamına girip banyo yapmasını emreder, hamama girince de cebindeki dilekçeleri alıp ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını öğrenir ve hepsini imzalayarak bu isteklerini onaylar ve el-Fazl'ın cebine koyar. el-Fazl'ın ise bundan hiç haberi yoktur.

el-Fazl hamamdan çıkar ve gerekli işlerini o gün akşama kadar yapar bitirir. Ertesi gün dilekçe sahipleri el-Fazl'a gelirler, o da özür beyan eder. Ancak bazıları dilekçelerini geri isterlerken çıkarıp vereceği sırada göz atar ve hepsinde Abdullah'ın el yazısını görür. Bütün dilekçelerde Abdullah'ın onayını ve yazısını görünce adamlarına ve dilekçe sahiplerine şöyle der: «Alın dilekçelerinizi, bütün ihtiyaçlarınız karşılanmış oldu. Benim hiç bir müdahalem olmadan ihtiyaçlarınız Emîr tarafından karşılanmıştır.» Abdullah aynı zamanda iyi bir şair idi.

Abdullah insanlara mal dağıtmayı çok seven bir kişi; İlim sahibi, marifet ehli ve gayet tecrübeli bir kimse idi. Bunun için de bir çok şair onun hakkında mersiyeler yazmıştır. Abdullah hakkında söylenen mersiyelerin en güzeli babası Tâhir'in valiliği sırasında onun hakkında Ebû'l-Gumr et-Taberî'nin yazmış olduğu mersiyedir.

Endülüs'te Kâfirlerin İslâm Ülkelerine Saldırmaları

Bu yıl içinde Mecûsîler Endülüs'ün en batı kesiminden denizde hareket ederek İslâm diyarına doğru gelmeğe başladılar. 229 Zilhicce (844 Ağustos) ayında Eşbûna (Lizbon)'ya kadar gelip burada 13 gün kalmışlar ve Müslümanlar ile aralarında bir dizi savaş meydana gelmişti. Sonra Eşbûna (Lizbon)'dan Kâdis'e kadar ilerleyip oradan da Şedûne (Sidona)'ya varmışlardı. Şedûna'da da Müslümanlar ile bu kâfirler arasında büyük çarpışmalar meydana gelmişti.

Bu gelen düşman kuvvetleri 8 Muharrem 230 (25 Eylül 844) tarihinde İşbîliyye (Sevilla)'ye gelip burada konaklamış ve şehirden on iki fersah uzaklıkta karargâh kurmuşlardı. Üzerlerine yürüyen Müslümanlar onlarla çarpışmış, fakat 12 Muharrem (29 Eylül) günü mağlûp olarak bir çok şehit vermişlerdi. Ayrıca kâfirlerden de bir çok kimse öldürülmüştü. Oradan İşbîliyye'nin iki mil yakınına kadar sokulan düşmana karşı Müslümanlar tekrar hücum etmiş, yapılan çarpışmalarda yine 14 Muhar-

rem'de yenilgiye uğramışlardı. Meydana gelen bu savaşlarda düşman hiç kimseyi affetmeyip hayvanlara varıncaya kadar çok kimseyi kılıçtan geçirmişti. Nihayet İşbîliyye'nin yakınına kadar sokulan düşman orada bir gece kaldıktan sonra çekilip gemilerine geri dönmüşlerdi.

Bunun üzerine ülkenin hâkimi Abdurrahman'ın askerleri tekrar toparlanıp başındaki bir grup kumandanla birlikte geri dönen düşmanı kovalamağa başlamış, aralarında meydana gelen çarpışmalarda yetmiş kadar müşrik öldürülüp düşman hezimete uğratılmış, gemilerine girinceye kadar da Müslümanlar tarafından kovalanmışlardı. Müslümanlar geri dönünce Abdurrahman durumu öğrenmiş ve onlara yardımcı kuvvetler göndermişti. Tekrar bu Mecûsîlerle* şiddetli çarpışmalara girişmiş ve nihayet düşman çekilip gitmişti. Ancak Müslümanlar onları 2 Rabîyülevvel (17 Kasım) günü tekrar kovalamışlar, bu arada düşmana bir hayli yardımcı kuvvet ulaşınca aradaki çarpışmalar da şiddetlenmişti. Bu savaş esnasında Müslümanlar neredeyse hezimete uğrayacaklardı. Ne var ki savaşta iyice ayak direyen Müslümanların bir kısmı atlarından inip düşman üzerine hücum etmiş ve Mecûsîleri hezimete uğratmışlardı. Bu son çarpışmalarda ise beş yüz kadar kâfir öldürülmüş, düşmandan dört gemi bütün içindekilerle birlikte ganimet olarak ele geçirilmiş, içindeki her şey alındıktan sonra da gemiler yakılmıştı. Günlerce bu şekilde bekleyen Müslümanlar bir türlü düşmana ulaşamamıştı, çünkü düşman, gemilerine çekilip denizin ortasında kalmıştı.

Düşman Leble'ye varıp bazı esirler ele geçirmiş, oradan Kûrîs yakınında bir adaya gelerek konaklamıştı. Ellerindeki ganimetleri paylaşmakla meşgul bulundukları sırada Müslümanlar nehirden üzerlerine saldırmışlar ve aralarında meydana gelen çarpışmalarda iki kişiyi öldürmüşlerdi. Düşman daha sonra oradan kalkıp Şadûna'ya varmış, burada da ganimet ve esirler ele geçirerek iki gün ikamet etmişlerdi.

Bu arada Endülüs emîri Abdurrahman'ın bir kaç parça gemisi İşbîliyye (Sevilla)'ye varmış, ancak düşman bunu haber alınca derhal Leble'ye varıp yağmaya girişmiş, bir çok kimseyi esir aldıktan sonra da oradan Ekşûniye'ye varmıştı. Buradan hareketle Bâce şehrine giden düşman nihayet Eşbûna (Lizbon)'ya varmış, oradan da yollarına devam etmişti. Ondan sonra ise nereye gittikleri öğrenilememiş ve nihayet Müslümanlar da huzura kavuşmuşlardı.

Bazı Arap tarihçileri düşmanın 246 yılında (860-861) İşbîliye'ye sefer yaptıklarını da kaydederler, ancak bu sefer ile 246'da yapılan seferin

---

* İslâm tarihçileri Fransızlaşmış Normanlarla İskandinav korsanlarına el-Mecûs ismini verirler. Çeviren).

ayrı ayrı iki sefer mi olduğu yoksa aynı sefer olup da tarihlerinde ihtilaf mı edildiği pek kestirilememektedir. Zaten tarihçiler de bu konuda ihtilâfa düşmüşlerdir. Bu seferin zikrettiğimiz sefer mi, yoksa daha sonraki bir sefer mi olduğunu bilemiyorum. Ben her iki olayı birbirine son derece benzerlikler göstermesi sebebiyle burada zikretmeyi daha uygun gördüm.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içinde "Kâtibu'l-Vâkidî" adıyla bilinen ve «Tabakatu'l-Kübrâ» sahibi olan Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' vefat etmiş, ayrıca Me'mûn'un kâtiplerinden Muhammed b. Yezdâd b. Süveyd el-Mervezî ile Ali b. Ca'd Ebû Hasan el-Cevherî bu yılda vefat etmişlerdir. 96 yaşında iken vefat etmiş olan Ali b. Ca'd'ın Buhârî'nin şeyhlerinden ve şiî olduğu da kaydedilir.

Yine bu yılda Abdullah b. Tâhir'in vefatından dokuz gün sonra Eşnâs et-Türkî vefat etmişti.

Bu yılda hac mevsimindeki asayişten sorumlu İshâk b. İbrâhim b. Mus'ab hacc görevini yapmış, Muhammed b. Dâvud da hacc emîrliğini yerine getirmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ BİRİNCİ (M. 845-846) YILI OLAYLARI

Boğa'nın Bedevilere Karşı Yürüttüğü Faaliyetler

Bu yıl içinde Medine halkı Süleym ve Hilâloğullarından Boğa'nın hapsettikleri kimseleri öldürmüşlerdi. Bu olayın sebebi şöyle anlatılır:

Boğa Süleym ve Hilâloğullarından bin üç yüz kadar adamı yakalayıp Medîne'de hapsettikten sonra Mürreoğulları üzerine gitmişti. Buradn hapsedilen esirler hapishanenin alt tarafında açtıkları bir tünelle dışarı çıkmak isterlerken bir kadın açılan bu gedikleri görmüş ve Medîne halkına haber vermişti. Medîneliler gelip durumu, esirlerin açtıkları delikleri ve nöbetçileri öldürdüklerini görünce hemen silâhlarına sarıldılar, bütün Medine halkının bir araya gelmesiyle de esirlerin kaçışları önlenmiş oldu. Halk hapishanenin etrafında bir müddet kalmıştı, bu arada esirler hücum etmiş, Medîneliler de onların üzerlerine çullanmış öldürmüşlerdi. Hattâ Medîneliler zahire almak üzere şehre gelen gördükleri bütün Bedevîleri öldürmüşlerdi. Boğa Medîne'ye gelip durumu öğrenince bir hayli üzüldü.

Başka bir rivayette ise bu esirleri beklëyen nöbetçinin rüşvet alıp kapıyı açtığı ancak kaçış için verilen saatten evvel durum öğrenilince öldürüldükleri kaydedilir. Hattâ bu olayı dile getiren recez bahrinde bir şiir şöyledir:

«Bir genç için ölüm şu utanç verici durumdan daha güzeldir;
İşte kapıcı bunun için bin dinar almıştı.»

Boğa'nın Medîne'den ayrılmasının sebebi ise, o sırada Fedek arazisine tahakküm edip burayı işgal eden Fezâre ve Mürreoğullarını bertaraf etmek içindi. Boğa onlara yakın bir yere geldiğinde komutanlarından birisini bu iki kabileye gönderip emân dilemeğe davet etmiş ve elçisine durumu öğrenip gelmesini söylemişti. Durum bu iki kabileye bildirilince Boğa'nın şerrinden korkarak Fedek'ten kaçıp Şâm'a doğru gitmişlerdi.

Boğa Şâm ile Hicâz arasında, Hicâz'ın son noktasında bulunan "Hayfâ" adlı bir köyde kırk gün kadar ikamet ettikten sonra Mürre ve Fezâ-

reoğullarından ele geçirdikleriyle birlikte Medîne'ye geri dönmüş, bu arada Gatafân, Fezâre, Eşca' ve Sa'lebeoğullarından bazıları gelip itaatlerini bildirmişlerdi. Daha evvel Boğa bunlara haber gönderip kesinlikle emân verildiğini bildirmiş ve davet ettiğinde kendisine geleceklerine söz vermeleri üzerine de anlaşma yapmışlardı. Sonra Boğa Kilâboğulları üzerine yürümek üzere "Dariyye" denilen yere gitmişti. Kilâboğullarından üç bin kadar adam Boğa'nın yanına gelmiş, Boğa da yer yüzünde fesat çıkaran bin kadar adamı tutup hapsetmiş, diğerlerini serbest bırakmıştı. Boğa 231 yılı Ramazan (846 Mayıs) ayında Medîne'ye dönmüş, oradan da Mekke'ye gidip hacc ibadetini yerine getirdikten sonra tekrar Medîne'ye gelmişti.

Ahmed b. Nasr b. Mâlik el-Huzâî' Olayı

Daha evvel kendisinden söz ettiğimiz ve Abbâsoğullarının nakiplerinden birisi olan Mâlik el-Huzâî'nin torunu olan Ahmed b. Nasr bu yıl içinde bazı adamlarıyla birlikte Bağdâd'da isyana teşebbüs etmişti.

Ahmed b. Nasr'ın yanına İbn Maîn, İbn ed-Devrakî ve Ebû Züheyr gibi muhaddisler gelip gider, onunla ilişkiler kurarlardı; çünkü o Kur'ân'ın mahlûk olduğunu söyleyenlere karşı idi ve bu konuda sözünü hiç esirgemez, Halife el-Vâsık'a karşı gayet ağır sözler söylerdi. Hattâ Vâsık'ın adı zikredildiği zaman şöyle derdi: «Bu domuz herif, şu kâfir adam şöyle şöyle yaptı...» Yine Ahmed b. Nasr'ın yanına «Ebû Hârûn eş-Şeddâh» ve «Tâlib» ismiyle bilinen iki kişi gizlice gelip giderlerdi. Bu iki adam ve arkadaşları halkı Ahmed b. Nasr'a marufu emredip, münkerden alıkoymak üzere bey'at etmeğe davet etmiş ve bu davete katılanlara birer dinar da hediye dağıtmışlardı. Bunlar 3 Şaban perşembe gecesi davul çalarak toplanmağa ve sultana karşı isyan etmeğe karar vermiş ve bu konuda sözleşmişlerdi.

Ebû Hârûn ile Tâlib'den birisi Bağdâd'ın doğusunda, öbürü de batısında oturuyorlardı. Bunlara uyanlardan Eşrasoğullarından iki kişinin kararlaştırılan geceden bir gün önce, yani çarşamba gecesi içki içtikleri, o gece sokağa çıkıp davul çaldıkları ve halkı isyana davet ettikleri, ancak kendilerine hiç kimsenin icabet etmediği kaydedilmektedir. O sırada Bağdâd emniyet görevlisi olan İshâk b. İbrâhim şehirde bulunmuyordu. Vekili olan kardeşi Muhammed b. İbrâhim durumu öğrenmek üzere bunlara adam gönderip sorguya çekmiş, fakat hiç kimseyi bulamamışlardı. Yaptığı soruşturmalar neticesinde kendisine hamamda «tek gözlü İsâ» diye bilinen bir adamdan söz edilir. Muhammed b. İbrahim bu

tek gözlü adamı çağırıp onu konuşturur ve bu da Eşrasoğulları ve Ahmed b. Nasr aleyhinde bilgi verir. Bu arada ismi zikredilenlerden bazıları da yakalanmış, bunların yanı sıra Tâlib ve Ebû Hârûn da göz altına alınmışlardı. Eşrasoğullarının evleri arandığında burada iki yeşil sancak bulunduğu görülmüştü. Sonra Ahmed b. Nasr'ın hizmetçilerinden birisi yakalanıp konuşturulmuş, aynen tek gözlü İsâ'nın verdiği ifadeye benzer bir ifade verdiği görülmüştü. Bunun üzerine emniyet görevlisi Muhammed b. İbrâhim Ahmed b. Nasr'a getirilmesini ister ve o sırada hamamda olan Ahmed b. Nasr yakalanıp getirilir. Sonra evi aranır, ancak evinde her hangi bir silâh yahut isyana delil olabilecek bir alete rastlanmaz. Muhammed b. İbrâhim bu suçluları alır, hepsini prangaya ve kelepçelere vurarak çıplak katırların sırtına bindirip el-Vâsık'ın yanına Sâmerrâ'ya götürür. Bunların geldiklerini haber alan Halîfe el-Vâsık derhal bir meclis toplamış, bu mecliste Ahmed b. Nasr'ın öldürülmesine karşı olan Ahmed b. Ebî Du'ad da yer almıştı. Ahmed b. Nasr el-Vâsık'ın huzuruna getirildiğinde el-Vâsık yaptıklarından hiç söz etmeksizin ona sadece şu soruyu sormuştu: «Kur'ân hakkında ne dersin?» Ahmed bu soruya: «Allah'ın kelâmıdır.» diye cevap vermişti. Öldürülmekle tehdit edilince bunu son derece tabii karşılamış ve hiç de endişelenmeden soğukkanlılığını korumuştu. Sonra aralarındaki konuşma şöyle devam etmişti:

el-Vâsık:

— Peki Kur'ân mahlûk mudur?

Ahmed b. Nasr:

— Allah'ın kelâmıdır.

el-Vâsık:

— Peki Rabbın hakkında ne dersin, kıyamet gününde onu görebilecek misin?

Ahmed b. Nasr:

— Ey Müminlerin emîri! Rasûlullah (s.a.v.)'dan bize gelen haberlere göre şöyle buyurur: **«Kıyâmet gününde dolun ayı gördüğünüz gibi Rabbınızı göreceksiniz.»** Rabbınızın görünmesinde şüpheye düşmeyin. Bizim elimizde Süfyân'ın merfû olarak naklettiği bir hadisi vardır. Mümin olan Âdemoğlunun kalbi, Rahman'ın iki parmağı arasındadır. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle dua ederdi: **«Ey kalbleri ve gözleri çevirip duran Rabbim, kalbimi ve dinimi sabit tut.** (Dinimi korumama yardım et.)».

Bu arada İshâk b. İbrâhim: «Bak bak, ne diyor!» der, bunun üzerine Ahmed b. Nasr: «Sen bana böyle öğrettin.» diye cevap verir. İshâk b. İbrâhim son derece korkar ve: «Ben mi sana bunları öğrettim?» diye kar-

şılık verir Ahmed de: «Evet, bana bunları sen böyle emrettin ve onunla halka nasihat etmemi söyledin, ben de yaptığın bu nasihat ile Rasûlullah (s.a.v.)'ın hadisine mutabık kaldım.» Bunun üzerine el-Vâsık etrafındakilere şöyle sorar: «Bu adam hakkında ne dersiniz?» O sırada Bağdâd'ın batı kesiminin kadısı olan Abdurrahman b. İshâk: «Allah seni yüceltsin ey Müminlerin emîri! Bu adamın kanı helâldir.» şeklinde cevap verir.

İbn Ebi Du'âd'ın bazı adamları ise: «Bana bunun kanını içir.» şeklinde konuşurlar. İbn Ebi Du'âd'a gelince onun bu olaydan dolayı öldürülmesini istemez ve şöyle der: «O kâfirdir, fakat tevbe etmesi ondan istenebilir ve belki bundan vazgeçer. Olabilir ki biraz aklında da eksiklik vardır.» el-Vâsık ise şöyle der: «Eğer benim onu öldürmek üzere kalktığımı görürseniz hiç kimse buna müdahale etmesin.» Sonra Amr b. Ma'dikerib'in kılıcını istetir ve kılıcı eline alarak evin ortasında bir minber üzerinde bulunan Ahmed b. Nasr'ın üzerine yürür, boynuna bir darbe vurur, sonra başı üzerine bir darbe daha indirir. Arkasından Sîma ed-Dımaşkî boynunu vurur ve başını keser. Sonra el-Vâsık elindeki o keskin kılıcı karnına vurup saplar, daha sonra da ceset Bağdâd'a götürülüp orada asılır, başı da Bağdâd'a gönderilerek bir yere asılıp yanına bekçiler dikilir. Kulağına asılan bir kağıtta şunlar yazılmıştır: «Bu kâfir, müşrik ve sapık Ahmed b. Nasr'ın başıdır.» Ayrıca Ahmed b. Nasr'ın adamları sürelki olarak takibata uğramış ve hapishanelere atılmışlardı.

Çeşitli Olaylar

Halife el-Vâsık bu yıl içinde haccetmeyi arzu etmiş ve yolları iyice ıslâh etmek için Amr b. Ferec'ı görevlendirmişti. Amr b. Ferec Mekke yolunu kontrol edip geri dönünce yollarda suların az olduğunu haber vermiş, gerekli tedbirler alınmak üzere işe başlanmıştı.

Bu yıl içinde yine Ca'fer b. Dînâr Yemen'e vali tayin edilmiş, Şaban ayında hareket ederek yanında bulunan dört bin atlı ve bin yaya ile birlikte hacc görevini de yol üzerinde ifa ettikten sonra Yemen'e varmıştı. Yine bu yıl içinde hırsızlar Dârü'l-Âmme'deki beytülmalin bulunduğu evin etrafını kazıyıp oradan 42 bin küsur dirhem ve bir miktar da dinar alıp kaçmışlardı. Ancak bunlar takibata uğratılmış ve bir müddet sonra yakalanmışlardı.

Yine bu yıl Haricîlerden Muhammed b. Abdullah es-Sa'lebî on üç adamı ile birlikte Diyâr-Rabi'a'da isyan etmiş, Musul harp işleriyle görevli olan Gânim b. Ebi Müslim b. Ahmed et-Tûsî yine on üç ki-

şilik bir kuvvetle üzerlerine yürüyüp onlardan dört kişiyi öldürmüş ve reisleri olan Muhammed b. Abdullah'ı esir alarak Sâmerrâ'ya göndermiş ve adı geçen orada hapsedilmişti.

Yine bu yıl içinde Vasîf et-Türkî İsfahân ve Fars bölgesinden dönüp civarda bir sürü fitne ve fesat çıkaran Türkler üzerine yürümüş ve onları bertaraf etmişti. Vasîf et-Türkî oraya vardığında yanında aralarında bazı küçük çocukların da bulunduğu beş yüz kadar adam vardı. Bunlar hapsedilmiş ve bu yaptıklarından dolayı mükâfat olarak Vasîf et-Türkî'ye 75.000 dinar ve bir kılıç verilmişti.

Bu yıl içinde Müslüman orduları İspanya'da müşrikler üzerine hücuma geçip, Cillîkıye (Galicia) üzerine yürüyüp orada bir çok kâfiri öldürmüş, bir çok esir almış, ganimetler ele geçirmiş ve Liyon (Lyons) üzerine yürüyerek şehri mancınıklarla muhasara altına almışlardı. Liyon halkı korkunca şehri terkedip, kaçıp gitmişler ve Müslümanlar da bir çok ganimetler ele geçirmişlerdi. Geri kalanları da şehirden çıkarıp suru yıkmak istemişlerse de yıkmaları mümkün olmamış, nihayet oradan ayrılmışlardı. Sur gerçekten son derece güçlü olup on yedi zirâ eninde idi. Yine de surda bir sürü gedik açılmıştı.

Bu yıl içinde Müslümanlarla Bizanslılar arasında karşılıklı esir mubadelesi olmuştu. Müslümanlar Tarsus'a bir günlük mesafede olan el-Lümis (Lamos) nehrine gelmişlerdi. Halîfe el-Vâsık Bağdâd ve diğer yerlerden satın aldığı bir sürü Bizanslıları toplayıp Ahmed b. Saîd b. Müslim b. Kuteybe el-Bâhilî komutasında Suğûr ve Avâsım bölgesine göndermiş, ayrıca yardım etmek üzere yanına Hâkân el-Hâdim'i de katmış ve onlardan Müslüman esirlere bazı sorular sorup imtihan etmelerini istemişti. Kur'ân'ın mahlûk olduğunu ve Cenâb-ı Allah'ın ahiret gününde görülmeyeceğini söyleyenlerin kurtarılmasını ve ayrıca bu gibilere birer dinar hediye verilmesini, böyle söylemeyenlerin ise Bizanslıların elinde terkedilip kurtarılmamalarını emretmişti.

231'inci yılının Aşûre günü gelip çatınca Müslümanlar yanlarında bulunan esirlerle nehrin kenarına, Bizanslılar da ellerindeki Müslüman esirlerle nehrin öbür yakasına gelmişler ve nehir iki grup arasında kalmıştı. Müslümanlar bir Rum esirini bırakıp onlardan bir Müslüman esiri serbest bırakmalarını istiyorlar, böylece her iki esir gelip nehrin ortasında karşılaşıyor ve her biri kendi yurttaşlarının yanına gidiyordu. Kendi esirleri yanlarına vardığında Müslümanlar tekbirler getiriyorlar, Rumlarınki yanlarına vardığında ise bağırıp çağırıyorlardı. Böylece bütün esirleri bu yolla karşılıklı değiştiriliyordu. Müslüman esirlerin sayısı 4460 idi, kadın ve çocuklardan da 800 kadar kişi vardı. Zimmîlerden

de 100 kadar kişinin olduğu kaydedilir. Nehrin yüzülerek geçildiğini kaydeden rivayetler olduğu gibi nehir üzerinde bir köprünün olduğu ve esirlerin bu köprüden geçtikleri şeklinde rivayetler de vardır.

Bu şekilde esir mubadelesi bittikten sonra Ahmed b. Saîd b. Müslim el-Bâhilî kış seferine çıkmış, fakat İslâm ordusunu müthiş bir kar ve yağmur karşılayıvermişti. Bu arada 200 kadar Müslüman asker şehit olmuş ve bir o kadarı da esir düşmüştü. Bu arada nehirde de bir çok kişi boğulmuştu. Bundan dolayı Halîfe el-Vâsık Ahmed b. Saîd'in aleyhinde bir hayli konuştu. Bu sefer sırasında bir Bizans kumandanı Ahmed b. Saîd ile görüşmek üzere gelmiş, Müslümanların ileri gelenleri Ahmed'e şöyle demişlerdi: «Bizim askerlerimiz yedi bin civarındadır, sakın ondan korkmayasın. Eğer onu bu şekilde karşılar ve korkmadığını gösterip de onların ülkesi üzerine yürürsen mutlaka zafer elde edilir.» Ahmed bu tavsiyelere aynen uymuş ve bu seferinde bin büyük baş, on bin kadar da koyun ele geçirmişti. Ancak merkeze geri döndüğünde Halife el-Vâsık onu görevinden azletmiş ve yerine Cemaziyelevvel ayında Nasr b. Hamza el-Huzaî'yi tayin etmişti.

Bu yıl içinde el-Hasan b. Hüseyn Taberistân'da vefat etmişti.

Bu yılda İfrîkıyye'de* Ağlebîlerden Ahmed b. Ağleb ve kardeşi Muhammed b. Ağleb arasında çatışmalar meydana gelmişti. Ahmed'in yanında bulunan bir grup Muhammed'in sarayına hücum ederek onu bertaraf etmek istemişler, ancak Muhammed b. Ağleb'in adamları sarayın kapısını kapatıp çarpışabildikleri müddetçe çarpışıp durmuşlardı. Nihayet aralarında sulh akdederek bu işi bitirmişler, Ahmed'in şöhreti artıp yönetimle ilgili bütün daireleri ve divanları kendi yanına naklettirmiş, Muhammed'in ise isminden başka emîrliğinin hiç bir etkisi kalmamıştı. Kardeşi Ahmed böylece bütün emîrlik görevini üstlenmiş bulunuyordu. Bu durum 232'nci yıla kadar devam etmiş, bu arada amcasının oğullarından ve ona bağlı kölelerden bir grup Muhammed'e bağlanınca kardeşi Ahmed ile savaşmış, galip gelerek onu ülkenin doğu tarafına sürgün etmiş ve bütün İfrîkıyye yönetimini kendi eline almıştı. Bu arada kardeşi Ahmed de gittiği Irak'ta vefat etmişti.

Yine bu yıl içinde, 80 yaşında iken, «İbn el-A'râbî» diye meşhur olan Ebû Abdullah Muhammed b. Ziyâd vefat etmişti.

Ali b. Rızâ'nın kız kardeşi Ümmü Ebiha binti Mûsâ b. Ca'fer bu yılda vefat edenlerden idi. Yine bu yılda şarkıcı Muhârib ile el-Esmaî'

---

* Bugünkü Tunus ve civarı. (Çeviren).

nin râvisi Ebû Nasr Ahmed b. Hâtim ile Amr b. Ebi Amr eş-Şeybânî ve yine bu yılın Zilhicce ayında meşhur nahiv âlimi ed-Darir Muhammed b. Sa'dân vefat etmişlerdi. Yine bu yılda İbrahim b. Ar'ara, Âsım b. Ali b. Âsım b. Suhayb el-Vâsıtî, tarihi bilgilere sahip olan Muhammed b. Sellâm b. Abdullah el-Cumahî el-Basrî, Âsım b. Amr b. Ali b. Mukaddem Ebû Bişr el-Mukaddemî, fıkıh âlimi Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Yahyâ el-Buvaytî vefat etmişlerdi. Bu sonuncusu olan Ebû Ya'kûb İmam Şâfiî'nin arkadaşlarından olup Kur'ânı Kerîm'in mahlûk olmadığını söylediğinden dolayı hapsedilmiş salih bir kimse idi. Yine hadis hafızlarından olan Hârûn b. Ma'rûf el-Bağdâdî de bu yılda vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ İKİNCİ (M. 846-847) YILI OLAYLARI

Numeyroğullarıyla Yapılan Savaş

Bu yıl içinde Büyük Boğa Numeyroğulları üzerine yürüyerek onlara karşı savaşa girişmişti.

Bu olayın sebebi şöyle anlatılır:

Meşhur şair Umâre b. Akîl b. Bilâl b. Cerîr el-Hatafî yazdığı bir kaside ile halife el-Vâsık'ı methetmiş, halifenin huzuruna geldiğinde ona bir hayli iltifat edip 30.000 dirhem mükâfat verilmesini emretmişti. Şair Umâre b. Akîl halifeye Numeyroğullarının yer yüzünde çıkardıkları fesattan söz edip etrafa, Yemâme ve civârına nasıl saldırdıklarını anlatınca el-Vâsık Boğa'ya yazdığı bir mektupla Numeyroğullarına harp açmasını istemişti. O sırada Medîne'de bulunan Boğa Yemâme üzerine yürümüş, çölde Numeyroğullarından bir grup ile karşılaşarak onlarla çarpışmış ve elli küsur adam öldürüp yaklaşık kırk kişiyi de esir almıştı.

Boğa Mir'a'ya kadar yürüyüp Numeyroğullarını itaat etmeğe çağırmış, fakat bunlar itaat etmeyi reddederek Yemâme'nin arka taraflarında bulunan es-Sevd dağlarına çekilmişlerdi. Boğa'nın üzerlerine gönderdiği askerler onlardan bir çok kimseyi yaralamış, bazılarını da öldürmüşlerdi. Daha sonra Boğa askerler arasında zayıf olup kendisine katılmayanlar dışında bin kadar adamıyla Numeyroğulları üzerine yürümüş, onların üç bin kadar olduklarını ve "Âdâh" denilen yere bir merhale uzaklıkta Ravzatu'l-Âmân'da toplandıklarını görmüştü. Bunlar Boğa'nın öncü kuvvetlerini yenmiş, sol kanat kuvvetlerini de dağıtmışlardı. Numeyroğulları bu çatışma sırasında Boğa'nın adamlarından yüz yirmi kadarını öldürmüş, ayrıca askerlerinin bineklerinden de yedi yüz deve ve yüz kadar atı da öldürdükleri gibi mallarına da el koymuşlardı. Gece basınca Boğa onları yine itaat etmeğe davet etmişti. Ertesi gün sabahtan Boğa'nın yanında bulunan askerlerin az olduğunu gören Numeyroğulları süvarilerini öne yerleştirip arkaya deve ve diğer hayvanlarını almış ve

Boğa üzerine hücuma geçip onu mağlûp etmişlerdi. Boğa kaçıp karargâhına geri dönmüş, hatta yanında bulunanlar öldürüldüğünü zannetmişlerdi.

Bir ara Boğa kendi adamlarından iki yüz kadar süvariyi onların bir grubu üzerine göndermiş, kendisi de oraya doğru gitmeye hazırlanıyorken adamları gerisin geriye dönmüşlerdi. Fakat Numeyroğulları onlara baktıklarında üzerlerine bazı süvarilerin geldiğini görmüş ve birden kaçmağa başlamışlardı. Bu arada yayaları teslim olmuş, malları Boğa'nın süvarilerinin eline geçmiş, develerden de çok azı kurtulabilmişti. Süvarileri atlarına binip kaçmışlardı.

Başka bir rivayette ise şöyle anlatılır:

Meydana gelen çarpışmalarda gündüzün ilk saatlerinden öğle vaktine kadar Boğa sürekli yenilip durmuştu, ancak Numeyroğulları yağma yapmağa giriştiklerinde Boğa arkadaşlarıyla birlikte geri dönmüş ve Numeyroğulları üzerine yürüyerek hezimeti galibiyete çevirmişti. Bu son çarpışmalarda zeval vaktinden güneşin batmasına yakın vakte kadar Numeyroğullarından 1.500 kadar piyadeyi öldürmüş ve savaşın meydana geldiği yerde konaklamıştı. Bu arada Bedevîlerin ileri gelen emîrlerinden bazıları emân dilemek üzere adam göndermişler, Boğa onlara emân vermişse de gelenleri yakalayıp prangalara vurarak birlikte Basra'ya götürmüştü.

Bu olay Cemaziyelâhir ayında meydana gelmişti. Çarpışmaların sürdüğü sırada Vâcin el-Eşrûsenî Boğa'ya yedi yüz kişilik bir savaşçı ile yardıma gelmişti. Boğa bu gelenleri Numeyroğulları'nı takip etmek üzere göndermiş, onlar da Yemen yakınlarındaki Tebâle'ye kadar varmışlardı. Bu arada Boğa Medîne valisi bulunan Sâlih'e bir mektup yazıp Fezâre, Mürre, Sa'lebe ve Kilâboğullarından elinde bulunan tutukluları alıp Bağdâd'a getirmesini ve orada onunla karşılaşmasını emretmişti. Medîne valisi aynen buna uyarak Bağdâd'da buluşmuş ve ikisi birlikte yanlarında bulunanlarla Sâmerrâ'ya varmışlardı. Savaşta öldürülenler, ölenler ve kaçanların dışında Numeyr, Kilâb, Mürre, Fezâre, Sa'lebe ve Tayyoğullarından iki bin iki yüz kadar adam vardı.

Ebû Ca'fer el-Vâsık'ın Vefatı

El-Mu'tasım'ın oğlu el-Vâsık Billâh Ebû Ca'fer Hârûn bu yılın Zilhicce ayının bitmesine altı gün kala (yaklaşık 10 Ağustos 847)'de istiska hastalığından vefat etmişti. Tedavî için ısıtılmış bir tandırın içine otur-

tulmuş ve gerçekten hastalığı biraz da olsa hafiflemişti. Ertesi gün bu tandırın daha çok ısıtılmasını emretmesi üzerine tandır bir hayli ısıtılmıştı. Birinci gün oturduğundan çok daha fazla oturmuş, ama tandır sıcak gelince oradan bir sedye ile çıkarılmıştı. Bu sırada yanına Ahmed b. Ebî Du'âd, Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyâd ve Ömer b. Ferec gelmişlerdi. Sedyede uzanıp dururken vefat etmiş, fakat vefat ettiğini hemen anlayamamışlardı, ancak birden başı sedyenin kenarına çarpınca öldüğünün farkına varmışlardı. Başka bir rivayette ise, Ahmed b. Ebî Du'âd el-Vâsık öldüğü sırada gözlerini kapatmış ve ölmeden önce şu beyitleri söyleyip durduğunu anlatmıştır:

«Ölüm insanlar arasında ortak bir özelliktir.
Ondan ne halktan biri, ne de hükümdar kurtulabilir.
Yokluk çekenlerin fakirlikleri onlara zarar vermemiştir;
Zenginlerin de malları onları ölümden kurtaramamıştır.»

Anlatıldığına göre ölmeden evvel üzerinde uzandığı yatakların ve sergilerin kaldırılmasını emretmiş, sergiler dürülüp katlanınca yanağını yere toprağa yapıştırıp şöyle demeğe başlamıştı: «Ey mülkü ve hükümranlığı zeval bulmayan Allah! Mülkü hükümdarlığı sona erip zeval bulana merhamet eyle.»

Ahmed b. Muhammed el-Vâsıkî şöyle anlatır:

Halife el-Vâsık ölüm hastalığına tutulduğu sırada, henüz ölümü gelip çatmadan önce yanında bulunanlar arasında idim. Ben ve adamlarından bir grup yanında ayakta duruyorduk. Birbirimize şöyle dedik: «Onun ne zaman öleceğini bir bilseydik.» Yanına yaklaştım, tam başucuna vardığım sırada birden gözlerini açtı, korkumdan öleyazdım. Hemen geriye döndüm, fakat dönerken kılıcımın kabzası mecliste bulunanlardan birisine takıldı, yuvarlandım, neredeyse kılıcımın ucuyla yaralanıyordum. Hemen toparlanıp durduğum yere döndüm.»

Nihayet vefat etti, üzerini örttük, sonra hizmetçileri gelip altındaki yatakları aldılar. Diğer taraftan yeni halifenin bey'atiyle meşgul olunmağa başlandı. Bu arada ben de cenazenin korunması için kapıda beklemeğe başladım. Birden içeriden bir ses işittim, kapıyı açıp içeri girdiğimde kocaman bir tarla faresinin bahçeden girip el-Vâsık'ın gözlerinden bir tanesini yediğine şahid oldum. O anda: «Lâ İlâhe İllallah, bu göz biraz önce açıldığında beni dehşete düşürmüştü, korkumdan kendi kılıcımla yaralanıp düşecektim. Şu anda ise o ürküntü ve korku verici göz zayıf bir hayvancağız tarafından yenilmiş oldu.» dedim.

Nihayet gelip onu yıkadılar. Ahmed b. Ebî Du'âd gözüne ne olduğunu sorunca ben de olayı olduğu gibi başından sonuna kadar naklettim, hayretlere düştü.

Vefat ettiğinde Ahmed b. Ebi Du'âd namazını kıldırmış, kabrine indirmişti. Başka bir rivayette ise namazını kardeşi el-Mütevekkil'in kıldırdığı kaydedilir. el-Vâsık Hârûniye'de Mekke yolu üzerinde defnedildi. Yine Mekke yolunda dünyaya gelmişti. Annesi Karâtîs adında bir ümmüveled idi. Ölüm hastalığına düştüğünde müneccimleri çağırıp durumu hakkında onlardan bilgiler sormuştu. Aralarında el-Hasan b. Sehl adında bir müneccim vardı. Bu müneccimler onun daha elli yıl yaşayacağını söylemişlerdi, fakat bu sözlerinden sonra ancak on gün daha yaşayabilmişti.

el-Vâsık beyaz tenli, kırmızıya çalan bir yüzü olan, gayet güzel ve vücudu mükemmel bir adamdı. Sol gözü biraz şişti ve üzerinde hafif bir beyazlık vardı. Beş yıl, bir ay, beş gün hilâfet sürmüş ve 32 yaşında (başka bir rivayette ise 36 yaşında) vefat etmişti.

el-Vâsık Billâh'ın Hayatından Bazı Örnekler

el-Mu'tasım vefat ettiğinde el-Vâsık oturup insanlara bir hayli iyiliklerde bulunmuş ve özellikle Alevîlere bayağı bağışlar yapmıştı. Ayrıca onlara bir çok mallar vermeyi de vaad edip Mekk ve Medîne halkına hayale sığmayacak kadar çok mallar dağıtmıştı. O kadar ki hilâfeti döneminde Mekke ve Medîne'de tek bir dilenciye rastlayan olmamıştı.

el-Vâsık vefat ettiğinde Medîne'li kadınlar her gece sırayla gruplar halinde el-Bakî' mezarlığına gider, orada el-Vâsık için ağlar dururlardı. Bu işi kendilerine yapmış olduğu iyiliklerden dolayı sırayla ifa ediyorlardı.

Onun hilâfeti döneminde gemilerden öşür alınmağa başlanmıştı. Bu gelir ise bir hayli yüksek idi.

Hüseyn b. ed-Dahhâk şöyle der:

«el-Mu'tasım'ın vefatından bir kaç gün sonra el-Vâsık'ın hilâfetinin ilk meclisini kurduğu gün yanına vardım. İbrahim b. el-Mehdî'nin bir cariyesi ona şöyle şarkı söylüyordu:

«Bu naşı taşıyanlar farkında değillerdi.
Onu ölüme mi yoksa ebedî hayat sürmeye mi götürüyorlar.
Senin için ağlayan kadınlar,
Sabah akşam ağıt yakıp dursunlar.»

Bu cariyenin sözleri üzerine bizler ağladık, o da ağladı. Bu arada neyle uğraştığımızı bile unutmuştuk. el-Vâsık bu şarkıcı kadının söylediklerine o kadar çok fazla ağlamıştı ki ben bir baba için bu kadar ağlandığını ve hüzün beslendiğini görüp duymamıştım.» Sonra meclistekiler dağılmıştı.

Sâlih b. Abdülvahhâb'ın Alem adındaki bir cariyesi de el-Vâsık hakkında bir sürü şiirler söylemiş ve Zarzar el-Kebîr bunları bestelemişti. el-Vâsık bu şiirlerin kime ait olduğunu sormuş, Alem'e ait olduğunu duyunca Sâlih b. Abdülvahhâb'ı çağırıp kendisine bu cariyeyi satmasını istemişti. Sâlih bunun üzerine bu cariyeyi el-Vâsık'a hediye etmiş, el-Vâsık da Sâlih'e beş bin dinar vermişti. İbn ez-Zeyyâd bu meblağı Sâlih'e ödemeyi biraz geciktirmişti. Cariye bu arada el-Vâsık'ın huzurunda gayet güzel şarkılar söylemiş, el-Vâsık da ona:

«Seni kim yetiştirdi? Ne kadar da mükemmel bir sesin var!» diye iltifat edince cariye:

«Beni yetiştireni öğrenmende ne fayda vardır? Ona bir mükâfatın verilmesini emretmiştin, ama hâlâ o mükâfat kendisine ulaşmış değildir.» demiş, bunu duyan el-Vâsık hemen İbn ez-Zeyyâd'a yazıp beş bin dinarın Sâlih b. Abdülvahhâb'a kat kat fazlasıyla ödenmesini emretmişti. İbn ez-Zeyyâd on bin dinar verince Sâlih artık eski görevini bırakıp ticarete atılmıştı.

Nahiv âlimi Ebû Osman el-Mâzinî şöyle anlatır:

Halife el-Vâsık beni Basra'dan huzuruna çağırmıştı, yanına vardığımda bana şöyle sordu: «Basra'da kimi bırakıp geldin?» Ben küçük bir kız kardeşimin olduğunu söyledim. Bunun üzerine: «Peki, onu orada yalnız bırakıp geldiğinde bu zavallı kızcağız sana neler söyledi?» dedi. Ben de İbnetü'l-A'şâ'nın şu beyitlerini okuduğunu söyledim:

«Yolculuk gelip çattığında kızcağızım şöyle der:

Bize, biz yetimlere kötülükler dokunur.
Ey babacığım! Hep yanımızda dur,
Senin çekip gitmenden korkuyoruz.
Şehirler seni alıp götürürse,
O zamanda bize sıla-ı rahmin,
Kesilir diye endişe ediyoruz.»

Sonra yine sordu: «Peki o bunları okuyunca sen ona ne dedin?» Bu defa hiç bir şey söylemeden sadece Cerîr'in kızına söylediği şu beyti okudum:

«Ortağı olmayan Allah'a güven
Halifenin yanındakiler selâmettedir.»

Bu sözleri duyan el-Vâsık gülmüş ve ona güzel bir hediye verilmesini emretmişti.

el-Mütevekkil'in Hilâfeti

el-Vâsık'ın vefatından sonra el-Mütevekkil Ca'fer b. el-Mutasım'a bey'at edildi. el-Vâsık vefat ettiğinde Ahmed b. Ebî Du'âd Îtâh (İnâk), Vasîf, Ömer b. Ferec, İbn ez-Zeyyâd, Ebû'l-Vezîr Ahmed b. Hâlid bir araya gelip el-Vâsık'ın oğlu Muhammed'e bey'at etmeyi kararlaştırdılar, ancak Muhammed b. el-Vâsık o sırada henüz bıyığı terlememiş küçük ve kısa boylu bir çocuktu. Ona siyah bir cübbe giydirip başına bir sarık sardılar, ancak cübbe yerlerde sürünüyordu. Bunun üzerine Vasîf onlara şöyle demişti:

«Allah'tan korkmuyor musunub? Hilâfeti bu çocuğa nasıl vereceksiniz? Hilâfete kimi getireceğinizi iyice düşünün.» Bir sürü isim zikrettiler. Sonra el-Mütevekkil'i çağırdılar. Ahmed b. Ebi Du'âd cübbeyi ona giydirdi, sarığını taktı ve alnından öperek:

«Esselâmu aleyke yâ Emîre'l-Mü'minîn ve rahmetullâhi ve berekatuhu!» dedikten sonra el-Vâsık'ı gasletmiş ve namazını kıldırıp defnettirmişti.

el-Mütevekkil'e bey'at edildiği sırada 26 yaşında idi. Hilâfete geçtiği andan itibaren bütün askerlerine bir hayli ihsanlarda bulunmuştu. Bundan dolayı İbn ez-Zeyyâd ona «el-Muntasır» lakabını vermek istemiş, ancak Ahmed b. Ebî Du'âd: «Ben inşallah gayet uygun olacak bir lakap buldum, «el-Mütevekkil alallah» demişti. Gerçekten bu lakap kabul edilmiş ve İslâm devletinin dört bir yanına haberler uçurulmuştu.

Anlatıldığına göre el-Mütevekkil halife olmadan evvel rüyasında geceleyin gökten bir şekerin indiğini ve üzerinde «el-Mütevekkil alallah» ibaresinin yazılı olduğunu görmüş, bunu arkadaşlarına anlatmış, arkadaşları da ona:

«Vallahi her halde bu hilâfetin işaretidir.» demişlerdi. Bunu duyan el-Vâsık onu hapsetmiş ve bir hayli işkenceye tâbi tutmuştu.

Bu yıl hacc emîrliğini Muhammed b. Dâvud yerine getirmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda hacc yolunda şiddetli bir susuzluk meydana gelmiş ve hacılar öldürücü bir susuzluğa tutulmuşlardı. Bu yüzden bir içim suyun dinarları bulduğu ve bir çok kişinin de susuzluktan öldüğü kaydedilir.

Bu yılda Endülüs'te Mûsâ Endülüs emîri Abdurrahman'a karşı yine muhalefette bulunmuş, daha evvel itaat etmeğe söz verdiği halde tekrar isyan etmiş, bunun üzerine de Abdurrahman oğlu Muhammed komutasında bir orduyu Mûsâ üzerine sevketmişti.

Yine bu yıl içinde Endülüs'te şiddetli bir açlık ve büyük bir kıtlık meydana gelmişti. 232 yılında başlayan bu kıtlığın etkisinden bir çok insanın yanı sıra bir hayli hayvan da telef olmuş, ağaçlar kurumuş ve ekin kaldırılamamıştı. Bundan dolayı Müslümanlar yağmur duasına çıkmış, dua etmiş ve arkasından ekinlerini ekmişlerdi. Bu şekilde kıtlık atlatılmış oldu.

Yine bu yılda İbrâhim b. Muhammed b. Mus'ab Fars illerine tayin edildi.

Yine bu yılda, anlatıldığına göre, Musul'da büyük bir sel felaketi meydana gelmiş, yüz bin kişi hayatını kaybetmişti. Yağan yağmurlar o kadar fazlaydı ki daha önce bir benzeri işitilmemişti. Çapı bir zirâ', derinliği de bir zirâ' olan kovalar yağmurda tutulduğunda bir saate yakın bir zaman içinde üç sefer doldurulup boşaltıldığı kaydedilir. Dicle nehri bir hayli taşmış, su «Aşağı er-Rabz» denilen yere kadar ulaşmış, diğer taraftan çarşamba pazarına kadar varmıştı. Suların çarşı ve pazarları kapladığı bu sel felaketleri sırasında Musul emîri olan Gânim b. Humeyd et-Tûsî'nin 30.000 kişiyi kefenleyip defnettiği kaydedildiği gibi, suların sürükleyip götürdüğü bir sürü insandan başka daha bir çok kimsenin de öldüğü anlatılır.

Yine bu yılda el-Vâsık denizde seyreden gemilerden öşür alınmamasını kararlaştırmıştı.

Yine bu yılda el-Hakem b. Mûsâ ve **«es-Sevâyif»** müellifi olan Muhammed b. Âmir el-Kureyşî ve Yahyâ b. Yahyâ el-Gassânî ed-Dımaşkî vefat etmişlerdi. Başka bir rivayette Yahyâ b. Yahyâ'nın 233 veya daha başka bir tarihte vefat ettiği kaydedilir. Ebû Ubeyde ve Esmaî'den ilim tahsil eden dil alimi meşhur Ebû'l-Hasan Ali b. el-Muğire el-Esrem ile meşhur Amr en-Nakkâd bu yılda vefat etmişlerdi.

HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ (M. 847-848) YILI OLAYLARI

Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyâd'ın Yakalanması

Bu yıl içinde Halife el-Mütevekkil, Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyâd'ı yakalatıp 7 Safer (22 Eylül) tarihinde hapse attırmıştı.

Halife el-Vâsık, Muhammed b. Abdülmelik'i vezir tayin edip devletin bir çok işini ona havale etmişti. Bir ara kardeşi Cafer el-Mütevekkil'e bir hayli kızmış, onu gözetleyip duracak ve sürekli olarak ondan haberler getirecek adamları peşine takmıştı. Bir gün Ca'fer, Muhammed b. Abdülmelik'e geldi, el-Vâsık'la konuşmasını ve ondan kendisinden razı olmasını sağlamasını isteyecekti. Gelip önünde durmuş, fakat Muhammed b. Abdülmelik kendisine hiç de iltifat etmeyip konuşmamış, ancak eliyle oturmasını işaret etmişti. Bunun üzerine oturup Muhammed'in elindeki mektupların yazılması bitinceye kadar bekleyip durmuştu. Elindeki yazıları bitiren Muhammed, biraz da tehdit edici bir eda ile, ona:

«Neden buraya geldin?» diye sormuş, Ca'fer de şöyle demişti:

«Emirülmümininin benden razı olması için onunla konuşmanızı istemeğe geldim.» Ancak Muhammed etrafındakilere:

«Bakınız hem abisi halifeyi kızdırıyor, hem de gelip benden onunla konuşmamı diliyor!» demiş sonra ona dönüp: «Haydi, çek git buradan, eğer salâha erersen o da senden razı olur.» diye çıkışmıştı.

Bunun üzerine Ca'fer el-Mütevekkil son derece üzgün olarak ayrılmış, Ahmed b. Ebî Du'âd'ın yanına gitmişti. Ahmed b. Ebî Du'âd Cafer'i evinin kapısında karşılamış, onu içeri buyur edip alnından öpmüş ve: «Neden geldin, bir ihtiyacın mı var? Sana feda olayım.» demişti. Ca'fer de: «Müminlerin emîrini benden razı kılman için sana geldim.» deyince Ahmed b. Ebî Du'âd:

«Evet, bunu derhal hallederim, hem de baş göz üstüne.» diye karşılık vermiş ve el-Vâsık'a gidip onunla Ca'fer hakkında konuşmuştu. el-Vâsık söz verdiği halde yine de Ca'fer'den razı olmamış ve onu affet-

memişti. Ancak Ahmed b. Ebî Du'âd ikinci kez halife ile bu konuyu konuşunca artık affetmeden edememiş ve bir de hil'at giydirmişti.

Diğer taraftan Ca'fer el-Mütevekkil Muhammed b. Abdülmelik'in yanından ayrılınca Muhammed halife el-Vâsık'a bir mektup yazarak şöyle demişti:

«Ca'fer yanıma kadın kıyafetine girmiş bir şekilde, saçları ensesine uzanmışçasına gelmiş ve benden Emîrülmümininin kendisinden razı olması için aracı olmamı istemişti.» Bunun üzerine el-Vâsık ona mektup yazıp: «Yanıma gelmesi için ona haber gönder ve saçını çekip koparacak ve dövecek adamlar görevlendir.» diye haber göndermişti.

el-Mütevekkil şöyle anlatır:

Emîrülmümininin elçisi bana gelip çağırdığı zaman yeni elbiseler giyindim, affettiğini düşünerek bundan dolayı çağırdığını zannettim. Görevlilerinden birisi tutup saçımı yakaladı ve yüzümü tokatlamağa başladı.

Nihayet el-Mütevekkil halife olunca Safer ayının gèlip çatmasını beklemişti. Safer ayında İtâh (İnâk)'ı çağırarak İbn ez-Zeyyâd'ı yakalayıp getirmesini ve işkence etmesini emretmiş, Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyâd halifenin kendisini çağırdığını zannederek hemen atına binip yola koyulmuş, ancak İtâh'ın evinin yanına gelince birden korkmuş, İtâh da onu yakalayıp bir odaya tıkmış ve kapısına nöbetçi dikmişti. Diğer taraftan İtâh Muhammed b. Abdülmelik'in evine adamlar gönderip talan etmiş ve evde bulunan her şeyi alıp götürmelerini emretmişti. Aynı şekilde onun ülkenin dört bir tarafında bulunan mallarına da el konmuştu.

Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyâd son derece korkuyor, sürekli düşünüp ağlıyordu. Bir hayli susuz bırakılmıştı. Uyumaması için çuvaldızla dürtülüyor, uyuması engelleniyordu. Uyumağa terkedilince bir gün, bir gece hiç uyanmadan sürekli uyumuştu. Nihayet kendi eliyle yaptırmış olduğu bir tandıra konulmuştu. Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyâd'ın İbn Esmât el-Mısrî'yi içine atıp işkenceyle öldürdüğü bu tandır dışarıdan tahta ile kaplı idi, içeriye doğru ise iri çiviler çakılmıştı ve bu çiviler tandırın içine doğru sokuluyordu. Çiviler tandıra atılan adamın hareket etmesini engelliyor, dar olduğundan dolayı elini ve ayağını uzatınca da vücuduna batıyordu. İçine sokulan adam ellerini başının üzerine koymak üzere sokuluyor, dar olduğu için ancak bu şekilde içine girip duruyor ve hareket edemiyordu. Oraya sokulan oturamıyor ve etrafına dönmesi de mümkün olmuyordu. Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyâd burada bir kaç gün kaldıktan sonra vefat etmişti.

Onun safer ayının 7'nci gününde (22 eylül) hapsedilip Rebiyülevvel'in bitmesine on bir gün kala vefat ettiği kaydedilmektedir. Ancak ölüm sebebinde tarihçiler arasında görüş ayrılığı vardır. Bir rivayete göre yukarıda zikrettiğimiz şekilde ölmüş, başka bir rivayete göre ise dövülerek öldürülmüştür. Ancak dövülerek değil de yukarıda anlattığımız şekilde öldürüldüğü daha doğru bir rivayettir.

Öldürüldükten sonra üzerindeki elbisesiyle evinin kapısına asılmıştı. Daha evvel hapiste bulunan iki oğlu Süleyman ve Abdullah gelip babalarını bu hâlde görünce:

«Bu fâsıktan seni kurtaran Cenab-ı Allah'a hamdolsun!» demişler, sonra babalarını kapıda guslettirip defnettirmişlerdi. Bir rivayete göre köpekler kabrini eşip cesedini yemişlerdi.

Ebû Ca'fer et-Taberî'nin ifadesine göre, Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyâd'ın ölümünden önce kendi kendine şöyle dediği duyulmuştur: «Ey Muhammed, sen nimetlerle yetinmedin. Bir sürü mal mülk, davarlar, tertemiz evler, şahane elbiseler ve hil'atler senin oldu ve sen mükemmel bir hayat yaşadın. Nihayet vezirliği arzu ettin ve bildiğin gibi nefsin o nimeti de tattı.» Bu sözler üzerine susmuş ve kelime-i şehadet getirip Allah'ı zikretmekten başka ağzından söz çıkmamıştı.

Muhammed b. ez-Zeyyâd İbrahim es-Sûlî'nin dostu idi. O vezir olunca İbrahim es-Sûlî'ye bir milyon beş yüz bin dirhem vermiş ve İbrahim de onu bir kaside ile methetmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içinde Ömer b. el-Ferec er-Ruhhacî hapsedilmişti. Bunun da sebebi şu idi:

el-Mütevekkil Ca'fer, kardeşi el-Vâsık'ın kendisine kızdığı günlerde elindeki bir senetle Ömer b. el-Ferec'in yanına gelmiş, tasdik etmesini istemişti. Bununla gidip Beytülmal'den geçimliğini alacaktı. Ancak Ömer b. el-Ferec Senedi imzalamamış, ona gerekli geçimlik verilmemiş, hattâ Ömer senedi alıp mescidin kapısından dışarıya fırlatmıştı. Hapsedilmesine sebep bu olay idi. Ömer b. el-Ferec bu yılın ramazan ayında hapsedilmiş, bütün malları dağıtılmış, evinin eşyasına varıncaya kadar hepsi elinden alınmıştı. Sonra on bir milyon dirhem ödemesi şartıyla affedilmiş ve daha evvel elinden alınan Ehvâz'deki köyleri kendisine iade edilmişti. Hapsedildiği günlerde üzerine yünden bir cübbe giydirilmişti.

Yine bu yıl içinde Halife el-Mütevekkil Semmâne kâtibi Süleyman b. İbrâhim b. Cüneyd'e kızmıştı. Süleyman b. İbrâhim Hıristiyan idi. Nihayet onu dövdürmüş ve malını elinden almıştı. Aynı şekilde el-Mütevekkil Ebû'l-vezîre de kızmış, kardeşinin ve kâtibinin mallarını ellerinden almıştı.

Bu yılda el-Mütevekkil, el-Fazl b. Mervân'ı haraç divanındaki görevinden azledip yerine Ezd'in kölesi olan Horasânlı Yahyâ b. Hâkân'ı tayin etmişti. İbrâhim b. Abbâs b. Muhammed b. Sûl'u da nafaka divanının başkanlığına tayin etmişti. Yine el-Mütevekikl bu yıl içinde oğlu el-Muntasır'ı ramazan ayında Mekke, Medine, Yemen ve Taif'e vali tayin etmişti. Bu yılın Cemaziyelâhir ayında Ahmed b. Ebî Du'âd felç olmuştu.

Yine bu yıl içinde Bizans imparatoru Theophilos'un oğlu mihâil annesi Theodora'yı bir manastıra hapsetmişti. Ayrıca Mihâil annesinin gözdesi olan Logothetes Theoktistos'u da annesiyle ilişkisinden dolayı öldürtmüştü. Theodora altı yıl hüküm sürmüştü.

Diğer taraftan bu yıl hacc emîrliği görevini Muhammed b. Dâvud yerine getirmişti.

Yine bu yıl içinde İfrikıye emîri Muhammed b. el-Ağleb Zâb valisini görevinden azletmişti. İsmi Sâlim b. Galbûn olan bu vali Kayrevân'a gitmek üzere yerinden ayrılmış, ancak Yalebsîr kalesine gelince orada aradaki ihtilâfı gizleyerek Arbes'e gitmişti. Ancak buranın halkı kendisini içeri sokmayınca Bâce şehrine çekip gitmiş ve orada gizlenmişti. Muhammed b. Ağleb bunun üzerine Hafâce b. Süfyân komutasında gönderdiği bir askerî birlik ile çarpışmış, Sâlim b. Galbûn geceleyin kaçıp gitmiş, ancak Hafâce b. Süfyân onu takip ederek yolda yakalayıp öldürmüş ve başını Muhammed b. Ağleb'e getirmişti. Sâlim'in oğlu Ezher de Ağleb'in oğlunun nezdinde hapiste bulunuyordu. Onu da babasından hemen sonra öldürmüştü.

Bu yıl içinde meşhur muhaddis Yahyâ b. Muîn el-Bağdâdî Medîne'de vefat etmişti. H. 158 (775) yılında dünyaya gelmiş olup hadîste **«el-Cerh ve't-ta'dîl»** adlı eserini telif etmişti. Aynı şekilde bu yıl Muhammed b. el-Hasan'ın yakın arkadaşı olup yüz yaşını geçmiş olmasına rağmen hâlâ şuurunu ve gücünü koruyan Kadı Muhammed b. Semâa da vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ (M. 848-849) YILI OLAYLARI

Muhammed b. Buays'ın Kaçışı

Bu yıl içinde Muhammed b. Buays b. el-Cerîr kaçmıştı. Âzerbeycân' dan Sâmerrâ'ya esir olarak getirilmişti. Halîfe adında bir hizmetçisi vardı. O günlerde halife el-Mütevekkil hasta idi. Hizmetçisi Halîfe, Muhammed b. Buays'a Mütevekkil'in öldüğünü haber vermiş, fakat halife aslında ölmemişti. Hizmetçisi bunu İbn Buays'ın kaçması için bir teşvik olarak söylemişti. Gerçekten Muhammed b. Buays kaçmayı uygun bulup hizmetçisinin hazırladığı atlarla hemen kaçmış ve Âzerbeycân'daki yerine, Merend'e gitmişti. Onun Şâhi ve Yekder adında iki kalesi vardı.

Başka bir rivayette ise Muhammed b. Buays'ın İshâk b. İbrâhim b. Mus'ab'ın hapishanesinde öldüğü kaydedilir. İbn Buays Boğa el-Şarâbî ile konuşmuş ve Boğa da ondan otuza yakın kefil alarak serbest bırakmıştı. Bu kefiller arasında Muhammed b. Hâlid b. Yezîd b. Mezyed eş-Şeybânî bulunuyordu. İbn Buays Sâmerrâ'ya gider gelirdi. Bu seferinde son derece müstahkem bir şehir olan Merend'e kaçarak orada bir hayli zahireyi depolamıştı. Merend'in gayet güzel akar çeşmeleri, suları ve bahçeleri vardı.

Rabîa kabilesinden ve diğerlerinden isyan etmek isteyen kimselerden yaklaşık iki bin iki yüz adam gelip etrafında toplanmışlardı. O sıralarda da Muhammed b. Hâtem b. Herseme Âzerbeycân valisi idi. Ancak Muhammed b. Buays'ı yakalama konusunda gerekli teşebbüsleri yapmadığı için Halife el-Mütevekkil Hamdaveyh b. Ali b. Fazl es-Sa'dî' yi Âzerbeycân'a vali tayin ederek posta binekleri sırtında onu oraya ulaştırmıştı. Hamdaveyh etrafında topladığı askerlerle Muhammed b. Buays'ın üzerine yürümüş ve onu Merend'de muhasara altına almıştı. Bu muhasaranın uzun sürdüğünü gören Halife et-Mütevekkil Zîrek et-Türkî'yi Türklerden oluşan iki yüz atlı ile Merend'e göndermiş, fakat o da bir şey halledememişti. Arkasından Ömer b. Seysîl b. Kâl'ı dokuz yüz atlıyla göndermiş, o da başarı elde edemeyince Boğa eş-Şarâbî'yi iki bin atlıyla Merend'e yola çıkarmıştı.

Hamdaveyh, İbn Seysîl ve Zîrek Merend'in etrafındaki bahçelerden yüz bin kadar ağacı kesmiş, yirmi kadar mancınık kurdukları halde oraya ulaşamamışlardı. Aynı şekilde Muhammed b. Buays da bu yükseklikte mancınıklar kurmuş ve onlarla çarpışmıştı. Şehri muhasara edenler kurdukları bu mancınıklarla da yine surları aşamamışlardı. Bu sekiz ay süren muhasaralar sırasında el-Mütevekkil'in askerlerinden yüz kadar kişi ölmüş ve dört yüze yakını da yaralanmıştı. Hamdaveyh, Ömer ve Zîrek sürekli olarak İbn Buays'ın adamlarını çarpışmaya davet ediyor, onlar da iplerle salınarak surdan aşağıya inip mızraklarla çarpışıyorlar, ancak halifenin askerleri bunları yenmek üzere geldiklerinde tekrar iplerle yukarıya surun üstüne çekiliyorlar ve kendilerini böyle koruyorlardı. Diğer taraftan da şehrin kapısını açıp çarpışmak üzere dışarı çıkıyor, çarpışıyor ve tekrar şehre geri dönüp kapıları kapatıyorlardı.

Boğa eş-Şarâbî Merend'e yakın bir yere geldiğinde İsâ b. eş-Şeyh b. Şelîl'i Muhammed b. Buays'ın adamlarına göndererek teslim oldukları takdirde onlara emân vereceğini, aynı şekilde İbn Buays'a da halife el-Mütevekkil'e teslim olduğu takdirde emân verileceğini söylemişti. Bu teklif üzerine İbn Buays'ın adamlarından çok kimse kaleden inip emânı kabul etmiş ve böylece şehrin kapıları açılmış; el-Mütevekkil'in adamları da Merend'e girmişler, İbn Buays ise bu arada kaçıp gitmişti. Askerlerden bir grup onu kovalayarak esir almışlar, onun ve adamlarının evlerini talan ederek içindeki her şeylerini götürmüşlerdi. Aynı şekilde şehirdeki bazı kimselerin evleri de talan edilmiş, ondan sonra halka emân verildiği ilân edilmişti. Muhammed b. Buays'ın iki kız kardeşi, üç kızı ve bir miktar da cariyeleri alınmış, ama Boğa eş-Şarâbî ertesi gün oraya varmış ve artık yağma yapılmaması konusunda ilân yapılmış, fetih haberini halifeye iletip İbn Buays'ı da alıp ona götürmüştü.

İtâh (İnâk)'ın Başına Gelenler

İtâh (İnâk) sellâm el-Abraş'ın bir hizmetçisi ve aşçısı olup halife el-Mu'tasım tarafından H. 199 (M. 814-815) yılında satın alınmıştı. Son derece güçlü bir kişi idi. el-Mu'tasım ve el-Vâsık tarafından ileri seviyede görevlere getirilmişti. Bu arada getirildiği görevlerden birisi İshâk b. İbrâhim ile birlikte Sâmerrâ'nın zekât işleri memurluğuydu.

el-Mu'tasım birini öldürmek istediğinde bu işi İtâh'a havale eder, İtâh da bunu kendi eliyle bizzat hallederdi. Hapsettikleri arasında da Me'mûn b. Sündüs, İbn ez-Zeyâd, Sâlih b. Uceyf ve benzeri kimseler zikredilebilir. el-Mütevekkil zamanında da aynı seviyedeki görevini ko-

rumuş; orduda harp işleri, Türklerin yönetimi, mallar, posta, sarayın korunması ve dârü'l-hilâfe hepsi ona havale edilmişti.

el-Mütevekkil hilâfete geçince bir gün içki içip İtâh'a bir hayli ağır laflar söylemiş, İtâh da onu öldürmeye kalkışmıştı. Sabah olunca durum ve olup bitenler el-Mütevekkil'e nakledilmiş, ancak İtâh ondan özür dileyerek şöyle demişti: «Sen benim babamsın ve beni sen yetiştirdin.» Sonra hacca gitmesinin iyi olacağını tavsiye edecek kimseleri ona göndermiş, el-Mütevekkil'den izin isteyince halife ona izin vererek girdiği her şehirde oranın emîri olacağına dair ona yazılı bir belge verip hil'at giydirmişti. Bütün ordu onun emrinde idi. İtâh oradan ayrılınca Hicâbe (Halifeyi ve sarayı koruma görevi) zilkade ayında Vasîf'e devredilmişti. Başka bir rivayette ise bu olayların H. 233 yılında meydana geldiği kaydedilir.

İfrîkıye'de Meydana Gelen Tatsızlıklar

Bu yıl içinde «el-Kuvay'» diye meşhur olan Amr b. Süleym et-Tüceybî İfrîkıyye emîri Muhammed b. Ağleb'e karşı isyan etmişti. Üzerine gönderilen ordular onu Tunus şehrinde muhasara altına almış, ancak bir mukavemet görmeyince geri dönmüşlerdi.

H. 235'nci yıl girdiğinde Muhammed b. Ağleb onun üzerine asker göndermiş, karşılaşan kuvvetler Tunus şehri yakınlarında çarpışmışlar, ancak çarpışmaların olduğu bir sırada Muhammed b. Ağleb'in ordusundan bir sürü asker ayrılarak Kuvay'ın tarafına geçmiş ve böylece İbn Ağleb'in askerleri zayıfladığından hezimete uğramış, Kuvay' ise bir hayli güçlenmişti. Ertesi yıl, yani 236 yılı girinci Muhammed b. Ağleb Kuvay'ın üzerine tekrar bir ordu göndermiş meydana gelen çatışmalarda Kuvay' hezimete uğramış ve adamlarından bir hayli kimse öldürülmüştü. Muhammed b. Ağleb'in adamlarından birisi Kuvay'ın üzerine atılıp boynunu vurmuş ve İbn Ağleb'in askerleri Tunus'a kılıç zoruyla Cemaziyelevvel ayında girmişlerdi.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl hacc emîrliği görevini Muhammed b. Dâvud b. İsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Abdullah b. Abbâs yerine getirmişti. Bu yıl içinde Bağdâdlı Mu'tezilîlerden olup mükemmel konuşan ve iyi bir hatip olan Ca'fer b. Mübeşşir b. Ahmed es-Sekafî vefat etmişti. Onun hayli meşhur olan bir hutbesi vardır.

Yine bu yıl içinde hadîs hafızlarından olan Ebû Hüseyme Züheyr b. Harb Şaban ayında vefat etmişti. Yine bu yıl içinde Basralı büyük kurrâdan Ebû Eyyûb Süleyman b. Dâvud b. Bişr eş-Şâzekûnî Isfahân'da vefat temişti. Yine bu yılda «Hâfız b. Medinî» diye meşhur olan Ali b. Abdullah b. Ca'fer vefat etmişti. Başka bir rivayette ise onun 235'inci yılda vefat ettiği kaydedilir. Güvenilir hadîs imamlarından birisi olmasına rağmen babası hadîste zayıf bir kişiydi.

Yine bu yıl İshâk b. İsmâil et-Tâlakânî ve Yahyâ b. Eyyûb el-Mekâbisî ile Ebû Bekr b. Şeybe ve Ebû er-Rebî' ez-Zehrânî vefat etmişlerdi.

HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ BEŞİNCİ (M. 849-850) YILI OLAYLARI

İtâh (İnâk)'ın Öldürülmesi

Daha evvel İtâh ile el-Mütevekkil aralarında meydana gelen olaylarla onun haccetmesinin sebeplerini kaydetmiştik. İtâh (İnâk) Mekke'den döndükten sonra el-Mütevekkil, İshâk b. İbrâhim'e bir mektup yazarak onu Bağdâd'da hapsetmesini emretmiş, diğer taraftan da İtâh'a elbiseler ve hediyeler göndermişti. İtâh Bağdâd'a yaklaştığında İshâk b. İbrâhim onu karşılamak üzere çıkmıştı. İtâh Enbar yoluyla Sâmerrâ'ya gitmek istemiş, fakat İshâk ona bir mektup yazarak şöyle demişti: «Müminlerin emîri senin Bağdâd'a gelmeni istiyor. Burada bulunan Hâşimoğullarıyla Müslümanların ileri gelenleri seni görmek isterler. Bağdâd'da Hüzeyme b. Hâzim'in evinde oturup onlara hediyeler dağıtman için bu emir verilmiştir.»

İtâh Bağdâd'a gelip İshâk b. İbrâhim'le karşılaştığında İshâk atından inip ona hürmet etmek istemişse de İtâh yemin ederek aslâ buna razı olmadığını söylemiş ve onu bundan alıkoymuştu. İtâh'ın yanında üç yüz kadar hizmetçisi ve adamı vardı. Bağdâd'da Huzeyme b. Hâzim'ın evi önüne vardıklarında İshâk durup ona şöyle demişti: «Sayın emîrimiz buyurup girsin.» İtâh içeri girdiğinde İshâk b. İbrâhim kapıda durmuş ve onun adamlarının içeriye girmesine engel olup kapıları kapatarak nöbetçiler dikmişti. İtâh bu duruma şahit olunca: «Yapacaklarını yaptılar galiba, eğer bunu Bağdâd'ın dışında başka bir yerde yapmağa kalkışsalardı, asla beceremezlerdi.» demişti. Ayrıca İtâh'ın iki oğlu Mansûr ve Muzaffer'le kâtipleri Süleyman b. Vehb ve Kudama b. Ziyâd'ı da yakalayıp Bağdâd'da hapsetmişlerdi.

İtâh, İshâk b. İbrâhim'e bir mektup yazarak şöyle demişti: «Hatırlıyor musun? el-Mu'tasım ve el-Vâsık senin hakkında bana bir sürü emirler vermişlerdi de ben sürekli olarak seni savunuyor ve onların katında senin için şefaatte bulunuyordum. Ancak sana şu iki oğlumu tavsiye ederim. Ben hayatımda iyi kötü günler gördüm. Yiyip içmesem de pek aldı-

rış etmem. Fakat şu iki oğlancağıza biraz yemek gönder, onlar hâlâ kötülüğün ne olduğunu bilmiyorlar. Onlara yarayacak yemekler gönderirsen memnun olurum.»

İshâk İtâh'ın bu isteklerini yerine getirmiş, ancak kendisine daha fazla yüklenerek boynuna seksen rıtıl ağırlığında zincirler koymuş ve nihayet İtâh Cemaziyelahir 235 (Aralık 849)'de vefat etmişti. İshâk b. İbrâhim ileri gelen yöneticilerden bir grubu çağırarak İtâh'a her hangi bir işkence yapılmadığını ve vücudunda bir işkence ve dayak eseri olmadığını göstermişti.

Başka bir rivayete göre ise onun ölümü şöyle olmuştu:
İtâh'a yemek veriyor, ancak susuz bırakıyorlardı. Bundan dolayı ölmüştür. Çocuklarına gelince; onlar el-Mütevekkil'in hükümdarlığı süresince hapiste kalmışlar, ancak el-Muntasır hilâfet makamına geçince bunları hapisten çıkarmıştı. İtâh'ın iki oğlundan Muzaffer hapishaneden çıktıktan üç ay sonra ölmüş, ancak Mansûr bir müddet daha yaşamıştı.

İbn Buays'ın Esir Edilmesi ve Öldürülmesi

Bu yıl içinde Boğa eş-Şarâbî İbn Buays'ı şevvâl ayında yakalayıp getirmişti. İbn Buays'ın yanında vekili Ebû el-Ağar, kardeşleri Sakar ve Hâlid, kâtibi el-Alâ ve adamlarından bazıları bulunuyordu. Sâmerrâ'ya yaklaştıklarında halkın onları görmesi için develere bindirilmişlerdi. İbn Buays huzuruna getirildiğinde el-Mütevekkil derhal boynunun vurulmasını emretmişti. Cellâd öldürmek üzere geldiğinde el-Mütevekkil ona hakaretler ve küfürler savurup: «Bunları yapmağa seni sevkeden nedir?» diye sormuş İbn Buays da: «Haksızlık ve şekâvet: Ancak sen Allah ile kulları arasında uzanan güçlü bir ipsin. Bana karşı nasıl davranacağın hususunda iki kanaate sahibim, birincisi ve kalbimde doğmuş olanı beni affetmendir.» diye cevap verip hiç ara vermeden şu şiirleri okumuştu:

«Herkes bu gün beni öldüreceğini zannediyor,
Fakat hidayetin ve affın önderi bir kimse için affetmek daha güzeldir.

Eğer ben günahtan bir dağ isem,
Senin affın da nübüvvet nurundan yoğrulmuştur.

Sen hayır yapanların en zirvede olanısın,
Şüphesiz ki hayır yapanların en iyisisin.»

Onun bu sözleri üzerine el-Mütevekkil İbn Buays'ın adamlarına: «Bu adamın edebiyatı gayet de güçlü.» demiş, onlar da: «Umulur ki

Emîrü'l-Müminin onu affedip, iyilikle davranır.» diye cevap vermişler ve bunun üzerine el-Mütevekkil onun götürülüp prangalara vurularak şimdilik hapsedilmesini emretmişti. Başka bir rivayette ise el-Mütevekkil'in oğlu el-Mu'tezz'in babası katında şefaatte bulunduğu ve serbest bırakıldığı kaydedilir.

İbn Buays Sâmerrâ'ya getirildiğinden bir ay sonra ölmüştü. Başka bir rivayete göre boynuna yüz rıtıl ağırlığında zincirler takılmış ve bunun etkisinden yüz üstü kalarak bir müddet sonra ölmüştü. Çocukları Cüleys, Sakar ve el-Buays da Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkân'ın emrine eş-Şâkiriyye birliklerine kaydedilmişlerdi.

el-Mütevekkil'in Evlâtlarına Veliahtlık ile Bey'at Edilmesi

El-Mütevekkil üç oğluna veliahtlık bey'ati akdetmişti. Oğulları «el-Muntasır Billâh» diye lakaplandırdığı Muhammed; «el-Mu'tezz Billâh» diye lakaplandırmış olduğu Ebû Abdullah Muhammed (başka bir rivâyette ise Talha veya diğer birinde ez-Zübeyr) ile «el-Müeyyed Billâh» diye lakaplandırdığı İbrâhim idiler. Bunların her birine iki sancak vermişti. Birinci sancak veliahtlık sancağı olup siyah idi, diğer sancak ise beyaz olup görev sancağı idi. Ayrıca onların her birine aşağıda zikredeceğimiz yerleri vermişti.

el-Muntasır Billâh'a İfrîkıyye ile bütün Mağrib taraflarını, Avâsım bölgesini, Kınnesrîn ve bütün sınır boylarını, Şâm ve el-Cezîre'yi, Diyâr-ı Mudar ve Diyâr-ı Rabîa'yı; Musul, Het, Âne, Enbâr, Hâbur, Bâcermâ ve Dicle nehri küveri, bütün Sevâd arazileri, Haremeyn-i Şerifeyn, Yemen, Hadramut, Yemâme, Bahreyn, Sînd (bugünkü Pakistan), Mükran, Kandâbîl Beyt ez-Zeheb, Ahvâz küveri, Sâmerrâ gelirleri, Basra-Kûfe şehirleri, Mâsebezân, Mihr-i Cankazak, Şehr-i Zûr, es-Sâmağân, Isfahân, Kum, Kâşân, ve bütün el-Cebel bölgesi ile Basra Araplarının zekâtlarını vermişti.

el-Mu'tezz'e gelince; ona da Horasân ve Horasân'a bağlı olan bütün yerleri, Taberistân, Rey, Armenia, Âzerbeycân, Fars bölgesi küverini vermiş, 240 yılında da bütün İslâm diyarının mallarını uhdesinde bulundurmayı ona tenbih etmiş ve isminin sikkeler üzerine basılmasını da emretmişti. el-Müeyyed'e gelince, ona da Dımaşk ve Filistin bölgesi şehir ve kasabalarını tevdi etmişti.

Birinin Peygamberlik İddiasında Bulunduğuna Dair

Bu yıl içinde Mahmûd b. el-Farac en-Nisâbûrî adında birisi Sâmerrâ'da ortaya çıkıp peygamber olduğunu iddia etmeğe başladı. Kendisinin

Zülkarneyn olduğunu söylemiş ve etrafında yirmi yedi kadar adam birikmişti. Bağdâd'da el-Âmme kapısından iki kişi ve şehrin batı yakasında da adamlarından iki kişi ortaya atılarak hakkında propaganda yapmışlar, fakat el-Mütevekkil onun ve adamlarının yakalatılması için emir verip bir hayli dövülmesini ve Bağdâd'ın el-Âmme kapısına götürülüp bizzat kendi ağzıyla bu iddialarının yalan olduğunun söyletilmesini emretmiş ve adamlarının da dövülmesini istemişti. Bunun üzerine her birine onar sopa vuruldu. Ayrıca bu adamın içinde toplamış olduğu bazı sözlerini ihtiva eden bir kitabı da vardı. Bu kitabın Kur'ân olduğunu söylüyor ve kendisine Cebrâil tarafından indirildiğini iddia ediyordu. Nihayet uygulanan işkenceler sonucunda bu yılın Zilhicce ayında ölmüş ve adamlarından çoğu hapsedilmişti.

Yine bu yıl içinde başka birisi de aynı şekilde peygamber olduğunu iddia etmiş ve kendisine vahiy geldiğini söylemişti.

Bu Yılda Endülüs'te Meydana Gelen Olaylar

Bu yıl içinde Abbâs b. Velîd et-Tabelî adındaki komutan, Muhammed b. İsâ b. Sâbık adında birisinin ortaya atılıp da karışıklıklar çıkarması üzerine, Tüdmîr civarına gelerek onunla savaşa koyulmuş, şehirlerine hücum ederek onları mağlup edip doğru yola dönmelerini sağlamış ve kendisi de geri dönmüştü. Yine bu yıl içinde Takerannâ halkı berberîlerden kendilerine tâbi olanlarla birlikte isyan etmiş, Endülüs hâkimi Abdurrahman'ın orduları da bunların üzerine varıp hezimete uğratarak bertaraf etmişlerdi.

Aynı şekilde bu yıl Abdurrahman, oğlu el-Münzir'i bir ordunun başında Rumlar üzerine göndermiş ve onları yine mağlup edip Elebbe'ye kadar ilerlemişlerdi.

Yine bu yılda Endülüs'te recep ayında büyük bir sel meydana gelip İstecce köprüsünü yıkmış, el-Erhâ' ve İşbîliye nehirleri üzerinde bulunan on altı köy tamamen seller altında kalmıştı. Aynı şekilde Tacce nehri de on sekiz köyün sular altında kalmasına sebep olmuştu. Bu selin eni otuz mil uzunluğunda idi. Bu olay İslâm ülkesinin bir çok yerlerinde aynı ay içinde meydana gelmiş büyük bir olay olmuştu.

Yine bu yıl içinde, recep ayında Alfonso'nun oğlu Rudmir ölmüş, hükümdarlık müddeti sekiz yıl sürmüştü. Aynı şekilde Serakusta'da bu-

lunan meşhur şair Said b. Ya'mer b. Ali bu yılda vefat edenlerden biri olmuştu.

Çeşitli Olaylar

el-Mütevekkil bu yıl içinde gayrımüslimler hakkında bazı uygulamalarda bulundu. Bundan böyle bal renginde başlıklar takıp zünnar bağlayacaklardı. Ayrıca atlarına bindiklerinde tahtadan eğerler üzerine binecekler ve bu eğerlerin arka taraflarında iki tane top olacaktı. Elbiselerinde elbisenin renginden olmayan iki ayrı yama bulunacak ve bu yamaların her biri dört parmak eninde olacaktı. Ayrıca bu yamaların ayrı ayrı renklerden olması gerekiyordu. Hanımlarından dışarı çıkanların ise aynı şeklide bal renginde bir elbise giymeleri istendi. Onlar bölgedeki Müslümanların elbiselerini kullanamayacaklardı. Yeni inşa ettirdikleri kiliseler yıkılacak ve evlerinden öşürler alınacaktı. Evlerinin kapılarına tahtadan çizilmiş şeytanı andıran resimler takılacak, devletin işlerinde aslâ istihdam edilmeyeceklerdi. Hiç bir Müslüman onlara bir şey öğretmeyecek, dışarı çıktıklarında boyunlarında bir haç asılı olacak, yollarda mutlakâ bunu takacaklardı. Ayrıca mezarları yerle bir edilip düz hâlde olacaktı. Bu konuda gerekli uygulamaların yapılması için İslâm âleminin dört bir yerine haberler gönderilmişti.

Bu yıl içinde el-Me'mûn, el-Mu'tasım, el-Vâsık ve el-Mütevekkil dönemlerinde Bağdâd emniyet âmiri ve aynı zamanda Tâhir b. Hüseyn' in yeğeni olan İshâk b. İbrahim b. Hüseyn b. Mus'ab el-Mus'abî vefat etmişti. el-Mütevekkil İshâk b. İbrâhim hastalanınca oğlu el-Mu'tezz'i ileri gelenlerden bir cemaati ile birlikte ziyaretine göndermiş ve öldüğünde bir hayli üzülmüştü. el-Hasan b. Sehl de bu arada vefat etmişti. Kullandığı bir ilaç kendisine dokunmuş ve bu yüzden ölmüştü. İshâk b. İbrâhim ile ikisi bu yılın zilhicce ayında pazar günü vefat etmişlerdi. Başka bir rivayette ise, Hasan b. Sehl'in 236 yılında vefat ettiği kaydedilir.

Bu yılın Zilhicce ayında Dicle nehri suyu üç gün müddetle sarı renkte akmış ve halk bundan bir hayli korkmuştu. Ancak üç günün sonunda tekrar eski durumuna dönmüştü.

Bu yıl içinde yine Yahyâ b. Ömer b. Yahyâ b. Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebi Tâlib (r.a.) el-Mütevekkil'in huzuruna getirilmişti. Yahyâ b. Ömer İslâm devletinin muhtelif yerlerinde bir çok kimseyi etrafına toplamış olduğundan yakalanmış, hapsedilmiş ve bir hayli işkencelere uğratılmıştı.

Bu yıl hacc emîrliği görevini Muhammed b. Dâvud ifa etmişti.

Yine bu yıl içinde bir hayli söz ve besteleri olan aynı zamanda edip ve ilim sahibi olup güzel şiirleri bulunan İshâk b. İbrâhim el-Mavsılî ile Ubeydullah b. Ömer b. Meysere el-Cüşamî el-Kavârîrî Zilhicce ayında vefat etmişlerdi. Bunların yanı sıra yine bu yıl içinde vefat edenlerden bir kaçı İsmâil b. Uleyye, Mansûr b. Ebî Müzâhim ve Süreyc b. Yûnus Ebû'l-Hars'tır.

HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ ALTINCI (M. 850-851) YILI OLAYLARI

Muhammed b. İbrâhim'in Öldürülmesi

Bu yıl içinde İshâk b. İbrâhim'in kardeşi Muhammed b. İbrâhim b. Mus'ab öldürüldü. Bu olayın sebebi şöyle anlatılır:

İshâk oğlu Muhammed b. İshâk b. İbrâhim'in halifenin kapısına gidip kendi yerine beklemesini istemişti. İshâk öldüğü zaman el-Mu'tezz oğlu Muhammed'i Fars illerine tayin etti. Diğer taraftan el-Muntasır bu yılın Muharrem ayında yine Muhammed b. İshâk'a Yemâme ve Bahreyn ile Mekke yolunu tevcih etmişti. Ayrıca el-Mütevekkil babasının bütün işlerini de ona devretmiş bulunuyordu. Buna karşılık Muhammed el-Mütevekkil ve çocuklarına babasından kalmış olan en değerli mücevheherat ve güzel eşyayı alıp götürmüştü.

Amcası Muhammed b. İbrâhim de o sıralarda Fars vilayetinde görev yapmakta idi. el-Mütevekkil ve evlâtlarının, yeğeni Muhammed b. İshâk'a karşı göstermiş oldukları bu davranışları kıskanmış, halife ile kendi yeğenine dil uzatıp aleyhlerinde konuşmuş, Muhammed b. İshâk da bu durumu el-Mütevekkil'e şikâyet edince el-Mütevekkil amcası hakkında istediği gibi muamele yapması konusunda onu yetkili kılmıştı. Bunun üzerine Muhammed b. İshâk amcasını Fars illerinden azlederek yerine diğer amcasının oğlu Hasan b. İsmâil b. İbrâhim b. Mus'ab'ı tayin etti ve amcası Muhammed b. İbrâhim'i öldürmesini emretti.

Hüseyn b. İbrâhim Fars illerine vardığında Nevrûz Bayramı'nda amcasına bir takım hediyeler sunmuş, bu arada bir tatlı takdim etmişti. Muhammed b. İbrâhim bu tatlıyı yedikten sonra Hüseyn onu bir eve kapamış ve kapısında nöbetçiler dikmişti. Muhammed su istediğinde kendisine su verilmemiş ve iki gün sonra susuzluktan ölmüştü.

Halife el-Mütevekkil'in Hz. Hüseyn b. Ali b. Ebi Tâlib'in Kabrine Karşı Davranışı

el-Mütevekkil Hz. Hüseyn b. Ali'nin kabri ile etrafındaki bütün evlerin yıkılmasını emretmişti. Ayrıca kabir yıkıldıktan sonra buranın

sürülmesini, üzerine ekin ekilip sulanmasını istemiş ve halkın buraya gidip gelmesini de yasaklamıştı. Emniyet görevlisi halka ve bu yöredekilere seslenerek: «Üç gün içinde bu kabrin başında ve çevresinde gördüğümüz kimseleri alıp mezarda hapsedeceğiz!» diye duyuruda bulunmuş, halk da buradan kaçarak ziyareti terketmiş, nihayet mezarın yeri sürülmüş ve buraya ekin ekilmişti.

el-Mütevekkil Hz. Ali b. Ebi Tâlib (r.a.)'e ve onun ailesinden gelenlere son derece düşman idi. Hz. Ali'yi dost kabul eden ve onu sevenler kendisine bildirildiği zaman derhal mallarına el koyar ve kanlarını akıtırdı. el-Mütevekkil'in nedimlerinden Ubâde el-Muhannes adında birisi vardı, bu adam karnı üzerine elbiselerinin altından bir yastık bağlayıp başını açardı. Ubâde'nin başı dazlaktı ve el-Mütevekkil'in önünde başı açık ve karnına bağlı olan o yastıkla oynayıp durur, şarkıcılar da:

«Müslümanların dazlak ve şişko halifesi geldi.» diye nakarat tuttururlar ve bununla Hz. Ali (r.a.)'yi kastederlerdi. el-Mütevekkil de bu arada şarabını içer ve durmadan gülüp dururdu. Bir gün yine aynı sahne tekrarlanırken el-Muntasır da hazır bulunuyordu. Bu soytarıyı (Ubâde'yi) tehdit ederek susmasını ve oradan çekilmesini söylemiş, o da korkusundan susmuştu. el-Mütevekkil:

«Ne oldu, neden durdun?» diye sormuş, o da kalkıp durumu anlatmıştı. el-Muntasır:

«Ey Müminlerin emîri, bu adamın karikatürize edip, seni ve etrafındakileri güldürmek istediği kimse senin amcanın oğlu ve ailenin de reisidir. Senin şânın onun sayesindedir. Sen onun etini yiyip alay edecekken dilediğin gibi davran, ancak bu köpeğe ve onun benzeri kimselere amcanın oğlunun etini yedirme.» demişti. Bu sözleri üzerine el-Mütevekkil şarkıcılara hep birlikte şöyle söylemelerini emretti:

«Bu genç amcasının oğlunu müdafaa etti;
Gencin başı hâlâ anasının kıçındadır.»

İşte bunlar el-Muntasır'ın el-Mütevekkil'in öldürülmesini helâl gördüğü sebeplerden idi.

el-Mütevekkil Hz. Ali'ye muhabbet ettikleri için kendisinden evvel gelip geçen Abbâsî halifelerinden el-Me'mûn, el-Mu'tasım ve el-Vâsık'a son derece kızgın ve kinliydi. Yanında Hz. Ali'ye düşmanlıkları ve besledikleri kinle meşhur olan bir çok kimse toplanmıştı. Bunlardan bazıları şunlardı: Ali b. Cühem, Şâme b. Lüeyy oğullarından şair eş-Şâmî, Umar b. Ferah er-Ruhhecî, Ümeyyeoğullarının kölelerinden olan Mervân b.

Ebî Hafsa'nın torunlarından Ebû es-Simt ve «İbn Etruce» diye meşhur olan Abdullah b. Muhammed b. Dâvud el-Hâşimî.

Bunlar el-Mütevekkil'i alevîler konusunda korkutuyor; onları uzaklaştırmasını, onlara eziyet edilmesini ve her türlü kötülük yapılmasını tavsiye ediyorlar ve bunun yanı sıra kendilerinden önce gelip geçen taraftarlarının iyiliklerinden bahsederek sürekli onların dinde olan yüksek mertebelerini kabul ettirmeğe çalışıyorlardı. Öyle bir noktaya getirdiler ki kendisinin bütün iyiliklerini örtecek kötülükler yapmasına vesile oldular. Bazı yönleriyle bir hayli iyiliklerde bulunmuş ve insanların Kur'ân-ı Kerîm'in mahlûk olduğunu söylemelerini yasaklamıştı. İşte bu gibi iyiliklerini örtecek kötülükler de bu minvalde meydana gelmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içinde el-Mütevekkil Abdullah b. Yahyâ b. Hâkân'ı kâtip edinmişti. Yine bu yılda el-Muntasır Billâh hacc görevini ifa etmiş, onunla birlikte el-Mütevekkil'in annesi, yani kendisinin babaannesi de haccetmişti.

Yine bu yıl içinde Ebû Said Muhammed b. Yûsuf el-Mervezî âniden vefat etmişti. Kendisi Armenia ve Âzerbeycân bölgesine tayin edilmiş, oraya gitmek üzere ayakkabılarından birisini giymiş, diğerini giymek üzere ayağını uzattığında aniden olduğu yerde ölmüştü. Bunun üzerine el-Mütevekkil oğlu Yûsuf'u babasının yerine bu bölgenin komutanlığına tayin etmiş ve haracını ona tevdi etmiş, Yûsuf da buraya varıp bölgeyi tamamen kontrolu altına almıştı. Bu yılın hacc emîrliği görevini de el-Muntasır Billâh ifa etmişti.

Bu yılda Endülüs'te berberîlerden «Habîb» adında birisi bölgenin dağ kesiminde isyan edip etrafına bir çok kimseyi toplamış, çevreye akınlar yapmağa ve elini sağa sola uzatmağa başlamıştı. Bunun üzerine Abdurrahman'ın ordusu Habîb'in üzerine yürüyerek onunla çarpışmış, hezimete uğratarak adamlarını da dağıtmıştı. Yine bu yıl içinde Endülüs'teki Müslüman orduları Barselona'ya hücum ederek halkını kılıçtan geçirmiş, onlardan büyük bir kitleyi esir almış, bir çok ganimet de ele geçirerek sağlıcakla geri dönmüşlerdi.

Bu yılda Hudbe b. Hâlid, Sinân el-Ubullî ve İbrâhim b. Muhammed eş-Şâfiî vefat etmişlerdi.

Yine bu yıl içinde son derece âlim ve fakîh bir şahıs olup Zübeyr b. Bekkâr'ın amcası, aynı zamanda Abdullah el-Medenî'nin babası olan

Mus'ab b. Abdullah b. Mus'ab b. Sâbit b. Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm vefat etmişti. 80 yaşında vefat eden bu şahıs âlim ve fakîh olmasına rağmen Hz. Ali'nin aleyhinde olanlardan idi.

Yine bu yılda Mansûr b. el-Mehdî ile güvenilir şahsiyetlerden biri olan Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-Mahzûmî el-Müseyyebî el-Bağdâdî vefat etmişlerdi. Aynı şekilde Ca'fer b. Harb el-Hemedânî de vefat edenler arasında kaydedilir. O, Bağdâd'da yaşayan Mu'tezile mezhebi mensuplarının ileri gelen imamlarından birisi idi. Vefat ettiğinde 59 yaşında olup kelâm ilmini İbn Ebî'l-Huzeyl el-Allâf el-Basrî'den okumuştu.

HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ YEDİNCİ (M. 851-852) YILI OLAYLARI

Armenia Halkının Valileri Üzerine Saldırıları

Bu yıl içinde Armenia halkı valileri Yûsuf b. Muhammed üzerine hücum ederek öldürmüşlerdi.

Yûsuf b. Muhammed Armenia'ya vardığında «kumandanlar kumandanı» diye adlandırılan Bukrât b. Aşvat adında bir kumandan kendisine gelip eman dilemiş, fakat Yûsuf onu ve oğlu Ni'me'yi yakalatmış ve Bağdâd'a halifenin yanına göndermişti. Bunun üzerine Armenia kumandanları Bukrât b. Aşvat'ın yeğeninin etrafında toplanarak Yûsuf'u öldürmek üzere yemin etmişler, Bukrât'ın damadı olan Mûsâ b. Zurâre de onlara katılmıştı. Bu haber Yûsuf'a ulaşınca adamları onu her zamanki yerinde durmaktan alıkoymağa çalışmışlar, fakat o bunu kabul etmemişti. Nihayet kış gelip her tarafı kar kaplamış, yağışın kesilip karların kalkmasını beklemişler, sonra Yûsuf Tarûn şehrinde iken gelip onu kuşatmışlar, şehirden çıkıp onlarla savaşmağa koyulduğunda da Yûsuf'u ve kendisiyle birlikte çarpışanları tamamen öldürmüşlerdi. Yûsuf'la birlikte savaşmayanlara gelince, onların elbiselerini tamamen çıkarıp çırılçıplak olarak gezinmelerini istemişler, onlar da bu şekilde çırılçıplak yürümüşlerdi. Nihayet soğukların etkisinden bunların büyük bir ekseriyeti donmuş ve bir çoklarının da ayak parmakları düşmüş, kimileri ise kurtulmuştu. Bu olayın bu yılın Ramazan ayında meydana geldiği kaydedilir.

Daha evvel Yûsuf adamlarını gruplara ayırarak bir çok şehirlerdeki Ermeni karargâhları üzerine göndermiş ve her bir grup üzerine vardıkları Ermeni kumandanlarını aynı gün içinde öldürmüşlerdi.

Bu haber kendisine ulaşınca el-Mütevekkil Büyük Boğa'yı Armenia halkının üzerine gönderip Yûsuf'un kanını talep etmesini istemişti. Boğa Musul ve el-Cezîre'den geçerek Erzen'e gelmiş ve Mûsâ b. Zürâre'nin burada bulunmasından dolayı Erzen'den işe başlamıştı. Erzen'de Mûsâ'nın kardeşleri İsmâil, Süleyman, Hamed, İsâ, Muhammed ve Hârûn

bulunuyorlardı. Boğa Mûsâ b. Zürâre'yi el-Mütevekkil'e göndermiş ve Yûsuf'un kanını akıtan bölge halkının kanını mübah kabul ederek onlardan otuz bin kişiye yakın bir kitleyi öldürmüş ve çok kimseyi de esir almıştı. Bu esirleri satan Boğa el-Bâk bölgesine doğru gelerek burada el-Bâk hâkimi olan Ebû'l-Abbâs Aşvat b. Hamza'yı esir etmişti. el-Bâk şehri Busferrecân küverinden idi. Daha sonra Boğa Armenia bölgesinden olan Debîl şehrine varıp burada bir ay kadar ikamet etmiş ve oradan Tiflis'e gidip şehri muhasara altına almıştı.

el-Mütevekkil'in İbn Ebî Du'âd'a Kızması ve İbn Eksem'i Kadılığa Tayin Etmesi

el-Mütevekkil Ahmed b. Ebî Du'âd'a kızarak onun sahip olduğu bütün köy ve mülklere el koymuş, oğlu Ebû'l-Velîd ile diğer evlâdını hapsetmişti. Ebû'l-Velîd Mütevekkil'e yüz yirmi bin dinar ve yirmi bin dinar değerindeki mücevherleri alıp götürmüş, on altı milyon dirhem ödemesi şartıyla onunla sulh yapılmıştı. Ayrıca elindeki bütün mal ve mülkünün satılması da mecburi kılınmıştı.

Babaları Ahmed b. Ebî Du'âd felc olmuş, el-Mütevekkil de Yahyâ b. Ebî Eksem'i Bağdâd'dan Sâmerrâ'ya getirerek onu bağışlamış ve Kâdı el-Kudât makamına ve Mezâlim mahkemelerinin başına tayin etmişti. Yahyâ b. Eksem Hayyân b. Bişr'i doğu bölgesinin kaza işlerine, Sevâr b. Abdullah el-Anberî'yi de batı bölgesinin kazâ işlerine tayin etmişti. Bunların her ikisi de tek gözlü idi. Bunun üzerine şair el-Cemmâz şöyle demişti:

«Büyüklerden iki kadı gördüm,
Her biri dünyanın bir tarafında birer masaldı.
Onların her biri körlüğü yarı yarıya paylaşmıştı,
Aynen ülkenin iki tarafının kadılığını paylaştıkları gibi.
Her birinin miras taksimi ve dinde hüküm vermek için,
Başını (bilgisizlikten) salladığını görürsün.
Onların her ikisi, kazâ işlerini iki tek gözlü ile açan,
Yahya'nın helâki ile başlayan zamanın fallarıdır.»

el-Abbas b. el-Fazl'ın Sicilya'ya Tayini ve Fethettiği Yerler

228 yılı olaylarını anlatırken Sicilya emîri Muhammed b. Abdullah'ın 236 yılında vefat ettiğini kaydetmiştik. Onun vefatı üzerine Müslümanlar toplanıp el-Abbâs b. el-Fazl b. Yâkûb'u emîr tayin edip başla-

rına geçirmişlerdi. Bu durumu da İfrîkiye emîri Muhammed b. el-Ağleb'e yazıp ona ahidname göndermesini istemişlerdi. Diğer taraftan el-Abbâs kendisine ahidname gelinceye kadar yine düşman ülkelerine saldırıyor, ordular gönderiyor ve ganimet toplayıp duruyordu.

Kendisine yazılı olarak ahidname geldiğinde ise bizzat sefere çıkmış, öncülerinin başına ise amcası Rabbâh'ı getirerek Ebû Sevr kalesi üzerine bir ordu sevketmişti. Bir çok ganimetler ve esirler ele geçirip geri dönmüş ve bu esirleri de öldürdükten sonra Kasryânne'ye (Castrogiovanni) yönelerek etrafa akınlar yapmış, talanlar etmiş ve şehir askerî valisinin dışarı çıkması için bir çok yeri yakıp yıkmıştı. Ancak vali kaleden dışarı çıkmayınca el-Abbâs geri dönmüştü.

238 yılı gelip çatınca el-Abbâs tekrar ordusunun başında çıkıp Kasryânne'ye varmış, bir çok ganimetler ele geçirerek etrafı yakıp yıkmış ve Katâne (Kataniyye), Sarakûsa (Sirakuza), Nûtos ve Ragosa'ya yürüyerek bütün bu şehirlerden bir çok ganimet ele geçirmiş ve etrafı yakıp yıkmıştı. Oradan Besîre'ye gelip şehri beş ay kadar muhasara altında tutmuş, nihayet buranın halkı kendisine beş bin baş hayvan vermek üzere sulh akdetmişlerdi.

242 yılı olunca el-Abbâs büyük bir ordu ile yürüyerek beş kadar kaleyi fethetmiş, 243'üncü yılda da Kasryânne üzerine yürümüştü. Bu sefer sırasında şehir halkı ona karşı çıkıp savaşa tutuşmuşlar, fakat el-Abbâs Kasryânne (Castrogiovanni) halkını hezimete uğratarak onlardan çok kimseyi öldürdükten sonra Sirakuza, Tabermîn ve diğer şehirler üzerine yürümüş, birçok ganimet ele geçirmiş, etrafı yakıp yıkmış ve yeni saraya gelerek burayı da muhasara altına alıp çevredeki Rumları bir hayli sıkıştırmıştı. Nihayet iki yüz kişiyi serbest bırakması şartıyla kaleyi kendisine teslim etmeyi kabul etmişler, o da bu isteklerini yerine getirmiş ve böylece şehri ele geçirmişti. İki yüz kişiyi serbest bıraktıktan sonra şehirde geri kalanların hepsini satmış ve kaleyi de yıktırmıştı.

Kasryânne (Castrogiovanni)'nın Fethi

242 (856-857) yılında Müslümanlar Sicilya Krallığı'nın başkenti olan Kasryânne'yı fethetmişlerdi. Sicilya kralı daha evvel Sirakuza'da oturuyordu, ancak Müslümanlar burayı ve adanın diğer bölgelerini fethedince kalesinin sağlamlığından dolayı Kasryânne'ye taşınmıştı.

el-Abbâs b. Fazl Müslümanların ordusuyla Kasryânne şehri üzerine ve Sirakuza'ya yürümüş ve ayrıca denizden de bir ordu göndermişti.

Denizde giden orduyla kırk kadar Rum gemisi karşılaşmış, aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş ve nihayet Rumlar hezimete uğrayınca Müslümanlar içinde bulunanlarla birlikte Rumların on adet gemisine el koymuşlardı. Diğer taraftan el-Abbâs da kendi şehrine geri dönmüştü.

Kış mevsimi gelip çatınca el-Abbâs bir askerî birliği Kasryânne üzerine göndermiş, burayı yakıp yıkmışlar, talan etmişler ve Rumlar katında önemli bir mevkiye sahip olan bir adamı da esir alarak getirmişlerdi. el-Abbâs bunun öldürülmesini emretmişti, ancak adam el-Abbâs'a: «Beni öldürme sana nasihatlarım var!» deyince, el-Abbâs: «Nedir nasihatların?» diye sormuş, adam da: «Sana Kasryânne'yi veririm. Şu anda şehir halkı sizin onlar üzerine sefer yapmayacağınızdan emindirler, çünkü bu kışta kıyamette ve karların şiddetinden dolayı seferin olacağını pek beklemezler. Benimle birlikte bir birlik gönder, ben onları şehre sokarım.» diye karşılık vermişti.

Bunun üzerine el-Abbâs ordusunun en kahramanlarından iki bin atlı seçerek şehre yakın bir yere gelip gizlenmiş ve amcası Rebâh'ı da en cesur olanlarıyla birlikte geceleyin gizlice şehre göndermişti. Bu Rum adam da elleri bağlı olarak Rebbâh ile birlikte bulunuyordu. Adam onlara şehre girilecek yeri göstermiş, bunun üzerine hemen merdivenler kurup dağa tırmanmış ve şehrin surlarına vararak sabaha yakın bir vakitte, nöbetçilerin uyuduğu bir sırada küçük bir kapıdan içeri dalmışlardı. Bu küçük kapı suların şehri girdiği ve çöplüklerin atıldığı bir yerdi. Bütün Müslümanlar buradan girip Rumları kılıçtan geçirmeğe başlamışlar ve kalenin bütün kapılarını açıvermişlerdi.

Arkasından el-Abbâs geri kalan askerlerle birlikte gelip şehre girmiş ve Şevval ayının ortalarında Perşembe günü sabah namazını şehirde kılmıştı. Hemen bir mescit kurup içine minber oturtmuş ve ertesi cuma günü bir hutbe okumuştu. Şehirde bulunan savaşçıları öldürerek valilerinin kızlarını süsleriyle ve ziynet eşyalarıyla birlikte almış, diğer hükümdarların çocuklarını da esir etmişlerdi. Şehir halkının başına gelenler tarif edilecek cinsten değildi. Böylelikle Sicilya'da şirk tamamen büyük bir zillete uğramıştı.

Rumlar bu kötü haberi işitince imparatorları Kostantiniyye'den üç yüz kadar gemiyi Müslümanlar üzerine göndermiş ve gelen donanma Sirakuza'ya varmıştı. Gemilerin gelişini öğrenen el-Abbâs karaya çıkan askerleri şehrin dışında karşılayarak onlarla çarpışmış, nihayet hezimete uğrayan Rumlar gemilerine binerek kaçmışlar ve Müslümanlar da yüz kadar gemiyi ganimet alarak bir sürü kimseyi öldürmüşlerdi. Buna kar-

şılık Müslümanlardan sadece üç okçunun dışında hiç kimse bir yara bile almış değildi.

246 (860-861) yılında Sicilya kalelerinden bir çoğu Müslümanlara karşı yaptıkları ahitlerini bozmuşlardı. Bu kalelerden bazıları şunlardı: Satr, Ablâ, İblâtanuya (Platanî) Abdü'l Mü'min, Bellût (Caltabellotta), Ebû Sevr. Anlaşmalarını bozmaları üzerine el-Abbâs askerleriyle birlikte Rumlara karşı çıkarak onlarla çarpışmış ve hezimete uğratıp onlardan çok kimseyi öldürmüştü.

Abdü'l-Mü'minin ve İblâtanuva (Platanî) kalelerine varan el-Abbâs bu iki kaleyi muhasara ettiği bir sırada Rum askerlerinden büyük bir kuvvetin üzerlerine doğru geldiğini öğrenince hemen askerleriyle bunlara doğru dönmüş ve «Ceflûdî» denilen yerde her iki ordu karşı karşıya gelerek aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti. Neticede Rumlar hezimete uğrayıp Sirakuza'ya geri dönmüşler, diğer taraftan el-Abbâs da Kasryânne'ye dönerek şehri bir hayli tahkim edip askerlerle donatmıştı.

Ertesi yıl, yani 247 yılında el-Abbâs Sirakuza üzerine yürüyerek bir çok ganimet ele geçirmiş, bu muhasaradan ayrıldıktan üç gün sonra hastalanıp 3 Cemaziyelâhir (14 Ağustos 861) günü vefat etmişti. Defnedildikten sonra Rumlar kabrini eşmiş, cesedini yakmışlardı.

Abbâs b. el-Fadl on bir yıl hüküm sürmüş, yaz kış hiç durmadan cihada devam etmiş, Killevriye (Bruttia: Güney İtalya) ve Angoberde'ye gazalar yaparak Müslümanları burada iskan etmişti.

Ya'kub b. el-Leys Olayının Başlaması

Bu yıl içinde Bust halkından «Sâlhi b. Nadr el-Kinânî» adında birisi yanına Ya'kûb b. el-Leys'i alarak Sicistân'da isyan etmişti. Bunun üzerine Horasân emîri bulunan Tâhir b. Abdullah b. Tâhir Sicistân üzerine yürüyerek bu isyanı bastırmıştı.

Bir müddet sonra «Dirhem b. el-Huseyn» adında gönüllülerden olduğu bilinen birisi Sicistân'da ortaya çıkarak isyan bayrağını açmış, bölgeye hâkim olmuş, fakat askerleri üzerinde otorite kuramamıştı. Ya'kûb b. el-Leys ise onun askerlerinden bir grubun kumandanı idi. Dirhem b. el-Hüseyn'in askerleri komutanlarının zayıflığını görünce Ya'kûb b. el-Leys'in etrafında birleşip onun iyi tedbirler aldığını, gayet iyi bir siyaset güttüğünü ve kendilerini gayet iyi yönettiğini görünce onu başla-

rına emîr tayin etmişlerdi. Bu durumu gören Dirhem b. el-Hüseyn de Ya'kûb'a aslâ karşı çıkmamış, bütün yönetimi ona devrederek kendisi bir kenara çekilmişti. Bütün yönetimi eline alan Ya'kûb şehirlerde otorite kurmağa başlamış, çok iyi bir güce sahip olarak dört bir yandan gelen askerler etrafında toplanmışlar ve ileride zikredeceğimiz gibi, bazı olaylara sebep olmuşlardı.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içinde Ubeydullah b. İshâk b. İbrâhim Bağdâd ve Sevâd bölgesine vali tayin edildi. Yine bu yılda Rebiyülevvel ayında Horasân'dan gelen Muhammed b. Abdullah b. Tâhir harp işlerini, emniyet amirliğini ve el-Mütevekkil'in Bağdâd'daki vekilliği ile Sevâd bölgesinin bütün işlerini üzerine alıp bu görevlere tayin edilmiş ve Bağdâd'da ikamet etmişti.

Yine bu yılda Ebû'l Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ebi Du'âd Mezalim Mahkemeleri kadılığından azledilerek yerine «Ebû er-Rabî'» diye meşhur olan Muhammed b. Ya'kûb tayin edilmişti. Bu yıl içinde el- Mütevekkil, Ahmed b. Nasr el-Huzâî'nin cesedinin asılı olduğu yerden indirilip çocuklarına verilmesini emretmiş, ceset Bağdâd'a götürülerek başı ile birleştirilmiş, gusledilmiş, kefenlenmiş ve defnedilmişti. Bu defin sırasında sayılamayacak kadar çok kimse toplanmış ve Ahmed b. Nasr'ın cenazesine katılmıştı.

el-Mütevekkil başa geçtiğinde Kur'ân'ın mahlûk olup olmaması konusunda kesinlikle tartışma yapılmasını yasaklamış ve bu konuda İslâm diyarının her tarafına genelgeler göndermişti.

Bu yılın yaz seferine Ali b. Yahyâ el-Ermenî çıkmıştı. Aynı şekilde bu yılın hacc emîrliği görevini de o sıralarda Mekke valisi bulunan Ali b. İsâ b. Ca'fer b. Mansûr ifa etmişti.

Bu yılda Endülüs'ün sınır boylarından birinde peygamberlik iddiasında bulunan birisi ortaya çıkmış, Kur'ân'ı Kerîm'i olması gerekenin tam zıddına te'vil etmeğe başlamış ve etrafında bir çok kimse toplanmıştı. İleri sürdüğü prensiplerden biri saçların ve tırnakların kesilmesini yasaklıyordu. Bunu duyan yakın şehrin valisi onu getirtmiş, valiye ilk hitabında kendisine uymasını istemişti. Ancak vali tevbe etmesini emretmiş, tevbe etmeğe yanaşmayınca da astırmıştı.

Bu yıl içinde Endülüs Müslümanlarının müşrik topraklarına yürümeleri neticesinde muazzam bir savaş meydana gelmiş, «el-Beydâ' Olayı»

diye bilinen bu büyük savaşta Müslümanlar muazzam bir zafer elde etmişlerdi. Bu savaş Müslümanların Endülüs tarihinde meşhur bir savaştı.

Bu yılda el-Abbâs b. el-Velid el-Medînî Basra'da vefat etmişti. Abdü'l-A'lâ b. Hammâd en-Nursî ve Ubeydullah b. Muâz el-Anberî de bu yılda vefat eden şahsiyetler arasında kaydedilirler.

HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ (M. 852-853) YILI OLAYLARI

Boğa'nın Tiflis'teki Faaliyetleri

Daha evvel Boğa'nın Tiflis'e varıp burayı muhasara ettiğini zikretmiştik. Boğa Tiflis'e doğru yöneldiğinde Zîrek et-Türkî'yi önden göndermiş, o da el-Kerr nehrini aşıp karşı tarafa geçmişti. el-Kerr nehri büyük bir nehir olup bir tarafında Tiflis yer alıyor, doğu tarafında da Suğdubîl bulunuyordu. Zîrek et-Türkî nehri aşıp Tiflis meydanında konaklamıştı. Diğer taraftan Boğa Ebû'l-Abbâs el-Vârisî en-Nasrânî'yi Armenia halkına gönderip orada bulunan bütün Arapları ve Acemleri toplayıp Tiflis'e gelmesini istemiş ve «Bâb el-Marfas» denilen yere gelmişlerdi. Ümeyyeoğullarının kölelerinden olan İshâk b. İsmâil Tiflis'ten çıkıp Zîrek'i karşılamış ve Tiflis Meydanı'nda karşı karşıya gelmişlerdi. Boğa da meydanı üstten kontrol eden bir tepeye çıkıp Zîrek ve Ebû'l Abbâs'ın ne yapacaklarını seyretmeğe koyulmuştu. Diğer taraftan Boğa neftçileri çağırarak şehri ateşe vermiş, şehrin çam ağaçlarından inşa edilmiş olan evleri yanmağa başlamıştı.

Şehrin yanmağa başladığını ve özellikle sarayının ve civarının yakıldığını gören İshâk b. İsmail birden şehre doğru yönelmişti. Bunun üzerine Türkler ve diğer savaşçılar etrafını sararak onu esir almışlar, oğlu Ömer ile birlikte Boğa'ya götürmüşlerdi. Boğa hemen İshâk'ın öldürülmesini emretmiş ve boynu vurulup vücudu da asılarak el-Kerr nehrinin kenarına atılmıştı. İshâk gayet şişman, başı kocaman ve gözü şaşı bir adamdı. Ayrıca şehirde elli bine yakın insan yanmış, yangından kurtulanlar esir alınmış, ölenlerin geride kalan mal ve eşyalarına da el konmuştu.

İshâk'ın akrabaları Suğdubil'de geri kalan malını alıp kurtarmışlardı. Suğdubîl Tiflis'in karşı tarafında olup Kisrâ Anûşîrvân tarafından inşa ettirilmiş ve İshâk tarafından da bir hayli tahkim edilmiş bir şehir idi. Burada mallarını ve hanımını muhafaza altına almıştı.

Daha sonra Boğa Zîrek et-Türkî'yi Berzaa ile Tiflis arasında bulunan Harzamân kalesi üzerine ordusundan bir grup asker ile birlikte göndermişti. Zîrek burayı fethederek valisini esir almıştı. Diğer taraftan Boğa el-Beylekân küresinden olan Kübeyş kalesinde yerleşmiş bulunan İsâ b. Yûsuf üzerine yürüyerek kaleyi fethetmiş ve İsâ'yı yakalayıp götürmüştü. Onunla birlikte asıl adı Sinbâd b. Aşvat olan Ebû'l Abbâs el-Vârisî'yi ve Errân kumandanı ve valisi bulunan Muaviye b. Sehl b. Sinbât'ı yakalayıp götürmüştü.

Rumların Mısır Üzerine Yürümeleri

Bu yıl içinde üç yüz kadar Rum gemisi üç kumandanın komutasında Mısır'a doğru gelmiş ve onlardan birisi yüz parça gemi ile Dimyât'a gelip demirlemişti. Dimyât ile nehir arasında göle benzeyen bir yer vardı. Buranın suyu bir hayli sığ olup ayakta duran bir adamın göğsüne varırdı. Bu gölü aşabilenler deniz tarafından gelen gemilerden kurtulurlardı. Bunun için bir grup Müslüman bu gölü aşarak karşıya geçmiş ve kurtulmuştu. Ne var ki karşıya geçerken bir çok kadın ve çocuk bu gölde batıp ölmüş, ancak kendinde güç ve kuvvet bulanlar karşı tarafa geçip Mısır'a gitmişlerdi.

Mısır'ın zekât toplama görevlisi olan Anbese b. İshâk ed-Dabiyy bayram gelip çatınca Dimyât'ta bulunanlara Mısır'a gelmelerini emretmiş, onlar da Mısır'a gelmişlerdi. Dimyât'a varan Rumlar şehri tamamen boş bulmuşlar, bunun üzerine talana girişerek malları alıp şehri yakmışlar ve orada kalanları esir almışlardı. Bunlar yetmiyormuş gibi şehrin camilerini yakmış ve orada bulunan her türlü silâh, ve sair eşyaya el koymuşlar, Müslüman ve zımmî kadınlardan altı yüz kadarını da esir alarak gemilerini bunlarla doldurmuşlardı.

Bu arada Anbese'nin Dimyât'ta hapsetmiş olduğu Büsr b. el-Ekşef prangalarını kırarak hapisten çıkıp Rumlarla çarpışmağa başlamış ve etrafında bir grup asker birikmişti. Böylece etrafındakilerle Rumlardan bir hayli kimseyi öldürmüş, bu olayın akabinde Rumlar Uşnûm Tinnîs'e gitmişlerdi. Buranın bir suru ve el-Mu'tasım tarafından yaptırılmış demirden iki büyük kapısı vardı. Ancak Rumlar burada bulunan silâhları ve bu iki kapıyı alarak geri dönmüşler, onlara karşı koyan da olmamıştı.

Abdurrahman b. el-Hakem'in Vefatı ve Yerine Oğlu Muhammed'in Tahta Geçmesi

Bu yıl içinde Endülüs hükümdarı Abdurrahman el-Hakem b. Hişâm b. Abdurrahman b. Muâviye b. Hişâm el-Emevî rebiyülâhir (eylül-ekim

852)'de vefat etmişti. Abdurrahman H. 176 (M. 792-793) yılında dünyaya gelmiş, 31 yıl 33 ay hüküm sürmüştü.

Abdurrahman esmer, uzun boylu, burnu büyük, gözleri iri, bir adamdı, kına çalınmış gür bir sakalı vardı. Edip ve şairdi. Cariyelere âşık olmasıyla meşhur olup «Târûb» adında bir cariyeye âşık olmuş ve bu aşkı şöhret bulmuştu. Şer'î ve felsefî ilimlere vâkıf idi. Onun dönemi Müslümanların gayet huzur ve sükûn içinde geçirdikleri bir zaman olmuştu. Zamanında bir hayli mal birikmiş, halk zengin olmuştu. Büyük bir gayret sahibi olup bir çok saraylar ve mükemmel köşkler ile bir çok yollar yaptırmıştı. Ayrıca Kurtuba Camii'ne iki revaklık bir yer daha ilâve etmiş, fakat bu ilâvenin süslemeleri bitmeden vefat ettiğinden bunları oğlu tamamlattırmıştı. Ayrıca Endülüs'te de büyük bir cami inşa ettirmişti.

Abdurrahman vefat ettiğinde yerine oğlu Muhammed geçmiş, babasının izlediği adaletli yönetimi devam ettirmiş ve Kurtuba'da inşa ettirmiş olduğu camii de tamamlattırmıştı. Muhammed'in annesinin adı Buhter idi. Yüz oğlu dünyaya gelmişti. Muhammed b. Abdurrahman Endülüs'te ilk defa hükümdarlığı yücelten kişi olmuş ve memlekette bazı vergiler koymuştu. Diğer taraftan halka pek çok ihsanda bulunuyordu. Onun hükümdarlığının azameti Velîd b. Abdülmelik'e benzetilir. Kurtuba'ya tatlı suyu ilk defa getiren o olmuştur. Şehre su getirip onu şehrin muhtelif yerlerine akıtacak menfezler yaptırmış ve halka ulaştıracak hale getirmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda el-Mütevekkil Medâin'e gitmişti. Önce Bağdâd'a varmış, oradan Medâin'e doğru yönelmişti. Bu yılın yaz seferine Ali b. Yahyâ el-Ermenî çıkmıştı.

Yine bu yılda «İbn Râhaveyh» diye bilinen İshâk b. İbrâhim el-Hanzalî vefat etmişti. Âlim imamlardan birisi idi. İmam Şâfiî ile Mekke'de bir tartışmaya girişmiş, 77 yaşında iken vefat etmişti. Aynı şekilde bu yılda muhaddis Muhammed b. Bekkâr da vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ OTUZ DOKUZUNCU (M. 853-854) YILI OLAYLARI

Bu yıl içinde el-Mütevekkil zimmîlerin kaftanları ve cübbeleri üzerine bal renginde elbiseler giymelerini, at ve beygirlere binemeyecekleri, yalnız katır ve merkeplere binebileceklerine dair genelge yayınlamıştı. Yine bu yılda el-Mütevekkil Ali b. el-Cehm'i Horasân'a sürgün etmişti. Ayrıca el-Mütevekkil bu yıl içinde İslâm diyarında İslâm'ın hâkimiyetinden sonra yapılmış olan kiliselerin yıkılmasını emretmişti.

Bu yılda Muhammed b. Abdurrahman Rebâh şehrine kardeşi el-Hakem'in komutasında bir ordu göndermişti. Toledo (Tuleytula) halkı buranın surlarını yıkmış ve halkından bir çok kimseyi öldürmüşlerdi. el-Hakem yıkılan surları tekrar onarmış, şehirden ayrılanları da tekrar geri getirerek burayı düzene soktuktan sonra Toledo (Tuleytula)'ya gelmişti. el-Hakem buranın etrafını yağmalamış ve bir hayli zorluklara uğratmıştı. Ayrıca Muhammed Tuleytula üzerine bir ordu daha göndermiş, bu ordunun şehre yaklaşması üzerine pusulara gizlenmiş olan askerler bunların karşısına çıkmış, aralarında meydana gelen çarpışmalarda askerler hezimete uğramış ve onlardan çok kimse yaralanmıştı.

Bu yılın Zilhicce (854 Mayıs) ayında Bağdâd kadısı olan Ebû'l Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ebî Du'âd vefat etmişti.

Bu yılın yaz seferine yine Ali b. Yahyâ el-Ermenî çıkmıştı.

Bu yıl Ca'fer b. Dînâr Mekke yolundaki bir sürü olaylara ve mevsimin sıcaklığına rağmen hacc görevini ifa etmişti. Hacc emîrliği görevini de bu yıl Abdullah b. Muhammed b. Dâvud b. Îsâ b. Mûsâ yerine getirmiş olup o sıralarda Mekke valiliği görevini yürütüyordu.

Bu yılda 20 Zilkade (22 Nisan 854) pazar günü Hıristiyanların Paskalyadan önceki Pazar günü bayramı ile Nevruz bayramı aynı güne tesadüf etmişti. Halbuki Hıristiyanlar Müslümanlarla aynı günde bayram yapacaklarına asla inanmıyorlardı.

Bu yılda Buhârî, Müslim ve Tirmizî'nin hocalarından olan meşhur muhaddis Ebû Ahmed Mahmûd b. Gaylân el-Mervezî vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRKINCI (M. 854-855) YILI OLAYLARI

Humus Halkının Valilerine Karşı Saldırısı

Humus valisi Ebû'l-Muğîs Mûsâ b. İbrâhim er-Râfiî olup şehrin ileri gelenlerinden bir adamı öldürmüş, halk da ona saldırarak adamlarından bir grubu öldürmüş, onu ve haraç görevlisini de şehirden çıkarmışlardı. Bunun üzerine el-Mütevekkil, Attâb b. Attâb ve Muhammed b. Abdeveyh el-Enbârî'yi Humus'a göndererek Attâb'a şöyle demişti: «Onlara şöyle söyle: "Müminlerin emîri valinizi değiştirmiş bulunmaktadır." Şayet itaat ederlerse Muhammed b. Abdeveyh'i vali olarak nasbet, yan çizecek olurlarsa da orada dur ve bana durumu bildir, sana yardımcı kuvvet olarak atlı ve yaya askerler göndereyim.»

Bu yeni görevliler Rabiyülâhir (Ağustos-Eylül) ayında oraya varmış, Humus halkı da Muhammed b. Abdeveyh'in valiliğine razı olmuştu. Ancak Muhammed onlara son derece kötü davranmış ve Allah izin verirse ileride zikredeceğimiz gibi, onunla savaşmak zorunda kalmışlardı.

Endülüs'te Müslümanlarla Franklar Arasında Meydana Gelen Savaş

Bu yılın Muharrem (Haziran) ayında Endülüs'te Müslümanlarla Franklar arasında son derece şiddetli bir savaş meydana gelmişti. Daha evvel kaydettiğimiz gibi Toledo (Tuleytula) halkı Endülüs hâkimi Muhammed b. Abdurrahman'a, ondan evvel de babası Abdurrahman'a karşı isyan etmiş durumdaydılar. Bu yıl Muhammed ordusuyla birlikte Tuleytula üzerine sefere çıkmış, ancak buranın halkı Muhammed'in üzerlerine geldiğini işitince Galicia (Cillîkiye) ve Beşkensi hükümdarlarına haberler gönderip onlardan yardım istemişler ,her ikisi de Tuleytula halkına büyük ordularla yardım göndermişlerdi.

Muhammed b. Abdurrahman bu yardımların geldiğini haber alınca Tuleytula'ya yakın bir noktaya gelmiş bulunuyordu. Hemen askerlerin-

den bir kısmını pusulara yerleştirip Salît vadisi (vâdi Salit = Guadacelete) civarında pusular kurdurup kendisi de askerlerinden küçük bir birlik ile şehre doğru ilerlemişti. Tuleytula halkı Abdurrahman'ın ordusunun küçük olduğunu görünce hemen Franklara durumu bildirmiş, onlar da bu durumu fırsat bilerek Müslümanları yok etme hevesine kapılmış ve savaş için acele etmişlerdi. İki ordu karşı karşıya geldiğinde savaşın şiddetlendiğini gören pusulardaki Müslüman askerler birden çıkıp savaşa girmiş, müşrikleri ve Tuleytula halkını kuşatarak kılıçtan geçirmeğe başlamışlardı. Neticede sayılmayacak kadar askerlerini öldürdükleri gibi düşman komutanlarından sekiz bin kişinin de başını kesip İslâm diyarının muhtelif yerlerine göndermişlerdi. Tuleytula halkının anlattıklarına göre, bu savaşta her iki taraftan yirmi bin kişi öldürülmüştü. Öldürülenlerin de cesetleri uzun bir müddet Salît vadisinde terkedilmiş olarak kalmıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl Yahyâ b. Eksem kadılık görevinden azledilerek elinde bulunan yetmiş beş bin dinar ile Basra'daki dört bin ceriblik malına el konmuştu. Arkasından Ca'fer b. Abdülvâhid b. Ca'fer b. Süleyman b. Ali Kadî el-Kudâtlık makamına getirilmişti.

Bu yıl hacc emîrliği görevini de Abdullah b. Muhammed b. Dâvud ifa etmiş, hac mevsiminin asayişini düzenlemekle de Ca'fer b. Dînâr görevlendirilmişti.

Bu yılın muharrem (haziran) ayında Kadı Ebû Abdullah Ahmed b. Ebî Du'âd, oğlu Ebû'l Velîd'den yirmi gün sonra vefat etmişti. Ebû Abdullah Ahmed Mu'tezile Mezhebi'nin mensuplarından olup Kur'ân'ın mahlûk olduğunu iddia edenlerden ve bu itikada insanları davet edenlerden birisi idi. O, bu anlayışını Bişr er-Müreysî'den almış, Bişr Cehm b. Safvân'dan, Cehm Ca'd b. Edhem'den, Ca'd Ebân b. Sem'ân'dan, Ebân Lebîd el-A'sam'ın yeğeni ve damadı olan Tâlût'dan, Tâlût da Rasûlullah (s.a.v.)'a sihir yapan Lebîd b. A'sam adlı Yahudiden almıştı. Bu Yahudi Lebîd Tevrât'ın mahlûk olduğunu söylüyordu. Bu konuda ilk defa eser yazan Tâlût idi. Tâlût son derece zındık birisi olup küfür olan bu tip görüşlerin yayılmasına çalışmaktaydı.

Bu yılda İmam Buhârî'nin ileri gelen hocalarından Horasânlı olduğu söylenen Kuteybe b. Saîd b. Humeyd Ebû Recâ' es-Sekafî doksan yaşında iken vefat etmişti. Bu muhaddîs ayrıca İmâm Müslim ve İmâm Ahmed b. Hanbel ve benzerleri büyük imamların da istifade ettiği âlim-

lerdendi. Ayrıca büyük fıkıh âlimi Ebû Sevr İbrâhim b. Hâlid el-Bağdâdî el-Kelbî de bu yılda vefat etmişti. Ebû Sevr İmâm Şâfiî'nin arkadaşlarındandı.

Bütün el-Cezire bölgesinin kâdısı olan Ebû Osman Muhammed b. eş-Şâfiî de bu yılda vefat edenler arasında idi. O, babasından ve Anbese'den rivayet etmiştir. Onun daha sonraları da vefat ettiğine dair rivayetler vardır. İmâm Şâfiî'nin Muhammed adında diğer bir oğlu daha olup 231 (845-846) yılında Mısır'da vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK BİRİNCİ (M. 855-856) YILI OLAYLARI

Humus Halkının Valilerine Saldırması

Bu yıl içinde Humus halkı valileri olan Muhammed b. Abdeveyh üzerine saldırıya geçmiş, bir Hıristiyan grup da onlara yardım etmişti. Vali Muhammed b. Abdeveyh, el-Mütevekkil'e durumu bildiren bir mektup göndermiş, o da bunlara karşı koymasını emrederek Dimaşk ve Remle'den yardımcı askerler göndermiş ve bu isyanı bastırmıştı. Vali Muhammed b. Abdeveyh Humus halkının ileri gelenlerinden iki adamı öldürüp şehrin kapısına astırmış ve yine ileri gelenlerinden ve eşrafından sekiz kişiyi el-Mütevekkil'e göndermişti. Olayların bastırılmasından sonra yine vali halkın ileri gelenlerinden on kadar adamı yakalayıp boyunlarını vurdurmuştu. el-Mütevekkil de şehirde bulunan Hıristiyanların buradan kovulmasını ve kiliselerinin yıkılıp bunlardan camiye yakın olanların tahvil edilerek camiye ilâve edilmesini emretmiş ve bu emirleri yerine getirilmişti.

Müslümanlarla Bizanslılar Arasında Esir Mübadelesi

Bu yılda Bizans İmparatoriçesi Theodora'nın Müslüman esirlerden on iki bin kişiyi öldürmesinden sonra Müslümanlarla Bizans arasında esir mübadelesi yapılmıştı. Theodora Müslüman esirlerin Hıristiyan olmalarını teklif etmiş, bu teklifine uyanları kendilerinden evvel Hıristiyan olanlara örnek olması için affetmiş, fakat Hıristiyan olmayı reddedenleri de öldürtmüştü. Arkasından Müslümanların hükümdarına haber gönderip bu yılda esir mübadelesi yapılmasını istemişti. Bunun üzerine el-Mütevekkil Şenîf el-Hâdim'i esir mübadelesini yapmak üzere görevlendirmiş, Kâdî el-Kudâd Ca'fer b. Abdülvâhid'in bu mübadelede bulunmasını emretmişti. Ayrıca el-Mütevekkil Kâdî el-Kudât Ca'fer b. Abdulvâhid'in yerine istediği kimseyi vekil bırakabileceğini ifade etmişti. Böylece Ca'fer b. Abdülvâhid, el-Mütevekkil'in huzuruna çıkarak yerine genç birisi olan İbn Ebî eş-Şevârib'i vekil bırakmıştı. Esir mübadelesi el-Lâmis

(Lamos) nehri kenarında gerçekleştirilmiş olup, Müslüman esirler yedi yüz seksen beş erkek, yüz yirmi beş kadın idiler.

Yine bu yılda el-Mütevekkil daha evvel haraç arazisi olan Şimşât bölgesini öşür arazisi olarak belirlemişti.

Bicâ Kabilelerinin Mısır'a Saldırısı

Bu yılda Bicâ kabilesi Mısır topraklarına bir saldırıya geçmişlerdi. Daha evvel Müslümanlarla aralarında akdedilmiş olan bir anlaşma gereğince İslâm diyarına aslâ saldırmazlardı. Biz bu anlaşmadan daha önce söz etmiştik. Ülkelerinde bulunan değerli madenleri Müslümanlarla paylaşan bu halk Mısır valilerine bu madenlerin beşte birini öderlerdi.

el-Mütevekkil zamanında Bicâlılar bu beşte birlik ödemeyi yapmamağa başlamışlardı. Bunun üzerine Mısır'daki posta görevlisi durumu el-Mütevekkil'e bildirmiş ve bunların maden ocaklarında çalışan bir grup Müslümanı öldürdüklerini, canlarını kurtarmak isteyen Müslümanların da öldürülmekten korkarak kaçmış olduklarını haber vermişti. el-Mütevekkil buna son derece kızmış ve bu hususta ilgililerle istişarede bulunmuştu. Kendileriyle danıştığı kimseler ona bunların çöl bedevileri olup bir çok deve ve davara sahip bulunduklarını, ülkelerine varmanın son derece zor olduğunu, çünkü yolların bir hayli sarp ve İslâm diyarıyla ülkeleri arasında bir aylık bir mesafenin bulunduğunu, bu yolların ise sarp dağlardan geçtiğini anlatmışlardı. Ayrıca oraya sevkedilecek orduların sürekli olarak yardımlarla takviye edilmesi gerektiğini, aksi takdirde oraya gidenlerin belirli bir müddetten sonra bu ülkede kalmalarının bir hayli zor olduğunu ve mutlaka oradan İslâm diyarlarına geri dönülmesi gerektiğini, bu müddetten daha fazla orada kalan İslâm askerlerinin olması halinde Bicâlıların bunları mutlaka öldüreceklerini ve burada hiç kimsenin hakimiyet kuramayacağını ilâve etmişlerdi.

Bunun üzerine el-Mütevekkil onlardan biraz uzakta durmağa çalışmış, fakat kötülükleri daha da artmış ve Saîd halkı onlardan korkmağa başlamıştı. el-Mütevekkil, bundan sonra Muhammed b. Abdullah el-Kummî'yi onlarla savaşmak üzere görevlendirmiş ve ona bu bölgede bulunan Kuft, el-Aksur, Esnâ, Ermenet ve Assuvan kasabalarının zekât işlerini de havale edip Bicâlılarla savaşa girmesini emretmişti. Ayrıca Mısır'ın harp işleriyle görevli valisi Anbese b. İshâk ed-Dabbiyyî'ye bir mektup göndererek Muhammed b. Abdullah'ın ihtiyaç duyacağı her şeyi hazırlamasını ve asker yardımında bulunmasını emretmiş, vali de aynen bu emirleri yerine getirmişti.

Muhammed b. Abdullah el-Kummî madenlerde çalışan işçiler ve diğer gönüllülerle birlikte sayıları yaklaşık yirmi bin civarında atlı ve yaya olan büyük bir ordu toplayıp onları Kulzüm'e doğru sevketti. Ayrıca denizden de yedi kadar gemiyi un, zeytin yağı, hurma, arpa ve kurutulmuş et ile doldurarak sevketmiş, askerlerinin de sahilden onunla birlikte Bicâlıların ülkesine doğru yürümelerini emretmişti. Muhammed b. Abdullah altın ocaklarını geçinceye kadar yoluna devam etmiş ve Bicâlıların kalelerine doğru ilerlemişti. İsmi Ali Baba olan hükümdarları Müslümanların ordularından kat kat daha fazla olan büyük bir ordu ile karşılarına çıkmıştı. Bicâlıların ellerinde atlara benzeyen eşkin develer vardı. Günlerce savaştılar. Hükümdarları Ali Baba savaşın böyle uzamasını bir türlü kabullenemiyordu. Müslümanların ellerindeki azıklarıyla davarlarının yemlerinin tükenmesini belkiyor ve onları savaşmadan ele geçirmeyi düşünüyordu. Ancak denizden gelen azık ve yem dolu gemiler oraya ulaşınca Muhammed b. Abdullah el-Kummî adamlarına gerekli erzakı dağıttı, böylece her türlü ihtiyaçları giderilmiş oluyordu. Ali Baba bu azık ve yemlerin geldiğini görünce artık savaşın kaçınılmaz olduğuna inanmış ve iki ordu karşı karşıya gelip şiddetli bir savaşa girişmişlerdi. Ancak Bicâlıların develeri bir hayli ürkek ve çılgın olup her şeyden ürküyorlardı. el-Kummî bu durumu farkedince ordudaki bütün zilleri toplayıp atların boyunlarına geçirmiş ve bu şekilde zilli atlarla Bicâlıların üzerine hücuma geçmiş, zillerin çıkardığı seslerden ürken develer kaçmağa başlamış ve düşmanı dağlara ve vadilere sürükleyip götürmüşlerdi. Müslümanlar böyle kaçışan Bicâlıları takip ederek onlardan çok kimseyi öldürmüş, bir çoğunu da esir almışlardı. Nihayet gece olunca tamamen dağılmışlardı. Bu olay 241 yılının ilk günlerinde meydana gelmişti. Ordugâhına dönen el-Kummî düşmandan öldürülenlerin çokluğundan dolayı sayısını bilememişti.

Nihayet Bicâlıların hükümdarı Ali Baba eman dilemiş ve ülkesinin kendisine tekrar geri verilmesini istemişti. Ayrıca dört yıldan beri ödememiş olduğu haracını tümüyle ödemiş ve el-Kummî ile birlikte el-Mütevekkil'in huzuruna gitmişti. el-Mütevekkil'in ziyaretine giderken yerine oğlu Bağşî'yi vekil olarak bırakmıştı. Huzuruna vardığında el-Mütevekkil ona ve adamlarına hil'atler giydirmiş, devesini bir hayli güzel kumaşlarla örtmüş ve dibacelerle süslemişti. Ayrıca el-Mütevekkil Bicâlılara Mısır yolunu vermiş ve Mısır ile Mekke yolunu da el-Hâdim el-Îtâhî'ye vererek buranın korunmasını istemişti. el-Îtâhî ise Muhammed el-Kummî'yi bu göreve tayin etmişti. Nihayet Ali Baba tekrar geriye dönmüş ve eski dininde kalmıştı. Gelirken kendisine sürekli secde ettiği, genç bir çocuğun resmini andıran bir kutuyu yanında taşıyordu.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın Ağustos ayında Sâmerrâ'da son derece şiddetli bir yağmur yağmıştı.

Anlatıldığına göre, Bağdâd'da bulunan Âsım Hanı'nın sahibi Îsâ b. Ca'fer b. Muhammed b. Âsım adındaki birisinin Hz. Ebû Bekir, Ömer, Âişe ve Hafsa'ya küfür ettiğini el-Mütevekkil'e haber verdiler. O da Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'e mektup yazıp Îsâ b. Ca'fer'i kamçı ile dövmesini, öldüğü takdirde de Dicle nehrine atmasını söylemişti. Muhammed b. Abdullah b. Tâhir el-Mütevekkil'in bu emrini yerine getirmiş ve Îsâ b. Ca'fer'i öldürdükten sonra Dicle nehrine atmıştı.

Bu yılda âni bir hastalık meydana gelmiş, bir çok davar helâk olmuştu.

Bu yıl içinde Bizanslılar Ayn Zerbe'ye hücum ederek buradaki Müslümanları ve Zuttları esir alarak kadınları, çoluk çocukları ve davarlarıyla alıp götürmüşlerdi. Bu yılda Endülüs hâkimi Muhammed, Rebah kalesine bir hayli asker yığıp Tuleytula halkı üzerine saldırıya geçmelerine zemin hazırlamış ve Franklara karşı Mûsâ ile birlikte savaşa girecek askerler göndermişti. Nihayet Frankların ülkesine doğru giden İslâm ordusu Elbe'ye ve diğer kalelere varıp bazılarını fethetmiş ve geri dönmüşlerdi.

Bu yıl Mısır ve Mağrib'in posta işleriyle görevli olup «Kavsara» diye meşhur olan Yâkûb b. İbrâhim vefat etmişti.

Bu yılın hacc emîrliği görevini yine Abdullah b. Muhammed b. Dâvud ifa etmiş ve hacc yolunu korumak ve mevsimdeki olayları yatıştırmakla görevli olan Ca'fer b. Dînâr da hacc görevini ifa etmişti.

Bu yıl içinde bir gece yıldız kaymış ve o gece yatsıdan sonra sabaha kadar sürekli olarak bu yıldız kayması devam etmişti.

Yine yıl içinde Rey şehrinde büyük bir zelzele meydana gelmiş, şehrin bütün evleri yıkılmış ve enkaz altında kalan bir çok kimse hayatını kaybetmişti. Bu deprem kırk gün müddetle sürekli tekrarlanıp durmuştu.

Yine bu yılda Türk illeri tarafından esip gelen bir rüzgâr ile bir çok kimse hastalanmış ve etkisinden ölmüştü. Bu rüzgâr şiddetli bir soğuk getirmişti. Halk bunun etkisiyle nezleye tutularak hastalanıyordu. Bu hastalık Serahs, Nisâbûr, Hemedân, Rey şehirlerinde yayılarak Hulvân'a kadar gelmişti.

Bu yılın Rebiyülevvel (Temmuz-Ağustos) ayında meşhur fıkıh âlimi ve muhaddis İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK İKİNCİ (M. 856-857) YILI OLAYLARI

Bu yılın Şaban (856 Aralık) ayında Kûmis ve civarında büyük bir zelzele meydana gelmiş, etkisiyle evler yıkılmış ve enkaz altında bir çok insan can vermişti. Bu depremde ölenlerin sayısının 45.096 kişi olduğu kaydedilir. Ayrıca ed-Dâmağân, Şâm ve Fars illerinde, ayrıca Horasân'da bu yıl depremler meydana gelmiş ve bu arada bazı değişik sesler işitilmişti. Yemen'de de bunlara ilâveten güneş tutulmuştu.

Bu yılda Ali b. Yahyâ el-Ermenî'nin yaz seferinden dönüşünden sonra Bizanslılar Sümeysât (Simsat) taraflarından hücuma geçerek Âmid'e kadar ilerlemişlerdi. Rumlar sınır boylarından İslâm ülkesine doğru girerek on bine yakın Müslümanı esir almış, Karîbâs'a ait Erîn adlı bir köye kadar varmış, sonra Karîbâs ile Ömer b. Abdullah el-Aktâ' ve gönüllülerden bir grup asker bunlara karşı koyarak onları kovalamışlardı. Bu arada el-Mütevekkil de Ali b. Yahyâ el-Ermenî'ye bir mektup yazarak Bizans illerine kış seferine çıkmasını emretmişti.

Bu yıl da el-Mütevekkil daha evvel Hıristiyan iken Müslüman olan ve yıllarca Müslüman kaldıktan sonra tekrar irtidat eden bir attarı öldürtmüştü. Bu adam irtidat ettikten sonra tevbe etmesi ve tekrar İslâm'a dönmesi kendisine teklif edildiği halde İslâm'a dönmemiş, bunun üzerine öldürülüp yakılmıştı.

Yine bu yılda Muhammed b. Abdurrahman Endülüs'te müşriklere karşı bir ordu sevketmiş ve İslâm askerleri Barselona (Berşelûne)'ya kadar ilerleyerek bir çok kaleye karşı savaşa girişmişler ve bölgenin öbür tarafına kadar ilerleyip bir hayli ganimet ele geçirdikten başka Barselona'nın yakınında bulunan Tarrakuna (Tarrâce)'ya kadar gelerek burayı fethetmişlerdi.

Bu yılda İfrîkiye emîri Ebû'l Abbâs Muhammed b. Ağleb 63 yaşında iken 10 Muharrem (19 Mayıs) günü vefat etmiş, vefatından sonra da yerine oğlu Ebû İbrahim Ahmed b. Muhammed b. Ağleb geçmişti. Bunu daha evvel 226. yılı olaylarını zikrederken de belirtmiştik.

Bu yılda Bağdâd'ın doğu kesimi kadısı Ebû Hassân ez-Zeyyâdî ile Medînetü'l-Mansûr kadısı Hasan b. Ali b. Ca'd vefat etmişlerdi.

Bu yılın hacc emîrliği görevini de Mekke valisi olan İmam Abdüssamed b. Mûsâ b. Muhammed b. İbrâhim ifa etmişti. Ayrıca hacc yollarını korumak ve mevsimde meydana gelebilecek olayları yatıştırmakla görevli olan Ca'fer b. Dînâr da hacc ibadetini ifa etmişti. Ayrıca bu yılda Kadı Yahyâ b. Eksem et-Temîmî hacdan dönerken er-Rebze'de vefat etmişti. Yine Muhammed b. Mukâtil er-Râzî ile Muhaddis Ebû Husayn Yahyâ b. Süleym er-Râzî vefat etmişlerdi.

HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ (M. 857-858) YILI OLAYLARI

Bu yıl el-Mütevekkil zilkade ayında Musul yoluyla Dımaşk'a giderek orada kurban kesmişti. İbrâhim b. el-Abbâs b. Muhammed b. Savl es-Savlî bu yıl vefat etmiştir. O iyi bir edip ve şairdi. Ayrıca İbrâhim'in halefi olan el-Hasen b. Muhallid b. el-Cerrâh köy divanları başkanlığına bu yıl getirildi.

Bu yılda Âsım b. Mencûr vefat etmiş, Abdüssamed b. Mûsâ hacc emîrliği görevini yapmış ve hacc yolunun emîri ve mevsimin güvenliği ile görevli olan Ca'fer b. Dînâr hacc ibâdetini yapmıştı.

Bu yıl içinde Tuleytula halkı Talebîre üzerine hücuma geçmişti. Talebîre'de Mes'ûd b. Abdullah el-Arîf bulunuyordu. Yanında bulunan Müslüman askerlerle bunlara karşı koymuş, giriştiği savaşta Tuleytula halkı hezimete uğramış ve onlardan çok kimse öldürülmüştü. Tuleytula halkından öldürülenlerden yedi yüz kadar adamın başı Kurtuba'ya götürülmüştü.

Bu yılda Endülüs âlimlerinden olan Süheyd b. Îsâ b. Süheyd el-Endülüsî vefat etmişti.

Yine bu yılda Nahiv ve dil âlimi olup «İbn es-Sikkît» diye meşhur olan Ya'kûb b. İshâk b. Yûsuf vefat etmişti. Başka bir rivayette ise onun 44, 45 ve hatta 46'ncı yıllarda vefat ettiğine dair kayıtlar vardır. Mutasaffıv ve zühd sahibi bir kimse olan Ebû Abdullah Hâris b. Esed el-Muhasibî de bu yıl vefat etmişti. İmam Ahmed b. Hanbel bazı sözlerinden dolayı onunla ilgisini kesmiş bulunuyordu. Ahalinin Ahmed b. Hanbel'e olan bağlılığından dolayı o da içeride gizlenip kalmıştı. Vefat ettiğinde namazını yalnız dört kişi kılmıştı.

HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ (M. 858-859) YILI OLAYLARI

Bu yılın safer (mayıs) ayında el-Mütevekkil Dımaşk'a varıp orada ikamet etmeğe niyet etmişti. Hattâ yönetimin bazı divanlarını ve devlet dairelerini oraya taşımış ve çeşitli binaların inşa edilmesini emretmişti. Ancak bir müddet sonra Dımaşk'tan pek hoşlanmamış; havasının soğuk ve rutubetli, suyunun ise bir hayli ağır olduğunu, rüzgârlarının tâ ikindiden hemen sonra gece yarılarına kadar estiğini, şehirde bir hayli fazla miktarda pire bulunduğunu, fiyatların yüksek olduğunu, yağan karların yolcuların gelip geçmesine engel teşkil ettiğini, şehre az miktarda buğdayın gelebildiğini görmüş, bundan dolayı Sâmerrâ'ya geri dönmüştü. el-Mütevekkil Dımaşk'ta iki ay bir kaç gün ikamet etmiş, burada bulunduğu sırada Büyük Boğa'yı Bizans üzerine sefere göndermiş, Boğa yaz seferine çıkarak Samle'yi fethetmişti.

Bu yılda el-Mütevekkil, Ca'fer b. Dînâr yerine Ebû's-Sâc'ı Mekke yolu emîrliğine tayin etmişti. Bu tayinin 242. yılında meydana geldiği da kaydedilir ki doğrusu da bu olsa gerektir.

Bu yılda Rasûlüllah (s.a.s.)'a ait olup «el-Aneze» diye adlandırılan bir mızrak getirildi. Bu mızrak Necâşînin olup, Zübeyr b. Avvâm'a hediye olarak vermiş, Zübeyr de onu Rasûlullah (s.a.s.)'a hediye etmişti. Mızrak iki bayramda Rasûlullah'ın önünde dikilir, ayrıca emniyet görevlisi bu mızrağı Rasûlullah'ın önünde taşırdı.

Yine bu yılda el-Mütevekkil Tabîb Bahtîşû'a kızmış, mallarına el koyarak Bahreyn'e sürgün etmişti.

Bu yılda Müslümanların kurban bayramı ile Hıristiyanların paskalya ve Yahudilerin de fıtır bayramı aynı güne rastlamıştı.

Bu yılın hacc emîrliği görevini de Abdüssamed b. Mûsâ ifa etmişti.

Bu yil içinde iki hadis imamı olan İshâk b. Mûsâ b. Abdullah b. Mûsâ el-Ensarî ile Ali b. Hucr es-Sa'dî el-Mervezî vefat etmişlerdi. Ayrıca Muhammed b. Abdülmelik b. Ebî eş-Şevârib ve Kadı Muhammed b. Abdullah b. Ebî Osman b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd b. Ebi'l-Ays b. Ümeyye Cemaziyelevvel (Ağustos) ayında vefat etmişlerdi.

HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK BEŞİNCİ (M. 859-860) YILI OLAYLARI

Bu yılda el-Mütevekkil «el-Ca'feriyye» diye isimlendirdiği muazzam bir bina ve saray yaptırmıştı. Kendisi, komutanları ve diğer adamları buraya bir sürü bağışlarda bulunmuşlardı. Binanın bitmesi için büyük gayret sarfeden el-Mütevekkil iki milyon dinar kadar bir bağışta bulunmuş ve bitmesini istemişti. Bina yapılırken Kur'ân okuyucularını toplamış ve hep Kur'ân okumuşlardı. Ayrıca şarkıcı ve çalgıcıları da buraya toplamıştı. Bu bağışa ek olarak iki milyon dirhem kadar daha bağışta bulunmuştu. el-Mütevekkil ve adamları bu binaya «el-Mütevekkiliye» adını verirlerdi. Bu binanın yanında daha evvel benzeri görülmemiş bir hayli yüksek bir köşk yaptırıp ona «Lü'lü'e» adını vermiş, köşkü ve etrafını sulamak üzere de oraya bir nehir akıtılması için hendekler kazılmıştı. Ancak el-Mütevekkil öldürülünce bu nehrin kazılması durmuş ve Ca'feriyye binası da tahrip edilmişti.

Bu yılda Mağrib illerinde şiddetli depremler meydana gelmiş; kaleler, evler, köprüler yıkılmıştı. el-Mütevekkil evleri yıkılan kimselere üç milyon dirhem dağıtmıştı. Ayrıca Medâin ve Antakya.da da depremler meydana gelmiş ve çok kimse hayatını kaybetmişti. Anlatıldığına göre, Antakya'da bin beş yüz ev yıkılmış, şehrin surlarından doksan küsûr burç düşmüş, deprem sırasında daha evvel hiç işitilmedik sesler duyulmuştu. Antakya civarlarında bulunan çıplak dağ da yıkılmış, parçalanmış ve kayaları denize yuvarlanmıştı.

Aynı günlerde deniz suları kabarmış, denizden son derece siyah ve kötü kokusu olan bir duman çıkmıştı. Diğer taraftan civarda olan bir nehir tamamen kaybolmuş ve nereye gittiği, nasıl battığı anlaşılamamıştır. Sîs halkı çok acayip sesler işitmiş ve bu deprem sırasında bir çok kimse ölmüştü. Diğer taraftan bütün el-Cezîre bölgesi, sınır boyları, Tarsus ve Adana ile Şâm bölgesinde bir sürü depremler meydana gelmiş, Lazikıyye halkından çok az kimse kurtulabilmiş, bütün Cebele halkı helâk olmuştu. Yine bu yılda Mekke çeşmelerinin suları batmış ve bir kırba su bir dirhem değerine yükselmişti. Bunun üzerine el-Mütevekkil oraya mallar göndermiş, bunlar halka dağıtılmıştı.

Bu yılda İshâk b. Ebî İsrâil ve Hilâl er-Râzî vefat etmişlerdi.

Bu yılda Necâh b. Seleme ölmüştü. Onun ölüm sebebi şöyle anlatılır:

O tevkî' divanı (vali ve diğer görevlilerin hesaplarını yapan divan), valilerin hesaplarını tutan divan ve bütün köylerin divanları başında idi. Bundan dolayı bütün görevliler ona baş vurup ihtiyaçlarını görürlerdi. Bir ara el-Mütevekkil'in onu kendisine nedîm edinmiş olması da muhtemeldir. Diğer taraftan Hasan b. Mahled ve Mûsâ b. Abdülmelik de el-Mütevekkil'in veziri olan Ubeydulah b. Yahyâ b. Hâkân'a meyletmişlerdi. Hasan b. Mahled köy divanlarına bakıyordu, Mûsâ ise haraç divanlarının başında idi. Bir ara Necâh b. Seleme bu ikisi hakkında el-Mütevekkil'e bir rapor yazıp bunların hainlik ettiğini ve görevlerini ifa etmediklerini söylemiş, ayrıca onlardan kırk milyon dirhem alınması gerektiğini ilave etmişti. el-Mütevekkil ona şöyle cevap vermişti: «Yarına kadar bekle, bu meblağı sana veririm.» Ertesi gün olunca el-Mütevekkil adamlarını toplayıp bunları yakalamayı tertip etmiş, ancak vezir Ubeydullah b. Yahyâ Necâh b. Seleme'ye yolda rastlayıp ona: «Onlarla barış yapmanı ve bu işten vazgeçmeni tavsiye ederim. Sen sarhoşken tutup Müminlerin emîrine rapor yazıyor ve ne konuştuğunu da bilmiyorsun. Ben sizin aranızı bulabilirim ve Müminlerin emîri katında da bu işi düzeltebilirim.» demişti. Nihayet onu Müminlerin emîrine bu konuda bir rapor yazmağa ikna etmişti.

Necâh b. Seleme ile vezir Ubeydullah b. Yahyâ bu raporu yazdıktan sonra Hasan ile Mûsâ'yı çağırmış ve onlara durumu aktarmışlardı. Diğer taraftan Ubeydullah, Necâh ve adamlarından iki milyon dinar alınması gerektiği hususunda kendilerinin de rapor yazmalarını istemiş, onlar da bu istek doğrultusunda hareket etmişlerdi. Vezir Ubeydullah her iki raporu alıp el-Mütevekkil'in huzuruna çıkmış ve şöyle demişti: «Necâh b. Seleme o söylediklerinden vaz geçmiş bulunuyor. Mûsâ ve Hasan da bu yazdıklarının kabul edilmesi ricasında bulunuyorlar. Bu taleplerinin yerine getirilmesini ve onlara yakınlık duymanızı talep etmektedirler.»

el-Mütevekkil buna son derece memnun olmuş, bunun üzerine Hasan ve Mûsâ'ya talepleri verilmiş, Necâh b. Seleme'nin çocukları da yakalanıp her türlü gayrımenkullerinin, bağlarının, köylerinin ve gelirlerinin dışında yüz kırk bin dinara sahip olduklarını itiraf etmişlerdi. Hemen bütün bunlara el konulmuş, Necâh yakalanıp dövülmüş, hayaları burularak işkenceye tabi tutulmuş ve ölünceye kadar böyle bırakılmıştı. Babalarının dövülmesinden sonra Necâh'ın çocukları yetmiş bin dinara

sahip olduklarını ve bunun başka mallarının dışında olduğunu itiraf etmişler, bu sözleri üzerine bu para da ellerinden alınmış, ayrıca Necâh b. Seleme'nin adamlarının elinde bütün İslâm diyarındaki malları da toplanıp el konulmuştu.

Bu yıl içinde Bizanslılar Sümeysât'a hücum ederek halkından bir çok kimseyi öldürmüş, bir çok esir almış ve gitmişlerdi. Diğer taraftan Ali b. Yahyâ el-Ermenî yaz seferine çıkmış Lü'lü'e halkı reislerinin oraya girmesini engellemişlerdi. Bizans İmparatoru da Lü'lü'e'yi teslim etmeleri şartıyla halkından her bir adama bin dinar vermeyi teklif etmiş ve bunu kendilerine iletmek üzere bir kumandan (Strategos) göndermişti. Bu kumandanı şehre almışlar, her türlü yiyecek ihtiyaçları temin edildikten sonra daha evvelki yıllarda kendilerine ödenmeyenler de ödenmişti. Sonra Lü'lü'e'yi ve Strategos'u Belkacor'a teslim etmiş, o da el-Mütevekkil'e göndermişti. Bizans İmparatoru bu Strategos'u kurtarmak için karşısında bin Müslüman esiri teslim etmişti.

Bu yıl içinde Mekke valisi olup «ez-Zeynebî» diye meşhur olan İmam Muhammed b. Süleyman b. Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim hacc emîrliği görevini ifa etmişti. Bu yıl harac ehlinin tehir edilmesini uygun gördükleri Nevruz Bayramı rabiyülevvelin 11'inde, haziran'ın 17'sinde ve erdebehişt'in 18'inde meydana gelmişti. Bunun için şair el-Buhterî şu iki mısraı söylemişti:

«Tekrar geri dönmüştür Nevruz,
Erdeşîr'in belirlediği güne.»

Endülüs'te Kâfirlerin İslâm Ülkesine Saldırmaları

Endülüs'te kâfirler bir donanma ile İslâm ülkesine saldırmışlardı, bunun üzerine Endülüs İslâm diyarının hâkimi bulunan Muhammed b. Abdurrahman onlara karşı çarpışmak üzere ordular hazırlanmasını emretmişti. Gemilerle gelen bu düşman orduları İşbîliye'ye kadar sokulmuşlar ve buradaki yakın adayı işgal etmişlerdi. Şehir halkı hemen üzerine saldırmış, buradaki camiyi yakmışlar ve düşmanca bir tavırla etrafı yağmalayarak tekrar Endülüs'e geri dönmüşlerdi. Diğer taraftan Tüdmîr halkı da hezimete uğramış ve Elvira (Erîvale) kalesine sığınmışlardı. Daha sonra İfrence surları önüne kadar gelip etrafa akınlar yapmış, bir sürü yağma hareketine girişerek çok kimseyi esir almış ve çekip gitmişlerdi. Ancak geri dönerlerken Muhammed b. Abdurrahman'ın gemileriyle karşılaşmışlar ve aralarında çarpışmalar meydaa gelmişti. Müslümanlar düşman donanmasının iki gemisini yakmışlar ve ikisini de

ele geçirmişlerdi. Bu iki gemiyi ve içindekileri ele geçirmeleri üzerine kâfirler gayrete gelip Müslümanlar üzerine şiddetle hücuma geçmişler, bu arada Müslümanlardan bir grup şehit olmuştu. Küffâr gemileri geriye doğru çekilerek Pampelûna (Benbelûne) şehrine varıp buranın mâliki Frank Garcia'yı ele geçirmişler, o da kendisini kurtarmak üzere fidye olarak doksan bin dinar verip esaretten kurtulmuştu.

Yine bu yılda Tarasûne valisi Pampelûna (Benbelûne)'ye bir sefere çıkarak Bilsân kalesini fethedip halkını esir almış, bu arada meydana gelen savaşın ikinci gününde Müslümanlar yenilgiye uğramışlar ve bir grup Müslüman şehit olmuştu.

Berberîlerle Ağlebîler Arasında İfrîkıye'de Meydana Gelen Bir Savaş

Bu yılın cemaziyelâhir (859 eylül) ayında İfrîkıye'de Berberîlerle Ebû İbrâhim Ahmed b. Muhammed b. Ağleb arasında büyük bir savaş meydana gelmişti. Bölgenin Berberîleri Trablus valisine karşı gelip öşür ve zekâtlarını vermemekte direnmişler ve onunla savaşıp hezimete uğratmışlardı. Bunun üzerine Trablus valisi Lebde'ye çekilerek burada kaleye kapanıp iyice tahkim etmiş ve oradan tekrar Trablus üzerine yürümüştü. Diğer taraftan Ağlebî emîri Ahmed b. Muhammed kardeşi Ziyâdetullah ile birlikte yardımcı kuvvetler göndermiş ve Berberîleri mağlûp etmişti. Meydana gelen çarpışmalarla Berberîlerden çok kimse öldürülmüştü. Ziyâdetullah emrindeki atlılarla bunları takibe koyulmuş, yakaladığı çok kimseyi öldürüp bir grubu da esir alarak boyunlarını uçurmuş ve ordugâhlarında bulunan her şeyi yakılmıştı. Bu olaydan sonra Berberîler dize gelip rehineler vermiş ve itaatlerini arzetmişlerdi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda «İbn es-Sikkît» diye meşhur olan nahiv âlimi Ya'kûb b. İshâk vefat etmişti. İbn es-Sikkît el-Mütevekkil'in yanına varmış, o da ona şöyle bir soru sormuştu: «el-Mu'tezz ile el-Müeyyed'i mi, yoksa Hasan ile Hüseyin'i mi daha çok seviyorsun?» Bu soruyu duyan İbn es-Sikkît el-Mütevekkil'in çocuklarını hafife alırcasına soylarından gelmiş olduğu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (r.a.)'i methetmiş, bunun üzerine el-Mütevekkil etrafında bulunan Türklere emretmiş, İbn es-Sikkît'in karnına basmışlardı. Evine taşınıp götürüldüğünde ölmüştü.

Bu yılın zilkade (860 ocak-şubat) ayında Zünnûn el-Mısrî vefat etmişti. Diğer tarafta meşhur mutasavvıf Ebû Türâb en-Nahşebî çölde vahşî hayvanlar tarafından bu yıl öldürüldü. «el-Kerâbîsî» diye meşhur olup İmâm Şâfiî'nin de arkadaşlarından olan Ebû Ali el-Huseyn b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali de bu yıl vefat edenler arasında idi. Onun 248 yılında vefat ettiği de kaydedilmektedir. Ayrıca Kadı Sevvâr b. Abdullah el-Anberî de bu yılda vefat edenlerden olup gözlerini kaybetmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK ALTINCI (M. 860-861) YILI OLAYLARI

Bu yılın yaz seferine on yedi bin kişilik bir orduyla Amr b. Abdullah el-Akta çıkmıştı. Aynı şekilde Kareybâs da gazaya çıkarak beş bin kişi ile birlikte hareket etmişti. Diğer taraftan denizde sefere çıkan el-Fazl b. Kârin yirmi gemiyle denize açılmış ve Antakya kalesini fethetmişti. Bilgecur da gazaya çıkıp birçok ganimet ve esirler ele geçirmişti. Aynı zamanda bu sıralarda Ali b. Yahyâ el-Ermenî de beş bin kişilik bir ordu ile sefere çıkarak birçok davar, kısrak, merkep ele geçirmiş, on bine yakın davarı ganimet olarak almıştı.

Bu yıl el-Mütevekkil el-Ca'feriyye'ye taşınmıştı.

Yine bu yılda kâfirlerle yapılan esir mubadelesinde Ali b. Yahyâ görev almış ve iki bin üç yüz altmış yedi kişi kurtarılmıştı.

Bu yılda Bağdâd'da yirmi küsur gün sürekli yağmur yağmıştı. Bu yağmur o kadar çoktu ki evlerin damlarında tuğla ve kiremitler arasında ot bitmişti.

Bu yıl Ramazan Bayramı namazını el-Mütevekkil el-Ca'feriyye'de kıldırmıştı.

Nakledildiğine göre, bu yıl içinde Belh civarında Dihkanların beldesi ve yolu olarak bilinen yerde içinde taze kan görülen yağmurlar yağmıştı.

Bu yıl hacc emirliği görevini Muhammed b. Süleyman ez-Zeynebî yerine getirmişti. Yine bu yıl Sâmerrâ halkı Kurban Bayramı'nı —bir rivayete göre pazartesi— başlatmış, Mekkeliler ise salı günü bayram yapmışlardı.

Bu yıl Endülüs hâkimi Muhammed b. Abdurrahman muazzam orduların başında Pampeluna (Benbelûne) üzerine yürüyerek hücum edip şehrin içine girmiş, yakıp yıkmış, talan etmiş ve bir çok kimseyi öldürmüştü. Diğer taraftan Feyrûs, Felhasn (?) Kaştel gibi kaleleri fethetmişti.

Abdurrahman Kaştel kalesinde Garcia'nın oğlu Farton'u yakalayıp Kurtuba'ya göndermiş ve yirmi yıl müddetle orada hapsetmişti. Serbest bıraktığında 96 yaşında olup o sıralarda ölmüştü. Muhammed b. Abdurrahman Pampeluna'da otuz iki gün kalmıştı.

Bu yılda H. 184 (800) yılında doğmuş olan ve Şiî meyilli görünen şair Di'bil b. Alî el-Huzâî vefat etmişti. Aynı şekilde bu yıl fazilet sahibi, gayet iyi bir insan olan Rey valisi es-Sırrî b. Muâz eş-Şeybânî vefat etmişti. Yine bu yılda Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî Bağdâd'da vefat etmiş, ayrıca «Kuveyn» diye lakaplandırılan Muhammed b. Süleyman el-Esedî de bu yıl içinde vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK YEDİNCİ (M. 861-862) YILI OLAYLARI

el-Mütevekkil'in Öldürülmesi

Bu yıl el-Mütevekkil öldürüldü. Onun öldürülmesine sebep olan olay şöyle anlatılır:

el-Mütevekkil Isfahân ve el-Cebel'de Vasîf'in sahip olduğu köy ve araziler, ayrıca bütün mal ve mülküne el konulması için mektuplar yazılmasını ve buraların el-Feth b. Hâkân'a iktâ edilmesini emretmişti. Mektuplar ve yazılar yazılıp evrak mühürlenme safhasına geldiğinde Vasîf durumu öğrenmişti. Bu arada el-Mütevekkil'in ramazan ayının ilk cumasını kıldırmak istediği bildirilmiş ve bu halk arasında ilân edilmişti. Bunun için herkes toplanıp gelmiş, Hâşimoğulları da Bağdâd'dan yola çıkarak el-Mütevekkil'e bazı olayları aktarmak ve halk ile konuşmayı dilediği takdirde ona bazı isteklerini bildirmek üzere gelmişlerdi.

Cuma günü gelip çatınca el-Mütevekkil namaza gitmek üzere atına binmek istemiş, fakat Ubeydullah b. Yahyâ ve el-Feth b. Hâkân ona şöyle demişlerdi: «Bu cuma bir hayli kalabalık bir halk kitlesi toplanmış durumda. Senin akrabalarının da içinde bulunduğu bir takım insanlar uğradıkları zulümleri anlatmak istiyorlar, kimileri de Müminlerin emîrinden bazı isteklerde bulunmak üzere gelmişlerdir. Bu arada Müminlerin emîri göğsünün daraldığından ve rahatsızlığından şikayet ediyor. Bu hastalığı esnasında, eğer uygun görürlerse, kendisi değil de veliahdlerden birisinin namaz kıldırmasını emretse, biz de onunla birlikte olsak iyi olur.»

Bunun üzerine el-Mütevekkli el-Muntasır'ın namaz kıldırmasını emretmiş ve yola koyulmak üzere çıktıklarında yine Ubeydullah b. Yahyâ ve el-Feth b. Hâkân ona şöyle demişlerdi: «Ey Müminlerin emîri! Eğer uygun görürseniz namazı el-Mu'tezz kıldırsın. Halk onunla görüşmek ve şereflenmek üzere toplanmış bulunuyor. Cenâb'ı Allah ona bir oğlan çocuğu ihsan etmiştir.» (Bir müddet önce el-Mu'tezz'in bir oğlu dünyaya gelmişti.) Onların bu sözleri üzerine el-Mütevekkil namazı el-Mu'

tezz'in kıldırmasını emretmiş, o da gidip kıldırmıştı. Ancak el-Ca'feriy-ye'deki evinde ikamet eden el-Muntasır bu işten bir hayli işkillenmişti.

el-Mu'tezz hutbesini bitirdikten sonra Ubeydullah ve el-Feth b. Hâkân kalkıp ellerini ve ayaklarını öpmüş ve ona azami hürmet göstermişlerdi. Namazı kıldırdıktan sonra halkla birlikte el-Mütevekkil'in yanına varmışlar, babasının yanına çıktığında da aynı şekilde ona gereğinden fazla hürmet gösterdiklerinden el-Mütevekkil buna son derece memnun olmuştu.

Ramazan Bayramı gelip çattığında el-Mütevekkil: «el-Muntasır'a söyleyin Müslümanlara namazı kıldırsın!» demiş, ancak Ubeydullah b. Yahyâ şöyle konuşmuştu: «Müslümanlar Müminlerin emîrini görmek istiyorlar ve bunun için toplanmış bulunmaktadırlar. Eğer zâtılâlileri bu gün namazı kıldırmak üzere çıkmazlarsa halk hasta olduğunuzu zanneder. Eğer Müminlerin emîri uygun görürlerse dostları sevinmiş düşmanları ise kahrolmuş olacaklardır. Uygun görürlerse namazı kendileri kıldırsınlar.»

Bu sözler üzerine el-Mütevekkil kendisi namazı kıldırmak üzere çıkmış, halk dört mil mesafeye kadar yollarda onu bekleyerek önünde saf tutup, eğilmişlerdi. Nihayet Bayram namazını kıldırıp geri döndükten sonra yerden bir avuç toprak alıp başının üzerine serpmiş ve şöyle demişti: «Müslümanların bu şekilde toplandıklarını gördüm, önümde eğilip duruyorlardı. Ben de Allah'ın huzurunda tevâzu etmeyi ve eğilmeyi istedim.» Bayramın üçüncü günü olunca el-Mütevekkil kan aldırmış, canı deve eti yemeyi çekmiş, ve yemişti. O sırada yanında İbn Hafsî ve başkaları bulunuyorlardı ve onunla birlikte yemek yemişlerdi. el-Mütevekkil onlara şöyle demişti: «Bu günden daha mutlu ve daha sevinçli bir gün yoktur.» Sonra nedimlerle şarkıcıların gelmesini emretmiş, hepsi gelip önünde hazır bulunmuşlardı. Bu arada el-Mu'tezz'in annesi gayet mükemmel işlenmiş yeşil ipekten dikili benzeri görülmemiş bir elbise göndermişti. el-Mütevekkil bu mükemmel elbiseye baktığında çok beğenmiş, fakat elbisenin hemen yırtılıp ikiye bölünmesini ve onu gönderen hanımına geri götürülmesini emretmiş ve onu getirenlere şöyle demişti: «Vallahi nefsim bu elbiseyi giyemeyeceğimi bana söyleyip duruyor. Bundan dolayı benden sonra da kimse bu güzel elbiseyi giymesin diye parçalanmasını ve ortadan yırtılmasını emrettim.»

et-Taberî'nin ifadesine göre hanımları ona şöyle demişlerdi: «Bu şekilde konuşmaktan Allah'a sığınmanı tavsiye ederiz.»

et-Taberî şöyle devam eder:

«O içki içmeğe, eğlenmeğe devam etmiş ve şöyle demişti: «Vallahi sizden ayrılmağa az bir vakit kalmıştır!» Sonra da gece yarılarına kadar bu şekilde eğlenmeğe devam etmiştir.

el-Mütevekkil ertesi gün el-Muntasır'ı, Vasîf, Boğa ve diğer Türk kumandanlarını öldürmeyi el-Feth b. Hâkân ile kararlaştırmış bulunuyorken, öte yandan el-Muntasır da Vasîf ve diğer Türklerle anlaşmış ve onlar da el-Mütevekkil'i öldürmeyi kararlaştırmışlardı.

el-Mütevekkil, oğlu el-Muntasır'a karşı iyice işkillenmişti. Bazen küfredip duruyor, bazen güç yetiremeyeceği şeyler yükleyip duruyor, kimi zaman dövülmesini emrediyor, kimi zaman da öldürmekle tehdit edip duruyordu. Bir ara el-Feth b. Hâkân'a şöyle demişti: «Eğer kalkıp onu dövmezsen Allah'tan ve Rasûlullah'a olan yakınlıktan uzak olmuş olayım.» Bu sözü üzerine el-Feth kalkıp el-Muntasır'a iki tokat yapıştırmış, arkasından el-Mütevekkil kalkıp ellerini arkasına koyarak etrafında bulunanlara şöyle demişti: «Hepiniz buna şahit olunuz ki beni bu müsta'cil (aceleci) adamı görevinden ve veliahdlikten çekip aldım.» Bu sözüyle el-Muntasır'ı kastetmişti. Sonra dönüp ona şöyle demişti: «Sana "el-Muntasır» lakabını verdim, fakat Müslümanlar ahmaklığından dolayı sana "el-Muntazır (hilâfet makamına göz diken)" dediler, şimdi ise "el-Müsta'cil (bunun için acele edip duran)" oldun.»

el-Muntasır ona şöyle demişti: «Boynumu vurdurmuş olsaydın şu yaptıklarından çok daha iyi ve güzel olurdu benim için.» el-Mütevekkil bunun üzerine: «Buna içki içiriniz.» demiş ve akşam yemeğinin hazırlanmasını emretmişti. Halbuki o an gece yarısıydı. el-Muntasır babasının yanından çıkmış, giderken Ahmed b. Yahyâ'nın kölesi Bunân'ın kendisine katılmasını emrettikten sonra Hâcip Zurrâfe'yi de elinden tutmuş ve: «Haydi, benimle gel!» demişti. Hâcib: «Müminlerin emîri hâlâ uyumamıştır.» demişse de el-Muntasır ona: «O bir hayli nebîz (bir çeşit içki içmiştir, bu saatte artık uyur. Şimdi de Boğa ve nedimler çıkıp giderler. Seninle çocukların hakkında konuşmak istiyorum. Otamış senin kızını oğluyla evlendirmek, senin oğluna da kızını vermek istiyor. Bu konuyu seninle görüşmek istiyorum.» demiş, Hâcib Zurrâfe de şöyle karşılık vermişti: «Biz senin kullarınız, nasıl emredersen öyle yaparız.» Sonra ikisi birlikte orada bulunan odalardan birine geçmiş ve yemek yerlerken birden dehşet verici bir ses duymuşlardı. Nöbetçi ayağa kalkıp ne olduğunu anlamak isterken birden Boğa'nın içeriye girdiğini görmüştü. el-Muntasır: «Ne oluyor?» diye sorunca Boğa şöyle karşılık vermişti: «Hayırdan başka bir şey yok.» el-Muntasır: «Neler söylüyorsun, yazıklar olsun sana?» deyince Boğa: «Başınız sağ olsun, Müminlerin emîri öldürüldü.» diye karşılık vermişti.

Bunun üzerine el-Muntasır tahta oturup önce derhal el-Mütevekkil'in öldürüldüğü kapının, sonra da diğer bütün kapıların kapatılmasını emredip Vasîf'e el-Mu'tezz'i ve el-Müeyyed'i, «el-Mütevekkil'in emridir.» diye gidip getirmesini emretmişti.

el-Mütevekkil'in nasıl öldürüldüğü meselesine gelince, şöyle kaydedilir:

el-Muntasır babasının yanından çıkıp gittiğinde el-Mütevekkil sofra hazırlanmasını emretmişti. O sırada «eş-Şarâbî» diye bilinen Boğa es-Sağîr (Küçük Boğa) perdenin yanında ayakta duruyordu. Halbuki o gün nöbet Boğa el-Kebîr (Büyük Boğa)'nındı. Saraydaki vekili de oğlu Mûsâ idi. Mûsâ el-Mütevekkil'in teyzesinin oğlu olup babası o günlerde Sümeysât'ta bulunuyordu. Boğa es-Sağîr meclise girerek nedimlerin ve şarkıcıların oradan çıkıp odalarına gitmelerini emretmişti. Ancak el-Feth b. Hâkân: «Şu anda onların gitme saati değildir ve Müminlerin emîri de henüz meclisi dağıtmamıştır.» demiş, Boğa da ona şöyle karşılık vermişti: «Müminlerin emîri bana saat yediyi geçtikten sonra burada hiç kimseyi bırakmamamı emretmişti. Şimdiye kadar on dört rıtıl şarap içti ve şu anda da perdenin ardındaki odasına geçmiş bulunuyor.» Boğa böylece onları dışarı çıkartmış, el-Mütevekkil'in yanında el-Feth ile As'as'tan ve ileri gelen dört hizmetçiden ve bir de el-Mütevekkil'in el-Müeyyed ile ana bir olan oğlu Ebû Ahmed'den başka kimse kalmamıştı.

Boğa eş-Şarâbî bütün kapıları kapatmış, yalnız nehire açılan saray kapısını açık tutmuştu. el-Mütevekkil'i öldürenler işte bu kapıdan girmişlerdi. Onların girdiklerini gören Ebû Ahmed: Bu da ne oluyor ey sefil herifler?» demiş, kılıçların kınlarından çekildiğini görmüştü. el-Mütevekkil Ebû Ahmed'in sesini işitince başını kaldırıp onları görmüş ve: «Bu da ne oluyor ey Boğa?» diye sormuş, Boğa: «Bunlar nöbetçilerdir.» şeklinde cevap vermiş, bunun üzerine de gelenler olduğu gibi geri dönmüşlerdi. Aralarında Vâcin ve adamları ile Vasîf'in çocukları yoktu. Boğa geri dönüp gidenlere: «Ey sefil herifler, mutlaka öldürüleceksiniz; şerefinizle ölünüz!» diye seslenmiş, bunun üzerine geri dönmüşlerdi. Arkasından Bağlûn el-Mütevekkil'i kılıcıyla omuzundan ve kulağından yaralamış, el-Mütevekkil: «Dur bakayım! Allah elini kessin senin.» demiş ve üzerine yürümek istemişse de Bağlûn onu eliyle yakalayıp bir darbe daha indirmişti. Bağlûn'a Bâğir de iştirak etmişti. el-Feth: «Yazıklar olsun size, Müminlerin emîri...» diye bağırmağa başlayıp el-Mütevekkil'in üzerine kapanmak istemişse de onu karnından kılıçlarla parçalayıvermişlerdi. el-Feth: «Ölüm!» diye bağırmış ve kenara düşmüş, bu arada onu tamamen öldürmüşlerdi.

Bu katiller el-Mütevekkil'e gönderildiklerinde Vasîf'e onun da kendilerine katılmasını söylemişler ve korktuklarını ifade etmişlerdi. Ancak Vasîf: «Korkmayınız.» diye karşılık vermiş, onlar da: «O halde bizimle birlikte çocuklarını gönder.» demişlerdi. Vasîf bunun üzerine onlarla birlikte beş oğlunu göndermişti. Bunlar: Sâlih, Ahmed, Abdullah, Nasr ve Ubeydullah adındaki oğulları idi.

Anlatıldığına göre, el-Mütevekkil'in yanında bulunan As'as bu katillerin içeri girdiklerini gördüğünde ona şöyle demişti: «Şimdi artık arslandan, yılanlardan ve akreplerden kılıçlara geçiyoruz.» O, torbasından yılan ve akrepleri çıkarmağa başlamadan önce kılıçlardan bahsedince el-Mütevekkil: «Yazıklar olsun sana! Kılıçlar da nereden çıktı?» deyip sözünü tamamlamadan önce birden adamlar içeri girip onu ve el-Feth b. Hâkân'ı öldürmüşlerdi. Katiller ve diğer ileri gelenler oradan çıkıp el-Muntasır'a varmışlar, hilâfet selâmı vermişler ve şöyle demişlerdi: «Müminlerin emîri öldü.» Arkasından Zurrâfe'nin başı ucunda kılıçlarıyla birlikte durarak: «Bey'at et.» demişler, Zurrâfe bunun üzerine el-Muntasır'a bey'at etmişti.

el-Muntasır Vasîf'e şöyle haber göndermişti: «el-Feth babamı öldürdü, ben de onu öldürttüm. Şimdi kalk, ileri gelen adamlarınla buraya gel!» Vasîf de bunun üzerine adamlarıyla birlikte el-Muntasır'ın huzuruna çıkmış ve topluca bey'at etmişlerdi. Vezir Ubeydullah b. Yahyâ' ya gelince, bazı işleri yürütmek üzere odasında bulunuyordu ve hiç bir şeyden haberi yoktu. Yanında da Ca'fer b. Hâmid vardı. O sırada hizmetçilerden birisi yanına varıp şöyle demişti: «Ev kılıçlarla doluyken sen hâlâ burada ne bekliyorsun?» Sonra Ca'fer'e durumu öğrenmek üzere emir vermiş, Ca'fer dışarı çıkıp tekrar geri geldiğinde el-Mütevekkil ile Feth b. Hâkân'ın öldürüldüklerini haber vermişti. Bunun üzerine Ubeydullah b. Yahyâ, yanında bulunan özel hizmetçileri ve muhafızları ile birlikte çıkıp gitmek isterken bütün kapıların kapalı olduğunu haber vermişlerdi. O da nehir tarafındaki kapıya doğru gitmiş, buranın da kilitli olduğunu görünce üç kapının kırılmasını emretmiş ve nehir tarafındaki kapıdan sarayı terkedip dışarı çıkmış, bir kayığa binerek el-Mu' tezz'in evine gitmiş ve nerede olduğunu sormuştu. Ancak el-Mu'tezz'i görmeyince şöyle söylemişti: «**İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn**; hem kendisini, hem de beni helâk etti.»

O gün, yani çarşamba gününün sabahında Ubeydullah'ın etrafında Araplardan, Acemlerden, Ermenilerden ve diğer unsurlardan on bine yakın kişi toplanmıştı. Başka bir rivayette toplananların on üç bin kişi olduğu, bir başkasında ise beş bin ilâ on bin kişi arasında oldukları kaydedilmektedir. Ubeydullah'a şöyle demişlerdi: «Bizi ancak böyle bir gün

için yetiştirmiş bulunuyorsun. Emret, emrini yerine getirelim ve bize izin ver el-Muntasır'ı ve etrafında bulunan adamları topyekûn öldürelim.» Ancak Ubeydullah buna pek yanaşmamış ve: «el-Mu'tezz şu anda onların elinde bulunuyor.» diye cevap vermişti.

Müneccim Ali b. Yahyâ'nın şöyle dediği kaydedilir: «el-Mütevekkil'in öldürülmesinden bir kaç; gün evvel ona bazı savaşları ve savaş kahramanlıklarını anlatan bir kitap okuyordum. Bir yere gelip durdum, orada onuncu halifenin kendi meclisinde öldürüleceği yazılıydı. Okumayı kestiğimde: «Hayırdır inşaallah, ne oluyor, neden durdun?» diye sorunca ben de ona: «Hayırdır!» diye cevap verdim. O: «Hayır, mutlaka bana orayı okuman lâzım.» diye ısrar edince ben de okudum. O ise halifelerden söz etmeğe başlayıp şöyle demişti: «Bu maktul halifenin ben olacağımı bir bilseydim?» Nusaybin kadısı Ebû'l-Vâris rüyasında şöyle bir şiirin kendisine okunduğunu görmüştü:

«Ey kirpikleri açık ve uyanık uyuyan kişi!
Ne oluyor; senin şu gözlerin bir bühtandan dolayı ağlamıyor?
Şu zamanın geçip giderken neler yaptığını görmedin mi?
Şu Hâşimî'ye ve Feth b. Hâkân'a neler yapmıştır!»

Gerçekten bir kaç gün geçtikten sonra Nusaybin'e gelen posta el-Mütevekkil'in öldürüldüğünü haber vermişti.

el-Mütevekkil şevval ayının dördüncü çarşamba gecesi (11 temmuz 861) başka bir rivayette ise perşembe gecesi öldürülmüştü. el-Mütevekkil 14 yıl, 10 ay, 3 gün müddetle hilâfet makamını işgal etmişti. 206 şevval ayında dünyaya gelmiş olup kırk yaşında iken öldürülmüştü.

el-Mütevekkil esmer, güzel gözlü, zayıf bir kimseydi, omuzlarının arası bir hayli dardı. Şairler onun hakkında bir çok mersiye yazmışlardı, fakat bunların en meşhuru Ali b. Cehm'in söylediği sözlerdi:

«Müminlerin emîrini kendi kulları öldürdü,
Hükümdarların en büyük afeti onların kulları ve köleleridir.
Ey Hâşimoğulları! Sabırlı olunuz; her bir musibetin,
Zamanla yeni bir musibet ile imtihan olmak mümkündür.»

Anlatıldığına göre, Ebû eş-Şamta Mervân b. Ebî el-Cenûb şöyle anlatmıştır:

Ben el-Mütevekkil'e bir şiir yazıp okudum. Bu şiirde Râfizîleri zikrettiğim için beni Bahreyn ve Yemâme'ye tayin etti ve dört hil'at giydirdi. Ayrıca el-Muntasır da bana bir hil'at giydirmişti. el-Mütevekkil bana üç bin dinar hediye etmiş, oğlu el-Muntasır ile Sa'd el-Hitâî'ye bu

meblağı bana getirmelerini emretmişti, onlar da koşup bu üç bin dinarı getirip verdiler. Ona okuduğum şiir şu idi:

«Halife Ca'fer'in hükümdarlığı,
Din ve dünya için bir kurtuluştur.
Muhammed'in (s.a.) kültürü ve mirası kalmıştır.
Adaletinizle karanlıklar yok edilir.
Bu mirası kızların çocukları bekleyip dururlar;
Fakat onlar için bir kesinti olmuştu.
Sıhrî akraba mirasçı olmaz;
Kız da imamete mirasçı değildir.
Sizin bu mirasınızı almak isteyenler için.
Pişmanlıktan başka bir şey olamaz.
İşte bu veraseti ehli olanlar almıştır;
O halde onların çocuklarını neden kötülersiniz?
Eğer bu sizin hakkınız olsaydı,
Kıyâmet insanlar üzerine gelip çatmazdı.
Bu miras sizden başkasının değildir,
Vallahi ve şeref de başkasının olamaz.
Sen sevgililerin arasında kendini buldun;
Sizi kötüleyenler sizin köleniz olsun.»

Sonra buna benzer bir şiir daha okuduğumdan bana on bin dirhem daha vermişti.

Yahyâ b. Eksem şöyle anlatır: «el-Mütevekkil'in huzurunda bulunuyordum, aramızda el-Me'mûn hakkında bir konuşma geçti. Ben de onun faziletinden, güzel huyundan, ilminden ve bir çok konuya vakıf olup, marifet sahibi olduğundan söz ettim. Ancak söylediklerimin o anda orada hazır bulunanlar tarafından uygun görülmediğine şahit oldum. Benim bu sözlerim üzerine el-Mütevekkil bana sordu: «O, Kur'ân hakkında ne derdi?» Şöyle dedim: «O Kur'ân'ın dışında her hangi bir farz ilme gerek yoktur ve sünnetin dışında da her hangi bir kimsenin sünnetine gerek yoktur. Bu beyanı ve bilgileri aldıktan sonra başka bir şey öğrenmeye gerek kalmaz. Deliller ortaya konduktan sonra da başka bir gayrete gerek yoktur. Ya deliller ortaya koyulur, yahud da o zaman kılıçlar konuşur.»

el-Mütevekkil bu sözleri üzerine Yahyâ'ya: «Ben senden bu söylediklerini aktarmanı istememiştim.» demiş, Yahyâ da şöyle karşılık vermişti: «İyilikleri görülen bir kişinin giyabında ondan iyilikle bahsetmek bir boyun borcudur ve bir nimetin eseridir.»

el-Mütevekkil Yahyâ b. Eksem'e sonra şöyle sormuştu: «Allah rahmet eylesin, Müminlerin emîri el-Mu'tasım Billah konuştuğu zaman neler söylüyordu, bize anlat da dinleyelim; çünkü ben onları unuttum.» Yahya da: «el-Mu'tasım şöyle derdi: «Allahım! Senden başka hiç kimsenin ihsan edemeyeceği nimetlerinden dolayı sana hamdediyorum. Ve senin af ve mağfiretinden başka hiç bir şeyin kuşatamayacağı şu günahlardan dolayı da istiğfar ediyorum.» diye el-Mu'tasım'ın sözlerini naklet-mişti.

el-Mütevekkil Yahyâ'ya yine sormuştu: «O bir iyilikte bulunduğunda veya kendisine bir müjde verildiğinde ne söylerdi? Bunları da unuttuk, bize anlatır mısın?» Yahyâ bu soruya da şöyle cevap vermişti: «Allah'ın âyetlerini ve bu âyetlerinin çokluğunu, nimetlerinin sonsuz olduğunu söyler; Allah'ın kendilerine nimet ihsan ettiği kimselerin ve bu nimetlere karşılık şükretmeleri farzdır. Ayrıca: "Bu kulların Allah'a ve onun emirlerine itaat etmesi ve kendilerine verilen bu nimetlere şükretmeleri gerekir. Bu sonsuz nimetler bahşeden Allah'a binlerce şükürler olsun. Sayamayacağımız ve saymağa güç yetiremeyeceğimiz bu büyük nimetlerden dolayı Allah'a şükrediyoruz. O'nun bu nimetleri sonsuz olduğu gibi bizim de her türlü hamd ve şükre yönelmemiz gerekir. Halbuki Allah'ın bize vermiş olduğu nimetlere karşı ettiğimiz şükür son derece kısırdır. Onun fazlını yad etmek ve bu nimetlerin devamını istemek gerektiği gibi, bütün bunların Allah'tan geldiğini bilenlere düşen görev de yine hamdetmektir." derdi. Onun bu söylediklerine el-Mütevekkil şöyle karşılık vermişti: «Doğru söyledin, aynen bu sözleri söylerdi.»

Bu yılın safer (nisan) ayında Muhammed b. Abdullah b. Tâhir Mekke'den gelip Kurban Bayramı gününde meydana gelen ihtilâf hakkında karşılaştığı zorlukları el-Mütevekkil'e aktarmıştı. Bunun üzerine el-Mütevekkil Mekke ve Hicâz halkına zilhicce hilâlinin görüldüğüne dair bir krokinin çizilip gönderilmesini, ayrıca Meş'ar-ı Harâm'a bazı masrafların gönderilmesinin yanı sıra zeytin yağı yerine de bal mumu gönderilmesini emretmişti.

Bu yılın rebiyülâhir (hazîran) ayında el-Mütevekkil'in annesi vefat temiş, el-Muntasır namazını kıldırmış ve mescidin kenarında defnedilmişti. Vefatı el-Mütevekkil'in öldürülmesinden altı ay kadar öncedir.

el-Muntasır'a Bey'at Edilmesi

Yukarıda el-Mütevekkil Ebû Ca'fer Muhammed b. Ca'fer'i öldürenleri ve el-Muntasır'a bey'at edenleri zikrettik. Ertesi gün çarşamba sabahı olunca halk ve komutanların ileri gelenleri el-Ca'feriyye'de toplan-

mışlardı. Komutanların yanı sıra kâtipleri, ileri gelen şahsiyetler, ordu ileri gelenleri ve diğer bazı kimseler bir araya gelmiş ve kendilerine halifenin kâtibi Ahmed b. el-Hasîb tarafından şu mektup okunmuştu: «El-Feth b. Hâkân babam el-Mütevekil'i öldürmüştü, ben de kısas olarak onu öldürttüm.» Bunun üzerine Müslümanlar bey'at etmişler, Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkân da gelip bey'at ettikten sonra çekip gitmişti.

Ebû Osman Saîd es-Sağîr'den şöyle nakledilir:

El-Mütevekkil'in öldürüldüğü gece biz el-Muntasır'ın yanında bulunuyorduk. el-Feth dışarı çıktığında onunla beraber çıkar, geri geldiğinde yine onunla beraber gelirdi. Atına bindiğinde yularını tutar, elbisesini ve atın eğerini düzeltirdi.

O sırada Ubeydullah b. Yahyâ'nın yanından çıkıp gittiğinde el-Muntasır'ı öldürmek üzere yoluna adamlar diktiği haberini aldı. el-Mütevekkil de bu haberi almış, onu korumak istemiş, fakat kızarak ayrılıp gitmişti. Biz de onunla birlikte el-Muntasır'ın evine vardık. el-Muntasır, el-Mütevekkil iyice şarap içip de kafayı bulduğu sırada onu öldürmek üzere Türklerle anlaşmış bulunuyordu. el-Muntasır'ın öldürüleceği korkusu içime düşmüştü. Ben de silâhımı aldım ve diğer hazırlıklarımı tamamlayıp el-Muntasır'ın kapısına gelip dayandım. Onlar o sırada orada toplanmış bulunuyorlardı. Vâcin gelip el-Mütevekkil'in işini hallettikleri haberini getirmişti. el-Muntasır bunun üzerine atına binip giderken ben de korku içerisinde ona yolda yetiştim. Beni görünce şöyle dedi: «Başın sağ olsun, Müminlerin emîri bir şarap bardağını yudumlarken hıçkırık tutmuş ve ölüvermiş, Allah rahmet eylesin.»

Son derece üzüldüm ve birlikte Ahmed b. el-Hasîb ve diğer komutanlardan bazılarının bulunduğu bir meclise vardık. Saraya vardığımızda kapıların kapatılmasını emretmiş, ben de ona şöyle demiştim: «Ey Müminlerin emîri! Adamlarının böyle bir anda seni yalnız bırakmamaları gerekir.» O da: «Evet, o halde sen de benim yanımda ve arkamda dur.» demiş, ben de onu korumağa çalışarak yanında durmuştum. O sırada orada bulunanlar da kendisine bey'at etmişlerdi. Oraya her gelen bey'at etmiş, hattâ o arada Saîd el-Kebîr gelmiş, el-Muntasır onu el-Müeyyed'i getirmek üzere göndermişti. Bana da şöyle dedi: «Git, el-Mu'tezz'i getir, oda burada hazır bulunsun.» Ben de son derece bezgin bir halde, yanımda bulunan iki kölemle birlikte el-Mu'tezz'in kapısına vardım. el-Mutezz'in kapısında o anda hiç bir kapıcı ve nöbetçi görmedim. Büyük kapıdan içeri girdiğimde iç kapıyı hızlıca çaldıktan bir müddet sonra kapıdan: «Kim o?» diye bir ses geldi. Şöyle karşılık verdim: «Müminlerin emîri el-Muntasır'ın elçisiyim.» Gelen adam geri dönmüş ve bir müddet gecikmişti. O arada korktum ve bir hayli sıkıntı çekmeğe baş-

ladım. Nihayet kapı açıldı ve hizmetçi Beydûn dışarı çıkıp kapıyı kapattıktan sonra bana ne olduğunu sordu. Ben de el-Mütevekkil'in içki içerken kendisini hıçkırık tuttuğunu bu yüzden öldüğünü, ileri gelenlerin ve halkın toplanarak el-Muntasır'a bey'at ettiklerini, emîr el-Mu'tezz'i bey'at etmek üzere oraya götürmek için beni Emîrü'l-Mü'minin'in gönderdiğini söyledim. Hizmetçi Beydûn içeri girdi, beni de el-Mu'tezz'in yanına girmek üzere içeri aldı ve şöyle dedi: «Yazıklar olsun sana! Durum nedir, anlatsana?» Bunun üzerine ona durumu anlattım, babasının vefatından dolayı ta'ziyede bulundum ve ağlamağa başladım, arkasından da: «Gelip ilk bey'at edenler arasında olman çok iyi olur, ağabeyinin de gönlünü almış olursun.» dedim. el-Mu'tezz bana: «Sabah olunca gelirim.» dedi. Ben de orada bekledim, nihayet Beydûn ile birlikte atına bindi ve hep birlikte yola koyulduk. Yolda sohbet ediyorduk. Bana Ubeydullah b. Yahyâ'yı sordu, ben de ona: «O halktan bey'at almaktadır. el-Feth de bey'at etmiş bulunuyor.» Bu sözleri duyan el-Mu'tezz bir hayli yeise kapılmıştı. Nihayet Bâbü'l-hayr'a geldik, kapı açıldı ve el-Muntasır'ın yanına vardık. el-Muntasır onu görünce yanına çağırdı, kucakladı ve babasının ölümünden ötürü baş sağlığı dileyip ondan bey'at aldı.

Diğer taraftan Saîd el-Kebîr el-Müeyyed'i alıp getirmiş ve aynı şekilde ondan da bey'at almıştı. Sabaha çıkılınca el-Muntasır babası el-Mütevekkil'in ve el-Feth'in defnedilmelerini emretmişti.

Ertesi gün haber her tarafta yayılmıştı. Özellikle el-Mütevekkil'in kurmuş olduğu Mâhûra ve Sâmerrâ'da yayılan haber ile el-Mütevekkil'in öldürüldüğü öğrenilmişti. Ordu ve ileri gelenler el-Ca'feriyye'nin umumî kapısında toplanmışlar, onlara halktan bir sürü ayak takımı ve avam tabakası da katılmış, böylece büyük bir kalabalık meydana gelmişti. Kalabalık o kadar fazlaydı ki insanlar üst üste yığılmış gibiydiler. Bey'at hususunda konuşup duruyorlardı. Onlarla görüşmek üzere Attâb b. Attâb (başka bir rivayette ise Zerrâfe) dışarıya çıkmış ve Müminlerin emîri el-Muntasır adına bazı vaatlerde bulunmuştu. Onu dinleyip itaat etmişler, içeri girip el-Muntasır'a durum bildirilince de el-Muntasır dışarı çıkmıştı. Dışarı çıktığında kapı önünde yabancı unsurlardan bir grup asker vardı. «Yakalayın bunları!» diye bağırınca onları kapıya doğru sıkıştırmışlar, bu sırada büyük bir izdiham meydana gelip insanlar üst üste kalmışlardı. Bu arada kalabalık dağılınca meydana gelen izdihamdan altı kişinin hayatını kaybettiği görülmüştü.

Hafâce b. Süfyân ve Oğlu Muhammed'in Sicilya'ya Hakim Olmaları ve Burada Yaptıkları Gazalar

236 yılı olaylarını kaydederken Sicilya emîri el-Abbâs'ın 247 yılında vefat ettiğini kaydetmiştik. Onun ölümü üzerine halk Abdullah b.

Abbâs'ı babasının yerine tayin etmiş ve durumu İfrîkiye genel valisine bildirmişlerdi. Diğer taraftan Abdullah hemen birliklerini hazırlayıp çeşitli kaleler üzerine sefere çıkmış ve bazılarını fethetmişti. Bunlardan bazıları: Ebû Mâlik Dağı ve Ermenîn ile Muşâria kaleleri idi. Abdullah b. Abbâs bu görevini beş ay kadar sürdürmüştü.

Bu arada İfrîkiye'den gönderilen Hafâce b. Süfyân Sicilya'ya emîr tayin edilmişti. 248 yılı Cemâziyelevvel (862 Temmuz) ayında Sicilya'ya varmış ve hemen oğlu Muhammed'in komutasında ilk seferini düzenlemişti. Muhammed hazırlanan bu askerlerle birlikte Sirakuza üzerine yürüyüp bir çok ganimetler ele geçirmiş ve etrafı yakıp yıkmıştı. Sirakuza halkı onunla çarpışmak üzere şehirlerinden dışarı çıktıklarında aralarında çarpışmalar meydana gelmiş ve neticede Muhammed zafer elde etmişti. Geri döndüğünde Ragosa halkı ondan emân dilemişlerdi. 252 yılı olunca Ragosa üzerine tekrar bir sefer düzenlenmiş ve yine bu şehrin halkına emân verilmişti. Bunu ileride yeri geldiğinde zikredeceğiz. Bunun tarihçiler arasında bir ihtilâftan mı kaynaklandığını, yoksa gerçekten Ragosa üzerine iki sefer mi düzenlenmiş olduğunu bilemiyoruz. Birinci seferde emân verilen Ragosalıların ikinci seferde bu emânlarına riayet etmeyip itaatsizlik etmiş olmaları da mümkündür. Doğrusunu Allah bilir.

250 (864-865) yılında Nûtas şehri fethedilmişti. Şehrin halkından bazıları Müslümanlara nereden girileceğini göstermiş ve onlar da muharrem ayında şehre girerek önemli miktarda ganimet malları ele geçirmişler ve bir müddet şehri kuşattıktan sonra fethetmişlerdi.

252 (866) yılında Hafâce bizzat kendisi Sirakuza üzerine yürüyerek Cebelü'n-Nâr'a kadar gelmiş, o sırada Tabermîn (Taormina) halkının elçileri gelerek emân dilemişlerdi. Sulh görüşmeleri yapmak üzere hanımını ve oğlunu onlara göndermiş ve nihayet istedikleri emân verilmişti. Ancak bir müddet sonra bu anlaşmayı çiğnedikleri için Hafâce, oğlu Muhammed'i bir ordu ile birlikte üzerlerine göndermiş, şehri fethederek halkını esir almıştı.

Yine bu yılda Hafâce Ragosa üzerine yürüyerek şehri muhasara etmek istemiş, fakat bu arada şehir halkı adına birisi gelerek mallarını ve davarlarını hariç tutmak üzere diğer bütün mallarını ganimet alması şartıyla emân dilemişlerdi. Hafâce bu isteklerini kabul edip kaleye girmiş ve anlaşma gereği bir çok mallar ele geçirmişti. Diğer taraftan el-Gîrân halkı ile başka bazı kalelerin halkları onunla anlaşma yapmışlardı. Bu arada bir sürü kaleler fethetmiş bulunyordu, ancak hastalanınca Palermo'ya geri dönmüştü.

253 (867) yılında Hafâce Palermo'dan Sirakuza'ya doğru sefere çıkmış ve Katâniyye'ye de varmıştı. Buranın çevresini yakıp yıkarak halkının ekinlerini yok etmiş, ayrıca bütün askerî birlikleri Sicilya arazilerinde dağılıp bir hayli ganimet ele geçirmişlerdi.

Hafâce 254 yılı Rebiyülevvel ayının yirminci gününde (20 Mart 868) oğlu Muhammed'in komutasında el-Harrâkât üzerine bir ordu göndermişti. Diğer taraftan Sirakuza üzerine de bir birlik sevketmiş, her iki ordu da bir sürü ganimetler ele geçirmişlerdi. Bu arada Kostantiniyye'den büyük bir donanmanın geldiği haberini almışlar ve gelen donanmanın Sicilya'ya vardığını da öğrenmişlerdi. Bu donanmaya karşı Müslümanlar gazaya çıkmışlar, aralarında çarpışmalar meydana gelmiş ve bu çarpışmalar sonucunda Rum donanması mağlûp olup onlardan çok kimse öldürülmüş ve Müslümanlar büyük ganimetler ele geçirmişlerdi. Diğer taraftan Hafâce Sirakuza üzerine yürüyerek şehrin dışındaki ekinleri tahrip edip bir çok ganimet ele geçirmiş ve Palermo'ya geri dönmüştü. Aynı sırada oğlu Muhammed'i de recep ayının başlangıcında (868 Haziran) Gayta şehre üzerine göndermiş, Muhammed burayı muhasara ederek bir çok askerini de etrafa ganimet toplamağa göndermişti. Muhammed toplanan ganimetlerle bütün gemilerini iyice doldurup şevval ayında Palermo'ya dönmüştü.

255 yılı safer (869 Ocak) ayında Hafâce, oğlu Muhammed'i Sicilya'nın en güzel şehirlerinden biri olan Tabermîn üzerine göndermişti. Şehir halkından birisi şehre nereden girileceğini bildiğini söyleyerek onlara rehberlik etmek arzusunda olduğunu bildirmiş ve Muhammed onu yanına alıp birlikte gazaya çıkmışlardı. Şehre yaklaştıklarında Muhammed biraz geri durmuş, askerlerinden yaya olanlar ise bu rehberle birlikte ileriye doğru gidip şehre girmişler, kapısına ve surlarına hakim olup bir çok esir ve ganimet ele geçirmişlerdi. Ancak Muhammed b. Hafâce yanındaki askerlerle birlikte şehre varacağı zamanı geçirmiş ve söylediği vakitte oraya varamamıştı. Bu şekilde geciktiğini gören ilk yayalar onun düşman ile karşılaşıp aralarında çarpışmaların meydana geldiğini zannetmişler ve aldıkları esirleri bırakarak şehirden mağlûp olarak çıkmışlardı. Bu arada Muhammed b. Hafâce askerleriyle birlikte şehir kapısına gelmiş, Müslümanların oradan ayrıldıklarını görünce ister istemez geriye dönmüştü.

Yine bu yılın rabiyülevvel (868 şubat) ayında Hafâce kendisi Merse'ye giderek oğlu Muhammed'i bir askerî birlik ile Sirakuza üzerine göndermişti. Yolda düşman ile karşılaşıp savaşa tutuşmuşlar, Müslümanların ihmalkâr davranması neticesinde çok kayıp vermişler ve gerisin geriye Hafâce'nin yanına dönmüşlerdi. Hafâce de Sirakuza üzerine

yürüyerek muhasara etmiş, bir müddet şehri ve halkını sıkıştırarak etrafına akınlar ve talanlar yapmış, ekinleri yok etmiş, bir müddet sonra da Palermo'ya dönmek üzere yola koyulmuştu. et-Tîn vadisine geldiğinde orada konaklamış, geceleyin oradan ayrılıp gidecekken askerlerinden birisi bir tuzak kurarak onu yaralamış ve bu yaranın tesiriyle recebin ilk günü (15 haziran 869) ölmüştü. Hafâce'yi öldüren katil Sirakuza'ya kaçmış, cenaze Palermo'ya götürülüp orada defnedimişti. Hafâce'nin ölümü üzerine Sicilya Müsümanları yerine oğlu Muhammed'i tayin ederek durumu İfrîkiye emîri Muhammed b. Ahmed'e bir mektupla bildirmişlerdi. Muhammed b. Ahmed de onu bu görevinde bırakarak kendisine bir ahitname ile hil'atler göndermişti.

Hafâce'nin öldürülmesi, halkın Muhammed'i yerine tayin etmeleri ve Kayrevân hâkimi Muhammed b. Ahmed b. Ağleb'in de bu tayini onaylamasından sonra Muhammed b. Hafâce 256 (869-870) yılında Malta üzerine bir sefer düzenlemişti. O sırada Rumlar adayı muhasara altında tutuyorlardı, ancak Muhammed b. Hafâce'nin geldiğini duyunca hemen muhasarayı kaldırıp Malta'dan ayrılmışlardı.

257 yılı Recep (871 Mayıs) ayında emir Muhammed hadım hizmetçileri tarafından öldürülmüştü. Onu öldürenler kaçıp giderlerken halk kovalayıp yakalamış ve hepsini öldürmüştü.

Çeşitli Olaylar

el-Muntasır kendisine bey'at edilmesinden bir gün sonra Hâşimoğullarının bir azatlısı olan Ebû Amra Ahmed b. Saîd'i Mezâlim Mahkemeleri başkanlığına getirmişti.

Bu yılın hac emîrliğini Muhammed b. Süleyman ez-Zeynebî ifa etmiş, İsâ b. Muhammed en-Nûşarî de bu yıl Dimaşk valiliğine tayin edilmişti.

Bu yılda Endülüs'te İslâm orduları Frankların elinde bulunan Barselona kenti üzerine bir sefer düzenlemiş ve halkına karşı savaşa girişmişlerdi. Barselona valisi Frank kralına bir haber gönderip ondan yardım dilemiş ve bu isteği üzerine büyük bir ordu ile yardımına koşulmuştu. Müslümanlar da buna karşılık yardım istemişler, kendilerine yardım ulaşmış ve Barselona yakınında konaklamışlardı. Mâşriklerle aralarında meydana gelen şiddetli bir savaştan sonra Müslümanlar Barselona'nın çevresini fethetmiş ve şehrin kale burçlarından iki burcu da teslim almışlardı. Bu çarpışmalar sırasında müşriklerden bir hayli kişi öldürülmüş, Müslümanlar bir sürü ganimet ele geçirerek sağ salim geri dönmüşlerdi.

Bu yılda Arap dili ve gramerinin imamlarından, büyük nahiv âlimi olan Ebû Osman Bekr b. Muhammed el-Mâzinî vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK SEKİZİNCİ (M. 862-863) YILI OLAYLARI

Vasîf'ın Bizans İllerine Yaptığı Gazalar

Bu yılda el-Muntasır Vasîf et-Türkî'yi Rum illerine gazaya gönderdi. Sebebi şöyle anlatılır:

Vasîf ile Ahmed b. el-Hasîb arasında bir çekişme ve soğukluk vardı. Ahmet b. el-Hasîb halife el-Muntasır'ı Vasîf aleyhinde kışkırtmış ve ordusuyla birlikte gazaya göndermesini teşvik etmişti. Bunun üzerine el-Muntasır Vasîf'in huzuruna gelmesini istemiş, o da gelip huzuruna çıkınca şöyle demişti: «Aldığımız habere göre Bizans kâfirleri sınır boylarına doğru yola çıkmışlardır. Onları mutlaka durdurmak gerekir. Bu Bizans ordusunun, geçeceği bütün İslâm şehirlerini yok edeceği ve halkını öldüreceğinden veya esir alıp götüreceğinden korkuyorum. Bu düşmanı durdurmak için ya benim, ya da senin sefere çıkmamız gerekiyor.» el-Muntasır'ın bu sözlerine Vasîf şöyle cevap vermişti: «Ey Müminlerin emîri! Bu sefere ben çıkayım.» Sonra el-Muntasır Ahmed b. el-Hasîb'e dönüp: «Vasîf'in bütün ihtiyaçlarını karşıla; bak, neyi arzuluyorsa hepsini temin et.» demiş, Ahmed b. el-Hasîb'in: «Peki, ey Müminlerin emîri!» diye karşılık vermesi üzerine de: «Ne demek peki, hemen şu anda kalk.» demiş, ayrıca dönüp Vasîf'e de şunları söylemişti: «Kâtiplerine söyle, sefer için neye ihtiyaçları varsa hepsini yazıp istesinler, tamamıyla karşılanacaktır.» Bu konuşmalardan sonra her ikisi de kalkıp görevleri başına gitmişlerdi.

Vasîf sefere çıkıncaya kadar Ahmed b. el-Hasîb sürekli olarak ona yardımda bulunmuş ve on iki bin kişilik bir ordu hazırlayıp emrine vermişti. Ordunun öncü kuvvetlerinin başında el-Feth'in kardeşi Müzahim b. Hâkân bulunuyordu. Diğer taraftan el-Muntasır Bağdâd valisi bulunan Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'e haber göndererek bu gazaya adam göndermesini ve halkı bu konuda teşvik etmesini emretmişti. Ayrıca el-Muntasır Vasîf'e Malatya sınırlarına kadar gidip orada durmasını emretmiş ve askerlerin nafakalarının temini, ganimetlerin taksimi ve benzer görevlerin başına da Ebû'l-Velîd el-Harîrî el-Becelî'yi tayin etmişti. Vasîf yola çıkıp gittikten sonra el-Muntasır ona bir mektup yazıp sınır boylarında

dört yıl müddetle kalmasını ve bu müddet içinde gazalara devam etmesini, kendisine ikinci bir emri gelinceye kadar orada durmasını emretmişti.

el-Mu'tezz ve el-Müeyyed'in Veliahtlıktan Azledilmeleri

Bu yılda el-Mütevekkil'in iki oğlu olan el-Mu'tezz ve el-Müeyyed veliahtliktan azledilmişlerdi. el-Muntasır tamamen yönetime hakim olduktan sonra Ahmed b. el-Hasîb, Vasîf ve Boğa'ya şöyle demişti: «Bu iki adamın şerlerinden aslâ emin olamayız. Eğer Müminlerin emîri ölecek olursa hilâfete el-Mu'tezz geçecek, o zaman da kanlarımız boşu boşuna akıtılabilir ve bizden geriye hiç kimse kalmaz. Şu anda yapılacak en güzel şey el-Mu'tezz ve el-Müeyyed'in veliahtlıktan azledilmelerini sağlamağa çalışmamızdır.»

Türkler bu konuda gayret sarfederek el-Muntasır'a bir hayli ısrar etmişler ve şöyle demişlerdi: «Onları veliahtlıktan ve hilâfetten azlet, oğlun Abdülvehhâb'a bey'at edelim.» el-Muntasır onlara olumlu cevap verinceye kadar da bu işin peşini bırakmamışlardı. Nihayet el-Mu'tezz ve el-Mueyyed'i hilâfetinin kırkıncı gününde huzuruna çağırmış ve geldiklerinde bir eve sokulmuşlardı. Bu arada el-Mu'tezz, el-Müeyyed'e şöyle demişti: «Ey kardeşciğim! Bizler veliahtlıktan azledilmek üzere buraya getirildik.» Ancak el-Müeyyed ona: «Onun böyle davranacağını zannetmiyorum.» diye karşılık vermişti.

Onlar bu şekilde konuşurlarken hal' edildikleri haberini getiren görevliler oraya varmıştı. el-Müeyyed gelen görevlilere: «Duyduk ve kabul ettik.» diye karşılık verirken el-Mu'tezz itiraz ederek: «Hayır, kesinlikle bunu kabul etmem. Eğer beni öldürecek olursanız o sizin bileceğiniz iştir.» demişti. Durumu el-Muntasır'a bildirip geri döndüklerinde son derece kızmış ve sinirlenmiş bir halde içeri girip el-Mu'tezz'i yakalamışlar, bir eve tıkayıp üzerine kapıyı kilitlemişlerdi. el-Müeyyed bu durumu görünce cesaretle onlara şöyle demişti: «Bu yaptıklarınız nedir ey köpek herifler? Bizim kanımızı mı akıtmak istiyorsunuz? Efendileriniz üzerine bu şekilde hücum edip durursunuz. Bırakınız, onunla ben konuşayım!» Bunun üzerine görevliler susmuş ve el-Muntasır'ın izin vermesi üzerine el-Müeyyed el-Mu'tezz ile baş başa verip ona şöyle demişti: «Ey cahil adam! Onların baban sayesinde eriştikleri nimeti görüp duruyorsun. Bir sürü nimetlere nail oldular. Baban gibi güçlü bir şahsı avuçlarına almışlardır. Sen kim oluyorsun, senin gibi birisi mi bunlara karşı koyacak? Haydi istifa et de bu iş bitsin, onlara karşı koyma.» el-Mu'tezz şöyle karşılık vermişti: «Bizim veliahtlığımız ülkenin dört bir yanına bildirilmişken nasıl

bu görevden ayrılayım?» el-Müeyyed'in: «Bu tavır babamızın, ölümüne sebep oldu, senin de ölümüne yol açar. Eğer senin bu göreve gelip halifelik yapman Allah'ın bir takdiri ise hiç kimse buna engel olamaz.» demesi üzerine de: «Peki dediğin olsun, istifa edeceğim.» şeklinde konuşmuştu.

el-Müeyyed çıkıp giderken: «Azledilmeyi kabul etti.» diye görevlilere seslendi. Görevliler de bunun üzerine durumu el-Muntasır'a bildirip gitmişler ve el-Müeyyed'e teşekkür etmişlerdi. Sonra yanlarına bir kâtip alıp el-Mu'tezz'in yanına varmışlar ve ona: «Al, kendi elinle azlini yaz!» demişlerse de o buna yanaşmamış, bu arada el-Müeyyed kâtiplere şöyle demişti: «Getirin şu kağıdı, ve istediğinizi söyleyin, neyi arzu ediyorsanız ben yazayım.» Nihayet ondan kendisinin böyle bir görevi yüklenemeyeceğini, bu iş için zayıf kaldığını belirten bir mektup yazmasını istemişlerdi. el-Muntasır'a hitaben yazdığı mektubunda kendisinin bu işin ehli olmadığını, bu işi yürütmek için güçsüz olduğunu, bundan dolayı böyle bir görevi yüklenmesinin kendisi için helâl olamayacağını, böyle bir görevi yüklenmekle el-Mütevekkil'in günahkâr olmasını istemediğini söylemiş ve bu görevden azledilmesini dileyerek kendi nefsini bundan hal' ettiğini bildirmişti. Bunlar aynen dikte ettirilmiş ve el-Müeyyed de bunları olduğu gibi yazmıştı. el-Mu'tezz de aynı şeyleri yazması emredilmişse de o kabul etmemiş, ancak: «Yaz, yoksa sen bilirsin!» denince yazmağa başlamış, sonra kâtip her ikisini alarak el-Muntasır'ın huzuruna çıkarmıştı. el-Muntasır onları oturtmuş: «Yazdığınız mektuplar bunlar mıdır?» diye sormuş, onlar da: «Evet, ey Müminlerin emîri.» şeklinde karşılık vermişlerdi. O sırada meclisinde Türkler hazır bulunuyordu. Onların da işiteceği şekilde el-Muntasır şöyle demişti: «Benim sizleri, küçük yaşta olan oğlumun büyüyüp da onu veliaht edene kadar yaşayabileceğimi düşünerek bu görevden azlettiğimi mi zannediyorsunuz? Vallahi bu konuda asla bir tamaha düşmedim ve böyle bir arzum da olmadı. Allah'a yemin ederim ki, eğer böyle bir konuda arzum olsaydı amca çocuklarımın bu makama getirilmelerinden kardeşlerimin ve babamın oğullarının bu görevde kalmalarını mutlaka tercih ederdim. Ancak şu gördüğünüz adamlar var ya...» diyerek etrafında o anda ayakta duran ve oturan mevâlîlere işaret etmiş ve şöyle devam etmişti: «Onlar sizi görevden azletmem hususunda bana bir hayli baskı yaptılar. Kabul etmediğim takdirde size bir zararları dokunmasından ve sizleri öldürmelerinden korktum. O zaman onları size karşılık öldürmekten başka ne yapabilirdim? Yine Allah'a yemin ederim ki, bunların hepsini öldürsem bile sizden birinizin kanına denk olamazlar. İşte bundan dolayı benden istediklerini yerine getirdim ve bu benim için diğer anlattıklarımdan daha kolay geldi.»

el-Muntasır'ın bu sözleri üzerine kardeşleri ellerine kapanmışlar, o da onları kucaklayıvermişti. Bundan sonra el-Mu'tezz ve el-Müeyyed orada

bulunan kadıları, Hâşimoğullarını, ordu komutanlarını ve halkın ileri gelenleriyle diğerlerini kendi arzularıyla bu görevden ayrıldıklarına şahit tutarak azledilmeyi kabul etmişlerdi. Bundan sonra el-Muntasır Bağdâd valisi bulunan Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'e ve diğerlerine bu konuda bilgi vermişti.

el-Muntasır'ın Vefatı

el-Muntasır bu yılın 5 Rebiyülâhir (8 Haziran 862) pazar, başka bir rivayette cumartesi günü vefat etti. Künyesi «Ebû Ca'fer Ahmed b. el-Mütevekkil Alallah» idi. Başka bir rivayette ise, künyesinin «Ebû'l-Abbâs» veya «Ebû Abdullah» olduğu kaydedilir.

Boğazında bir yara çıktığı ve Rebiyülevvel ayının bitmesine beş gün kala perşembe günü hastalandığı kaydedilir. Başka bir rivayette ise, midesinde bir şişkinliğin meydana gelip bu şişkinliğin kalbine vurup ölümüne sebep olduğu da kaydedilir. Üç gün hasta kalmıştı. Başka bir rivayete göre, el-Muntasır ateşli bir hastalığa tutulmuş ve bir doktor çağırmıştı. Gelen doktor zehirli bir neşterle kanını aldırarak tedavi etmek yoluna gider ve bu zehirli neşter ölümüne sebep olur. Doktor kalkıp evine gittikten biraz sonra kendisi de ateşlenir ve kan aldırmak üzere bir öğrencisini çağırır. Adı geçen doktor bütün neşterlerini öğrencisinin önüne koyar ve en iyisini seçmesini ister. Öğrencisi en iyisini seçerek onunla kanını aldırır, fakat kullandığı neşter hocasının el-Muntasır'dan kan almak için kullandığı ve ölümüne sebep olan neşterdi. Doktor bu neşteri zehirlediğini unutmuştu. Nihayet kanını aldırmış, o arada dönüp bakınca el-Muntasır'ın kanını aldığı neşterin kullanıldığını görmüştü. İşte o zaman kesinlikle öleceğine inanarak hemen anında vasiyette bulunur.

Yine başka bir rivayete göre ise, el-Muntasır'ın başında bir hastalık belirir. İbn et-Tayfûrî kulağına bir miktar yağ damlatır, bunun etkisiyle başı şişer ve ölür. Diğer bir rivayete göre İbn et-Tayfûrî el-Mutasır'a yaptığı bir hacamet esnasında onu zehirlemiş ve ölümüne sebep olmuştu. Anlatıldığına göre el-Muntasır hilâfete geçtiği günden itibaren öldüğü güne kadar halk sürekli olarak şöyle derdi: «Babasını öldüren Şîruyeh b. Kisrâ'nın saltanat müddeti gibi el-Muntasır'ın saltanat müddeti de altı ay sürecektir.» Bu söz her tabakadan insanın ağzında dolaşıp dururdu.

Bir gün el-Muntasır uyurken birden uyanmış ve hıçkıra hıçkıra ağlamağa başlamıştı. Onun böyle ağladığını duyan Abdullah b. Ömer el-Bâziyâr hemen yanına gelerek neden ağladığını sormuş, el-Muntasır durumu ona şöyle anlatmıştı: «Uyuyordum, her uyuyanın gördüğü gibi ben de bir rüya gördüm. Rüyamda el-Mütevekkil bana gelerek şöyle dedi: Yazıklar

olsun sana ey Muhammed! Beni öldürdün, zulmettin ve beni hilâfet makamından uzaklaştırdın. Allah'a yemin ederim ki, bundan sen dünyada bir kazanç elde edemeyecek, benden çok kısa sonra da ölüp gidecek ve ateşe atılacaksın.» Abdullah el-Bâziyâr ona: «Bu bir rüyadır; doğru da olabilir, yalan da çıkabilir. Allah sana uzun ömürler verir, sen de güzel günler geçirirsin. Şimdilik bir nebîz iste, iç, biraz eğlen, şu yorgunluğun geçsin.» diye karşılık verip teselli etmişti. el-Muntasır nebîz istemiş, biraz içmiş, fakat ölünceye kadar bu şekilde ıstırap içerisinde kalmıştı.

Bazı tarihçiler şöyle anlatır:

el-Muntasır babasının öldürülmesi hususunda bazı fakihlerle görüşmüş, yaşayışı vc işlediği cürümler hakkında bazı bilgiler vermişti. Bu anlattıklarını burada nakletmeyi hoş karşılamadım.) Bu fakihler babasını öldürebileceği konusunda ona öğütte bulunmuşlar ve nihayet yukarıda zikrettiğimiz olaylar meydana gelmişti.»

el-Muntasır vefat ettiğinde yirmi beş yaşını altı ay geçmişti. Başka bir rivayette ise, yirmi dört yaşında iken vefat etmişti. el-Muntasır altı ay, iki gün hilâfet sürmüş, başka bir rivayette ise tam altı ay müddetle bu makamı işgal etmişti. Sâmerrâ'da vefat eden el-Muntasır vefatından önce şu iki mısraı söylemişti:

«Ele geçirdiğim şu dünya nimetlerinden hiç biriyle sevinmedim;
Ancak Kerîm olan Rabbıma çekip gidiyorum.»

el-Muntasır'ın namazını Ahmed b. Muhammed b. el-Mu'tasım Sâmerrâ'da kıldırmıştı. O yine Sâmerrâ'da doğmuş idi.

el-Muntasır iri gözlü, kısa boylu ve etkili görünümlü birisi idi. Abbasoğullarından kabri bilinen ilk şahıs odur; çünkü annesi onun kabrinin belli edilmesini istemişti. Annesi ümmü'l veled olan Rum asıllı bir kadın idi.

el-Muntasır'ın Hayatından Kısa Örnekler

el-Muntasır yumuşak huylu, akıllı, etrafındakilere çokça bağışta bulunan, hayırlar yapmayı seven, gayet cömert, insaf sahibi, çevresine karşı yumuşak ve iyi davranışları olan bir kişi idi. Hz. Ali'nin ve Hz. Hüseyin'in kabirlerinin ziyaret edilmesini emredip Alevîlere emân vermişti, çünkü onlar babasının hüküm sürdüğü günlerde korkulu günler yaşamışlardı. el-Muntasır Alevîlerden hapiste olanları serbest bırakmış ve Fedek arazisinin Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ile Hz. Ali'nin diğer evlâtlarına devredilmesini istemişti.

Hilâfete geçtiği gün yaptığı ilk iş Sâlih b. Ali'yi Medîne valiliğinden azledip yerine Ali b. Hüseyn b. İsmâil b. Abbâs b. Muhammed'i tayin etmek olmuştu.

Ali şöyle anlatır:

Ben göreve gitmek üzere el-Muntasır'ın huzuruna varıp onunla vedalaşmak istediğimde bana şöyle demişti: «Ey Ali! Seni etim ve kemiğimin olduğu bir yere gönderiyorum. Orası mutluluk yeridir.» Ve şöyle devam etmişti: «Seni oraya gönderiyorum, onlara nasıl davranacağına bakacağım, nasıl muamele edeceksin, görmek isterim.» Bu sözleriyle Hz. Ali'nin ahfâdını kastetmişti. Ben de ona şöyle karşılık verdim: «Ey Mümînlerin emîri! İnşaallah memnun olacağın bir yol izleyeceğim.» Bunun üzerine bana: «O zaman sen benim katımda çok daha yüce bir makama erişirsin.» diye karşılık vermişti.

el-Muntasır'ın meşhur sözlerinden birisi şu idi:

Andolsun ki bâtıl bir davaya sahip olan bir kişinin alnında ay parlasa bile o asla şeref bulamaz; aksine bütün insanlar aleyhinde olsalar da hak davaya sahip olan bir kimse asla zillete düşmez.»

el-Müstaîn'in Hilâfet Dönemi

Bu yılda Ahmed b. Muhammed b. el-Mu'tasım'a hilâfet bey'ati ile bey'at edildi. el-Muntasır vefat ettikten bir gün sonra mevâlîler el-Hârûniye'de bir araya geldiler. Aralarında Büyük Boğa, Küçük Boğa, Otamış ve diğer ileri gelenler bulunuyordu. Türk kumandanlar, et-Magaribe, el-Üşrûseniyye ve diğerleri Büyük Boğa, Küçük Boğa ve Otamış'ın razı olacağı birisini hilâfet makamına getireceklerine dair hep birlikte yemin ettiler. Bu karara varmalarında Ahmed b. el-Hasîb'in büyük bir rolü vardı. Nihayet yemin edip kendi aralarında bazı istişareler yaptıktan sonra kendilerine karşı her hangi bir zararları dokunmasın diye el-Mütevekkil'in evlâtlarından birini hilâfet makamına getirmeyi pek uygun görmediler. Nihayet Ahmed b. Muhammed b. el-Mu'tasım'ı halife nasbetmeyi kararlaştırdılar. Şöyle demişlerdi: «Hilâfet efendimiz el-Mutasım'ın ahfadından kaymasın.» Ona 6 Rebiyülâhir (9 Haziran) pazartesi gecesi bey'at ettiler. O sırada yirmi sekiz yaşında olan yeni halife «Ebû'l-Abbâs» künyesi ile künyelenmişti. Ahmed b. el-Hasîb'i kâtib, Otamış'ı da vezir tayin etti.

Ertesi gün Pazartesi sabahı olunca el-Müstaîn hilâfet elbiselerini giyerek Dâru'l-âmme'ye gitti. İbrâhim b. İshâk önünde mızrak taşıyordu. el-Uşrûseniyye'nin komutanı olan Vâcin, adamlarını iki saf haline getirerek kendisi ve ileri gelen diğer arkadaşları da saf halinde önde durdular.

Ayrıca ileri gelen görevliler ve Abbâsî hanedanına mensup kimseler de merasimde bulundular.

Bu şekilde tam merasime başlayacakları sırada çarşı ve pazar tarafından bağırışma sesleri duyuldu. Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'in adamlarından elli kadar süvari yanlarına aldıkları halktan kimseler ve ayak takımı ile çarşı pazar halkından kendilerine katılanlarla Babu'l-âmme'ye doğru yürümüş, silâhlarını çekerek hep birlikte: «Ya Mansûr!» diye bağırarak el-Uşrûseniyye üzerine hücum etmişlerdi. Aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş, o sırada Babu'l-âmme'de bekleyen el-Mübeyyize ve eş-Şâkiriyye birlikleriyle onlara katılan el-Mağâribe ve bazı Uşrûseniyye birlikleri hep birlikte bu gelenler üzerine hücum edip hezimete uğratmış ve Derb Zerrâfe'ye sokuncaya kadar kovalamışlardı. Aralarında meydana gelen bu şiddetli çarpışmalarda çok kimse öldürülmüştü. Nihayet bu olaydan üç saat kadar sonra Türkler el-Müstaîn'in yanına varıp orada hazır bulunan Hâşimîler ve diğerleriyle birlikte ona bey'at etmişlerdi.

Ancak bu isyancılar ve talancılar bu arada Dâru'l-âmme'ye girerek cephanenin bulunduğu odaya dalmış ve orayı yağmalamışlardı. Orada bulunan silâhları, zırhları, kılıçları, her türlü topuz ve kalkanlarla diğer silâhları alıp gitmişlerdi. Burayı yağmalayanlar ayak takımından kimselerle hamam tellakları, çarşı pazar adamları ve başı boş takımı idiler. Büyük Boğa yanındaki bir grup askerle birlikte derhal bunların üzerine yürümüş ve onları cephanenin bulunduğu odadan kovalayarak bir çok kimseyi de öldürmüştü. Ancak kendisi de kayıplar vermişti. Diğer taraftan Sâmerrâ'daki hapishanede bulunanlar da aynı şekilde isyan etmişler ve onlardan bir grup hapishaneden kaçmıştı. Nihayet bey'at işi tamamlanmış ve bey'atin yazıldığı bir mektup Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'e gönderilmiş o ve Bağdâd halkı birlikte bey'at etmişlerdi.

İbn Miskaveyh **Tecâribu'l-Ümem** adlı eserinde el-Müstaîn'in el-Mütevekkil'in baba bir kardeşi olduğunu kaydediyorsa da bu bilgi doğru değildir. el-Müstaîn el-Mütevekkil'in yeğeni Muhammed b. el-Mu'tasım'ın oğludur. Yine de doğrusunu Allah bilir.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda el-Müstaîn, Tâhir b. Abdullah b. Tâhir'in Horasân'da receb (eylül) ayında vefat ettiğine dair bir haber almıştı. Bunun üzerine Tâhir'in oğlu Muhammed'e Horasân'ı verip, oğlu Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'i Irak'a tayin ederek Mekke ve Medîne'yi de onun emrine vermiş, ayrıca emniyet görevliliği ile Sevâd bölgesinin korunmasını ona bırakmıştı.

Yine bu yılda Büyük Boğa vefat etmiş ve deruhte etmekte olduğu görevleri oğlu Mûsâ'ya devredilmişti. Ayrıca Mûsâ'ya "Divân el-berîd (posta işleri)" de verilmişti.

Yine bu yılın rebiyülâhir ayının çıkmasına beş gün kala (27 haziran) Anucur et-Türkî Ebû'l-Amûd es-Sa'lebî'ye gönderilmiş ve onu Kefertûsa' da öldürmüştü. Bu yılda Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkân hacc görevini ifa etmek üzere yola çıkmış, fakat arkasından gönderilen bir görevli onu haccetmekten alıkoyarak el-Berka'ya sürgün etmişti.

Bu yılda el-Müstaîn, el-Mu'tezz ve el-Müeyyed'in bütün mallarını satın alarak bu satışa bütün kadı ve fakihleri şahit tutmuştu. Bu satın almayı el-Müstaîn adına Hasan b. el-Muhallid gerçekleştirmişti. Ancak el-Mu'tezz'e yıllık yirmi bin dinar, el-Müeyyed'e de yıllık beş bin dinar gelir getiren bir kısmı bırakmıştı. Sonra her ikisi alınıp sarayda bir odaya tıkılmış ve kapılarına nöbetçiler dikilmişti. el-Müstaîn'in hilâfet bey'atı sırasında meydana gelen karışıklıkta Türkler el-Mu'tezz ve el-Müeyyed'i öldürmek istemişlerse de Ahmed b. el-Hasîb onlara mani olup: «Bunların hiç günahı yoktur, bunları yalnızca hapsediniz.» demiş ve her ikisi hapse atılmıştı.

Bu yılın cemaziyelâhir (ağustos) ayında mevâlîler, Ahmed b. el- Hasîb'e kızıp onun ve evlâdının bütün mallarına el koymuş ve onu Akritiş (Girit)'e sürgün etmişlerdi.

Yine bu yılda Ali b. Yahyâ el-Ermenî Şâm sınırlarına gönderilip ramazan (kasım) ayında Armenia ve Âzerbeycân bölgesine tayin edilmişti.

Bu yılda yine Humus ahalisi, valileri Keyder'e karşı isyan edip onu şehirden dışarı çıkarmışlardı. Bunun üzerine el-Müstaîn, el-Fazl b. Kârin'i üzerlerine göndererek isyanlarını bastırmış ve onlardan çok kimseyi öldürerek ileri gelenlerden yüz kadar kişiyi de Sâmerrâ'ya getirmişti.

Bu yılın yaz seferine Şâm sınırları boyunda ikamet etmekte olan Vasîf çıkmış, Bizans illerine girerek Ferûriye kalesini fethetmişti. Yine bu yılda el-Müstaîn Otamış'a Mısır ve Mağrib'i vererek onu vezir tayin etmişti. Ayrıca Boğa eş-Şarâbî'ye de Hülvân, Mâsebezân ve Mihricânkazak ikta' edilmişti. Şâhek el-Hâdim'i de evini, cariyelerini, davarlarını, haremini, nöbetçilerini korumak ve bütün özel işlerini yürütmek üzere tayin etmişti. Onu ve Otamış'ı herkesten daha üstün tutmuştu.

Bu yılın hacc emîrliği görevini de Muhammed b. Süleyman ez-Zeynebî yerine getirmişti.

Bu yıl içinde el-Muntasır zamanında Muhammed b. Amr isyan etmiş, ayrıca Musul yakınlarında da bir Harici ayaklanmıştı. el-Muntasır bu

Haricînin üzerine İshâk b. Sâbit el-Fergânî'yi göndermiş, İshâk onu esir alarak adamlarından bazılarıyla birlikte öldürmüş ve astırmıştı.

Yine bu yılda Ya'kûb b. el-Leys es-Saffâr Sicistân'dan Herât'a doğru hareket etmişti.

Bu yılda İfrîkiye halkından olup duası makbul ve takvâ sahibi bir kişi olan Ebû Muhammed er-Râfii'nin babası Abdurrahman b. Abdeveyh vefat etmişti.

Yine bu yılda Endülüs Müslümanları bir birlik ile Zû-Terevce üzerine yürümüşlerdi, çünkü müşrikler buralara kadar ilerlemişlerdi. Bu birlik müşriklerle karşılaşıp onlardan bir çok kimseyi yaralamış ve çoğunu öldürmüşlerdi.

Sicilya'daki Müslümanlar da bazı birliklerle etrafa sefere çıkmış fakat bu yılda kayda değer bir savaş meydana gelmemişti.

Bu yılda Buhârî ve Müslim'in hocalarından olan Ebû Küreyb Muhammed b. el-Alâ' el-Hemedânî cemaziyelâhir (ağustos) ayında vefat etmişti. Meşhur muhaddis Muhammed b. Humeyd er-Râzî de bu yılda vefat edenlerdendir.

HİCRET'İN İKİ YÜZ KIRK DOKUZUNCU (M. 863-864) YILI OLAYLARI

Bizans'a Yapılan Gazalar ve Ali b. Yahyâ el-Ermenî'nin Öldürülmesi

Bu yılda Ca'fer b. Dînâr yaz seferine çıkıp bazı kaleleri fethetmişti. Ömer b. Ubeydullah el-Akta' Rum illerine doğru yürümek konusunda Ca' fer'den izin istemiş, o da Ömer'e izin verince büyük bir ordu ile Malatya üzerine yürümüştü. Yolda "Merc el-Eskuf" denilen yerde Rumlardan müteşekkil büyük bir ordunun başında gelen Bizans İmparatoru (1) ile karşılaşmış, aralarında geçen şiddetli çarpışmalar sonunda her iki taraftan birçok kimse öldürülmüştü.

Nihayet elli bin kişiden meydana gemiş bulunan Bizans ordusu Müslümanları çembere almış, komutanları Ömer ve yanında bulunan Müslümanlardan iki bin kadar kişi recep ayının ortaları (863 ağustos sonları - eylül başı)'nda öldürülmüşlerdi (2). Ömer b. Ubeydullah şehit edildikten sonra Rumlar el-Cezeriyye sınır boylarına doğru yürümüş, Müslümanların malına ve namuslarına musallat olmuşlardı. Bu arada Armenia'dan Meyyâfârikîn'e doğru ora halkından bir kitle ile birlikte dönmekte olan Ali b. Yahyâ bu durumu öğrenmiş ve yanındakilerle birlikte Rumlar üzerine hücum etmişlerdi. Nihayet meydana gelen çarpışmalarda Ali b. Yahyâ ve yanında bulunanlardan dört yüz kadar kişi ramazan (ekim-kasım) ayında şehit edilmişlerdi.

Bağdâd'da Meydana Gelen Karışıklıklar

Bağdâd'da ordu ve eş-Şâkiriyye birlikleri isyan etmişlerdi. Ömer b. Ubeydullah ile Ali b. Yahyâ'nın öldürülmeleri ve Müslümanların uğra-

---

(1) Bu sefere Bizans İmparatoru III. Mikhail bizzat kendisi çıkmamış, ancak buna büyük önem vererek ileri gelen kumandanlardan birini göndermişti. (Çeviren).

(2) Malatya'nın tekrar ele geçirilmesinden sonra Anadolu içlerine doğru ilerleyen İslâm ordularının Armeniakon Thema'sını geçip Amisos (Samsun)'u işgal etmeleri üzerine Bizans'ın güçlü kumandanlarından Petronas büyük bir orduyla karşılarına çıkmıştı. Dolayısıyla bu savaş Malatya civarında değil de, İbnü'l-Esîr'in «yolda» dediği paphlagonia sınırında meydana gelmişti. (Çeviren).

dığı yenilgi haberleri Bağdâd'a ve Sâmerrâ'ya ulaşınca bunlar baş kaldırmışlardı, çünkü adı geçen bu iki komutan Müslümanların ileri gelen cesur şahsiyetlerinden, güçlülerinden ve sınır boylarındaki gazi askerlerin en büyüklerinden idiler. Bunların öldürülmeleri Bağdâd halkına bir hayli ağır gelmişti. Ayrıca daha evvel Türklerin el-Mütevekkil'i öldürmeleri ve Müslümanların yönetim işlerini tamamen ellerine geçirip halifelerden istediklerini yok edip, sevdikleri veya kendilerine yakın gördüklerini halifelik makamına çıkarmaları, ayrıca diğer Müslümanlara danışmadan diledikleri gibi davranmaları bunlara eklenince isyan daha da genişlemiş oldu.

Halk Bağdâd'da toplanarak bağırıp çağırmağa ve topluca savaşa çıkmak için davete başladılar. Bunlara da el-Enbâ' ve eş-Şâkiriyye birlikleri de katıldı ve önce maaşlarının sağlanmasını istediler. Bu olay safer ayı başlarında (863 mart sonları) meydana gelmişti. Önce hapishaneleri açıp mahkûmları serbest bırakmışlardı. Bu isyan sırasında Bağdâd'da bulunan iki köprüyü yakmış ve diğerini de yıkmışlardı. Ayrıca Muhammed b. Abdullah'ın iki kâtibi bulunan Hârûn'un oğulları Bişr ve İbrâhim'in evlerini talan ettiler. Sonra Bağdâd ve Sâmerrâ'da bulunan zenginlerin mallarına el koyarak onları sınır boylarına giden askerlere dağıttılar. Bu arada Rumlara karşı savaşmak üzere dağlık bölgelerden; Fars, Ahvâz ve diğer vilâyetlerden gelen halk bekleyip durduğu halde halife bunların sefere çıkmaları için emir vermemekteydi.

Sâmerrâ'da Meydana Gelen Karışıklıklar

Aynı yılın rebiyülevvel (nisan-mayıs) ayında Sâmerrâ'da kim oldukları bilinmeyen bir grup isyan etmiş ve hapishanelere hücum ederek kapıları açıp mahkûmları dışarı salmışlardı. Mevâlîden üzerlerine bir birlik gönderilince halk bunlara katılmış ve Mevâlîyi hezimete uğratmışlardı. Bu durumu gören Boğa, Otamış, Vasîf ve diğer ileri gelen Türk komutanlar da harekete geçerek halktan bir grubu öldürmüşlerdi. Bu arada Vasîf'e atılan bir taş onu yaralamış, Vasîf de buranın yakılmasını emretmiş, el-Meğaribe ise talan etmişti. Nihayet bu olaylar o gün akşama doğru tamamen yatıştırılmıştı.

Otamış'ın Öldürülmesi

Bu yıl Otamış ve kâtibi Şücâ öldürüldüler. el-Müstaîn hilâfete geçtikten sonra annesine, Otamış'a ve Şâhek el-Hâdım'a beytülmâlden arzu ettikleri gibi istifade edip her şeyi alabilecekleri imkânını tanımıştı. Böy-

lelikle İslâm diyarının dört bir yanından gelen gelirlerin büyük bir kısmı bu üç kişinin ellerine geçiyordu .Otamış beytülmâllerdeki malların büyük bir kısmını kendisi almıştı. el-Müstaîn'in oğlu Abbâs da Otamış'ın vesayeti altında ve eğitiminde idi. Bu üç kişinin aldıklarından arta kalanları da Otamış Abbâs adına alıyor ve bu aldıklarını Abbâs için harcıyordu. Mevâlî darlık içinde bulunduğu hâlde bu üç kişi onların gözü önünde mallara el koyuyordu. Buna karşılık Vasîf ve Boğa bu işten istifade edemiyorlardı. Bundan dolayı mevâlî bu iki komutanı Otamış'a karşı kışkırtmışlar ve onun bu tavrını benimsememişlerdi. Böylece Türklerle el-Ferâğıne onun aleyhinde bir araya geldiler ve içlerinden ed-Dûr ve el-Kerh halkı Otamış'ın üzerine yürüyüp rabiyülâhir (mayıs-haziran) ayında el-Müstaîn ile birlikte sarayda oturduğu bir sırada ona hücum ettiler. Durumu öğrenen Otamış kaçmak istedi, ancak fırsat bulamadı ve el Müstaîn'den yardım diledi, fakat el-Müstaîn ona yardım etmedi. Bu şekilde iki gün bekledikten sonra gelenler saraya girip Otamış'ı ve kâtibi Şûcâ'ı yakalayıp öldürdüler ve Otamış'ın evlerini yağmaladılar. Bu yağmalama sırasında bütün mallarıyla birlikte her şeyine el koydular.

Otamış öldürülünce el-Müstaîn Ebû Sâlih Abdullah b. Muhammed b. Yezdâd'ı vezir tayin ederek el-Fazl b. Mervân'ı da Dîvânu'l-harâc'taki görevinden azledip bu göreve İsâ b. Ferhânşâh'ı tayin etti. Ahvâz'ın yönetimini Vasîf'e, Filistin'i de Küçük Boğa'ya verdi. Küçük Boğa Ebû Sâlih'e kızmış, o da çekip Bağdâd'a gitmişti. Bunun üzerine el-Müstaîn Muhammed b. el-Fazl el-Cercerâî'yi vezir tayin etmişti. Ayrıca Dîvânu'r-resâil başkanlığına da Saîd b. Hamîd getirilmişti. Bu tayinlerden sonra el-Hamdûnî adlı şair şu mısraları yazmıştı:

«Saîd'in iki bilinmez hazinesi vardı,
Yine de o bir kılıç kuşandı.

Allah'ın nice âyetleri vardır ve bu da,
Hakkımızda inen bir âyettir.»

Çeşitli Olaylar

Bu yılda meşhur şair Ali b. Cehm b. Bedr sınır boylarına doğru giderken Halep yakınlarında karşısına çıkan Kelb kabilesine mensup bazı süvariler tarafından yakalanıp öldürülmüş ve elinde bulunanlara el konmuştu.

Yine bu yılda Ca'fer b. Abdülvâhid kadılıktan ayrılarak yerine Ca'fer b. Muhammed b. Osman el-Bercemî el-Kûfî tayin edildi. Bu azil ve tayinin 250 yılında olduğu da kaydedilir.

Bu yıl içinde Rey'de büyük bir deprem meydana gelmiş, bu sarsıntı sırasında şehrin bir çok evleri yıkılınca halkının büyük bir kısmı enkaz altında kalmış ve diğerleri de şehri terkederek şehrin varoşlarında bir yere konaklamışlardı.

Bu yılda hacc emîrliği görevini Mekke valisi olan İmâm Abdüssamed b. Mûsâ b. Muhammed b. İbrâhim ifa etmişti.

Bu yılda Endülüs hâkimi Muhammed, oğlu komutasında Elbe şehri üzerine bir ordu göndermiş, bu ordu ayrıca Frankların diğer kalelerine de hücum etmişti. Ordunun süvarileri bu sınırlarda bir hayli at oynatıp bir çok ganimetler ele geçirmiş ve gayet sarp kaleleri fethetmişlerdi.

Bu yılın 13 zilkade (28 aralık 863) günü İfrîkiye hâkimi Ebû İbrâhim Ahmed b. Muhammed b. Ağleb vefat etti. Ölümü üzerine yerine kardeşi Ziyâdetullah b. Muhammed b. el-Ağleb geçmişti. Ziyâdetullah bu makama geçince o dönemin Sicilya emîri bulunan Hafâce b. Süfyân'a durumu bir mektupla bildirerek kardeşinin öldüğünü ve kendisinin yerine geçtiğini yazmış, onu da Sicilya'daki emîrliğinde bıraktığını bildirmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİNCİ (M. 864-865) YILI OLAYLARI

Yahyâ b. Ömer et-Tâlibî'nin İsyânı ve Öldürülmesi

Künyesi "Ebû'l-Hüseyn" olan Yahyâ b. Ömer b. Yahyâ b. el-Hüseyn b. Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib Kûfe'de isyan etti. Annesi Fâtıma binti el-Hüseyn b. Abdullah b. İsmâil b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib idi.

Ebû'l-Hüseyn bir hayli darlık çekmiş, bir ara kendisine biraz borç para lâzım olmuş ve bu konuda bir hayli sıkıntılar geçirmişti. el-Mütevekkil zamanında Horasân'dan gelmekte olan ve aynı zamanda et-Tâlibiyyûn'un işleriyle görevli bulunan Ömer b. Farac ile karşılaşmıştı. Ömer'le konuşup ona olan yakınlığını anlattıysa da Ömer ona sertçe davranıp hapsetmişti. Akrabaları ona kafil oluncaya kadar bir müddet içeride kalmış, nihayet bu kefaletten sonra serbest bırakılınca Bağdâd'a gitmiş, orada ikamet etmişti. Buradaki günlerini büyük bir sefalet içerisinde geçirmekteydi, bu yüzden kalkıp Sâmerrâ'ya gitmiş ve Vasîf ile görüşerek kendisine bir nafaka bağlanmasını istemişti. Ancak Vasîf ona sertçe davranıp: «Senin gibi adamlara neden nafaka bağlanacakmış?» diye çıkışmıştı.

Ebû'l-Hüseyn bunun üzerine çekip Kûfe'ye gitmişti. O sırada Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'in Kûfe valisi bulunan Eyyûb b. el-Hasan b. Mûsâ b. Ca'fer b. Süleyman el-Hâşimî orada görev yapmakta idi. Bu arada Ebû'l-Hüseyn Kûfe'de bedevîlerden, Kûfe halkından ve diğerlerinden etrafına topladığı bir kitle ile "el-Fellûce" denilen yere gelmiş, posta görevlileri durumu Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'e bildirmişlerdi. Muhammed b. Abdullah b. Tâhir de Kûfe valisi Eyyûb'a ve Sevâd bölgesinin valisi bulunan Abdullah b. Mahmûd es-Serahsî'ye haber gönderip, bir araya gelerek Yahyâ b. Ömer'e karşı savaşmalarını emretmişti. Yahyâ b. Ömer Kûfe'deki beytülmâl üzerine yürüdü, orada bulunan her şeyi almak üzere yola koyulmuştu. Nakledildiğine göre, beytülmâlde iki bin dinar ve yetmiş bin dirhem bulunuyordu. İsyan haberi Kûfe'de yayılmıştı. Hapishanelere giderek mahkûmları serbest bırakmış, görevlileri de kovmuştu. Bu şekilde harekâtına devam ederken Abdullah b. Mahmûd es-

Serahsî yanındakilerle birlikte Yahyâ b. Ömer'le karşılaşmış, aralarında meydana gelen çarpışmada Yahyâ b. Ömer ona bir darbe indirerek yüzünden yaralamış, böylece Abdullah yanındakilerle birlikte yenilgiye uğramıştı. Bu mağlûbiyetten sonra Yahyâ b. Ömer'in adamları karşı tarafın elindeki bütün mal ve davarlara el koymuşlardı.

Bundan sonra Yahyâ Kûfe çevresine çıkmış, orada bulunan Zeydîlerden ve bölge halkından bazıları ona katılmışlardı. Oradan Vâsıt'a vardı. el-Bustân'da ikamet eden Yahyâ'nın etrafındakiler bir hayli çoğalınca Muhammed b. Abdullah, Hüseyn b. İsmâil b. İbrâhim b. el-Hüseyn b. Mus'ab'ı güçlü kuvvetli bir kitle ile göndermiş, bu giden kuvvetler Yahyâ'nın üzerine vararak ona yakın bir yerde karargâhlarını kurdukları halde üzerine gitmemişlerdi. Yahyâ önden, el-Hüseyn de arkasından Kûfe'ye varıncaya kadar yollarına devam ettiler. Yolda "Vech el-Füls" diye meşhûr olan Abdurrahman b. el-Hattâb Kûfe'ye girmeden evvel onunla karşılaşıp çarpışmağa girişti. Bu çarpışmalarda Abdurrahman hezimete uğrayarak Şâhî tarafına doğru kaçmış, el-Hüseyn de onunla birlikte oraya çekilmiş ve Şâhî'de konaklamışlardı.

Bütün Zeydîler Yahyâ b. Ömer'in etrafında toplanmış, o da Kûfe'de ehl-i beyt'e itaate davet etmiş ve etrafında bir hayli kimse birikerek kendisine ısınmış, ayrıca Bağdâd halkından da kalabalık bir kitle ona tâbi olmuştu. Kûfe halkından bizzat tanıyıp kendilerini yakından bildiği ve Şiîliklerinde şüphesi olmayan kimseler ona bey'at etmişlerdi. Fakat bu arada dinle ilgileri bulunmayan ve dinî hamiyetleri olmayan bir kitle de bunların arasına karışmıştı.

el-Hüseyn b. İsmâil, Şâhî'de bir müddet ikamet edip dinlenmiş ve kendisine bazı yardımcı kuvvetler ulaşmıştı. Diğer taraftan Yahyâ b. Ömer de Kûfe'de ikamet ederek savaş hazırlıklarına girişmiş, her türlü silâhını hazırlamıştı. Bu arada hiç bir savaş tecrübesi olmayan Zeydîlerden bazıları el-Hüseyn b. İsmâil üzerine yürümesi konusunda acele etmesini söylemişler ve bu hususta ona ısrar etmişlerdi. Nihayet Yahyâ b. Ömer yanına el-Heysam el-İclî ve benzeri kimselerle Kûfe halkından hiç bir savaş tecrübesi ve cesareti olmayan yaya askerler alarak 13 Recep (20 Ağustos) pazartesi gecesi yola çıktı. Bütün geceyi yolda geçirdiler, sabaha çıktıklarında el-Hüseyn'in bulunduğu yere varmışlardı. el-Hüseyn ise dinlenmiş durumdaydı. Fecir karanlığında üzerlerine saldırdılar. el-Hüseyn'in adamları üzerlerine gelince onları hezimete uğratmış ve kılıçtan geçirmeğe başlamışlardı. Alınan ilk esirlerden birisi el-Heysam el-İclî idi. Kûfe halkından olan yaya askerler iyice bozguna uğramıştı, çünkü bunların büyük bir ekseriyeti silâhsızdı. Böylece atlar onları savaş alanında çiğnemişti.

Nihayet askerler Yahyâ b. Ömer'i tanımışlardı. Üzerinde bir zırh vardı. Atından düşmüştü; Hâlid b. Ümrân'ın bir oğlu yanında durmuş, ona:

«Geçmiş olsun.» dediğinde kendisini tanımamıştı. Hâlid b. Ümrân'ın oğlu Yahyâ'nın Horasân halkından birisi olduğunu zannetmiş, ancak üzerinde zırh bulunduğunu görünce yanındaki birine inip onu öldürmesini ve başını kesip getirmesini emretmişti. Yanında bulunanlardan birisi Yahyâ b. Ömer'i tanıyınca da başı alıp Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'e götürmüştü. Anlatıldığına göre, bir başkası da onu kendisinin öldürdüğünü iddia etmişti. Muhammed b. Abdullah bu kesik başı el-Müstaîn'e göndermiş, Yahyâ'nın başı bir müddet Sâmerrâ'da asılı olarak halka gösterildikten sonra halka teşhir edilmesi için Bağdâd'a geri gönderilmişti. Ancak Muhammed b. Abdullah b. Tâhir gelen kesik başı Bağdâd'da halkın toplanmasından korkarak teşhir etmemiş, bir sandığa koyup cephaneliğe atmıştı.

Diğer taraftan el-Hüseyn b. İsmâil öldürülenlerin bazılarının kelleleri ile birlikte esirleri Bağdâd'a göndermiş, burada hapsedilmişlerdi. Nihayet Muhammed b. Abdullah bunların affedilmesi dileğinde bulunmuş ve esirlerin serbest bırakılıp başların gömülmesi ve asılarak halka gösterilmemesi emredilmişti. Verilen emirler aynen yerine getirildi.

Yahyâ b. Ömer'in öldürüldüğü haberi Bağdâd'a ulaşınca Muhammed b. Abdullah b. Tâhir makamında oturup tebrikleri kabul etmiş, bu merasim sırasında Dâvud b. el-Heysem Ebû Hâşim el-Ca'ferî yanına girerek kendisine şöyle hitap etmişti: «Ey emîr! Sen öyle bir adamın ölümünü kutluyorsun ki, şayet Rasûlullah (s.a.v.) hayatta olsaydı bu adamın ölümünden dolayı kendisine taziyeye gidilirdi.» Muhammed hiç bir söz söylememiş ve Dâvud da çıkıp gitmişti.

Bir çok şair Yahyâ b. Ömer'in öldürülmesi üzerine onun gayet iyi bir insan, dindar bir kişi olması münasebetiyle mersiyeler yazmışlardı. Bazıları şöyle demişti:

«Atlar üzüntüden, keskin kılıçlar ise ölümüne duydukları acıdan
Yahyâ'ya ağlamıştır.
Irak'ın doğusu batısı ile münzel olan Kitab onun için ağlamıştır.
Namazgâhlar, Mescid-i haram, rükün, Hicr... hepsi birden onun
için bağırıp çağırmaktadırlar.
Ebû'l-Hüseyn'in öldürüldüğü haberi verildiği gün nasıl oldu da
gök üzerimize kapanmadı?
Peygamber'in kızları üzüntülerinden ağlar ve başkalarını da
kedere boğarak göz yaşlarını akıtırlar.
Bayağı insanların kılıçları o güler ve güzel yüzü
parçalayıvermişti.
Onun ölümü Ali ve Hüseyin'in öldürülmesini hatırlatıyor, ki
o gün Rasûlullah'a ezâ edildiği gündür.»

el-Hasan b. Zeyd el-Alevî'nin İsyanı

el-Hasan b. Zeyd b. Muhammed b. İsmâil b. Zeyd b. el-Hasan b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib Taberistân'da isyan etti.

Muhammed b. Abdullah b. Tâhir Yahyâ b. Ömer'i mağlûp edip ona karşı zafer elde edince el-Müstaîn ona Sultan'ın köylerinden olup Taberistân'da bulunan önemli iktâ'lardan birisini iktâ' etmişti. Burası Deylemîlerin sınırlarına yakındı. İktâ' edilen bu yerler Kulâr ve Şâlûs adlarında iki yer idi. Bu iki yerin karşı tarafında Deylemîlerin odun kestikleri ve davarlarını otlattıkları bir yer vardı ve bu bölge sahipsizdi, mevât (ölü) arazi hükmünde idi. Buralarda küçük su birikintileri bulunuyordu, aynı zamanda ağaçları bol ve otu çok olan bir yerdi. Bunun üzerine Muhammed b. Abdullah yeni iktâ' edilen bu yerleri uhdesine geçirmek üzere adamı Câbir b. Hârûn en-Nasrânî'yi oraya göndermişti. O günlerde Taberistân valisi Süleyman b. Abdullah b. Tâhir b. Abdulah b. Tâhir idi ve o Muhammed b. Tâhir b. Abdullah b. Tâhir'in ahfâdındandı. Muhammed b. Evs el-Belhî de Süleyman üzerinde bayağı otorite kurmuş bulunuyordu. Muhammed b. Evs kendi çocuklarını Taberistân bölgesinin bütün illerine dağıtmıştı, ancak bunlar son derece kötü, sefih kimseler oldukları için halk onlardan ve babalarından, ayrıca da Süleyman'ın kötü davranmalarından şikâyette bulunmuştu.

Muhammed b. Evs el-Belhî Taberistân halkı ile barış halinde olmasına rağmen Deylemîlerin ülkesine saldırıp onlardân esirler almış, bazı kimseleri öldürmüş ve onun bu tavrı Taberistân halkını bir hayli üzmüştü. Muhammed b. Abdullah'a iktâ' edilen bu yerleri almak üzere gelen oraya vardığında Câbir b. Hârûn halkın istifade etmekte olduğu o mevât arazilerle bitişik olan Külâr ve Şâlûs köylerinde develerini otlatıp bu mevât araziye de tecavüz etmişti.

Bu bölgede iyilikleriyle ve dürüstlükleriyle meşhur iki kardeş vardı, bu mevât araziyi Deylemîlerden koruyorlardı. Bunlar başkalarına iyiliklerde bulunan, son derece fazilet sahibi iki kardeş idiler. Birisinin adı Muhammed, öbürününki de Ca'fer olup Rüstem'in çocuklarıydılar. Muhammed b. Abdullah'ın adamı Câbir b. Hârûn en-Nasrânî'nin mevât araziye tecavüz edip develerini orada otlatmasını hoş karşılamamışlardı. Bu bölgede iki kardeşe itaat edilmekte idi. Câbir'i bu mevât araziye yaptığı tecavüzden alıkoymak için bölge halkından bazılarını ve kendilerine itaat edenleri bir araya toplamışlardı. Onların bu şekilde toplandıklarını duyan Câbir korkup kaçmış ve Süleyman b. Abdullah'ın yanına gitmişti. Ancak Muhammed ve Ca'fer kardeşlerle yanındakiler Taberistân valisinden korkup komşuları Deylemlilere haber göndererek aralarında akdetmiş oldukları barış andlaşmasını hatırlatmış ve Muhammed b. Evs el-Belhî'nin top-

raklarına girerek bazı kimseleri esir alıp, bazılarını öldürmesinden dolayı özür dilemişler ve Süleyman b. Abdullah ve benzeri kimselere karşı savaşma konusunda yardımlaşmaya davet edip bu konuda ittifak etmişlerdi.

Sonra Rüstem'in bu iki oğlu onlara uyanlarla birlikte Ebû Tâlib'in neslinden gelip adı Muhammed b. İbrâhim olan birisine mektup yazıp kendisine bey'at etmek istediklerini bildirmişlerdi. O sıralarda Taberistân'da oturmakta olan bu şahıs bu teklifi reddedip onlara: «Ben size benden daha güçlü ve bu işin ehli olan birisini söyleyeyim de bu teklifi ona yapınız.» demiş, sonra da onlara el-Hasan b. Zeyd'i teklif etmişti. O sıralarda Rey' de bulunan el-Hasan b. Zeyd'e adam gönderip Muhammed b. İbrâhim'in mektubunu kendisine aktararak onu Taberistân'a davet ettiler. Bu davete icabet eden el-Hasan b. Zeyd kalkıp onlara gitmiş, böylelikle Deylemîlerin Külâr, Şâlûs ve er-Rûyân halkının ittifak etmesi ile ona bey'at etmişler ve hepsi birden bu bey'ati onaylamıştı. Bu bey'atten sonra İbn Evs'in görevlilerini kovmuşlar, onlar da çekip Süleyman b. Abdullah'a gitmişlerdi. Sonra Taberistân ve Samağân halkı ile Dağ bölgelerinin halkı el-Hasan b. Zeyd'e katılmıştı. Ayrıca Kadûsiyân halkı ile Leys b. Katâd onlara katıldığı gibi bazı sefîh kimseler de aralarına karışmıştı.

Bundan sonra kendilerine en yakın yer olan Âmül'e doğru yürüyüp şehre yakın bir yere gelmiş, bu arada İbn Evs yanında bulunan birliklerle bunları buraya sokmamağa ve Âmül'ü onlara karşı müdafaa etmeğe girişmiş, aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş, ancak bu arada el-Hasan b. Zeyd bir fırsatını bulup bir grup askerle Âmül'e girmişti.

İbn Evs el-Hasan b. Zeyd'in askerlerinden bazılarıyla çarpışıp dururken onun Âmül'e girdiğini öğrenmiş, bunun üzerine en azından kendi canını kurtarmağa çalışarak kaçıp Süleyman'ın yanına gitmişti. Bu arada Âmül'e hâkim olan el-Hasan b. Zeyd güçlenmiş ve yağma yapıp karışıklık çıkarmak isteyen bir çok kişi etrafında birikmişti. el-Hasan Âmül'de bir kaç gün kaldıktan sonra Süleyman b. Abdullah'ın bulunduğu Sâriye'ye doğru gidip onunla savaşmak istedi. Süleyman b. Abdullah askerleriyle el-Hasan'a karşı çıkıp Sâriye şehrinin dışında karşılaşmış, şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Ancak bu arada el-Hasan'ın kumandanlarından bazıları Sâriye'ye doğru kayıp gitmiş ve şehre girmişlerdi. el-Hasan'ın askerlerinin şehre girdiğini öğrenen Süleyman yenilgiye uğramış, yanındakilerle birlikte çoluk çocuğunu, bütün mallarını, ağırlıklarını Sâriye'de terkederek kaçmıştı. Böylelikle el-Hasan ve adamları Sâriye'de bulunan her şeye sahip olmuşlardı. Hanımlarına ve evlâtlarına hiç zarar verilmeden develere bindirilip Cürcân'a Süleyman'ın yanına gönderildi. Mallarına gelince, tamamen yağmalanıp askerler arasında taksim edildi.

Anlatıldığına göre Süleyman kendi arzusuyla mağlûp olmuştu, çünkü o sıralarda bütün Tâhirîler tamamen Şiîleşmişlerdi. el-Hasan b. Zeyd Ta-

beristân'a geldiğinde Süleyman Şîlliğe olan meylinden dolayı onunla çarpışmayı arzu etmemişti. Karşı karşıya geldiklerinde Süleyman mağlûp olmuş, böylece bütün Taberistân el-Hasan'ın emrine girmiş, bunun üzerine de el-Hasan akrabalarından birinin komutasında bir orduyu Rey üzerine göndermişti. Bu giden akrabası da aynı ismi, yani el-Hasan b. Zeyd adını taşımaktaydı. Rey'e varıp orayı hakimiyeti altına almış ve Tâhirîlerin valisini oradan kovup yerine adı Muhammed b. Ca'fer olan bir Alevîyi görevlendirerek oradan ayrılmıştı.

Nihayet bu haberler el-Müstaîn'e ulaşmıştı. O günlerde halifenin işlerini Vasîf yürütmekteydi, kâtibi de Ahmed b. Sâlih b. Şîrzâde'ydi. Bunun üzerine el-Müstaîn İsmâil b. Ferrâşe'yi bir orduyla birlikte Hemedân'a gönderip orada ikamet etmesini ve el-Hasan b. Zeyd'in süvarilerinin buraya girmesini engellemesini emretmişti. Bunun dışında kalan bölgeler ise Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'in inisiyatifinde olduğu için buraları korumak kendisine aitti.

Muhammed b. Ca'fer et-Tâlibî Rey'de iyice yerleşip buranın halkına karşı hiç de hoşa gitmeyecek davranışlarda bulunmuştu. Bu arada Muhammed b. Tâhir b. Abdullah b. Tâhir Şâh b. Mikâl'in kardeşi Muhammed b. Mîkâl adında birisinin komutasında bir orduyu Rey üzerine sevk etti. İbn Mîkâl Muhammed b. Ca'fer et-Tâlibî ile şehrin dışında karşılaştı, yapılan savaşta Muhammed b. Ca'fer'i esir alarak onu ve ordusunu mağlûp etti. İbn Mîkâl bunun üzerine Rey'e girerek orada ikamet etmişti. Bu olay üzerine el-Hasan b. Zeyd Vâcin adında bir adamının komutasında Rey üzerine asker göndermiş, oraya vardıklarında Muhammed b. Mîkâl bu gelen orduya karşı koymuş, çarpışmalar ve İbn Mîkâl hezimete uğrayarak Rey şehrine girip orada kaleye kapanmıştı. Ancak Vâcin ve adamları onu kovalayıp öldürmüşler ve Rey tekrar el-Hasan b. Zeyd ve adamlarına teslim olmuştu.

Bu yılın Kurban Bayramı arefesinde Küçük Hüseyin'in oğlu Ahmed b. İsâ b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib (r.a.) isyan etmişti. Ayrıca İdris b. Mûsâ b. Abdullah b. Mûsâ b. Abdullah b. el-Hasan b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib ortaya çıkmıştı. Ahmed b. İsâ Rey halkına bayram namazını kıldırmış ve halkı Rasûlullah'ın ehl-i beytine tâbi olmağa çağırmıştı. Muhammed b. Ali b. Tâhir onunla çarpışmış, ancak Muhammed bu çarpışmada yenilince Kazvîn'e gitmişti.

Çeşitli Olaylar

el-Müstaîn Ca'fer b. Abdülvâhid'e kızmıştı. Ca'fer b. Abdülvâhid eş-Şâkiriyye birliklerine gönderilmiş, fakat Vasîf onun eş-Şâkiriyye askerlerini bozacağın iddia edince rebiyülevvel (nisan-mayıs) ayında Basra'ya sürgün edilmişti.

Yine bu yılda Ebû'ş-Şevârib gibi Ümeyyeoğullarından bazı kimselerle Hz. Osman taraftarlarından olup Dârû'l-Âmme'de çalışanların rütbeleri indirilmişti. Ayrıca el-Hasan b. Afşîn de bu yılda hapisten çıkarılmıştı.

«Beşâşât» diye meşhur olan Ca'fer b. Fazl b. İsâ b. Mûsâ Mekke valiliğine tayin edilmişti.

Bu yılda Humus halkı ve Kelb kabilesinden bir grup Mâzyâr b. Kârin'in kardeşi olan el-Fazl b. Kârin adındaki valilerine hücum etmiş ve onu öldürmüşlerdi. Bunun üzerine el-Müstaîn Mûsâ b. Boğa'yı ramazan (ekim) ayında Humus üzerine göndermiş, Humus halkı onu ve gelenleri Humus ile er-Resten arasında karşılayıp savaşmışlar, fakat Mûsâ b. Boğa onları mağlûp ederek Humus'u hakimiyeti altına almış ve halkından çok kimseyi öldürüp şehri yaktığı gibi şehrin ileri gelenlerinden bir grubu da esir almıştı.

Bu yılda Kadı Ca'fer b. Ahmed b. Ammâr ile Basra kadısı olan Ahmed b. Abdülkerim el-Havrânî et-Teymî vefat etmişlerdi.

Yine bu yılda Ahmed b. el-Vezîr Sâmerrâ kadılığına tayin edilmişti. eş-Şâkiriyye ve diğer ordu birlikleri Fars'da Abdullah b. İshâk b. İbrâhim üzerine saldırarak evini yağmalamışlar ve Muhammed b. Hasan b. Kârin'i öldürmüşlerdi. Abdullah b. İshâk da kaçmıştı.

Muhammed b. Tâhir Horasân'dan bir askerî birliği Kâbül'e sevketmiş, bu birlik orada iki fil ve bazı putlar alıp getirmişti.

Bu yılın hacc emîrliği görevini ise Mekke valisi olan Ca'fer b. el-Fazl Beşâşât ifa etmişti.

Emîrliği bir yıl, altı gün sürmüş olan İfrîkiye emîri Ziyâdetullah b. Muhammed b. el-Ağleb bu yılda vefat etmişti. Onun vefatı üzerine, yerine yeğeni olan Muhammed b. Ebî İbrâhim Ahmed b. Muhammed b. Ağleb geçmişti.

Bu yılda el-Mütevekkil'in veziri olan Muhammed b. el-Fazl el-Cercerâî vefat etmişti. Ayrıca el-Mu'tasım'ın vezirliğini yapmış olan el-Fazl b. Mervân Sürre-men-reâ (Sâmérrâ)'da vefat etmişti. Yine bu yılda meşhur bir şair olup 162 (778-779) yılında dünyaya gelmiş olan el-Halî' el-Hüseyn b. ed-Dahhâk vefat etmişti.

Ebû Bekr es-Sekafî'nin ahfâdından olan Mısır kadısı el-Hâris b. Miskîn de bu yılın rebiyülevvel (nisan-mayıs) ayında vefat etmişti. Ayrıca Hafız Nasr b. Ali b. Nasr b. Ali el-Cehzamî de bu yılda vefat edenler arasındaydı.

Ebû Zeyd, el-Asmaî ve Ebû Übeyde'den rivayetlerde bulunan büyük dil bilgini Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed es-Sahtiyânî de bu yılda vefat etmişti. Başka bir rivayette ise, onun daha evvel vefat ettiği kaydedilir. Doğrusunu ve gaybı Allah Teâlâ daha iyi bilir.

HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ BİRİNCİ (M. 865) YILI OLAYLARI

Bâğır et-Türkî'nin Öldürülmesi

Bu yılda Vasîf ve Boğa, Bâğır et-Türkî'yi öldürttüler.

Bâğır et-Türkî el-Mütevekkil'in katillerinden biri olup bu görevi yerine getirdiğinden dolayı maaşı arttırılmış ve kendisine mükâfat olarak bazı iktâlar verilmişti. İktâ' edilenlerden bazıları Kûfe sevâdından bir kaç köy olmuştu. Bâğır buraları Bârû-Semâ halkından bir adama iki bin dinar karşılığında iltizâm etmişti. Bu bölgenin halkından "İbn Mârimme" diye adlandırılan birisi Bâğır'ın mültezimine saldırmış, ancak yakalanıp hapsedilmiş ve prangalara vurulmuştu. İbn Mârimme kurtulduktan sonra Sâmerrâ'ya gelmiş ve o günlerde devletin üst kademelerinde bulunan Boğa eş-Şarâbî'nin adamlarından olan, eski arkadaşı Delîl b. Yakûb en-Nasrânî'ye rast gelmişti. Bâğır de Boğa'nın komutanlarından birisiydi, ancak Delîl Boğa'yı Ahmed b. Mârimne'ye zulmetmekten alıkoymuştu. Bâğır böylece bundan vazgeçmiş, ancak Delîl ile zıtlaşmışlardı. Bâğır et-Türkî son derece cesur olduğu için Boğa ve diğerleri ondan çekinirlerdi. Bâğır bir gün 250 yılının zilhicce (865 ocak) ayında sarhoş bir vaziyette hamamda bulunan Boğa'nın yanına girip şöyle der: «Delîl'i öldüren öldürülür.» Bunun üzerine Boğa ona şöyle karşılık verir: «Eğer çocuklarımdan birisini isteseydin seni bundan alıkoymazdım. Biraz daha bekle, çünkü hilâfetin bütün işleri Delîl'in elindedir. Onu azledip yerine bir başkasını tayin edeyim, sonra ona istediğin gibi davranırsın.»

Boğa sonra Delîl'e haber gönderip göreve gelmemesini emretmiş, durumu bildirmişti, ayrıca onun yerine başka kâtipler de edinmişti. Bâğır Delîl'in azledildiğini zannetmiş ve heyecanı yatışıp siniri gitmişt. Boğa aralarını bulmuş olmasına rağmen Bağır hâlâ Delîl'i tehdit ediyordu. Bu arada Bâğır el-Müstaîn'in hizmetinde bulunmuş ve bu durum halifeye iletilmişti.

Boğa'nın bir gün evinde istirahat etmekte bulunduğu bir sırada el-Müstaîn yanında bulunanlara şöyle sormuştu: «İtâh hangi görevlerde bulunuyordu?» Vasîf ona İtâh'ın ifa ettiği görevleri anlatınca el-Müstaîn:

«Bütün bu görevleri Bağır'a devretmeni istiyorum.» demiş, Delîl de bunu işitince hemen kalkıp Boğa'ya gitmiş ve ona şöyle demişti: «Sen evinde otur da onlar seni azletmeye çalışsınlar. Şunu iyi bil ki şayet azledilecek olursan öldürülürsün.»

Bunun üzerine Boğa hemen o gün kalkıp Dâru'l-hilâfe'ye gitmiş ve Vasîf'e sormuştu: «Beni azletmek mi istedin?» Ancak Vasîf ona halifenin ne yapmak istediği konusunda hiç bir bilgisinin olmadığına dair yemin edince her ikisi Bâğır'ı saraydan çıkarmak ve aleyhinde bir tuzak kurup işini bitirmek üzere anlaştılar. Bâğır'ın görev başına getirilmesi, hil'atlerin ona verilerek kendilerinin yerine görevlendirilmesinden endişe etmişlerdi. Bâğır yanındakilerle birlikte kendisine kurulan bu tuzağı anlayınca daha önce el-Mütevekkil'in öldürülmesinde kendisine bey'at edenler ve başka adamlarıyla birlikte bir toplantı yapmış, el-Mustaîn, Boğa ve Vasîf'i öldürmek üzere ahidleşmişler ve bu konudaki anlaşmalarını tazelemişlerdi. Bâğır adamlarına şöyle demişti: «el-Mu'tasım'ın veya el-Vâsık'ın oğullarından birine bey'at edelim, böylece bu iki adamın yerine devlet işlerine biz hâkim olalım, her şey elimizde olsun.» Bu sözlerini adamları da uygun bulmuştu.

Ancak bunu haber alan el-Müstaîn Boğa ve Vasîf'e adam gönderip onları çağırtmış ve şöyle demişti: «Beni hilâfete sizler getirdiniz, şimdi de öldürmek mi istiyorsunuz?» Her ikisi ona yeminler ederek bundan haberleri olmadığını söyleyince el-Müstaîn Bâğır'ın yapmak istediklerini anlatmış ve hep birlikte Bâğır ve Türklerden iki adamı daha yakalayıp hapsetmek üzere anlaşmışlardı. Sonra Bâğır'ı çağırdılar, yanında bulunan bazı adamlarıyla birlikte saraya gelince de onu yalnız başına bırakıp bir hamama hapsettiler.

Bâğır'ın hapsedildiğini işiten adamları ve diğer Türkler halifenin atlarının bulunduğu ahıra hücum ederek burayı yağmalayıp atları binerek götürmüşler ve sarayı da silâhla, kuşatmışlardı. Bunun üzerine Boğa ve Vasîf Bâğır'ın öldürülmesini emrettiler ve öldürüldü.

el-Müstaîn'in Bağdâd'a Gitmesi

Bâğır'ın öldürülmesi haberi adamları ve Türklerden o savaşçı kitleye ulaşınca bunlar hemen sarayı sarmışlar, ancak el-Müstaîn, Boğa, Vasîf, Şâhek el-Hâdim, Ahmed b. Sâlih b. Şirzâde ve Delîl bir torpido gemisine binerek Bağdâd'a kaçmışlardı. Türk kumandanlardan bazıları bu isyancılara gelip sarayın çevresinden dağılmalarını söylemişlerse de bunlar oradan ayrılmamışlardı. Ancak el-Müstaîn, Boğa ve Vasîf'in saraydan ayrıldıklarını öğrenince pişman olmuşlar ve hemen oradan Delîl'in evine yö-

nelerek akrabalarının ve komşularının evlerine girip yağmalamışlar ve evin tavanındaki kerestelere ve davarların yemlerine varıncaya kadar her şeyi alıp götürmüşlerdi. Bağdâd'a vardıklarında İbn Mârimme hastalanmış, Delîl onu ziyaret etmiş ve: «Hastalığının sebebi nedir?» diye sormuş, İbn Mârimme şöyle cevap vermişti: «Pranganın yaralamış olduğu yerler iltihap yaptı.» Bunun üzerine Delîl: «Pranganın yaralaması senin hilâfete muhalefet etmenden dolayıdır ve fitneye sebep olduğun içindir.» demişti. İbn Mârimme o günlerde vefat etmiştir. Şairler onun ölümüyle ilgili bir takım şiirler yazmışlardı ki biri şudur:

«Ömrüme yemin olsun ki Bâğır'ı öldürdüler;
Bâğır yok edici bir savaşa neden olmuştur.
İki halifeyle iki komutan geceleyin kaçıp gemiye bindiler,
Onları götürecek kaptanlarını çağırdılar,
O da düşmanlarından evvel orada hazır bulundu.
Onları süratli bir gemiye bindirdi,
Ve bir hayli hızlı yol aldılar.
İbn Mârimme'nin değerine gelince;
Onunla dehşetli savaşlar kazanılırdı.
Ancak Delîl'in yaptığına ne demeli?
Cenab-ı Allah onunla o suçluları rüsvay etmiştir.
Şafak sökmeden evvel Bağdâd'a vardılar,
Ancak hoşlanmayacakları bir yere ulaştılar.
Keşke şu gemi bize ulaşmasaydı da,
Allah gemiyi içindekilerle batıraydı.»

Bu isyancı Türkler halkın Bağdâd'dan ayrılmasına engel olmuş, hattâ gemisini kiraladıkları bir denizciyi de yakalayıp dövdükten sonra gemisinin direğine asmışlar, böylelikle gemiciler Sâmerrâ'dan Bağdâd'a halkı taşımaktan vazgeçmişti. Ancak bazıları bunu gizlice yapıyorlardı.

el-Müstaîn 5 muharrem (6 şubat) günü Bağdâd'a varıp Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'in evinde konaklamıştı. Bu arada Ca'fer el-Hayyât ve Süleyman b. Yahyâ b. Muâz hariç diğer komutanlar, kâtipler, görevliler, Hâşimoğullarıyla birlikte Boğa ve Vasîf'in adamlarından bazıları hep birlikte Sâmerrâ'dan Bağdâd'a gelmişlerdi.

el-Mu'tezz Billâh'a Bey'at Edilmesi

Bu yıl el-Mu'tezz Billâh'a bey'at edildi. el-Müstaîn Bağdâd'a gelip yerleştikten bir müddet sonra karışıklık çıkaran Türk kumandanlarından bazıları gelip huzuruna çıkmış, kendilerini acındırarak ayaklarına kapanmış ve af dileyip rızasını istemişlerdi. el-Müstaîn onlara şöyle demişti:

«Siz isyan çıkaran fesatçı kimselersiniz. Çoluk çocuğunuzun yanınıza gelmesini istediniz, ben de iki bin civarında çocuğunuzu size ulaştırmadım mı? Ayrıca dört bin civarındaki evlenme çağına gelmiş olan kızlarınızı da yanınıza ulaştırmadım mı? Bu ve buna benzer bir çok isteklerinizi yerine getirdim. Sizlere bol bol para ve nimetler dağıttım. Öyle oldu ki altın ve gümüşten kap kacak kullanmağa başladınız. Bense bu gibi zevklerden ve nimetlerden kendimi uzak tutarak sizin ihtiyaçlarınız için ve gönlünüz olsun diye her şeyi sizlere verdim. Ama sizler daha çok bozgunculuk yapıp, isyan çıkarıyorsunuz.» Onlar halifenin bu sözlerine rağmen tekrar yalvarmalarına devam etmişler ve kendilerini affetmesini istemişlerdi. Bunun üzerine el-Müstaîn de: «Peki, sizi affettim ve sizden hoşnut oldum.» diye karşılık vermişti.

Bu hey'ette bulunan ve adı Baybek olan birisi şöyle demişti: «Eğer bizden hoşnut isen o halde kalk bizimle birlikte Sâmerrâ'ya gel, Türkler orada seni beklemektedirler.» Bu sözleri üzerine Muhammed b. Abdullah adamlarından birisine emretmiş, kalkıp Baybek'i tokatlamıştı. Muhammed b. Abdullah: «Şuna bak, Müminlerin emîrine: "Kalk, bizimle gel." diyor.» demişti. Ancak el-Müstaîn tebessüm ederek: «Bunlar yabancıdırlar, sözü nasıl söyleyeceklerini bilmezler.» diye Muhammed b. Abdullah'a hatırlatmada bulunmuş ve dönüp onlara da şöyle demişti: «Sizler Sâmerrâ'ya dönünüz, sizin her türlü ihtiyaçlarınızı karşılayacağım. Benim oraya gelmem meselesine gelince, bunu da düşüneceğim.» Bunun üzerine son derece ümitsizce kalkıp geri döndüler. Ancak Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'in Baybek'e karşı olan davranışı onları kızdırmıştı. Diğer adamlarına bu olayı onları kışkırtmak gayesiyle biraz da saptırarak anlatmış ve onları el-Müstaîn'i görevinden azletmeleri için teşvik etmişlerdi. Bunun üzerine el-Mu'tezz'i hilâfet makamına getirme konusunda anlaştılar. O sırada el-Mu'tezz el-Müeyyed ile birlikte sarayın hapishanesinde bulunuyordu, kapılarında nöbetçiler vardı. Türkler el-Mu'tezz'i hapishanede bir hayli uzamış olan saçlarından çekip hapishaneden çıkarmış ve ona bey'at etmişler, bunun üzerine de el-Mu'tezz halka bey'at etmeleri için ona aylık maaş dağıtılmasını emretmişti. Ancak eldeki mallar yetmeyince maaşlar iki aylık dağıtılmıştı.

el-Müstaîn Sâmerrâ'da terkedip gittiği beytülmâlde beş yüz bin dinar bırakmıştı. Ayrıca annesinin evinde bir milyon dinar, el-Abbâs'ın evinde ise altı yüz bin dinar vardı. Bey'at için getirilenlerden birisi Ebû Ahmed b. er-Reşîd idi. Nikris hastalığına yakalanmış olduğu için bir sedye ile getirilip bey'at etmesi istendiyse de buna yanaşmayıp el-Mu'tezz'e şöyle demişti: «Sen kendi arzunla bu görevden ayrıldın, ayrıca bu görevi yapamayacağını söyledin.» Ancak el-Mu'tezz: «Ben veliahtlıktan ayrılma konusunda zorlandım ve öldürülmekten korktum, onun için istifa ettim.»

şeklinde karşılık vermişti. Ebû Ahmed bunun üzerine: «Buna zorlandığını işitmedik. Bu adama da şu anda bey'at etmiş bulunuyoruz. Bizler eşlerimizin serbest bırakılmasını ve mallarımızın bize iade edilmesini isteriz. Bütün halk bu bey'at konusunda anlaşıncaya kadar beni bu halimle terk edersen iyi olur, yoksa işte kılıç burada, arzu ettiğin gibi davran.» şeklinde karşılık verince el-Mu'tezz onu kendi halinde bırakmıştı.

Bey'at etmek üzere getirilenler arasında İbrahim ed-Deyrec ile Attâb da vardı. Attâb Bağdâd'a kaçıp gitmiş, ancak İbrâhim ed-Deyrec emniyet görevliliğine, dîvanların ve beytülmâlın âmirliğine ve halife kâtipliği makamına tayin edilmişti.

el-Mu'tezz'e bey'at edildiği ve yeni görevlilerin iş başına getirildiği haberi Muhammed b. Abdullah'a ulaşınca Sâmerrâ'ya gıda nakliyatının durdurulmasını emredip Mâlik b. Tavk'a haber göndererek akrabaları ve askerleriyle birlikte Bağdâd'a gelmesini istemişti. Ayrıca Enbâr'da haracın toplanmasıyla görevli bulunan Necûbe b. Kays ile Musul valisi bulunan Süleyman b. İmrân'a mektuplar yazarak gemilerin ve her türlü gıdanın Sâmerrâ'ya gitmesini engellemelerini istemişti. Bu arada Bağdâd'da pirinç yüklü bir gemi yakalanmış, ancak gemici kaçınca gemi bir müddet suda durup sonra batmıştı.

el-Müstaîn Muhammed b. Abdullah'a Bağdâd'ı iyice tahkim etmesini emretmiş bulunuyordu. Dicle nehri tarafından eş-Şemmâsiye kapısından başlayarak Sûk es-Selâsâ' (Salıpazarı) tarafına kadar bir sur inşa ettirilip şehir Dicle nehrine kadar tahkim edildi. Diğer iki taraftan da şehrin etrafına hendekler kazıldı. Her bir kapıya ayrıca bir komutan dikilmişti. Bütün bunlar için üç yüz otuz bin dinar harcanmış, kapılara mancınıklar konularak surlar iyice tahkim edilmişti. Ayrıca bu surları bekleyen nöbetçilere maaşlar bağlanmış ve adı Yebnebeyh olan bir çavuşu getirip bu nöbetçilerin başına dikmiş, bu adamların her birine taş atmaları için manivelalar, ziftlenmiş topraktan kalkanlarla verilmişti. Öte yandan haccetmek üzere Horasân'dan gelen bir grup insana da kendilerine yardımcı olmaları söylenmiş, böyle bir yardımı kabul edince de onlara maaşlar bağlanmıştı.

Bu arada el-Müstaîn bütün valilere ve haraç görevlilerine mektuplar yazıp kendi şehirlerinden topladıkları haraç mallarını Bağdâd'a getirmelerini emretmiş ve kesinlikle Sâmerrâ'ya bir şey götürmemelerini istemişti. Aynı şekilde Sâmerrâ'da bulunan Türklere ve askerlere mektuplar yazarak el-Mu'tezz'e bey'at etmemelerini, kendisine yaptıkları bey'ate vefa göstermelerini istemiş, kendilerini katında ne kadar üstün tuttuğunu belirterek isyan etmeyip ahitlerini bozmamalarını hatırlatmıştı.

Bu arada el-Mu'tezz ile Muhammed b. Abdullah arasında çeşitli ya-

zışmalar meydana geldi. el-Mu'tezz Muhammed b. Abdullah'ı kendisine bey'at etmeğe davet edip babası el-Mütevekkil'e el-Muntasır'dan sonra kendisinin hilâfete geçeceği konusunda söz verdiğini hatılatıyor ve Muhammed'i kendisine bey'ate davet ediyordu. Muhammed b. Abdullah da el-Mu'tezz'e yazdığı mektuplarda el-Müstaîn'e itaat etmeğe çağırıp onu ilzâm edici deliller ortaya koymuş, hasılı her biri diğerine gönderdiği mektupta kendi delillerini ileri sürmüştü.

Muhammed b. Abdullah köprülerin yıkılmasını ve Enbâr'a giden su yollarının kapatılmasını emretmişti. Bununla Enbâr'a gidecek Türklere engel olmayı hedeflemişti. el-Müstaîn ile el-Mu'tezz ayrı ayrı Mûsâ b. Boğa'ya mektuplar yazıp onu yanlarına davet etmişlerdi. O sıralarda Şâm bölgesinde bulunan Mûsâ b. Boğa Humus halkı ile savaşmak üzere gitmiş, bu davetleri alınca el-Mu'tezz'in yanına gidip ona katılmıştı. Diğer taraftan Küçük Boğa'nın oğlu Abdullah Sâmerrâ'dan çıkıp el-Müstaîn'in yanına gitmişti. Babasından sonra aynı göreve getirilmiş bulunan Abdullah bu yaptığından özür dileyerek babasına şöyle demişti: «Gelip senin dizlerinin dibinde ölmeyi arzu ettim.» Ancak Bağdâd'da bir müddet kaldıktan sonra tekrar Sâmerrâ'ya kaçıp gitmiş, bu sefer de el-Mu'tezz'den özür dileyerek: «Ben Bağdâd'daki durumları iyice öğrenip orada olup bitenler hakkında sana bilgi getirmek üzere oraya gitmiştim.» demiş, bunun üzerine el-Mu'tezz onu kabul edip tekrar hizmetine almıştı.

Diğer taraftan el-Hasan b. Afşın Bağdâd'a vararak el-Müstaîn'in yanında yer almış, el-Müstaîn de ona bir hil'at giydirip el-Uşrûseniyye ve diğer askerî birliklerden bazılarını emrine vermişti.

el-Müstaîn'in Bağdâd'da Kuşatılması

el-Mu'tezz kardeşi Ebû Ahmed b. el-Mütevekkil'i 23 Muharrem (24 Şubat 865) günü hazırladığı bir ordu ile birlikte el-Müstaîn ve Muhammed b. Abdullah ile savaşmak üzere Bağdâd'a göndermiş ve emrine kalabalık bir ordu vermişti. Ayrıca bu işleri de düzenlemek üzere Külbâtekin et-Türkî'yi görevlendirmiş bulunuyordu. Ebû Ahmed elli bin Türk ve Ferâgine ile birlikte, ayrıca iki bin kadar da Meğâribeyi alarak yola çıkmış, Ukberâ'ya vardığında orada namazı kılıp hutbeyi el-Mu'tezz adına okumuş ve bu yaptıklarını da el-Mu'tezz'e bir mektupla bildirmişti. Bu arada Ukberâ halkının Muhammed b. Abdullah'ın üzerlerine gelmesinden son derece korktuklarını da bildirmiş bulunuyordu. Bu olaydan sonra Ukberâ ile Bağdâd arasında bulunan bütün köylerin halkı korkuya kapılmış, bu köyler tamamen harap bir hale dönüşmüş, halkı da buradan göç etmişlerdi.

Ebû Ahmed Ukberâ'ya vardığında Küçük Boğa'nın adamlarından bazı askerler kaçıp ona katılmışlardı. Ebû Ahmed askerleriyle birlikte 7 Safer (10 Mart) günü eş-Şemmâsiye kapısına ulaşmıştı. Bunun üzerine Bâzincâne diye bilinen Basralı bir şair şu beyitleri söylemişti:

«Ey Tâhiroğulları! Allah'ın askerleri üzerlerinize gelmiştir,
Ölüm de onların arasında bir hayli meşhurdur.

İmamımız Ebû Ahmed'in orduları ulaşmıştır;
O ne güzel dost ve ne iyi yardımcıdır.»

Ebû Ahmed eş-Şemmâsiye kapısına vardığında el-Müstaîn burayı Hüseyn b. İsmâil'in emrine vermiş, ayrıca yanına bir sürü komutan katmıştı. Askerler Enbâr'a ulaşıncaya kadar savaş sürüp gitmişti. 10 Safer günü Türklerin öncü kuvvetleri eş-Şemmâsiye kapısına gelip dayanmış ve çok yakınında durmuşlardı. Bunun üzerine Muhammed b. Abdullah, Hüseyn b. İsmâil, Şâh b. Mîkâl ve Bündâr et-Taberî'yi emrindeki askerlerle birlikte bunların üzerine göndermiş ve kendisi de onlarla savaşmak üzere hazırlıklara girişmişti. Bu arada Şâh b. Mîkâl gelip Türklerin sancak ve bayrakları görür görmez kendilerine doğru hücuma geçtiklerini Muhammed'e bildirmiş, böylece onlar kendi karargâhlarına döndükleri gibi Muhammed de savaşa çıkmaktan vaz geçmişti.

Ertesi gün olunca Muhammed b. Abdullah orduyu el-Kufz'a göndermek ve bununla da Türkleri korkutmak istemişti. Ayrıca Boğa ve Vasîf da zırhlarını giyerek ona katılmışlar, fakihler ve kadılardan bazıları da yanında yer almışlardı. Diğer taraftan gelenlere mektup yazarak isyanlarından vaz geçip geldikleri yere geri dönmelerini istemişti. Ayrıca el-Müstaîn'den sonra el-Mu'tezz'in veliaht olması konusunda kendilerine teminat verip taahhütte bulunuyordu. Ancak onlar bu sözlere aslâ iltifat etmemişlerdi. Bunun üzerine o da Kutrabbül kapısına doğru yönelerek yanında bulunan Vasîf ve Boğa ile birlikte Dicle nehrinin kenarına gelip konaklamış, ancak halkın kalabalığından dolayı buradan daha ileriye gitme imkânı bulamayınca geri dönmüştü.

Ertesi gün Vechu'l-fils'in ve diğer kumandanların elçileri gelip Türklerin son derece yaklaştıklarını ve eş-Şemmâsiye'ye ordugâh kurduklarını haber vermişlerdi. O da bunun üzerine adamlarına haber gönderip şöyle demişti: «Kesinlikle onlara ilk saldıran siz olmayasınız ve onlar size savaş açarlarsa da onlarla savaşmayınız. Bu gün onları hep bu şekilde savmağa çalışınız.» eş-Şemmâsiye kapısına gelen on iki süvari karşı taraftakileri ok yağmuruna tutmuş, ancak savaşa katılmadıklarını görmüşlerdi. Burada uzun bir müddet durduklarını görünce mancınıkçı bir taş atmış, içlerinden birinin ölmesi üzerine de geriye dönmüşlerdi.

Bu arada Vasîf et-Türki'nin adamı olan Ubeydullah b. Süleyman Mekke'den üç yüz kişilik bir asker grubuyla geri dönmüş, Muhammed b. Abdullah da ona bir hil'at giydirmişti. Diğer taraftan Türkler eş-Şemmâsiye kapısındaki direnmelerini sürdürmüş, bunun üzerine Hüseyn b. İsmâil yanındaki diğer kumandanlarla bunlara karşı çıkarak savaşa tutuşmuşlar, her iki taraftan da bir hayli kimse öldürülmüş, bazıları da yaralanmıştı. Her iki taraftan öldürülen ve yaralananların sayısı hemen hemen eşitti; ancak Bağdâd halkı hezimete uğramış görünüyordu, yalnızca es-Sevârî halkı direnmeğe devam ediyordu. Türkler bu arada bir mancınık hazırlayarak şehre girmek istemişler, ancak halk onlara karşı koyup bu mancınığı ellerinden almıştı. Türklerden bir grup ise Nehrevân'a doğru çekip gitmişti. Muhammed b. Abdullah bunun üzerine adamlarından iki komutanı ve askerlerinden bir grubu buraya göndererek bu bölgede bulunup, burayı Türklerden korumasını emretmişti. Ancak Türkler bu gelenler üzerine yürümüş ve aralarında çarpışma çıkmıştı. Sonunda Muhammed'in adamları yenilerek Bağdâd'a kaçmağa başlamışlardı. Davarlarına el konmuş ve kendileri yenik ve perişan bir şekilde Bağdâd'a girmişlerdi. Türkler öldürülenlerin kellelerini Sâmerrâ'ya göndermişler ve Horasân yoluna tamamen hakim olarak Bağdâd yolunu kesmişlerdi.

el-Mu'tezz de Bağdâd'ın batı tarafına askerler göndermiş, bu gidenler Kutrabbül kapısına gelip dayanmışlar ve ordugâhlarını burada kurmuşlardı. O gün 12 Safer'di. Ertesi gün olunca Muhammed b. Abdullah üzerlerine bir ordu göndermiş, bu ordunun başında bulunan Şâh b. Mîkâl onlarla savaşa tutuşarak el-Mu'tezz'in adamlarını hezimete uğratmıştı. Diğer taraftan Muhammed b. Abdullah'ın adamlarından bir grup gizlendikleri yerlerden çıkarak bunların üzerine hücum etmiş ve kılıçtan geçirmeğe başlamışlardı. Bu çıkış sırasında el-Mu'tezz'in adamlarından çok kimse öldürülmüş, çok azı da kurtulabilmiş, karargâhları da tümüyle yağmalanmıştı. Kurtulanlar da Ebû Ahmed'in askerlerine katılmak üzere Dicle nehrini geçmek için kendilerini suya atmışlar, fakat gemiciler bunları yakalayarak esir almış, bazılarını öldürerek başlarını kayıklara dikmiş, bazılarının kelleleri de Bağdâd'da çeşitli yerlere asılmıştı.

Muhammed b. Abdullah bu günde başarı gösterenlere bir hayli hediyeler, bilezikler ve hil'atler dağıtılmasını emretmiş, kaçanlar da takip edilmişti. Ancak bu kaçanların bazıları Avânâ'ya, bazıları da Sâmerrâ'ya gitmişlerdi. Bu arada hezimete uğrayan el-Mu'tezz'in bu ordusu yaklaşık kırk bin civarında olup bunların iki bini öldürülmüş, bir kısmı Dicle'de boğulmuş, bir kısmı esir alınmıştı. Muhammed b. Abdullah komutanlarına bu başarılarından dolayı hil'at giydirip ayrıca her bir komutana dört hil'at, altından birer bilezik ve gerdanlık vermişti. Bağdâdlılar o gün güneş batarken geri dönmüşlerdi. Bu çarpışmalarda ayak takımının gay-

reti hepsinden fazla idi. Safer ayının çıkmasına on iki gün kala Muhammed b. Abdullah b. Tâhir eş-Şemmâsiye'ye doğru yola çıkmış ve eş-Şemmâsiye kapısının surlarından beride üç sıra boyunca uzanan evlerin, dükkânların ve bahçelerin yıkılıp bozulmasını emretmişti. Böyle yapmasının sebebi savaşanlara geniş bir açıklık hazırlamaktı.

Bu arada Fars bölgesi ile Ahvâz'dan el-Uşrûseniyyeli Mengü-çur komutasında bazı mallar gelmişti. Ebû Ahmed bu mallara el koymak üzere bazı Türkleri göndermiş, diğer taraftan Muhammed b. Abdullah da bu malların korunması için bir grup askeri yola çıkarmıştı. Bu gidenler malları koruyarak Türklerden kurtarmış ve Bağdâd'a getirmişlerdi. Bu durumu öğrenen Türkler Nehrevân tarafına yönelerek orada bulduklarını öldürmüş, köprü başında duran yirmi kadar gemiyi de yakıp Sâmerrâ'ya geri dönmüşlerdi.

el-Müstaîn'in el-Cezire sınır boylarının emirliğine tayin etmiş olduğu Muhammed b. Hâlid b. Yezîd b. Mezyed bu arada Bağdâd'a gelmişti. Gönderildiği sınır bölgesinde kendisine asker ve malların gelmesini beklemek üzere Beled şehrinde ikamet etmekteydi. Ancak yukarıda el-Müstaîn ile Türkler arasında meydana geldiğini kaydettiğimiz olayların gelişmesi üzerine Muhammed b. Hâlid b. Yezîd Rakka yoluyla emrinde bulunan dört yüz küsur kişilik adamıyla birlikte Bağdâd'a gelmişti. Bağdâd'a vardığı anda Muhammed b. Abdullah ona beş adet hil'at vermiş, Eyyûb b. Ahmed ile savaşmak üzere de güçlü bir ordunun başına geçirip yola çıkarmıştı. Muhammed b. Hâlid b. Yezîd Fırat yolunu izleyerek emrindeki askerlerden küçük bir grupla onunla savaşa tutuşmuş, ancak mağlûp olarak Sevâd bölgesindeki köyüne çekip gitmişti. Muhammed b. Abdullah bu yenilgiyi haber alınca şöyle demişti: «Yanında Cenab-ı Allah'ın kendisine yardım edeceği bir peygamber olmadıkça kimse Araplardan kolay kolay kurtulamaz.»

Türkler eş-Şemmâsiye kapısına yeni bir hücumda bulundular. Bu hücumda şiddetli bir şekilde çarpışmış, kapıda olanları oradan söküp atıncaya kadar savaşmışlardı. Bu arada kapıda kurulu olan mancınığı ateş ve sıvı yakıtla yakmağa çalışmışlar, ancak yakamamışlardı. Daha sonra içeriden kapıya doğru yığılıp gelen bir sürü asker onları bulundukları yerden geriye atmış ve hamle sırasında onlardan çok kimse ölmüş ve yaralanmıştı. Diğer taraftan Muhammed b. Abdullah gemilerle mancınıklar (el-Arrâde) göndermiş ve bu mancınıklarla onlara bir hayli taş atılmıştı. Bu son çarpışmalarda da yüz kadar kişi öldürülmüştü. Bu arada bazı el-Meğâribe grupları sura kadar ilerlemiş, atılan bir mahmuz onlardan birisine isabet etmiş, bu mahmuzla onu yukarı doğru surun üzerine çekip öldürdükten sonra başını keserek Türklere atmışlar, bunun üzerine de Türkler ordugâhlarına geri dönmüşlerdi. Bu arada sur üzerinde bulunan

askerlerden birisi: «Yâ Müstaîn, yâ Mansûr!» diye bağırmak isterken yanılarak: «Yâ Mu'tezz, yâ Mansûr!» diye bağırmış, bunun üzerine onun Meğâribe'den olduğunu zannederek öldürmüşlerdi. Bazı günlerde Türkler eş-Şemmâsiye kapısına kadar yaklaşıyorlardı. Bir gün el-Megâribenin öncülerinden olan ed-Dergamân'a mancınıktan atılan bir taş isabet edip ölümüne sebep olmuştu. Anlatıldığına göre, son derece cesur bir kişi idi. Diğer taraftan yine el-Meğaribe'den bir asker surun yakınına gelerek kıçını açıyor, sonra surdakilere doğru bağırıp çağırarak osurmaya başlıyor ve sonra çekip gidiyordu. Bir seferinde Muhammed'in adamlarından birisi attığı bir okla onu tam dübüründen vurmuş ve ok diğer tarafından çıkarak ânında onu öldürmüştü.

Bir gün halk Sâmerrâ'da kuyumcular ve sarraflar çarşısına hücum ederek buraları ve diğer yerleri yağmalamışlardı. Tüccar sınıfı bu durumu İbrâhim el-Müeyyed'e şikâyet etmiş, o da şöyle karşılık vermişti: «Eşyalarınızı evlerinize taşımanız gerekiyordu. Eğer böyle yapsaydınız bu durumlar meydana gelmezdi.» El-Müeyyed bu hususta her hangi bir girişimde bulunmadığı halde bu durumu hiç de garipsememişti. Safer ayının bitmesine sekiz gün kala Sugûr bölgesi halkından bazıları gelip Bilgeçur'u şikâyet etmişlerdi. Bu gelenler Bilgeçur'un el-Mu'tezz'e bey'at ettiğini zannediyorlardı. Gerçekten Bilgeçur halkı el-Mu'tezz'e bey'at etmeğe davet ediyor, bundan dolayı da halkı zorluyor ve bey'at etmeyenleri dövüp hapse atıyordu. Bu gelenler bey'at etmeyip kaçarak Bağdâd'a gelmişlerdi. Onların getirdiği bu haber üzerine Vasîf şöyle demişti: «Tahmin ediyorum, Bilgeçur el-Müstaîn'in vefat etiğini ve yerine el-Mu'tezz' in geçtiğini zannediyor.» Bu gelenler ise: «Hayır o bunu kasten yapıyor.» diye karşılık vermişlerdi. Safer'in çıkmasına dört gün kala gelen bir mektupta Bilgeçur el-Mu'tezz'e bey'at ettiğini ifade ediyordu. Ancak el-Müstaîn'den kendisine bir mektup ulaşıp da durum ortaya çıkınca ona olan bey'atini yenilemişti, çünkü Bilgeçur el-Müstaîn'e itaat edenlerdendi. Bu arada Mûsâ b. Boğa el-Müstaîn'in yanına gitmek istemiş ancak Türklerden bazı adamları onu bundan alıkoymak için karşısına çıkmıştı. Bu yüzden aralarında çarpışma çıkmış ve bu çarpışma sırasında bir çok kimse ölmüştü.

Bu arada Basra'dan on kadar gemi gelmişti, her gemide kırk beş adam bulunuyordu. Bunlar arasında neftçiler (sıvı yakıtla ateş yakıp savaşan) ve diğer kimseler vardı. Bunlar eş-Şemmâsiye bölgesine bu yakıtları atmağa başlamış ve Ebû Ahmed'in ordusuna böyle saldırıda bulunmuşlardı. Bunun üzerine Ebû Ahmed'in askerleri atılan bu sıvı yakıtlı ateşlerin kendilerine ulaşamayacağı yerlere çekilmişlerdi.

Safer'in son gününde Türkler Bağdâd kapılarına yaklaşıp şiddetli çarpışmalara girişmiş ve her iki taraftan da çok kimse ölmüştü. Çarpış-

malar o günün ikindi vaktine kadar sürdü. Rebiyülevvel'in ilk günlerinde Muhammed b. Abdullah kâfur kûnâtlar yaptırarak bunları ayak takımına dağıtmış, onlar da bunları alıp Bağdâd kapılarına doğru harekete geçmiş ve Türklerden elli kadar adamı öldürmüşlerdi. Rebiyülevvel'in on dördüncü günü ise er-Rakkâ taraflarından gelen Müzâhim b. Hâkân yanında bulunan bin kadar adamıyla birlikte Bağdâd'a varmış, kendisine yedi tane hil'at giydirilip kılıç kuşandırılmıştı.

Yine bu günlerde el-Mu'tezz üç bin kadar askeri oraya doğru sevketmiş, onlar da Kutrabbül kapısının yakınında Ebû Ahmed'in askerlerine yakın bir yerde konaklamışlardı. Bu arada Muhammed b. Abdullah askerleriyle birlikte bineklerine binerek çıkmış ve Ebû Ahmed'in askerlerinin hizasına varmıştı. Aralarında nehir içinde çarpışmalar meydana gelmiş, bu çarpışmalar sırasında da Ebû Ahmed'in askerlerinden elli kadar kişi öldürülmüştü. En-Nezzâre kapısından çıkmış olan bu Bağdâd'lı askerler Ebû Ahmed'in ordugâhına yarım fersat kadar bir mesafeye yaklaşmışlardı. Bu arada Ebû Ahmed'in askerlerinden bazıları gemilere binerek nehri aşıp bunlara yaklaşmış, çarpışmalara girişmişlerdi. Muhammed b. Abdullah da geriye dönünce İbn Ebî Avn halkın geriye dönmesini emretmiş, dönmüşler, ancak ona son derece sertçe davranıp bir sürü küfür yağdırmışlardı. Bunun üzerine o da kendisine küfredenlerden birisine bir darbe indirerek öldürmüş, bunu gören halk üzerine çullanmış, fakat o kaçıp kurtulmuştu. Bu arada Ebû Ahmed'in adamları dört kadar gemiye el koymuş ve Bağdâd halkına ait olan ve içinde bir mancınık bulunan bir gemiyi de yakmışlardı.

Bundan sonra halk İbn Ebî Avn'ın evine hücum ederek yağmalamak istemişler, Türklere meylettiğini söylemişlerdi. Adamları yenilgiye uğramış, Muhammed b. Abdullah'la bu meseleyi görüşerek onun kurtulmasına çalışmasını istemişler, o da İbn Ebî Avn'ı kurtarmıştı, ancak halk malına el koymuştu.

Rebiyülevvel'in on birinci günü el-Mu'tezz'in gönderdiği askerler Ukberâ yakınlarında bulunan kardeşi Ebû Ahmed'in askerlerine yakın bir yere varmışlardı. Muhammed b. Abdullah b. Tâhir bunu görünce onlara karşı bir ordu göndermiş, bu ordu Kutrabbül'e vardığında tuzaklarda gizlenmiş bulunan Türkler yerlerinden fırlayarak bunları kılıçtan geçirmeğe başlamışlardı. Aralarında meydana gelen çarpışmalarda her iki taraftan da çok kimse öldürülmüş, bu arada Muhammed'in adamlarından bazıları Kutrabbül kapısına kadar sürüklenmişti. Türkler de onlarla birlikte savaşa savaşa oraya varınca halk Türklerin üzerine çullanmış ve uzaklaştırıncaya kadar kovalamışlardı. Sonra tekrar geriye dönen Türkler Bağdâd halkından çok kimseyi öldürmüşler ve kendilerinden de yine bir sürü

adam ölmüştü. Daha sonra Türkler el-Katîa kapısına yaklaşıp suru delmeğe çalışmışlar ve bu gedikten ilk giren kimseyi Bağdâd halkı öldürmüştü. Bu gün meydana gelen çarpışmalarda Türklerden ölenler daha fazla idi, ancak Bağdâd halkından da oklarla bir sürü kişi yaralanmıştı.

Muhammed b. Abdullah b. Tâhir halka bir çağrıda bulunmuş, onunla birlikte yola çıkmışlardı. Şehirden dışarı çıkarlarken Kutrabbül kapısının muhafızına yenilerek geriye dönen kimseleri kesinlikle içeriye almamasını emretmişti. Nihayet savaş başlamış ve Abdullah'ın adamları hezimete uğrayıp geri çekilmişlerdi. Bu arada yalnızca Esed b. Dâvud öldürülünceye kadar savaşmakta direnmişti. Kutrabül kapısının kapanması mağlûp olanlara Türklerin saldırılarından çok daha ağır gelmişti. Türkler burada mağlûp olanları teslim alıp bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da esir olarak Sâmerrâ'ya kesik başlarla birlikte götürmüşlerdi. Şehre yaklaştıklarında esirlerin başlarını örtmüşlerdi. Bu manzarayı gören Sâmerrâ halkı çok üzülerek ağlayıp sızlanmış, erkek ve kadınların hıçkırıkları duyulmuştu. el-Mu'tezz bu durumu haber alınca Sâmerrâ halkının kendisine karşı kin besleyeceklerini düşünerek derhal her esire bir dinar verilmesini ve kesik başların da defnedilmesini emretmişti.

Rebiyülevvel ayının bitmesine dört gün kala Ebû's-Sâcc Mekke yoluyla Bağdâd'a gelmiş, hil'atler giydirilerek mükâfatlandırılmıştı. Yine Rebiyülevvel'in son gününde Türklerden bazıları eş-Şemmâsiye kapısına gelmişler, el-Mu'tezz'den Muhammed b. Abdullah'a bir mektup getirmişlerdi. Bu mektupta el-Mu'tezz Muhamed b. Abdullah'a daha önce aralarında yapmış oldukları anlaşmayı hatırlatıyor, ondan bu anlaşmanın şartlarını korumasını istiyordu. Bu anlaşmaya göre, kendi hilâfetini desteklemesi gereken ilk şahıslardan ve yanına gelmesi gerekenlerin birincisi olduğunu hatırlatıyor ve böyle davranmanın onun için bir görev olduğunu söylüyordu. Ancak Muhammed b. Abdullah bu mektuba cevap vermemişti. Yine rebiyülâhir'in yedinci gününde her iki taraf arasında meydana gelen şiddetli çarpışmalarda Türklerden yedi yüz, Muhammed b. Abdullah'ın adamlarından ise üç yüz kadar adam öldürülmüştü.

Rebiyülâhir'in ortalarında (mayıs ortaları) Ebû's-Sâcc tarafından Ali b. Ferrâşe ve Ali b. Hafsa Medâin'e yürümeleri için emir verildi. Bu arada Ebû's-Sâc Muhammed b. Abdullah'a şöyle dedi: «Eğer bu adamlara karşı ciddi bir harekâta girişmek istiyorsan komutanlarını etrafa dağıtma. Onları bir araya getir ve seni kuşatmış bulunan şu orduyu hezimete uğratıncaya kadar yanından ayırma. Komutanlarını yanından uzaklaştıracak olursan bu düşmanına güç yetiremezsin.» Muhammed b. Abdullah ona şöyle cevap vermişti: «Bu konuda düşündüğüm bir tedbir vardır. İnşaallah Cenab-ı Allah da beni bu konuda yalnız bırakmayacaktır.» Ebû's-

Sâc bunun üzerine: «Dediklerin ve emrin baş üstüne.» deyip Medâin'e doğru yol almış ve şehrin etrafına varıp orada hendekler kazdırmıştı. Arkasından Muhammed b. Abdullah ona üç bin atlı ile iki bin yayayı yardımcı kuvvet olarak göndermişti. Diğer taraftan el-Mu'tezz kardeşi Ebû Ahmed'e bir mektup yazarak Bağdâd halkına karşı giriştiği harekâtta ihmalkârlığından dolayı kınamıştı. Ebû Ahmed ise ona şu şiirle böyle cevap vermişti:

«Ecel bizim için bir yoldur;
Zaman içinde de bolluk ve darlıklar vardır.
Günlerimiz diğer günler için ibrettir;
Yarısı gündüz, yarısı geceden ibarettir.
Bunların bazısı insanı yıpratan felâketli günlerdir;
İşte bu günlerde sadık dost bile aldatılır.
Dinde bir imtihandır bu doruklu günler,
Gözleri kamaştırır engin bir deniz gibi.
Zorlu çarpışmalar, çekilmiş kılıçlar,
Büyük korku ve sarp bir kale...
"Silâh..! Silâh..!" diye bütün gün
Üstünlük için bağıran bir ses...
Biri sakat, biri yaralı...
Bir yandan yangın, bir yanda boğucu bir duman
Biri ölü, biri yerde yatar,
Diğerine ise mancınık isabet eder.
Orada talan var, sonra yağmalama;
Orada harabe olmuş zarîf evler var.
Bir yola girdiğimizde,
Kapandığını görürüz bu yolun yüzümüze.
Dileriz Allah'tan dilediğimize kavuşturmayı,
Karşı koyarız gücümüzün yetmediğine Allah'ın izniyle.»

Bu beyitler Emîn ile Me'mûn arasındaki çarpışmaları dile getiren Ali b. Ümeyye'ye ait olan beyitlerdir.

Enbâr'daki Olaylar

Muhammed b. Abdullah Necûbe b. Kays'ı Enbâr'a göndermiş ve Necûbe buraya varıp konaklamıştı. Necûbe şehirde iki bin kadar asker toplamış, ayrıca Muhammed b. Abdullah da bin beş yüz kadar bir askeri yardımcı kuvvet olarak göndermiş. Sonra Fırat nehrinden bir kanal açа-

rak şehir kanalına su akıtmış, bu yüzden sahralar suyla dolmuş ve tek bir mecra haline gelmişti. Bir taraftan da köprüleri ortadan kaldırmıştı. Bu arada el-Mu'tezz Enbâr üzerine Ali el-İshâkî komutasında bir ordu göndermiş, bu giden ordu da Muhammed b. Abdullah'ın gönderdiği imdat kuvvetlerinin vardığı bir sırada oraya varıp şehrin dışında konaklamışlardı. Sonra aralarında şiddetli bir çarpışma meydana gelmiş ve Muhammed b. Abdullah'ın gönderdiği yardımcı kuvvetler hezimete uğrayarak geldikleri yoldan gerisin geriye Bağdâd'a geri dönmüşlerdi. Necûbe b. Kays Enbâr'dan dışarı çıkmamıştı, ancak kendisine gelen yardımcı kuvvetlerin hezimete uğradıklarını ve Türklerin şehre yakın bir yere geldiklerini haber alınca batı tarafındaki köprüye doğru yönelip yıkmış ve Bağdâd'a doğru yol almıştı. Bunun üzerine Muhammed b. Abdullah Hüseyin b. İsmâil b. İbrâhim'i komutanların ileri gelenlerinden bir grup ile birlikte bir ordunun başında Enbâr'a göndermeyi kararlaştırdı. Onları iyice donatıp dört ay yetecek kadar da yiyecek ve sair azıklar hazırlattı. Nihayet hazırlanan bu ordu yola çıkmış, komutanları Hüseyn b. İsmâil de 25 Cemaziyelevvel (24 Haziran) günü emrindeki askerler ve komutanlarla birlikte Bağdâd'dan ayrılmıştı.

Türkler Enbâr'a girdiklerinde halka emân vermişlerdi. Bunun üzerine Enbâr halkı da dükkânlarını, çarşı ve pazarlarını normal olarak açmış, işlerine devam etmişlerdi. Bu arada Rakka'dan un ve zeytin yağı getiren bazı gemiler Enbâr'a varınca Türkler bunları yağmalayarak Sâmerrâ'daki evlerine taşıyıp götürmüşlerdi. Bu arada aldıkları esirleri ve öldürdükleri kimselerin kellelerini de yanlarında alıp gitmişlerdi.

el-Hüseyin b. İsmâil "Dimemmâ" denilen yere varıp savaş vaziyeti almış, Türklerin öncü kuvvetleri de Dimemmâ'nın üst tarafında ona karşı cephe almışlardı. Hüseyn b. İsmâil bu Türklerin karşısında adamlarını saf haline sokmuştu, aralarında nehir vardı. el-Hüseyn'in askerleri on bin kişiden oluşuyordu. Bin kişiden meydana gelmiş olan Türkler de Dimemmâ'nın üst taraflarında yer almışlardı, Karşılıklı ok atışlarında bulunmağa başlamışlar, her iki taraftan bir çok kimse yaralanmıştı. Nihayet Türkler Enbâr'a çekilmişler, el-Hüseyn de "el-Katîa" diye bilinen bir yerde karargâhını kurmuştu. Burası tam karargâh olacak son derece geniş bir yerdi. el-Hüseyn o günü burada geçirdikten sonra el-Enbâr'ın yakınına gitmeğe niyetlenmişti, ancak yanındaki komutanlar kendisine bazı öğütlerde bulunmuşlar ve önce el-Katîa'nın genişliğinden ve son derece müstahkem bir yer oluşundan dolayı asıl ana orduyu burada bırakıp bazı birliklerle Enbâr'a doğru gitmesini, durum lehine olduğu takdirde diğer askerlerini oraya taşımasını, durum aleyhinde ise de geri dönmesini tavsiye etmişlerdi. Ancak el-Hüseyn bu teklifi kabul etmemiş ve el-Katîa'dan ayrılarak Enbâr'a doğru yol almıştı. el-Hüseyn konaklamayı tayin ettiği yere

vardığında askerlere karargâh kurmalarını emretmişti. Bu arada Türklerin casusları gelip onun yola koyulduğunu ve karargâh kurduğu yerin gayet daracık bir yer olduğunu haber vermişler bunun üzerine de el-Hüseyn'in askerleri henüz eşya ve ağırlıklarını yerleştirmeğe başlayıp karargâhlarını kuracakları sırada Türkler hücuma geçmiş, aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş, her iki taraftan da bir çok kimse öldürülmüştü. Bu çarpışmaların sonunda el-Hüseyin'in adamları gelen Türkleri geri püskürttükleri ve bir çoğunu öldürdükleri gibi bir çoğu da nehirde boğulmuştu. Ancak Türkler el-Hüseyn'in adamlarına tuzak kurmuşlardı, bir kısmı bu tuzaklarda gizlenmişti. Tam bu sırada gizlendikleri yerden fırlayıp el-Hüseyn'in geri kalan askerleri üzerine hücum ettiklerinde Fırat'a doğru koşmaktan başka bir sığınakları kalmamıştı. Fırat'a doğru kaçarken bir çoğu nehirde boğulmuş, bir grup öldürülmüş, bir kısmı da esir edilmişti.

Atlılara gelince, onlar hiç bir şeye aldırış etmeden kaçmağa başladılar. Komutanlar sürekli olarak «Geriye dön!» çağrısında bulunmalarına rağmen hiç kimse geri dönmemiş, öldürülmekten korktukları için ancak dönüp bu komutanları korumağa çalışmışlardı. Türkler el-Hüseyn'in askerlerini iyice kovalamış, karargâhta bulunan bütün mallara el koyup bir sürü hil'ati de ele geçirmişlerdi. Ancak gemilerdeki silâhlar kurtulmuştu, çünkü denizciler gemileri koruma hususunda tedbir almışlardı. Böylelikle gemilerdeki silâhlar kurtarılmıştı. Nihayet hezimete uğrayan bu askerler Cemaziyelâhir (5 Temmuz) günü el-Yâseriye'ye ulaşmışlardı. el-Hüseyn mallarına el konmuş olan tüccarlardan birisine rast gelmiş, tüccar ona şöyle demişti: «Yüzünü ak çıkartan Allah'a hamd olsun! On iki günde oraya vardın, fakat bir günde geri döndün.» el-Hüseyn tüccarın bu sözlerini duymazlıktan geldi. Bu hezimet haberi Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'e ulaşınca mağlûpların Bağdâd'a girmelerini yasaklayıp şöyle ilânda bulunmuştu: «el-Hüseyn'in askerlerinden her hangi birisini üç güne kadar Bağdâd'da yakalayacak olursak ona üç yüz kırbaç vurup divandan adını sileriz.» Bu ilânı duyanlar el-Yâseriyye'de bulunan Hüseyn'in yanına çıkıp gitmişlerdi. Diğer taraftan İbn Abdullah onlara yardımcı kuvvetler gönderip erzak iletmiş bulunuyordu. Bu son çarpışmalarda öldürülen, suda boğulan ve sağ kurtulanları tespit etmek üzere görevliler gönderildi, bunlar da kendilerine verilen emirleri yerine getirdiler.

Ayrıca Enbâr'da bulunan casuslarından aldıkları mektuplardan Türklerden iki yüz kişinin öldürülüp, dört yüzünün de yaralandığını haber almışlardı. Bu arada Türklerin eline esir düşenlerin iki yüz yirmi, başları kesilenlerin ise yetmiş kişi olduğu haberi iletildi. Bu esir ve öldürülenlerin dışında Enbâr halkından çarşı pazarlarda dolaşan bir grup adamı yakalayıp tekrar serbest bıraktıkları da bu haberi gönderen casuslar tara-

fından ilâve edilmişti. Hazırlıklarını tamamlayan el-Hüseyn Cemaziyelâhir ayının çıkmasına iki gün kala (15 Temmuz) tekrar hareket ederek Erbak nehrine vardı ve nehri geçti. 8 Recep cumartesi (5 Ağustos) günü bir adam gelip Türklerin nehrin sığ yerlerinden geçerek kendisine saldırmak istedikleri haberini iletince onu dövdürtmüş, yine de kumandanlarından el-Hüseyn b. Ali b. Yahyâ el-Ermenî diye bilinen bir komutanını iki yüz adamla birlikte nehrin sığ yerlerine yerleştirmişti. Nehrin bu sığ yerinden geçmek üzere gelen Türkler buraya yerleştirilmiş bulunan bu askerleri görünce sıvışıp başka bir sığ yerden geçmek istediler, bu arada aralarında çarpışmalar meydana geldi. Burada görevli birlik komutanı el-Hüseyn b. Ali büyük komutan el-Hüseyn b. İsmâil'e haberci gönderip Türklerin bu sığ yerlerden geçmek istediklerini iletmişti, ancak gelen haberciye emîrin uyumakta olduğu söylendi. İkinci bir haberci daha göndermiş, ona da emîrin o anda mevcut olmadığı söylenmişti. Arkasından üçüncü bir haberci gönderildiğinde ona da emîrin geri dönüp tekrar uyuduğu söylenmişti. Bu arada Türkler nehri geçmiş, el-Hüseyn b. Ali bir kayığa binerek çekip gitmiş, adamları da mağlûp olarak kaçmışlardı. Türkler bunlardan iki yüz kadar adamın bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da esir almışlardı. Gemidekiler kaçıp kurtulmuşlar, ancak Türkler yakaladıklarını kılıçtan geçirmişlerdi. Bu arada kaçarken bir çok kimse de suda boğulmuştu. Nihayet kaçanlar gece yarısı Bağdâd'a ulaşmış, geri kalanlar da ertesi gün gündüzün şehre ulaşmıştı. Türkler böylelikle geride bırakılan bütün mal ve ağırlıklara el koymuş, bu arada el-Hüseyn b. İsmâil'in komutanlarından çok kimse öldürülmüştü.

Bu arada kâtip ve komutanlardan bir grup ile Hâşimoğullarından bazıları da el-Mu'tezz'e katılmışlardı. Hâşimoğullarından el-Mu'tezz'e katılanlar arasında el-Vâsık'ın iki oğlu Ali ve Muhammed zikredilmektedir. Bu tarihten sonra iki taraf arasında bir sürü çarpışmalar meydana gelmiş ve iki taraftan da çok kimse öldürülmüştü. Bu çarpışmaların bazılarında Türkler Bağdâd'a kadar girmiş, ancak bütün halkın üzerlerine çullanmasıyla şehirden çıkarılmışlardı.

Daha sonra Ebû's-Sâc ile Türkler arasında bazı çarpışmalar meydana gelmiş, Ebû's-Sâc bu çarpışmaların birinde onları hezimete uğratmıştı. Daha sonra Türkler Ebû's-Sâc'ın üzerine hücum ettiklerinde adamlarından bazıları kendisini yalnız bırakınca bu sefer o hezimete uğramış ve Türkler Medâin'e girmişlerdi. Diğer taraftan Enbâr'da bulunan Türkler ile Bağdâd yakınlarında ve batı tarafında bulunanlar oradan hareket ederek Sarsar ve İbn Hübeyre Kasrına varmışlardı.

Zilkade ayında büyük bir çarpışma meydana geldi. Muhammed b. Abdullah b. Tâhir bütün komutanları ve askerleriyle birlikte harekete geçip karargâhını kurmuştu, bu arada kendisi için de özel bir çadır kurul-

muştu. İki tarafın giriştiği şiddetli çarpışmalarda Türkler mağlûp olmuşlar, Bağdâdlılar onların karargâhlarına kadar girip çok kimseyi öldürmüşlerdi. Türkler arkalarına bakmaksızın ve hiç bir şeye aldırış etmeden kaçıp durmuşlardı. Öldürülenlerin başları her getirildiğinde Boğa: «Mevâlî yok edildi.» diyordu. Bu mağlûbiyet Boğa, Vasîf ve yanlarında bulunan diğer Türklere bir hayli ağır gelmşiti. Ancak el-Mütevekkil'in oğlu Ebû Ahmed sürekli olarak Türkleri durdurmağa çalışıyor, durmadıkları takdirde onlardan hiç kimsenin sağ bırakılmayacağını söylüyordu. Bu çarpışma sonunda Bağdâd halkı Sâmerrâ'ya kadar sokulmuştu. Sâmerrâ'ya kadar gelen bu Bağdâdlılar geri döndüklerinde diğer Bağdâdlılar bunların sancaklarını görüp, Türklerin geri döndüklerini zannederek kaçmağa başlamış ve Bağdâd'a doğru kaçarlarken bir hayli izdiham meydana gelmişti. Türkler gerçekten askerleriyle geri geldiklerinde Bağdâdlıların böyle mağlûp olmuşçasına neden kaçtıklarını anlayamamış ve üzerlerine bir hamle yapamamışlardı.

Zilhicce ayında Ebû Ahmed yemek ve un dolu beş adet gemiyi Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'e göndermişti. Yine bu ayda halk İbn Tâhir'in el-Müstaîn'i azledip el-Mu'tezz'e bey'at ettiğini, kumandanlarından bazılarını Ebû Ahmedin nezdine gönderdiğini ve el-Mu'tezz'i halife ilân ettiklerini duymuştu. Gerçekten halk halifenin el-Müstaîn ve veliahtın da el-Mu'tezz olduğu üzerine anlaşma yapıldığını zannetmişti.

Yine zilhicce ayında yanında bulunan Türklerle Bâbu's-Selâme'yi korumakla görevli olan Afşın'ın kardeşi Reşîd b. Kâvus emrindekilerle birlikte Ebû Ahmed'in yanına varmış ve sonra Bağdâd kapısı önüne gelerek halka şöyle seslenmişti: «Müminlerin emîri el-Mu'tezz ile kardeşi Ebû Ahmed sizlere selâm söylüyor ve şöyle diyorlar: "Bize itaat edenlere yakınlık gösteririz, itaat etmeyenler ise başlarına geleceği düşünsünler.»

Reşîd b. Kâvus'un bu sözlerini duyan halk, Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'in neler yaptığın anlamış ve Reşîd'e küfretmişlerdi. Diğer taraftan Muhammed b. Abdullah'ın evinin bulunduğu adanın hizasına giderek ona en ağır bir şekilde hakaretlerde bulunmuşlar ve evinin kapısına kadar sokularak bir hayli küfretmişlerdi. Hattâ kapıda bulunanlara hücum ederek içeri dalmış ve evin dehlizine kadar sokularak evi yakmak istemişler, ancak bu arada ateş bulamamışlardı. Bulunduğu adada bekleyip duran halk sürekli olarak Muhammed b. Abdullah'a küfretmiş, o da onların bu küfürlerini işitip durmuştu. Ancak bu küfürler sırasında annesinin adını zikrettiklerinde İbn Tâhir gülmeğe başlamış ve şöyle demişti: «Annemin adını nasıl öğrendiler bilmiyorum, babamın en yakın akrabaları bile annemin adını bilmiyordur.» Ertesi gün olunca yine bu şekildeki küfür ve taarruzlarına devam etmeleri üzerine Muhammed b. Abdullah el-Müstaîn'e vararak bizzat kendisinin çıkıp bu galeyana gelmiş hal-

kı durdurmasını istemişti. Gerçekten el-Müstaîn çıkıp halka şöyle dedi: «Muhammed aslâ beni görevden hal' etmiş değildir ve ben de onu bu konuda itham etmiyorum.» Bu şekilde dedikten sonra cuma günü onlara namaz kıldıracağına dair söz verince Muhammed'in kapısı önünden ayrılıp gitmişlerdi.

Bu arada Muhammed b. Abdullah ile Ebû Ahmed arasında Hammâd b. İshâk b. Hammâd b. Yezîd aracılığıyla elçiler gidip geldi. Diğer taraftan ordunun yayaları isyan etmiş ve onlara halktan da bir çok kimse katılmıştı. Askerler erzak istiyorlar, halk ise bu kötü durumdan ve fiyatların pahalılığından şikâyet ediyor ve şöyle diyordu: «Ya çık savaş, ya da bizi kendi halimize bırak.» Muhammed b. Abdullah bunun üzerine ya savaşa çıkmağa, yahut da barış yollarını aramağa söz vermiş. Öte yandan evinin bulunduğu adaya giden köprüler üzerine ve evinin kapısına bir sürü atlı ve yayayı nöbetçi dikmişti. Ancak halktan büyük bir kalabalık adayı doldurup burada bulunanları ve Muhammed b. Abdullah'ın muhafızlarını kovmuş ve onlarla çarpışmalara girişmişlerdi.

Muhammed b. Abdullah orduya haber göndererek onlara iki aylık azık dağıtmayı vaat edip adadan çekilmelerini emretmiş, fakat onlar aldırış etmeyip şöyle demişlerdi: «Biz ve bizimle birlikte olan halk kesin olarak hangi durumda olduğumuzu bilinceye kadar bu isyanı sürdürmekten vaz geçmeyiz. «Nihayet bizzat kendisi onlarla konuşmağa çıkınca şöyle demişlerdi: «Ahali senin el-Müstaîn'i hal' edip el-Mu'tezz'e bey'at ettiğini söylüyor ve seni bu konuda itham ediyor. Ayrıca komutanlarını arka arkaya göndermeni de şüpheyle karşılıyor. Diğer taraftan Türklerin ve Meğâribe' nin, Medâin ve Enbâr'a girerek yaptıkları tahribatın aynısını Bağdâd'da da yapacaklarından korkmaktadır. Onlar kendi canlarına, evlâtlarına ve mallarına zarar gelmesinden korkuyorlar. Halifenin huzura çıkmasını ve bu haberlerin doğru olmadığını söylemesini arzu ediyorlar.» Durumun bu noktaya vardığını gören Muhammed b. Abdullah el-Müstaîn'e halkın karşısına çıkmasını rica etmiş, el-Müstaîn de Dâru'l-âmme'ye çıkarak halka görünmüştü. Halktan bir grup yaklaşıp onu bizzat görmüşler ve durumu geri kalanlara iletmişlerdi. Ne var ki halk yine de arzu ettiğini elde etmiş değildi. Bunun üzerine el-Müstaîn kapıların kapanmasını emretmiş ve Dâru'l-âmme'nin damına Muhammed b. Abdullah ile birlikte çıkıp halka görünmüştü. Halk el-Müstaîn'in sırtında bürde bulunduğunu, elinde ise bir asâ olduğunu görmüştü. el-Müstaîn halka bir konuşma yaparak bürdenin sahibi hakkı için yemin etmişti. Böylelikle halk oradan ayrılmış, el-Müstaîn'in güven içinde olup Muhammed b. Abdulah'dan her hangi bir zarar görmediğine şahit olmuşlardı. Ancak halk el-Müstaîn'e Muhammed' den emin olmadıklarını, bundan dolayı evinden çıkarak kendilerine gelmesini istemişler, o da onlara bu hususta söz vermişti.

Muhammed b. Abdullah b. Tâhir, durumun bu merkezde olduğunu ve halkın davranışlarını iyice anlayınca Bağdâd'dan Medâin'e taşınmayı kararlaştırdı. Ancak onun bu kararını işiten halkın ileri gelenleri kendisine gelerek bu davranışlarını hoş karşılamasını istemişler, ondan özür dileyerek bu davranışların halkın aklı başında olanlarından değil, sefil ve ayak takımından olanlardan kaynaklandığını söylemişler, Muhammed b. Abdullah da bu gelenlere karşı son derece iyi davranmıştı. Nihayet zilhicce ayında el-Müstaîn Muhammed'in evinden taşınarak er-Rusâfe'de Rizk el-Hâdim'in evinde ikamete başladı. Taşınıp giderken Muhammed b. Abdullah el-Müstaîn'in önünde yürümüş ve elinde bir mızrak taşımıştı. Ertesi gün olunca halk er-Rusâfe'de toplandı, komutanlara ve Hâşimoğullarından ileri gelenlere Muhammed b. Abdulah'ın evine gitmeleri, onun da gelmek istemesi halinde birlikte geriye dönmeleri emredildi. Bu emir aynen yerine getirildi. Muhammed b. Abdullah yanında bulunan yakınlarıyla birlikte kalkıp yürümeğe başladı ve önünde biriken halka serzenişte bulundu. Bu arada el-Müstaîn'e iyilikten başka bir şey düşünmediğini, ona her hangi bir kimseyi veliaht tayin etmesini de hiç bir zaman aklından geçirmediğini, onun yerine halktan her hangi bir kimseyi nasbetmek istemediğini, halkın içinde bulunduğu bu durumu düzeltmekten ve onlar için iyilikten ve güzellikten başka hiç bir şey düşünmediğini anlattı. Onun bu davranışını ve sözlerini duyan halk ağlamağa başladı ve dualarda bulundu.

Bu konuşmalardan sonra Muhammed b. Abdullah, el-Müstaîn'in yanına gitmişti. O el-Mustaîn'e hizmette son derece bağlı idi. Ancak Abdullah b. Yahyâ b. Hâkân bir gün onu bu anlayış ve düşüncesinden saptırmıştı. İbn Yahyâ ona şöyle demişti: «Şu yardım edip durduğun ve işlerini çevirmekte gayret sarfettiğin adam var ya, insanlar arasında en münafıkıdır ve dininde en kötü olan adamdır. Yemin ederim ki, o Vasîf ve Boğa'ya seni öldürme konusunda emir vermiştir. Ancak onlara bu işi söylediğinde son derece kötü bulmuş ve aslâ buna yanaşmamışlardı. Eğer bu söylediklerimden şüphe duyar da inanmazsan o zaman güvendiklerine sor, sana gerekli bilgi verilecektir. Onun açıkça yaptığı bir nifak şudur: Sâmerrâ'da iken namazda besmeleyi cehren okumuyordu, ancak buraya geldikten sonra, sana karşı sırf riyâ olsun diye besmeleyi cehren okumağa başladı.» İşte bu ve buna benzer sözleri ona aktarmıştı. Muhammed b. Abdullah şöyle karşılık vermişti: «Allah böylesini rezil ve rüsvay etsin. Bu ne din, ne de dünya için işe yarar bir kimsedir!» Sonra Abeydullah b. Yahyâ, Ahmed b. İsrâil ve el-Hasan b. Muhallid'den destek gördü.

Kurban Bayramı sabahı olunca el-Müstaîn halka namazı kıldırmış, namazdan sonra Muhammed b. Abdullah el-Müstaîn'in yanında oturmuş, ayrıca fakih ve kadılar da onun yanında yer almışlardı. Muhammed b. Abdullah, el-Müstaîn'e şöyle dedi: «Bana karar verdiğim her hususta bu

kararımı infaz edebileceğime dair yazılı bir belge vermiştin ve kendi el yazınla yazılmış olan belge şu anda yanımda bulunuyor.» el-Müstaîn bunun üzerine ona: «Şu bahsettiğin belgeyi getir.» deyince Muhammed b. Abdullah da belgeyi getirip oradakilerin önünde okudu. Belgede ona sulh yapma yetkisi verildiği yazılıydı, ancak hal' etme yetkisi mevcut değildi. Bunun üzerine el-Müstaîn: «O hâlde sulh akdetmeğe yetkilisin.» deyince Muhammed b. Abdullah eş-Şemmâsiye kapısına çıkıp oradan şehrin dışında kendisine kurulan br karargâhta oturmuş, yakın adamlarından bir grupla birlikte konaklamıştı. Diğer taraftan Ebû Ahmed bindiği bir kayıkla karşı tarfa geçip yanına varmış, uzun bir münazaraya ve karşılıklı konuşmağa geçmişler, sonra ayrılmışlardı. Görüşmelerden sonra ise Muhammed b. Abdullah el-Müstaîn'in yanına varıp ona yaptıkları barış görüşmelerini aktarmıştı. Şöyle ki; kendisine elli bin dinar verilecek, otuz bin dinar iktâ' bedeli ödiyecek, Medîne'de ikamet edip sadece Mekke ile Medine arasında gidip gelebilecekti. Ayrıca kendi kendisini hilafetten hal' etmesi istendiğini de ona bildirdi. Bundan başka bütün hicâz bölgesini Boğa'ya, el-Cibâl ve çevresini de Vasîf'e vermesi isteniyordu. Malların taksimine gelince; Muhammed b. Abdullah ile Bağdâd askerine malın üçte biri verilecek, geri kalan üçte ikisi de mevâlî ve Türklere ayrılacaktı. el-Müstaîn kendi kendini hilâfetten azletmeyi reddetti, çünkü Vasîf ve Boğa'nın kendisinin yanında olduklarını zannediyordu. Şöyle demişti: «Çarpışma ve kılıç.» Ancak İbn Tâhir'in: «Bu durumda ben yerimde otururum, ancak senin ister gönül rızasıyla, ister zorla ama mutlaka bu görevden azledileceğini de söyleyeyim.» demesi üzerine azledilmeye razı oldu.

el-Müstaîn'in azledilmeğe razı olmasına sebep şu idi:

Muhammed, Boğa ve Vasîf azledilme konusunda ona son derece ağır sözler söylemişlerdi. Vasîf şöyle demişti: «Bâğır'ın öldürülmesini bize sen emrettin, biz de senin bu emrini yerine getirip onu öldürdük. Otamış'ı öldürmemizi de sen emrettin, ayrıca Muhammed'in işe yaramaz olduğunu da yine söyleyen sensin.» Bu şekilde karşı çıkışlarla ve sert tartışmalarla onu korkutmağa devam ettiler. Ayrıca Muhammed şöyle demişti: «Sen bana: «Şu iki adamın işini bitirmedikçe başımız rahat etmez.» dememiş miydin?» Bunun üzerine el-Müstaîn artık görevden ayrılmayı kaçınılmaz gördü. Görevden azledilmeyi kabul etmesi üzerine arzu ettiği şartları da kendi eliyle yazmıştı.

el-Müstaîn 11 Zilhicce (2 Ocak 866) günü görevden ayrıldı. Muhammed b. Abdullah da bütün fakih ve kadıları onun yanına getirip hilâfet görevinden azledildiğine onları şahit tutmuş, bütün görev ve yetkisini Muhammed b. Abdullah'a devrederek ona hilâfet alâmetlerini teslim etmişti.

İbn Tâhir komutanlarını gönderip onu korumalarını istemişti. Hem komutanın yanında on bir asker bulunuyordu ayrıca adamlarının ileri gelenleri de onun yanında yer almıştı. Geldiklerinde onlara karşı minnettar bir tavır takınmış ve şöyle demişti: «Ben her seferinde mutlaka sizin iyiliğinizi arzu ettim ve kanınızın dökülmemesini istedim.« Sonra onları el-Mu'tezz'e göndererek el-Müstaîn'in görevden ayrılırken kendisine ve komutanlarına verilecek imtiyazların şartlarını bildirmelerini istemişti. Bu şartların yazılı olruğu belgeyi el-Mu'tezz'e imzalatmak üzere onlarla birlikte gönderdi. el-Mu'tezz'e vardılar, o da istenilenlere olumlu cevap vererek bu belgeyi bizzat imzalamış, giden komutanlar ve ileri gelenler de onun bu olumlu cevabına şahit olmuşlardı. Ayrıca el-Mu'tezz onlara çeşitli hil'atler vermiş ve el-Müstaîn'den bey'at almak üzere onlarla birlikte adamlar göndermişti. Diğer taraftan el-Müstaîn'in annesi ve çoluk çocuğu üzerleri iyice arandıktan sonra yanına gönderilmişlerdi. Bu giden elçi hey'eti el-Müstaîn'in yanından dönüp 252 yılı Muharrem ayının altıncı günü (27 Ocak 866) Bağdâd'a girmişlerdi.

Endülüs'te Franklara Karşı Girişilen Gazalar

Bu yıl içinde Endülüs emîri Muhammed b. Abdurrahman el-Emevî, oğlu el-Münzir komutasında cemaziyelâhir (haziran-temmuz) ayında müşrik şehirlerine bir ordu gönderdi. Giden ordu harekete geçerek el-Mellâha'ya vardı. Kral Roderick'in malları Elbe ve civar kalelerde bulunuyordu. Müslümanlar'ın Franklar üzerine gidip ülkelerini tahrip ve yağmalamağa koyulduklarını gören kral Roderick askerlerini toplayıp onlara karşı sefere girişmişti. İki ordu «Fec el-Merkeveyn» denilen yerde karşı karşıya geldi. Bu savaşa da bu yerin ismi verilmişti. Aralarında meydana gelen savaşta kâfir ordusu hezimete uğramış, ancak fazla uzağa kaçmadan savaşın meydana geldiği yere yakın bir yer olan Hazba'da toplanmışlardı. Müslümanlar onları buraya kadar takip etmiş ve üzerlerine şiddetle saldırarak aralarında muazzam bir çarpışma meydana gelmişti. Franklar bozguna uğrayıp arkalarına bakmaksızın çekilip gitmiş ve kaçmağa başlamışlardı. Müslümanlar onları kovalarken yakaladıklarını öldürüyor veya esir alıyorlardı.

Bu son çarpışma bu yılın 12 Recep (10 Ağustos 865) gününde meydana gelmişti. Bu savaşta Müslümanlar müşriklerden iki bin dört yüz doksan iki kişinin kellesini uçurmuşlardı. Gerçekten bu savaş sonunda muazzam bir zafer elde edilmiş, Müslümanlar başarıyla ülkelerine geri dönmüşlerdi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Süleyman b. Muhammed geriye döndü. Abdullah b. Tâhir onu büyük bir birlikle Cürcân'dan Taberistân'a gönderdi. Yanına bir hayli at ve silâh vermişti. Süleyman'ın gelmesi üzerine el-Hasan b. Zeyd Taberistân'dan çekip gitti ve Deylemlilere katıldı. Süleyman Taberistân'a girerek Sâriye'ye yöneldi. Taberistân'da bulunduğu sırada Kârin b. Şehriyâr'ın iki oğlu ile Âmül ve diğer bölgelerin halkı ziyaretine geldiler. Özür dileyerek pişmanlıklarını ifade etmiş ve affedilmelerini dilemişlerdi. Süleyman onların bu dileklerini yerine getirmiş; adamlarını da etraftakileri öldürmekten, mallarını yağmalamaktan ve eziyet etmekten alıkoymuştu.

Bu arada Esed b. Cündân'dan Muhammed b. Abdullah'a bir mektup geldi, Esed mektubunda «el-Mar'aşi» diye bilinen Hz. Ali'nin torunlarından Ali b. Abdullah'la karşılaştığını ve el-Cibâl bölgesinin ileri gelenlerinden bazı kimselerle beraber iken onu yenilgiye uğrattığını ve bunun sonunda Âmül şehrine girdiğini yazmıştı.

Yine bu yıl içinde Armenia bölgesinde iki kişi isyan etmiş, Boğa eş-Şarâbî'nin görevlendirmiş olduğu valisi Alâ' b. Ahmed onlarla çarpışarak hezimete uğratmıştı. Bu iki isyancı bölgede bulunan bir kaleye kapandıklarında onları kuşatarak kalenin etrafına mancınıklar dikmiş ve her ikisini hezimete uğratmıştı. Bunlar kaleden gizlice kaçıp gitmişlerdi; nereye gittiklerini anlayamamış, nihayet kaleye hakim olmuştu.

Yine bu yılda İsâ b. eş-Şeyh, Haricî Muvaffak ile savaşıp onu mağlûp ederek esir almıştı.

Bu yıl içinde Ebû Tâlib'in soyundan gelmiş olan Muhammed b. Ca'fer adında birisinin Rey'de isyan ettiği ve Muhammed b. Tâhir b. Abdullah'ın üzerine bazı askerlerle birlikte giderek ona karşı zafer elde edip esir aldığı haberi ulaşmıştı. Muhammed b. Tâhir sonra esir almış olduğu Muhammed b. Ca'fer b. Ahmed b. İsâ b. Hüseyn es-Sağir b. Ali b. Hüseyn b. Ali b. Ebi Tâlib'i yakaladıktan sonra Rey'e gitmiş, ayrıca bunun yanında İdris b. Mûsâ b. Abdullah b. Mûsâ b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Tâlib'i de götürmüştü.

Yine bu yıl içinde el-Hasan b. Zeyd, Muhammed b. Tâhir'e yenilmişti. Otuz bin askeriyle birlikte onunla karşılaştığında el-Hasan b. Zeyd' in adamlarından üç yüz kırk adamın öldürüldüğü kaydedilmektedir. Mûsâ b. Abdullah el-Hasanî'nin yeğeni olan İsmâil b. Yûsuf el-Alevî de bu yıl için de isyan etmişti.

Bu yılda meydana gelen olaylardan birisi de, Tağliboğulları bölgesinde «es-Selîr» mevkiinde Muhammed b. Hâlid b. Zeyd Ahmed el-Müvellid ve Eyyûb b. Ahmed arasında meydana gelen çarpışmalarda birçok kimse öldürülmesi ve Muhammed b. Hâlid'in mağlûp olarak mallarının yağmalanmasıydı.

Bu yılda Bilgeçur Bizans illerine yaptığı gazada Matmûre'yi fethederek büyük ganimetler ele geçirmiş ve Rumlardan bir cemaatı esir almıştı. Yine bu yılda Kûfe'de Hz. Ali'nin torunlarından ismi el-Hüseyn b. Ahmed b. Hamza b. Abdullah b. Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib olan birisi isyan etmişti. O, «Ebû Ahmed» diye künyelenen Muhammed b. Ca'fer b. Hasan b. Ca'fer b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib'i Kûfe'de vekil bırakmıştı. Bu isyanı bastırmak üzere el-Müstaîn yine aynı zamanda Alevî olan ve Kûfe sevâdında ikâmet etmekte bulunan Müzâhim b. Hâkân'ı üzerine gönderdi. Yanına da Zeydiye'ye mensup Esedoğullarından bir cemaatı katmıştı. Bu isyan sırasında Kûfe'de vali bulunan Ahmed b. Nusayr b. Hamza b. Mâlik el-Huzâî şehirden ayrılarak İbn Hübeyre köşküne varmıştı. Müzâhim, İbn Hâkân ile Hişâm b. Ebî Dülef el-İclî bir araya gelerek kuvvetlerini birleştirmişler, Muzâhim de Kûfe'ye doğru yola koyulmuştu. Müzâhim Kûfe'deki Alevîleri bu isyancılara karşı savaşmağa davet ederek onlarla yardımlaşacağına söz vermiş ve çarpışmak üzere ileri atılmıştı. Yanına kattığı bazı kuvvetlerle önden gönderdiği bir komutan Kûfe halkını arkadan sarmış ve onları yerlerinde baskına uğratmıştı. Kuşatılanlardan hiç biri kurtulamamış ve bu komutan Kûfe'ye girmişti. Ancak Kûfe halkı onu taş yağmuruna tutmuşlar, bunun üzerine o da şehri ateşe vermiş, şehirde bulunan yedi çarşıyı yakmış ve ateş es-Sebî' mahallesine kadar ulaşmıştı. Nihayet bu isyancı Alevînin bulunduğu eve hücum etmiş, ancak isyancının kaçması üzerine Müzâhim Kûfe'de konaklamıştı. Bu arada el-Mu'tezz'in mektubu kendisine ulaşmıştı, onu yanına davet ediyordu.

Yine bu yıl içinde Irak bölgesinde Ninova şehrinde bir Alevî daha isyan etmiş, bunun üzerine de Hişâm b. Ebî Dülef ramazan (eylül-ekim) ayında yürüyerek bu isyancılardan bir kısmını öldürmüş, ancak ele başları kaçıp Kûfe'ye girmişti.

Yine bu yıl içinde «el-Kerkî» diye maruf olan el-Hüseyn b. Ahmed b. İsmâil b. Muhammed b. İsmâil el-Erkat b. Muhammed b. Ali b. Hüseyn b. Ali Kazvin ve Zencân taraflarında isyan edip Tahirîlerin valilerini buradan kovmuştu.

Yine bu yıl içinde Ukayloğulları Cidde yolunu kesmiş, Ca'fer Beşâşât da onlarla çarpışarak bertaraf etmeğe çalışmış ve bu çarpışmalar sırasında Mekke halkından üç yüz adam öldürülmüştü. Bu olay üzerine

Mekke'de fiyatlar bir hayli artmış ve bedevîler köylere hücum etmişlerdi.

Yine bu yılda İsmâil b. Yûsuf b. İbrâhim b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Tâlib Mekke'de isyan etmiş, Ca'fer Beşâşât da oradan kaçmıştı. İsmâil b. Yûsuf, Ca'fer'in evini ve yönetime bağlı kimselerin evlerini yağmalamış, Mekke halkından ve ordu mensuplarından çok kimse öldürülmüştü. Bu arada Ravza-i Mutahhara'nın tamiri için getirilmiş bulunan mallar ile Kâbe içindeki altın ve gümüşten oluşan hazineler ve diğer mallar yağmalanmıştı, hattâ Kâ'be örtüsü bile üzerinden alınmıştı. Aynı zamanda halktan iki yüz bin dinar para da gasbedilmişti. İsmâil b. Yûsuf bu isyanından yaklaşık elli gün sonra rebiyülevvel (nisan) ayında şehrin bir kısmını yaktıktan sonra çekip Medîne'ye gitmişti. Medîne'de bulunan valiyi de kovaladıktan sonra Mekke'ye recep (temmuz-ağustos) ayında geri dönerek burayı muhasara altına almış, halkı açlıktan ve susuzluktan öleyazmıştı. Ekmeğin üç okkası bir dirheme satılmaktaydı. Etin bir rıtlı kırk dirheme, bir içim su ise üç dirheme fiyat buluyordu. Bu kuşatma sırasında Mekke halkı İsmâil b. Yûsuf'tan büyük belâlar çekmişti.

Mekke'yi elli yedi gün kadar kuşattıktan sonra Cidde'ye doğru yürümüş ve halkı yemek içmekten alıkoyarak tüccarların gemilerinde bulunan mallara da el koymuştu. Sonra oradan ayrılan İsmâil Arafat'a geldi. Burada el-Mu'tezz'in Mekke'ye gönderdiği ve «Ka'b el-Bakar» diye lakablanan Muhammed b. Ahmed b. İsâ b. Mansûr ve Mekke ordu komutanı İsâ b. Muhammed el-Mahzûmî ile çarpışmalara girişmişti. Bu çarpışmalar sırasında bin yüz kadar hacı öldürülmüş ve halk soyulmuştu. Hacılar Arafat'ta o gece durmayarak Mekke'ye kaçmışlardı. Ancak İsmâil ve adamları vakfelerini yapmış ve Cidde'ye geri dönerek şehirdeki mallara da el koymuşlardı.

Bu yıl içinde büyük zahidlerden Sırrî es-Sakatî ve «Ebû Ya'kûb el-Kûşec» diye bilinen İshâk b. Mansûr b. Behrâm vefat etmişlerdi. Ayrıca Müsned'i olup ondan hadis rivayet edilen Hâfız en-Nisâbûrî de cemaziyelevvel (haziran-temmuz) ayında vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ İKİNCİ (M. 866) YILI OLAYLARI

el-Müstaîn'in Görevden Azledilmesi

Bu yıl içinde el-Müstaîn Ahmed b. Muhammed b. el-Mu'tasım hilâfet görevinden ayrıldı ve el-Mu'tezz Billah b. el-Mütevekkil'e bey'at etti. Bu yılın 6 Muharrem (27 Ocak) cuma günü Bağdâd'da hutbe el-Mu'tezz adına okundu ve bu günde Bağdâd'da bulunan bütün ordu yetkililerinden el-Mu'tezz'e bey'at alındı.

İbn Tâhir, yanına Saîd b. Humeyd'i alarak el-Müstaîn'in huzuruna çıkıp emân şartlarını yazdı ve ona şöyle hitap etti: «Ey Müminlerin emîri! Saîd sana emân şartlarını ihtiva eden bir yazı yazdı ve onu iyice sağlama bağladı. Okuyalım da, dinleyiver.» el-Müstaîn şöyle karşılık verdi: «Bu şartları iyice sağlama almanıza gerek yoktur, bu adamlar senden daha az Allah'ı tanıyor değillerdir. Sen de daha önce kendin için bazı şartları yazıp iyice sağlama aldığını ve arkasından neler olup bittiğini bilirsin.» el-Müstaîn'in bu sözlerine Muhammed b. Tâhir aslâ cevap vermemişti.

el-Müstaîn, el-Mu'tezz'e bey'at ettikten ve onun bu bey'atine şahit tutulduktan sonra çoluk çocuğu ile birlikte muharrem ayında er-Rusâfe'den Hasan b. Sehl'in köşküne taşındı. Bu taşınmanın akabinde el-Müstaîn'in nezdinde bulunan bürde, hilâfet asâsı ve mühür alınmış ve Abdullah b. Tâhir ile gönderilmişti. el-Müstaîn'in daha sonra Mekke'ye gitmek isteyişi engellenince Basra'da ikamet etmeyi tercih etti, ancak kendisine Basra'da rutubet ve vebâ hastalığı olduğu söylendi. Bunun üzerine şöyle karşılık verdi: «Onun vebası mı daha ağır, yoksa hilâfeti terketmek mi?»

6 Muharrem (27 Ocak)'de Bağdâd'a iki yüze yakın gemi geldi. Bu gemilerde çeşitli ticaret malları ile büyük miktarda koyun vardı.

Bu olaylardan sonra el-Müstaîn Vâsıt'a gönderildi, el-Mu'tezz de Ahmed b. Ebî İsrâil'i vezir tayin ederek ona hil'at giydirdi. 12 Muharrem (2 Şubat)'de Ebû Ahmed Sâmerrâ'ya geri geldi.

el-Müstain'in görevden azledilmesine dair bazı şairler şu beyitleri söylemişlerdi:

«Halife Ahmed b. Muhammed hal' edildi,
Ondan sonra gelecek halife de öldürülecek.
Nihayet ataların iktidarı yok olacak,
Onlardan ilerihara gelecek kimse bundan hayır görmeyecek.
Ey Abbâsoğulları! Biliniz ki,
Adamlarınızı böyle öldürmek kötü bir örftür.
Dünyanızı az çok yamaladınız amma,
Hayatınızı tamir olmayacak şekilde paramparça ettiniz.»

el-Müstaîn'in görevden azledilmesiyle ilgili olarak el-Buhtcri Muhammed b. Mervân İbn Ebi'l Cenûb ve benzeri şairler de değişik şiirler yazmışlardı.

Muharrem ayının yirmi üçüncü günü Ebû's-Sâc Divdâd b. Divdest Bağdâd'a geldi. Muhammed b. Abdullah onu Fırat kenarındaki Sevâd arazisinin sulu kısmına tayin etti, o da adamlarını buraya göndererek Türkleri ve Meğâribe'yi buradan çıkartmalarını sağladı. Ebû's-Sâc daha sonra Kûfe'ye gitti.

Vasîf ve Boğa'nın Durumları

el-Mu'tezz Muhammed b. Abdullah'a bir emirnâme göndererek Vasîf ve Boğa'yı ve onlara bağlı olan kimseleri divanlardan azletmesini istedi. Diğer taraftan Muhammed b. Abdullah'ın kumandanlarından birisi olan Muhammed b. Ebî Avn, Ebû Ahmed'e Boğa ve Vasîf'i öldürmeyi taahhüd edip bu hususta söz vermişti. Bundan dolayı el-Mu'tezz onu Yemâme, Bahreyn ve Basra'ya tayin edip buraları emrine verdi. Bunu öğrenen Boğa ve Vasîf'in adamlarından bazıları durumu bu her iki Türk kumandana mektuplar bildirerek Muhammed b. Abdullah'a karşı uyanık davranmalarını söylemişlerdi. Bunun üzerine Boğa ve Vasîf kalkıp Muhammed b. Abdullah'a giderek İbn Ebî Avn'ın kendilerini öldürme konusunda olan gayret ve faaliyetlerini anlatmışlar ve Boğa şöyle demişti: «Bu adamlar ihanet ederek üzerinde karara vardığımız anlaşmaya muhalefette bulundular. Vallahi eğer bizi öldürmek isterlerse buna güçleri yetmeyecektir.»

Vasîf de sözünü keserek şöyle dedi: «İşte çekip evlerimize gidip oturacak ve bizi öldürmek için gelecek kimseyi beklemeye koyulacağız!» Gerçekten Vasîf ve Boğa kalkıp evlerine dönmüş ve adamlarından bazılarını da yanlarına almışlardı. Bu arada Vasîf kız kardeşi Suâd'ı el-Mü-

eyyed'e gönderdi. O günlerde Vasîf kız kardeşinin evinde idi. el-Müeyyed de gidip Vasîf'ten hoşnut olması için el-Mu'tezz ile görüştü. el-Mu'tezz Vasîf'i affedip ondan hoşnut oldu ve ona bu konuda bir de yazı yazdı. Diğer taraftan Ebû Ahmed b. el-Mütevekkil de Boğa hakkında kardeşiyle görüştü. el-Mu'tezz aynı şekilde Boğa'dan razı olduğuna dair bir yazı yazdı. Her ikisi Bağdâd'da ikamet ediyorlardı. Sâmerrâ'da ikamet eden Türkler Vasîf ve Boğa'nın Sâmerrâ'ya gelmelerini istemişlerdi. el-Mu'tezz onlara bu konuda mektup yazdığı gibi Muhammed b. Abdullah'a da Bağdâd'dan ayrılmalarına engel olması için mektup yazmıştı. Kendilerini Sâmerrâ'ya davet eden mektup ellerine geçince mektubu Muhammed b. Abdullah'a göndererek ondan Bağdâd'dan ayrılma hususunda izin istemişlerdi. Boğa ve Vasîf süvarilerini, çocuklarını ve yanlarına aldıkları dört yüz kadar kişiyi hazırlayarak bazı ağırlıklarını, evlât ve iyâllerini Bağdâd'da bırakmışlardı. Muhammed b. Abdullah eş-Şemmâsiye kapısına asker gönderip onları Bağdâd'dan ayrılmaktan alıkoymak istemişti, ancak onlar Horasân kapısına varıp oradan çıkmış ve Sâmerrâ'ya varmışlardı. Sâmerrâ'da evlerine gidip tekrar hizmete girmişler, Halife onlara hil'at giydirerek yeni görevler vermiş ve ayrıca posta işlerini de Mûsâ b. Boğa el-Kebîr'e havale etmişti.

Muhammed b. Abdullah ile Bağdâd Askerleri Arasında Meydana Gelen Olaylar

Bu yıl içinde Bağdâd askerleri ile Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'in adamları arasında bir olay meydana geldi. eş-Şâkiriyye askerleriyle bazı alacaklı kimseler bir araya gelerek Muhammed b. Abdullah'ın evi önünde toplanıp ramazan ayında maaş ve erzaklarının verilmesini istemişler, Muhammed de onlara şöyle cevap vermişti: «Ben Müminlerin emîrine maaşlarınız ve geçimleriniz hakkında yazı yazdım, bana: "Eğer orduyu kendine istiyorsan onlara maaşlarını ve erzakını verebilirsin, ancak bu askerlerin bize bağlı olmasını istiyorsan bizim onlara bir ihtiyacımız yoktur.» diye cevap verdi.» Muhammed'in bu sözleri üzerine orada toplananlar üzerine çullanmış, o da onlardan çekinerek iki bin dinarı çıkarıp vermiş, bu iki bin dinar dağıtılınca susmuşlardı.

Ancak bu adamlar Ramazan ayında tekrar bir araya gelerek ellerine sancaklar ve davullar alıp Harb ve eş-Şemmâsiye kapılarında çadırlar kurmuşlar ve hasır ve kamışlardan evler yaparak o geceyi orada geçirmişlerdi. Ertesi gün sabaha çıkınca etraflarına biriken adamlar bir hayli arttı. Muhammed b. Abdullah da bunun üzerine adamlarını çağırdı ve o geceyi evinde geçirdiler; ayrıca evine diğer adamlarını doldurup koruma altına aldı. Diğer taraftan bu isyancılara da bir hayli kimse katılmış-

tı. Bunlar ellerindeki silâh, sancak ve davullarla Harb kapısında birikmişlerdi, başlarında da Ebû'l-Kâsım Abdûn b. el-Muvaffak vardı. Bu adam Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkân'ın adamlarından olup erzaklarını ve geçen maaşlarını istemeleri konusunda onları bir hayli teşvik etmişti.

Cuma günü olunca bu adamlar hatibi el-Mu'tezz'e dua etmekten alıkoymak istemişlerdi. Durumu öğrenen hatip boğazındaki bir rahatsızlığından dolayı özür dileyerek o gün hutbeye çıkmamıştı. Daha sonra oradan ayrılıp köprü başını tutmuşlar, İbn Tâhir de onlara adamlarından bazı atlı ve yayaları komutanlarıyla birlikte göndermişti. Aralarında çarpışmalar meydana gelmiş, her iki taraftan da adamlar öldürülmüştü. Ancak bu isyancılar İbn Tâhir'in adamlarını köprüden uzaklaştırmışlardı. Doğu tarafında birikenler arkadaşlarının İbn Tâhir'in adamlarını geri püskürttüklerini görünce karşı tarafa arkadaşlarının yanına geçmeyi arzu etmişler, bu arada İbn Tâhir hazırlatmış olduğu diken ve kamışlarla dolu olan bir gemiyi üzerlerine gönderip ateşe vermişti. Gemi gelip köprüye dayanmış ve oradaki gemileri yakıp köprüyü yıkmıştı. Oradan da ikinci köprüye doğru kayıp giderken batı tarafında bulunan isyancılar gemiye yetişip batırmışlar ve doğu tarafında olanlar da böylelikle batı tarafına geçmişlerdi. Sonra isyancılar İbn Tâhir'in adamlarını kapısına kadar kovalayarak onlardan on kişiyi öldürmüşlerdi. Halk polis merkezlerini basmış ve burada bulunan muftelif malları yağmalamışlardı.

Bu askerlerin adamlarını mağlûp ettiğini gören Muhammed b. Abdullah b. Tâhir, köprü üzerinde bulunan dükkânların yakılmasını emretmiş, bu dükkânlar da ateşe verilince tüccara ait bir sürü mal yanmıştı. Nihayet meydana gelen ateş her iki grup arasında bir engel teşkil edince gelen askerler Harb kapısındaki karargâhlarına geri dönmüşlerdi. Bu arada İbn Tahir giden bu askerlerin tekrar geri gelmelerinden korktuğu için bütün adamlarını toplayıp gayet iyi bir şekilde hazırlıklarını yapmış ve adamlarını savaşa hazır bir duruma getirmişti, ancak gidenler geri gelmemişti. Bir kaç gün sonra bu askerlerden ikisi gelip bunların zaaf noktalarını ve nereden kuşatılabileceklerini jurnal etmişler, Muhammed b. Abdullah da onlara iki yüz dinar verilmesini emretmiş, diğer taraftan Şâh b. Mikâl ve komutanlardan bazılarını yanlarına kattığı bir grup askerle bu isyancı askerlerin üzerine göndermiş ve onlar da o tarafa doğru yönelmişlerdi. Bu askerlerin başında bulunan Ebû'l-Kâsım ve İbn Halîl bir hayli korkmuşlardı. Nihayet bu iki adamın emrinde bulunanlar diğerlerini terkedip ayrılmağa başlamışlar ve her biri bir tarafa gitmişlerdi. Ancak İbn Halîl ve yanındakiler giderken Şâh b. Mîkâl'e rastlamışlar ve üzerlerine hücum edince Şâh b. Mîkâl de Muhammed b. Abdullah'ın

adamlarıyla bunlara doğru yanaşmışlar, üzerlerine gelen İbn Halîl'i aralarına alıp öldürmüşlerdi. Ebû'l-Kâsım'a gelince, o bir ara gizlenmiş, ancak nerede gizlendiği haber verilince yakalanıp İbn Tâhir'e götürülmüştü. Böylelikle Harb kapısında birikmiş olan bu askerler tamamen dağılarak evlerine çekip gitmişler, Ebû'l-Kâsım da prangalara vurularak bir hayli işkenceler sonucunda ramazan ayında vefat etmişti.

el-Müeyyed'in Görevden Azli ve Ölümü

el-Mu'tezz bu yılın recep (temmuz-ağustos) ayında kardeşi el-Müeyyed'i veliahtlıktan azletti. Bunun sebebi şu olaya dayandırılır:

Armenia valisi olan el-Alâ' İbn Ahmed, el-Müeyyed'e bazı ihtiyaçlarını gidermesi için beş bin dinar göndermiş, İsâ b. Ferhânşâh bu paraya el koymuş, bunun üzerine de el-Müeyyed Türkleri İsâ'nın aleyhinde kışkırtmıştı. el-Meğâribe ise onlara bu konuda muhalefet etmişlerdi. el-Mu'tezz de kardeşleri el-Müeyyed ve Ebû Ahmed'e adam gönderip onları yakalatarak hapsetmiş ve el-Müeyyed'i prangalara vurdurarak Türklere ve el-Meğâribe'ye bir hayli ihsanlarda bulunmuştu.

Diğer bir rivayette kırk kırbaç vurduğu ve onu Sâmerrâ'da azlettiği kaydedilir. Ayrıca kendi el yazısıyla ve kendi rızasıyla bu görevden ayrıldığına dair bir de belge almıştı. el-Müeyyed Recep ayının çıkmasına sekiz gün kala (8 Ağustos) vefat etmişti.

Ölümüne sebep olarak şu hususlar da kaydedilir:

Türklerden bir kadın Muhammed b. Râşid'e haber göndererek Türklerin el-Müeyyed'i hapisten çıkarmak istediklerini söyler. Ancak bu durum el-Mu'tezz'e ulaştırıldı. Diğer taraftan Mûsâ b. Boğa durumu el-Mu'tezz'e hatırlatarak şöyle der: «Onlar el-Müeyyed'i değil, Ebû Ahmed b. el-Mütevekkil'i hapisten çıkarmak istediler, bunu daha evvel zikrettiğimiz Bağdâd civarında meydana gelen savaşta kendisine olan yakınlıkları ve alışkanlıklarından dolayı yapmak istemişlerdir.» Ertesi gün olunca el-Mu'tezz kadıları, fakihleri ve ileri gelen şahsiyetleri bir araya toplayarak el-Müeyyed'i ölü olarak huzurlarına çıkarmış ve vücudunda her hangi bir işkence eserinin veya bir yaranın bulunmadığını göstermişti. el-Müeyyed'in cenazesi kefeniyle birlikte annesine teslim edilip defnedilmesi emredilmişti. Başka bir rivayette ise Semurdan ve misk sürülmüş bir yorgana sarılmış ve ölünceye kadar böyle bırakılmıştı. Diğer bir rivayette ise, karlar arasına oturtulduğu başına kar döküldüğü ve bu şekilde donarak öldüğü kaydedilmektedir. el-Müeyyed öldükten sonra onunla ana baba bir kardeş olan Ebû Ahmed aynı hapishaneye götürülmüştü.

el-Müstaîn'in Öldürülmesi

el-Mu'tezz, el-Müstaîn Ahmed b. Muhammed b. el-Mu'tasım'ın öldürülmesini dileyince Muhammed b. Abdullah'a bir mektup yazıp el-Müstaîn'i hizmetçi Sîmâ'ya teslim etmesini emreder. Bunun üzerine Muhammed b. Abdullah da el-Mustaîn'i Vâsıt'ta korumakla görevli olanlara mektup yazıp göndereceği kimselere teslim edilmesini ister ve Ahmed b. Tulun'u teslim almak üzere gönderir. Ahmed onu teslim alarak Kâtul'a götürür ve Saîd b. Sâlih'e teslim eder, Saîd b. Sâlih de onu evine sokarak ölünceye kadar dövmeğe devam eder. Başka bir rivayete göre ayağına bir taş bağlanıp Dicle Nehrine atılmıştır. Diğer bir rivayete göre ise el-Müstaîn'in yanına hizmetini görmek üzere bir mürebbiye hizmetçi verilmişti. Saîd el-Müstâin'i alıp kılıçla vurmuş, o da bağırmağa başlayınca yanındaki mürebbiye de bağırmıştı. Nihayet el-Müstaîn yanında bulunan bu mürebbiye kadınla birlikte öldürüldü. el-Müstaîn'in başı kesilip el-Mu'tezz'e götürülmüştü. el-Mu'tezz de o sırada satranç oynamaktaydı. Başı götüren kişi: «İşte bu görevinden azledilenin başı.» deyince el-Mu'tezz şöyle cevap vermişti: «Onu bir kenara bırakın, hele şu oyunumu bir bitireyim.» Oyununu bitirince ona dönüp bakmış ve defnedilmesini emretmişti. Ayrıca el-Müstaîn'i öldüren Saîd'e de elli bin dirhem verilmesini emretmiş ve onu Basra vilâyeti zekât işleri amirliğine tayin etmişti.

Türkler ile el-Meğâribe Arasında Meydana Gelen Olaylar

Bu yılın recep ayının başlangıcında Türklerle el-Megâribe arasında bazı olaylar meydana geldi. Türkler İsâ b. Ferhânşâh'a saldırarak onu dövmüş ve atını almışlardı. el-Meğâribe de bu olay üzerine Muhammed b. Râşid ve Nasr b. Sa'd'ın etrafında toplanmışlardı. Türkler «el-Cevsak» diye adlandırılan köşkten çıkarılmış ve el-Megâribe onlara şöyle demişti: «Her gün bir halife öldürüp öbürünü görevinden azlediyor ve ertesi günde istediğiniz veziri tayin ediyorsunuz.» Böylelikle el-Cevşak ve beytülmâl tamamen el-Megâribe'nin eline geçmiş ve Türklerin orada bıraktıkları bütün davarlar da ellerine düşmüştü. Türkler Kerh ve diğer yerlerde bulunan adamlarını çağırarak toplanmışlar ve el-Megâribe ile karşı karşıya gelmişlerdi. eş-Şâkiriye de bu olayda el-Megâribe'ye yardımcı olmuş, böylelikle Türkler zayıf duruma düşüp el-Megâribe tarafından kovalanmışlardı. Bunun üzerine Ca'fer b. Abdülvâhid aralarına girip onları barıştırmış ve her hangi bir olaya meydan verilmemesini sağlamıştı. Varılan anlaşma gereği herhangi bir görevde bu iki gruptan birisi bulunacak olursa, karşı taraftan birisi aynı görevi onunla birlikte üstlenecekti. Bu

durum bir müddet böyle sürüp gitmiş, nihayet Türkler bir araya gelerek: «Şu iki kelleyi isteyelim, eğer bu iki adamı öldürecek olursak artık bundan sonra hiç kimse sesini çıkaramaz.» Türklerin toplanıp Muhammed b. Râşid ile Nasr b. Sa'd'ı öldürmek istedikleri haberi etrafa yayılınca, adı geçen bu iki şahıs Muhammed b. Garûn'un evine gitmişler, Türkler tamamen sakinleşinceye kadar burada beklemeyi düşünmüş, ortalık düzelince de tekrar adamlarının yanına dönmeyi kararlaştırmışlardı. Ancak onların Muhammed b. Garûn'un evine gittikleri Türklere gammazlanmış, Türkler de bu iki adamı yakalayıp öldürmüşlerdi. Durum el-Mu'tezz'e bildirilince İbn Garûn'un öldürülmesini istemiş, ancak el-Mu'tezz ile yapılan görüşme ve şefaat dileği neticesinde Bağdâd'a sürgün edilmesine razı olmuştu.

Musâvir'in Bevâzîc'te İsyanı

Bu yılın recep ayında Müsâvir b. Abdülhamîd b. Müsâvir eş-Şârî el-Becelî el-Mavsılî Bevâzîc'te isyan etti. Bu gün Musul'da bulunan Müsâvir Oteli onun dedesinin adını taşımaktadır.

İsyan etmesinin sebebi şöyle anlatılır:

Musul emniyet görevliliğini İmrânoğulları ve Musul ümerası yürütmekte idiler. Bu emniyet görevliliğinin başına Hüseyn b. Bükeyr adında birisi tayin edilmişti. Müsâvir b. Abdülhamîd'in Havsere adında bir oğlu vardı. Hüseyn b. Bükeyr Havsere'yi yaklayıp «el-Hadîse» denilen yerde hapse atmıştı. Havsere gayet güzel bir çocuktu. Hüseyn b. Bükeyr Havsere'yi geceleyin hapishaneden çıkararak yanına götürüp onu kullanıyor, gündüz olunca da tekrar hapse geri gönderiyordu. Bunun üzerine Havsere o sıralarda Bevâzîc'te bulunan babası Müsâvir'e mektup yazarak şöyle demişti: «Gündüz hapishanede tutuluyorum, gece de gelin oluyorum.» Bu mektubu alan Müsâvir son derece kızmış, endişeye kapılmış ve etrafında bulunanlarla birlikte isyan ederek el-Hadîse denilen yere hareket etmişti. Bu haberi alan Hüseyin b. Bükeyr gizlenmiş, el-Hadîse'ye ulaşan Müsâvir ise oğlu Havsere'yi hapishaneden çıkarmıştı. Müsâvir'in etrafına Kürtlerden ve bedevî araplardan bir hayli kimse toplanmış, bunlar Musul'a yürüyerek şehrin doğu tarafında konaklamışlardı.

O sırada Musul valiliğini Ukbe b. Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. el-Eş'as b. Ehbân el-Huzâî yürütmekteydi. Ehbân "kurtla konuşan" lakabını taşıyordu, etrafında bir hayli adamları olan bir kişi idi. Ukbe şehrin batı tarafından Müsâvir'e karşı cephe almıştı. Musul halkından iki adam Dicle'yi aşarak Müsâvir'in bulunduğu tarafa geçmiş, aralarında

çarpışmalar meydana gelmiş sonunda bu iki adam öldürülmüştü. «Müsâvir de geriye dönmüş ve çarpışmalardan bir hayli bezmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Muhammed b. Ali b. Halef el-Attâr ile, aralarında Ebû Ahmed Muhammed b. Ca'fer b. el-Hasan b. Ca'fer b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib ve Ebû Hâşim Dâvud b. Kâsım el-Ca'ferî gibilerinin de bulunduğu Hz. Ali'nin torunlarından bir grup şaban ayında Sâmerrâ'ya götürüldü. Bu olaya sebep olan hadiseler şöyle cereyân etmişti:

Hz. Ali'nin torunlarından bir cemaat Bağdâd'dan eş-Şâkiriyye askerî sınıfı ile birlikte Kûfe'ye doğru yönelmişti. Kûfe, Ebû's-Sâc'ın iktalarından idi, Ebû's-Sâc ise Bağdâd'da ikamet etmekteydi. Bu arada Muhammed b. Abdullah Kûfe'ye gitmek konusunda hazırlıklar yapılmasını emretti, önden de onun vekili bulunan Abdurrahman'ı Kûfe'ye gönderdi. Abdurrahman Kûfe'ye ulaştığında Alevîlerle çarpışmak üzere geldiğini zannederek oranın halkı onu taş yağmuruna tutmuşlardı; ancak kendisi: «Ben buraya gönderilmiş bir vali değilim, bedevî Araplarla çarpışmak üzere gönderildim.» deyince taşlamaktan vazgeçtiler.

Ebû Ahmed et-Tâlibî yukarıda zikrettiğimiz gibi el-Mu'tezz tarafından Kûfe'ye gönderilmişti. Buraya vali tayin edilmesinin sebebi kendisiyle çarpışmak üzere gönderilmiş bulunan Müzahim b. Hâkân el-Alevî'yi mağlûp etmesiydi. Buna daha evvel dokunmuştuk. Ebû Ahmed Kûfe'ye vali tayin edildikten sonra burada halka karşı son derece kaba davranmış, halkı eziyetlere uğratmış, mallarını ve arazilerini ellerinden almıştı. Abdurrahman Kûfe'ye gelip ikamet ettiğinde Ebû Ahmed ile bir hayli samimiyet kurup ona yakın bir arkadaş olmuştu, aralarından su sızmıyordu. Birlikte yemek yiyor, içiyorlardı. Bir gün hava almak üzere çıktığı bir bahçede akşam üzeri Abdurrahman ve adamları üzerine çullanmışlar ve Abdurrahman onu prangalara vurarak rebiyülâhir ayında Bağdâd'a göndermişti. Bu arada Ahmed b. Ali b. Halef el-Attâr'ın bir yeğeninde el-Hasan b. Zeyd'den gelen mektuplar ele geçirilmişti. Durum el-Mu'tezz'e bildirildiğinde el-Mu'tezz de Muhammed b. Abdullah'a mektup yazarak Ebû Ahmed'i ve yukarıda adı geçen Ebû Tâlib'in torunlarını Sâmerrâ'ya göndermesini istemişti. Böylelikle hepsi birden Sâmerrâ'ya sürgün edilmişlerdi.

Yine bu yılda el-Hüseyn b. Ebi'ş-Şevârîb Kâdî el-Kudâtlığa tayin edilmişti. Aynı şekilde Ebû's-Sâc bu yılda Muhammed b. Abdullah tarafından Horasân yolunu yönetmek üzere gönderilmişti.

Bu yılda İsâ b. eş-Şeyh Remle'ye tayin edildi, o da vekili olarak Ebû'l Mağrâ'yı Remle'ye gönderdi. İsâ Şeybân kabilesine mensuptu, Cessâs b. Mürre b. Zühel b. Şeybân'ın torunlarından İsâ b. eş-Şeyh b. es-Sellîl idi. Filistin'in bütününe hakim olmuştu. Yukarıda zikrettiğimiz şekilde Türklerin Irak'a tamamen hakim oldukları bir sırada o da Dımaşk ve çevresinde hakimiyet kurup Şâm diyarından halifeye götürülen bütün mallara el koymuştu.

Yine bu yılda Vasîf, Abdurrahman b. Ebî Dülef el-İclî'yi el-Cibâl bölgesine tayin edip ona hil'atler göndermişti.

Bu yılda Muhammed b. Amr eş-Şârî Diyâr Rebîa'da öldürülmüştü. Onu Ebû Eyyûb b. Ahmed'in bir görevlisi zilkade ayında katletmişti.

Bu yıl içinde Deylemîlerin reisi Cestân Ahmed b. İsâ b. Ahmed el-Alevî ve el-Hüseyn b. Ahmed el-Kevkebî ile birlikte Rey üzerine hücum edip halkından bazılarını öldürmüş, bazılarını esir almışlardı. O sırada Rey'de Abdullah b. Uzeyr valilik görevini yürütüyordu, ancak yukarıda adı geçenlerin şehre hücumları üzerine buradan kaçmıştı. Rey halkı bu istilacılarla iki milyon dirhem ödemek şartıyla sulh akdetmişler, bu parayı alan adı geçenler şehri terkedince de Abdullah b. Uzeyr şehre geri dönmüştü. Daha sonra Ahmed b. İsâ'yı yakalayıp Nîsâbûr'a göndermişti.

Bu yılda, daha evvel kaydettiğimiz gibi, Mekke'de bir sürü zulümler yapan Ebû Tâlib'in torunlarından İsmâil b. Yûsuf vefat etmişti.

Bu yılın hacc emîrliği görevini de Muhammed b. Ahmed b. İsâ b. Mansûr ifa etmişti.

Bu yılda Endülüs hükümdarı Muhammed b. Abdurrahman düşman ülkesine bir ordu göndermiş, bu ordu Elbe ve çevresindeki kalelere kadar ilerleyip Mâye şehrini yağmalamış, halkından çok kimseyi öldürüp selâmetle geriye dönmüşlerdi.

Bu yılda Buhârî ve Müslim'in hocalarından Basra'lı Muhammed b. Beşşâr Bündâr ve Ebû Mûsâ Muhammed b. el-Müsennâ ed-Demen vefat etmişlerdi. Muhammed b. Beşşâr Bündâr'ın H. 167 (783-784) yılında dünyaya geldiği kaydedilmektedir.

HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ (M. 867) YILI OLAYLARI

Kerec Şehrinin Ebû Dülef'ten Alınması

Bu yılda el-Mu'tezz, Mûsâ b. Boğa el-Kebîr'i recep (temmuz) ayında el-Cibâl bölgesine gönderdi. Mûsâ b. Boğa öncü kuvvetlerinin başına Müflih'i tayin ederek yola koyuldu. Abdülaziz b. Ebî Dülef onu Hemedân dışında karşılamış, aralarında meydana gelen çarpışmalar sonunda Abdülaziz b. Ebî Dülef mağlûp olmuş ve adamlarından çok kimse öldürülmüştü. Ordusu arasında ayak takımından yirmi bine yakın kimse vardı.

Ramazan (eylül) ayında Müflih Kerec şehrine doğru yürüyüp yolda iki pusu hazırladı. Diğer taraftan Abdülaziz de dört bin kişilik bir orduyu Müflih üzerine göndermişti. Bunlar çarpışmaya başlamış, savaşın sürdüğü bir sırada pusudakiler birden Abdülaziz'in adamlarına saldırmış, onları hezimete uğratıp bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da esir almışlardı. Abdülaziz bizzat kendisi adamlarına yardım etmek üzere savaş alanına geldiğinde arkadaşları gibi yenilip Kerec şehrini terkederek «Zür» diye adlandırılan bir kaleye kaçıp orada saklanmıştı. Müflih de Kerec şehrine giderek aralarında annesinin de bulunduğu Abdülaziz'in çoluk çocuğunu ele geçirmişti.

Vasîf'in Öldürülmesi

Bu yılda Vasîf et-Türkî öldürüldü. Öldürülmesinin sebebi şöyle anlatılır:

Türkler, el-Ferâgine ve el-Uşrûseniyye birlikte isyan ederek dört aylık maaşlarını istemişlerdi. Boğa, Vasîf ve Sîmâ çıkıp bunlarla konuşmus ve Vasîf onlara şöyle hitap etmişti: «Toprak alınız, bizim yanımızda mal, para falan yoktur.» Boğa da şöyle demişti: «Evet, Müminlerin emîrine soralım ve Eşnâs'ın evine bir göz atalım.» Bunun üzerine onlar da Eşnâs'ın evine girmişlerdi. Bu arasa Sîmâ ve Boğa el-Mu'tezz'in yanına gitmiş, Vasîf ise isyancıların yanında kalmıştı. İsyancılardan bazıları birden Va-

sîf'in üzerine saldırarak kılıçla vurmuşlar, bu arada birisi de ona bir bıçak saplamış, diğerleri de topuzlarla saldırarak öldürüvermişlerdi. Vasîf' in başın kesen isyancılar onu tandırı karıştırdıkları sopaya takarak sokaklarda gezdirmişlerdi. Vasîf'in ölümü üzerine, el-Mu'tezz onun bütün mallarını Boğa es-Sağîr (Küçük Boğa) diye bilinen Boğa eş-Şarâbî'ye vermiş, taç ve hil'at giydirmiş ve iki de kemer takmıştı.

Bündâr et-Taberî'nin Öldürülmesi

Bu yılda Bündâr et-Taberî öldürüldü. Öldürülmesinin sebebi olarak şu olaylar anlatılır:

Daha evvel zikretiğimiz gibi, Bevâzîc'te isyan eden Musullu Harici Müsâvir b. Abdulhamid, Muhaffer b. Sîsil ile birlikte ed-Deskere'de bulunuyorlardı. Horasân yolu da Dündar'a giden bir yol idi. O sırada Müsâvir el-Muzaffer'e şöyle demişti: «Bu akşamı geçirdik, yarın sabahleyin de bayramdır. Bayramı bitirince yolumuza çıkarız.» Bündâr da zaferi kendisi elde etmek tamaına düşerek yola çıkmıştı. Geceleyin yola çıkan Bündâr Müsâvir'in askerlerine yakın bir yere gelinceye kadar yoluna devam etmişti. Adamlarından bazıları Müsâvir'in askerlerine baskın yapmasını tavsiye etmişler, ancak bu tavsiyeye uymayıp şöyle demişti: «Ben onları, onlar da beni görmedikçe çarpışmaya girmem.» Haricîler nihayet Bündâr'ın geldiğini anlamış, atlarına binerek üzerine varmışlar ve onunla çarpışmalara girişmişlerdi.

Bündâr'ın yanında üç yüz kadar atlı, Haricîlerin yanında ise yedi yüz kadar asker bulunuyordu. Savaş bir hayli şiddetlenmişti. Haricîler Bündâr'ın adamlarından yüz kadarını ondan ayırmak üzere bir hamle yaptılar ve bunda başarılı oldular. Bu yüz kişi üzerine yüklenip tümünü öldürünceye kadar savaşmağa devam ettiler. Böylelikle Bündâr ve adamları yenilgiye uğramış, Haricîler de Bündâr'ın askerlerinden kısım kısım ayırarak onları kılıçtan geçirmişlerdi.

Bündâr kurtuluşu kaçmakta bulmuş, ancak kaçarken Haricîler onu kovalayarak yakalayıp öldürmüşler ve kellesini de asmışlardı. Adamlarından elli kişilik kadar bir grup kaçıp kurtulmuş, yüz kişi kadarı da öldürülmüştü.

Bu haber el-Muzaffer'e ulaşınca Bağdâd'a gitmiş, Müsâvir ise Hulvân taraflarına doğru hareket edip halkıyla çarpışmaya girişmiş ve Hulvân halkından dört yüz kadar insan öldürmüştü. Bu arada Hulvânlılar da Müsâvir'in adamlarından bir grubu öldürmüşlerdi. Bu çarpışmaların meydana geldiği sırada Hulvân'da bulunan ve şehir halkına yardım etmiş

olan Horasânlı hacılardan bir grup da öldürülmüştü. Bu olaylardan sonra Müsâvir şu şiiri söylemişti:

«Bündâr'ı öldürmekle Irak'ı fecaatla karşı karşıya bıraktın,
Bütün illeri de diyar diyar dolaştın.
Hulvân'a sabahın şafağında bir akın yaptın,
Onları ve onlara yardım edenleri öldürdün.
Ukbe'yi Musul'da taş haline soktun,
Ona zillet gerdanlığını taktın.»

Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'in Vefatı

Bu yılın 14 Zilhicce (15 Aralık) günü ay tamamen tutuldu. Ayın tutulması sona erdikten hemen sonra Muhammed b. Abdullah b. Tâhir b. el-Hüseyn vefat etti. Boğazında ve başında çeşitli yaralar meydana gelmiş ve ölümüne bunlar sebep olmuştu. Bu yaralar o kadar derindi ki fitillerle tıkanıyordu.

Hastalığı iyice artınca vilâyetlerdeki memurlarına haber gönderip işlerin kardeşi Ubeydullah b. Tâhir'e havale edilmesini istedi. Vefat ettiğinde oğlu Tâhir ile kardeşi Ubeydullah cenaze namazını kıldırma konusunda anlaşmazlığa düştüler, nihayet namazını oğlu Tâhir kıldırdı. Ancak Ubeydullah ile Tâhir'in adamları bir hayli münakaşaya tutuşmuş, hattâ kılıçları kınlarından çekmiş, birbirlerine taşlarla saldırmışlardı. Halk bu hususta Tâhir'in adamları yanında yer aldı. Bunun üzerine Ubeydullah şehrin doğu tarafındaki evine geçmek üzere nehri aşıp gitmiş, ağabeyi Muhammed'in yerine tayin etmek üzere de komutanlar kendisiyle birlikte gitmişlerdi; çünkü Muhammed b. Abdullah görevini kardeşine vasiyet etmişti. Bundan sonra da el-Mu'tezz Ubeydullah'a hil'atler göndermişti. Ubeydullah el-Mu'tezz'den hil'at getiren adama elli bin dirhem verilmesini emretmişti.

Musul ve Çevresinde Meydana Gelen Karışıklıklar

Bu yıl içinde Süleyman b. İmrân el-Ezdî ile Aneze kabilesi arasında çarpışmalar meydana geldi. Süleyman el-Merc taraflarında bir yer satın almıştı, ancak Aneze kabilesine mensup olup adı Berhûne olan birisi bu satın alınan yerde şuf'a hakkı olduğunu iddia etti. Süleyman onun bu isteğine pek kulak asmamış, bunun üzerine de Berhûne Aneze kabilesine gidip durumunu anlatmıştı, Aneze kabilesi iki Zap suyu arasında bulunuyordu. Berhûne onlara ve Benû Şeybân'a sığınmıştı. Her iki kabileden de

etrafında bir sürü kimse birikmiş, Musul çevresine saldırarak etrafı yağmalamışlardı.

Bunu işiten Süleyman Musul'da onlara karşı asker hazırlayıp üzerlerine yürüyerek Zap suyunu geçmiş ve aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti. Bu çarpışmalarda bir çok kimse öldürülmüş ve nihayet zafer Süleyman'ın olmuştu. Süleyman Şem'ûn kapısı civarında onlardan bir hayli kimseyi öldürmüş ve iki yüzden daha fazla kimsenin başını keserek Musul'a götürmüştü.

Yine bu yıl içinde Musul çevresinde bir sürü karışıklıklar ve savaşlar meydana gelmiş ve bunların birinde el-Habbâb b. Bükeyr et-Telîdî öldürülmüştü. Ezd kabilesine mensup Muhammed b. Abdullah b. es-Seyyid b. Enes et-Telîdî iki köy alıp bunları Muhammed b. Ali ed-Telîdî'nin uhdesinde bırakmıştı. Ancak eski sahibi bundan hoşlanmayıp durumu Habbâb b. Bükeyr'e iletmişti. Habbâb ona şöyle demişti: «Bana Boğa'dan bir mektup getirirsen isteğini yerine getirir, bunların sana ilişmelerine engel olurum.» Ona atlar ve yol azığı vermiş o da binip Sürre-men-reâ (Sâmerrâ)' ya gitmiş ve Boğa'dan el-Habbâb b. Bükeyr'e bir mektup getirmişti. Mektupta Boğa, Habbâb b. Bükeyr'e Muhammed b. Abdullah b. es-Seyyid'i bu iki köyden vazgeçirmesini emrediyordu. Habbâb bunu yerine getirmiş ve Muhammed b. Abdullah b. es-Seyyid'in bu alış verişten vazgeçmesini sağlamak üzere adamlar göndermiş, nihayet aralarında çeşitli mektuplaşmalar olduktan sonra barış akdetmişlerdi.

Muhammed b. Abdullah b. es-Seyyid ile el-Habbâb b. Bükeyr bir bahçede oturmuş şaraplarını içiyor ve yanlarında da şarkıcı bir cariye bulunuyordu. el-Habbâb ona bu işten kendisinin zaferle çıktığını ifade eden bir şiir söylemesini istemiş, cariye bu şarkıyı söyledikten sonra Muhammed b. Abdullah b. es-Seyyid kızmış ve bunun tam aksini savunan bir şarkı söylemesini sağlamıştı. Bu şekilde aralarında anlaşmazlık meydana gelince her ikisi birbirine kin besleyerek oradan ayrılmışlardı. Habbâb b. Bükeyr bunun üzerine bu iki köyün vekilliğini sahibine iade etmiş, Muhammed de asker hazırlamıştı. İkisi arasında barış için elçiler gidip gelmiş ve nihayet birbirlerinin tekliflerini karşılıklı olarak kabul etmişlerdi. Barış akdedilince Muhammed topladığı adamlarını dağıtmış, ancak el-Habbâb'ın: «Muhammed'in yanında dört adam olsaydı barışa yanaşmazdı.» dediği Muhammed'e iletilince bir hayli kızıp yeni baştan asker toplamış ve el-Habbâb b. Bükeyr üzerine yürümüştü. Onun geldiğini duyan Habbâb b. Bükeyr hasmının karşısına hazırlıksız bir şekilde çıkmış, aralarında meydana gelen çarpışmalarla el-Habbâb, yanında bulunan oğlu ve adamlarından bir grup öldürülmüşlerdi. Bu olay zilkade (kasım) ayında meydana gelmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda el-Mütevekkil'in oğlu Ebû Ahmed Basra'ya sürgün edilmiş, sonra tekrar Bağdâd'a getirilerek doğu tarafında "Dinar Köşkü" denilen yerde oturtulmuştu. Aynı şekilde Ali b. el-Mu'tasım, Vâsıt'a sürgün edilmiş, bir müddet sonra tekrar Bağdâd'a getirilmişti.

Yine bu yılda zilhicce (aralık) ayında Müzâhim b. Hâkân Mısır'da vefat etmişti.

Bu yılın hacc emîrliği görevini de Abdullah b. Muhammed b. Süleyman ez-Zeynebî yerine getirmişti.

Yine bu yıl içinde Muhammed b .Muâz Malatya civarında gazaya çıkarak mağlup olmuş ve esir düşmüştü.

Bu yılda Mûsâ b. Boğa ile el-Kevkebî el-Alevî Kazvîn civarında karşılaşmış, meydana gelen çarpışmalarda el-Kevkebî mağlûp olarak kaçıp Deylemîlere sığınmıştı. Bu çarpışmalarda el-Kevkebî'nin mağlûp olmasının sebebi şöyle anlatılır:

Çarpışmalar başlayınca, el-Kevkebî'nin adamları savaş için saf haline gelip kalkanlarını yüzlerinin üzerinde tutmuş, Mûsâ'nın adamlarının attığı oklardan korunmaya çalışıyorlardı. Mûsâ adamlarının gayretle ok atmalarına rağmen atılan okların karşı taraftaki askerlere zarar vermediğini görünce yanlarında bulunan yanıcı maddeleri (neft, petrol) yerlere döktürmüş ve geriye çekilmelerine emretmişti. Adamları Mûsâ'nın emirlerini yerine getirmişler, el-Kevkebî ise hasmının mağlûp olup geriye çekildiğini zannederek onları kovalamağa girişmişti. Ancak askerleri bu dökülen yanıcı maddelerin bulunduğu yere varınca Mûsâ b. Boğa oranın ateşe verilmesini emretmiş, böylece askerlerin ayakları altından ateşler yükselmeğe başlamış ve onları yakmıştı. el-Kevkebî hezimete uğrayınca Mûsâ b. Boğa onları kovalayıp Kazvîn'e girmişti.

Bu yılın zilhicce (aralık) ayında Müsâvir el-Harîcî, başlarında Hatarmus adlı bir komutan bulunan halifenin bir birliği ile karşılaşmış, Celûla yakınlarında meydana gelen çarpışmalarda Müsâvir bu askerleri mağlûp etmişti.

Bu yıl içinde Endülüs'te İslâm ordusu müşriklerin illerine doğru yürümüş, Carnik kaleleri ile Futab (?) kalesini muhasara etmiş ve şehrin surlarına hakim olmuşlardı.

Saffârîler (Ya'kûb es-Saffâr) Devletinin Başlangıcı ve Ya'kûb'un Herât ile Bûşenc İllerine Hakim Olması

Ya'kûb b. Leys ile kardeşi Amr Sicistân'da bakırcılık ile uğraşıyor ve son derece zahid görünüyorlardı. Onların Sicistân'da yaşadıkları gün-

lerde şehirde Haricîlere karşı savaşmayı bir ibadet telakki eden bir adam vardı ve kendisine «Sâlih el-Mutavvaî» adı verilmekte idi. Ya'kûb b. Leys onunla arkadaşlık kurmuş ve Haricîlerle yaptığı çarpışmalarda yanında yer almıştı. Sâlih Ya'kûb b. Leys'i, gösterdiği yararlılıklardan dolayı, yanına yardımcı ve vekil almıştı. Bu çarpışmalarda Sâlih öldürülünce Dirhem adında birisi onun görevini yüklenmişti, Ya'kûb da daha evvel Sâlih'le birlikte çarpışmalara nasıl katılıp görev yapıyorsa Dirhem'le birlikte de aynı şekilde çarpışmalara katılıyor ve görevini yerine getiriyordu. Dirhem'in adamları bir hayli artıp da şöhreti etrafa yayılınca Horasân valisi bir hile ile onu ele düşürüp yakalayarak Bağdâd'a göndermiş ve orada hapse atılmıştı. Ancak bir müddet sonra hapisten çıkarılmış ve Bağdâd'da halifenin hizmetinde bulunmuştu.

Dirhem'in yakalanmasından sonra bu Haricîlerle gönüllü olarak savaşanların katında Ya'kûb'un bir hayli önemli mevkii olmuştu. Ya'kûb bu Haricîler ve kötü kimselerle savaşmağa devam edip onlara karşı zaferler elde etmiş, köklerini tamamen kazıyıncaya kadar çok kimseyi öldürmüş ve köylerini tahrip etmişti. Kurduğu tuzaklar ve harp oyunlarında adamları kendisine itaat etmeğe başlamıştı, öyle ki daha evvelki reislerine böyle bir itaat göstermemişlerdi. Böylelikle Ya'kûb'un otoritesi bir hayli güçlenmiş ve Sicistân'da hakim duruma geçmişti. Bu noktadan sonra Ya'kûb halifeye itaat ettiğini ilân etmiş, onunla mektuplaşarak emri istikametinde hareket ettiğini ve onun emri ile bu kötü ve şakî kimselerle savaştığını duyurmuştu. Nihayet Sicistân'a tamamen hakim olup yolları kontrol altına almış ve şehri korumağa, iyiliği emredip kötülükten alıkoymaya çalışıp durmuştu. Böylelikle etrafında toplananlar bir hayli artmış, artık yalnız bu Haricîlerle değil, etraftaki başka kimselerle de çarpışmağa başlamıştı; hattâ halifenin tayin etmiş olduğu Horasân valisinin adamlarına bile saldırıya geçmişti.

Bir ara Sicistân'dan Herât'a, oradan da Horasân'a geçmiş ve burayı hakimiyetine almak istemişti. O sırada da Horasân emîri Muhammed b. Tâhir b. Abdullah b. Tâhir b. el-Hüseyn olup Herât'taki valisi de Muhammed b. Evs el-Enbârî idi. Ya'kûb b. Leys'in Herât'a gelmesi üzerine Muhammed b. Evs adamlarını gayet mükemmel bir şekilde donatılmış olarak Ya'kûb'a karşı çıkarmış, ikisi arasında gayet şiddetli savaşlar meydana gelmiş, neticede Muhammed b. Evs yenilince Ya'kûb Herât ve Bûşenc'e hakim olmuştu. Bu iki büyük şehir Ya'kûb'un eline geçince şânı bir hayli artmış, Horasân emîri ile çevrede bulunan diğer emîrler ondan korkmağa başlamışlardı.

HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ (M. 868) YILI OLAYLARI

Boğa eş-Şarâbî'nin Öldürülmesi

Bu yılda Boğa eş-Şarâbî öldürüldü. Öldürülmesi şöyle olmuştur:

Boğa el-Mu'tezz'i sürekli olarak Bağdâd'a taşınmağa teşvik ediyor, ancak el-Mu'tezz bunu reddedip kabul etmiyordu. Bu arada tarihçilerin ittifak ettikleri durum şudur: Boğa'nın kızını Sâlih b. Vasîf ile evlendirmekle uğraştığı bir sırada el-Mu'tezz, Ahmed b. İsrâil ve Babkiyâl et-Türkî (Bayık Bek) ile Boğa'ya muhalif diğerleri atlarına binip birlikte Sâmerrâ'nın dışına gitmişlerdi.

Boğa ile Babkiyâl (Bayık Bek) arasındaki ihtilâfın sebebi şu idi:

Babkiyâl (Bayık Bek) ile Boğa birlikte şarap içerlerken aralarında münakaşa çıkmış ve itişip kakışmışlardı. Bu olaydan ötürü Bayık Bek Boğa'dan gizlenip duruyordu.

el-Mu'tezz ile Boğa'ya muhalif olanların bir araya gelip Kerh ve ed-Dûr halkı ile birlikte Sâmerrâ'daki bir köşke gittiklerini görünce Bayık Bek de onlara katılmıştı. Bu durum Boğa'ya bildirilince emrindeki komutanlar ve evlâtlarıyla birlikte beş yüz kişiden oluşan taraftarlarıyla Sâmerrâ'dan çıkıp «es-Sin» denilen yere gitti. Bu arada adamlarından bazıları çektikleri sıkıntıları birbirlerine duyurup şikâyette bulunmuşlardı, çünkü Sâmerrâ'dan tamamen hazırlıksız olarak ayrılmış, sırtlarına bir şey almamışlardı, mevsim de kış olduğu için üşümekte idiler. Bu yüzden adamlarından birisi gelip Boğa'ya içinde bulundukları durumdan ötürü şikâyette bulunmuş, Boğa da şöyle demişti: «Beni rahat bırakın, bu gece şöyle bir düşüneyim.»

Gece karanlığı basınca Boğa yanına iki hizmetçisini ve sahip olduğu paraları alıp bir kayığa atlayarak gitmişti. Yanına aldığı para, her biri on bin dinardan oluşan on dokuz kese dinar ile yine her biri on binlik olan yüz keselik dirhemdi. Boğa bunların dışında yanına ne bir silâh, ne bir bıçak ne de başka bir şey aldığı gibi oradan ayrıldığını da askerlerinden hiç birisi öğrenememişti.

el-Mu'tezz, Boğa'nın ortada bulunmadığı bu günlerde sürekli olarak elbisesi ve silâhı ile uyumakta idi. Boğa o gecenin ilk üçte birinde köprü başına varmıştı. Köprüdeki bekçiler kimin geldiğini anlamak üzere adam gönderdiklerinde Boğa seslenmiş, gelen asker de geri dönmüştü. Daha sonra saltanat bahçesinden çıkarak giderken bu nöbetçilerden bazıları ona yetişmiş, o da durup onlara şöyle seslenmişti: «Ben Boğa'yım; isterseniz bir kısmınız benimle birlikte Sâlih b. Vasîf'in yanına gelsin, isterseniz bir kısmınız da sadece refakat etsin; sizlere ihsanlarda bulunacağım.» Bunun üzerine bir kısmı onun yanında yer almışken, diğerleri durumu el-Mu' tezz'e bildirmişler, el-Mu'tezz de derhal Boğa'nın öldürülmesini emretmiş ve bunun üzerine Boğa öldürülmüştü. Boğa'nın başı el-Mu'tezz'e götürülmüş, Sâmerrâ ve Bağdâd'da teşhir edilmiş, sonra da el-Mağâribe cesedini yakmışlardı. Boğa, Sâlih b. Vasîf'in yanında gizlenmek istemişti. O günlerde bayram yakın olduğu için halk bayram hazırlığı ile meşguldü ve kendisi Sâlih ile birlikte çıkmıştı.

Ahmed b. Tulun'un Ortaya Çıkışı

Mısır toprakları Bayık Bek'e iktâ' edilmişti. Bayık Bek Türk kumandanlarının ileri gelenlerinden olup, halifenin yanında otururdu. Kendisine bu iktâ' yapıldıktan sonra vekâleten adamlarından birini Mısır'a göndermişti. Ahmed'in babası Tulun aynı şekilde Abbâsî halifeleri sarayında yetişmiş Türklerden birisi idi. Ahmed de babasından sonra gayet iyi bir hayat sürmüş, dürüst bir görev yapmıştı. Bu arada Bayık Bek kendisine iktâ' edilen Mısır topraklarını kendisi adına yürütmek üzere birisini aramıştı. Kendisine Ahmed b. Tulun'un tavsiye edilmesi üzerine onun yaşayışını araştırmış, doğruluğunu ve dürüstlüğünü anlamış, bunun üzerine de onu Mısır'a göndermişti.

O sıralarda Mısır haracını toplamak ve yönetmekle görevli bulunan İbn el-Müdebbir bölgeye tamamen hakim duruma geçmişti. Ahmed b. Tulun Mısır'a geldiğinde İbn el-Müdebbir bu işten elini eteğini çekmiş, İbn Tulun da Mısır'a tamamen hakim olmuştu. Bayık Bek, Ahmed b. Tulun'u yalnız Mısır merkezine bakmakla görevlendirmişti. İskenderiye vb. bölgeler hakimiyetinin dışında idi. el-Mühtedî, Bayık Bek'i öldürünce Mısır Yarguc (Yarcuh) et-Türkî'ye intikal etti. Yarcuh et-Türkî ile Ahmed b. Tulun arasında samimî bir dostluk vardı. Böylece Yarcuh bütün Mısır'ı Ahmed b. Tulun'un emrine vermiş, oradaki hakimiyeti tamamen kuvvetlenmiş ve şanı yücelmişti. «... **İşte bu Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.**» (el-Hadîd, 21).

Harici Müsâvir ile Musul Askerleri Arasında Meydana Gelen Olaylar

Müsâvir b. Abdülhamîd Musul ve çevresinin büyük bir kısmına tamamen hakim olmuş ve bölgede bir hayli güç kazanmıştı. Buna karşılık Musul'da babasından sonra görev yapmakta olan Tağlib kabilesinin Adiyyoğullarına mensup olan Hasan b. Eyyûb b. Ahmed b. Ömer b. el-Hattâb aralarında Hamdânî hükümdarlarının atası olan Hamdân b. Hamdûn ve benzeri kimselerin de bulunduğu bir ordu hazırlamış ve Müsâvir' in üzerine yürümek üzere harekete geçerek Zap suyunu aşmış, Müsâvir de ondan uzak bir noktada beklemeğe koyulmuştu. Müsâvir son derece derin bir vadi olan ez-Zeyyât vadisinde karargâh kurmuş bulunuyordu. Hasan b. Eyyûb Müsâvir üzerine yürüyerek cemaziyelevvel (mayıs-haziran) ayında karşı karşıya gelmiş, çarpışmışlar, aralarında meydana gelen bu şiddetli çarpışmaların sonunda Musul askerleri mağlûp olmuş ve onlardan çok kimse öldürülmüştü. Bunun yanı sıra vadide bir çok kimse boğulmuş ve öldürenlerden daha fazla asker telef olmuştu. Hasan b. Eyyûb bu çarpışmalar sırasında kurtularak bu günkü Erbil'e bağlı Hazze'ye ulaşmıştı. Diğer taraftan Muhammed b. Ali b. es-Seyyid de kurtulup kaçarken Haricîler onun el-Hasan b. Eyyûb olduğunu zannederek takip etmişler, ancak Muhammed b. Ali son derece cesur bir süvari olduğu için çekinmeden onlarla çarpışmış, fakat sonunda o da öldürülmüştü. Bu olaydan sonra Müsâvir'in durumu bölgede bir hayli güçlenmiş, halk ondan korkmağa başlamıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Ebû Ahmed b. er-Reşîd vefat etti. O, el-Vâsık ve el-Mütevekkil'in amcası idi. Aynı zamanda el-Muntasır, el-Müstaîn ve el-Mu' tezz'in de babalarının amcası idi. Abbâsî halifelerinden kardeşleri olan el-Emîn, el-Me'mûn ve el-Mu'taşım; kardeşi el-Mu'tasım'ın oğulları olan el-Vâsık ve el-Mütevekkil ile kardeşinin torunları olan el-Muntasır, el-Müstaîn ve el-Mu'tezz zamanlarında yaşamıştı.

Yine bu yıl içinde Ali b. Muhamed b. Ali b. Mûsâ b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib Sâmerrâ'da vefat etmişti. O, imamiyye mezhebi tarafından imam olduğu kabul edilenlerden birisiydi. Cenaze namazını Ebû Ahmed b. el-Mütevekkil kıldırmıştı. Doğum tarihi H. 212 (827-828) yılı olarak kabul edilir.

Bu yılda Sâlih b. Vasîf, Dâvud'u Mısır, Kınnesrîn ve Avâsım bölgesine tayin etti.

Yine bu yılda Müflih Kumm halkına hücum ederek onlardan büyük bir kitleyi öldürdü.

Bu yılda Endülüs şehirlerinden Mâride halkı Endülüs hükümdarı olan Muhammed b. Abdurrahman'a karşı isyan etmişlerdi. Bu şehrin halkı daha evvel Muhammed'in babası Abdurrahman'a karşı da isyan etmişler, ancak üstünlük sağlayan Abdurrahman onları dağıtıvermişti. Dağılmış bulunan isyancılar bu yılda tekrar bir araya gelerek yönetime karşı baş kaldırmışlardı. Muhammed b. Abdurrahman Mâride üzerine yürüyerek onları kuşatmış ve bir hayli sıkıştırmıştı. Bu durum karşısında Mâride halkı teslim olup itaat etmişler, Muhammed b. Abdurrahman da onları Kurtuba'ya taşıyarak Mâride'nin surlarını yıkmış, ancak şehirde bulunan kendi görevlilerinin ikamet ettiği yerleri bir hayli müstahkem hale getirmişti.

Yine bu yıl içinde Endülüs diyarlarından Cillîkıyye hâkimi Rudmîr'in oğlu Ordono (Ardon) ölmüş, yerine 12 yaşında olan Alfonso geçmişti.

Bu yılda ay tamamen kaybolacak şekilde tutulmuştu.

251 yılında Endülüs'te meydana gelen kıtlık bu yıla kadar devam etmiş ve 255 yılında Allah'ın lütfu ile atlatılmıştı.

Bu yılda Dülef b. Abdülaziz b. Ebî Dülef el-İclî Ahvâz, Cündey-Şâpûr ve Tüster'e giderek iki yüz bin dinar haraç toplayıp geri dönmüştü. Onu bu göreve babası göndermişti.

Bu yılın Ramazan ayında Nûşrî isyancı Müsâvir üzerine yürüyüp onunla karşılaşmış ve hezimete uğratmış, adamlarından bir hayli kalabalık bir grup öldürülmüştü.

Bu yılın hacc emîrliği görevini Ali b. el-Hüseyn b. İsmâil b. Abbâs b. Muhammed ifa etmişti.

Bu yılda Kayrevân'da büyük nahiv ve Arap dili imam ve üstatlarından olan Ebû'l-Velîd b. Abdülmelik b. Katn en-Nahvî el-Kayrevânî vefat etti. Onun daha sahih bir rivayetle 255 (869) yılında vefat ettiği de kaydedilir.

HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ BEŞİNCİ (M. 868-869) YILI OLAYLARI

Ya'kûb b. Leys es-Saffâr'ın Kirmân'ı İstilâ Etmesi

Bu yılda Ya'kûb b. Leys es-Saffâr Kirmân'a hakim oldu. O sıralarda Fars valisi bulunan Ali b. el-Hüseyn b. Şebel, el-Mu'tezz'e bir mektup yazarak Ya'kûb b. Leys'in Tâhirîleri Sicistân'da mağlûp ettiğini ve onların Ya'kûb karşısındaki acizliklerini bildirmişti. Bu arada Ali b. el-Hüseyn Fars bölgesinin haracını merkeze göndermekte gecikmiş bulunuyordu; bunun üzerine el-Mu'tezz ona bir mektup yazarak Kirmân'ı ona verdiğini bildirdi. Diğer taraftan el-Mu'tezz, Ya'kûb b. el-Leys'e de bir mektup yazıp onu da Kirman'a tayin ettiğini söylemişti. el-Mu'tezz iki hasmı birbirine düşürmek için böyle davrandı. Birini diğerine musallat edip onlardan birini tamamen bertaraf ettikten sonra sadece biriyle karşı karşıya kalmış olacaktı.

Her ikisi de gerçekle ilgisi olmayan bir şekilde el-Mutezz'e itaat ettiklerini söylerlerdi, ne var ki el-Mu'tezz de bu davranışlarının farkında idi. Bu mektuplardan sonra Ali b. el-Huseyn adamlarından Tavk b. el-Mugallis'i Kirmân'a gönderdi, diğer taraftan Ya'kûb da oraya doğru hareket etti; ancak Tavk b. el-Mugallis Ya'kûb'dan evvel şehre varıp istilâ etmiş, Ya'kûb b. Leys ise Kirmân'a bir günlük mesafeye kadar gelip orada konaklamıştı. İki ay müddetle orada durduğu halde Tavk'ın üzerine yürümemiş, Tavk da Ya'kûb'a karşı savaşmağa çıkmamıştı. Durum böyle uzayınca Ya'kûb b. Leys Sicistân'a doğru hareket ettiğini ilân ederek iki günlük bir mesafeye doğru ilerlemiş, Ya'kûb'un hareket ettiğini öğrenen Tavk b. el-Mugallis de Kirmân'ı terkederek savaş hazırlığına girişmişti; ancak bu arada Tavk yemeğe içmeğe ve eğlencelere dalmış bulunmaktaydı.

Tavk'ın içkiye daldığı haberini alan Ya'kûb birden geri dönmüş ve iki günlük yolu bir günde almıştı. Tavk b. el-Muğallis Ya'kûb'un süvarilerinin kaldırdıkları toz dumanı görüp: «Bu nedir?» diye sorunca ken-

disine: «Koyun ve davar sürülerinin çıkardığı tozlardır.» diye cevap verilmişti. Hasılı Ya'kûb'un atlarının çıkardığı toz duman olduğunu anlayamamış ve Ya'kûb onu ve adamlarını birden kuşatıvermişti. Tavk'ın adamları kendilerini korumak ve savunmak üzere birden harekete geçince onları tamamen sarmış bulunan Ya'kûb, adamlarına şöyle der: «Şu gelenlere bir yol açıverin!» Gerçekten savaşmak üzere bulundukları yerlerden Ya'kûb'un adamları üzerine gelenler kuşatma çemberi açılınca birden kaçmağa başlamışlar, eşyalarını olduğu yerde bırakmışlar, Ya'kûb da Tavk b. el-Muğallis'i esir almıştı.

Ali b. Hüseyn, Tavk b. el-Muğallis'i Kirmân'a gönderdiğinde yanına sandıklar dolusu prangalar vermiş ve Ya'kûb'un adamlarından ele geçireceklerini bunlarla bağlamasını söylemişti. Ele geçirilen bazı sandıklarda da bilezikler bulunuyordu, bunları da çarpışmalarda zarara uğramış olan kendi adamlarına vermesini istemişti. Ya'kûb, Tavk'ın karargâhını ganimet olarak ele geçirdiğinde bu sandıkları görmüş ve: «Bunlar da ne oluyor ey Tavk?» diye sorunca Tavk olup bitenleri ona anlatmıştı. Bunun üzerine Ya'kûb bu bilezikleri adamlarına dağıtmış, prangalar ve zincirleri de alıp Ali b. Hüseyn'in adamlarına takarak bağlamıştı. Tavk'ı prangaya vurmak üzere elini kaldırdıklarında Ya'kûb bunun sarılı olduğunu görür, neden sargıya alındığını Tavk'a sorunca Tavk: «Pişik oldu da ondan dulayı kan aldırdım.» der. Onun bu sözleri üzerine adamlarına kendi ayakkabılarının çıkarılmasını emreder, çıkarılınca oradan kuru bir ekmek parçası düşer. Ya'kûb ona şöyle der: «Ey Tavk! İşte ayakkabımı görüyorsun; iki aydır ayağımdan çıkarmadım, ekmeğim ayakkabımda duruyor, ben de ondan yiyip duruyordum. Sen ise burada oturmuş keyifle şarap içiyorsun!» Bundan sonra Ya'kûb b. Leys Kirmân'a girerek Sicistân'la birlikte buraya hakim olmuştu.

Yakub b. Leys'in Fars Bölgesine Hakim Oluşu

Bu yılın 4 Cemaziyelevvel (20 Nisan 869) günü Ya'kûb b. Leys Fars bölgesine hakim oldu. Ali b. Hüseyn b. Şebel Fars'ta oturduğu sırada Ya'kûb'un Tavk b. el-Muğallis'e karşı elde ettiği zaferi ve ona yaptıklarını haber alınca üzerine geleceğini anlamış bulunyordu. O sırada Ali b. Hüseyn Şîrâz'da ikamet etmekte idi. Askerlerini toplayarak Şîrâz geçidine gidip karargâhını orada kurmuştu. Bu geçidin bir tarafı aşılmaz dağlar ile kaplı iken diğer tarafında da geçilmez bir nehir vardı. Ali b. el-Hüseyn bu geçidin başında konaklamıştı. Bu geçitten insanlar ancak tek tek ve sırayla geçebiliyordu. Burası kara tarafına bitişikti. Ali b. Hüseyn şöyle demişti: «İşte bu şekilde Ya'kûb artık bizim yanımıza kesinlikle gelmeğe güç yetiremez.»

Ya'kûb bu dar geçide gelinceye kadar yoluna devam etmiş ve geçidin bir mil uzağında karargâh kurduktan sonra adamlarından biri ile birlikte tek başına gelip bu çeşidin durumunu incelemişti. Bir taraftan geçidi seyrederken nehrin diğer yakasından Ali b. el-Hüseyn'in adamları da durmadan ona küfredip durdukları halde o hiç sesini çıkarmamış ve adamlarının yanına geri dönmüştü. Ertesi gün öğle vaktinde adamlarıyla birlikte hareket ederek bu dar geçidin Kirmân tarafındaki ucuna kadar gelmiş, adamlarına orada konaklayarak ağırlıklarını indirmelerini emretmişti. Ya'kûb'un askerleri bineklerinden inip ağırlıklarını koymuş ve atlarına çıplak olarak binmişlerdi. Sonra Ya'kûb yanında bulunan bir köpeği tutup suya bırakmış, köpek de nehrin bir ucundan öbür ucunda duran Ali b. el-Hüseyn'in askerlerine doğru yüzmeğe başlamıştı. Bu manzarayı seyredip duran Ali b. el-Hüseyn ve adamları atlarına binmişler, Ya'kûb'un yaptıklarına bakarak gülüp duruyorlardı.

Bundan sonra Ya'kûb adamlarıyla birlikte köpeği izleyerek atlarını suya sürmüş ve ellerindeki mızraklarla düşmanlarına karşı yürümeğe başlamışlardı. Ali b. el-Hüseyn Ya'kûb'un nehrin büyük bir kısmını geçtiğini görünce ne yapacağın şaşırmış ve aldığı tedbirlerin işe yaramaz olduğunu görmüştü. Böylelikle Ya'kûb'un adamları Ali b. el-Hüseyn'in askerlerini arka taraftan kuşatmışlardı. Ya'kûb'un öncü kuvvetleri nehirden çıkınca Ali'nin adamları bulundukları Şîrâz şehrine doğru kaçmağa başlamışlardı. O sırada Ya'kûb'un askerleri nehirden tamamen çıkmış, Ali b. el-Hüseyn'in adamları ise onlarla dar geçit arasında sıkışmış kalmış, bir kurtuluş yolu bulamayınca da hezimete uğramış ve kaçmağa başlamışlardı. Komutanları Ali b. el-Hüseyn de tökezleyen atından düşünce esir alınmış ve Ya'kûb'un yanına getirilmişti. Ya'kûb onu derhal prangalara vurarak bütün askerlerini ve ordugâhını teslim almış, bulunduğu yerden hareket ederek geceleyin Şîrâz'a varmıştı. Hiç kimse yerinden hareket edememişti. Sabaha çıktıklarında Ali'nin ve adamlarının evlerini yağmalamış ve evlerde bulunan bütün malları ele geçirerek haracı da topladığı gibi Sicistân'a geri dönmüştü.

Ya'kûb es-Saffâr ile Ali b. el-Hüseyn arasında meydana gelen olay daha değişik bir şekilde de rivayet edilir:

Ya'kûb b. Leys es-Saffâr'ın nehri aşmasından sonra Ali b. el-Hüseyn ile aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti. Ali b. el-Hüseyn mevâlî ve Türklerden ve diğer unsurlardan bir çok kimseyi etrafında toplamış ve ordusunun asker sayısı on beş bin atlı ve yayayı bulmuştu. Sonra ordusunu sağ, sol ve merkez kuvvetlerine ayırarak kendisi de merkezde durmuştu. Diğer taraftan Ya'kûb es-Saffâr nehri geçip Ali ile karşı karşıya gelince birden Ali'nin askerleri üzerine hücuma geçmiş, ayak diretmeleri üzerine onları dağıtamayınca ikinci bir hamle daha yapmış ve on-

ları yerlerinden geri püskürtmüştü. Aralarında meydana gelen şiddetli çarpışmalar neticesinde Ali b. el-Hüseyn'in adamları hezimete uğramış ve biri diğerine aldırış etmeden kaçmağa başlamışlardı. Onlar kaçıp dururlarken kumandanları Ali b. el-Hüseyn arkadan onlara bağırmağa başlamış, Allah aşkına geri dönmelerini veya en azından yerinde durmalarını söylemişse de hiç kimse dönüp ona iltifat etmemişti. Böylelikle Ali'nin ordusundaki yaylar bir hayli kılıçtan geçirilmişlerdi. Nihayet mağlûp olan bu adamlar Şîrâz kapısına kadar koşup ikindi vakti şehre ulaşmışlardı. Şehrin kapısından içeri girerlerken de bir hayli izdiham meydana gelmişti. Bir kısmı ise Fars bölgesinin muhtelif yerlerine dağılmışlar, hattâ bazıları bu şekilde kaçarak Ahvâz'a kadar ulaşmışlardı.

Ya'kûb es-Saffâr, Ali'nin adamlarının bu şekilde kılıçla doğrandıklarını görünce adamlarına onlara ilişmemelerini emretmişti, aksi taktirde hepsi birden ve tamamen öldürüleceklerdi. Buna rağmen de öldürülenlerin sayısı beş bine ulaşmıştı. Bu arada Ali b. el-Hüseyn de üç yerinden yara almıştı. Sonra tanınınca esir alınmış, arkasından Ya'kûb es-Saffâr Şîrâz'a girerek şehri dolaşmış ve adamlarına şehir halkına emân verildiğine dair tellallar vasıtasıyla ilânlar yaptırmıştı. Ya'kûb Ali'ye çeşitli şekillerde işkenceler yaptırmış ve bir rivayete göre on bin dirhemden oluşan bin kese, başka bir rivayette ise dört yüz kese para almıştı. Ayrıca silâh ve atlardan ele geçirilen ganimetler ise sayılamayacak kadar çoktu. Bu zaferden sonra Ya'kûb b. Leys es-Saffâr halifeye itaatını arzederek ona on kadar beyaz şahin hediye etmiş ve ayrıca Çin şahinlerinden de bir tane göndermişti. Bunların yanında misk ve diğer çeşitli zarif eşyadan sayılmayacak kadar hediyeler ulaştırmıştı. Daha sonra Ya'kûb yanına Ali b. el-Hüseyn ile kumandanlarından Tavk'ı alıp Sicistân'a gitmişti. Onun Fars illerini geride bırakıp çekilmesi üzerine Abbâsî halifesi valilerini buralara göndermişti.

el-Mu'tezz'in Görevinden Azledilmesi ve Ölümü

el-Mu'tezz bu yılın recep ayının bitmesine üç gün kala (11 Temmuz 869) çarşamba günü görevinden azledilerek 2 Şaban (16 Temmuz) gecesinde öldü. Daha evvel kaydettiğimiz gibi, Türkler kâtipler üzerine hücum edip de mal ve para elde edemeyince el-Mu'tezz'in yanına varıp ondan geçimlerinin sağlanması ve maaşlarının ödenmesini istemişler, şöyle demişlerdi: «Bize maaşlarımızı ver, buna karşılık Sâlih b. Vasîf'i öldürelim.» Ne var ki el-Mu'tezz'in Türklere vereceği parası yoktu. Nihayet elli bin dinara razı olacak kadar bu isteklerini hafifletmişlerdi, fakat el-Mu'tezz bunu da temin edememiş ve annesine haber gönderip ondan para istemişti, annesi de yanında hiç mal ve paranın bulunmadığını söylemişti.

Türkler el-Mu'tezz'den, annesinden ve beytülmâlden alabilecekleri bir şey bulamayınca el-Megaribe ve el-Ferâgine ile ittifak ederek el-Mu'tezz'i görevinden azletmeğe karar verip sarayına doğru yürüyüşe geçmişlerdi. Sâlih b. Vasîf ve Ebû Nasr diye bilinen Muhammed b. Boğa ile Bayık Bek el-Mu'tezz'in kapısına silâhlarıyla birlikte gelip oturmuş ve dışarı çıkması için haber göndermişlerdi. el-Mu'tezz onlara dün gece bir ilâç aldığını ve bu ilâcın etkisiyle ishal olduğunu, bundan dolayı dışarı çıkamayacağını söylemiş ve mutlaka görüşülmesi gereken bir konu varsa onlardan bazılarının yanına gelmesini istemişti. Halife olarak otorite ve durumunun devam ettiğini zannediyordu. Nihayet Türklerden bir grup el-Mu'tezz'in odasına girerek onu ayaklarından yakalamış ve odasının kapısına kadar sürükleyip topuzlarla dövmüşler, elbisesini yırtmış ve güneş altında avluda ayak üstü tutmuşlardı. Şiddetli sıcaktan dolayı yerinde duramıyor, bir ayağını kaldırıp öbürünü yere koyuyordu. Bazıları kendisini tokatlayıp dururken ellerini siper etmeğe çalışıyordu. Sonra bir odaya sokup Ebû'ş-Şevârib'i ve bir grup adamı şahit tutarak onu görevinden azletmişler, Sâlih b. Vasîf'i de kendisine, annesine, çocuklarına ve bacısına emân verildiğine dair şahit tutmuşlardı.

el-Mu'tezz'in annesi kendi evinden bir tünel yaptırıp kızıyla birlikte oradan çıkmak istemiş, ancak yolunu keserek orada tutmuşlar ve hiç kimsenin yanına gitmesine de müsade etmemişlerdi. el-Mu'tezz'i de işkencecilere teslim etmiş, üç gün yemek ve içmekten alıkoymuşlardı. el-Mu'tezz nihayet bu müddetin sonunda kuyudan su vermelerini istemiş, ancak bu da ondan esirgenmişti. Sonunda onu bir kanala tıkamış ve üzerini kapatmışlardı. Orada ölünce Hâşimoğullarıyla kumandanlardan bir grubu şahit tutarak vücudunda her hangi bir işkence etkisinin olmadığını göstererek eceliyle öldüğünü ispatlamışlar ve onu el-Mun'tasır'ın yanında defnetmişlerdi.

el-Mu'tezz kendisine bey'at edildiği günden azledildiği güne kadar dört yıl, altı ay, yirmi üç gün görev yapmıştı. Öldüğünde yirmi dört yaşındaydı. el-Mu'tezz beyaz tenli, siyah ve gür saçlı, gözleri ve yüzü gayet güzel, kırmızı yanaklı, gayet boylu poslu bir kimse idi. Sürre-men-reâ (Sâmerrâ)'da doğmuştu. Gayet fasîh bir kimse olup iyi konuşmakta idi. el-Müstaîn'in Bağdâd'a çekip gittiği günde kendileriyle istişare etmek üzere topladığı bir grup adamına şöyle hitapta bulunmuştu:

«Nifakı apaçık olan şu güruha bakmıyor musunuz? Adi, isyankâr, hiç bir tutacakları dal bulunmayan ve bu işe aslâ hakları olmayan rezil herifler... Kafaları çalışmayan bu kişilerin yaptıkları rezaletler yetmiyormuş gibi işledikleri cinayetler de kendilerine hoş ve güzel görülmeğe başladı. Artık şu anda orduyu iyi sevk ve idare edecek, sınırları koruyup saldırıları önleyecek ve işleri tam olarak yoluna koyacak bir adamın şu

özelliklere sahip olması gerektiğini anladım: Olaylar dört bir yönde ortaya çıktığında asıl sebepleri bilip onlardan korunmak için kararlı olmak; el verdiği zaman kişiyi her türlü acelecilik ve aldanmalardan koruyacak ve yanlış adım attırmayacak bilgi sahibi olmak; her türlü zorluklara rağmen felâket ve musibetlerin yok edemeyeceği bir cesarete sahip olmak; gerektiğinde malları savurup israf edercesine bir cömertlik; iyi yardımcıları bulunmak ve iyiliğe karşı iyilikle mukabele etmekte sür'atle davranmak; hilekârlara, düşmana göz açtırmamak, muhtemel musibetlere karşı hazırlıklı olmak, çünkü zamanın ne getireceği bilinmez.

Bunlardan ikincisi halk ile arada olan hâcibleri ortadan kaldırmak, halktan güçlü ve zayıf olanlar arasında eşit bir şekilde ve adaletle davranmayı, diğer birisi de olaylara karşı uyanık bulunmayı gerektirir. Onlar için azatlılarından gayet cesur, kararlı, sevincin azdırmadığı, zor günlerin korkutmadığı, diğer olayların yıldıramadığı, karşı karşıya geldiği her şeyin etkileyemediği bir şahsiyete sahip birini seçtim. O, aynen deliğindeki bir yılan gibi tahrik edilirse saldırır, sokarsa öldürür. Böylesi kişinin hazırlığı tamdır, ihsanları boldur. O, büyük orduları az askerle demirden yürekli bir kumandan olarak karşılar, askerlerinin azlığına aldırmadan intikam almağa atılır. Her türlü saldırıya karşı koyar, saldırıları yok eder. İstediğini elde eder ve kaçan elinden kurtulmaz. Sofrası daima yerdedir, kapıları her zaman ardına kadar misafire açıktır, aç gözlü değildir, zorluklar onu âciz bırakmaz. Şayet dost olursa başka dosta gerek kalmaz. Teke tek er dilerse kahramanca dövüşür. Söz verirse sözünde durur. Himayesine aldı mı tam himaye eder, kahramanlığıyla uzaktan bile göründüğünde tanınır. Kendisine denk olanlara üstün gelir, saldırıları da âciz bırakır. Eziyet edeni yorar, dost olanı da korur.»

el-Mühtedî'nin Halife Olması

29 Recep 255 (3 Temmuz 869) çarşamba günü Muhammed b. el-Vâsık'a bey'at edilerek ona "el-Mühtedî Billâh" lâkabı verildi. "Ebû Abdullah" künyesini taşıyan el-Mühtedî'nin annesi Rum olup "Kurub" diye adlandırılıyordu. Ancak el-Mühtedî kendisine halife bey'atıyla bey'at edilmek istendiğinde bunu kabul etmemiş, el-Mu'tezz'in bizzat gelerek kendi iradesiyle hilâfeten azledildiğini itiraf etmesi ve kendisine isnat edilen acizliği kabullenmesi üzerine Muhammed b. Vâsık'a her tabakadan kimseler bey'at etmişlerdi.

Bağdâd'da Meydana Gelen Karışıklıklar

Recep ayının son gününde Bağdâd'da bir çok karışıklıklar meydana gelmiş ve halk isyan ederek Süleyman b. Abdullah'a saldırmışlardı. Re-

cep ayının son gününde el-Mühtedî'den Süleyman b. Abdullah'a gelen mektupta halktan bey'at alması isteniyordu; o sırada da el-Mütevekkil'in oğlu Ebû Abdullah Bağdâd'da idi, el-Mu'tezz onu daha evvel zikrettiğimiz gibi Bağdâd'a göndermişti. Ancak el-Mühtedî'nin halife olması üzerine Süleyman ona adam gönderip evine getirtmişti. el-Mu'tezz'in görevden azledildiğini haber alan halk ve ordu mensupları bir araya gelip Süleyman'ın kapısında toplanarak adamlarıyla çarpışmağa başlamışlar, ancak onlara: «Bize Sâmerrâ'dan her hangi bir haber ulaşmış değildir.» denilince dağılmışlardı.

Ertesi gün tekrar geri dönmüşlerdi. O gün cuma günüydü, hutbe el-Mu'tezz adına okunmuştu. Cumartesi sabahı olunca tekrar Süleyman'ın evine hücum edip Ebû Ahmed'i çağırmışlar ve ona bey'ate davet etmişlerdi. Ayrıca Ebû Ahmed'i kendilerine göstermesini de Süleyman'dan istemişlerdi. Nihayet Süleyman Ebû Ahmed'i bu isyancılara göstermiş ve onlara arzu ettiklerinin kendilerine ulaşacağına dair söz vermişti. Bunun üzerine Ebû Ahmed'i koruyacağına dair söz aldıktan ve ondan emin olduktan sonra tekrar dağılmışlardı.

Sonra Sâmerrâ'dan Bağdâd'a çeşitli para ve malların gönderilmesi ve bu karışıklıkları çıkaranlara dağıtılması üzerine razı olup 7 Şaban (21 Temmuz)'da el-Mühtedi'ye bey'at ettiler ve meydana gelen karışıklıklar da böylece son bulmuştu.

el-Mu'tezz'in Annesi Kabîha'nın Ortaya Çıkışı

Kabîha'nın, oğlu el-Mu'tezz'in öldürülmesi üzerine nasıl gizlendiğini daha evvel kaydetmiştik. Onun o günde kaçmasının sebebi şöyle anlatılır:

Kabîha Sâlih b. Vasîf'i öldürmek üzere kâtiplerden bazı kimselerle anlaşmıştı. Sâlih'in bunları yakalaması ve işkencelere uğratması üzerine ondan her hangi bir şeyi gizleyebileceklerine ihtimal vermediği için kendisinin öldürüleceğini tahmin etmiş işte bunun için kurtulmağa çalışmıştı. Sarayda bulunan bütün hazinelerini, mallarını, mücevheratını ve her şeyini dışarı çıkararak bir yere saklamış ve odasından sarayın dışına bir kanal kazdırmıştı. el-Mu'tezz'in görevden azledilmesi olayı meydana gelince bu kanaldan dışarı çıkmağa çalışmış, isyanclar el-Mu'tezz'i hal' ettikten sonra annesini aramağa koyulmuşlar, fakat bulamamışlardı. Odasında bulunan kanalı görünce oradan dışarı çıkmağa çalışmışlar, ancak Kabîha'yı bir türlü bulamamış ve her tarafta aramalarına rağmen yakalayamamışlardı. Kabîha, oğlunun öldürülmesi üzerine yanında saklı bulunan adamın onu öldürmek istediğini ve mallarına el koymak niyetinde olduğunu anlamış bulunuyordu. Ayrıca bu adamın Sâlih b. Vasîf'e yakın-

lık duyduğunu da sezmişti. Bunun üzerine bir kadını Sâlih b. Vasîf'e gönderip aralarını bulmasını istemiş ve bu yılın ramazan (ağustos-eylül) ayında ortaya çıkmıştı. Bağdâd'da bir hayli malları vardı, beş yüz bin dinar değerinde olan bu mallarını da yanına almıştı. Yer altında sakladığı bir çok mal ve hazineleri de ortaya çıkmıştı. Bu mallardan bir kısmı yer altında gizlice yapılmış bir evde saklı tutuluyordu. Bu yer altındaki evde bir milyon üç yüz bin dinar ile bir tabak içerisinde insanların bir benzerini daha görmedikleri bir mekik ağırlığında* bir zümrüt parçası. Başka bir tabakta bir mekîk ağırlığında iri inciler bulmuşlardı. Diğer bir tabakta benzeri görülmemiş kırmızı yakuttan süs eşyaları bulunmuştu. Bütün bu mallar toplanıp Sâlih b. Vasîf'e götürülünce Sâlih Kabîha'ya küfretmiş ve şöyle demişti: «Yanında bu kadar çok malı olmasına rağmen elli bin dinar için oğlunu ölüme sürükledi!»

Nihayet Kabîha Mekke'ye gitmiş, orada yüksek sesle Sâlih b. Vasîf' in aleyhinde beddua ettiği duyulmuştu. Şöyle diyordu: «Allah'ım! Benim mahremiyetimi açığa vurduğu için Sâlih'i rezil et. O oğlumu öldürdü, ailemi dağıttı, mallarıma el koydu, beni diyarımdan uzaklara düşürdü ve her türlü kötülüğü yaptı.» Sonunda Kabîha Mekke'de yerleşmişti.

Siyahın kâfur diye adlandırıldığı gibi el-Mütevekkil güzelliğinden dolayı ona "Kabîha (çirkin)" lakabın takmıştı. Ebû Cafer et-Taberî'nin kaydettiğine göre el-Mühtedi'nin annesi onun hilâfete geçmesinden evvel ölmüştü. O aynı zamanda el-Müstaîn'in nikâhı altında idi. el-Müstaîn öldürülünce el-Mu'tezz onu er-Rusâfe kasrına yerleştirmiş ve nihayet orada ölmüştü. el-Mühtedî hilâfete geçince şöyle demişti: «Ben kendisine ihtiyacım olacak bir anneyi istemiyorum. O her sene kendi cariyeleri, hizmetçileri ve işlerini gören kimseler için on binlerce dinar harcamakta, benim ise kendi nefsim ve çoluk çocuğum için yaşayacak kadar bir şeyler dışında her hangi bir masraf istediğim yoktur. Darlıkların kendilerini tüketmiş olduğu kardeşlerim için de yetecek kadar bir yiyecekten başka bir şey istemiyorum.»

Ahmed b. İsrâil ve Ebû Nûh'un Öldürülmesi

Bu yılda Ahmed b. İsrâil öldürüldü. Sâlih b. Vasîf, Ahmed b. İsrâil ile el-Hasan b. Muhallid'in mallarına el koyduktan sonra Ahmed'i işkence altına almış ve Ebû Nûh ile birlikte dövülmesini emretmişti. Onların her birine beş yüz kırbaç vurulduktan sonra ölmüş ve defnedilmişlerdi. el-Hasan b. Muhallid ise hapiste kalmıştı. Öldürüldüklerini haber alan el-Mühtedî şöyle demişti: «Şu kırbaç ile dövmekten ve öldürmekten baş-

* Mekik: Eskiden kullanılmış, bölgelere göre değişen bir ağırlık ölçüsü birimi. (Çev.).

ka bir ceza usulü yok mudur? Onları hapse atmak yeterli değil miydi? İnnâ lillâh ve İnnâ ileyhi raciûn!» el-Mühtedî bu sözlerini tekrar tekrar söyleyip durmuştu.

Süleyman b. Abdulah b. Tâhir'in Bağdâd Valiliğine Tayini, Ordu ile Halkın Şehirde Çıkardığı Karışıklıklar

Bu yılın ramazan (ağustos-eylül) ayında Bağdâd halkı ve ordusu Muhammed b. Evs el-Belhî üzerine hücum etmişti. Muhammed b. Evs, Süleyman b. Abdullah b. Tahir ile birlikte Horasân'dan gelen ordunun ve onlarla birlikte gelen diğer ayak takımı savaşçıların başında Bağdâd'a gelmişti. Ancak Horasân'dan gelen bu askerlerin Irak divanında adları yazılı değildi. O zamanlardaki uygulamaya göre, Horasân'dan Irak'a gelenlere Horasân'da aldıkları maaşın aynı verilir, bu da Tâhir b. el-Hüseyn'in mirasçılarına ait köylerin gelirlerinden karşılanırdı. Verilen bu paranın yerine aynı miktarın beytülmâlden mirasçılara verilmesi için de yazılı emir gelirdi.

Ubeydullah b. Abdullah, Süleyman'ın Irak'a geldiğini ve yönetimi ele geçirdiğini işitince mirasçılara ait beytülmâlde bulunan ve alması helâl olmayan şeyleri almış, Dicle'nin doğusunda bulunan "el-Cevîb (veya Cüveyb)"* denilen yere gidip konaklamış, daha sonra da Dicle nehrinin batısına geçmişti. Süleyman Bağdâd'a vardığında atalarının beytülmâlinde hiç bir şeyin kalmadığın ve boş olduğunu görünce bir hayli üzülmüş ve dünya kendisine dar gelmeğe başlamıştı. Adamlarına Bağdâd ordusunun mallarından bazı ihsanlarda bulunmuş, bunun üzerine de Bağdâd' daki ordu ve eş-Şâkiriyye askerî birlikleri maaşlarını istemek üzere harekete geçmişlerdi.

Muhammed b. Evs ile birlikte Horasân'dan gelenler Bağdâd halkını rahatsız etmeğe başlamışlardı. Alenî olarak kötülükler yapıyor, milletin mahremiyetine ve çoluk çocuğuna el uzatıyorlardı. Bunun üzerine Bağdâd halkı bunlara karşı kin tutmağa başlamış, halk ile ordu bir araya gelerek birleşip isyan etmişler ve Bağdâd Şâm kapısı hapishanesine gidip kapıyı kırarak hapishanede bulunan mahkûmları serbest bırakmışlardı. Sonra isyancılarla Horasân'dan Muhammed b. Evs ile birlikte gelenler arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş, bunun üzerine de Muhammed b. Evs; adamları, çoluk çocuğu ile birlikte adaya geçmişti. Halk ise şöyle bağırmağa başlamıştı: «Yağma yapmak isteyenler bize katılsınlar!» Anlatıldığına göre halktan yüz bin kişi İbn Evs'in geçtiği adaya geçmişti.

---

* Taberî'de: Cüveys. (Çeviren).

Diğer tarafta ordu da silâhlarıyla birlikte bunlar üzerine hücum edince Muhammed b. Evs kaçıp evine saklanmış, halk da onu takip etmişti. Aralarında yarım gün süren son derece şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş, nihayet bu çarpışmalarda ibn Evs yaralanmış ve hezimete uğramışlardı. Halk ve ordu bu Horasân'dan gelenleri eş-Şemmâsiye kapısından dışarı çıkıncaya kadar kovalamış ve İbn Evs'in evini tamamen yağmalamışlardı. Anlatıldığına göre evinde iki milyon dirhemin yanı sıra hadsiz hesapsız mal vardı. Aynı şekilde Bağdâd halkı adamlarından bir çok kimsenin de evini talan etmişti.

Bu olaylar üzerine Süleyman b. Abdullah, İbn Evs'e haber göndererek Bağdâd'a gitmesini emretmiş ve bir daha Bağdâd'a gelmesinin mümkün olmadığını kendisine bildirince Nehrevân'a çekip gitmiş, orada da bir çok yağma ve talan yapmış, sonra Bayık Bek et-Türkî'ye gelmişti. Nihayet zilkade (kasım) ayında Horasân yolu üzerinde bulunan valiler kendisine mektuplar yazmışlardı. Diğer taraftan Müsâvir b. Abdülhamîd ed-Deskere vè çevresinde üç yüz adamla birlikte adı Mûsâ olan birisini vekil bırakmış, Hilvân ile Sûs şehri arasında bulunan Horasân yolu ile Cûhâ bölgesini de ona teslim etmişti.

el-Mühtedî hilâfete geçtikten sonra Sâmerrâ'da bulunan bütün cariye ve şarkıcıları şehirden dışarı çıkarıp sürgün etmiş ve saltanat sarayında bulunan bütün yırtıcı hayvanların öldürülmesini, köpeklerin saraydan salınmasını, her türlü zulümlerin giderilmesini emretmişti. Aynı şekilde halk ile birlikte oturup kalkmış, onlarla hasbihalde bulunmuştu. el-Mühtedî hilâfete geçtiği sırada devlet içerisinde her türlü karışıklık ve fitne fırtınaları esip gidiyordu.

Müflih'in Taberistân'ı İstilâ Etmesi ve Oradan Ayrılması

Bu yılda Müflih, Taberistân'a giderek el-Hasan b. Zeyd el-Alevî ile savaşıp onu mağlûp etmiş, bunun üzerine el-Hasan Deylemîlere sığınmış, Müflih de Taberistân'a geçerek el-Hasan'ın evini yakmıştı. Arkasından onu yakalamak üzere Deylemîler üzerine yürümüş, nihayet Taberistân'a hakim olduktan sonra tekrar oradan ayrılmıştı. Bu arada Mûsâ b. Boğa ise Rey'den geri dönmüştü.

Mûsâ b. Boğa'nın Rey'den geri dönmesinin sebebi şu idi:
el-Mu'tezz'in annesi Kabîha Türklerden bir sürü kötülük görüp ıstıraplar çekince Mûsâ b. Boğa'ya haber gönderip bir an evvel gelmesini istemişti. Kabîha oğlu el-Mu'tez'in öldürülmesinden evvel Mûsâ b. Boğa'nın merkeze varacağını ümit ediyordu. Gerçekten Mûsâ Sâmerrâ'ya gelmek üzere hazırlıklara girişmiş ve Müflih'e mektup yazarak Taberistân'dan ayrılıp

yanına Rey'e gelmesini emretmişti. Mûsâ'nın mektubu geldiği sırada Müflih, Hasan b. Zeyd el-Alevî'yi yakalamak üzere Deylemîlerin arazisine doğru yola koyulmuş, ancak mektubu alınca geri dönmüştü. Bu sırada el-Hasan'ın adamlarından olan Taberistân halkından bazı kimseler Müflih'e gelip evlerine geri dönmelerine müsaade etmesini istemişler ve ona: «Neden geri döndün?» diye sormuşlar, Müflih de Emîr Mûsâ'dan kendisine mektup geldiğini ve onun yanına gitmesi gerektiğini bildirmişti. Ancak Mûsâ b. Boğa henüz Rey'den ayrılmamışken el-Mu'tezz'in öldürüldüğü ve el-Mühtedî'ye bey'at edildiği haberi ulaştı, bunun üzerine onlar da el-Mühtedi'ye bey'atlerini bildirdiler.

Mûsâ b. Boğa'nın yanında ve emrinde bulunan mevâlî; Salih b. Vasîf'in, kâtiplerin ve el-Mu'tezz'in mallarından bir çok şey ele geçirdiklerini duyunca Sâmerra'da ikamet edenleri kıskanmağa başlamışlar ve Mûsâ b. Boğa'ya merkeze gitmeyi teklif etmişlerdi. O sırada da Müflih Rey şehrine ulaşmış, sonra da Sâmerrâ'ya doğru yola koyulmuşlardı. el-Mühtedî ona bir mektup yazarak Rey'e geri dönmesini ve sınır boylarını korumasını istemiş, fakat o geriye dönmemiş, bu emre de pek aldırış etmemişti. el-Mühtedî bunun üzerine ona Hâşimoğullarından iki adamı gönderip çektikleri mal sıkıntısını bildirmiş, ayrıca kendisinin Rey'den ayrılması üzerine geride bırakacağı Alevî tehlikesini ona hatırlatmış, ancak Mûsâ yine de onların dediklerine kulak asmamıştı.

Bu arada Sâlih b. Vasîf, Mûsâ b. Boğa'nın geriye dönmeyişini bir hayli abartıyor, olayı büyütüyor ve böyle davranmasının halifeye karşı isyan ve karşı gelmek anlamına geldiğini izah edip el-Mühtedî'nin buna karşı tedbir alması gerektiğini söylüyordu. el-Mühtedî'den Mûsâ b. Boğa'ya gelen bu elçiler mevâlîyi bir hayli kızdırmıştı, neredeyse onlara saldıracaklardı. Mûsâ b. Boğa bu gelen elçilerle birlikte el-Muhtedî'ye haber göndererek yanında bulunan adamların geriye dönmek istemediklerini, Müminlerin emîrinin kapısına varmayınca aslâ geri dönmeyeceklerini söylediklerini ifade etmişti. Ayrıca onların gelen elçilere nasıl saldırmak istediklerini de ifade ederek muhalif davrandıkları takdirde kendisini öldüreceklerini ilâve etmişti. Nihayet bu gelen adamların yanına bir grubu katılmış ve bunlar 256 (869-870) yılında Sâmerrâ'ya ulaşmışlardı.

Müsâvir'in Musul'a Hakimiyeti

Daha evvel zikrettiğimiz gibi, Musul askerlerinin Müsâvir'e yenilmesinden sonra ünü bir hayli artmış, güç kazanmış ve adamları da çoğalmıştı. Bunun üzerine Musul'a doğru yönelen Haricî Müsâvir şehrin dışında "Deyr el-A'lâ" denilen yerde karargâhını kurmuştu. Şehrin valisi bu-

lunan Abdullah b. Süleyman zayıflığından ve Müsâvir'e karşı mukavemet edemediğinden dolayı gizlenmişti. Musul halkı da valiye karşı olan muhalif tavırlarından dolayı Müsâvir'e karşı koyamamışlardı .Müsâvir durumu sezince şehrin valisi bulunan Abdullah'ın evine bir grup adamını göndererek evi ateşe vermiş, hiç bir mukavemetle karşılaşmaksızın ve savaşa girişmeden Musul'a girmişti.

Cuma günü olunca Cuma mescidine girmiş, halktan bazıları da camide toplanmıştı. Müsâvir minbere çıkarak şöyle hitapta bulunmuştu: «Allah'ım, bizi ve valilerimizi ıslâh eyle!» Namaza başlayınca da her iki baş parmağını kulağına götürüp altı tekbir getirdikten sonra kıraete başlamıştı. Minberde hutbesini okuduğu sırada kendisini korumak üzere minberin basamaklarına silâhlı adamlar yerleştirmişti. Bu muhafızlar namaz sırasında da kılıçlarıyla onu beklemişlerdi. Bir mukavemetle karşılaşmamasına rağmen Musul halkından korktuğu için şehirden ayrılmış, şehir sakinlerinin çokluğu onu bir daha şehre gelip konaklamağa korkutmuştu. Bunun üzerine Musul'dan ayrılıp hicret diyarı olarak edinmiş olduğu el-Hadîse'ye gitmişti.

Zencilerin İlk Defa İsyan Etmeleri

Bu yılın şevval (eylül) ayında Basra taraflarında kendisinin Hz. Ali b. Ebi Tâlib (a.s.) ahfâdından Ali b. Muhammed b. Ahmed b. İsâ b. Zeyd b. Ali b. Hüseyn olduğunu iddia eden biri isyan etmiş, es-Sebâh'ta ikamet etmekte olan Zencilerden bir grubu da etrafına toplayarak Dicle nehrini aşıp ed-Dinarî'ye karargâh kurmuştu.

Ebû Cafer et-Taberî bu konuda şunları kaydeder:

Anlatıldığına göre onun adı Ali b. Muhammed b. Abdurrahîm'di ve Abd-i Kays'e mensuptu. Annesi de Rey köylerinden Benû Esed b. Huzeyme'den Ali b. Rahîb b. Muhammed b. Hakîm'in kızı idi. «Hişâm b. Abdülmelik'e karşı isyan eden Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn ile birlikte bu isyana katılan Kûfe halkından Muhammed b. Hakîm'in torunuyum; İmam Zeyd öldürülünce atam da kaçıp Rey şehrine gitti, oradan da Verzenîn diye bilinen bir köye gelerek orada yerleşti.» derdi. Babasının babası olan Abdurrahîm ise Kaysoğullarından birisi idi. Tâlekân'da doğmuş ve Irak'a gelmişti. Abdurrahîm Irak'ta Sindli bir cariye satın almış, Ali'nin babası Muhammed ondan dünyaya gelmişti. Ali b. Muhammed daha evvel el-Muntasır'a bağlı bir cemaatin üyesi idi. Bu grup içinde Gânim eş-Şatrancî ve Saîd es-Sağîr gibileri de yer alıyordu. Geçimini bunlardan ve sultanın yakın adamlarından sağlamakta idi. Bu grubu ve halifenin adamlarını şiirleriyle övüyor, onlardan ve benzeri kimselerden geçiniyordu.

Ali b. Muhammed, 249 yılında Sâmerrâ'dan ayrılarak Bahreyn'e gitmiş ve orada Ali b. Abdullah b. Muhammed b. el-Fazl b. el- Hasan b. Ubeydullah b. el-Abbâs b. Ali b. Ebî Talib olduğunu iddai etmişti. Hecer' de halkı kendisine itat etmeğe davet etmiş ve Hecer halkı ile diğer yerleşim bölgelerinden kalabalık bir cemaat kendisine tabi olmuştu. Bu arada başkalarıyla yaptığı çarpışmalardan bir hayli insan öldürülmüştü.

Bahreyn halkı onu bir peygamber yerine koyarak itaat etmişler, o da haraç toplamış ve hükmünü yürütmüştü. Böylece Bahreyn halkı onu müdafaa edip halifenin adamlarıyla çarpışmalara girmişlerdi. Bu arada bir grup ayrılarak ona karşı gelmiş, oradan Lahsa'ya (el-İhsâ) gelmişti. Lahsa'da "Benû eş-Şemmâs" diye adlandırılan Sa'd b. Temîmoğullarına gelip konaklamış ve aralarında ikamet etmişti. Adamları arasında Bahreyn'in ileri gelenlerinden Yahyâ b. Muhammed el-Ezrak el-Bahrânî ile aynı zamanda ordusunun kumandanı olarak görevlendirdiği Süleyman b. Câmi' adlarındaki şahıslar da bulunuyordu.

Çölde dolaşıp duruyordu. Şöyle dediği kaydedilir: «Çölde gezdiğim günlerden birinde bana imamlığımın sabit olduğuna ve halk arasında yaygınlaşacağına dair bazı âyetler geldi. Bu âyetler içinde bana Kur'ân'dan bazı sûreler öğretildi. Bunları birden ve bir seferde hıfzettim. Bu sûreler Sübhân, el-Kehf ve Sad' sureleri idi.» Yine anlattığı diğer bir olay da şuydu: «Şehirler arasında dolaşıp dururken bir seferinde bir bulut beni kaplayıverdi ve bana: "Basra'ya git." diye hitap etti.»

Anlatıldığına göre, bir gün çöl halkına Kûfe yakınlarında öldürülmüş bulunan Ebû'l-Hasan Yahyâ b. Ömer el-Alevî olduğunu söyleyip bu bölgenin halkını kandırmış, kalabalık bir cemaat gelip etrafında toplanmıştı. Bunları alarak Rum diyarına yürümüş ve Rumlarla aralarında şiddetli bir savaş meydana gelip kendisi ve adamları hezimete uğramış, içlerinden kalabalık bir cemat öldürülünce de bütün Araplar etrafından dağılıvermişti.

Arapların etrafından dağılmaları üzerine Basra'ya dönerek Dubay'aoğullarına misafir olmuştu. Burada da aralarında Ali b. Ebân el-Mühellebî gibilerinin bulunduğu kalabalık bir grup kendisine tâbi olmuştu. Basra'ya 254 yılında varmıştı. O sırada Basra valisi Muhammed b. Recâ el-Hadârî idi. Yine o sırada Basra'da el-Bellâliyye ve es-Sa'diyye fırkaları arasında çarpışmalar meydana gelmiş, bu iki gruptan birinin kendisine katılacağını ümit ederek haber gönderip her birini ayrı ayrı kendisine tâbi olmağa davet etmiş, ancak Basra halkından hiç kimse onun bu davetine icabet etmemişti. Bu arada Basra valisi Muhammed b. Recâ onu aratmış, bunu duyunca hemen kaçmıştı, bunun üzerine de vali adamlarından bazılarını yaklayıp hapsetmişti. Hapsedilenler arasında oğlu, hanımı, bir kızı ve kendisinden hamile olan bir cariyesi vardı.

Ali b. Muhammed bu olaydan sonra Bağdâd'a doğru yola çıkmış, yanında da adamlarından Muhammed b. Silm, Yahyâ b. Muhammed, Süleyman b. Câmi', Merkas el-Kuray'î gibileri de vardı. Bunlar el-Batîha'ya geldiklerinde buranın âmili olan Umeyr b. Ammâr adında birisi onları yakalayarak Vâsıt valisi Muhammed b. Avf'a götürdü. Daha sonra o ve adamları Vâsıt valisinin elinden kurtulmuşlar, kendisi Bağdâd'a gelmiş ve orada bir yıla yakın bir müddet ikamet etmişti. Bağdâd'da iken Muhammed b. Ahmed b. İsâ b. Zeyd'e intisap etmişti. Burada bulunduğu müddet içerisinde kendisine bazı âyetlerin bildirildiği ve bu âyetlerle kendisine bağlı adamlarının iç dünyalarında neler olduğunu ve onlardan her birinin neler yapmakta olduğunu anladığı zannına kapılmıştı. Bu arada Bağdâd halkından bir grup ona bağlanmıştı. Bu grup arasında Yezîd b. Sûhân'ın torunlarından Ca'fer b. Muhammed es-Sûhânî, Muhammed b. el-Kâsım ve Yahyâ b. Abdurrahman'ın kölelerinden Müşrik ve Rakîk adlı kimseler de bulunuyordu. Müşrık'a "Hamza" adını koymuş ve "Ebû'l-Fazl" diye künyelendirmişti.

Bu arada Muhammed b. Recâ Basra'dan azledilince el-Bellâliye ve es-Sa'diye ileri gelenleri hapishaneye hücum ederek orada bulunanları hapisten çıkarmışlar, böylelikle Ali b. Muhammed b. Abdürrahîm'in de çoluk çocuğu oradan kurtulmuştu. Ali b. Muhammed çoluk çocuğunun hapishaneden kurtulduklarını işitince bu yılın Ramazan ayında tekrar Basra'ya geri dönmüştü; yanında da Ali b. Ebân, Yahyâ b. Muhammed, Süleyman, Müşrik ve Rakîk gibileri vardı. Onlar da gelip Basra'ya yerleşmiş ve orada el-Kuraşî köşkünde ikamet etmeğe başlamışlardı. Bu köşk "Amûd b. el-Müneccim" diye bilinmekte olan bir nehir kenarında bulunuyordu. Burada ikamet ettiği süre içinde kendisinin ıktâ' arazilerin satışında Vâsık'ın çocuklarının vekili olduğunu iddia ediyordu. Buradaki ikameti bir müddet devam etmişti.

Kendisine ilk katılanlardan olup es-Sûriciyyûn'un kölelerinden birisi olan Reyhân şöyle anlatır:

Efendimin kölelerine bakan ve onlara un taşıyan bir görevli idim. Ali b. Muhammed b. Abdürrahîm'in adamları beni alıp yanına götürdüler. Yanına vardığımda kendisini bir emîr olarak selâmlamamı emrettiler, ben de aynı şekilde onu bir emîr olarak selâmladım. Nereden geldiğimi sordu, bende söyledim. Bana Basra ile ilgili sorular sorunca: «Bu konuda hiç bir bilgim yoktur.» şeklinde cevap verdim. Sonra es-Sûriciyyûn ve durumları hakkında sorular sordu, bildiklerimi aktardım. Nihayet beni kendisine tabi olmaya davet etti, ben de bu davetine icabet ettim. Ve şöyle dedi: «Bu es-Sûriciyyûn gilmânından ele geçirebildiklerini al, buraya getir.» Getireceğim adamlara beni reis tayin edeceğine dair söz verdi. Ayrıca onun

bulunduğu yeri hiç kimseye söylemeyeceğime ve tekrar onun yanına geri döneceğime dair yemin ettirdikten sonra beni serbest bıraktı.

Ertesi gün öğle vakti sırasında geri döndüm. O sırada ona ed-Dabbâşiyyûn gilmânından bir grup gelmişti. Ali bir ipek parçası üzerine şu âyeti yazmış: **«Allah Müminlerden mallarını ve canlarını cennet mukabilinde satın almıştır.»** (et-Tevbe, 111), bu ipek parçasını da bir yardımcısının başına bağlamıştı. Sürekli olarak Basra gilmanını davet ediyor, onlar da her türlü kölelik sıkıntısından ve yorgunluktan kurtulmak için etrafında toplanıp duruyorlardı. Böylelikle etrafında bir hayli kalabalık bir kitle birikmişti. Yaptığı konuşmalarda sürekli olarak kendilerini mal mülk sahibi yapcağına imanı üzerine yemin ederek kendilerine asla hiyanet etmeyeceğine ve onları hiç bir zaman yalnız bırakmayacağına, her hangi bir şey dağıttığında mutlaka onlara da vereceğine dair söz veriyordu. Nihayet bu kölelerin (gılmânın) efendileri gelip bunları serbest bırakmasını rica etmişler ve her bir köle karşılığında kendisine beş dinar verileceğini söylemişlerdi. Ancak o adamlarını çağırmış ve yanında bulunan bütün kölelere ve diğerlerine emir vererek gelen bu efendileri kovmaların ve dövmelerini söylemiş, her birine beş yüz kırbaç vurdurmuştu. Bu köle sahipleri sonunda çekip Basra'ya gitmişlerdi.

Ali sonra oradan bir gemiye binerek Dicle'nin kollarından birisinden geçip Meymûn nehrine gitmişti. Orada ikamet etmiş ve siyahilerden bir çok kimse sürekli gelip yanında birikmiş, Ramazan Bayramı gününe kadar etrafında toplanmışlardı. Bayram gününde onlara bir hutbe okumuş ve bayram namazını kıldırmıştı. O gün okuduğu hutbede daha evvel bir sürü zorluklar içinde kölelik yaptıklarını, onları Cenâb-ı Allah'ın izniyle bu sıkıntılardan uzaklaştırdığını ve şanlarını yücelttiğini söylemiş, kendilerine bir sürü mal ve köle verileceğini de vaad etmişti.

İki gün sonra adamları el-Himyerî ile karşılaşmış, yaptıkları çarpışmalarla onu Dicle'den çıkarmışlardı. Bu arada Zenci ileri gelenlerinden ve reislerinden olup «kısa boylu» diye bilinen ve «Ebû Sâlih» diye künyesi olan birisi Zenc sahibinden üç yüz Zenci hakkında emân dilemişti. Bunlar bir hayli çoğalınca aralarından kumandanlar tayin ettiler. Onlara şöyle demişti: «Sizden her hangi biriniz bir adamı getirip de cemaatimize katarsa onu o getirenin emrine veririm.»

İbn Ebû Avn Vâsıt'tan Ubulle vilayeti ile Dicle dolaylarındaki kasabalara nakledilmişti, Zenci kumandanı da el-Muhammediyye'ye gitmişti. el-Muhammediyye'ye konakladığında İbn Ebî Avn'ın adamları onlarla karşılaşmış, Zencliler: «Silâh, silâh!» diye bağırmağa başlayınca birden karşı karşıya gelmişlerdi. Aralarında «Feth el-Hüccâm» adında birisi vardı, birden yerinden kalkıp eline bir tabak almıştı. es-Sûriciyyûn'den «Bül-

bül» adında birisi kendisine karşı dikilince Feth görür görmez üzerine atılmış ve elindeki tabakla saldırmıştı. Bülbül bunun üzerine birden silâhını atıp kaçmağa başlamış, böylelikle adamları da hezimete uğramışlardı. Dört bin civarında olan bu adamlarından bir hayli kimse öldürülmüş, bir kısmı susuz olarak ölmüş, bir kısmı esir alınmış ve bir kısmının da kafalarının uçurulması için emir verilmişti.

Oradan el-Kâdisiyye'ye giden Ali b. Muhammed'in verdiği emirle adamları şehri yağmalamışlardı. Oysa hâlâ ara sıra Basra'ya ve civarına gider gelirdi. Bu arada yanındaki siyahîler (zenciler) «es-Sîb» denilen yerde Hâşimoğullarına ait silâh dolu bir eve rast gelmişlerdi. Burayı yağmalamışlar ve ellerine savaşabilecekleri bir hayli silâh geçirmişlerdi. es-Sîb'de bulunduğu sırada Basra'dan gelen bir grup onunla savaşmak istemişlerdi. Yahyâ b. Muhammed'i beş yüz kişilik bir ordu ile üzerlerine göndermiş, bunlar Basralılarla karşılaşarak onları hezimete uğratıp silâhlarını ellerinden almışlardı. Bunun arkasından «Yahudi köyü» bilinen bir köyün yakınında başka bir grup ile karşılaşıp onları da mağlûp etmiş, adamları çölde bir hayli direnmişlerdi.

Sonra oradan el-Ca'feriyye'ye gidip halkını kılıçtan geçirmeğe başlamış, oldukça çok sayıda kimseyi öldürmüş, eline geçirdiği esirleri ise sonunda serbest bırakmıştı. Bunu müteakip Basralılardan adı Akîl olan birisinin komutasında büyük bir ordu ile karşılaşmış ve onlardan da çok sayıda insan öldürmüştü. Bunların yanlarında gemileri vardı, rüzgâr aleyhlerinde esmeğe başlayınca gemiler sahile vurmuştu. Bunun üzerine zenciler inip bunlarla savaşmış, gemide bulduklarını öldürmüş ve ele geçirdikleri her şeyi ganimet olarak almışlardı. Gemi reislerinden biri kendi gemisine atlayıp kaçmak isterken zenciler bunun da üzerine atılmışlar ve bu gemiyi de ele geçirmişlerdi. Arkasından «el-Mühellebiyye» diye bilinen köye girip köyü yağmalamış, bir sürü karışıklıklar çıkardıktan sonra köyü ateşe vermişlerdi.

Bir müddet sonra ismi «Ebû Hilâl» olan bir Türk'ün komutasındaki dört bin kişilik bir ordu ile er-Reyyân nehri kenarında karşılaşmış ve çarpışmaya girişmişlerdi. Savaşın ilk hamlesinde Zenci liderinin emrindeki zenciler samimiyetle çarpışmalara girişip karşı tarafın sancaktarını öldürmüşler, böylelikle Ebu Hilâl ve adamları da mağlûp olmuşlardı. Zenciler onları takip ederek Ebû Hilâl'in adamlarından bin beş yüz kadarını kılıçtan geçirmişler, aldıkları esirleri de sonradan reislerinin emri üzerine öldürmüşlerdi.

Daha sonra ez-Zeynebî'nin kendisine karşı çok sayıda süvari hazırladığını, bunların yanı sıra gönüllü kimselerin zencilerle çarpışmak üzere onlara katıldığını, ayrıca «el-Bellâliye» ve «es-Sa'diye» taifelerinin de on-

ların yanında yer aldıklarını haber almıştı. Bunlar bir hayli kalabalık olup zencilerden yakaladıklarını bağlamak için ipler ve halatlar hazırlamışlardı, başlarında da Ebû Mansûr komutan olarak görev almıştı, Hâşimilerin köleleri de onlara katılmıştı. Bunun üzerine Zenci reisi, Ali b. Ebân komutasında yüz kadar zenciyi bunların durumunu öğrenmek üzere göndermiş, bunlar ez-Zeynebî'nin askerlerinden bir grup ile karşılaşıp çarpışmaya girişince onları yenmiş, karşı tarafta bulunan kölelerden bir grup da Ali b. Ebân'ın adamları arasına katılmıştı.

Yine bu toplanan gruplarla savaşmak üzere adamlarından bir birlik daha göndermiş, onlar da bin dokuz yüz kadar geminin bir araya biriktiği yere varmışlardı. Bu gemilerde çok sayıda kimse bulunuyordu, ancak Zencilerin geldiğini görünce kaçıp gemileri bırakmışlar, Zenciler de bu gemileri alıp reislerine götürmüşlerdi. Bu gemilerin geldiğini gören Zenci reisi yerden yüksekçe bir yere geçip oturmuştu.

Bu gemiler içinde hacca gitmek üzere Basra'ya doğru yol almakta olan bir grup kimse vardı. Bunların durumlarına bakmış, doğru söylediklerini anlamıştı. Kendisine: «Eğer İmkânımız ve yanımızda yol azığımız olsaydı senin yanında ikamet eder, burada kalırdık.» demişler, bunun üzerine de onları serbest bırakmıştı. Yine karşı taraftaki askerlerin durumunu öğrenmek üzere bir birlik daha yola çıkarmış, bunlar karşı tarafta kalabalık bir ordunun hazırlanmakta olduğu haberini ona getirmişlerdi. Bunun üzerine Muhammed b. Sâlih ve Ali b. Ebân'a emir vererek hurmalıkların arasında gizlenip pusu kurmalarını istemişti. Kendisi de düşmanın geleceği tarafı iyice kontrol altına alabilen bir dağın başında oturmuş, karşı tarafın sancakları ve askeri görününceye kadar yerinden ayrılmamıştı. Sonra düşman ordusu yaklaşınca Zencilere düşman üzerine saldırmaları emrini vermiş, harekete geçmelerini istemişti. Zenciler birden saldırıya geçmiş, ancak hemen sonra geriye kaçarak komutanlarının bulunduğu dağın eteğine kadar geri gelmişler ve tekrar saldırıya geçmişlerdi. Onlara karşı iyi direnmişler, ancak aralarından Feth el-Hüccâm adında birisi öldürülmüştü. Zenciler yaptıkları bu çarpışmalarda samimî davranmış ve düşmanı kıskaçları arasına almışlardı. Ön taraftan onlarla çarpışırlarken Muhammed b. Sâlih ile Ali b. Ebân da gizlendikleri pusulardan çıkarak üzerlerine saldırmış, onlardan çok kimseyi öldürüp hezimete uğratmışlardı. Sağa sola kaçmağa başlayınca zenciler onları kovalamış ve Beyân nehrine ulaşıncaya kadar takip etmişlerdi. Bataklıklara saplanınca onları kılıçtan geçirip, çok kimseyi öldürmüşler, ayrıca bir çok kimse de bataklıklara saplanıp öylece ölmüşlerdi.

Bir müddet sonra zenciler karşı taraf askerlerinin kendilerine pusu kurdukları haberini alınca bu pusunun bulunduğu yere doğru ilerlemiş

ve el-Meğâribe'den bin kadar askerin pusu kurduğunu öğrenince üzerlerine hücum ederek şiddetli çarpışmalara girişmişler, ve pusudakileri tamamen öldürüp silâhlarını ele geçirmişlerdi.

Sonra Ali b. Muhammed adamlarını gönderip iki yüz kadar gemiyi içinde bulunan unla birlikte ele geçirmişti, diğer mallar ise talan edilmişti. Bunlardan el-Mualli b. Eyyûb da yağmalamasını yaptıktan sonra ileriye doğru yürümüş ve ez-Zeynebî'nin bir silâhlı birliğine rast gelmişti. Onlarla, çarpışmaya girişince iki yüz kadar olan bu adamları da öldürmüştü. Oradan da Meyzerân köyüne varıp bir grup zenciyi görmüş, bunları da kendi komutanlarına dağıtıvermişti. Bir müddet daha ilerleyince ez-Zeynebî'nin yeğeni Süleyman komutasında gelen altı yüz kişilik bir kuvvetle karşılaşmış, ancak bunlarla çarpışmaya girmemişti. Yalnız yağma yapmak üzere bir grubu göndermiş, yağmaya gidenler bir sürü koyun ve sığır getirmişler, bunları kesip bolca yemiş, adamlarını da o çevrede bulunanlar yerlere akın ve yağmaya göndermişti.

Zencilerin komutanı bundan sonra Basra'ya gitmek üzere yola koyulmuş ve «er-Reyâhî» diye bilinen nehrin kenarına ulaşıncaya dek yoluna devam etmiş idi. Burada zencilerden bir grup gelerek er-Reyâhî nehrinde şimşekli bulutların olduğunu haber vermişlerdi. Bir müdet bu şekilde durduktan sonra zenciler: «Silâh! Silâh!» diye bağırmağa başlamışlardı. Bunun üzerine Ali b. Muhammed, Ali b. Ebân'a üç yüz kişi ile birlikte nehri geçmesini emredip şöyle demişti: «Eğer her hangi bir yardım kuvvetine ihtiyacın olursa derhal bana bildir.» Ali b. Ebân bir müddet gittikten sonra zenciler tekrar: «Silâha, silâha sarılın!» diye bağırmağa başlamışlardı. Bu şekilde bağırmalarının sebebi nehrin karşı tarafına üzerlerine doğru gelmekte olan bir ordu ile karşılaşmış olduklarından dolayı idi. Hemen arkasından Muhammed b. Sâlim'i de göndermiş, o da gidip bir grup ile karşılaşmış ve o gün öğle vaktinden ikindi vaktinin sonuna kadar karşılaştıkları bu kimselerle çarpışıp durmuştu. Bu çarpışmalar sırasında zenciler samimîyetle çarpışmalara girişmiş ve karşı taraftakileri mağlûp ederek Basra halkından ve Bedevî Araplarından beş yüz kadar adamı öldürüp komutanları Ali b. Muhammed'in yanına geri dönmüşlerdi.

Diğer taraftan Ali b. Ebân ve adamları yollarına devam edip karşılarına çıkanları mağlûp etmiş ve bunlardan da bir çok kimseyi öldürmüşlerdi. Ali b. Ebân yanında el-Bellâliyye'nin ileri gelenlerinden İbn Ebî Leys el-Bellâli el-Kavârî'nin başını taşıyıp getiriyordu. Oradan ertesi gün ayrılarak yoluna devam etmiş, ancak adamlarına Basra'ya girmeyi yasaklamıştı. Bazıları bu konuda acele etmişler, bunun için de Basra halkından kalabalık bir grup bunların karşısına çıkmıştı. Nihayet haber Ali b. Mu-

hammed'e ulaşınca, Muhammed b. Sâlim, Ali b. Ebân'ı ve Müşrık'ı kalabalık bir orduyla bunlara karşı gönderdi, kendisi de arkalarından onları izledi. Nihayet Basralılarla karşı karşıya geldiler. Bu karşılaşmadan sonra adamlarına haber gönderip geriye çekilmelerini emretmiş, onlar da bulundukları yerlerinden geriye çekilmeğe başlayınca Basralılar üzerlerine saldırıp onları hezimete uğratmışlardı. Bu o günün ikindi sıraları idi. Zenciler büyük bir nehre gömülmüşlerdi, bu nehre «Şeytan Nehri» adı veriliyordu. Onlardan çok sayıda kimse öldürülmüş, kalabalık bir kesim nehirde boğulmuş, bir kısmı da etrafa dağılmıştı. Komutanları da çok az bir kimse ile geride kalmış ve Allah onu bu savaşta öldürülmekten kurtarmıştı.

Sonra onlarla karşılaştığında nasıl kaçıp kurtulduğuna hayret etmişlerdi. Adamlarına sorduğunda yanında yalnız beş yüz kişi kadar bir kuvvet kaldığını anlamıştı. Sonra boru çalınmasını emretmiş, boru sesini duyanların gelmesi için böyle davranmıştı, ancak hiç kimse gelmemişti. Basralılar da zencilerin elinde bulunan gemileri yağmalamış ve içinde bulunan her şeyi geri götürmüşlerdi. Ertesi gün sabaha çıkınca yanında bin kadar adamın biriktiğini görmüş ve en yakın adamlarından Muhammed b. Sâlim'i Basralılara göndererek neden bu şekilde isyan ettiğini onlara anlatıp bazı öğütlerde bulunmasını istemişti. Ancak Basralılar Muhammed b. Sâlim'i öldürmüşlerdi.

Basralılar Zencilere karşı elde etmiş oldukları bu zaferi görünce 4 Zilkade (13 Kasım) pazartesi günü tekrar bir ordu hazırlamağa girişmiş ve bir hayli adamı toplamağa muvaffak olmuşlardı. Bu sefer Himâz es-Sâcî adında birisini görevlendirmişlerdi. Himâz es-Sâcî deniz savaşçısı olup suda gemi yürütmede bir hayli bilgisi olan bir kimse idi. Bunun için gönüllüleri, ok atıcılarını, cuma mescidine toplanmış olanları ve el-Bellâliyye ile es-Sa'diye ve benzeri kimselerden bir çok gönüllüleri bir araya getirerek üç gemi doldurmuş, yola koyulmuştu. Diğer taraftan halkın büyük bir kısmı karadan yürümeğe başlamış ve yanlarına silâhlarını alarak sefere çıkmışlardı. Gemiler sahildeki şehirlere girmiş, yayalar da nehrin kenarlarında ikamet etmişlerdi.

Zencilerin lideri bu durumu haber alınca adamlarından Züreyk el-Isfahânî'yi bir birlikle nehrin doğu tarafına gönderip orada pusu kurdurmuş, Şebel ve Hüseyn el-Hammâmî adında iki kişi ile birlikte diğer bir birliği de nehrin batısına gönderip orada pusu kurmalarını istemişti. Diğer taraftan Ali b. Ebân'ın da Basra halkıyla karşılaşmasını istemiş, Ali b. Ebân komutasındaki askerlerin kesinlikle savaşa başlamamalarını, kalkanlarıyla kendilerini koruyup yollarına devam etmelerini, Basralıların üzerlerine gelerek kurulmuş olan pusuları geçmelerinden sonra sava-

şa girişmelerini emretmişti. Basralılar bir iki pusuyu geçtikten sonra birden üzerlerine saldırıya geçilecekti. Kendisi de küçük bir grup ile bir yerde kaldı. Ancak Basralıların çokluğu onu bir hayli korkutmuştu. Adamları üzerlerine yürümüş ve nehrin her iki tarafından ortaya çıkan pusudakiler üzerlerine saldırmışlardı. Basralı yayalardan başlayarak önce onlara vurmağa başlamış, diğer taraftan gönüllülerden de bir gruba saldırmışlar, bir hayli adamı öldürmüşler, nehrin kenarında durmakta olan geri kalanları ise kaçıp gemilere sığınmıştı. Bunların dışında zencilere karşı koyanlar öldürülmüş, kaçanlar suda boğulmuş ve oldukça kalabalık bir grup öldürülmüştü. Böylelikle Basra halkından çok sayıda kimse tamamen yok olmuştu. Kadınların sesleri ve ağlayıp bağırmaları bir hayli uzaktan duyuluyordu. Basralıların unutamadığı bu güne «el-Beydâ'» günü adı verilmişti.

Bu çarpışmalarda Hâşimoğullarından ve diğerlerinden sayılmayacak kadar çok kimse öldürülmüştü. Zencilerin komutanı öldürülenlerin kellelerinden bir haylisini önüne getirtip yığdırmıştı. Çarpışmalarda öldürülenlerin akrabları gelip yakınlarının kellelerini istemişler ve bildiklerini, tanıdıklarını alıp götürmüşlerdi. Tanınmayan kimselerin kellelerini komutan kendi hazinelerinde saklamış, daha sonra gelip tanıdıklarının kellesini götürmek isteyenler yine teşhis ettiklerini alıp götürmüşlerdi. Zencilerin reisi bu günden sonra bir hayli güçlenmiş bulunuyordu. Basralıların kalplerine büyük bir korku salmıştı, bundan sonra da artık Basralılar onunla çarpışmağa yanaşmamışlardı.

Halk başlarına gelen felâketi bir mektupla halifeye bildirince onlara Ca'lân et-Türkî komutasında yardımcı kuvvetler göndermiş ve Ebû'l-Ahvas el-Bâhilî'yi Übülle'ye vali tayin etmişti. Ahvas el-Bâhili'ye ayrıca «Cüreyh» adıyla bilinen bir Türk kumandanı da yardımcı olarak göndermişti. Zencilerin reisi denilen herife gelince, o da adamlarını alıp nehrin öbür tarafında bulunan «Ebû Kurra kırlığı» denen çöle çekilmişti. Burada ikamet ederken bir yandan da adamlarını da sağa sola akın ve yağmaya dağıtıyordu. İşte bu zencilerinin reisinin bu yıl yaptıkları da bunlardan ibaretti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda halifenin askerleri ile Müsâvir el-Haricî'nin askerleri arasında bir çatışma meydana gelmiş ve neticesinde halifenin askerleri mağlûp olmuştu.

Bu yılda el-Muallî b. Eyyûb vefat etti.

Bu yılın rebiyülevvel ayında Horasân'dan gelen Süleyman b. Abdullah b. Tâhir Bağdâd ve Sevâd bölgesi valiliğine tayin edildi. Horasân'dan geldikten sonra el-Mu'tezz'in huzuruna çıkmış, el-Mu'tezz de ona hil'at giydirip Bağdâd'a göndermişti.

Yine bu yılda Salih b. Vasîf; Ahmed b. İsrâil, Hasan b. Muhallid ve Ebû Nûh Îsâ b. İbrâhim'i yakalayıp prangalara vurmuş ve onlardan bazı ödemelerde bulunmasını istemişti. Bu olayın sebebi şöyle anlatılır:

Türkler maaşlarını istemişler, Sâlih b. Vasîf de el-Mu'tezz'e şöyle demişti: «Bunlar maaşlarını isteyip duruyorlar, halbuki beytülmâlde hiç bir şey yoktur. Bu kâtipler de bir sürü malları alıp gittiler.» O sırada Ahmed b. İsrâil, el-Mu'tezz'in veziri, el-Hüseyn de el-Mu'tezz'in annesinin veziri idi. Ahmed b. İsrâil ona: «Ey asi oğlu asi adam.» demiş, bu söz üzerine aralarında münakaşalar meydana gelmiş, bu sırada Sâlih bayılmış ve ayılması için yüzüne su serpilmişti. Bu durumu haber alan Sâlih'in adamları o sırada kapıda beklemekte idiler. Birden bağırmağa başlayıp kılıçlarını kınlarından sıyırarak el-Mu'tezz'in bulunduğu odaya girmişler, ancak kendisi içeriye girip onları kendi halleriyle baş başa bırakmıştı. Sâlih b. Vasîf ayılınca Ahmed b. İsrâil, Hasan b. Muhallid ve Ebû Nûh Îsâ İbn İbrahim'i yakalayıp zincirlere vurmuş ve alıp evine götürmüştü. Götürmeden evvel el-Mu'tezz Sâlih'e şöyle demişti: «Bana Ahmed'i bağışla, çünkü o benim kâtibimdir.» Ancak Sâlih buna aldırış etmemiş ve hepsini alıp evinde dövdürmüştü. Bir sürü mal ödemeleri için onlara taksitler yüklemiş, ancak hiç bir şey elde edememişti. Bu arada Ca'fer b. Mahmûd da idarî makamların başına getirilmişti.

Bu yılın recep (haziran) ayında Kûfe'de Hz. Hüseyin'in torunlarından olan Îsâ b. Ca'fer ile Alî b. Zeyd isyan etmişler ve Abdullah b. Muhammed b. Dâvud b. Îsâ'yı öldürmüşlerdi.

Hasan b. Muhammed b. Ebi'ş-Şevârib bu yılın zilkade (ekim) ayında hapse atılmıştı. Sâmerrâ kadılığına onun yerine zilhicce (kasım) ayında Abdurrahman b. Nâil el-Basrî tayin edilmişti.

Bu yılın hacc emîrliği görevini de Ali b. el-Hüseyn b. Abbâs b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs ifa etmişti.

İsmi Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. İbrâhim b. Tabâtabâ diye bilinen bir adam Mısır'da isyan etmişti. el-Berkâ ile İskenderiye arasında isyan eden bu adam, oradan Saîd kentine gitmiş ve etrafındaki adamları bir hayli artınca hilâfet idiasında bulunmuştu. Ahmed b. Tulun üzerine bir ordu gönderip onunla çarpışmış ve onu mağlûp etmişti. Çarpışmalar sırasında bu adam kendisi de öldürülmüş ve başı kesilerek Mısır'a getirilmişti.

Bu yılın recep (haziran) ayında Sicilya emîri Hafâce İbn Süfyân vefat etmiş ve yerine oğlu Muhammed tayin edilmişti. Bu olaya 247 yılı olaylarını anlatırken değinmiştik. Muhammed b. Hafâce başa geçtiğinde amcası Abdullah b. Süfyân'ı Sarakuza'ya göndermiş ve oranın ekinlerini yok etmişti.

Ebû Ahmed Ömer b. Şemr b. Hamdeveyh el-Herevî bu yılda vefat etmişti. O, dil ve şiir üstadı olup İbn el-Arabî, er-Reyyâşî ve benzeri kimselerden nakiller ve rivayetler yapmıştı.

Benzetme sanatı ile ilgili olarak meşhur bir makale yazmış bulunan Muhammed b. Kerâm b. İrâf b. Hazâne b. el-Berrâ' bu yılda vefat etmişti. Şâm'da vefat etmiş olup aslen Sicistân'lı idi.

Yine bu yılda Mekke kadısı olan Zübeyr b. Bekkâr b. Abdullah b. Mus'ab b. Sabit b. Abdullah b. Zübeyr bir evin damından düşerek iki gün sonra 84 yaşında iken vefat etmişti. Aynı şekilde meşhur müsned sahibi Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî bu yılın zilhicce (ekim) ayında yetmiş beş yaşında iken vefat etmişti. Yine vefat edenler arasında Mutezile mezhebinin mütekellimlerinden olan Ebû İmrân Amr b. Bahr el-Câhız ile Ebû'l-Ya'lâ'nın babası ve aynı zamanda müsned sahibi olan Ali b. Müsennâ b. Yahyâ b. Îsâ el-Mavsılî de bulunmakta idi.

Yine bu yıl içinde Kayrevân'lı olan Malikî fakihlerinden Muhammed Suhnûn Kayrevân'da vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ ALTINCI (M. 869-870)

Mûsâ b. Boğa'nın Sâmerrâ'ya Varışı ve Sâlih'in Gizlenmesi

12 Muharrem (20 Aralık 869) günü Mûsâ b. Boğa Sâmerrâ'ya gelmiş, adamlarını askerî bir harekâta girişmek üzere hazırlamış, bunu öğrenen Sâlih b. Vasîf ise gizlenmişti. Mûsâ, el«-Cevsak» diye adlandırılan hilâfet sarayına girmişti, o sırada el-Mühtedî mezâlim mahkemelerine bakmak üzere oturmuş bulunuyordu. Mûsâ'nın saraya girdiği kendisine haber verilince bir saat kadar huzuruna çıkması için izin verilmedi. Daha sonra izin verildi, içeri girdiler ve hemen el-Mühtedî'yi yerinden kaldırarak eş-Şâkiriyye askerlerinin bineklerinden birine bindirdiler ve sarayda bulunan her şeyi yağmaladıktan sonra el-Mühtedî'yi Yâcûr'un evine tıkadılar. Bunun sebebi şu idi:

Mûsâ ve adamları huzuruna girmek istediklerinde bir saat kadar bekletilmişler ve bunun bir tuzak olduğu zehabına kapılmışlardı. Bu şekilde vakit kazanarak Sâlih b. Vasîf'in adamlarıyla gelip kendilerini kuşatmasını sağlamak için el-Mühtedî'nin huzuruna geç kabul edildiklerini zannetmiş, işte bundan korkup onu yakalamışlardı. el-Mühtedî'yi yakaladıklarında Mûsâ b. Boğa'ya şöyle demişti: «Allah'tan kork ey Mûsâ! Sana yazıklar olsun! Sen böyle davranmakla büyük bir günah yüklenmiş oluyorsun.» Mûsâ b. Boğa da ona cevaben şöyle demişti: «el-Mütevekkil'in kabrine yemin ederim ki, hayırdan başka bir şey düşündüğümüz yoktur.» (Eğer gerçekten Mûsâ b. Boğa el-Mühtedî için hayır ve iyilik düşünmüş olsaydı böyle değil de: «el-Mu'tasım ve el-Vâsık'ın kabrine and olsun» şeklinde yemin ederdi.) Mûsâ b. Boğa ve adamları el-Mühtedî'yi yakalayıp ondan Salih b. Vasîf'e kesinlikle meyletmeyeceğine ve yüzlerine karşı nasıl davranıyorsa içinden de öyle davranacağına söz almışlar ve bey'ati yenilemişlerdi. Ertesi gün sabah olunca Sâlih b. Vasîf'e haber gönderip onu çağırmışlar ve öldürülen kâtiplerin kanlarını, el-Mu'tezz'in mal ve mülkünü ondan istemişlerdi. Sâlih onlara bunları ödeyeceğine dair söz verdiyse de gece olunca bütün adamlarının kaçıp gittiklerini görünce o da hemen bir yere gizlenivermişti.

Sâlih b. Vasîf'in Öldürülmesi

Sâlih b. Vasîf 23 Safer (30 Ocak 870) günü öldürüldü. Öldürülmesine yol açan olay şöyle anlatılır:

Bu yılın Muharrem ayının bitmesine üç gün kala (4 Ocak 870) el-Mühtedî bir kadın tarafından yazılıp Sîmâ eş-Şarâbî'ye gönderildiğini ortaya çıkardığı bir mektubu gösterir. Kadın bu mektubunda şöyle diyordu: «Verilecek bir öğüt var; beni arayacak olursanız ben şu şu yerdeyim, beni bulmak isterseniz orada bulursunuz.» Gerçekten kadın arandığında orada bulunmamıştı. Başka bir rivayete göre ise, bu mektubun kimin tarafından atıldığı belli değildi. el-Mühtedî komutanları ve Süleyman b. Vehb'i çağırıp onlara mektubu göstermişti. Süleyman b. Vehb bu yazının Sâlih b. Vasîf'e ait olduğunu zannetmiş ve mektubu orada hazır bulunan komutanlara okumuştu. Mektupta Sâlih'in Sâmerrâ'da gizlendiği yazılıydı. Sâlih sırf sağlık ve esenliğin devamını, mevâlînin hâkimiyetlerini sürdürmesini, fitnelerin ve karışıklıkların durmasını arzu ettiğinden dolayı gizlendiğini söylüyordu. Kâtiplerin mallarından, el-Mu'tezz'in annesinin mallarından ve nereye çıkıp gittiğinden söz ediyor, bu söyledikleriyle de karşısındakilere kendisinin gücünden ihsas ettirmeyi düşünüyordu. Mektubun okunma işi bittikten sonra el-Mühtedî, Süleyman b. Vehb'i Sâlih b. Vasîf'i yaklamak için görevlendirdi. Süleyman'a birlik ve beraberliği bozmamasını tavsiye etmiş, buğz ve kin beslemekten de alıkoymuştu; ancak Türkler Süleyman'ın Sâlih'in yerini bildiğini ve bunu gizlediğini söylemişler, onu bu konuda itham ettikleri için de aralarında münakaşalar sürüp gitmişti.

Ertesi gün Mûsâ b. Boğa'nın sarayda bulunan evinde bir araya gelmiş ve el-Mühtedî'yi görevinden azletme konusunda görüş birliğine varmışlardı. Ancak bu arada Bayık Bek onlara şöyle demişti: «Siz el-Mütevekkil'in oğlunu öldürdünüz. O gayet saf yüzlü, eli açık, erdemli bir kişi idi. Şimdi de şu namazında niyazında olan ve nebiz bile içmeyen bu adamı günahsızca öldürmek istiyorsunuz! Vallahi eğer onu öldürecek olursanız çeker, Horasân'a gider ve orada yaptıklarınızı Müslümanlara anlatıp dururum.»

Aralarında geçen bu konuşmalar el-Mühtedî'nin kulağına gidince hemen bulunduğu yerden ayrılıp bir kılıç kuşanmış, temiz elbiseler giyinerek güzel kokular sürünmüş ve komutanların huzuruna girmesini emretmişti. Komutanlar huzuruna girince onlara şöyle dedi:

«Sizin kararlaştırdığınız hususu işittim. Ben benden önceki gibi değilim, el-Müstaîn ve el-Mu'tezz de değilim. Sizin yanınıza çıkıp gelirken aynen ölüye sürülen kokuları sürünüp geldim ve kardeşime de çoluk ço-

cuğumu vasiyet ettim. İşte kılıcım burada, elimde tutabileceğim müddetçe sizinle çarpışır onu sallarım. Vallahi, eğer bir kılıma dokunacak ve bir kılımı koparacak olursanız şunu iyi bilin ki sizden çok kimse öldürülecek ve yok edilecektir. Halifelere karşı olan bu tavrınız ve karşı çıkışlarınız ne zamana kadar sürecek? Bu ileri gidişiniş ve Allah'ın dinine karşı olan bu cesurca davranışlarınız daha ne kadar sürecek? Başınıza geçecek kimseler arasında pek fark gözetmiyorsunuz. Kendisini bu makama geçirdiğinizi haber alan adam sizin zorlamanızla ve sevinçli görünerek şarabını ister ve sizinle bu görevini kutlamağa başlar; tâ ki o da sizin dünyanızdan nasibini almış olduğunu anlayasınız. Şunu çok iyi biliyorsunuz ki size bağlı olan adamlar bana bağlı olan adamlardan, akrabalarım ve çoluk çocuğumdan çok daha az bir kuvvettir. Yazıklar olsun size! Sizlerden bazıları Sâlih b. Vasîf'in nerede olduğunu bildiğimi söylüyormuş. O mevâliden birisi değil midir? Eğer onun hakkında kötü düşünmeğe başlarsanız onunla bir arada durmak mümkün olabilir mi? Eğer onunla barış yapmak isterseniz, benim hepiniz hakkında arzu ettiğim budur. Eğer barışa yanaşmazsanız o sizin bileceğiniz iştir. Haydi Sâlih'i arayın bakalım! Bana sorarsanız ben onun nerede olduğunu bilmiyorum.»

el-Mühtedî'nin bu sözlerine şöyle karşılık verdiler:

«Bize bu konuda yemin et!» O da bunun üzerine:

«Evet, size yemin ederim; ancak bu yemin yarın cuma namazını kıldıktan sonra Hâşimoğulları ile kadıların huzurunda olmalıdır.» demiş, sonra Bayık Bek ile Muhammed b. Boğa'ya dönüp şöyle konuşmuştu:

«Sizler ikiniz Sâlih'in kâtiplerin mallarıyla el-Mu'tezz'in annesinin mallarına nasıl davrandığını biliyorsunuz. O bu mallardan bir hisse almışsa siz de aynı oranda almıştınız.» Her ikisi de ses çıkarmamışlardı. Bütün bunlara rağmen el-Mühtedî'yi azletmeyi düşünüyorlar, ancak sıkıntılar ve ellerindeki malların azlığı onları bundan alıkoyuyordu. Bu arada Fars bölgesinden onlara 10 milyon 500 bin dirhemlik bir meblağ ulaşmıştı. Muharrem'in son gününde el-Mühtedî'nin görevinden azledileceğine ve onu öldüreceklerine dair ittifak ettikleri haberi halk arasında yayılmıştı; hatta onun günahına girdikleri, yani öldürdükleri ve bu konuda yazılar yazarak yollara ve mescidlere attıkları haberi yayılmıştı. Bu bezler üzerinde şu ibareler yazılıydı:

«Ey Müslüman topluluğu! Halifenizin adaletli davranması, Allah'ın rızasına uygun iş yapması ve Hz. Ömer b. el-Hattâb'a benzemesi, Cenab-ı Allah'ın onu düşmanlarına karşı mansur ve muzaffer kılması için dua ediniz. Böylelikle kendisine zulmedenlere karşı güçlenmiş olsun. Allah'ın ona ve bu ümmete olan nimeti de bu şekilde onun hayatta kalmasıyla devam etmiş olsun. Türkler onu kendi kendisini azletmesi için yakalayıp götür-

müşlerdir. O günlerdir işkence ve baskı altında bulunuyor. Salât ve selâm Rasûlullah Muhammed'in üzerine olsun.»

4 safer (11 Ocak 870) günü mevâlî Kerh ve ed-Dûr'dan hareket ettiler. Vardıklarında el-Mühtedî'ye haber gönderip kendisine bir mektup iletmek üzere kardeşlerinden birisini göndermesini istemişlerdi. Bu istekleri üzerine el-Mühtedî kardeşi Ebû'l-Kâsım Abdullah'ı onlara göndermiş, onlar da halifeye itaat ettiklerini, emirlerini dinlediklerini bildirmiş ve Mûsâ b. Boğa, Bayık Bek ve onlarla birlikte bulunan bir grubun halifeyi görevinden azletmek istedikleri haberini aldıklarını söylemişlerdi. Kendilerinin halifeyi koruma konusunda kanlarını seve seve vereceklerini ve bunu kesinlikle kabul etmediklerini söylemişler, ancak iktalarda olup bitenlerle ve maaşlarının geciktiğini de naklederek kumandanlarının haraçlardan ve topladıklar erzaktan bir hayli mahrum duruma düştüklerini, erkek ve kadınlarının bu konuda çektikleri sıkıntıları anlatmışlardı. Bunu bir mektup ile el-Mühtedî'ye bildirdiklerinde bizzat kendi el yazısı ile onlara şöyle cevap vermişti:

«Mektubunuzda yazdıklarınızı anladım. Bana itaatiniz konusundaki tavrınızdan dolayı da son derece sevindim ve memnun oldum. Allah ecrinizi versin. Sıkıntı ve ihtiyaçlarınızdan söz etmenize gelince, vallahi sizin için harcamak gerektiğinde ben yememeyi, içmemeyi, çoluk çocuğuma sadece ölmeyecek kadar bir yemek yedirmeyi, yalnızca onların avretini örtecek kadar elbise giydirmeyi ve geri kalan her şeyi size ulaştırmayı arzu ederim. Benim elime geçen malların ne olduğunu siz de iyi biliyorsunuz. İktalardaki duruma gelince, Allah'ın izniyle bütün buradaki gelirleri sizin iyiliğiniz için ve arzu edeceğiniz şekilde harcayacağım.»

Bu mektubu okuduktan sonra onlar da, dua ve senâdan sonra, bütün işlerin ve hâkimiyetin Müminlerin emîrinin eline dönmesi için temennide bulunduklarını ve hiç kimsenin ona aslâ itiraz etmemesini dilemişlerdi. Böylelikle otoritesi sağlanırsa el-Müstaîn döneminde olduğu gibi bütün maaşlarının ödeneceğini umuyorlardı. Bu askerlerin her dokuz kişisinin başında bir çavuş, her elli kişinin başında bir halife ve yüz kişinin de başında bir komutan olmasını istemişlerdi. Kadınların ve fazla kimselerin divanlardan düşürülmesini ve başka hiç bir kölenin ve başkasının onun mallarına müdahale etmemesini temenni etmişler, ayrıca her iki ayda bir maaşlarının ödenmesini talep ederek iktâlarının yerine getirilmesini arzu etmişlerdi. Kendilerinin halifenin kapısına bütün ihtiyaçlarını gidersin diye geldiklerini hatırlatarak, emire itiraz eden birisi olduğu takdirde onun kellesini koparacaklarını ve onun başından bir tek kıl düştüğü takdirde de Mûsâ b. Boğa, Bayık Bek ve Yârcûr'u öldüreceklerini söylemişlerdi.

Bu mektuplarını Ebu'l-Kâsım ile birlikte halifeye göndermiş ve Sâmerrâ'ya çekilmişlerdi. Komutanlar bu işten bir hayli endişelenmişlerdi. el-Mühtedî devlet işlerini yürütmek ve mezâlim mahkemelerine başkanlık etmek üzere fakih ve kadılarla bir araya gelmiş ve komutanlar da rütbelerine göre mecliste yer almış bulundukları bir sırada Ebû'l-Kasım mektubu getirmiş ve mektup komutanlara açıkça okunmuştu. Bu komutanlar arasında Mûsâ b. Boğa da bulunuyordu. el-Mühtedî bu mektuba hemen kendi el yazısı ile cevap verip bütün isteklerini yerine getireceğine söz vermiş ve mektubu yine Ebû'l- Kasım'a vererek göndermişti. Bu arada Ebû'l-Kasım Mûsâ b. Boğa, Bayık Bek ve Muhammed b. Boğa'ya şöyle demişti: «Benimle birlikte onlara sizin adınıza özür dileyecek elçiler gönderirseniz iyi olur.» Onlar da Ebû'l-Kasım'ın bu sözleri üzerine Türklere elçi göndermişler, bin civarında atlı ile üç yüz kadar yaya kimseyi 5 Safer (12 Ocak 870) tarihinde oraya ulaştırmışlardı. Ebû'l-Kâsım mektubu onlara iletmiş ve şöyle demişti: «Müminlerin emîri sizin bütün isteklerinizi yerine getirecektir. Benimle birlikte bu gelenler de komutanlar adına size elçi olarak gelmişlerdir ve onlar hakkında işittiklerinizden dolayı özür dileyerek sizin kardeşleriniz ve sizden birer fert olduklarını söylüyorlar.»

Bu mektuptan sonra mevâlî, el-Mühtedî'ye bir mektup daha yazarak kendilerine beş hususta imzalı belge verilmesini istemişlerdi. Bunlardan birisi divanlarda fazla olan kimselerin isimlerinin silinmesi, diğerleri ise iktâların tekrar kendilerine iade edilmesi, mevâlîden berrânî (saray dışında olan hizmet erbabı)'lerin ihrac edilmesi el-Müstaîn zamanında olduğu şekli ile maaşların ve rüsûmun tekrar ihya edilmesi ve belâcî (silâhî: silahtar)'lerin ihracına dair belge idi. Bunların dışında da şu isteklerde bulunmuşlardı: Müminlerin emîri ordu işlerini havale etmek üzere kardeşlerinden birisini askerin başına getirecek ve bu göreve gelecek kimse mevâlîden olmayacak. Ayrıca Sâlih b. Vasîf ve Mûsâ b. Boğa'nın ellerinde bulunan malları nasıl elde ettiklerine dair onları sorguya çekmesi ve kendilerine de her iki ayda bir maaşlarının ödenmesini istiyorlardı. Bu isteklerinin dışında farklı bir davranışa rıza göstermeyeceklerini de Ebû'l-Kâsım'a bildiren mektubu sunmuşlardı. Ayrıca Mûsâ ve diğer komutanlara da mektuplar yazarak Müminlerin emîrine yazdıkları mektubun muhtevasını bildirmişlerdi. Bu isteklerinin mutlaka yerine getirilmesini istiyorlar ve aksi takdirde yapılacak uygulamaya itiraz edeceklerini ve bundan hiç kimsenin onları alıkoyamayacağını bildiriyorlardı. Bu arada Müminlerin emîrinin ayağına bir diken battığı yahut da saçından bir kıl çekilip alındığı takdirde hepsinin kellelerini uçuracaklarını ifade ederek mutlaka Sâlih'in gizlendiği yerden çıkmasını, onun ve Mûsâ b. Boğa'nın bir araya gelerek malların ne olduğunu araştırabilmeye ortam hazırlamalarını istemişlerdi.

el-Mühtedî bu gelen mektubu alıp okuduğunda derhal arzu ettikleri beş belgenin hazırlanmasını emretmiş ve bunları imzalayarak akşam vaktinde Ebû'l-Kasım ile birlikte onlara göndermişti. Kendilerine ayrıca arzu ettiklerini yerine getirdiğine dair bir mektup da yazıp göndermişti. Ayrıca Mûsâ b. Boğa da aynı mealde mektup yazmış ve Sâlih'in gizlendiği yerden çıkmasına emir verdiğini de söylemişti. Mûsâ, Sâlih'in kardeşi ve aynı zamanda amcasının oğlu olduğunu da ifade ederek onların hoşuna gitmeyecek bir şeyi kendisinin de istemediğini yazmıştı. Müminlerin emîrinden ve Mûsâ'dan gelen iki mektubu alan mevâlî: «Bu gün akşam oldu, yarın size görüşümüzü bildiririz.» diyerek ayrılmışlardı.

Ertesi gün olunca Mûsâ Dârü'l-Hilâfe'den atına binip yanına bin beş yüz kadar da adamını alarak onların bulunduğu yöne doğru ilerlemeğe başlamış ve yollarında durmuştu. O sırada Ebû'l-Kâsım yanlarına varmış, onlardan kesin bir cevap alamamıştı; çünkü içlerinden her bir grup ayrı şeyler söylemekte idi. Tartışmalar uzayınca Ebû'l-Kâsım oradan ayrılmış ve Mûsâ b. Boğa ile adamlarına yetişerek onlarla birlikte geri gelmişti.

Bunun üzerine el-Mühtedî Muhammed b. Boğa'ya, kardeşi Ebû'l-Kâsım ile birlikte bunlara gitmesini emretmiş, o da yanına beş yüz kadar atlı alarak Ebû'l-Kâsım ile birlikte oraya varmış, Mûsâ b. Boğa ise ertesi gün geri dönmüştü. Ebû'l Kâsım ile Muhammed b. Boğa bunların yanına vararak el-Mühtedî'nin söz verdiği bütün hususları bildirmiş ve Sâlih b. Vasîf'ten emin olunacağı hususunda imzalı bir belge verilerek mutmain olmaları istenmişti. Bunun üzerine askerler Mûsâ'nın Boğa el-Kebîr'in rütbesinde tutulmasını ve Sâlih'in de babasının makamında görevlendirilmesini istemişlerdi. Ordu işlerinin de daha önce kimin elinde idiyse yine ona havale edilmesini, Sâlih b. Vasîf'in gizlendiği yerden çıkmasını ve kendilerine maaşlarının ödenmesini talep etmişlerdi. Ancak bu hususlarda kendi aralarında görüş ayrılıklarına düşmüşlerdi, bir kısmı bu isteklere razı olduğu hâlde, bir kısmı razı olmamıştı. Bunun üzerine Ebû'l Kâsım ve Muhammed b. Boğa oradan ayrılmış, biriken mevâlî ve halk da oradan ayrılarak el-Kerh, ed-Dûr ve Sâmerrâ'ya dağılmışlardı.

Ertesi gün olunca Vasîf'in evlâtları yanlarına aldıkları bir grup kimse ile birlikte atlarına binerek: «Silâha, silâha sarılın!» diye bağırmağa başlamış, el-Âmme'nin hayvanlarını yağmalamış ve Sâmerrâ'da karargâh kurmuşlardı. Ebû'l-Kâsım'a yapışarak: «Sâlih'i istiyoruz!» diye bağırmışlardı ve durum el-Mühtedî'nin kulağına gelince Mûsâ'ya şöyle demişti: «Sanki onu ben gizlemişim gibi benden isteyip duruyorlar. Eğer onların yanındaysa ve onu onlar gizlemişlerse çıkarmaları onlar için iyi olurdu.»

Mûsâ b. Boğa ve etrafında bulunan kumandanlardan bazıları atlarına binip çıkmış ve etraflarında çok kimse birikmişti. Dört bin kadar kişi

olup Sâmerrâ'da karargâh kurdular. Bu durumdan sonra Türkler ve etrafında bulunanlar dağılmışlar, o gün meydana gelen olaylarda ne Kerh' de, ne de ed-Dûr'da bulunanların hiç bir rolü ve hareketi olmamıştı. Mûsâ ve yanında bulunan kumandanlar Sâlih b. Vasîf'i aramağa başlamışlar, hattâ bir takım kimseleri de Sâlih'in yanlarında olduğunu söyleyerek itham etmişler, fakat Sâlih bu itham edilen kimselerin yanında çıkmamıştı. Ancak çocuğun biri su içmek üzere bir eve girdiğinde birisinin: «Ey emîr! Kenara çekil, bir çocuk su istiyor.» dediğini işitmiş ve hemen gidip bu duyduğunu bir adama iletmişti. Adam yanına üç kişi daha alıp, elinde bir tarak ve ayna bulunduğu halde sakalını tarayıp durarak yanına gelmiş ve Sâlih'i yakalamıştı. Sâlih ona yalvarmışsa da adam şöyle demişti: «Seni burada bırakıp gitmem mümkün değildir; ancak akrabalarının, kumandanlarının ve adamlarının bulunduğu yere götüreyim, eğer onlardan iki kişi sana karşı gelecek olursa o zaman seni serbest bırakırım.»

Onu yalınayak başı kabak olarak çıkarmışlardı, halk peşine düşüp kovalamağa başlamıştı. Sâlih'i sırtına semer vurulmuş bir yük beygirine bindirip hilâfet sarayına doğru getirmişlerdi. Mûsâ'nın adamlarından bazıları omuzlarına darbe indirmeğe başlamış ve öldürerek başını kesmiş, cesedini orada terketmişlerdi. Başını alarak hemen el-Mühtedî'nin evine güneş batmadan varmış ve olup bitenleri ona nakletmişlerdi. Sâlih'in başını bir mızrağın ucuna takarak gezdirmiş ve şöyle bağırmışlardı: «İşte efendisine karşı gelenin âkibeti!»

Sâlih öldürülünce Boğa es-Sağîr'in başı indirilmiş ve defnedilmesi için akrabalarına teslim edilmişti. Sâlih b. Vasîf öldürülünce es-Selûlî adındaki şair Mûsâ b. Boğa'ya şöyle demişti:

«Haddi aştığında Firaun'dan intikamını aldın,
Ve sen ey Mûsâ, geldiğinde bir kader üzere geldin.

Üçü de kıskanç üç tane isyancı kişi,
Seni zulüm ve düşmanlıkla suçlayıp duruyor intikam için...

Vasîf —ki Kerh'te ona uyulmuştur—
Sonra Boğa —o da el-Cisir'de ateşte yanmıştır—

Ve sonra da Sâlih b. Vasîf... Nihayet o aranıp bulundu,
Cüssesi terkedilmiş, ruhu da bir şahinin elinde
Uçup gitmiş olarak...»

Haricilerle Müsâvir'in Görüş Ayrılığına Düşmesi

Züheyr el-Amrîoğullarından Übeyde adında birisi Müsâvir'le görüş ayrılığına düştü. Übeyde ile Müsâvir günah işleyen birisinin tevbesi hak-

kında ihtilâfa düşmüşlerdi. Müsâvir: «Günah işleyen birinin tevbesi kabul edilir.» Ubeyde ise: «Hayır, onun tevbesini kabul edemeyiz.» diye iddia etmişlerdi. Aralarında meydana gelen bu görüş ayrılığı üzerine Ubeyde adam toplayıp Müsâvir üzerine yürümüş, Müsâvir de el-Hadîse'den hareket ederek Ubeyde'ye doğru gelmiş ve her ikisi 257. Cemaziyelevvel ((871 Mart-Nisan) ayında Musul yakınlarında Cuheyne dolaylarında karşı karşıya gelmişlerdi. Aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti. Ubeyde'nin adamları atlarından inerek onların ayaklarını kesmiş, buna rağmen çarpışmalar sonunda mağlûp olup, çoğu öldürülmüş ve Müsâvir Irak'ın büyük bir kısmına tamamen hakim olmuştu. Müsâvir buradan halifeye giden mallara el koymakta idi, bundan dolayı askerlerin maaşları dağıtılamamış ve bu hususta darlık çekilmişti. Bunun üzerine Mûsâ b. Boğa, Bayık Bek ve diğer komutanlar ordu ile birlikte Müsâvir üzerine yürümek zorunda kalmışlardı. Bu komutanlar yanlarındaki askerlerle birlikte «es-Sinn» denilen yere varıp konaklamışlar, ancak el-Mühtedî'nin görevinden azli sırasında kaydedeceğimiz gibi, tekrar Sâmerrâ'ya geri dönmüşlerdi.

el-Mu'temid hilâfete geçince Müsâvir ile savaşmak üzere Müflih'i büyük bir ordu ile gönderdi. Müflih gayet iyi hazırlıklar yapmıştı. el-Hadîse'ye yaklaştığında Müsâvir birinin adı Zeynî, diğerinin ki Âmir olan ve el-Hadîse yakınında bulunan iki dağa çekilmişti. Müflih onu takip etmiş, Müsâvir de dört bin atlı ile Müflih'e karşı çıkmış ve aralarında savaşlar meydana gelmişti.

Müsâvir Ubeyde ile yaptığı savaştan çıkınca etrafında bir hayli kalabalık birikmiş, onlarla birlikte Zeynî dağında Müflih ile karşılaşmıştı. Ancak Müflih bu karşılaşmada arzu ettiğini elde edememişti. Müsâvir dağın ta zirvesine kadar çıkıp orada kendisini koruma altına almış, Müflih de dağın eteklerinde bir yerde karargâh kurmuştu. Aralarında bir hayli çarpışmalar meydana geldi. Bir gün sabahleyin erkenden Müsâvir üzerine yürümek istemişler, fakat onu bulamamışlardı. Müsâvir geceleyin Müflih'in bulunduğu tarafın karşısından dağın eteğini aşarak çekilip gitmişti. Müflih adamlarının aldığı yaralardan ve askerlerinin azlığından dolayı arzu ettiği zafere ulaşamamış ve bundan ümitsiz bir duruma düşmüştü. Bunun üzerine buradan Musul'a, oradan da Diyâr Rabîa'ya; yani Sincâr, Nusaybin ve Hâbûr'a gitmişti. Buradan tekrar Musul'a dönen Müflih, halkına karşı son derece iyi davranmış ve buradan da recep (haziran) ayında Müsâvir ile karşılaşır endişesi ile geri dönmüştü.

Müsâvir, Müflih'in buradan ayrılması üzerine tekrar el-Hadîse'ye gelmişti. Müflih'in Diyar Rabîa'dan geri dönmesi üzerine Müsâvir el-Hadîse'yi terkedip oradan ayrılmış, Müflih de onu takibe koyulmuştu. Müsâvir bir yerden ayrılıp giderken Müflih oraya varıp konaklıyordu. Bu

takip harekâtı uzayınca Müflih dağlarda geçitlerde ve bayırlarda Müsâvir'i takip etmekten bir hayli bıkmıştı. Yanındaki askerler oldukça zorluk ve meşakkatler çekmeğe başlamışlar, bunun üzerine de Müsâvir'i takip etmeğe başlamıştı, bu takip sırasında ana ordudan ayrılıp geri kalan askerleri yakalayıp öldürüyordu. Bunun üzerine Müflih'in askerlerinden bir birlik geri dönerek Müsâvir ile çarpışmış ve tekrar yollarına devam edip Müflih'e yetişmişlerdi. Nihayet el-Hadîse'ye varıp orada günlerce duran Müflih ramazan (ağustos) ayında Sâmerrâ'ya doğru ayrılıp gitti. Müflih'in ayrılması üzerine Müsâvir tekrar buralara hakim oldu ve haracını toplayarak tekrar eski güç ve kuvvetine kavuşup işini ve otoritesini sağlama aldı.

el-Mühtedî'nin Azli ve Ölümü

el-Mühtedî 15 Recep (18 Haziran) günü görevinden azledilip aynı ayın 18'inde (21 Haziran) vefat etti. Daha evvel kendilerinden bahsettiğimiz el-Kerh ve ed-Dûr halkından olan Türkler maaşlarını istemek üzere recep ayının başında harekete geçmişler, el-Mühtedî kardeşi Ebû'l-Kasım'ı, Kayıglıg'ı ve başka kimseleri göndererek onları sakinleştirmiş, onlar da geri dönmüşlerdi. Bu arada Ebû Nasr, Boğa'nın oğlu Muhammed'e el-Mühtedî'nin Türklere malların Boğa'nın çocukları Muhammed ve Mûsâ'da olduğunu söylediğini iletmişti. Bunun üzerine Ebû Nasr o sırada Haricî Müsâvir'e karşı çarpışmak üzere sefere çıkmış olan ve o günlerde es-Sin'de bulunan kardeşinin yanına gitmişti. el-Mühtedî ona emân verdiğine dair dört mektup yazmış, o da kardeşi Haysûn ile birlikte geri dönmüştü. Onları yakalayıp Kayıglıg ile birlikte hapse atmış ve Muhammed b. Boğa'dan elindeki mallar istenmişti. Ayrıca vekilinde bulunan on beş bin dinara el konmuş ve recep ayının üçünde (7 haziran) öldürülerek bir kuyuya atılmış ve orada kokuşmuştu. Sonra onu çıkarıp evine götürmüşler ve Hasan b. Me'mûn namazını kıldırmıştı.

Diğer taraftan el-Mühtedî, kardeşlerini hapsettikten sonra Mûsâ b. Boğa'ya haber gönderip emrindeki askerleri Bayık Beg'e teslim edip geri gelmesini istemişti. Ayrıca Bayık Bek'e de mektup yazarak orduyu Mûsâ'nın elinden teslim almasını ve Müsâvir'e karşı savaşa devam edip ayrıca Mûsâ b. Boğa ile Müflih'i öldürmesini emretmişti. el-Mühtedîden gelen bu mektubu alan Bayık Bek, Mûsâ'ya gitmiş, gelen mektubu okuyarak: «Ben buna asla sevinemiyorum, bu hepimizin aleyhinde bir tuzaktır. Ne yapalım dersin?» demiş, bunun üzerine de Mûsâ ona şu sözleri söylemişti:

«Bence Sâmerrâ'ya git; onun itaatinde olduğunu, bana ve Müflih'e

karşı kendisine yardım ettiğini söyle. Bu şekilde senden mutmain olsun, sonra onun öldürülmesi için gerekli tedbirleri alırsın.»

Bu konuşmalardan sonra Bayık Bek Yarguc (Yarcuh) Asar Tekin Simâ et-Tavîl ve diğerleri ile birlikte Sâmerrâ'ya gelip 12 Recep (15 Haziran) günü Dâru'l-hilâfe'ye girmişlerdi. el-Mühtedî Bayık Bek'i yakalayıp hapsetmiş, diğerlerini ise serbest bırakmıştı. Bunun üzerine Bayık Bek'in adamları toplanıp: «Neden komutanımız hapsedildi ve neden Ebû Nasr b. Boğa öldürüldü?» demişlerdi.

Bu sırada el-Mühtedî'nin yanında Sâlih b. Ali b. Ya'kûb b. Mansûr bulunuyordu. Onunla istişare etmiş ve Sâlih b. Ali ona şöyle demişti: «Senin gösterdiğin cesareti geçmişlerinden, hiç kimse göstermiş değildir. Ebû Müslim el-Horasânî'nin adamları üzerinde çok daha büyük otoritesi vardı ve çok daha seviliyordu, hatta bazıları ona taparçasına bağlı idiler. Ancak kellesi uçurulduğunda hepsinin ses ve sedaları kesilmişti. Eğer sen de bunun kafasını kesecek olursan onlar da aynı şekilde susar ve seslerini keserler.»

el-Mühtedî savaş hazırlığına girerek el-Meğâribe, el-Ferâgine ve Türkleri etrafında toplamıştı. Sağ kanadına Mesrûr el-Belhî, sol kanadına Yarguc (Yarcuh)'u getirmiş, kendisi de Asar Tekin ve Tebaygu ve benzeri komutanlarla birlikte merkezde durmuştu. Sonra Bayık Bek'in öldürülmesini emretmiş ve Bayık Bek öldürülüp başı Attâb b. Attâb tarafından Türklere atılmıştı. Bayık Bek yanlısı olan Türkler bunun üzerine Attâb'ın üzerine hücum ederek onu öldürmüşler, bu arada el-Mühtedî'nin sağ ve sol kanatlarında bulunan Türkler de karşı tarafta bulunan kardeşlerinin tarafına geçmişler ve el-Muhtedî'nin yanında kalan diğerleri bu şekilde mağlûp olmuşlardı. Meydana gelen çarpışmalarda bir çok kimse öldürülmüştü. Rivayete göre ölenlerin sayısı yedi yüz seksendi. Başka bir rivayette ise yalnız Türklerden dört bin, bir başkasında iki bin, bir başkasında da bin kişinin öldürüldüğü kaydedilmektedir.

el-Mühtedî'nin adamlarından da çok kimse öldürülmüştü, kendisi de elinde kılıcını tutarak:

«Ey Müslümanlar topluluğu! Ben Müminlerin emîriyim. Halifenizi müdafaa etmek için çarpışınız!» diye bağırıp duruyor, ancak hiç kimse ona bu konuda cevap vermiyordu. Bunun üzerine mağlûp olarak hapishanenin kapısına doğru koşmuş ve orada bulunanların kendisine yardım edeceklerini zannederek hepsini serbest bırakmıştı. Ancak hapishanedekilerin tümü kaçmağa başlamış ve hiç kimse ona yardım etmemişti. Bunun üzerine el-Mühtedî o sıralarda emniyet görevlisi bulunan Ahmed b. Cumeyl'in evine doğru yöneldi, Ahmed b. Cümeyl o anda evinde bulunuyordu. Ardını süren Türkler onu çıkarıp bir katıra bindirerek Sâmerrâ'ya

götürmüş, Ahmed b. Hâkân'ın yanında hapse atmışlardı. Anlatıldığına göre, el-Mühtedi Ahmed b. Hâkân'ın ellerini defalarca öpmüştü. Hapiste bulunduğu sırada Türklerle arasında bir hayli uzun konuşmalar geçmiş ve kendi kendisini görevden azletmesini istemişlerdi; ancak el-Mühtedî aslâ buna yanaşmayıp öldürülmeğe razı olmuştu. Tarihçilerin ifadelerine göre, el-Mühtedî bizzat kendi el yazısı ile Mûsâ b. Boğa, Bayık Bek ve diğer komutanlardan bir gruba kesinlikle dokunmayacağına, onlara her hangi bir suikastte bulunmayacağına, kanlarını akıtmayacağına ve bu hususta her hangi bir girişimde bulunmayacağına dair taahhüt yazmış, ancak bunun aksine davrandığı takdirde kendisine bey'at etmemelerinin onlara helâl olacağını ve istedikleri şekilde davranıp arzu ettiklerini hilâfet makamına geçirebileceklerini ilave etmişti.

İşte bunun üzerine onun işini bitirmeyi helâl kabul edip hayalarına basıp burmuşlar ve bu şekilde ölmüştü. Sonra işkence edilmeden ve işkence eseri olarak vücudunda her hangi bir yara berenin olmadığına dair şahitler tutmuş ve onu el-Muntasır'ın mezarlığına gömmüşlerdi.

Bir rivayete göre de el-Mühtedî'nin görevden azli ve ölümü şöyle cereyan etmişti:

el-Kerh ve ed-Dûr halkı bir araya gelerek el-Mühtedî'nin huzuruna çıkıp ihtiyaçları konusunda onunla görüşmek istemiş ve Dâru'l-hilâfe'ye girmişlerdi. O sırada Ebû Nasr Muhammed b. Boğa ile komutanlardan bazıları orada bulunuyorlardı. Ebû Nasr oradan çıkmış ve arkasından el-Kerh ile ed-Dûr halkı el-Mühtedî'nin huzuruna girerek durumlarını anlatmış ve hâllerinden şikâyette bulunmuşlardı. Bunlar dört bin kişi civarında idiler. el-Mühtedî'den başlarında bulunan emîrleri azletmesini ve yerlerine kendi kardeşlerinden emîrler tayin etmesini istemişlerdi. Ayrıca bu komutanlara ve kâtiplerine ellerine geçirdikleri malların hesabını sormasını talep etmişler, el-Mühtedî de onların bu isteklerine karşılık vereceğini ve bunları yerine getireceği vaadinde bulunmuştu. Günlerini Dâru'l-hilâfe'de geçirmişler, el-Muhtedî de onlara yemekler sunmuştu.

Muhammed b. Boğa da bu arada kendi taraftarlarının yanına gitmişti. Bunlar da ertesi gün olunca isteklerinin yerine getirilmesini istemişler, kendilerine şöyle denmişti: «Bu son derece zor bir iştir, yönetimin bu komutanların elinden alınması kolay bir olay değildir. Sizin bu istekleriniz dışında size bazı mallar verilmesine ne dersiniz? Durumunuzu bir görüşün, eğer bu durumu ele alıncaya kadar bu şekilde sabrederseniz Müminlerin emîri sizin hakkınızda iyi şeyler düşünecektir.» Ancak onlar bu teklifleri kabul etmeyip isteklerinin yerine getirilmesinde ayak diretmişlerdi. Bunun üzerine kendileriyle savaşacak kimselerle savaşa-

caklarına ve bu dediklerini sonuna kadar müdafaa edeceklerine ve Müminlerin emîrine yardım edip onunla birlikte savaşacaklarına dair yemin etmeleri istendi. Onlar da bu yemini yapmış, onlardan yemin bey'atı alınmıştı.

Sonra Ebû Nasr Muhammed b. Boğa'ya mektup yazdılar; kendilerinin el-Mühtedî'nin yanına girerken çıkıp gitmesini kınıyorlar ve bunun ne gibi bir sebebe dayandığını soruyorlardı. Kendileri durumlarını halifeye arzetmek üzere geldiklerini bildiriyorlar ve Dâru'l-hilâfeyi boş buldukları için de orada ikamet ettiklerini ifade ediyorlardı. Bu mektupları üzerine Ebû Nasr el-Mühtedî'nin huzuruna geri dönüp ellerini ve ayaklarını öperek huzurunda durmuştu. el-Mühtedî ona mallar hakkında soru sormuş ve Türklerin bu konuda söylediklerini ona aktarmıştı. Ebû Nasr: «Bana ne mallardan.» diye karşılık verince el-Mühtedî de: «Bu mallar senin, kardeşinin ve adamlarınızın yanında değil midir sanki?» demişti. Sonra orada bulunan Türkler Ebû Nasr Muhammed'i yakalayıp hapse atmışlar ve Mûsa b. Boğa ile Müflih'e mektuplar yazarak derhal emirlerindeki askerleri isimlerini zikrettikleri komutanlara devredip Sâmerrâ'ya gelmelerini istemişlerdi. Ayrıca daha küçük rütbelerde bulunan Türklere de mektuplar yazarak orduyu adı geçen bu komutanlardan gelip teslim almalarını bildirmişler ve merkezde olup bitenler hakkında onlara bilgi vermişlerdi. Bu mektuplarda Mûsâ ile Müflih kendilerine verilen emir gereği olarak orduyu onlara teslim etmeyip Sâmerrâ'ya gelmekten kaçınacak olurlarsa onları bağlamalarını ve Dâru'l-hilâfe'ye getirmelerini emretmişlerdi.

Diğer taraftan el-Mühtedî de kendisine yukarıda zikrettiğimiz yemini yapıp bey'at edenlerin her birine iki dirhem dağıtmıştı. Mektuplar Mûsâ'ya ulaşınca kendisine ve etrafında bulunan halka okunmuş, onlar da kendi aralarında yardımlaşacaklarına dair bey'at etmiş ve Sâmerrâ'ya doğru yola koyulmuşlardı. Nihayet 11 Recep (14 Haziran) günü er-Rakîk köprüsünün yanına gelip konaklamışlardı. el-Mühtedî onlara karşı çıkmış, ancak halk etrafından dağılıp gitmişti. O gün geri gelmiş, ertesi gün sabahleyin Mûsâ'nın kendi adamlarından aralarında Köpkin (?) ve benzeri kimselerin bulunduğu bin kadar atlı Sâmerra'ya girip geri dönmüşlerdi. el-Mühtedî de askerlerini çıkarıp adamlarını saf haline sokmuştu. Bu arada ikisi arasında elçiler gidip geldi. Mûsâ her hangi bir tarafa vali olarak gönderilmesini talep etmiş, el-Mühtedi'nin etrafında bulunanlar ise elindeki malın hesabını ondan sormak üzere yanlarına gelmesini istemişlerdi. Gidip gelen elçilere rağmen hiç bir konuda anlaşma sağlayamamışlardı.

Bundan sonra Mûsâ ve Müflih yanlarındaki adamlardan kalabalık bir kitleyi alıp Horasân yoluna koyuldular. Diğer taraftan Bayık Bek ve di-

ğer komutanlardan bir grup el-Mühtedî'nin yanına gelip onu selâmlamışlar, o da bu komutanların gitmelerine emir vermiş, ancak Bayık Bek'i hapsetmiş ve öldürmüştü. Bayık Bek'in öldürülüşüne hiç bir tepki olmamış ve ufak tefek şeylerin dışında da hiç bir olay meydana gelmemişti. O gün cumartesiydi, pazar günü olunca Türkler Dâru'l-hilâfe'de el-Ferâgine ile aynı yerde bulunmayı ve aynı statüde olmayı hoş karşılamamışlar, bunun üzerine de el-Ferâgine'nin bulunduğu yere girmişlerdi. Kendilerine ileri gelen reislerinin bulunmayışından dolayı el-Ferâgine'nin bu saraya ve makama girdikleri söylenmişti, bunun üzerine de girdikleri gibi tümüyle dışarı çıkmışlardı. Böylelikle Dâru'l-hilâfe el-Ferâgine ve el-Meğâribe'nin elinde kalmış, bu da Türklere ağır gelmişti. Bunlara ilâve olarak da el-Ferâgine ve el-Meğâribe Bayık Bek'i istemişlerdi. el-Mühtedî onlara Türklerin yaptıklarını anlatıp şöyle demişti: «Eğer gerçekten güçlü olduğunuzu zannediyorsanız bana yakın olmanızı hoş karşılarım, yoksa iş kötüye doğru gitmeden onları razı edelim!» Onlar da kendisine yardım edeceklerini ve koruyacaklarını söylemişlerdi. el-Mühtedî bunun üzerine altı bin kişiden meydana gelen bu el-Ferâgine ve el-Meğâribe ile dışarı çıktı. Türkler de bin kişi civarında idiler. Bunlar Sâlih b. Vasîf'in adamları idi, karşı taraftaki Türkler ise on bin civarında idiler. Çatışmaya giriştiklerinde Sâlih'in adamları mağlûp olmuştu, ancak çarpışmalar devam ederken bir pusuda gizlenmiş bulunan Türkler yerlerinden çıkınca el-Mühtedî'nin adamları da hezimete uğradılar. Bundan sonra cereyan eden olaylar yukarıda zikrettiğimiz gibi olmuştur. el-Mühtedî Ahmed b. Cümeyl'in evinde iken onlarla çarpışmaya girişmiş ve onu oradan çıkarmışlardı. Bu çarpışmalar sırasında aldığı bir yara vardı. Yarasını gören el-Mühtedî kendisini aralarına atmış, onlar da görevden azlini istemişler, ancak o buna yanaşmamıştı. Çarşamba günü ölen el-Mühtedî'yi perşembe günü halkın önüne çıkarmışlar ve namazını da Ca'fer b. Abdülvahid kıldırmıştı.

el-Mühtedî'yi öldürenler onun ayak ve el parmaklarını kesmişler ve ölünceye kadar da bir sürü işkenceler yapmışlardı. Muhammed b. Boğa'yı aradıklarında ise onu ölü bulmuşlar ve kabri üzerinde bin kılıcı kırıp atmışlardı.

el-Mühtedî on bir ay on beş gün hilâfet sürmüştü. Otuz sekiz yaşında vefat eden el-Mühtedî açık alınlı, esmer tenli, yumuşak yürekli, elâ gözlü, asık suratlı, geniş omuzlu, iri yarı, kısa boylu, sakalı uzun bir kimse olup Kâtûl'da doğmuştu.

el-Mühtedî'nin Yaşayışından Bazı Örnekler

el-Mühtedî Abbasî halifelerinin en iyi yolda gideni, en çok takvâ sa-

hibi olanı ve en çok ibadet edeni idi. Abdullah b. İbrâhim el-İskâfî şöyle anlatır:

el-Muhtedî bir gün mezâlim mahkemelerini yönetmek üzere celseye geldiğinde adamın birisi oğlundan davacı olmuştu. el-Mühtedî çocuğun getirilmesini emretmiş ve onu davacının yanında oturtarak aralarında hüküm vermeğe başlamıştı. Adam, el-Mühtedî'ye şöyle demişti: «Vallahi ey Müminlerin emîri, sen aynen şu iki beyitteki adam gibisin:

«Onu aranızda hükmetsin diye hakem kıldınız,
O ayın ondördü gibi güler yüzlü ve parlaktı.

Hükmünde aslâ rüşvet kabul etmez,
Cezalandırılacak kimsenin de göz yaşına bakmaz.»

el-Mühtedî ise adama şöyle karşılık vermişti: «Sen de, ey adam, gayet güzel söz söyledin, fakat şunu iyi bil ki ben aslâ: "**Kıyâmet günü için adalet terazileri kurarız.**" (el-Enbiyâ, 21/47) âyetini okumadan mahkemeye oturmam.»

İbrâhim el-İskâfî: «İnsanların o gündan daha fazla ağladığını görmüş değilim.» diye ekler.

Ebû'l-Abbâs b. Hâşim b. el-Kasım el-Hâşimî şöyle der:

Ramazan akşamlarından birinde el-Mühtedî'nin yanında bulunuyordum. Kalkmak istedim, oturmamı emretti. Oturdum, akşam namazını kıldıktan sonra yemek getirilmesini emretti. Bir tabak içinde bir salkım söğüt ile iki ekmek getirildi; küçük bir kapta da biraz tuz ve yanında azıcık zeytinyağı ile biraz sirke vardı. Beni yemeğe buyur etti, ben de başka yemekler gelecek zannı ile biraz yavaşça ve yemeğin ucundan yiyordum. Bu şekilde yediğimi görünce bana: «Sen bu gün oruçlu değil miydin?» diye sordu, ben de: «Evet oruçluydum.» şeklinde karşılık verdim. el-Mühtedî bu defa: «Peki, yarın da oruç tutmayacak mısın?» diye sordu, ben de: «Nasıl tutmayacağım, yarın ramazan ayı değil midir?» şeklinde cevap verdim. Bu sözüm üzerine şöyle dedi: «O halde yemeğini iyice ye. Burada şu gördüğünden başka yemek yoktur.» Onun bu sözleri son derece hoşuma gitti ve: «Neden ey Müminlerin emîri? Cenab-ı Allah sana bol nimet ve gayet geniş bir rızık vermiştir!» diye sordum. Şöyle karşılık verdi: «Evet, gerçekten söylediğin doğrudur ve Allah'a binlerce şükürler olsun. Ancak, Ümeyyeoğulları arasında Ömer b. Abdülaziz gibi bir şahsiyet vardı, Hâşimoğulları arasında da onun bir benzerinin olmasını arzu ettim de onun yolunu tuttum.»

İbrâhim b. Muhallid b. Muhammed b. Arefe'nin bazı Haşimîlerden naklettiğine göre el-Muhtedî'nin bir sandık içerisinde yünden bir cübbesi,

bir gömleği ve geceleyin namaz kılarken giydiği bir de bornozu vardı. Şöyle derdi: «Abbâsoğulları, aralarında Ömer b. Abdülaziz gibi birisinin bulunmayışından dolayı hiç sıkılmıyorlar mı?»

Hilâfeti döneminde saraydaki bütün eğlenceleri kapı dışarı etmiş, şarkı söylenmesini ve şarap içilmesini kesinlikle yasaklamış ve görevlilerini zulüm yapmaktan alıkoymuş bulunuyordu.

Allah rahmet eylesin ve ondan razı olsun.

el-Mu'temid Alallâh'ın Hilâfeti

el-Mühtedî Billâh hapse atılınca o sıralarda el-Cevsak'ta mahpus olan ve «İbn Katyân» diye tanınan Ebû'l-Abbâs Ahmed b. el-Mütevekkil getirildi ve halk ona bey'at etti. Ayrıca Türkler de bey'at ederek o sırada Hânikîn'de bulunan Mûsâ b. Boğa'ya bir mektupla durumu bildirdiler o da Sâmerrâ'ya gelip el-Mu'temid'e bey'at etti. Ebû'l-Abbâs Ahmed hilâfete getirildikten sonra «el-Mu'temid Alallâh» lakabıyla lakablandırıldı. el-Mu'temid Alallâh'a bey'at edilişinin ertesi günü el-Mühtedî vefat etmişti. Halk da artık sükûnete ermiş bulunuyordu. el-Mu'temid Alallah, Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkân'ı vezir tayin etti.

Zencilerin İsyânı

Bu yıl içinde Cu'lân (Ca'lân) et-Türkî Basra'da isyan etmiş bulunan Zenciler üzerine gönderildi. Ca'lân Basra'ya vardığında zencilerin karargâhına bir fersah uzaklıkta bir yerde kendi karargâhını kurdu. Etrafını hendeklerle çevirip altı ay müddetle bu hendek içinde kaldı. Bu müddet içinde ez-Zeynebî'yi ve Hâşimoğullarından bu savaşa katılmış bulunanları zenciler üzerine gönderip durmuştu. Ancak bu müddet içinde karşılıklı taş ve ok atmaktan başka bir çarpışma meydana gelmemişti. Ca'lân adamlarının büyük bir kısmının süvari olması, aralarındaki mesafenin darlığı ve bu mesafe içinde at koşturmanın zorluğundan dolayı zencilerin lideri ile bir türlü karşı karşıya gelme fırsatını elde edememişti.

Ca'lân'ın hendekte böyle uzun bir müddet durması üzerine zencilerin komutanı hendeğin bazı yerlerinden sızmak üzere adamlarını göndermiş, gece karanlığında ona baskın vermiş ve adamlarından bir grubu öldürülmüştü. Diğerleri de son derece dehşet verici bir korkuya kapılmışlardı.

ez-Zeynebî onlara karşı el-Bellâliyye ve es-Sa'diyye gruplarını hazırlayarak iki ayrı yerden üzerlerine göndermiş, bu isyancı zencilere karşı çarpışmalara girişerek zafer elde etmiş ve onlardan büyük bir kısmını öldürmüşlerdi. Bu zaferden sonra Ca'lân gizlendiği hendekten çıkıp Basra' ya gitmiş ve gösterdiği aciz Sultan tarafından öğrenilmişti. Nihayet halife onu zencilere karşı savaşmaktan azlederek yerine Hâcip Saîd'i tayin etti.

Bu olaydan sonra zencilerin reisi bulunduğu ovayı terkederek Ebû el-Hasîb nehrine inmiş, orada deniz nakliyatı yapmakta olan on dört kadar gemiye el koymuş ve içinde bulunan hadsiz hesapsız malları yağmalamıştı. Ayrıca bu gemilerde bulunanları öldürdükleri gibi, gemileri de üç gün müddetle yağmalamışlar, kendisi de bu yağmadan pay almıştı.

Zencilerin Übülle'ye Girmesi

Bu yıl içinde zenciler Übülle'ye girerek halkından çok kimseyi öldürmüş ve şehri ateşe vermişlerdi.

Ca'lân'ın hendeğinden çıkarak Basra'ya çekilmesi üzerine zencilerin reisi daha çok Übülle üzerine akınlar yapmağa başlamış ve askerî birliklerini Ma'kil suyuna doğru çekmişti. Zenciler 25 Recep (29 Haziran 870) çarşamba gününe kadar çarpışmaları sürdürmüş ve nihayet Übülle'ye hâkim olmuşlardı. Bu arada Ebû'l-Ahvas ve Ubeydullah b. Humeyd b. et-Tûsî öldürüldüler ve şehir ateşe verildi. Buranın evleri genellikle ahşaptan olduğu için sür'atle yanmış ve halkından çok kimse öldürülmüştü. Zenciler buradan çokça mallar ele geçirmişler, ancak yaktıkları mallar talan ettiklerinden çok daha fazla olmuştu.

Zencilerin Abadân'a Hakimiyetleri

Bu yıl içinde Abadân halkı zenci liderine haber göndererek kalelerini ona teslim etmişlerdi. Zencilerin Übülle'de yaptıkları zulümleri ve şehri yakmalarını görünce onlar da aynı şekilde öldürülmekten, çoluk çocuklarının yok olmasından ve mallarının yağmalanmasından korkarak zenci liderine mektup yazıp emân dilemiş ve şehri savaşmaksızın kendisine teslim edeceklerini bildirmişlerdi. O da Abadân halkına emân vermiş ve şehri teslim almıştı. Adamlarını Abadân'a gönderen zenci lideri burada bulunan bütün köleleri ve silâhları almış, hepsini kendi adamlarına dağıtmıştı.

Zencilerin Ahvâz'a Hakim Olmaları

Bu Alevî ve zenci lideri Übülle ve Abadân'da yaptığı tahribatı bitirdikten sonra Ahvâz'ı ele geçirmeyi düşünmüş, adamlarını alarak Cey şehrine doğru yürümüş, Cey halkı onun geldiğini işitince derhal şehri terkedip kaçmışlardı. Cey şehrine giren zenciler orada bulduklarını öldürmüşler, şehri yakıp yıkmış ve yollarına devam ederek Cey'den Ehvâz'a kadar olan her yeri yağmalamışlardı. Ahvâz'a vardıklarında şehir halkı ile burada bulunan askerler şehri terketmişler, ancak çok azı şehirde kalmıştı. Ahvâz'a giden zenciler şehri yıkmışlardı. O sırada Ahvâz haracını toplamakla görevli bulunan İbrâhim b. el-Müdebbir yaralandıktan sonra esir düşmüş ve zenciler onun da bütün malını yağmalamışlardı. Ahvâz yağmalaması 12 Ramazan (13 Ağustos) günü vuku bulmuştu. Zencilerin Ahvâz, Abadân ve Übülle'ye karşı giriştikleri bu hareketlerden sonra sıranın kendilerine geleceğini düşünen Basra halkı memleketlerini terkederek civar şehirlere dağılmışlardı.

İsâ b. eş-Şeyh'in Şâm'dan Azledilmesi ve Armenia'ya Tayini

İsâ b. eş-Şeyh'in Dımaşk'a hakim olup Bağdâd'a malların gitmesini engellemesi üzerine İbn el-Müdebbir'in Mısır'dan Bağdâd'a yedi yüz bin dinar civarında bir meblağı gönderdiği kaydedilir. Ancak bu meblağın gönderilirken yolda İsâ b. eş-Şeyh tarafından alındığı ilâve edilmektedir.

el-Hâdim Hüseyn Bağdâd'dan İsâ b. eş-Şeyh üzerine gönderilmiş ve el koyduğu mallar kendisinden istenmişti. İsâ b. eş-Şeyh bu malları asker için harcadığını söyleyince el-Hâdim Hüseyn ona Armenia'ya gitmesi için bir emirname vermiş ve el-Mu'temid'e bağlanmaları için ora halkını davet etmesini istemişti. O buna pek yanaşmamış, fakat yine de tayin emrini alarak oraya gitmiş ve el-Mu'temid'e itaat için halkı davet etmişti. Şâm bölgesinin sürekli olarak elinde kalacağını zannettiğinden dolayı bu tayinden sonra bir hayli üzülmüş ve siyahlara bürünmüştü.

İsâ b. eş-Şeyh'in azlinden sonra el-Mu'temid Amaçur'u Şâm'a gönderip bütün bölgeyi onun emrine vermişti. Amacur oraya bin asker ile hareket etmiş, ancak şehre yaklaştığında İsâ b. eş-Şeyh oğlu Mansûr'u yirmi bin kişilik savaşçı ile karşısına çıkarmıştı. Her ikisi karşı karşıya geldiklerinde mansûr mağlûp olup bu çarpışma sırasında öldürülmüş, bundan ümidini kesen İsâ da tayin edildiği Armenia bölgesine sahil yolu ile hareket etmiş, Amacur da Dımaşk'a hakim olmuştu.

Alevî İbn es-Sûfî Olayı ve Mısır'da İsyânı

Bu yılda Mısır'ın Saîd kentinde İbn es-Sûfî diye bilinen ve adının İbrâhim b. Muhammed b. Yahyâ b. Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Ebî

Tâlib olduğu söylenen bir Alevî isyan etmişti. Bu isyancı Esnâ şehrine hakim olmuş, burayı yağmalamış, civar şehirlerin halkı şerrinden korkmağa başlamışlardı.

Sonra Ahmed b. Tulun üzerine bir ordu sevketmiş, ancak Alevî gelen bu komutanı mağlûp ederek ellerini ve ayaklarını kestikten sonra dar ağacına asmıştı. Ahmed b. Tulun bunun üzerine ikinci bir ordu sevketmiş, her iki kuvvet İhmîm civarında karşılaşarak şiddetil çarpışmalara girişmişler, bu çarpışmalar sonunda Alevî hezimete uğramış ve adamlarından çok kimse öldürülmüştü. O da bu mağlûbiyetten sonra kaçarak çöllere doğru gitmişti. İleride 259 yılı olaylarını anlatırken inşaallah tekrar konuya döneceğiz.

Ali b. Zeyd'in Kûfe'de İsyanı ve Oradan Çıkması

Bu yılda Ali b. Zeyd el-Alevî Kûfe'de isyan ederek şehre hakim olmuş ve halifenin buradaki görevlisini şehir dışı ederek Kûfe'de ikamet etmişti.

Şâh b. Mîkâl, Ali b. Zeyd üzerine kalabalık bir ordu ile gönderilmiş, karşı karşıya gelip çarpışmalara başlamışlar, ancak Şâh b. Mîkâl mağlûp olmuş, kendisi kurtulmasına rağmen adamlarından çok kimse öldürülmüştü.

Şâh b. Mîkâl'in mağlûbiyetinden sonra el-Mu'temid, Ali b. Zeyd el-Alevî ile savaşmak üzere Keycûr et-Türkî'yi göndermiş, onu itate davet etmesini ve emân vermesini emretmişti. Keycûr hareket edip Şâhî'de konaklamış ve Ali b. Zeyd'e haber göndererek itaate davet edip, kendisine emân verildiğini bildirmişti. Bunun üzerine Ali b. Zeyd bazı isteklerde bulunmuş, ancak Keycûr olumlu bir cevap vermemişti. Bunun üzerine Ali b. Zeyd de Kûfe'den Kâdisiyye'ye doğru hareket ederek karargâhını burada kurdu. Keycûr da bu yılın şevval ayının 3'ünde (3 eylül 870) Kûfe'ye girdi. Diğer taraftan Ali b. Zeyd Haffân'a giderek Esedoğulları topraklarına girdi, Esedoğulları ile sıhrî akrablık bağı kurup orada bir müddet ikamet ettikten sonra Cunbulâ'a hareket etti.

Keycûr onun nereye gittiğini öğrenince bu yılın son gününde Kûfe'den geceleyin hareket ederek bulunduğu yere erişip onunla çarpışmalara girmiş ve bozguna uğratmıştı. Sonra takip ettiyse de Ali b. Zeyd kaçıp kurtulmuş, ancak adamlarından bazılarını öldürüp bir kısmını da esir aldıktan sonra Kûfe'ye geri dönmüştü. Kûfe'de durum düzelince Keycûr halifenin emri olmaksızın buradan ayrılarak Sâmerrâ'ya geri dönmüş, bunu öğrenen halife de üzerine bazı komutanları göndererek onu Ukbarâ'

da yakalatmış ve 257 yılının rebiyülevvel (871 ocak-şubat) ayında öldürtmüştü.

Çeşitli Olaylar

el-Hâcib Saîd b. Sâlih, sultanın emri ile zencilerle savaşmak üzere bu yılda harekete geçmişti. Yine bu yılda Müsâvir el-Haricî ile Mûsâ b. Boğa'nın adamları Hânikîn civarında savaşa tutuşmuşlardı. Müsavir'in ordusu bir hayli kalabalıktı, Mûsâ b. Boğa'nın ise iki yüz kadar adamı vardı. Musâvir'in askerleriyle karşılaşıp çarpışmış ve onlardan bir hayli adam öldürmüşlerdi.

Bu yıl için Fars bölgesinden Muhammed b. Vâsıl b. İbrâhim et-Temîmî ile bu bölgenin Kürtlerinden Ahmed b. el-Leys birlikte bölge valisi Hâris b. Sîmâ üzerine hücum ederek onu öldürmüşler, böylece Muhammed b. Vâsıl bütün Fars bölgesine hakim olmuştu. Müflih de bu yıl içinde Müsâvir'le savaşmak üzere gönderilmişti.

Hasan b. Zeyd bu yılın ramazan (ağustos) ayında Rey'e hakim olmuş, Mûsâ b. Boğa da el-Mu'temid tarafından şevvâl (eylül) ayında buraya gönderilmişti.

Bu yılda meşhur muhaddis ve Sahîh'in sahibi İmâm Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrahim el-Buhârî el-Cu'fî vefat etmişti. 194 (809-810) yılında doğmuştu.

HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ YEDİNCİ (M. 870-871) YILI OLAYLARI

Ebû Ahmed el-Muvaffak'ın Mekke'den Sürre-men-reâ (Sâmerrâ)'ya Geri Dönmesi

Zenciler bir çok noktada başarı elde ederek güç kazanıp da çeşitli yerlerde karışıklıklar çıkarmağa başlayınca el-Mu'temid Alallâh, kardeşi Ebû Ahmed el-Muvaffak'a haber göndererek Mekke'den çağırmış ve kendisine Kûfe, Mekke yolu; Haremeyn, Yemen ve Bağdâd ile Sevâd bölgesi; Vâsıt, Dicle civarı kasabaları; Basra, Ahvâz ve Fars bölgesini iktâ etmiş, ayrıca Yarguc'a da Basra ve Bahreyn ile Yemâme'yi iktâ ederek Saîd b. Sâlih'in yerine tayin etmişti. Yarguc da Mansûr b. Ca'fer el-Hayyât'ı Basra ve Dicle çevresindeki kasabalardan Ahvâz'a kadar olan bölgede kendi yerine vekil tayin etmişti.

Zencilerin el-Hâcib Saîd'e Yenilmeleri

Saîd el-Hâcib recep (mayıs-haziran) ayında Zencilerden bir gruba karşı çarpışarak onları mağlûp etmiş, ellerinde bulunan yağma malları ile kadınları geri almış ve kendisi de bu çarpışmalar sırasında bir hayli yara almıştı. Bu zaferinden sonra zencilerden ikinci bir grubun da nerede olduklarını öğrenmiş, üzerlerine yürüyerek onlarla karşılaşmış ve aynı şekilde onları da mağlûp ederek ellerinde bulunan mallarını geri almıştı. Bu çarpışmalar sırasında bir kadın zencilerden birini alıp Saîd'in askerlerine götürür, Zenciler buna karşı koyup da kendilerini koruyamamışlardı.

Saîd «Hattâ» denilen yerde karargâhını kurmuş, Dicle nehrinin batı tarafına geçerek Zencilerin komutanına karşı çeşitli zaferler elde etmiş ve tekrar Hattâ'daki karargâhına dönüp recep ayının ikinci yarısı ile şaban ayının büyük bir kısmını burada geçirmişti.

İbn el-Müdebbir'in Zencilerin Elinden Kurtulması

Bu yıl içinde İbrâhim b. Muhammed b. el-Müdebbir Zencilerin elinden kurtulmuştu. İbn el-Müdebbir Yahyâ b. Muhammed el-Bahrânî'nin

evinde hapsedilmişti. Yahyâ b. Muhammed, onu beklemek ve hapiste muhafaza etmek üzere evleri onun evine bitişik iki adamı görevlendirmişti. İbrâhim b. Muhammed b. el-Müdebbir bu iki adamla anlaşıp onlara bir hayli mal ve para vaadinde bulunmuş, kendisini kurtarmalarını istemiş, onlar da İbrâhim'in hapis bulunduğu evin dibine bir kanal açarak kaçmasını sağlamışlardı. İbrâhim b. Muhmmed ile Ebû Gâlib adındaki yeğeni ve Hâşimoğullarına mensup biri adam hapis yattıkları bu evden bu şekilde kaçmışlardı.

Saîd'in Zencilere Mağlûp Olması ve Mansûr b. Ca'fer'in Basra Valiliği

Zencilerin lideri Alevî Ali b. Muhammed, Saîd'e karşı giriştiği bir saldırıda onu mağlûp etmişti. Saîd'in üzerine geceleyin gönderdiği bir birlik onun nerede olduğunu öğrenmiş ve adamlarından bir çok kimseyi öldürerek karargâhını yakmış. Bu çarpışma sırasında zayıf düşen Saîd adamlarına hareket emri verip halifenin yanına geri dönmüştü.

Bufrac (Bugrac) Basra'da konaklamış, Saîd de bu arada Basra'dan hareket etmişti. Bugrac Basra'da konaklarken halkını Zencilere karşı korumayı tasarlamıştı. Diğer taraftan el-Mu'temid Basra'nın işlerini Mansûr b. Ca'fer el-Hayyât'a devretmişti. Mansûr buradan geçen gemileri koruyor ve Basra'ya kadar ulaştırıyordu. Onun bu koruması neticesinde Zenciler mal bulamamış, darlık çekmeğe başlamışlardı. Mansûr adamlarını toplayarak Zencilerin bulunduğu yere doğru yürümüş, ancak Zenciler kendisine pusu kurmuşlardı. Üzerlerine yürüyünce birden gizlendikleri yerden çıkıp üzerine atılmışlar ve adamlarından bir hayli kimseyi öldürmüşlerdi. Öldürülenlerin yanı sıra bir çok kimse de suda boğulmuştu. Öldürdüklerinin başlarını keserek Mâkil nehri yoluyla el-Bahrânî ve yanındaki zencilere ulaştırmışlardı.

Zenci Ordusunun Ahvâz'da Mağlûp Olması

Zencilerin komutanı Arbuk köprüsünü yıkmak üzere Ali b. Ebân'ı göndermişti. Bu sırada Fars bölgesinden dönmekte olan İbrâhim b. Sîmâ Alevî zencilerle karşılaşmış, çarpışmaya girerek onları mağlûp etmiş ve bir çoğunu öldürmüştü. Bu arada komutanları Ali b. Ebân da yara almıştı.

İbrâhim b. Sîmâ, Cey nehrine doğru yol almağa başlamış, kâtibi Şâhin b. Bistâm'ı diğer bir yoldan göndererek kendisiyle Cey nehrinde buluşmasını emretmişti. İbrâhim b. Sîmâ'nın kuvvetlerini bu şekilde ikiye

ayırması Ali b. Ebân ile yaptıkları çarpışmalardan sonra idi. Ali b. Ebân mağlûp olduğu bu son çarpışmadan sonra el-Hayzurâniyye'ye gelerek orada konaklamıştı. Bu arada adamın birisi gelip Şâhin b. Bistâm'ın üzerine doğru yürümekte olduğunu haber verince hemen harekete geçip Şâhin'in karşısına çıkmıştı. İki ordu Cey ile Mûsâ nehri arasında bir yerde ikindi sularında karşılaşmış ve şiddetli çarpışmalara girişmişlerdi. Bu çarpışmalarda Zenciler Şâhin'i ve adamlarını hezimete uğratmış, Şâhin ile bir amcasının oğlunu ve adamlarından çok kimseyi öldürmüşlerdi.

Bu olaydan sonra Zenciler İbrâhim b. Sîmâ'nın kendilerine yaklaştığını haber almışlardı. Ali b. Ebân bunun üzerine ona doğru yola koyulmuş, yatsıdan sonra karşılaşmış, İbrâhim'e ve adamlarına saldırarak onlardan da çok kimseyi öldürmüştü.

Ali b. Ebân: «Şâhin ile giriştiğim savaştan sonra adamlarım dağıldı ve yanımda yalnız elli kişi kaldı.» demiş ve oradan Cey nehrine doğru gitmişti.

Zencilerin Basra'yı Ele Geçirmeleri ve Yakıp Yıkmaları

Saîd Basra'dan ayrılınca halife onun görevini Mansûr b. Ca'fer el-Hayyât'a devretmişti. Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Mansûr Alevîlerle çarpışma hususunda herhangi bir hazırlık ve girişimde bulunmamış, sadece kervan ve gemilerin korunmasıyla yetinmişti. Basra halkı da Alevîlerle çarpışma konusuna pek yanaşmamıştı. Diğer taraftan Alevîler de mal darlığı çekmeğe başlamışlardı. Bu arada Ali b. Ebân, Mansûr'u kafileleri ve kervanları korumaktan alıkoymak ve meşgul etmek üzere el-Hayzurâniye'ye gelip ikamet etmişti. O sırada da Mansûr el-Hayzurâniye ile Cey nehri arasında gidip gelmekte idi. Bu durum bir taraftan Mansûr'u engellediği gibi Basra halkı da bu yüzden zorluk ve darlık çekmeğe başlamıştı. Diğer taraftan Zenciler ve Alevîler Basra üzerine sabah akşam saldırıya geçiyorlardı.

Bu yılın şevval (ağustos-eylül) ayında Alevî ve Zencilerin komutanı Basra'ya girmeleri için adamlarını sürekli olarak teşvik edip durmuştu. Onlara Basra halkının zaafından ve ayrılığa düşmelerinden istifade edip şehri yıkmakta gayret etmelerini söylemiş ve etraftaki köyleri yağmalamalarını istemişti. Bunun için de Alevî komutanı adamlarından olan ve Bahreyn'de ikamet etmekte bulunan Muhammed b. Yezîd ed-Dârimî'ye emir vererek çevredeki Bedevî Arapları toplamasını istedi. Bu teşebbüs neticesinde büyük bir kitle toplanmış ve gelip Kındel denilen yerde konaklamışlardı. Diğer taraftan Alevî komutanı adamlarından Süleyman b. Mûsâ eş-Şa'rânî'yi göndererek bu Bedevîleri alıp savaşa alışmaları için

ikide bir Basra'ya hücum etmelerini emretmiş, öte yandan da Ali b. Ebân'ı yanına kattığı bir grup bedevî ile Basra üzerine göndermişti. Ali b. Ebân'ın Basra'ya Benû Saîd tarafından, Yahyâ b. Muhammed el-Bahrânî'nin ise Adiyy nehri cihetinden girmelerini emretmiş ve Yahyâ'nın yanına bu Bedevî Araplardan bir grubu da katmıştı. Bu Alevî gruplardan Basra'ya ilk giren Ali b. Ebân olmuştu. Bu sırada Bufrac yanında bir miktar askerle Basra'da bulunmakta idi. Bunlara karşı koymağa çalışmış ve iki gün savaşmıştı. Basra halkı da Bufrac'ın etrafında toplanmıştı.

Diğer taraftan Yahyâ b. Muhammed de yanında bulunanlarla birlikte köprü başına ulaşmış, Ali b. Ebân 16 Şevval (6 Eylül 871) günü tam cuma saatinde Basra'ya girerek şehri yıkmağa ve önüne çıkanları öldürmeğe başlamıştı. Cuma günü akşama kadar ve cumartesi gecesi ile gündüzü bu harekâtına devam etmişti. Diğer taraftan Yahyâ b. Muhammed pazar günü Basra'ya geri dönmüş, ancak Bufrac ve Beriyye yanlarında bulunan bir grup askerle onu geri çevirmeğe çalışmışlar ve Yahyâ o gün geri dönmüştü.

Yahyâ b. Muhammed ertesi gün, yani pazartesi günü tekrar geri dönmüş, Basra'daki ordu direnemeyip dağılmış, Beriyye kaçmış, Bufrac ve yanındakiler de çekilip gitmişlerdi. İbrahim b. Yahyâ el-Mühellebî, Yahyâ b. Muhammed'i karşılayarak kendisi ve Basra halkı için emân dilemişti. Yahyâ onlara emân vermiş, bunun üzerine de İbrâhim: «Kurtulmak isteyenler İbrâhim'in evinde toplansın.» diye ilânlar yaptırmıştı. Bunu duyan bütün Basra halkı İbrâhim'in evinde toplanmış ve çevreyi doldurmuşlardı. Yahyâ b. Muhammed Basra halkının tümüyle bu şekilde bir yerde toplandığını görünce bu fırsatı kaçırmak istememiş ve dağılmadan evvel onlara verdiği emâna ihanet ederek adamlarına hücum etmelerini emretmiş, Yahyâ'nın adamları da Basralıları kılıçla doğramağa başlamışlardı. Kelime-i şehadetten başka seslerin işitilmediği o anda orada toplanmış bulunan bütün Basralılar tamamen öldürülmüş, çok küçük bir grup kurtulabilmişti. Yahyâ o gün bu harekâtından sonra Basra'da durmayıp Harbiye'ye gitmişti.

Ali b. Ebân o gün camiye girip yakmış ve Basra'nın bir çok yerinde yangın çıkarmıştı. Şehrin el-Mirbed, Zehrân ve bunlara benzer diğer yerlerinde gittikçe büyüyen yangın bir dağın eteğinden öbür dağın eteğine kadar uzanıp gitmişti. Bir taraftan yangın devam ederken öbür taraftan insanlar öldürülüyor ve malları yağmalanıyordu. Zenciler ve Alevîler o gün Basra'da gördükleri herkesi öldürmüşlerdi. Basra halkından zengin olanları anında öldürüp mallarına el koymuşlar, fakirlerini de hemen öldürüvermişlerdi. Bu şekilde eylemlerine bir kaç gün devam etmişlerdi.

Sonra Yahyâ b. Muhammed, halk çıksın ve toplansın diye hile yoluna başvurarak onlara emân verdiğini tellallarla ilân etmeğe başlamış, fa-

kat hiç kimse saklandığı yerden çıkmamıştı. Basra'da meydana gelen bu olaylar Zenci ve Alevîlerin reisine ulaşınca Ali b. Ebân'ı oradan geri çağırmış ve Yahyâ'yı Basra halkından çok kimseyi öldürdüğünden dolayı orada bırakmıştı. Ali b. Ebân'ı geri çekmesinin sebebi, fazla kimseyi öldürmemesiydi. Bu olaylardan sonra Basralılar her şeylerini yüz üstü bırakarak şehirden kaçmışlardı. Alevî ve Zencilerin reisi daha sonra ordularını Basra'dan geri çekmişti.

Basra'yı bu şekilde tahrip edince Alevî ve Zencilerin reisi Yâhyâ b. Zeyd'in nesebinden geldiği iddiasında bulundu. Bunun sebebi Alevîlerden kalabalık bir grubun kendisine gitmesiydi. Bu grup arasında Ali b. Muhammed b. Ahmed b. İsâ b. Zeyd ve onların hanımlarından bazıları vardı. Bu şekilde Alevîlerin reisi İsâ b. Zeyd'in nesebinden gelme iddiasından vazgeçip, Yahyâ b. Zeyd'in nesebinden geldiğini söylemeğe koyuldu. Ancak Kâsım b. el-Hasan en-Nefvelî şöyle der:

«Bu yalandır, çünkü Yahyâ b. Zeyd'in oğlunun nesebi devam etmemiştir. Onun süt emme çağında iken ölmüş bir kızından başka çocuğu olmamıştır.»

El-Müvelled'in Zencilerle Savaşmak Üzere Gönderilmesi

el-Mu'temid, zilkade (eylül-ekim) ayında Ahmed el-Müvelled'i zencilerle savaşmak üzere Basra'ya göndermişti. Oraya hareket eden el-Müvelled gelip Übülle'de karargâh kurmuştu. Diğer taraftan Beriyyede Basra'ya gelip konaklamış ve halktan kalabalık bir kitle etrafında toplanmıştı. Alevî ve Zencilerin reisi de el-Müvelled ile çarpışmak üzere Yahyâ b. Muhammed'i göndermiş ve iki taraf on gün kadar çarpışıp durmuşlardı. Bu arada el-Müvelled Basra'da ikamet etmeğe başlamıştı. Alevîlerin reisi, Yahyâ'ya emir göndererek el-Müvelled'i geceleyin basmasını emretmiş, Yahyâ da bunun üzerine Ebû Leys el-Isfahânî'yi gemilerle birlikte Basra'ya gönderip el-Müvelled'i geceleyin bastırmıştı. el-Müvelled karşı koymağa çalışmış, gece boyunca süren savaş ertesi günün ikindi vaktine kadar uzamış, sonunda el-Müvelled mağlûp duruma düşmüştü. Zenciler el-Müvelled'in karargâhına girip burada bulunan malları ele geçirmişler, Yahyâ da el-Câmide'ye varıp halkını kılıçtan geçirdikten ve buradaki bütün köyleri yağmaladıktan sonra bir çok kimsenin kanını akıtarak Ma'kil nehrine geri dönmüştü.

Ya'kûb b. Leys'in Fars Bölgesine Gelmesi ve Belh ve Diğer Şehirlere Hakim Olması

Ya'kûb b. Leys bu yılda Fars bölgesine hareket etmiş, ancak Halife el-Mu'temid kendisine haber göndererek bu davranışından memnun olmadığın bildirmişti. Diğer taraftan el-Muvaffak Ya'kûb'a Belh, Tohâris-

tân, Sicistân ve Sind (bugünkü Pakistan) illerine tayin edildiğine dair mektup yazınca bunu kabul ederek geriye dönmüştü. Belh ve Toharistân'a giden Ya'kûb, Belh'e vardığında şehir dışında konaklamış, orada Dâvud b. el-Abbâs b. Mâbencûr'un Belh şehri dışında inşâ ettirmiş olduğu Nûşâd binalarını yıktırmıştı.

Ya'kûb sonra Belh'ten Kâbil'e gitmiş, burayı istilâ ederek Zenbîl'i yakalamıştı. Buradan halifeye gönderdiği bir elçi ile birlikte muazzam hediyeler ulaştırmış ve ayrıca Kâbil ve çevre şehirlerden almış olduğu bir çok putları da halifeye göndermişti. Sonra buradan hareket eden Ya'kûb Büst şehrine gidip bir yıl kadar orada ikamet etmişti.

Ya'kûb'un Büst'te bir yıl kalmasının sebebi şu idi: Büst'e vardıktan bir müddet sonra oradan ayrılmak istemiş, ancak ayrılmadan önce bazı adamlarının kendisinden önce yol hazırlıklarına başladıklarını ve davarlarını yüklediklerini görmüştü. Buna kızıp: «Benden evvel mi çekip gideceksiniz?» demiş ve böylece Büst'te bir yıl kalmayı kararlaştırmıştı. Bu müddetin sonunda Sicistân'a, oradan da Herât'a gitmişti. Bu arada Ya'kûb Kerûh şehrini muhasara altına alarak fethetmiş, oradan da Bûşenc'e gitmiş ve Bûşenc'te büyük Hüseyin'in oğlu el-Hüseyn b. Tâhir'i yakalamıştı. Ancak el-Hüseyn b. Tâhir'in serbest bırakılması için babasının amcası, Muhammed b. Tâhir b. Abdullah Ya'kûb'a ricada bulunmuş, Ya'kûb buna rağmen onu serbest bırakmamış ve bir müddet yanında tutuklu kalmıştı.

el-Hüseyn b. Zeyd el-Alevî'nin Cürcân'a Hakim Olması

el-Hüseyn b. Zeyd el-Alevî Taberistân'a hakim olduktan sonra bu yıl içinde Cürcân üzerine yürüyerek şehri ele geçirmişti. O sırada da Horasân emîri Muhammed b. Tâhir'di, el-Hasan b. Zeyd'in Cürcân üzerine yürüdüğü haberini alınca bir ordu hazırlayıp bu ordu için büyük masraflar yapmış ve Cürcân'ı korumaları için göndermişti. el-Hasan b. Zeyd'in Cürcân'a ulaşması üzerine bu ordu karşı koyamamış, el-Hasan da üstünlük sağlayarak şehre hakim olmuş ve bu askerlerden bir çoğunu öldürerek yanlarında bulunan mallara el koymuşlardı.

Bu olaydan sonra Muhammed b. Tâhir'in otorîtesi zayıflamış ve daha evvel kendisine haraçları getirilip teslim edilen bazı vilâyetler ahitlerini bozmuşlardı. Böylelikle Muhammed b. Tâhir'in elinde Horasân'ın bir kısmı kalmış, bunun dışında kalan yerler ise isyancı ve karışıklık çıkaranların hakimiyeti altına girmişti. Muhammed b. Tâhir bu isyancıları ve ve bölgesinde karışıklıklar çıkaranları engelleyemiyordu. İşte Ya'kûb es-Saffâr'ın Horasân'a hakim olabilmesinin sebebi bu idi. Bunu da Allah dilerse ileride 269 (M. 882-883) yılı olaylarını zikrederken aktaracağız.

Çeşitli Olaylar

Ahmed b. el-Müvelled bu yıl içinde el-Batâih'te bir çok karışıklıklar çıkaran Sa'd b. Ahmed b. Sa'd el-Bâhilî'yi yakalayarak onu Sâmerrâ'ya göndermiş, burada kendisine yedi yüz kırbaç vurularak bu kırbaçlar altında ölmüş ve ölü olarak dar ağacına asılmıştı.

Bu yılın hacc emîrliği görevinî el-Fazl b. İshâk b. İsmâil b. el-Abbâs b. Muhammed b. Ali ifa etmişti.

Bu yıl içinde Bizans'ta Slav (Makedonya) asıllı olan Basileios (I.) Bizans İmparatoru Teophilos'un oğlu Mikhail (III.)'i öldürmüştü. Basileios'un annesi Makedonyalı olduğu için ona Makedonyalı Basileios denilmekte idi*.

Bu yılda el-Mu'temid bütün Mısır bölgesini Yarguc (Yarcuh) et-Türkî'ye ikta etmiş, o da Ahmed b. Tulun'u buradaki görevinde bırakmıştı.

Bu yılda Abdülaziz b. Ebi Dülef Rey şehrini boşaltarak oradan ayrılmış, bunun üzerine Taberistân hakimi Hasan b. Zeyd el-Alevî, adamlarından biri olan ve «Düleys» diye şöhret bulan Kâsım b. Ali b. el-Kâsım b. Ali el-Alevî'yi Rey'e göndermiş, o da buraya gelerek şehre hakim olmuş, ancak halkına son derece kötü davranmıştı. Şehrin demirden olan kale kapılarını söküp Hasan b. Zeyd'e göndermiş ve şehir üç yıl bu hâl üzere kalmıştı.

Bu yılda Haricî Ali b. Müsâvir isyan etmiş. Aynı şekilde Züheyroğullarından ismi «Tavk» olan diğer bir Haricî daha isyan edip etrafına dört bin kadar adamı toplayarak Ezrâme'ye gitmiş, Ezrâme halkı ona karşı savaşmışsa da Tavk onları sonunda mağlûp ederek kılıç zoruyla şehre girmiş ve bakire bir cariyeyi alıp mescidde cima ederek bekâretini bozmuştu. Bunun üzerine Hasan b. Eyyûb b. Ahmed el-Adevî bir grup askerle onunla savaşmış, sonunda öldürmüş ve başını keserek Sâmerrâ'ya göndermişti.

Bu yılda Sicilya adası emîri Muhammed b. Hafâce bazı hizmetçileri tarafından gündüzün öldürülmüş ve o gün ölümü saklanarak ertesi güne kadar bilinmemişti. Onu öldüren hizmetçiler kaçıp gitmişler, arandıklarında da ancak bir kısmı yakalanıp öldürülmüştü. Muhammed b. Hafâce öldürülünce Ağlebî emîri Muhammed b. Ahmed b. Ağleb, Sicilya'ya Ahmed b. Ya'kûb b. el-Madâ' İbn Seleme'yi tayin etmiş, fakat bunun da hükümranlık müddeti uzun sürmeyerek 258 (871-872) yılında vefat etmişti.

---

* Müelliflimiz bu olayın 257 (870-871) yılında meydana geldiğini ifade ediyorsa da Basileios (I.)'un Mikhail (III.)'ü 867 yılında öldürüp tahtına geçtiği bilinmektedir. Bunun için bk. G. Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. F. Işıltan, Ankara 1981, s. 217. (Çeviren).

H. 150 (767) yılında Sâmerrâ'da doğmuş bulunan Hasan b. Ömer el-Abdî bu yılda vefat etmişti.

Büyük dil alimi olan el-Esmaî ve benzeri kimselerden rivayetlerde bulunan ve aynı zamanda kendisi de ileri gelen bilginlerden olan Ebû'l Fazl el-Abbâs b. Ferec er-Reyâşî el-Lugavî de bu yıl vefat etmiştir.

Yine bu yıl içinde ilim ve zühd sahibi bir kimse olan Muhammed b. el-Hattâb el-Mavsılî vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ SEKİZİNCİ (M. 871-872) YILI OLAYLARI

Mansûr b. Ca'fer el-Hayyât'ın Öldürülmesi

Bu yıl içinde Mansûr b. Ca'fer el-Hayyât öldürüldü. Öldürülmesinin sebebi şöyle anlatılır:

Basralı Alevî ve Zencilerin lideri Basra işini bitirdikten sonra kumandanlarından Ali b. Ebân'ı o sıralarda Ahvâz valisi bulunan Mansûr b. Ca'fer ile savaşmak üzere Cey şehrine göndermişti. Ali b. Ebân gelip şehrin karşısında bir ay kadar durdu. Mansûr'un adamları bir hayli azdı, Ali b. Ebân'ın askerleri kendisi el-Hayzurâniye'de iken Cey şehrine varmışlardı.

Zenci lideri denilen isyankâr, Ali b. Ebân'a yardımcı kuvvet olarak on iki gemilik bir ordu sevketmiş ve bunların komutasını yine adamlarından Ebû el-Leys el-İsfahânî'ye verip Ali b. Ebân'ın yanına vardığında ona itaat etmesini emretmişti. Ancak Ebû'l-Leys Ali'nin yanına vardığında ona itaat etmeyip karşı gelmişti. Diğer taraftan Mansûr b. Ca'fer de onlarla savaşmak üzere geldiğinde Ebû'l-Leys Ali b. Ebân'dan emir almadan Mansûr'a saldırmıştı. Meydana gelen bu ilk çarpışmalarda Mansûr ona ve elinde bulunan gemilere karşı zafer elde etmiş, zencilerden ve beyazlardan bir çok kimse öldürülmüştü. Ancak bu çarpışmalardan sağ olarak kurtulan Ebû'l-Leys dönüp «Zenci lideri» denen herifin yanına gitmişti.

Son Ali b. Ebân, Mansûr hakkında bilgi edinmek üzere bazı keşif kuvvetleri göndermiş, diğer taraftan da Mansûr'un Kerenbâ'da bulunan bir görevlisi üzerine bir gece baskını yaparak onu ve adamlarından bir çok kimseyi öldürmüş, mallarını da ganimet olarak alıp geri dönmüştü.

Bu haberi alan Mansûr geceleyin el-Hayzurâniyye üzerine yürüyerek Ali ile karşılaşmış, Ali de ona karşı çıkınca ertesi gün öğle vaktine kadar çarpışıp durmuşlardı. Bu çarpışmalar sonunda Mansûr mağlûp olmuş, adamları etrafından dağılıp gitmiş, kendisi de onlardan uzak düşmüştü. Bu arada zencilerin bir birliği kendisine yetişmiş, Mansûr bunlara karşı

hücum ederek mızrağı kırılıncaya, okları tükeninceye kadar çarpışıp durmuştu. Sonra nehri geçmek üzere atını suya sürmüş, fakat at tökezleyip düşünce geçemeyip kalmıştı. Mansûr atını suya sürdüğünde zencilerden biri onu görmüştü. Ondan evvel davranıp suya girerek Mansûr'un önüne geçmiş ve atını ürkütünce at tökezlemiş, Mansûr suya düşünce de onu öldürüp üzerinde bulunan her şeyini almıştı. Mansûr'la birlikte kardeşi Halef b. Ca'fer ve bir çok kimse de öldürülmüştü. Ölümü üzerine elinde bulunan bütün iktalar Yarguc (Yarcuh)'a devredilmişti.

Ebû Ahmed'in Zenciler Üzerine Gönderilmesi ve Müflih'in Ölümü

Bu yılın rebiyülevel (ocak-şubat) ayında el-Mu'temid, kardeşi Ebû Ahmed'e bütün Mısır diyarını, Kınnesrîn ve Avâsım bölgesini vermişti. Ayrıca ona ve Müflih'e rebiyülâhir (şubat-mart) ayında hil'atler giydirerek Basra'da bulunan zencilerin üzerine göndermiş, bizzat kendisi yola çıkarıp onları uğurlamıştı. Basra dolaylarına gelen Ebû Ahmed bu isyancı Alevîye karşı çıkarak onunla çarpışmalara girişmişti.

Ebû Ahmed'in Basra'ya gönderilmesinin sebebi bu Alevînin orada yaptıklarına bir son vermekti. Ayrıca Ebû Ahmed'in Basra'da bir hayli tesiri vardı. Halktan kalabalık bir kesim ona katıldığı gibi Bağdâd askerlerinden de büyük bir grup da yanında yer almıştı.

Daha evvel kaydettiğimiz gibi, bu sıralarda Ali b. Ebân Cey şehrinde bulunuyordu. Diğer taraftan zencilerin büyük kumandanlarından birisi olan Yahyâ b. Muhammed el-Bahrânî Abbâs nehrine doğru yönelmiş, yanına zencilerin büyük bir kısmını almıştı. Zencilerin lideri ise Basra'da çok az bir grupla yalnız başına kalmış bulunuyordu. Adamları Basra'da elde ettikleri büyük ganimetleri götürmek için oradan ayrılmıştı. Ebû Ahmed Ma'kil nehri civarına gelip karargâhını kurduğunda zenciler büyük bir korku içerisinde liderlerinin etrafında toplanmış ve gelen ordunun son derece muazzam olduğunu ona ileterek bu güne kadar böyle kalabalık bir ordu görmediklerini söylemişlerdi. Bunun üzerine zenci lideri ileri gelen kumandanlarından ikisini çağırıp bu gelen ordunun başında kimin olduğunu sormuş, onlar da bilemeyince bir hayli korku ve endişeye kapılmıştı.

Zenci lideri bunun üzerine Ali b. Ebân'a haber göndererek yanındakilerle birlikte gelmesini emretmişti. 18 Cemaziyelevvel (1 Şubat 872) çarşamba günü kumandanlarından birisi gelip ordunun üzerlerine gelmekte olduğunu haber vererek zencilerin bunlara karşı koymasının mümkün

olmadığını söylemişti. Bu sözleri duyan zenci lideri komutanını yalanlamış ve ona küfredip zencilere toplanma çağrısında bulunmasını ve savaşa çıkmalarını emretmişti. Savaşa çıktıklarında Müflih'in savaşmak üzere üzerlerine geldiğini görmüşlerdi. Müflih çarpışmaya girişmiş, bu çarpışmalar esnasında kendisine nereden geldiği ve kimin attığı belli olmayan bir ok gelip saplanmış, bu yarayı aldıktan sonra geriye çekilince de adamları bozguna uğramışlardı. Zenciler Müflih'in adamlarını kılıçtan geçirmiş, kestikleri kelleleri liderlerine götürmüşler, öldürülenlerin cesetlerini de kendi aralarında paylaşmışlardı. Esir alınanlar zenci liderine götürülmüş, bunlara asıl kumandanlarının kim olduğunu sorunca Ebû Ahmed olduğunu bildirmişlerdi. Bu arada Müflih aldığı ok yarasının etkisiyle ölmüştü. Bundan hemen sonra da Ali b. Ebân onun yanına varmıştı.

Bu olaydan sonra Ebû Ahmed Alevîlerin dağıtmış olduğu birlikleri toplamak ve tekrar harekâta geçmek üzere Übülle'ye doğru yola koyulmuş, sonra oradan Ebû'l-Esed nehrine doğru gelmişti. «Zencilerin lideri» denen herif Müflih'in öldürüldüğünü öğrendikten sonra onu öldüren kimsenin çıkmaması ve her hangi bir kimsenin de bunu iddia etmemesi üzerine kendisi Müflih'i öldürdüğünü ileri sürmüştü. Halbuki yalan söylüyordu, çünkü Müflih ile yapılan çarpışmalarda kendisi bulunmamıştı.

Yahyâ b. Muhammed el-Bahrânî'nin Öldürülmesi

Zencilerin liderinin kumandanlarından biri olan Yahyâ b. Muhammed el-Bahrânî esir alınmıştı. O Abbâs nehri civarına doğru harekâta geçtiği sırada Mansûr'dan sonra Ahvaz valisi olan Asa'cûr'un emrindeki askerlerle karşılaşmış ve onlarla çarpışmalara girişmişti. Asa'cûr'un askerlerinden çok daha kalabalık bir orduya sahipti. Asa'cûr'un askerlerini zenciler ok yağmuruna tutmuşlar ve bir haylisi yaralanmıştı. Bunu gören Yahyâ nehri aşıp karşı tarafa geçince Asa'cûr'un askerleri oradan uzaklaşmağa başlamıştı. Askerlerin elinde bulunan bir çok gemiye el koyan Yahyâ b. Muhammed gemilerdeki buğdayı da ele geçirmiş ve zenci liderine doğru geri dönmüştü. Ancak aralarındaki kıskançlık münasebetiyle liderinin yanına gitmek üzere Ali b. Ebân'ın gittiği yoldan gitmeyip başka bir yola koyulmuştu.

Yahyâ b. Muhammed öncü kuvvetlerini Dicle'ye doğru göndermiş, o sırada Ebû'l-Esed nehrine doğru gitmekte olan Ebû Ahmed el-Muvaffak'ın ordusu ile karşılaşınca da Ali b. Ebân'a doğru geri dönmüş ve ona Ebû Ahmed'in ordusunun üzerlerine gelmekte olduğunu haber vermişti. Sonra geldikleri yoldan geri dönmüş ve Abbâs nehrine doğru gitmişlerdi. O sırada halifenin askerlerini korumak üzere nehrin ağzında bazı gemiler beklemekte idi. Bunları gören Yahyâ b. Muhammed, endişeye kapılmış,

bu manzaraya şahit olan adamları da korkmuşlar ve gemilerden inerek nehri geçmişlerdi. Yahyâ ve adamları bu arada Ebû Ahmed'in adamlarından on kadar adamla karşılaşmış ve çarpışmaya girişmişlerdi. Yahyâ ok yağmuruna tutulmuş, çarpışmalar sırasında üç yerinden yara almış, yaralanınca da etrafındaki adamları dağılmışlardı, oysa tanınmamıştı. Sonunda yaralı olarak gemilere geri döndü.

Halifenin askerleri bu durum üzerine ganimetleri ve zencilerin gemilerini ele geçirmiş, ayrıca karşı tarafta bulunan gemilere de gidip onları ateşe vermişlerdi. Bu olaydan sonra Yahyâ'nın etrafında bulunan zenciler o gün akşama kadar tamamen etrafından dağılmışlardı. Yahyâ adamlarının bu şekilde dağılıp gittiğini görünce kendisi küçük bir kayığa binip yanına da yaralarını tedavi etmek üzere bir doktor almış ve bu küçük kayıkla yoluna devam etmişti. Ancak bu kayıktaki denizciler sultanın gemilerini görünce korkmuşlar, Yahyâ'yı ve yanında bulunanları karaya çıkarmışlardı; bunun üzerine o da yaralı bir halde yürümeğe başlamıştı. Yahyâ'nın yanında bulunan doktor bu durum karşısında hemen halifenin adamlarına varıp durumu haber vermiş ve komutan Yahyâ b. Muhammed'i yakalayan halifenin askerleri onu kendi kumandanları Ebû Ahmed'e götürmüşler, Ebû Ahmed de onu Sâmerrâ'ya göndermişti. Sâmerrâ'ya gönderilen Yahyâ'nın elleri ve ayakları kesilmiş, sonra öldürülmüştü. Bu haberi alan «Zenci lideri» denen herif, Yahyâ b. Muhammed için bir hayli üzülmüştü. Onun öldürülmesi üzerine adamlarına şöyle demişti: «Yahyâ öldürülünce bir hayli üzülmüştüm; ancak bunun üzerine gaipten bir ses bana öldürülmesinin benim için hayırlı olduğunu söyledi, çünkü o benim için tehlikeli idi.»

Ebû Ahmed'in Vâsıt'a Geri Dönmesi

Ebû Ahmed bu arada bulunduğu yerden Vâsıt'a doğru geri çekilmişti. Vâsıt'a gitmesinin sebebi şöyle anlatılır:

Ebû'l-Esed nehri civarına geldiğinde askerleri arasında salgın hastalıklar yayılmış ve adamlarından çok kimse ölmüştü. Bunun üzerine Bâzâverd'e geri dönüp orada ikamet etmiş, kullandıkları bütün alet ve edevâtın, her türlü savaş araçlarının değiştirilmesini ve yenilenmesini, askerlere maaşlarının dağıtılmasını, bütün gemilerin tamamen tamir edilip iyice elden geçirilmesini ve askerlerle donatılmasını emretmişti. Sonra zencilerin komutanına doğru geri dönmüş ve komutanlarından bazılarına gösterdiği hedeflere gitmelerini emrederek Ebû'l-Hasîb ve diğer yerlere varmalarını istemişti. Kendisinin yanında ise az bir asker kalmıştı. İki ta-

raf karşı karşıya gelip savaş başlayınca emrindeki askerlerden büyük bir kısmı Ebû'l-Hasîb nehrine doğru çekilmiş ve yanında çok az kimse kalmış olduğundan zencilerin kendisine hücum etmelerinden korkmuş ve bundan dolayı yerinden ayrılmamıştı.

Zenciler Ebû Ahmed'in yanında bulunan adamların az olduklarını görünce birden üzerine çullanmışlar ve aralarında şiddetli bir çarpışma başlamıştı. Ebû Ahmed'in adamlarından bir hayli kimse yaralanınca zencilerin evlerini yakmağa başlamış ve bu evlerde bulunan kadınları tümüyle çıkarıp ele geçirmişlerdi. Zenciler bu olay üzerine daha da gayrete gelmiş ve daha bir ciddiyetle savaşa sarılmışlardı. Ebû Ahmed zencilerin hızlıca savaşa giriştiklerini görünce kurtuluşun geri çekilmekte olduğunu anlamış, adamlarına yavaş yavaş gemilerine geri dönmelerini emretmişti.

Ancak zenciler gemilerine dönmekte olan Ebû Ahmed'in adamlarından bir kısmının önünü kesmiş ve onlarla çarpışmaya girişmişlerdi. Bu arada zencilerden çok kimse ölmüş, ancak onlar da Ebû Ahmed'in adamlarından önlerini kestikleri bu kimseleri tamamen öldürerek başlarını almış ve komutanlarına götürmüşlerdi. Kaydedildiğine göre, kesilen bu başlar yüz on civarında idi. Bunu gören zenci reisi bir hayli keyiflenmişti.

Bâzâverd'e gelen Ebû Ahmed zenciler üzerine tekrar yürümek üzere burada adamlarını savaşa hazırlamış bulunduğu bir sırada ve rüzgârın şiddetle estiği bir günde askerlerinin bulunduğu yerde büyük bir yangın çıkmış ve çok kimse bu yangında hayatını kaybetmişti. Bunun üzerine Ebû Ahmed Bâzâverd'den hareket ederek Vâsıt'a gitmiş, oraya vardığında adamlarının büyük bir kısmı ayrılıp dağılmıştı. Sâmerrâ'ya geri dönen Ebû Ahmed Alevîlerle savaşmak üzere Muhammed b. el-Müvelled'i Vâsıt'ta yerinde vekil bırakmıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Dicle sahillerinde bir veba salgını meydana gelmiş, Bağdâd Vâsıt, Sâmerrâ ve diğer sahil şehirlerinde yaşayan halktan çok kimse vefat etmişti.

Bu yıl içinde Rum diyarında (Bizans İmparatorluğunda) Serezcariz (?) adamlarından büyük bir grup ile birlikte öldürülmüştü.

Yine bu yılda Saymara'da büyük bir çöküntü meydana geldi. Bir kaç gün sonra birincisinden çok daha şiddetli bir çöküntü meydana gelmiş, şehrin büyük bir bölümü tamamen yıkılmış, duvarlar çökmüş ve halkından yirmi bin kadar insan ölmüştü.

Bu yılın ramazan (temmuz) ayında Yarguc (Yarcuh) et-Türkî vefat etmiş ve namazını Ebû İsâ b. el-Mütevekkil kıldırmıştı. Yarguc et-Türkî Mısır iktaına sahipti. Ölümünden sonra Ahmed b. Tulun tamamen buraya hakim olmuş oldu.

Yine bu yıl içinde Mûsâ b. Boğa'nın adamlarıyla Hasan b. Zeyd el-Alevî'nin adamları arasında bir çatışma meydana gelmiş ve Hasan b. Zeyd' in adamları mağlûp olmuştu.

Bu yılda Mesrûr el-Belhî, Müsâvir es-Şârî'nin adamlarından bir grubu esir almıştı. el-Bevâzîc'e giden Mesrûr orada Müsâvir ile karşılaşmış ve aralarında bir çatışma meydana gelmişti. Bu çatışma sırasında Mesrûr'un adamlarından bir grup esir olmuştu. Sonra Mesrûr zilhicce (ekim) ayında Sâmerrâ'ya giderek Musul'a bağlı el-Hadîse'de bulunan askerlerinin başında Ca'lân'ı vekil bırakmıştı.

Yine bu yılda susuzluk korkusuyla el-Kar'â' denilen yerden bir çok kimse geri dönmüş, ancak Mekke'ye ulaşanlar kurtulmuşlardı.

Bu yılın hacc emirliği görevini yine el-Fazl b. İshâk b. el-Hasan ifa etmişti.

Müsâvir eş-Şârî'ye yardım etmiş bulunan bedevî Araplara karşı bu yılda bir harekâta geçilmişti.

Mesrûr el-Belhî de Ya'kûbiyye Kürtlerine karşı giriştiği çarpışmalarda onları mağlûp etmiş, kendisi de bu çarpışmalar sırasında yara almıştı.

Bu yılda Muhammed b. Vâsıl halifeye itaatini bildirmiş ve Fars bölgesini Muhammed b. el-Hasan b. Ebi'l-Fayyâz'a teslim etmişti.

Yine bu yılda aralarında Abadân'da kadılık yapmış bulunan bir kadının da bulunduğu bir zenci grubu esir alınıp Sâmerrâ'ya götürülmüş ve orada öldürülmüşlerdi.

Bu yılda Muhammed b. Yahyâ b. Abdullah b. Hâlid ez-Zühlî en-Nîsâbûrî vefat etmişti. Onunla İmâm Buhârî arasında bir olay meydana gelmiş, bu olayda kıskançlığından dolayı İmâm Buhârî'ye zulmetmişti. Ancak şimdi burada bu olayı anlatmanın yeri değildir.

Yahyâ b. Muâz er-Râzî cemaziyelevvel (mart- nisan) ayında vefat etmişti. O, vaiz olup son derece ibadetine düşkün ve sâlih bir insandı, aynı zamanda Ebû Yezîd ve benzeri kemselerin de yakın arkadaşlarındandı.

HİCRET'İN İKİ YÜZ ELLİ DOKUZUNCU (M. 872-873) YILI OLAYLARI

Zencilerin Ahvâz'a Girmeleri

Bu yılın recep (mayıs) ayında zenciler Ahvâz'a girdi. Alevîlerin reisi, kumandanlarından olan Ali b. Ebân el-Mühellebî'ye Yahyâ b. Muhammed el-Behrânî ile Süleyman b. Mûsâ eş-Şa'rânî'nin emrinde bulunan askerleri katarak onu Ahvâz üzerine göndermişti.

Mansûr b. Ca'fer'den sonra Asa'cûr adında birisi Ahvâz valiliğini sürdürmekte idi. Zencilerin Ahvâz üzerine geldiklerini haber alınca onlara karşı çıkmış ve iki ordu Meysân çölünde karşılaşmışlardı. Bu çarpışmalarda Asa'cûr mağlûp olmuş ve yanında bulunan Sîrek (Neyzek) ve adamlarından çok kimse öldürülmüşlerdi. Bu arada Asa'cûr suda boğulmuş ve adamlarından çok kimse esir alınmıştı. Bu esirler arasında el-Hasan b. Herseme, Hasan b. Ca'fer gibileri de vardı. Öldürülenlerin kelleleri ile ele geçirilen sancaklar ve esirler o «Alevî reisi» denilen herife götürüldü, o da esirlerin hapsedilmesini emretti. Sonuç olarak zenciler Ahvâz'a da girip orada bir sürü fesat çıkardılar, Mûsâ b. Boğa oraya gelinceye kadar da Ahvâz'da fesatlarına devam ettiler.

Mûsâ b. Boğa'nın Zencilerle Savaşmak Üzere Harekete Geçmesi

Bu yılın zilkade (ağustos-eylül) ayında el-Mu'temid, Mûsâ b. Boğa'ya zencilerle savaşmak üzere hareket etme emrini verdi. Ayrıca Abdurrahman b. Müflih'i Ahvâz'a, İshâk b. Kündâcık'ı Basra'ya, İbrâhim b. Sîmâ'yı Bâzâverd'e gönderdi ve onlara zencilerle savaşmalarını emretti.

Abdurrahman b. Müflih, Ahvâz'a tayin edilince hemen Ali b. Ebân ile savaşmak üzere gitmiş, çarpışmalara girişmişler ve Abdurrahman mağlûp olmuştu. Ancak hemen tekrar hazırlıklarını yaparak yeniden Ali b. Ebân üzerine yürümüş ve giriştiği çarpışmalarda onu mağlûp ederek zencilerden çok kimseyi öldürmüş, bir hayli de esir almıştı. Bu çarpışmaların so-

nunda Ali b. Ebân ve zenciler bozguna uğramışlardı, Ali b. Ebân, bozguna uğrayan adamlarını tekrar toplamak istemişse de Abdurrahman'dan korktukları için dönmek istememişler, bunun üzerine Ali gitmelerine izin vermiş, onlar da reislerinin yanına geri dönmüşlerdi.

Abdurrahman, Mehdî kalesine giderek orada karargâh kurmak istemiş, ancak zenci reisi Ali b. Ebân'ı onun üzerine göndermiş, çarpışmışlar, fakat ona güç yetirememişti. Abdurrahman'ı yenemeyen Ali b. Ebân, daha sonra ed-Dekke diye meşhur olan yere gitmişti. O sırada da İbrâhim b. Sîmâ Bâzâverd'de bulunuyordu. Aralarında çarpışmalar meydana gelmiş, birincisinde Ali İbrâhim'i, ikincisinde de İbrâhim Ali'yi mağlûp etmişti. Bu ikinci yenilgiden sonra Ali b. Ebân, kendisine kalelerin yollarını gösterecek rehberlerle birlikte geceleyin yola koyulmuş, Yahyâ nehrine ulaşıncaya kadar yoluna devam etmişti.

Ali b. Ebân'ın durumu Abdurrahman'a ulaşınca, Abdurrahman Taştemir'i mevâlîden bir grup askerle üzerine göndermiş, ancak Taştemir bir türlü ona ulaşamamıştı. Ali b. Ebân'ın bulunduğu yer çalılar, kamışlar ve alfa otu ile kaplıydı. Taştemir bunları ateşe verince Zenciler ister istemez oradan kaçarak çıkmışlar, Taştemir de bir çoğunu esir almıştı. Böylece Abdurrahman'ın adamları ellerine geçirdikleri bir sürü esirle ve zaferle geriye dönmüşlerdi.

Sonra Abdurrahman Ali b. Ebân üzerine yürümüş, konakladığı yere kadar varmıştı. Ancak Abdurrahman'ın geldiğini haber alan Ali, zenci reisine haber gönderip yardım istemiş, o da Ali'ye on üç gemi dolusu yardım ulaştırmıştı. Abdurrahman Ali b. Ebân üzerine yürümüş, o gün karşı karşıya gelmişler ve çarpışmalar başlamıştı. Gece karanlığı basınca Ali adamlarından güvendiği bazılarını seçmiş ve gizlenmek üzere karargâhını terketmişti. Bu güvendiği adamlarla birlikte Abdurrahman'a hücum etmiş, yaptığı bu gece baskını neticesinde bazı ganimetler ele geçirmişti. Bunun üzerine Abdurrahman geriye çekilmeğe başlamış, Ali de bu arada dört kadar gemiyi ele geçirmişti. Bu olaydan sonra Abdurrahman Devlâb'a gelerek orada ikamet etti.

Daha sonra Taştemir yeniden Ali b. Ebân üzerine yürümüş, çarpışmaya girişmiş ve onu yenilgiye uğratmış es-Sidre nehrine çekilmek zorunda bırakmıştı. Taştemir Abdurrahman'dan yardım isteyip Ali b. Ebân'ı mağlûp ettiğini haber vermişti. Bunun üzerine Abdurrahman bizzat kendisi yardıma gelerek es-Sidre nehri yakınlarında Ali ile karşı karşıya gelmiş ve aralarında şiddetli çarpışmalar olmuştu. Sonunda Ali b. Ebân yenilerek reisinin yanına kaçıp gitti. Abdurrahman da karargâhını Lünbân'da kurdu. Abdurrahman ile İbrâhim b. Sîmâ, sıra ile Zenci reisinin karargâhına hücum ederek onunla çarpışıp duruyorlardı. İshâk b. Kündâ-

cık da Basra'da idi. O da Basra'dan gelerek iâşelerin Zencilere ulaşmasını engellemişti. Zenci reisi Abdurrahman ve İbrâhim ile çarpışıyor, onlarla çarpışmadığı zaman da adamlarından bir grubu Basra'ya İshâk ile savaşmağa gönderiyordu. Bu şekilde on ay kadar bir müddet devam edip gittiler. Bu durum Zenci meselesini halletmekle görevli Mûsâ b. Boğa'nın bu görevden azline kadar devam etmişti. Ancak Zencileri bertaraf etmeğe Mesrûr el-Belhî'nin tayin edilmesinden sonra da durum tekrar «Zenci lideri» denen herifin lehine gelişmeler kaydetmişti.

Ya'kûb es-Saffâr'ın Nîsâbûr'u Ele Geçirmesi

Bu yılın şevval (ağustos) ayında Ya'kûb b. Leys es-Saffâr Nîsâbûr'a geldi. Abdullah es-Siczî ile Ya'kûb b. Leys arasında Sicistân'da sürekli olarak anlaşmazlıklar meydana geliyordu. Ancak Ya'kûb'un güçlenmesi üzerine Abdullah Sicistân'dan kaçarak Muhammed b. Tâhir'e sığındı. Ya'kûb, İbn Tâhir'e haber göndererek Abdullah'ı kendisine teslim etmesini istediyse de Muhammed b. Tâhir buna yanaşmamıştı. Ya'kûb bundan dolayı Nîsâbûr üzerine yürüdü. Şehre yaklaşıp da girmek isteyince Muhammed b. Tâhir adamlar gönderip kendisini karşılamak istediğini bildirmiş, Ya'kûb onun bu isteğini reddedince de İbn Tâhir akrabalarından ve adamlarından ileri gelenleri göndermiş ve bunlar kendisini karşılamışlardı.

Nihayet Ya'kûb b. Leys şevval ayında Nîsâbûr'a girmişti. Muhammed b. Tâhir, Ya'kûb'un huzuruna gelince ona neden böyle davrandığını sormuş ve yaptıklarından dolayı bir hayli azarlayarak onu ve bütün aile efradını göz altına almıştı. Nîsâbûr'u tamamen hakimiyeti altına alan Ya'kûb buraya görevliler tayin ettikten sonra durumu halifeye bildirmiş ve Muhammed b. Tâhir'in görevindeki kusurlarını yazıp Horasân halkının kendisini memleketlerine gelmeğe davet ettiklerini belirtmiş, ayrıca Taberistân'da Alevîlerin hakimiyetini ve çıkardıkları karışıklıkları zikrederek bu konuyu bir hayli abartmıştı. Ne var ki onun bu tavrı pek hoş karşılanmadı. Kendisine verilen görevin dışına çıkmaması söylenerek bir isyancıya takınılan tavır takınılacağı bildirildi.

Ya'kûb'un Nisâbûr'a hakimiyeti hususunda başka bir rivayet de şudur: Daha önce 257 yılı olaylarını kaydederken de zikretmiş olduğumuz gibi; Ya'kûb, Horasân emîri Muhammed b. Tâhir zayıf düştüğünden dolayı, Nîsâbûr'a yürümeyi düşünüyordu. Muhammed b. Tâhir'in Nîsâbûr'u müdafaa etmekten âciz olduğunu öğrenip de bundan tam emin olunca Nisâbûr üzerine yürümüş ve Muhammed b. Tâhir'e kendisinin halifenin emrini gerçekleştirmek üzere Taberistân'a hâkim olup buralarda isyan çıkarmış bulunan Hasan b. Zeyd üzerine yürüyeceğini ve bu durumu kimseye

sezdirmeyip seferinin sebepleri hakkında kimseye bir şey hissettirmeyeceğini bir mektupla bildirmişti.

Muhammed b. Tâhir'in bazı adamları ve akrabaları durumunun gerilediğini ve otoritesinin zayıfladığını görünce Ya'kûb b. Leys'e yanaşmak istemişler ve ona mektuplar yazarak kendisini davet etmişlerdi. Ayrıca Muhammed'e de Ya'kûb'u pek önemsememesi gerektiğini ve Nîsâbûr konusunda ondan çekinmesine pek gerek olmadığını söylemişler ve durumu ona iyi göstermişlerdi. Ya'kûb'dan korkmağa gerek olmadığını söylemişler, böylece ondan sakınması konusunda biraz gecikmesini sağlamışlardı. Muhammed de onların dediklerine uymuş ve hiç bir tedbir almamıştı. Nihayet Ya'kûb Nîsâbûr'a yakın bir noktaya varınca, Muhammed'e kumandanlarından birisini göndererek gönlünü hoş tutmasına çalışmış ve bu kumandanına Muhammed'in Nîsâbûr'dan ayrılmak istemesi halinde uzağa gitmesine engel olmasını emretmişti.

Ya'kûb, 4 Şevval (3 Eylül 873) günü Nîsâbûr'a varınca kardeşi Amr b. Leys'i Muhammed b. Tâhir'e göndererek onu getirmesini istemiş, Amr da Muhammed'i yaklayıp Ya'kûb'un yanına getirmişti, Ya'kûb onu prangalara vurdurmuş ve işini ihmal ettiğinden ve ülkesini koruma konusunda düştüğü acizden dolayı onu kınamış ve serzenişte bulunmuştu. Sonra yaklaşık yüz altmış kişi olan çoluk çocuğunu ve akrabalarını yakalamış, hepsini Sicistân'a göndermişti. Ya'kûb bu şekilde Horasân'a tamamen hâkim olmuş ve buraya kendi adamlarını ve valilerini görevlendirmişti.

Muhammed b. Tâhir'in buradaki valilik müddeti on bir yıl, iki ay, on gün sürmüştü.

İbn es-Sûfî'nin Mısır'da İkinci Kez İsyanı

Bu yılda İbn es-Sûfî el-Alevî, tekrar Mısır'a dönerek isyan etmişti. Daha evvel 256 yılı olaylarını zikrederken onun isyandan sonra Mısır'ın dışına, sahralara kaçtığını söylemiştik. İbn es-Sûfî kendisini bu işe hazırladıktan sonra halkı da kendisine uymaları için davet etmiş, böylelikle etrafında bir hayli adam birikmişti. Onları alarak Eşmûniyyûn üzerine yürümüş, geldiği haber alınınca üzerine «İbn Ebi'l-Gays» diye bilinen birisinin komutasında bir ordu gönderilmişti. Bu arada İbn Ebi'l-Gays, İbn es-Sûfî'nin Ebû Abdurrahman el-Umarî ile karşılaşmak üzere yöneldiğini görmüştü. Bunu da bundan sonra zikredeceğiz.

İbn es-Sûfî el-Alevî, el-Umarî'ye ulaşınca iki ordu karşılaşmışlar, aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş, sonunda el-Alevî mağlûp

olarak Assuan'a kaçıp gitmişti. Ancak buraya vardığında şehirde bir sürü karışıklıklar çıkarmış ve şehirdeki bir çok hurma ağacını kesmişti.

Onun bu yaptıklarını öğrenen İbn Tulun üzerine bir ordu göndermiş ve nerede olursa olsun yakalamalarını emretmişti. Ordu kendisini yakalamak üzere harekete geçtiğinde İbn es-Sûfî el-Alevî oradan Ayzâb'a doğru kaçmış ve denizi aşıp Mekke'ye gitmiş, bunun üzerine adamları da dağılmıştı. Mekke'ye ulaştığında Mısır'da yaptığı isyanlar Mekke valisine iletilmiş, Mekke valisi de onu hemen yakalayıp hapsetmiş ve İbn Tulun'a göndermişti. Mısır'a getirildiğinde İbn Tulun şehirde dolaştırılmasını emretmiş ve bir müddet hapsettikten sonra da serbest bırakmıştı. Serbest bırakılması üzerine Mısır'dan çıkan el-Alevî Medîne'ye gelip ölünceye kadar orada ikâmet etmişti.

Ebû Abdurrahman el-Umarî'nin Durumu

Biraz önce yukarıda Ebû Abdurrahman el-Umarî'den söz etmiştik. Onun asıl adı Abdülhamîd b. Abdülaziz b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb idi.

Onun Mısır'da isyan etmesinin sebebi şöyle kaydedilir: Bicâ kabileleri bayram günü Mısır'a gelerek buraları yağmalamış, çok kimseyi öldürmüş ve ellerine geçirdikleri bir sürü ganimetlerle geri dönmüşlerdi. Bu saldırılarını da bir kaç kez tekrarlamışlardı. Bundan dolayı kızan Müslümanları korumak üzere harekete geçen el-Umarî Becâ kabilelerinin yolunda pusular kurmuştu. Tekrar geri döndüklerinde onlara karşı çıkmış, öncülerini ve yanlarında bulunanların hepsini öldürerek şehirlerine girmiş, buraları yağmalamış, çok kimseyi öldürmüş, adamları hadsiz ganimet ve bir çok da esir ele geçirmişlerdi. Ebû Abdurrahman el-Umarî bu kabilelere karşı saldırılarını o dereceye vardırdı ki sonunda ona cizye ödemek durumunda kaldılar, halbuki o güne kadar onlar Müslümanlara hiç cizye ödememişlerdi.

Bu şekilde el-Umarî'nin şanı yücelmiş ve bir hayli güçlendiği gibi etrafında da çok kimse birikmişti. Onun bu durumunu haber alan İbn Tulun üzerine kalabalık bir ordu gönderdi. İki ordu karşılaştıklarında el-Umarî, İbn Tulun'un ordusunun kumandanına şöyle demişti: «İbn Tulun benim durumumu bilmemektedir, bundan hiç şüphe yok. Aslında ben her hangi bir fesat çıkarmak için ortaya atılmış değilim. Hiç bir Müslüman ve hiç bir zimmî benden en ufak bir zarar görmedi, ben sırf cihad niyetiyle ortaya çıktım. Bunu emîr Ahmed b. Tulun'a yaz, durumumu ona bildir, eğer seni tekrar benim üzerime savaşmak üzere gönderirse o zaman

çık gel, çünkü o zaman mazur sayılırsın.» Ancak gelen kumandan ona bu konuda hiç cevap vermeyip, savaşa girişmiş, meydana gelen çarpışmalarda ordusu yenilgiye uğramıştı. Geri dönüp de el-Umarî'nin durumunu İbn Tulun'a anlattıklarında o şöyle demişti: «Bana durumunu bildirseydiniz iyi olurdu. Size galip gelmesinin sebebi ona karşı kötü davranmanız ve ona kafa tutmanızdır.» İbn Tulun sonra Ebû Abdurrahman el-Umarî' yi kendi haline bırakmıştı.

Bir müddet sonra el-Umarî'nin adamlarından ikisi üzerine çullanarak onu öldürüp başın kesmiş ve İbn Tulun'a getirmişlerdi. İbn Tulun'un huzuruna çıktıklarında bu iki adama el-Umarî'yi neden öldürdüklerini sormuş, onlar da: «Sana onu öldürerek yakınlaşmak istedik.» demişlerdi. Bunun üzerine İbn Tulun her ikisini öldürtmüş, el-Umarî'nin başını gasletirip kefenletmiş ve defnedilmesini emretmişti.

Bu Yılda Endülüs'te Meydana Gelen Olaylar

Bu yılda Endülüs Emevî hükümdarlarından Muhammed b. Abdurrahman, kendisine karşı muhalefet etmiş bulunan Tuleytula üzerine yürüyüp şehri muhasara etmiş, halkının emân dilemesi üzerine de emân verip rehineler almıştı.

Yine bu yıl içinde Tuleytula halkı Sekyân Kalesi üzerine yürümüştü. Bu kalede yedi yüz kadar Berberî bulunuyordu, Tuleytulalılar ise on bin civarında idiler. Aralarında savaş başlayınca Sekyân Berberîlerinin öncülerinden, adı Abdurrahman b. Habîb olan birisi mağlûp olmuş, geriye çekilirken de Tuleytulalılar onu takip etmişlerdi. Onun mağlûbiyeti Tuleytula öncülerinden, adı «Turayşa» olan birisi ile aralarındaki bir düşmanlıktan dolayı olmuştu. Turayşa aralarındaki bu düşmanlıktan dolayı onu korkutmak istemişti. Mağlûp olunca el-Barkî (?)* adında birisini öldürmüşlerdi.

Yine yıllardan beri Emevî emîri Muhammed b. Abdurrahman'a karşı muhalefet etmekte olan Amr b. Amrûs bu yılda emîrin itaatine girmiş, Muhammed de onu Emşaka'ya (?) vali tayin etmişti. Ayrıca Muhammed b. Abdurrahman, Benû Mûsâ kalelerini muhasara altına almış, sonra oradan Banbelûna (Pampalona) üzerine yürüyerek buranın arazisini tahrip etmişti.

---

* Metinde de aynı şekilde bu olayın anlaşılmadığını belirten bir soru işareti bulunmaktadır. Gerçekten olay biraz karışık ve anlamsız gibi gelmektedir. (Çeviren).

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Müslümanlar Sarakuza üzerine yürüyerek şehri muhasara altına almışlar ve düşmanla ellerinde bulunan Müslüman esirlerden üç yüz altmış kişiyi serbest bırakmaları karşılığında muhasarayı kaldıracakları konusunda anlaşma yapıp geri dönmüşlerdi.

Bu yılda Keycur öldürüldü. O Kûfe'de görevli iken kendisine izin verilmediği halde çekip Sâmerrâ'ya gitmiş, Kûfe'ye geri dönmesi emredildiği halde pek kulak asmamıştı. Ayrıca adamlarına dağıtmak üzere kendisine bir sürü mal verildiği halde bununla da ikna olmamış, sonra oradan çekip Ukbarâ'ya gitmişti. Sâmerrâ'dan üzerine gönderilen bazı kumandanlar onu yakalayıp öldürmüş ve başını Sâmerrâ'ya getirmişlerdi.

Yine bu yılda «Şerkup el-Himâr» diye bilinen birisi Merv üzerine hücum ederek şehri ve etrafını yağmalamıştı.

Bu yıl içinde Ya'kûb b. Leys Belh'ten ayrılarak Kûhistân'a gelip orada durmuş ve valilerini Herât, Bûşenç, Badgîs'e göndererek kendisi bir müddet sonra Sicistân'a geçmişti.

Yine bu yıl içinde Abdullah es-Siczî Ya'kûb'dan ayrılarak Muhammed b. Tâhir'in bulunduğu Nîsâbûr'u muhasara etmişti. Abdullah'ın Nîsâbûr'u muhasarası Ya'kûb b. Leys'in burayı ele geçirmesinden önce idi. Bu muhasara üzerine Muhammed b. Tâhir, Abdullah'a elçiler ve fakihler göndermiş, aralarında akitler yapmış, sonra da Abdullah'ı et-Tabeseyn'e ve Kûhistân'a tayin etmişti. Aynı şekilde Hasan b. Zeyd bu yılda Kûmis'i ele geçirmiş ve adamları şehre girmişti.

Bu yıl içinde Muhammed b. el-Fazl b. Beyân ile Vehsûzân b. Castân ed-Deylemî arasında bir savaş meydana gelmiş, savaşta Vehsûzân mağlûp olmuştu.

Bu yılda Bizanslılar Sümeysat'a gelip konaklamışlar ve oradan da Malatya üzerine yürümüşlerdi. Ancak Malatya halkı onlarla savaşa tutuşmuş ve bu savaş sonunda Rumlar mağlûp olarak başkumandanları da öldürülmüştü.

Bu yılın hacc emîrliğini «Beriyye» diye tanınan Abbâs b. İbrâhim b. Muhammed b. İsmâil b. Ca'fer b. Süleymân b. Ali b. Abdullah b. Abbâs ifa etmişti.

Bu yıl içinde «İbn Hayveyh» diye maruf olan Muhammed b. Yahyâ b. Mûsâ Ebû Abdullah b. Ebî Zekeriyyâ el-Esferâyînnî ile Muhammed b. Amrûs b. Yûnus b. İmrân b. İmrân b. Dînâr el-Kûfî es-Sa'lebî vefat etmişlerdi. es-Sa'lebî, Şiî olup hadis rivayetinde zayıf idi.

Yine bu yıl içinde hadis alimlerinden biri olan Tayy kabilesine mensup ve aynı zamanda Musullu Ebû'l-Hasan b. Ali b. Harb vefat etmişti. Babası Ali b. Harb kendisinden hadis rivayet edenlerdendi.

HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞINCI (M. 873-874) YILI OLAYLARI

Ya'kûb'un Taberistân'a Gelişi

Bu yıl içinde Ya'kûb b. Leys, Hasan b. Zeyd el-Alevî'yi mağlûp ederek Taberistân'a girdi.

Ya'kûb'un Taberistân'a gelmesinin sebebi şöyle anlatılır:

Abdullah es-Siczî, Ya'kûb b. Leys ile Sicistân'a hükmetme konusunda anlaşmazlığa düşmüştü. Ya'kûb da ona kızmış, bunun üzerine Abdullah Nîsâbûr'a kaçmıştı. Yukarıda zikrettiğimiz gibi Ya'kûb b. Leys Nîsâbûr'a gelince Abdullah oradan kaçarak el-Hasan b. Zeyd'in yanına Taberistân'a gitmişti. Ya'kûb onu takip etmiş ve el-Hasan da Sâriyye köyü civarında Ya'kûb'u karşılamıştı.

Ya'kûb el-Hasan'a haber gönderip kendisine Abdullah'ı göndermesini ve onun geri dönmesini istemiş, kendisinin savaşmak üzere gelmediğini bildirmişti. Ancak el-Hasan Abdullah'ı teslim etmeyince Ya'kûb onunla savaşa tutuşmuş, el-Hasan mağlûp olup es-Sirr ve Deylemîlerin ülkesine gitmişti. Ya'kûb da Sâriyye köyüne ve Âmül'e girerek buradan bir yıllık harac aldıktan sonra el-Hasan'ı yakalamak üzere Taberistân'ın bazı dağ bölgelerine doğru yönelmişti. Ancak yürüyüşüne devam ederken kırk gün müddetle yağmur yağmış ve güçlükle yol katedebilmişti. Bu arada adamlarından çok kimse de ölüp gitmişti.

Ya'kûb buna rağmen el-Hasan'ı gizlendiği yerden çıkarmak için uğraşıyordu. Girmek istediği bir yolun ağzında durmuş, adamlarına durmalarını emretmiş, sonra oranın yol olduğunu düşünerek tek başına ileri yürümüş ve sonra dönüp adamlarının yanına geri gelerek dağılıp gitmelerini emretmiş, şöyle demişti: «Ya bu yoldan başka yol yoktur, ya da buranın yolu yoktur.»

Bu bölgenin kadınları erkeklerine: «Bırakın onu, buraya gelip girsin. Buraya girecek olursa sizin yerinize onu biz hallederiz, onu yakalamak ve esir almak bize ait olsun.» Ya'kûb, Taberistân'dan çıkınca adam-

ları yan çizmeğe başlamış ve onlardan kırk bin kişiyi kaybetmişti. Yanında bulunan bir çok adamı ile atları, develeri, katırları ve diğer ağırlıkları tamamen kaybolup elinden gitmişti. Durumu, el-Hasan'a karşı bu teşebbüslerini ve onu mağlûp edişi ile kendisinin başına gelenleri bir mektupla halifeye bildirdi, kendisi de oradan Abdullah'ı yakalamak üzere Rey'e doğru yöneldi; çünkü Abdullah el-Hasan b. Zeyd'in mağlûbiyetinden sonra Rey'e gelmişti. Ya'kûb Rey'e yakın bir yere geldiğinde şehrin valisi es-Salâniyy'e mektup yazarak Abdullah'ı teslim alıp gitmek, yahut da kendisiyle savaşa tutuşmak şıklarından birini seçmekte onu serbest bırakmıştı. Vali bunun üzerine Abdullah'ı teslim edince Ya'kûb onu alıp gitmiş ve sonra da onu öldürmüştü.

Musul'da Meydana Gelen Karışıklıklar ve Vali'nin Şehirden Çıkarılması

Abbâsî halifesi el-Mu'temid Alallah, Asatekin (Asartekin)'i Musul'a vali tayin etmişti. Asatekin, Türk kumandanlarının ileri gelenlerinden idi ve 259 Cemaziyelevvel (873 Mart) ayında oğlu Ezgütekin'i oraya göndermişti. Bu yılın Nevruz Bayramı günü olan 13 Nisan akşamı olunca, —ki bunu el-Mu'tazıd Billâh asıl olması gerektiği günden değiştirmişti— Ezgütekin, Musul'un ileri gelenlerine haber göndererek onları şehir meydanında bir kubbede toplamış ve çeşitli eğlenceler tertib etmişti. Bu eğlenceler sırasında bir hayli şarap içilmiş, herkesin gözü önünde açıkça içilen şarapların yanı sıra türlü kötülklere yeltenilmiş, bu arada bir çok yolsuz işler yapılmış ve Ezgütekin halka karşı son derece kötü davranmıştı.

Bu yıl içinde son derece şiddetli bir soğuk meydana gelmiş, ağaçlar tamamen kurumuş; meyveler, sebzeler, ekinlerden buğday, arpa vs. tamamen yok olmuştu. Bundan dolayı vali halktan yok olan bu ihtiyaç maddelerini karşılamak üzere haraç istemiş, ancak halka bu son derece ağır geldiği için zorluğa uğramışlardı. Diğer taraftan vali halktan herhangi bir kimsenin güzel bir atı olduğunu işitince ona mutlaka el koyuyordu. Musul halkı bütün bunlara sabredip katlanıyordu. Durum şu kötü noktaya kadar ulaşmıştı: Bir gün adamın biri yolda karşılaştığı bir kadına saldırmış, kadın kendisini korumak isteyip etraftan imdat dilemeğe başlayınca orada bulunan temiz ve ehl-i Kur'ân'dan olan İdrîs el-Himyerî adında biri hemen kalkıp kadını bu askerin elinden kurtarmıştı. Asker Ezgütekin'e gidip bu adamı şikâyet etmiş, Ezgütekin de İdrîs el-Himyerî'yi getirtip durumu sorup öğrenmeden onu dövdürmüştü. Bunun üzerine Musul halkının ileri gelenleri mescidde toplanarak şöyle demişlerdi: Mallarımızın elimizden alınmasına, bize küfredilmesine ve güzel yolların terkedilerek

zulme sapılmasına şimdiye kadar razı olduk. Ancak bu gün namuslarımıza ve kadınlarımıza el uzatılmış durumdadır.» Bu konuda anlaşmış ve valiyi şehirden çıkarıp durumu halifeye şikâyet etmeyi kararlaştırmışlardı.

Halkın camide toplandığın işiten Ezgütekin yanına aldığı neftçi askerleriyle birlikte hemen onlara doğru gitmişti. Halk da karşı çıkınca şiddetli çarpışmalara girişmişler ve sonunda halk onu Musul'dan dışarı çıkararak evini yağmalamıştı. Bu çarpışmalar sırasında isabet eden bir taşla yaralanmış, hemen o gün Musul'dan ayrılıp kendi şehrine gitmiş ve oradan da Sâmerrâ'ya varmıştı. Sonra halk toplanıp Yahyâ b. Süleyman'ı başlarına geçirmiş, yönetimi ona teslim etmiş, o da bu görevi kabul ederek 260 yılının sona ermesine kadar bu görevi sürdürmüştü. 261 yılı olunca Asatekin, Adiyy kabilesine mensup Tağlibli Heysem b. Abdullah b. el-Ma'mer'e haber göndererek onu Musul'a tayin ettiğini bildirip hil'atler ve sancak göndermişti. Heysem b.Abdullah o sırada Diyâr-Rabîa'da bulunuyordu. Asatekin'den gelen bu tayin isteği üzerine Heysem b. Abdullah yanına topladığı büyük bir kalabalıkla birlikte Musul'a gitmişti. Şehrin doğu tarafında konakladığı yer ile şehir arasında Dicle nehri akmakta idi. Musul halkı onunla çarpışmalara girişmiş, o da nehri aşarak batı tarafına yönelmiş, şehrin kapısına kadar sokulmuştu. Heysem b. Abdullah'ın Musul kapısına gelip dayanması üzerine Yahyâ b. Süleyman Musul halkıyla birlikte ona karşı çıkmış, şiddetli bir savaşa tutuşmuşlar, sonunda her iki taraftan çok kimse öldürülmüş ve bir hayli kimse de yara almıştı. Bu çarpışmalardan sonra Heysem geri dönmüştü.

Bu olaydan sonra Asatekin, İshâk b. Eyyûb et-Tağlibî'yi Musul'a tayin etmişt, İshâk b. Eyyûb da sayıları yirmi bine varan bir ordu ile çıkarak Musul'a doğru gitmişti. Onun ordusunda Hamdân b. Hamdûn et-Tağlibî ve benzeri kimseler yer almıştı. İshâk «ed-Deyru'l-a'lâ (Yüksek Manastır)» denilen yerde konaklamış, Musul halkı da onunla çarpışarak şehre girmesini engellemişlerdi. Bu şekilde bir müddet devam ettikten sonra Musul emîri Yahyâ b. Süleyman hastalanmıştı. İshâk b. Eyyûb da bundan istifade edip şehre girmeyi düşünmüş, savaşa girmek istemiş, ancak halk önünden çekilince çarpışmaksızın şehre girmiş ve çarşamba pazarına vararak «el-Haşîş» çarşısını yakmıştı. Bu şekilde zulümlere girişmesi üzerine şehrin ileri gelenlerinden ve âdil şahsiyetlerinden Ziyâd b. Abdülvâhid ortaya atılarak boynuna bir mushaf asmış ve Müslümanlardan direnmeleri için yardım talebinde bulunmuştu. Halk onun bu çağrısına uyarak tekrar savaş için hazırlanmış, İshâk ve adamları üzerine saldırıya geçerek onlarla çarpışmış ve onları şehirden dışarı çıkarmışlardı.

Yahyâ b. Süleyamn hasta hâlde iken bu haberi alınca bir sedyeye konulup hemen savaşanların ilk safı önüne götürülmesini emretmişti. Musul halkı onu önlerinde görünce birden güçlenmiş ve maneviyatları yükselmişti. Bu arada savaş bir hayli şiddetlenmiş, Musulluların bu şekilde şiddetlice savaşmaları üzerine İshâk onlara mektuplar yazıp emân vereceğini ve kendilerine karşı son derece iyi davranacağını bildirmişti. Onlar da bu isteğine olumlu davranarak şehre girmesine ve er-Rabzu'l-a'lâ' da ikamet etmesine müsaade etmişlerdi. İshâk şehre girerek adı geçen yerde yedi gün müddetle ikamet etti.

Bu günlerde İshâk'ın adamları ile Musul halkından bazı kimseler arasında anlaşmazlıklar meydana gelmiş, Musul halkı tekrar savaşa girişerek İshâk'ı ve adamlarını şehirden kovmuşlar ve Yahyâ b. Süleyman Musul' daki emîrlik görevini bu şekilde sürdürmüştü.

Endülüs'te Tuleytula (Toledo) Halkı ile Hevvâra Halkı Arasında Meydana Gelen Savaş

Bu yılda Mûsâ b. Zünnûn el-Hevvârî Şenteberiyye'de ortaya çıkıp Tuleytula halkı üzerine hücum etmiş ve Şenteberiyye bölgesinden Velîd kalesine girmişti, Tuleytula halkı da yirmi bin kişilik bir orduyla ona karşı çıkmıştı. Mûsâ b. Zünnûn ile karşılaşan Tuleytula halkından Muhammed b. Turayşa ve adamları mağlûp olmuşlar, bu mağlûbiyete Tuleytula halkı da eklenmiş ve onlar da savaşta mağlûp olup geriye çekilmişlerdi. Bu arada Matraf b. Abdurrahman da onlarla birlikte yenilip geri çekilmişti. Bunun üzerine Muhammed b. Turayşa bu yenilgisini Matraf'ın geçen sene yenilmesine karşılık saymıştı. Bu çarpışmalar sırasında Tuleytula halkından çok kimse öldürülmüş, Mûsâ b. Zünnûn'un şanı ve gücü artmış, bir çok kimse ondan korkmağa başlamıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Müsâvir eş-Şârî'nin adamlarından birisi Sâmerrâ'ya gitmekte olan Muhammed b. Hârûn b. el-Ma'mer ile yolda karşılaşmış, onu öldürerek başını Müsâvir'e götürmüştü. Rabîa kabilesi Muhammed b. Hârûn'un intikamın almak istemiş, bunun için de Mesrûr el-Belhî ve benzeri kimseler Müsâvir'in yolunu tutmak üzere görevlendirilmişti.

Bu yılda İslâm âleminin ekseri yerlerinde şiddetli bir kıtlık meydana gelmiş, bu arada Mekke halkından çok kimse şehri terketmişti. O sırada Mekke valisi Beriyye idi. Bu kıtlık sırasında buğdayın bir ölçeği Bağdâd'da yüz yirmi dinara kadar ulaşmış ve kıtlık aylarca sürmüştü.

Bu yılda Bedevîler Humus valisi olan Mencûr'u öldürmüşler, bunun üzerine de oraya Bektimur vali tayin edilmişti.

Yine bu yılda Âzerbeycân valisi el-Alâ' b. Ahmed el-Ezdî öldürülmüştü. Kendisi felç olunca halife onun yerine Ebû'r-Rudeynî Ömer b. Ali' yi tayin etmişti. Bu yeni vali Âzerbeycân'a yaklaştığında el-A'lâ karşı çıkmış, savaşa tutuşmuşlar ve el-A'lâ öldürülerek, adamları da hezimete uğramışlar, böylece Ebû'r-Rudeynî de el-A'lâ'nın geriye bıraktığı her şeyini ele geçirmişti. Ele geçirdiği paranın miktarı iki milyon yedi yüz bin dirhem idi.

Bu yılın hacc emirliğini Mekke valisi olup «Beriyye» diye meşhur olan İbrâhim b. Muhammed b. İsmâil yerine getirmişti.

Bu yılda Mısır'da İbn es-Sûfî'nin adamlarından olup, «Seken» adında ve «Ebû Ravh» lakaplı birisi ortaya çıkarak etrafına kalabalıklar toplamış, yolları kesmiş ve yolcuları korkutmağa başlamıştı. Ahmet b. Tulun, Ebû Ravh üzerine ordu göndermişti; ancak Ebû Ravh son derece sarp bir yerde durmakta idi, bulunduğu yerde arazi yarıklarla kaplı idi. Bu araziye buğday ekilmiş, biçildikten sonra yerde kalan samanlar ve artıklar da yerdeki yarıkları örtmüştü. Kendileri bu gibi yerlerde yürümeye alışkındılar. Ahmed b. Tulun'un askerleri üzerlerine gelince onlarla çarpışmalara girişmişler, Ebû Ravh'un adamları mağlûp olmuştu. Sonra Ahmed b. Tulun'un askerleri onları takibe geçince atlarının ayakları bu yarıklara takılmış ve süvariler yerlere yuvarlanmıştı. Bu anda Ebû Ravh' un adamları tekrar geriye dönerek Ahmed b. Tulun'un askerlerini kılıçtan geçirmeğe başlamış ve onları büyük bir hezimete uğratmışlardı.

Ahmed b. Tulun üzerlerine ikinci bir ordu göndermiş, bu ordunun bir kısmını onların geçeceği yollara, yerleştirmiş, diğer bir kısmını da onları takibe göndermişti. Takibe giden askerler onlarla karşılaşmışlardı, ancak yukarıda zikrettiğimiz yarıklarla kaplı bir yerde birikmişlerdi. Ahmed'in askerleri bu yere girmekten çekinmiş, böylece Ebû Ravh'un kurduğu pusular geçerliliğini kaybedince hezimete uğramış ve Mısır askerleri onları takibe geçmişti. Ebû Ravh vâhalar yoluna çıkıp da bütün yolların tutulduğunu ve çıkış yolunun kalmadığını görünce emân dilemek üzere adamlar göndermiş ve bu dileği kabul edilmişti. Bu şekilde aralarındaki çarpışmalar durmuş ve Müslümanlar da onun şerrinden kurtulmuşlardı.

Bu yıl içinde Ali b. Muhammed b. Ca'fer el-Alevî el-Hammânî vefat etmişti. Hammân'da ikamet ettiğinden dolayı bu isimle anılmıştı.

Yine bu yılda Kûfe hâkimi Ali b. Zeyd zenci lideri tarafından öldürülmüştü.

Bu yılda Afrika'da Mağrib illerinde ve Endülüs'te şiddetli bir kıtlık meydana gelmiş bulunuyordu. Bu kıtlık diğer şehirlere de yayılmıştı. Kıtlığın arkasından bir veba ve taun hastalığı yayılmış, halktan çok kimse ölmüştü.

Yine bu yıl içinde **el-Mecmûatu fi'l-Fıkh** müellifi olup asîen Afrikalı olan Malikî Mezhebi fakîhlerinden İbrâhim b. Abdûs vefat etmişti.

Yine bu yıl içinde Rahba'yı inşa etmiş olan ve bu şehrin kendisine nisbet edildiği Mâlik b. Tavk et-Tağlibî bu şehirde vefat etmişti.

Bu yıl içinde Hz. Ali ahfadından Hasan b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Mûsâ b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebi Tâlib vefat etmişti.

İmâmiyye Mezhebi'nin on iki imamından birisi olan Ebû Muhammed el-Alevî el-Askerî de bu yılda vefat etmişti. O, Sâmerrâ serdâbına giren ve İmâmiyye Mezhebince bir gün zuhur edeceğine inanılan Muhammed' in babası idi. İmâm el-Askerî 232'nci hicrî yılda dünyaya gelmişti. Bu yıl içinde Şâfiî Mezhebinin ileri gelen fakîhlerinden ve Bağdâdlı Şafiîlerden olan Ebû Ali el-Hasan b. Muhammed b es-Sabbâh ez-Za'ferânî vefat etmişti.

Yine bu yıl içinde vefat edenlerden birisi Yunanlı filozofların eserlerini Yunancadan Arapçaya nakleden ve Yunancayı çok iyi bilen filozof tabip Hüseyn b. İshâk idi.

HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞ BİRİNCİ (M. 874-875) YILI OLAYLARI

Muhammed b. Vâsıl ile İbn Müflih Arasındaki Savaş

Bu yıl içinde İbn Vâsıl ile Abdurrahman b. Müflih ve Taştemir savaşmışlardı.

Bu savaşın sebebi şöyle anlatılır:

Muhammed b. Vâsıl, Hâris b. Sîmâ'yı öldürmüş ve Fars bölgesine hâkim olmuştu. Diğer taraftan el-Mu'temid, Mûsâ b. Boğa'yı Fars illerine tayin ettiği gibi buna ek olarak Ahvâz, Basra, Bahreyn ve Yemâme'yi de daha evvel emrinde bulunan yerlere katmıştı. Mûsâ b. Boğa o sıralarda henüz 21 yaşında bir genç olan Abdurrahman b. Müflih'i Ahvâz'a göndermiş ve bütün Fars bölgesini emrine vererek Taştemir'i de yanına katmıştı. Bu arada Muhammed b. Vâsıl, İbn Müflih'in Ahvâz'dan hareket ederek Fars bölgesine doğru gelmekte olduğunu haber alınca Fars'tan harehet etmiş ve Râmhürmüz'de karşı karşıya gelmişlerdi. Bu arada Ebû Dâvud es-Sa'lûk, İbn Vâsıl'a katılmış ve şiddetli çarpışmalara girişmişlerdi. Nihayet Abdurrahman mağlûp olarak esir düşmüş, Taştemir de öldürülmüştü. Sonra askerleri dağıtılmış, ellerinde bulunan bütün mal ve her türlü savaş araçları da ganimet olarak ele geçirilmişti.

Halife Muhammed b. Vâsıl'a haber gönderip Abdurrahman'ı serbest bırakmasını istemiş, ancak İbn Vâsıl buna uymayarak Abdurrahman'ı öldürmüş ve kendi eceliyle öldüğünü söylemişti. Abdurrahman ile yaptığı bu çarpışmalardan sonra İbn Vâsıl, Mûsâ b. Boğa'ya savaş ilân ederek Râmhürmüz'den hareketle Vâsıt'a doğru yola koyulmuştu. Ahvâz'a gelen İbn Vâsıl, burada İbrâhim b. Sîmâ'nın kalabalık bir ordu ile beklemekte olduğunu görmüştü. Mûsâ b. Boğa da bu bölgede işlerin son derece karışık olduğunu, isyancıların çokluğunu ve bölgeye hâkimiyetlerini görünce onlara karşı koymakta acze düşmüş, görevden affedilmesini talep etmiş ve bu talebi kabul edilmişti.

Ebû's-Sâc'ın Ahvâz'a Tayini

Abdurrahman'ın Ahvâz'dan ayrılıp Fars bölgesine gitmesinden sonra Ebû's-Sâc Ahvâz'a vali tayin edilerek Zencilerle savaşması emredilmiş, o da savaşmak üzere akrabası olan Abdurrahman'ı göndermişti. Abdurrahman'ın karşısına Dûlâb dolaylarında Ali b. Ebân çıkmış ve Abdurrahman bu savaşta öldürülmüştü. Bunun üzerine Ebû's-Sâc Asker Mükrem'e doğru çekilmiş, Zenciler de Ahvâz'a girip halkını kılıçtan geçirerek, bir kısmını esir almış ve şehri ateşe vermişlerdi.

Ahvâz'da meydana gelen olaylardan sonra Ebû's-Sâc oradan ayrılmış ve Zencilerle savaşmaktan vazgeçerek Ahvâz'ı İbrâhim b. Sîmâ'ya bırakmıştı. İbrâhim b. Sîmâ, Mûsâ b. Boğa ile birlikte buradan ayrılacağı güne kadar Ahvâz'da kalmıştı.

Yine bu yılıçinde Muhammed b. Evs el-Belhî Horasân yoluna tayin edilmişti.

Ya'kûb es-Saffâr'ın Fars Bölgesine Geri Dönmesi ve İbn Vâsıl ile Aralarında Savaşın Patlak Vermesi

Abdurrahman b. Müflih ile Muhammed b. Vâsıl arasında yukarıda zikrettiğimiz savaş meydana geldiği sırada Ya'kûb es-Saffâr Sicistân'da bulunuyordu. Bu savaştan sonra Fars bölgesine tekrar tamah etmiş ve buradaki mallara, hazinelere, silâhlara el koymuş bulunan İbn Vâsıl'ın Abdurrahman b. Müflih'den ganimet olarak ele geçirdiği malları elde etmek üzere Fars bölgesine doğru sür'atle harekete geçmişti.

İbn Vâsıl, Ya'kûb'un Fars bölgesinin «el-Beydâ'» denilen şehrine yakın bir yere varıp konakladığını haber aldığı sırada Ahvâz'da bulunuyordu. Hiç bir şeyden haberi yokmuş gibi oradan ayrılmış ve dayısı Ebû Bilâl Mirdâs'ı İbn es-Saffâr'a göndermişti. Ebû Bilâl, İbn es-Saffâr'ın yanına vardığında Muhammed b. Vâsıl'ın kendisine itaat edeceğini vaat etmişti. Bundan dolayı Ya'kûb İbn Vâsıl'a Ebû Bilâl ile yaptıkları andlaşma gereği kendisine itaat etmesi gerektiğini ihtiva eden mektuplar ve elçiler göndermişti. Ancak İbn Vâsıl bu elçileri alıp hapsetmiş ve es-Saffâr'ın üzerine yürümüştü. Ya'kûb es-Saffâr'ın elçilerini de yanına alarak ileri yürüyen İbn Vâsıl durumunu gizlemek istemişti. Bu şekilde Ya'kûb'un üzerine âniden saldırıp onu mağlûp etmeyi düşünüyordu.

İbn Vâsıl son derece sıcak bir günde gayet sarp bir araziden geçmişti. Yoluna devam ederken Ya'kûb es-Saffâr'ın kendisinden haberdar olmadığını zannediyordu. Öğle vakti gelip çatınca hayvanları bir hayli yorulmuş, atlarından inip dinlenmek istemişlerdi. Bu arada açlıktan ve su-

suzluktan İbn Vâsıl'ın bir çok yaya askeri ölmüştü. Bu durumu haber alan Ya'kûb es-Saffâr adamlarını toplamış, onlara durumu anlatarak İbn Vâsıl üzerine yürüyüşe geçmişti. Yanında bulunan Ebû Bilâl Mirdâs'a da: «Vâsıl'ın oğlu bizi aldattı, fakat bizim yardımcımız Allah'tır. O ne iyi bir vekildir!» demiş ve İbn Vâsıl'a doğru yola koyulmuştu. Ya'kûb ve askerleri İbn Vâsıl'a ve adamlarına yaklaşınca birden şaşkınlığa düşüp, son derece korkmağa başlamışlar, karşı koymak ve çarpışmak hususunda bir hayli endişeye kapılmışlar ve yerlerinde çakılıp kalmışlardı. Her iki ordu arasında bir ok atımı kadar bir mesafe kalınca İbn Vâsıl'ın adamları kaçmağa başlamışlardı. Ya'kûb es-Saffâr'ın adamları onları takibe koyulmuş, İbn Müflih'ten ele geçirdikleri bütün ganimetleri ellerinden almışlar ve bu şekilde Fârs bölgesine Hâkim olmuşlardı. Ya'kûb Fars bölgesine kendi adamlarını yerleştirmiş, valilerini tayin etmiş ve çevreyi bir hayli ıslâh etmişti.

Diğer taraftan İbn Vâsıl da bozguna uğramış olarak yoluna devam etmiş, yaklaşık kırk milyon dirhem olan mallarını da kendi kalesinden alıp gitmişti. Bu arada İbn Vâsıl'a yardım ettiklerinden dolayı Ya'kûb Zemm halkına karşı savaşa girişmiş, diğer taraftan da Ahvâz'ı ve çevresindeki şehirleri almak üzere hazırlıklara başlamıştı.

Ebû Ahmed'in Basra'ya Gitmek Üzere Hazırlıklar Yapması

el-Mu'temid bu yılın şevval (temmuz) ayında Dârû'l-Âmme'de meclis kurup oğlu Ca'fer'i veliaht tayin etmiş ve ona «el-Mufavvid ilallah» lakabını takıp Mûsâ b. Boğa'yı emrine vererek İfrikiyye, Mısır, Şâm, el-Cezîre, Musul, Armenia bölgesi, Horasân yolu ve Mihricankazak'ın idaresiyle görevlendirmişti. Kardeşi Ebû Ahmed'i de ondan sonra veliaht olarak belirlemiş, ona da «en-Nâsır lidînillah el-Muvaffak» adını takmış ve emrine doğu vilâyetlerini, Bağdâd'ı, Sevâd bölgesi ile Kûfe, Mekke ve Medîne yolu, Yemen, Kesker, Dicle nehri dolaylarındaki kasabalar, Ahvâz, Fars bölgesi, Isfahân, Kum, Kerec, Dinever, Rey ve Sind bölgesini vermişti. Her birine biri siyah, diğeri beyaz ikişer sancak vermiş, ayrıca kendisi Ca'fer henüz bülûğ yaşına ermeden ölecek olursa yerine el-Muvaffak'ın geçmesini ve ondan sonra Ca'fer'in veliaht olmasını vasiyet etmiş ve bu konuda Reâyâ'dan bey'at almıştı.

Ca'fer, Mûsâ b. Boğa'yı Mağrib bölgesinde kendisine vekâlet etmek üzere görevlendirmişti. Diğer taraftan el-Muvaffak'a da Zencilerle savaşması emredilmiş idi. el-Muvaffak Ahvâz, Basra ve Dicle nehri dolaylarında kendisine vekâlet etmek üzere Mesrûr el-Belhî'yi görevlendirerek, onu öncü kuvvetlerinin başında bu yılın zilhicce (eylül) ayında oraya gönder-

mişti. Kendisi de arkasından oraya gitmeyi tasarlamışken, ileride 262 yılı olaylarını kaydederken anlatacağımız gibi, Ya'kûb es-Saffâr'ın harekâtı ile gitmekten vaz geçmişti.

Bu arada Muhammed b. Zeydeveyh, Ya'kûb b. Leys'den ayrılarak Ebû's-Sâc'ın yanına gitmiş ve Ahvâz'da onunla birlikte kalmıştı. el-Mu'temid ona hil'at göndererek Hüseyn b. Tâhir b. Abdullah b. Tâhir'i Horasân'a göndermesini istemişti.

Bu yılın hacc emîrliği görevini, el-Fazl b. İshâk b. Hasan b. İsmâil b. Abbâs b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs ifa etmiş ve hacc mevsiminin sonunda da Hüseyn b. Ebi'ş-Şevârib Mekke'de vefat etmişti.

Nasr b. Ahmed es-Sâmânî'nin Mâverâünnehir'e Tayini

Bu yılda Nasr b. Ahmed b. Esed b. Samân-Hudât b. Cesmân b. Tamgâs b. Nuşerd b. Behrâm Çûbîn b. Behrâm Huşneş vali olarak tayin edildi. Behrâm Huşneş Reyli idi, İran kisrâsı Hürmüz b. Anûşirvân onu Âzerbeycân'a marzubân tayin etmişti. Daha evvel Kisrâ Hürmüz'den söz ettiğimiz zaman Behrâm Çûbîn'den de söz etmiştik.

el-Me'mûn Horasân'a vali tayin edilince Esed b. Samân'ın oğulları olan Nûh, Ahmed, Yahyâ ve İlyâs ile sulh akdedip onları kendisine yaklaştırmış, makam ve rütbeler vererek çeşitli görevlere getirmiş, çoluk çocuklarına ve onların seleflerinin haklarına riayet etmişti. el-Me'mûn daha sonra Irak'a geri dönünce, Gassân b. Abbâd'ı Horasân'da yerinde vekil bırakmış, Gassân da 204 (819-820) yılında Semerkand'a kardeşi Ahmed'i Fergane'ye ve diğer kardeşleri Yahyâ'yı Şâş ve Uşrusânâ'ya, İlyâs'ı da Herât'a tayin etmişti.

Tâhir b. el-Hüseyn Horasân valiliğine getirildiğinde de Esed b. Sâmân'ın çocuklarını görevlerinde bırakmıştı. Nûh b. Esed vefat edince Tâhir b. Abdullah, Nûh'un kardeşleri olan Yahyâ ve Ahmed'i onun hâkim olduğu şehirlere tayin etmişti. Bunlardan Ahmed b. Esed, tamahkâr olmayıp son derece tok gözlü bir kişi idi, gayet mükemmel ve beğenilen bir yaşayışı vardı. Kendisi aslâ kimseden rüşvet almadığı gibi, adamlarından da hiç kimse rüşvet almamakta idi .Kendisi ve oğlu Nasr hakkında şu beyti söylemişti:

«Otuz yıl hüküm sürdü,
Cesedi kabrine indirildiği günde aç olarak gitti.»

O sıralarda İlyâs Herât'ta vali idi. Çoluk çocuğu orada bulunduğu gibi bir sürü de eserleri vardı. Abdullah b. Tâhir yanına gelmesi için onu

davet etmişti. İlyâs'ın kendisini davet edenin yanına varması hususunda bazı prensipleri vardı, hemen gününde oraya gitmezdi. Abdullah b. Tâhir'in yanına varmakta gecikince Abdullah ona bir mektup yazarak mektubun kendisine vardığı gün nerede ise orada ikamet etmesini emretmişti. Abdullah'ın mektubu Bûşenc'te İlyâs'ın eline varmış, cezalandırmak için onu Bûşenc'te bir yıl bırakmış, bu müddetin bitmesinden sonra yanına gelmesine izin vermişti.

İlyâs Herât'ta vefat edince Abdullah b. Tâhir oğlu Ebû İshâk Muhammed'i babasının görevine tayin etmiş, o da orada kalmıştı.

Ahmed b. Esed'in Nasr, Ebû Yûsuf Ya'kûb, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ, Ebû'l-Eş'as Esed, İsmâil, İshâk ve Ebû Gânim Humeyd isimlerinde yedi oğlu vardı. Vefat ettiğinde yerine Semerkand'da ve Mâveraünnehir'de görev yapmak üzere oğlu Nasr'ı vekil bırakmıştı. Nasr, Tâhirîlerin son günlerine kadar orada vali olarak kalmış ve hattâ Tâhirîlerin yıkılmasından sonra bir müddet de kendi durumunu düzeltinceye kadar oradan ayrılmamıştı.

İsmâil, kardeşi Nasr'ın hizmetinde bulunuyordu. Nasr onu 261 yılında Buhârâ'ya tayin etmişti. Ebû Ca'fer et-Taberî'nin bu rivayeti naklederken 261 yılında Nasr b. Ahmed'in Mâveraünnehir'e tayin edilmesinden kasdı onun halife tarafından bu göreve getirilmesi idi, yoksa o daha evvel Horasân valileri tarafından buraya tayin edilmişti. Sâmânîler bu tarihten çok daha evvel göreve getirilmişlerdi.

İsmâil'i tayin etmesinin sebebi şöyle anlatılır:

Ya'kûb b. Leys Horasân'a hâkim olduğunda Nasr onun nehri aşmasını engellemek ve bundan emin olmak için Ceyhun nehri sahiline bir birlik göndermiş, bu birlik öncülerin komutanını öldürmüş ve Buhârâ'ya geri dönmüşlerdi. Buhârâ'da Nasr'ın vekili bulunan Ahmed b. Ömer onlardan korkmuş ve gizlenmişti. Bunun üzerine Buhârâlılar Ebû Hâşim Muhammed b. el-Mübeşşir b. Râfi' b. Leys b. Nasr b. Seyyâr'ı emîr olarak başlarına geçirmişler, sonra onu da azlederek yerine Ebû Abdullah b. Cüneyd'in babası Ahmed b. Muhammed b. Leys'i getirmişlerdi. Ancak daha sonra onu da görevinden alarak yerine Abde b. Hadîd'in evlâdından olan Hasan b. Muhammed'i görevlendirmişler, sonra onu da görevinden almışlar ve Buhârâ bu şekilde bir müddet emirsiz galmıştı. Bunun üzerine Buhârâ'nın reisi ve fakîhi olan Ebû Abdullah b. Ebî Hafs, Nasr b. Ahmed'e mektup yazarak Buhârâ'yı teslim alacak birisini göndermesini rica etmiş, bunun üzerine de Nasr kardeşi İsmâil'i göndermişti. Bu arada İsmâil, Râfi' b. Hersem'in Horasân'a tayin edilmesi üzerine onunla mektuplaşmış ve yardımlaşacaklarına ve birbirlerini destekleyeceklerine

dair anlaşma yapmışlardı. İsmâil Râfi'den kendisini Harezm'e tayin etmesini istemiş, Râfi' de onu Harezm'e vali yapmıştı.

İsmâil, Râfi' b. Hersem ile mektuplaşırken onu emîr olarak kabul ediyordu. Sonra fesatçılar Nasr ile kardeşi İsmâil'in arasını bozmuşlar ve Nasr 272 (885-886) yılında kardeşi İsmâil üzerine yürümüştü. Bunun üzerine İsmâil, Hamaveyh b. Ali'yi Râfi'e gönderip ondan yardım istemiş, Râfi' de, İsmâil'e büyük bir ordu ile yardım etmek üzere Buhara'ya gelmişti. Hamaveyh b. Ali şöyle der:

Düşündüm ve kendi kendime şöyle dedim: «Eğer İsmâil kardeşine karşı zafer elde ederse, Râfi'in kendisini ne alıkoyabilir? Râfi' böyle yapmayıp da İsmâil'e karşı vefalı davranırsa o zaman da İsmâil hayatı boyunca Râfi'e bağlı kalacak, emrinden çıkmayacak, onun buyruk ve yasakları ile hareket etmek zorunda kalacaktır.» Bundan sonra Râfi' ile yalnız başımıza kaldığımızda ona şöyle dedim: «Sana öğütte bulunmak benim bir görevimdir. Nasr ve İsmâil'den bir hayli iyilikler gördüm ve bu iyilikler gizli değildir. Seni onlar yanında güven içinde göremiyorum. Sana tavsiye edeceğim bir husus var, o da aslâ savaşa girmemendir. Onların arasını bulmanı, onları barıştırmanı istiyorum.» Bu şekilde benim dediklerimi kabul etti, onlar da aralarında sulh akdettiler ve Râfi' böylece çekip gitti.»

Hamaveyh b. Ali şöyle devam eder:

Sonra İsmâil'e durumu naklettim ve bundan sonra ne olacağını nelerin olup biteceğini ona aktardım. Râfi'in sulh yapmasını mazur görerek Hamaveyh'in de yaptığını uygun buldum. Bundan sonra Nasr ile İsmâil bir müddet barış halinde kaldılar, ancak fitnecilerin tekrar aralarını bozması üzerine 275 yılında savaşa tutuştular ve İsmâil kardeşi Nasr'a galip geldi.

Nasr İsmâil'in yanına getirildiğinde İsmâil atından inip onu yaya olarak karşılamış, ellerini öperek onu Semerkand'a görevine göndermiş, kendisi de ona vekaleten Buhârâ'daki görevine devam etmişti.

İsmâil hayırsever bir adam olup ilim erbabını ve dindar kimseleri sever, onlara ikramda bulunurdu. İşte bu insanların bereketi ve yüzü suyu hürmetine onun mülkü ve çoluk çocuğunun hakimiyeti bir hayli devam etmişti.

Ebû'l-Fazl Muhammed b. Abdullah el-Belamî şöyle nakleder:

Emîr Ebû İbrâhim İsmâil b. Ahmed'in şöyle dediğini işittim: «Semerkand'da vali iken mezâlim işlerini görmek üzere mahkemeye oturduğumda kardeşim İshâk da yanı başımda oturmuştu. O sırada Şâfiî mezhebi fakîhlerinden Ebû Abdullah Muhammed b. Nasr yanıma geldi, ilmi-

ne ve takvâsına hürmeten ayağa kalktım ve hürmet ettim. Çıkıp gittikten sonra kardeşim İshâk bana serzenişte bulunarak şöyle dedi: «Sen Horasân gibi bir yerin emîrisin, yanına reâyândan bir adam girdiğinde ayağa kalkar bu şekilde hürmet gösterirsen siyâsetin tadı kaçar, gider.» O gece rüyamda Rasûlullah (s.a.v.)'ı gördüm. Sanki ben ve kardeşim İshâk yan yana oturuyorduk. Rasûlullah bize doğru geldi, omuzumu tutarak şöyle dedi: «Ey İsmâil! Muhammed b. Nasr'a yaptığın iltifattan ve gösterdiğin hürmetten dolayı mülkün payidar olacaktır.» Sonra dönüp kardeşim İshâk'a şöyle buyurdu: «Muhammed b. Nasr'ı hafife aldığın için de senin mülkün yok olup gidecektir.»

Muhammed b. Nasr, Şâfii mezhebinin ileri gelen âlimlerinden ve fakîhlerinden idi. İlmiyle âmil bir kimse idi, Şâfiî mezhebinin müelliflerinden olup ilim tahsili için İslâm âlemini dolaşmıştı. Mısır'da Şâfiî ulemasından olan Yûnus b. Abdu'l-A'lâ, er-Rabî' b. Süleyman, Muhammed b. Abdullah b. el-Hakem gibi şahsiyetlerden ders almıştı. Ayrıca Hâris el-Muhâsibî'nin sohbetinde bulunmuş, ondan davranış ilmi okumuş ve bu konuda uzmanlaşmıştı.

Berka Halkının İsyanı

Bu yılda Berka halkı Mısır genel valisi olan Ahmed b. Tulun'a karşı isyan edip emîrleri Muhammed b. el-Farac el-Ferganî'yi şehirden çıkarmışlardı. Bunun için İbn Tulun Berka halkı üzerine bir ordu gönderip bu ordunun başına kölesi Lü'lü'ü getirmiş, onlara karşı son derece yumuşak ve tatlılıkla davranmasını, şayet kendisine uyar ve itaat ederlerse iliş-memesini, isyanlarına devam ederlerse o zaman onlara karşı kılıç kullanmasını emretmişti.

Ahmed b. Tulun'un gönderdiği ordu yoluna devam ederek el-Berka'ya kadar ilerlemiş, halkını muhasara altına alarak onlara valilerinin emrettiği şekilde son derece yumuşakça davranmış ve tatlılıkla muamele etmişlerdi. Bu tavra aldanan Berka halkı şehrin kapısına doğru ilerlemekte olan bir grup askere hücum etmiş, onlarla çarpışmış ve bir kısmını öldürmüşlerdi.

Komutan Lü'lü' emîri Ahmed'e bir mektup yazıp durumu bildirmiş, Ahmed de gönderdiği cevabî mektupta onlara karşı savaşmalarını emretmişti. Bunun üzerine Lü'lü' şehrin surlarına mancınıklar kurdurmuş ve çarpışmalara hazırlanmıştı. Ancak emân istemeleri üzerine onlara emân vermiş, bunun üzerine şehrin kapısını açmışlar o da şehre girerek isyancıların ileri gelenlerinden ve reislerinden bir grubu tutuklamış, onlara

kırbaçla dayak atmış, bazılarının da ellerini kesmişti. Bir kısmını da yanına alıp Mısır'a geri dönmüş ve Berka'ya bir vali tayin edilmişti.

Lü'lü' Mısır'a geri döndüğünde Ahmed b. Tulun ona iki gerdanlığı olan bir hil'at vermiş ve bu hil'ati boynuna takmıştı. Berka'dan getirilen esirler de Mısır'da gezdirilip halka gösterilmişti.

İbrâhim b .Ahmed'in İfrîkıyye Valiliğine Tayini

İfrîkıyye emîri Muhammed b. Ahmed b. Ağleb bu yılın 6 Cemaziyelevvel (16 Şubat 875) günü vefat etmişti. Yirmi yıl, beş ay, on altı gün müddetle emîrlik görevini sürdürmüştü.

Muhammed b. Ahmed ölüm döşeğine düşünce oğlu Ebû İkâl'i veliaht olarak tayin etmiş ve muhalefet etmemesi için de kardeşi İbrâhim'i oğluyla anlaştırmış ve oğlundan sonra onu veliaht göstererek Ağlebîlerin ileri gelenlerini ve Kayrevân'ın yaşlılarını buna şahit kılmıştı. Ayrıca oğlu büyüyene kadar kardeşi İbrâhim'e işleri yürütmesini tavsiye etmişti. Ağlebî emîri vefat edince Kayrevân halkı İbrâhim'e gelerek iyi yaşayışından ve âdil oluşundan dolayı yönetim işlerini ve emîrliği yüklenmesini istemişlerdi. İbrâhim ilk anda bu teklifi reddettiyse de sonra kabul etmiş ve emîrlik köşküne taşınıp işleri ve yönetimi eline almıştı. Gerçekten İbrâhim emîrlik görevini gayet iyi, âdil ölçüler içerisinde yürütüyordu ve halk ondan memnundu.

İbrâhim gayet âdil bir kişi olup işlerini sağlama koymuş, şehirlerde emniyeti sağlamış, bütün isyancıları ve fesat çıkaranları da bertaraf etmişti. Her perşembe ve pazartesi günleri Kayrevân Camiinde mahkeme için oturuyor, hasımların şikâyetlerini dinliyor, sabırla ve insaf ölçüleri içerisinde hükmünü veriyordu.

Onun döneminde kervanlar, ticaret erbabı yollarda emniyet içerisinde seyrediyorlardı.

İbrâhim bütün sahil boyunca ülkesini koruyan kaleler ve nöbet kuleleri inşa ettirmişti. Bu kaleler ve kuleler o kadar fazla ve birbirine yakındı ki, Sebte'de bir ateş yakıldığında hemen o gece İskenderiyye'de aynı haber öğreniliyordu. Ayrıca Sûse şehri etrafında bir sur inşa ettirmişti. Ülkesindeki her türlü zulmü önlemiş, zühd ve takvaya bürünmüştü. Bu arada hacca gitmeyi düşünmüş, ancak Mısır yoluyla Mekke'ye gitmeğe kalkıştığında Mısır emîri Ahmed b. Tulun'un kendisine engel olmağa kalkışabileceğini, bundan dolayı aralarında savaşların meydana geleceği ve dolayısıyla Müslümanların kanına girileceğini düşünerek bundan vazgeçmiş, Sicilya yolunu tercih edip hem hac hem de cihadı birleştirmiş ve

Sicilya'da fethedilmemiş bulunan kaleleri fethetmeyi düşünmüştü. Böyle bir hac ve cihad yolculuğu için o zamana kadar biriktirmiş olduğu bütün yiyeceği, malları, silâhları ve her şeyini ortaya koyarak Sûse'ye doğru yürümüş ve şehre girmişti. Sûse'ye vardığında üzerinde zâhid ve sûfilerin sırtlarında taşıdıkları türden yamalı bir cübbe bulunmaktaydı. İbrâhim Sûse'ye 289 (902) yılında varmış ve oradan bir donanma ile hareket ederek Sicilya'ya doğru yola çıkmıştı.

Sicilya'nın Yartino şehrine varıp recep ayının son günü (10 Temmuz 902) şehri ele geçirmiş, orada âdilce davranarak halkına iyiliklerde bulunmuş ve sonra Tabermin'e hareket etmişti. Tabermin halkı İbrâhim ile savaşma hazırlıklarına girişmiş, şehre yakın bir yere vardığında ona karşı çıkmış ve savaşa tutuşmuşlardı. Savaşın başlaması üzerine bir hâfız: «**Biz sana apaçık bir fetih verdik, açtık.**» (1) ayetini okuyunca emir İbrâhim ona: «**Bu iki hasım Rableri konusunda karşı karşıya geldiler.** (Rableri için savaşa tutuştular.» (2) âyetini okumasını emretmiş, o da bu âyeti okumuştu. Arkasından İbrâhim şöyle dua etmişti: «Allahım ben senin rızan için şu kâfirlerle karşı karşıya geliyor, onlarla çarpışıyorum!» Bu duayı yaptıktan sonra birden yanındaki mücahitlerle ve basiret sahibi kimselerle birlikte kâfirler üzerine hücuma geçmiş ve onları hezimete uğratmıştı. Müslümanlar bu savaşta arzu ettikleri gibi kâfirleri kırmışlar ve şehre kılıç zoruyla girmişlerdi. Şehirde yaşayan Rumlardan bazıları ise bindikleri gemilerle kaçıp gitmişlerdi.

Rumlardan bazıları iç kaleye sığınmış, Müslümanlar da onları kuşatarak çarpışmalara girişmiş ve kaleden zorla indirip mallarını ganimet olarak ele geçirmiş, çoluk çocuklarını da esir almışlardı. Bu zafer 289 yılında şaban ayının 22'si (2 Ağustos 902) günü elde edilmişti. İbrâhim ele geçen esirlerden savaşa katılmış olanların öldürülmesini ve diğer esirlerin de ele geçirilen ganimet mallarıyla birlikte satılmaşını emretmişti.

Sicilya'da Tabermin'in Müslümanlar tarafından fethedildiğini haber alan Bizans hükümdarı yedi gün müddetle tacını giymemiş ve: «Kederli ve mahzun olan kişi taç giymez.» demişti. Sonra Rumlar harekete geçerek Sicilya'ya geçip adayı Müslümanlara karşı korumak istemişler, fakat o sırada İbrâhim'in Kostantiniyye üzerine yürüyeceğini haber aldıklarından Kostantiniyye'de büyük bir kuvvet bırakıp diğer bir kısmını da Sicilya adasına göndermişlerdi.

Emîr İbrâhim Tabermin'i fethetikten sonra askerlerini Sicilya'da hâlâ Rumların elinde bulunan diğer şehirlere göndermişti. Bir askerî birli-

(1) el-Feth, 48/1.
(2) el-Hacc 22/19.

ğini Mîkaş'a gönderen İbrâhim, diğer birini de Demenş şehrine göndermişti. Her iki şehrin halkının da yerlerini bırakıp çekildiklerini gören Müslümanlar burada ele geçirdikleri bütün malları ganimet olarak almışlardı.

İbrâhim diğer bir ordusunu Ramta'ya (Rametta'ya), bir diğerini de Yâc'a (Aci'ye) göndermişti. Burada yaşayan Rumlar teslim olmayı ve cizye ödemeyi hemen teklif etmişlerse de onların bu tekliflerine kulak asılmamış ve kayıtsız şartsız kaleleri teslim etmeleri istenmişti. Onlar da bu isteğe uymuşlar, içeri giren Müslümanlar da bu kalelerin surlarını yıkmışlardı. İbrâhim oradan Kesente (Cosenza) şehrine doğru yürümüş, kendisine gelen elçiler emân dilemişler, fakat onların bu isteklerine uymamıştı.

O sırada İbrâhim hastalanmış, ishal hastalığına tutulmuştu. Askerler şehre girdiklerinde emîrlerini bulamamışlar ve bundan dolayı da savaşmağa isteksizce girişmişlerdi. Hastalığının iyice artması üzerine tek başına bir kenara çekilmiş, o gece bir türlü uyuyamamıştı. İbrâhim 289 yılı Zilkade (26 Ekim 902) ayının 19. günü vefat etmişti. İleri gelenler hemen toplanarak ellerindeki malların, askerlerin ve hazinelerin korunması ve İbrâhim'in cesedinin İfrîkiyye'ye, oğluna varıncaya kadar komutanlık etmek üzere Ebû Mudar b. Ebi'l Abbâs Abdullah'ı başlarına geçirmişler, sonra emîrin cesedini bir tabuta koyarak İfrîkiyye'ye götürüp Kayrevân' da defnetmişlerdi. Allah rahmet eylesin.

İbrâhim 25 yıl müddetle emîrlik görevini sürdürmüştü. Akıllı bir kimse olup gayet iyi ve sade bir hayat sürmekte idi. Son derece iyilik sever ve cömert bir kimse olup, elinde bulunan her şeyini sadaka olarak dağıtırdı. Bütün mal ve mülkünü de vakfetmişti.

İbrâhim'in gizli olayları ve sırları çözmede son derece büyük bir kabiliyet ve zekâsı vardı. Bu konuda şöyle bir hikâye nakledilir:

Kayrevân halkından bir tüccarın güzel bir hanımı vardı, bu kadın son derece temiz ve iffetli idi. Güzelliği ve takvası emîr İbrâhim'in vezirine haber verilmiş, vezir kadına haber gönderdiyse de aslâ ona iltifat etmemişti. Vezir bundan dolayı son derece kederli idi. Yanına gidip gelen ve kendisiyle bazı konuları görüştüğü yaşlı bir kadın vardı, bu kadın aynı zamanda Emîr İbrâhim'in de sevdiği, annesinin son derece samimî arkadaşı idi. Onu çok sever, sâlih bir kadın olarak görürler, feyiz alıp kendilerine dua etmesini isterlerdi. Vezir bu kadına karşı duyduğu hislerini yaşlı kadına aktarınca ona şöyle demişti: «Ben onu kandırır ve aranızı bulurum.»

Bu yaşlı kadın tüccarın hanımının evine gidip kapıyı çalmış ve şöyle demişti: «Elbiseme bir pislik sıçradı, onu temizlemek istiyorum.» Kadın

derhal onu içeri almış, gayet güzel karşılamış ve su vererek elbisesini temizlemesine yardımcı olmuştu. Kadın elbisesini temizledikten sonra namaza durmuş, ev sahibi kadın da ona yemek getirmişti. Yaşlı kadın: «Bu gün niyetliyim, fakat başka bir zaman gelir, yemeğini yerim.» demiş, sonra onun yanına sık sık gidip gelmeğe başlamıştı. Bir gün şöyle demişti: «Benim yetim bir kızım var, onu evlendirmek istiyorum, düğün için de onu süsleyip göndermem gerekiyor. Eğer uygun görürsen şu ziynet eşyalarını ödünç olarak ver, kızıma takayım ve onu gelin edeyim. Bu şekilde bir iyilikte bulunursan senin için hayır olur.» demişti.

Kadın bütün süs eşyalarını getirip teslim etmiş, yaşlı kadın da bu altınları alıp gitmiş ve günlerce ortalıktan kaybolmuştu. Sonra çıkıp geldiğinde kadın ona: «Altınlarım nerede?» diye sormuş, yaşlı kadın da: «Altınların vezirin yanında. Onlarla birlikte giderken vezirle karşılaştım, onları elimden aldı. Bunları ancak sahibine teslim edeceğini söyledi.» İki kadın münakaşa etmişler ve yaşlı kadın çıkıp gitmişti. Kadının kocası olan tüccar eve geldiğinde hanımı ona durumu anlatmış, o da kalkıp Emîr İbrâhim'in yanına giderek olup bitenleri aktarmıştı. Emîr İbrâhim kalkıp annesinin yanına vararak yaşlı kadını sormuş, annesi de İbrâhim'e: «Sana dua ediyor.» demişti. Emîr İbrahim sonra yaşlı kadının getirilmesini, ondan feyiz almak istediğini bildirmiş, annesi de bu yaşlı kadını emîrin huzuruna getirmişti. Emîr yaşlı kadını görünce ona ikramlarda bulunmuş, hürmet etmiş ve onunla sohbete dalmıştı.

İbrâhim sonra kadının parmaklarında bulunan bir yüzüğü almış, evirip çevirmeğe ve oynamağa başlamıştı. Sonra hadımlarından birisini çağırarak ona şöyle demişti: «Şu yaşlı kadının evine git, kızına şu şu şekilde falan yerde saklı olan ve şöyle şöyle özelliklere sahip olan altınları ve ziynet eşyasını sana vermesini söyle. Bu yüzük yaşlı kadının seni gönderdiğine dair bir parola olsun.»

Emîrin hadımı gidip ziynet eşyasının içinde bulunduğu kâseyi alıp getirmiş, İbrâhim yaşlı kadına: «Bu nedir?» diye sorunca, kadın o ziynet eşyasının getirildiğini görüp birden şaşırmış ve bunun üzerine İbrâhim onun öldürülüp hemen orada defnedilmesini emretmişti. Sonra ziynet eşyasını sahibine teslim etmiş ve ilâve olarak bazı hediyeler de verip şöyle demişti: «Vezire gelince, şimdi onu cezalandırmağa kalkışırsam bu durum açığa çıkar; bunun için onu başka bir kötülüğünü gördüğümde cezalandırırım.» Gerçekten veziri bir müddet bu halde bırakmış, onu takip etmiş ve ikinci bir suçunu yakalayınca öldürtmüştü.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içinde Halîfe el-Mu'temid Alallah, Tayy kabilesinden olup Musullu Muhammed b. Ömer b. Ali b. Merâ'yı Âzerbeycân'a vali tayin et-

mişti. Muhammed b. Ömer, ekserisi Haricîlerden olan büyük bir ordu ile Âzerbeycân'a yöneldi. O sıralarda Âzerbeycân valisi el-A'lâ b. Ahmed el-Ezdî olup felç olmuştu. Muhammed b. Ömer'i Âzerbeycân'a girmekten alıkoymak için bir sedye üzerinde çıkarılmış ve askerleriyle ona mâni olmaya çalışmıştı. Meydana gelen savaşta el-A'lâ b. Ahmed'in askerleri yenilmiş ve kendisi de esir alınmıştı. Bunun üzerine Muhammed b. Ömer b. Ali de el-A'lâ'ın sahip olduğu kaleye hâkim olmuş ve orada bulunan üç milyon dirhemi ele geçirmişti. el-A'lâ bu arada Muhammed b. Ömer'in elinde tutuklu iken vefat etmişti.

Yine bu yılda el-Mu'temid Alallah, el-Hadr b. Ahmed b. Ömer b. el-Hattâb et-Tağlibî el-Mavsılî'yi Musul'a vali tayin etmişti.

Hasan b. Zeyd bu yılda Taberistân'a geri dönüp Ya'kûb es-Saffâr'a yakınlık göstermelerinden dolayı Şâlûs şehrini yakmış ve köylerini Deylemîlere iktâ' etmişti.

Bu yılda Halife el-Mu'temid, Horasân, Rey, Taberistân ve Cürcân hacılarını toplayıp getirmelerini emretmiş ve onlara Ya'kûb es-Saffâr'ı Horasân'a kendisinin tayin etmediğini ve onun Horasân'a girmesi ve Muhammed b. Tâhir'i esir almasının kendi isteğinin dışında cereyan etmiş bir olay olduğunu bildirmişti.

Bu yılda Müsâvir es-Şârî, Horasân'da görevli bulunan Yahyâ b. Ca' fer'i öldürmüştü. Bunun üzerine Mesrûr el-Belhî onu takip etmiş ve arkasından da Ebû Ahmed el-Muvaffak b. el-Mütevekkil Mesrûr'un arkasından yürümüş, her ikisi kovaladıkları halde Müsâvir kaçıp ellerinden kurtulmuş onu yakalayamamışlardı.

Bu yıl içinde Cıllîkiyye'li İbn Mervân Kurtuba'dan kaçarak el-Haşn kalesine sığınmış, şehre hâkim olup orada kendisini korumaya almıştı. Endülüs emîri Muhammed üzerine yürüyerek üç ay kadar onu muhasara etmiş ve bir hayli sıkıştırmıştı. İşleri zorlaşan İbn Mervân, yanında bulunan savaş atlarını yemek zorunda kalmış ve nihayet emân dilemişti. Muhammed ona emân vermiş ve oradan Batalyûs şehrine gitmişti.

Yine bu yıl içinde Endülüs'te Tâkarunnâ halkı Esed b. el-Hâris b. Râfi' ile birlikte isyan etmişler, Endülüs emîri Muhammed'in ordusu üzerlerine yürümüş, onlarla çarpışmış ve nihayet tekrar itatlerini bildirmişlerdi.

Ebû Hâşim Dâvud b. Süleyman el-Ca'ferî, Kâdî el-Kudât Hasan b. Muhammed b. Abdülmelik b. Ebi'ş-Şevârib bu yıl içinde vefat etmişlerdi. İbn Ebi'ş-Şevârib Ramazan (Haziran) ayında vefat etmişti. Diğer taraftan Sahîh'in sahibi Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc en-Nîsâbûrî ve Musullu Abdülazîz b. Hayyân bu yıl vefat etmişlerdi. Abdülazîz b. Hayyân aynı zamanda büyük muhaddislerden idi. Aynı şekilde yine Musullu olan Hanefî fukahâsından en-Nazr b. el-Hasan bu yılda vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞ İKİNCİ (M. 875-876) YILI OLAYLARI

el-Muvaffak ile es-Saffâr Arasında Meydana Gelen Savaş

Bu yılın Muharrem (Ekim) ayında Ya'kûb es-Saffâr Fars bölgesinden Ahvâz'a yürüdü. Ya'kûb'un Ahvâz'a doğru yürüdüğünü haber alan el-Mu'temid, İsmail b. İshâk ve Bufrâc'ı üzerine göndermiş, bu arada daha evvel Ya'kûb'un Muhammed b. Tâhir b. el-Hüseyn'i yakaladığında Ahvâz hapishanesine kapattığı mahkûmlar da bırakılmışlardı. O ara İsmâil Ya'kûb'dan getirttiği bir mektupla geri gelmişti. Ebû Ahmed Bağdâd'da bir toplantı yaptı. Zenciler üzerine yürümek üzereyken Ya'kûb'un hareketini öğrenmiş ve seferini iptal etmişti. Ebû Ahmed Bağdâd'da tüccarları toplayıp onlara Ya'kûb'a Horasân, Cürcân, Taberistân, Rey ve Fars illerine ilâve olarak Bağdâd emniyet görevliliğinin de verildiğini açıkladı. Bu toplantıda Ya'kûb'un adamı olan Dirhem de yer almıştı. Ya'kûb, Dirhem'i yukarıda zikrettiğimiz vilâyetleri kendisine istemek üzere göndermişti. Ebû Ahmed, Dirhem'i kendisine verdiği bu iktâlar ve vilâyetlerle birlikte Ömer b. Sîmâ'yı da yanına katarak Yakûb'a gönderdi.

Bir müddet sonra Ya'kûb'un elçileri gelip şöyle dediler: «O yazacağı mektubun işe yaramıyacağına inanmakta, bundan dolayı bizzat kendisi halifenin kapısına gelmek istemektedir.» Bu haberden sonra Ya'kûb, Asker Mükrem'den hareket ederek yola koyulmuş, sonra Ebû's-Sâc da ona katılmıştı. Ya'kûb Ebû's-Sâc'a ikram etmiş, ona iyiliklerde bulunmuş ve kendisine yaklaştırmıştı.

el-Mu'temid Ya'kûb'un mektubunu haber alınca askerleriyle birlikte Sâmerrâ'dan çıkıp Bağdâd'a varmış ve oradan da ez-Za'ferâniyye'ye gidip konaklamıştı. Bu arada kardeşi el-Muvaffak'ı da Ya'kûb'u karşılamak üzere ileri gönderdi. Diğer taraftan Ya'kûb, Asker Mükrem'den hareketle Vâsıt'a gelip 23 Cemaziyelâhir (24 Mart 876) günü şehre girdi. el-Mu'temid de ez-Za'ferâniyye'den hareketle Kûmâoğulları koruluğuna geldi. Burada Mesrûr el-Belhî çıkmış olduğu seferden dönerken Halife el-Mu'temid

ile karşılaşmış ve ona hürmet ve iltifatlarda bulunmuştu. Ya'kûb sonra Vâsıt'tan hareketle Deyru'l-Akûl'a vardı, el-Mu'temid de kardeşi el-Muvaffak'ı Ya'kûb ile savaşmak üzere yola çıkardı. el-Muvaffak askerlerinin sağ kol komutanlığına Mûsâ b .Boğa'yı, sol kol komutanlığına da Mesrûr el-Belhî'yi tayin ederek kendisi de merkezde yer aldı.

Her iki ordu karşı karşıya geldiklerinde Ya'kûb'un sol kol kuvvetleri üzerine birden hücum ederek onları dağıtmış ve ileri gelen komutanlarından aralarında İbrâhim b. Sîmâ'nın da bulunduğu bir grup bu hamle esnasında öldürülmüştü. el-Muvaffak'ın bu yenilen kuvvetleri geri dönünce Ebû Ahmed el-Muvaffak derhal başındaki serpuşunu atmış ve: «Bana Haşimîoğulları delikanlısı derler!» demiş ve birden savaş meydanına atılmış, onunla birlikte bütün askerleri de Ya'kûb'un askerleri üzerine hücuma geçmişlerdi. Ya'kûb'un askerleri ayak diretmiş, şiddetli bir çarpışma başlamıştı. Bu çarpışma esnasında Ya'kûb'un adamlarından aralarında Hasan ed-Dirhemî'nin de bulunduğu bir grup tamamen öldürülmüş, Ya'kûb da boğazından ve ellerinden üç ok yarası almıştı. Savaş o günün ikindi vaktine kadar devam etti. O sırada birden ed-Deyrânî ve Muhammed b. Evs gibileri ile diğer ileri gelen kumandanlar Ebû Ahmed'in yanına gelip etrafında toplanmışlardı. Yine o anda Ya'kûb'un askerleri halife ile çarpışmakta olduklarını görünce savaştan bezmiş ve vazgeçmiş bir hale düşmüşlerdi. Ebû Ahmed el-Muvaffak ve yukarıda adı geçen bu yeni taze kuvvetler Ya'kûb'un adamları üzerine hücuma geçmiş, Ya'kûb her ne kadar çarpışma esnasında direnmiş ve yerini korumuşsa da adamları mağlûp olmuşlardı. Kendisi en yakın adamlarıyla savaşa devam etmiş ve tamamen etrafından dağıldıkları ana kadar çarpışıp durmuştu. Askerleri savaş alanını terketmeğe başlayınca el-Muvaffak'ın askerleri onları takibe koyulmuş ve ordugâhlarındaki on bin kadar at ve katıra el koymuş, ganimet olarak ele geçirmişlerdi. Ayrıca torbalar dolusu misk vs. gibi taşınması kolay bir çok eşyayı da almışlardı. Ya'kûb'un yenilip kaçması üzerine ordugâhında prangalara ve zincirlere vurulmuş bulunan Muhammed b. Tâhir de esaretten kurtulmuştu. el-Muvaffak, Muhammed b. Tâhir'i çeşitli hil'atlerle mükâfatlandırarak Bağdâd emniyet görevliliğine tayin etmişti.

Ya'kûb es-Seffâr bu mağlûbiyetinden sonra Huzistân'a doğru gidip Cündeysâbûr'da karargâh kurmuştu. O sırada Basralı Alevî ve Zencilerin lideri Ya'kûb'a bir mektup yazarak Bağdâd'a tekrar yürümesini teşvik etmiş ve kendisine yardım edeceğini vadetmişti. Ancak Ya'kûb kâtibine ona Kâfirûn sûresini yazmasını emretmiş: «**Ey kâfirler, ben sizin taptıklarınıza tapmam. Siz de benim ibadet ettiğime tapmayacaksınız...**», bu sûreyi mektup halinde yazarak Alevîlerin reisine göndermişti.

Bu savaş 11 Recep (10 Nisan) günü meydana gelmişti. Ya'kûb'un mağlûbiyetinden sonra el-Mu'temid, İbn Vâsıl'a bir mektup yazarak onu Fars

illerine tayin ettiğini bildirmişti. İbn Vâsıl da askerleriyle birlikte topladığı orduyu alıp Fars'a gitmiş ve buraya hâkimi olmuştu. Diğer taraftan hemen arkasından Ya'kûb es-Seffâr adamlarından İbn Azîz b. es-Sırrî'yi muazzam bir ordu ile Fars bölgesine göndermiş ve orayı tekrar hakimiyeti altına almıştı. Bu savaştan sonra Halife el-Mu'temid tekrar Sâmerrâ'ya geri dönmüştü.

Ebû Ahmed el-Muvaffak es-Saffâr'ı takip etmek üzere Vâsıt'a doğru yola koyulmuş ve bu takip harekâtı için askerlerine hazırlık emri vermiş, ancak bu arada hastalanınca Bağdâd'a geri dönmek zorunda kalmış, dönerken yanına Mesrûr el-Belhî'yi de almıştı. Ebû Ahmed el-Muvaffak Ebû's-Sâc'ın bütün köylerine ve iktâlarına, evlerine el koyarak hepsini Mesrûr el-Belhî'ye devretmişti. Bu arada Muhammed b. Tâhir de Bağdâd.a gelmişti.

Zencilerin Çıkardığı Karışıklıklar

Zenci kumandanı askerlerini el-Batîha ve Destemeysân'a doğru gönderdi. Mesrûr el-Belhî'nin Ya'kûb ile savaşmak üzere devlete bağlı kuvvetlerini buradan çekip de bölgenin boşalması üzerine Zenci komutanı askerî birliklerini talan yapmak, etrafı yağmalamak ve tahrip etmek için buralara sevketmişti. el-Batîha'nın halifenin askerlerinden boşaltıldığını haber alan Zenci lideri, kumandanlarından Süleyman b. Câmi'i bir grup adamıyla birlikte el-Hevânît'e, Süleyman b. Mûsâ'yı da Kâdisiye'ye göndermişti. Etrafta yağmalar yapıp çevreyi yıkıp yakan bu Zencileri durdurmak üzere İbn et-Türkî kumandasında otuz gemi asker Zencilerle savaşmak üzere yöneldiklerinde «Zencilerin reisi» denen herif, kumandanı Süleyman b. Mûsâ'ya emir göndererek İbn et-Türkî'yi nehri aşmaktan alıkoymasını istemişti. Süleyman b. Mûsâ, yolları kesmiş ve onlarla bir ay müddetle çarpışıp durmuş, nihayet onlardan kurtulmuştu. Bu arada adı geçen el-Bellâliyye gruplarından Süleyman b. Câmi'e bir bir gruplar gelip katılmış, o da diğer Zencilere yardım etmek üzere yüz elli kayık civarında adam göndermişti. Daha evvel de Mesrûr el-Belhî Vâsıt'dan ayrılıp el-Mu'temid'in yanına gitmeden evvel adamlarından bir grubu gemilerle birlikte Süleyman'ın üzerine göndermiş, ancak Süleyman onlara karşı galip gelip hezimete uğratmış ve yedi kadar gemilerini de alarak bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da esir almıştı.

Bâhililer, Süleyman'a aşılması güç ve sık ağaçlarla kaplı bir yerde saklanmasını tavsiye ettiler, zira oradan çıkmasını istemiyorlardı. Diğer taraftan halifenin askerlerinden de korkmakta idiler. Süleyman oradan harekete geçerek Tahsâ nehrinin doğu tarafında bulunan Mervân köyüne

konaklamıştı. Bâhilîlerin ileri gelenlerinden bir grubu da yanına toplamış ve yaptıklarını bir mektupla Alevî reisine bildirmişti. «Zenci Alevîlerin reisi» denen adam Süleyman'a yazdığı mektubunda yaptıklarını tasvip ediyor, onu takdir ediyor ve ayrıca yanında bulunan erzak ve buğday cinsinden ne varsa ona göndermesini istiyordu. Süleyman derhal bu emri yerine getirmişti. Bu arada Süleyman, Ağartmış ve Huşeys'in süvari ve yayalarla kayıklara ve gemilerek binerek üzerine geldiklerini ve onunla savaşmaya yöneldiklerini haber almış ve şiddetli bir korkuya tutulmuştu. Ağartmış'ın askerleri yaklaşıp da onları gördüğünde adamlarından bir grubu alıp yaya olarak Ağartmış'ın geldiği yerin arka tarafına geçmeğe çalıştı. Ağartmış da sür'atlice Süleyman'ın karargâhına doğru yoluna devam ediyordu. Süleyman karargâhta yerine vekil bıraktığı adamına, Ağartmış ve adamlarına karşı kesinlikle harekete geçmemelerini, davullarının seslerini işitinceye kadar kendilerini gizlemelerini, davul seslerini işitince yerlerinden çıkıp hücuma geçmelerini emretmişti.

Ağartmış onlara doğru ilerleyince Süleyman'ın adamları müthiş bir korkuya kapılıp dağılmaya başladılar. Ancak onlardan bir grup Ağartmış'a karşı koymuş ve karargâhlarına girmesini engellemeğe çalışmışlardı. Bu arada Süleyman, Ağartmış'ın askerlerinin arkasından çıkarak davullarını çalmağa başlamış, diğerleri de hücuma geçmişti. İki asker arasında kalan Ağartmış'ın adamları nehri geçmek üzere sulara daldılar ve Ağartmış mağlûp oldu. Bu arada Zencilerden bir grup Tahsâ'da gizlendikleri yerlerden çıkmış ve Ağartmış'ın adamlarını kılıçtan geçirmeğe başlamışlardı. Bu çarpışmalar sırasında Huşeys öldürülmüş, Ağartmış da hezimete uğramış ve geri çekilmişti. Zenciler Ağartmış'ın askerlerini kovalamış, onlardan arzu ettiklerini ele geçirmişler, hattâ gemilerine girerek içlerindeki her şeyi almışlardı. Ancak Ağartmış geriye döndüğünde gemileri kurtarabilmişti. Süleyman büyük bir zaferle ve bol ganimetlerle geriye dönmüş, durumu zenci reisine bildirmiş ve ona Huşeyş'in kesik başını göndermiş, o da bu kesik başı o sıralarda Ahvâz dolaylarında bulunan Ali b. Ebân'a iletmişti..Bu arada Süleyman yine bir askerî birliğini göndermiş, bu askerî birlik on bir kadar gemiye karşı zafer elde etmiş ve adamları gemilerin sahiplerini öldürmüşlerdi.

Zencilerin Uğradığı Büyük Bir Mağlûbiyet

Bu yıl içinde Zenciler Ahmed b. Leyseveyh'e karşı giriştikleri bir çarpışmada mağlûp olmuşlardı. Mesrûr el-Belhî, Ahmed b. Leyseveyh'i Ahvâz ve çevresine göndermiş, o da Sûs şehrinde konaklamıştı. Diğer taraftan Ya'kûb es-Saffâr, Muhammed b. Ubeydullah b. Hezârmerd et-Türkiyi Ahvâz dolaylarına göndermişti. Muhammed b. Ubeydullah et-Türkî,

Zenci kumandanına bir mektup yazarak onu yanına almağa ve kendisiyle birlik olmağa çağırmış ve kendisine Ahvâz dolaylarını vereceğini söyleyerek onu tamaha düşürmüştü.

Muhammed b. Ubeydullah b. Hezârmerd et-Türkî uzun müddetten beri bu zenci lideriyle mektuplaşıp duruyordu. O bir taraftan Ya'kûb es-Saffâr'ı, bir taraftan da zenci liderini idare edip Ahvâz dolaylarını hâkimiyeti altına almağa çalışıyordu. Zenci lideri de ona bir mektup yazarak isteğini kabul etmiş ve buraların Ali b. Ebân'a teslim edilmesini istemişti. Zenci bu mektubunda Ali b. Ebân'dan sonra da Muhammed b. Ubeydullah'ın vekilliğini tasdik ediyordu. Muhammed bunu kabul edince Ali b. Ebân ona kalabalık bir ordu göndermişti. Muhammed b. Ubeydullah da ona yardım etmiş ve hep birlikte Sûs şehri tarafına yönelmişlerdi. Ancak Ahmed b. Leyseveyh onların Sûs şehrine girmesine mani olmuş, onlarla giriştiği çarpışmalarda bir çok adamları öldürülmüş ve bir grubu esir almıştı.

Ahmed oradan ayrılıp Sâbûr'a gitmiş, Al ib. Ebân da Ahvâz'dan ayrılarak Ahmed b. Leyseveyh'e karşı Muhammed b. Ubeydullah'a yardım etmeğe gelmişti. Muhammed b. Ubeydullah da Ali b. Ebân'ı Türklerden ve diğer ayak takımından topladığı kalabalık bir ordu ile karşılamış ve Muhammed Tüster'e girmişti. Ahmed b. Leyseveyh, Ali b. Ebân ile Muhammed b. Ubeydullah'ın onunla çarpışmak üzere yardımlaştıklarını haber alınca derhal askerleriyle birlikte Cündey-Sâbûr'dan ayrılarak Sûs'a doğru hareket etmişti.

Muhammed b. Ubeydullah, Cuma günü Tüster minberinde zencilerin lideri adına hutbe okuyacağına dair Ali b. Ebân'a söz vermişti. Cuma günü olunca Muhammed b. Ubeydullah hutbeyi el-Mu'temid ve es-Saffâr adına okumuştu. Ali b. Ebân bunu haber alınca derhal Ahvâz'dan geriye çekilmiş ve oralarda bulunan bir nehir üzerindeki bir köprüyü de atlılar ona yetişmesin diye yıkıp kaçmıştı. Ali b. Ebân'ın adamları Asker Mukrem'e varıp burayı yağmalamışlardı. Asker Mükrem o sıralarda «Zenci lideri» denen herifin hâkimiyeti altında idi. Ali'nin askerleri burayı tahrip ettikten sonra Ahvâz'a varmışlardı.

Ahmed b. Leyseveyh Tüster'e doğru yönelince Muhammed b. Ubeydullah ve yanındakilerle birlikte savaşa girişmiş ve Muhammed b. Ubeydullah bu savaşta hezimete uğramış, Ahmed b. Leyseveyh de Tüster'e girmişti. Bu arada Ali b. Ebân, Ahmed b. Leyseveyh'in üzerine geldiğini haber almış ve onunla savaşmak üzere yola koyulmuştu. Her iki ordu karşı karşıya gelip şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Savaş esnasında Ali b. Ebân'ın yanında bulunan bazı bedeviler, Ahmed b. Leyseveyh'den emân dilemişlerdi. Ali b. Ebân'ın diğer askerleri de bu arada büyük bir mağlû-

biyete uğramıştı. Buna rağmen o yanında bulunan bir grup ile savaşmağa devam ediyor ve aralarındaki çarpışmalar gittikçe şiddetleniyordu. Ali b. Ebân, bir ara atından inerek yaya olarak savaşmağa başlamıştı. Bu arada Ahmed'in bazı askerleri onu tanımış ve askeri üzerine saldırtıp hedef gösterince Ali birden kaçmağa başlamış ve Mesrakân suyuna kendini atmıştı. Adamlarından bazıları hemen ona getirdikleri bir kayığa binmiş ve yaralı olarak kurtulmuştu. Bu çarpışmalar sırasında Ali b. Ebân'ın ileri gelen şahsiyetlerinden kahraman askerler öldürülmüştü.

Ahmed b. Abdullah el-Hucustânî'ye Dair

Ahmed b. Abdullah el-Hucustânî, Herât dağlarından ve Bâdgis'e bağlı Hucustanlı bir kimse idi. Muhammed b. Tâhir'in adamlarından olup yukarıda zikrettiğimiz gibi Ya'kûb b. Leys'in Nîsâbûr'u istilâ etmesi üzerine Ya'kûb'a ve kardeşi Ali b. Leys'e bağlanmıştı. Ayrıca Şerkuboğullarından olan ve isimleri İbrâhim, Ebû Hafs Ya'mer ve Ebû Talhâ Mansûr adında üç şahıs vardı. Bunların en yaşlısı İbrâhim olup, Ya'kûb b. Leys'in Cürcân'da Hasan b. Zeyd ile aralarında meydana gelen çatışma sırasında Ya'kûb'un eline geçmişti. Ya'kûb ona son derece yakınlık gösterdi. Bir gün Nîsâbûr'da yanına varmıştı ve o gün şiddetli bir soğuk vardı. Ya'kûb omuzlarında taşıdığı bir samur kürkü İbrâhim'e hil'at olarak vermiş, ancak Ahmed b. Abdullah el-Hucustânî, İbrâhim'i kıskanarak ona şöyle demişti: «Ya'kûb seni öldürmek istiyor; çünkü o adamlarından öldürmek istediklerine mutlaka bir hil'at veriyor.»

İbrâhim bu duruma son derece kederlenmiş ve el-Hucustânî'ye: «Peki kurtuluşun bir yolu yok mudur?» diye sorunca el-Hucustânî ona: «Bunun yolu hep birlikte kardeşin Ya'mer'in yanına kaçıp gitmemizdir. Onun için de korkuyorum.» O sıralarda Ya'mer, Belh'te Ebû Dâvud en-Nâhcûzî'yi yanında bulunan beş bin kişilik bir kuvvetle muhasara altına almıştı. İbrâhim ile el-Hucustânî o gece kaçmayı kararlaştırmışlardı. İbrâhim ondan evvel kararlaştırılan yere varmış, onu bir saat kadar beklemiş, gelemeyince Serahs'a doğru yola koyulmuştu. Ancak bu arada el-Hucustânî Ya'kûb'a giderek İbrâhim'in kaçtığını haber vermişti. Ya'kûb da hemen İbrâhim'i yakalayacak adamları göndermiş onu Serahs'ta yakalayıp öldürmüşlerdi. Bundan sonra Ya'kûb el-Hucustânî'yi kendisine daha yakın tutmuş ve ona iltifatta bulunmuştu.

Ya'kûb Sicistân'a geri dönmeyi arzu ettiğinde Nîsâbûr'da Azîz b. es-Sirrî'yi vekil bırakıp Herât'a da kardeşi Amr b. Leys'i vali tayin etmişti. Amr b. Leys, Herât'ta Tâhir b. Hafs el-Badgîsî'yi vekil tayin etmiş, Ya'kûb da 261 yılında Sicistân'a doğru yola koyulmuştu. el-Hucustânî bu

arada ortalığı karıştırmayı, hevâ ve hevesinin kendisini sürüklediği bir muhalefet ortaya koymayı düşünmüştü. Bunun için Ali b. Leys'e şöyle demişti: «Senin iki kardeşin Horasân'ı kendi aralarında taksim ettiler, orada işlerini yürütecek bir kimsen de yoktur. Beni Horasân'a gönder, oradaki işlerini ben yürüteyim.» Bunun için Ali b. Leys bu hususta ağabeysi Ya'kûb'dan izin istemiş, Ya'kûb da ona müsaade etmişti. Ahmed b. Abdullah el-Hucustânî ayrılmak üzere Ya'kûb'un yanına varıp onunla vedalaştığında Ya'kûb ona son derece iyi davranmış ve hil'atler vermişti. Ya'kûb onu uğurlayıp da geri döndükten sonra şöyle demişti: «Bunun ensesi bir âsi ensesine benziyor ve onun bu itaati bizim emrimize son itaatidir.» Ahmed b. Abdullah onlardan ayrılınca yüz kadar adamı yanına alıp Nisâbûr'a bağlı Buşt kasabasına doğru gitmiş, şehre girerek buranın valisiyle çarpışmalara girişip onu şehirden çıkarmış ve haracına el koymuştu. Sonra oradan ayrılıp Kûmis'e gitmiş ve Bistâm'da şiddetli bir katliama girişmişti. Nihayet 261 yılında Bistâm'a hâkim olmuştu.

Ahmed b. Abdullah oradan Nîsâbûr'a doğru gitmiş, o sırada Nîsâbûr'da bulunan Aziz b. es-Sırrî şehri terkederek kaçmış, Ahmed de onun her türlü mal ve mülküne el koyduğu gibi Nîsâbûr'u işgal edip halkı Tâhirîlere itaata davet etmişti. Onun Tâhirîlere davete başlaması 262 yılı başlarında idi. Hemen ilk olarak Râfi' b. Herseme'ye mektup yazıp onu yanına çağırmış, Râfî' de hemen gelivermişti. Râfî' b. Herseme, Ahmed b. Abdullah'ın yanına varınca onu ordu komutanlığına tayin etmişti. Diğer taraftan el-Hucustânî Ya'mer b. Şerkub'a mektup yazarak onu yanına çağırmış ve kendisine birlikte bu çevrenin şehirlerine hâkim olmayı teklif etmişti. O sıralarda Belh şehrini muhasara etmekte olan Ya'mer b. Şerkub ona aslâ güvenmemiş, ağabeysi İbrâhim'e yaptığından dolayı güven duymamıştı. Bu arada Ya'mer b. Şerkub Her'at'a doğru yürümüş, Tahir b. Hafs ile çarpışmalara girişerek onu öldürmüş ve Tâhirîlerin bu civardaki illerini işgal etmişti. Bunun üzerine Ahmed b. el-Hucustânî Ya'mer' le savaşmak üzere harekete geçmiş ve aralarında ufak-tefek çarpışmalar meydana gelmişti.

Ebû Talha b. Şerkub, gayet tatlı bir genç idi. Ya'mer'in kumandanlarından biri olan Abdullah b. Bilâl de Ebû Talha'ya karşı bir yakınlık beslemekte idi. Bu arzusuna nail olmak için de el-Hucustânî'ye bir mektup yazıp Ya'mer ve kumandanların falan günde ziyafete davet edeceğini bildirmiş, o günde ve o ziyafet saatinde onlara hücum etmesini isteyip kendilerine yardım edeceğini vaadetmiş ve başarıyla ulaştıkları takdirde Ebû Talha'yı kendisine teslim etmesini şart koşmuştu. Ahmed b. Abdullah onun bu isteğini kabul etmiş, Abdullah b. Bilâl de bir ziyafet tertipleyerek Ya'mer ve kumandanlarını bu ziyafete çağırmıştı. Ahmed el-Hucustânî kararlaştırıldığı gibi üzerlerine hücum ederek Ya'mer'i yakalamış,

Nisâbûr'daki adamına göndererek onu öldürtmüştü. Durumu öğrenen Ya'mer'in adamlarından bir grup Ebû Talha'nın etrafında birikerek Abdullah b. Bilâl ile çarpışmalara girişmiş ve onu öldürüp Nîsâbûr'a doğru yola koyulmuşlardı. O sırada da Muhammed b. Tâhir'in kardeşi Hüseyn b. Tâhir Nisâbûr'da bulunuyordu, İsfahân'dan oraya gelmiş idi. Hüseyn b. Tâhir'in Nîsâbûr'a gelmesinin sebebi ,Ahmed b. Abdullah el-Hucustânî'nin Tâhirîler adına hutbe okuyacağını ilân etmesine kanmasıydı. Ancak el-Hucustânî Tâhirîler adına hutbe okumayınca Ebû Talha onlar adına hutbe okumuş ve Nîsâbûr'da ikamet etmişti. Bu durumları öğrenen el-Hucustânî 12 bin kişilik bir yardımcı kuvvetle Herât'tan Nîsâbûr'a gelip şehrin dışında üç merhalelik bir mesafe uzaklıkta karargâh kurmuş ve kardeşi Abbâs'ı şehre göndermiş, Ebû Talha ona karşı çıkarak savaşa tutuşmuşlar, bu savaşta Abbâs öldürülmüş ve adamları da hezimete uğramıştı.

Ahmed b. Abdullah el-Hucustânî bu yenilgiyi haber alınca Herât'a geri dönmüş, ancak kardeşi hakkında da hiç bir bilgi edinememişti. Kardeşinden bir haber getirene bir hayli mükâfat vermeyi taahhüt etmiş, ancak Râfi' b. Herseme hariç hiç kimse buna yanaşmamıştı. Sonra Râfi' b. Herseme, Ebû Talha'dan eman dilemiş ve ona sığınmıştı. Ebû Talha Râfî'e emân vermiş, onu kendisine yaklaştırıp güven duymuştu. Râfi' b. Herseme, Abbâs'ın öldürüldüğü haberini iyice tahkik edip öğrenmiş ve durumu Ahmed b. Abdullah'a bildirmişti. Bu arada Ebû Talha, Râfi' b. Herseme'yi Beyhak ve Büst'e göndererek oranın haracını toplayıp getirmesini istemiş ve yanına da iki kumandan katmıştı. Râfi' bu iki şehrin haracını toplamış ve bu iki kumandanı yakalatıp kendisi de el-Hucustânî'ye doğru yola koyularak Havâf köylerinden bir köye varıp orada konaklamıştı. Bu köyde Halyâ b. Yahyâ el-Haricî bulunuyordu, Râfi' ondan biraz uzak bir yerde konaklamıştı.

Râfi'in yaptıklarını haber alan Ebû Talha hemen onu yakalamak üzere yola koyulmuş ve bu köye gelip geceleyin Rafi' b. Herseme'ye saldırdığını zannederek Halyâ b. Yahyâ el-Haricî ve adamlarına hücum etmiş, durumu öğrenen Râfi' ise sağ salim oradan kaçıp kurtulmuştu. Ebû Talha Halyâ b. Yahyâ'ya karşı giriştiği bu şiddetli savaşın bir hayli devam etmesinden sonra onun Râfi' olmadığını öğrenmiş ve savaşı durdurup Halyâ'ya ve adamlarına pek çok ihsanda bulunmuştu. Bu olaylardan sonra Ebû Talha Cürcân'a bir ordu sevketmişti. O sıralarda Cürcân'da Sabit b. Hasan b. Zeyd ve yanında bulunan Deylemiler vardı. Ebû Talha'nın ordusunun başında İshâk eş-Şârî bulunuyordu. Cürcân'da Deylemilerle giriştikleri savaşta çok kimseyi katletmişler ve onları Cürcân'dan dışarı atmışlardı. Bu olay 263 yılı receb (877 mart-nisan) ayında meydana gelmişti.

İshâk sonra isyan eden Ebû Talha üzerine yürümüş, ancak Ebû Talha bir sürü eğlencelere ve avlara dalınca İshâk ona hücum edip adamla-

rından bir hayli kimseyi öldürmüş. Ebû Talha da kaçıp Nîsâbûr'a doğru yönelmişti. Ancak Nîsâbûr halkı onu korkak ve zayıf bulup şehirden dışarı çıkarmışlar, o da şehrin bir fersah uzaklığında karargâh kurmuş, etrafına topladığı adamlarla onlarla çarpışmalara girişmişti. Bu arada Ebû Talha Nîsâbûr halkı tarafından İshâk'a yazılmış bir mektup uydurup bu mektupta Nîsâbûrluların İshâk'ı davet ettiklerini ve ona Ebû Talha'ya karşı yardım edeceklerini vaat ettiklerini yazmış, İshâk da mektuba aldanmıştı. Diğer taraftan yine Ebû Talha, İshâk'ın ağzından Nîsâbûr halkına yazılmış uydurma bir mektup göndermişti, bu mektupta da İshâk Nîsâbûrlulara Ebû Talha'ya karşı yardım edeceğini vaadediyordu. İshâk bu yardımlar için yolları tutmalarını, kendisi gelinceye kadar şehre pek yaklaşmamalarını tavsiye etmişti. Nîsâbûrlular da bu uydurma mektuba aldanarak mektubun gerçekten İshâk tarafından yazıldığını zannetmiş, bu emir ve tavsiyelere uymuşlardı.

İshâk sür'atle Nîsâbûr'a doğru yola koyulmuş, şehre yaklaştığında Ebû Talha kendisini karşılayıp aniden üzerine hücum ederek gafil avlamış ve yaralamıştı. Ebû Talha İshâk'ı atından düşürüp orada bulunan bir kuyuya atmış ve İshâk'tan bir daha haber alınamamıştı. Bunun üzerine adamları da dağılıp gitmiş, bu arada bir kısmı Nîsâbûr'a varmışlardı. Ebû Talha bunları da Nîsâbûr'da sıkıştırınca el-Hucustânî'ye mektup yazıp Herât'tan kendilerine yardım göndermesini istemişlerdi. el-Hucustânî iki gün, iki gecelik bir yolu sürekli olarak kat'ederek geceleyin Nîsâbûr'a varmış, şehrin kapılarını ona açmışlar, o da ancak böylelikle Nîsâbur'a girmişti. Bunu duyan Ebû Talha oradan ayrılıp Hasan b. Zeyd'in yanına varmış, Hasan asker yardımında bulununca da Nîsâbûr'a geri dönmüştü. Ancak her hangi bir netice ve zafer elde edemeyen Ebû Talha ayrılıp Belh'e gitmiş, Ebû Dâvud en-Nâhcûzî'yi muhasara altına almıştı. Bu muhasara sırasında Ebû Talha'nın etrafında bir hayli adam birikmişti. Bu olay bir rivayete göre 265, diğer bir rivayete göre ise 266 yılında meydana gelmişti.

el-Hucustânî, Ebû Talha'ya yardım etmesinden dolayı Hasan b. Zeyd ile savaşmak üzere yola koyulmuştu. Hasan b. Zeyd Cürcân halkından yardım isteyince kendisine yardımcı olmuşlar, bunun üzerine el-Hucustânî de Cürcânlılarla savaşa tutuşarak onları mağlûp etmiş, üzerlerine akınlar yapıp onlardan dört milyon dirhem haraç almıştı. Bu olay da 265 yılı ramazan (879 nisan-mayıs) ayında meydana gelmişti.

Tarihçilerin ittifakla belirttiklerine göre Ya'kûb b. Leys 265 (878-879) yılında vefat etmişti. Vefatından önce yerine kardeşi Amr b. Leys'i tayin etmiş bulunuyordu. Bu arada Amr Sicistân'a geri dönüp Herât'a gitmeyi arzu etmişti. el-Hucustânî de Cürcân'dan Nîsâbûr'a gelmiş bulunuyordu. Amr b. Leys kendisine karşı çıkarak savaşa tutuşmuşlar, ancak bu savaş-

ta Amr yenilip Herât'a geri dönmüş, Ahmet de Nisâbûr'da ikamet etmişti. Bu sırada Nîsâbûr'da «Keykân» adıyle bilinen Yahyâ b. Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî ve gönüllüer ile fukahâdan bir grup bulunuyor ve sultanın tayiniyle emîr olmuş olan Amr b. Leys'e yakınlık duyuyorlardı. Bu durumu gören el-Hucustânî, aralarında bir fitne çıkarıp onları birbirleriyle meşgul etmeyi düşünmüş ve Iraklıların görüşü ile amel eden bu fakîhlerden bir grubu yanına çağırıp onlara ihsanlarda bulunmuş, kendisine yakın tutmuştu. Bunun üzerine bu fakîhler Keykân'a karşı cephe alıp onu terketmişlerdi.

Keykân Medînelilerin mezhebi ile amel etmekte olup onların şerletinden uzak duruyordu. Bundan sonra el-Hucustanî Herât'a giderek orada 267 (880-881) yılında Amr b. Leys'i muhasara altına almış, ancak ona karşı bir zafer elde edememişti. Bunun üzerine Herât'tan ayrılan el-Hucustânî yolda «Remilsey» denilen yeri muhasara altına almış, ancak bir netice elde edememişti. Bunun üzerine bir hile yoluna sapıp evi şehir surına yakın bir yerde bulunan bir dokumacı ile anlaşmıştı. Buna göre askerleri şehir dışındaki karargâhlarından açacakları bir kanal ile bu dokumacının evine çıkacaklar ve bu şekilde şehre girmiş olacaklardı. Ancak bu arada el-Hucustânî'nin askerlerinden ikisi şehir halkından emân dileyip içeri girmiş ve bu dokumacının yaptıklarını anlatmışlardı. Bunun üzerine adam yakalanmış, evi tahrip edilmiş ve böylelikle el-Hucustânî'nin yapmayı düşündüğü plan da suya düşmüştü.

Bu sırada el-Hucustânî'nin Nîsâbûr'da vekil olarak bıraktığı kişi şehir halkına son derece kötü davranmağa başlamış, etraftaki ayak takımı ile ve kötü insanlarla ilişki kurarak kuvvetlenmesine sebep olmuştu. Bunun üzerine halk Keykân'ın etrafında birleşip bu vekile karşı isyan etmişlerdi. Amr b. Leys de askerleriyle onlara yardım etmiş, el-Hucustânî' nin vekilini yakalamışlardı. Böylelikle Amr'ın adamları da Nîsâbûr'da ikamet etmişti. Durumu öğrenen Ahmed b. Abdullah el-Hucustânî derhal Nîsâbûr'a doğru yola koyulmuş, bunun üzerine de Keykân ve diğerleri şehirden çıkıp gitmek istemişlerdi. Ancak Ahmed el-Hucustânî'nin adamları onların gitmelerine engel olmuşlar, bu arada onlardan bir grup öldürülmüş, Keykân kaybolmuş, bir süre bulunamamış, daha sonra da ölü olarak ele geçmişti. Saklanmak üzere bir duvar inşa edip arkasına gizlenmiş ve orada ölmüştü.

Ahmed el-Hucustânî 267 yılının tamamını Nîsâbûr'da geçirmişti. Diğer taraftan Amr b. Leys, Ebû Talha'ya bir mektup yazarak onu Herât'a davet etmişti. O sıralarda Belh'i muhasara etmekte olan Ebû Talha Herât'a Amr'in yanına gelmiş, Amr ona izzet ve ikramda bulunup büyük miktarda mallar vermiş, ayrıca bir çok vaatlerde bulunarak onu Horasân'da bırakıp kendisi Sicistân'a varmıştı. Diğer taraftan Ahmed el-Hucustânî de

Serahs'a gitmişti. Serahs'ta Amr b. Leys'in valisi hüküm sürüyordu. Ahmed el-Hucustânî Serahs'a varınca Ebû Talha üzerine yürümüş, onunla çarpışmış, ancak hezimete uğrayıp gerisin geriye kaçmıştı. Ahmed el-Hucustânî de onu kovalayarak «Hulm» denilen yerde yetişmiş, tekrar çarpışmalara girişip onu mağlûp etmişti. Ebû Talha Sicistân'a doğru çekip gidince el-Hucustânî de Toharistân'da ikamet etmişti.

Bu arada «Nâsrâr Abbâs el-Kattân» adında birisi Ebû Talha'ya gelmiş ve oradan Nîsâbûr'a doğru gitmişti. Şehir halkı kendisine yardım edince el-Hucustânî'nin annesini ve yanında bulunan her şeyini ele geçirmişlerdi. Abbâs el-Kattân Nîsâbûr'da ikamet edince Ebû Talha da gelip ona katılmak istemiş, ancak Nîsâbûr halkı şehre girmesine izin vermemişlerdi. O sıralarda Toharistân'ın «Taykân» denilen mevkiinde ikamet etmekte olan el-Hucustânî haberi almış ve sür'atle Nîsâbûr'a doğru yola koyulmuştu.

Tâhirîler el-Hucustânî'den ümitlerini kesmişlerdi. O sırada Ahmed b. Muhammed b. Tâhir de Harezm valisi idi. Ahmed b. Muhammed b. Tâhir adamlarından Ebû'l-Abbâs «en-Nevfelî» adında birisini beş bin adamla birlikte Ahmed el-Hucustânî'nin üzerine göndermiş ve onu Nisâbûr'dan çıkarmayı arzu etmişti. Bunu haber alan Ahmed, aralarında meydana gelecek çarpışmalarda kan dökülmesini önlemek için en-Nevfelî'ye elçiler göndermişti. en-Nevfelî bu elçilerin tutulup dövülmelerini ve sakallarının kesilmesini emretmiş ve hattâ öldürülmelerini istemişti. Onlar bu şekilde cellatları ve berberleri çağırmakla meşgul iken birden Ahmed' in ordusunun üzerlerine geldiğini haber alıp telâşa kapılmışlar, bu arada kendi halleriyle uğraşırken elçileri unutmuşlar, elçiler hemen kaçıp Ahmed'in yanına varmış ve ona başlarına gelenleri bildirmişlerdi. Birden Ahmed el-Hucustânî adamlarını toplayarak tek bir yumruk halinde en-Nevfelî'nin üzerine hücum etmiş, onları darmadağın ederek onlardan çok kimseyi öldürmüş ve en-Nevfelî'yi yakalayıp Ahmed'in huzuruna getirmişti. Ahmed el-Hucustânî, Ebû'l-Abbâs en-Nevfelî'ye şöyle demişti: «Biliyorsun ki elçiye zeval yoktur. Onlar küffâr ülkesine gönderilirler ve onlara aslâ kimse taarruz etmez. Peki sen elçilerime bu şekilde davranılmasını emrettiğinde hiç utanmadın mı?» En-Nevfelî: «Hata ettim.» şeklinde cevap verince el-Hucustânî de: «Sen hatâ ettin, ama ben senin hakkında vereceğim hükümde isabet edeceğim'» demiş, sonra öldürülmesini emretmişti.

Bu arada Ahmed el-Hucustânî İbrâhim b. Muhammed b. Talha'nın Merv'de iki yıl içinde on beş defa haraç topladığı haberini almıştı. Hemen bir gün bir gece müddetle yol yürüyüp Ebîverd'e varmış ve onu geceleyin yattığı yatağından tutup yakalamıştı. el-Hucustânî Merv'de ikamet ederek haracını toplamış ve şehrin yönetimini Mûsâ el-Belhî'ye bırakıp

gitmişti. Daha sonra Hüseyn b. Tâhir, Merv'e gelerek halkına karşı son derece iyi davranmış ve yirmi milyon dirhem haraç toplamıştı.

Ahmed b. Abdullah el-Hucustânî'nin Öldürülmesi

el-Hucustânî Toharistân'da bulunduğu bir sırada aniden annesinin yakalandığını haber almış ve hemen sür'atle harekete geçmişti. Herât'a yaklaştığı bir sırada Ebû Talha'nın Yenâl Dehhazâr adıyla bilinen bir kölesi emân dileyerek el-Hucustânî'ye gelmiş, ancak Yenâl, el-Hucustânî' nin yanına varmadan önce el-Hucustânî onun haberini almıştı. el-Hucustânî'nin hazinelerini korumakla görevli Râmcûr adında bir kölesi vardı. Ona şakayla şöyle demişti: «Bildiğin gibi efendiniz Yenâl dehhazâr, benden eman dilemiş bulunmaktadır. Haydi bir düşün bakalım ona ne kadar bir iyilikte bulunacaksın?» Râmcûr bu sözlerinden dolayı el-Hucustânî' ye karşı kin beslemeğe başlamış ve Yenâl dehhazâr'ı kendisine yakınlaştırıp onu azledeceğinden ve hatta öldürmek için fırsat kollayacağından korkmağa başlamıştı.

Ahmed'in «Kutluğ» adında bir kölesi olup şarabını hazırlardı. Bir gün ona şarap sunmuş, ancak şarap bardağında bir şeyler görünce bir gözünün çıkarılmasını emretmişti. Bunun üzerine Kutluğ ile Râmcûr, el-Hucustânî'yi öldürme konusunda anlaştılar. el-Hucustânî bir gün Tâykân'a vardığı bir sırada Nisâbûr'da bir hayli içki içmiş ve sarhoş olup uyuyuvermişti. Uyuduktan sonra etrafındaki adamları dağılıp gitmiş, Râmcûr ile Kutluğ da onu uyurken öldürmüşlerdi. Ahmed b. Abdullah el-Hucustânî 268 yılı Şevvâl (882 Nisan-Mayıs) ayında öldürülmüştü. Öldürdükten sonra Râmcûr parmağındaki yüzüğünü alıp ahıra göndermiş ve emîrin bir kısım atlarını hazırlamalarını emretmişti. Ahırdakiler derhal bir kısım atları eğerlemiş, o sırada Cürcân'da bulunan Ebû Talha'ya bu haberi iletmek üzere bir kaç kişi göndermiş ve Ebû Talha'nın gelmesini istemişti. Râmcûr da Ahmed el-Hucustânî'nin bulunduğu odanın kapısını kapatmış ve kendisi bir yerde gizlenmişti.

Ertesi gün ileri gelen kumandanları Ahmed'in kapısına vardıklarında oda kapısının kapalı olduğunu görmüşler, bir müddet bekledikleri halde kapı açılmayınca durumdan şüphelenmiş, kapıyı açıp içeriye girdiklerinde onu öldürülmüş olarak bulmuşlardı. Durumu araştırıp sorunca ahırdaki görevliler Râmcûr'un kendilerine bir yüzük gönderdiğini ve atların hazırlanmasını emrettiğini anlatınca Râmcûr'u aramağa başlamışlar, ancak o sırada bulamamışlar, bir müddet sonra ele geçirmişlerdi.

Râmcûr şöyle yakalanmıştı: Râmcûr'un gizlendiği evin çocuklarından birisi onlara saklı olduğu yeri haber vermişti. Bu çocuk bir gün bir

yerden ateş istemeğe gelmiş, kendisine: «Bu sıcak günde ateşi ne yapacaksınız?» diye sormuşlar, çocuk da: «Komutana yemek pişireceğiz.» diye cevap verince: «Komutan dediğin kim?» diye sormuşlar, çocuğun: «Râmcûr.» şeklinde cevap vermesi üzerine de hemen durumu kumandanlardan bazılarına iletmişler, Râmcûr'u yakalatmış ve öldürmüşlerdi.

Ahmed el-Hucustânî'nin öldürülmesinden sonra adamları bir araya toplamış ve ileride 268 yılı olaylarını aktarırken zikredeceğimiz gibi Râfi' b. Herseme'yi emîr tayin etmeyi kararlaştırmışlardı.

Anlatıldığına göre Ahmed b. Abdullah el-Hucustânî, Tâykân'dan geri döndüğü gün, annesinin öldürüldüğünü haber aldığı anda evinin avlusunda bir hayli uzun bir mızrak dikmiş ve şöyle demişti: «Nîsâbûr halkının şu mızrak tamamen kayboluncaya kadar bu avluyu incilerle doldurması gerekir.» Halk bir hayli korkuya kapılmış, ileri gelenlerden ve tüccardan bir çok kimse gizlenmiş ve dua etmeğe başlamışlardı. Ayrıca şehrin ileri gelen takvâ sahibi ve zâhit kimselerden birisi olan Ebû Hafs'ın müritlerinden Ebû Osman ve benzeri kimselere giderek bu belâdan kurtulmaları için Cenab-ı Allah'a dua etmelerini rica etmişlerdi. Gerçekten bu takvâ ehli kimseler o gece hep dua etmişler ve Cenâb-ı Allah rahmetiyle dualarını kabul etmiş, el-Hucustânî de o gecede öldürülünce Allah Nîsâbûr halkını bu belâdan kurtarmıştı.

Ahmed son derece cömert, cesur ve başkalarına karşı gayet iyi davranan, emîr olmazsan önceki arkadaşlarına emîrliği sırasında bir hayli iyiliklerde bulunmuş ve onlara çok çok bağış yapmış birisi idi. Emîr olduktan sonra arkadaşlarına karşı olan tavrı hiç değişmemişti, son derece mütevazi ve edepli davranmakta idi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Ali b. Muhammed b. Ebi'ş-Şevârib kadılık makamına getirildi. Hüseyn b. Tâhir b. Abdullah b. Tâhir, bu yılın safer (875 kasım) ayında el-Cebel bölgesine yürüdü.

Rey valisi es-Salânnî de bu yılda vefat etti ve yerine Rey valiliğine Keygalağ (Kayıglıg) tayin edildi.

Bu yıl içinde tabib b. Zeydeveyh'in malları yağmalandı, Sâlih b. Ali b. Ya'kûb b. el-Mansûr vefat etti ve İsmâil b. İshâk da Bağdâd'ın doğu kesiminin kadılığına getirildi. İşte bu şekilde İsmâil b. İshâk Bağdâd'ın her iki tarafının kadılığını üstlenmiş oluyordu.

Bu yıl içinde Ebû Ahmed el-Muvaffak ile Mısır'ın genel emîri olan Ahmed b. Tulun arasında bir zıtlaşma meydana geldi ve aralarında na-

hoş durumlar cereyan etti. Ebû Ahmed el-Muvaffak Mısır'ı idare etmek üzere vali olmak isteyen birisini aramış, fakat hiç kimse böyle bir göreve talip olmamıştı; çünkü Ahmed b. Tulun Irak'taki kumandanlara ve üst düzeydeki makam sahiplerine sürekli olarak hediyeler gönderir ve hizmet arzederdi. Ahmed el-Muvaffak İbn Tulun'a mektup yazarak onu azletmekle tehdit etmiş. İbn Tulun da ona gönderdiği cevabî mektupta bir hayli ağır sözler sarfetmiş ve hakaretlerde bulunmuştu. Bunun üzerine Ebû Ahmed el-Muvaffak, Mûsâ b. Boğa'yı kalabalık bir ordu ile Mısır'a doğru göndermiş, Mûsâ b. Boğa da Rakka'ya gelip orada konaklamıştı. Ahmed b. Tulun, Mûsâ b. Boğa'nın üzerine geldiğini haber alınca bütün Mısır diyarındaki kaleleri iyice tahkim etmişti. Mûsâ b. Boğa da Rakka'da on ay kadar kalmış, elindeki malların ve erzakın azlığından daha da ileriye gitme imkânı bulamamıştı. Bu arada askerleri ondan maaşlarının verilmesini istemişler, maaş ödeme imkânı olmadığını görünce de ona ve veziri Abdullah b. Süleyman'a karşı isyan etmişlerdi. Mûsâ b. Boğa bu arada gizlenmiş ve Irak'a dönmek zorunda kalmıştı. Bu şekilde de Ahmed b. Tulun, Allah'ın yardımıyla Mûsâ b. Boğa'nın şerrinden kurtulunca bir hayli mal tasadduk etmişti.

Kendi vilâyeti dahilinde olan es-Sîbbîn'e giderken Bedevî Araplar tarafından öldürülen Muhammed b. Attûb da bu yılda öldürülmüştü.

Müflih'in arkadaşı olan el-Kattân Musul valisi iken oradan ayrılıp gitmiş ve Rakka'da bu yılda öldürülmüştü.

Yine bu yıl içinde Küftemir (?) Ali b. el-Hüseyn b. Dâvud, Mekke yoluna tayin edildi. Bu yılın hac mevsiminde tevriye gününde (Zilhicce'nin 8'nci günü) terzilerle kasaplar arasında bir kavga meydana geldi ve hacılar haccın iptal edilmesinden endişeye kapıldılar, ancak hac mevsimi sona erinceye kadar bu anlaşmazlıklarını tehir ettiler. Bu kavga sırasında iki taraftan on yedi kişi öldürülmüştü.

Bu yılın hacc emirliğini de el-Fazl b. İshâk b. Hasan b. Abbâs b. Muhammed ifa etmişti.

Bu yıl içinde Endülüs emiri Muhammed, oğlu el-Münzir'i kalabalık bir ordunun başında el-Cıllikî üzerine gönderdi. O sırada el-Cıllikî Batalyûs şehrinde bulunuyordu. Üzerine el-Münzir'in komutasında bir ordunun gelmekte olduğunu haber alınca Batalyûs'tan ayrılıp «Kerker» adlı bir kaleye sığınmış, ancak orada da muhasara altına alınmış ve şevvâl ayında adamlarından çok kimse öldürülmüştü.

Ömer b. Şebbe' en-Nümeyrî el-Ahbârî de bu yılda vefat etmişti. 173 (789-790) yılında dünyaya gelmiş olduğu kaydedilir.

HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞ ÜÇÜNCÜ (M. 876-877) YILI OLAYLARI

Zencilerle Yapılan Bir Çatışma

Yukarıda kaydettiğimiz gibi Ali b. Ebân mağlûp olup da yaralanınca Ahvâz'a geri dönmüş, ancak orada beklemeden yaralarını tedavi etmek üzere reisinin yanına genel karargâha dönerek Ahvâz'da yerinde bir vekil bırakmıştı. Yaraları iyileşince Ahvâz'a geri gelmiş, kardeşi Halîl b. Ebân'ı büyük bir ordu ile Ahmed b. Leyseveyh üzerine göndermişti. Ahmed o sırada Asker Mükrem'de bulunuyordu. Onlara bir tuzak hazırlayıp Zencilerle çarpışmak üzere yola koyulmuş, her iki ordu karşı karşıya gelip çarpışmalara girişmişler ve savaş bir hayli kızışmıştı. Tam bu sırada Ahmed b. Leyseveyh'in pusulara yerleştirdiği adamları birden çıkıp Zenciler üzerine hücuma geçmiş, onları mağlûp edip dağıtmışlar ve bir çoğunu öldürmüşlerdi. Zenciler mağlûp olarak kaçıp Ali b. Ebân'ın yanına varınca Ali bir grup askeri Mesrukân'a sevketmişti. Bu arada Ahmed b. Leyseveyh de ileri gelen adamlarından otuz kadar atlıyı üzerlerine göndermiş, ancak Zenciler bunların hepsini öldürmüşlerdi.

Ya'kûb b. es-Saffâr'ın Ahvâz ve Diğer Çevre İllerine Hâkim Olması

Ya'kûb b. Leys, Fars'tan ayrılarak Ahvâz'a doğru yönelmiş ve Nûbendecân'a ulaştığında kardeşi Ahmed b. Leys de Tüster'den hareket etmişti. Ya'kûb, Cündeysâbûr'a geldiğinde burada konaklamış, onun gelmesi üzerine bu bölgede bulunan halk ile halifeye bağlı bütün askerler bölgeyi terketmişlerdi.. Yakûb adamlarından «el-Hıdr b. el-Anber» diye bilinen birisini Ahvâz'a göndermişti. Bu kuvvetlerin şehre yaklaşması üzerine burada bulunan Ali b. Ebân ve yanındaki Zenciler şehri terkedip es-Sidre nehrine gelip konaklamışlar, el-Hıdr b. Anber de Ahvâz'a girmişti. Bu müddet içinde Ali b. Ebân'ın adamları ile el-Hıdr b. Anber'in adamları sürekli olarak birbirlerine saldırılar düzenliyor ve bu saldırılar

sürüp gidiyordu. Nihayet Ali b. Ebân bu saldırıların birinde Ahvâz'a kadar ilerleyerek el-Hıdr b. Anber ve yanında bulunanlarla çarpışmalara girişmiş, onlardan çok kimseyi öldürüp bir hayli ganimetler ele geçirmişti Bunun üzerine el-Hıdr yanındakilerle birlikte Asker Mükrem'e kaçmıştı.

Ali b. Ebân Ahvâz'da ikamet edip şehirde bulunan yabancıları oradan atmağa çalışmış ve bir ara es-Sidre nehrine gelerek Davrak'a bir askerî birlik göndermişti. Bu Zenci birliği Davrak'ta bulunan Ya'kûb'un adamlarına hücum etmiş, diğer taraftan Ya'kûb el-Hıdr'a yardımcı kuvvetler göndermiş ve Zencilerle savaşmaktan vazgeçip Ahvâz'a da gitmekten uzak durmasını emretmişti. Ancak erzakını oradan taşımak isterlerken Ali onlara müsaade etmemişti. Ya'kûb buna rağmen buradaki yiyecekleri taşımış, fakat hayvan yemlerini Ahvâz'da terketmiş ve her iki taraf da birbirleriyle savaşmaktan vazgeçmişlerdi.

Rumların Lü'lü'e'ye Hâkim Olmaları

Sakâlib (Slavlar) bu yılda Lü'lü'e'yi Rumlara teslim ettiler. Bu olay şöyle cereyan etmiştir:

Ahmed b. Tulun Mısır'a tayin edilmezden evvel Tarsus'a seferler yapmağa bir hayli alışkın idi. Mısır'a tayin edildikten sonra sürekli olarak Tarsus'a sahip olmayı ve oradan bir komutanını gazvelere çıkarmayı arzu ediyordu, bunun için de Tarsus'un kendisine verilmesini Ebû Ahmed el-Muvaffak'dan istemişti. Ebû Ahmed onun bu isteğini yerine getirmemiş, Tarsus'a Muhammed b. Hârûn el-Tağlibî'yi tayin etmişti. Yeni görevine gitmek üzere yola çıkan Muhammed b. Hârûn et-Tağlibî Dicle nehrinde seyrederken rüzgâr gemisini sahile sürüklemiş, Müsâvir eş-Şârî'nin adamları onu yakalayıp öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Ebû Ahmed el-Muvaffak, Muhammed b. Ali el-Ermenî'yi onun yerine Tarsus'a tayin edip Antakya'yı da emrine vermişti. Ancak Tarsus halkı bunun da üzerine çullanıp öldürünce Erhûz b. Yuluğ b. Turhan et-Türkî oraya tayin edilmiş ve gitmişti; ancak kara cahil birisi olduğu için halkına karşı son derece kötü davranmış, Lü'lü'e halkına maaşlarını ve erzakını göndermeyi ihmal etmişti. Bundan bir hayli üzülen ve sıkıntı çeken Lü'lü'e halkı, Tarsus halkına bir mektup yazıp şikâyette bulunmuşlar ve şöyle demişlerdi: «Eğer bize maaşlarımızı, erzakımızı ve gerekli buğdayımızı göndermezseniz kaleyi Rumlara teslim ederiz.»

Bundan son derece üzülen Tarsus halkı kendi aralarında on beş bin dinar para toplamış, onu Lü'lü'e halkına göndermek istemişlerdi. Erhûz bunu öğrenince bu parayı Lü'lü'e halkına iletmek üzere almış, fakat kendisine alıkoymuştu.

Malların gelmesi gecikince Lü'lü'e halkı kaleyi Rumlara teslim etti. Bunu haber alan Tarsus halkının sanki dünya başlarına yıkılmıştı, çünkü Lü'lü'e kalesi düşmanın kursağında kalan bir yara idi. Düşman isterse karadan, isterse denizden yanaşmış olsun mutlaka onu görürler ve adamlarına haber uçururlardı. Nihayet Lü'lü'e'nin Rumların eline geçtiği haberi el-Mu'temid'e ulaşmış, o da burayı Ahmed b. Tulun'a devretmişti. Ayrıca buraya Rumlara karşı gaza yapacak ve sınır boylarını koruyacak birisini tayin etmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Müsâvir es-Şârî öldü. Halifenin üzerine göndermiş olduğu orduyla savaşmak için Bevâzîc'den ayrılmış, ancak bu arada vefat etmişti. Müsâvir'in adamları o sıralarda Şehr-i zûr'da bulunan Muhammed b. Hurzâd'a mektup yazıp onu başlarına geçirmek istediklerini bildirmişler, ancak o buna yanaşmamıştı. Muhammed b. Hurzâd, ibadetine düşkün birisi idi. Onun bu görevi kabul etmemesi üzerine Müsâvir eş-Şârî'nin adamları Eyyûb b. Hayyân el-Vârikî el-Becelî'ye bey'at ettiler. Bu arada Muhammed b. Hurzâd onlara haber gönderip durumunu gözden geçirdiğini ve bazı hususları düşünmek üzere olduğunu söylemiş, Müsâvir'in kendisini ondan sonra görevlendirdiğini söyleyerek böyle bir emre muhalefet etmemesi gerektiğini anladığını ifade ettiyse de ona şöyle cevap vermişlerdi: «Biz bu adama bey'at ettik. Artık onu aldatamayız.» Bunun üzerine Muhammed b. Hurzâd, kendisine bey'at edenlerle birlikte bunların üzerine yürümüş, Eyyûb b. Hayyân'ı öldürmüştü. Eyyûb'un öldürülmesi üzerine Müsavir'in adamları el-Gulâm diye meşhûr olan Muhammed b. Abdullah b. Yahyâ el-Vârikî'ye bey'at ettiler, ancak o da öldürülünce Hârûn b. Abdullah el-Becelî'yi başlarına geçirdiler. Hârûn'un etrafında bir hayli kalabalık birikmişti. Bunun üzerine Muhammed b. Hurzâd çekip gitmiş, Hârûn da Musul ve etrafını işgal ederek bölgenin haracını kendisi toplamıştı.

Bu yıl içinde Mûsâ ile Bedevîler arasında bir çarpışma meydana gelmiş, Ebû Ahmed el-Muvaffak, oğlu Ebû Abbâs el-Mu'tazıd'ı bir askeri birlikle ve kumandanlarından bazılarıyla birlikte Bedevîler üzerine göndermişti.

el-Deyrânî İbn Evs'e hücum edip geceleyin baskın düzenlemiş, askerleri de dağılınca onun mallarını yağmalamış, İbn Evs de çekip Vâsıt'a gitmişti.

Ya'kûb b. Leys'in adamları bu yıl içinde Muhammed b. Vâsıl'ı mağlûp edip onu esir almışlardı.

Yine bu yıl içinde el-Mu'temid'in veziri Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkân vefat etmişti. O, Meydan'da* bir hizmetçisinin kendisine çarpması üzerine yere düşmüş, beyni burnundan ve kulaklarından akmış ve anında ölmüştü. Namazını el-Muvaffak kıldırmış ve cenazesiyle birlikte kabrine kadar yürümüştü. Ertesi gün Hasan b. Muhalled vezir tayin edilmişse de Mûsâ b. Boğa'nın Sâmerrâ'ya gelmesi üzerine kaçıp saklanmış ve onun yerine Süleyman b. Vehb vezir tayin edilmişti. Ubeydullah b. Yahyâ'nın evi ise Keygalağ'a (Kayıglıg) verilmişti.

Bu yılda Şerkûb'un kardeşi, Hüseyn b. Tâhir'i Nisâbûr'dan çıkararak şehre hâkim olmuş, ayrıca şehir halkına hakettikleri malların üçte birini dağıtmıştı. Hüseyn b. Tâhir de o sırada Tâhirîlere itaate davet etmekte olan Harezmşâh'ın oğlunun bulunduğu Merv şehrine gitmişti.

Bu yılda Endülüs emîri Muhammed, oğlu el-Münzir'i kalabalık bir ordunun başında gazaya çıkarmıştı. el-Münzir, yolunu Mâride'den geçirmiş, Mâride'yi geçip düşman arazisine girince adamlarından dokuz yüz kadar atlı kendisini izlemiş ve bu arada müşrikler kalabalık bir orduyla üzerlerine gelince çekinmeden onlara karşı koymuş, şiddetli çarpışmalara girişmişler ve Müslümanlar az olmalarına rağmen savaşta sabrederek, müşriklerden çok kimseyi öldürmüşlerdi. Sonra İbn el-Cıllîkî ve yanında bulunan müşrik askerlerle el-Münzir'in yanında bulunan askerlerden yedi yüz kadarı üzerine saldırmış ve onları kılıçtan geçirip son ferdine varıncaya kadar hepsini öldürmüşlerdi. Allah hepsine şehâdet mertebesi ihsan etsin.

İfrîkıyye emîri İbrâhim bu yılda Rakkâda şehrini imar etmeğe başladı.

Bu yıl içinde Ali b. Harb'in kardeşi Ahmed b. Harb et-Tâî el-Mavsılî, sınır boylarında Âzine'de vefat etmişti.

---

* «Meydan» ismiyle Mâveraünnehir'de bir şehir olduğu gibi bir çok şehirde aynı ismi alan mahalleler de vardır. Buradaki Meydan ile Samarrâ'nın bir mahallesi kasdedilmiştir. (Çeviren).

HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ (M. 877-878) YILI OLAYLARI

Abdullah b. Kâvûs'un Esareti

Bu yılda Rumlar Abdullah b. Reşîd b. Kâvûs'u esir aldılar. Esaretinin sebebi şöyle anlatılır:

Abdullah Şâm halkından dört bin kişilik bir kuvvetle sınır boylarını aşarak Bizans topraklarına girmiş, bir sürü ganimetler ele geçirip Rumlardan bir hayli adam öldürmüştü. Abdullah Bedendûn'dan hareket edince Selûkiyye ile Kurretu Kevkeb ve Harşene strategosları üzerine hücum ederek Müslümanları kılıçtan geçirmeğe başlamış, bunun üzerine Müslümanlar atlarından inip onları salarak yaya savaşmağa başlamışlardı. Onlardan beş yüz kişi hariç geri kalanlar tümüyle öldürülmüştü. Nihayet bunlar bir tek yumruk halinde hücuma geçmiş ve atlarına atlayıp kurtulmuşlardı. Rumlar öldürdüklerini öldürmüş ve bir sürü yara aldıktan sonra da Abdullah b. Reşîd'i esir alıp onu Bizans İmparatoruna göndermişlerdi.

Zencilerin Bu Yıl Çıkardıkları Karışıklıklar ve Vâsıt'a Girmeleri

262 yılı olaylarını kaydederken Süleyman b. Câmi'in el-Batâih'e gitmesi ve Ağartmış et-Türkî ile giriştiği çarpışmaları anlatmıştık. Onunla çarpışmalara girişince emîrine haber gönderip katına varma hususunda izin vermesini, ona bazı vaatlerde bulunma konusunda kendisiyle görüşmek istediğini ve kendi evi halkının işlerini düzene koymak için oraya gitmesi gerektiğini bildirmişti. Onun bu isteklerine izin verildi, ancak bu arada el-Hayâtî ona Tekîn el-Buhârî'nin askerleri üzerine yürümesini tavsiye etmişti. O sırada Tekîn el-Buhârî Yezdûd'da bulunuyordu. Süleyman, Hayâtî'nin bu tekliflerini kabul etmiş ve Tekîn'e doğru yola koyulmuştu. Tekîn el-Buhârî'nin karargâhına bir fersahlık mesafeye geldiğinde Hayâtî ona şöyle demişti: «Bana sorarsan burada dur, ben de şu kayıklarla gidip sana düşman kuvvetlerini çekip getireyim. Bu şekilde buraya

gelinceye kadar yorulmuş olacaklar, sen de arzu ettiğin şekilde onlara karşı tavrını koyar ve istediğin gibi davranırsın.

Süleyman bu teklifi kabul etmiş ve adamlarını bir pusuda gizlemişti. el-Hayâtî de Tekîn el-Buhârî'ye doğru yürümüş, onunla bir saat kadar çarpıştıktan sonra kendisini takip edecek şekilde gerisin geriye kaçmağa başlamış, Tekîn el-Buhârî'nin askerleri de Hayâtî ve adamlarını takibe koyulmuşlardı. Hayâtî durumu Süleyman'a hemen bildirmiş, kendisi de Tekîn'in adamları önünde yarı mağlûp olmuş bir şekilde kaçıp dururken adamlarına şöyle seslenmişti: «Beni aldattınız ve mahv ettiniz. Ben size buraya girmeyelim demiştim, beni dinlemediniz; artık Tekîn'den ve adamlarından asla kurtulamayacağız.» Hayâtî bunu söylerken Tekîn'in adamlarının işiteceği şekilde söylemişti, bundan maksadı da tamah edip kendisini biraz daha kovalamalarını sağlamaktı.

Gerçekten Tekîn'in adamları bu hususta tamah edip onu yakalamağa gayret etmişler ve şöyle bağırıp durmuşlardı: «Kafese düşen bir bülbül.» Onlar bu şekilde konuşup Hayâtî ile adamlarını kovalayıp dururken pusunun kurulduğu yerleri arkalarında bırakmış ve Süleyman'ın askerlerine yaklaşmışlardı. Süleyman orada bulunan bir duvarın arkasında ikinci bir pusu kurmuştu. Birden adamlarıyla birlikte Tekîn el-Buhârî ve adamlarına karşı hücuma geçmiş, arkalarında bıraktıkları pusudaki adamları da yerlerinden çıkıp hücum edince Hayâtî de nehirde bulunanlara karşı saldırıya geçmiş ve savaş şiddetlendikçe şiddetlenmişti. İşte bu çarpışmalar sırasında Tekîn el-Buhârî'nin adamları her yönden mağlûp olmuş, Zenciler onlara musallat olup kılıçtan geçirmiş ve bir çoğunu esir alarak onları üç fersahlık mesafeye kadar kovaladıktan sonra geri dönmüşlerdi.

Gece basınca Tekîn el-Buhârî ve adamları karargâhlarında iken Zenciler bir baskın düzenlemiş, onu ve adamlarını kılıçtan geçirmeğe başlamışlardı. Sonra Süleyman bir ara geri çekilmiş ,adamlarını bölerek onlardan bir kısmını tayin ettiği belli bir cihetten saldırıya geçmesini, diğer bir kısmının nehir tarafından gelmesini emretmiş, kendisi de diğer geri kalanlarla bir başka yönden hücuma geçmeyi kararlaştırmıştı. Bu şekilde Tekîn ve adamlarını dört bir yandan kuşatarak savaşa girişmişler, bu durumu gören Tekîn'in adamları yerlerinde durmayıp kaçmağa başlamış ve karargâhlarını terketmişlerdi. Zenciler onların kaçması üzerine karargâhlarına girmiş, büyük çapta ganimetler ele geçirerek geri dönmüşler, Süleyman da Hayâtî'yi yerinde vekil bırakmış ve Zenci reisine geri dönmüştü. Bu olay 263 yılında meydana gelmişti.

Süleyman «Zenci lideri» denen herifin yanına gittikten sonra Hayâtî askerleri alıp Süleyman'ın bırakmış olduğu kuvvetlerle buğday almak

üzere Mâzeverân'a gitmişti. Ancak Ca'lân* et-Türki ona karşı çıkarak savaşmış ve Hayâtî'yi hezimete uğratıp gemilerine el koymuştu. Bu arada Mencûr ve Muhammed b. Ali b. Habîb el-Yeşkerî'nin el-Haccâciye'ye vardıklarını haber almış ve durumu komutanına mektupla bildirince Süleyman b. Câ'mi' ona yardımcı kuvvetler göndermişti. Sonra Süleyman b. Câmi' Tahsâ'ya sür'atle varmış ve Ca'lân üzerine yürüdüğünü açığa vurmuştu. Diğer taraftan el-Hayâtî de onun yanına varınca Ca'lân üzerine yürümesini ve gördüğü yerde karşısında durup onunla savaşmamasını emretmişti.

Bu yılın recep (878 mart-nisan) ayında Süleyman, Muhammed b. Ali b. Habîb üzerine yürüyerek şiddetle saldırmış ve aralarında büyük bir savaş meydana gelmişti. Sonunda Süleyman onu mağlûp edip kardeşlerinden birisini öldürmüş ve büyük ganimetler ele geçirerek geri dönmüştü. Süleyman şaban (nisan-mayıs) ayında Hassân köyüne doğru yönelmişti. O sırada bu köyde Hasan b. Humârtekîn adında bir komutan bulunuyordu. Komutana karşı saldırıya geçerek onu mağlûp etmiş, köyü yağmalamış, yakmış ve geri dönmüştü.

Süleyman yine şaban ayı içinde çeşitli yerlere akınlar yapıp, buraları yağmalamış ve geri dönmüştü. Ramazan ayı olunca Mâzeverân'da bulunan Ca'lan üzerine yürüyeceğini açıklamış bulunuyordu. Onun hareket geçtiği haberini alan Ca'lan askerlerini toparlamış ve savaş vaziyeti almıştı. Süleyman bunu öğrenince ona saldırmaktan vaz geçip hiç bir şeyden haberi olmayan Aba üzerine yürümüş ve ona hücum ederek altı kadar gemisini ele geçirmişti. Bu olaydan sonra Süleyman akınlarda bulunup çeşitli yağmalar yapmak üzere el-Hayâtî'yi göndermişti. Ca'lan bunlarla karşılaşarak gemilerini ellerinden almış ve bazı ganimetler ele geçirmişti. Bunu haber alan Süleyman karadan Ca'lan üzerine saldırarak onu mağlûp etmiş, ele geçirdiği gemilerini ondan geri almış ve bir miktar da ganimet aldıktan sonra geri dönmüştü.

Süleyman zilkade (878 temmuz) ayında er-Rusâfe'ye doğru yönelip orada bulunan Matar b. Câmi' üzerine saldırarak bir hayli ganimet ele geçirmiş, şehri ateşe vermiş ve ırzlarını askerlerine helâl görmüştü. er-Rusâfe'de yapacağını yaptıktan sonra oradan ayrılıp «Zenci reisi» denen herifin yanına gitmiş, çoluk çocuğunu görmek konaklamak üzere oraya varmıştı. Bu olaydan sonra Matar b. Câmi' el-Haccâciyye üzerine yürüyüp halkına saldırmış ve bir kısmını esir alarak orada Süleyman'ın bir kadısını da ele geçirmiş, onu esir edip Vâsıt'a götürmüştü. Matar b. Câmi' bu seferi sırasında Tahsâ'ya kadar ilerleyip oradan geri dönmüştü. Hayâtî bu durumu Süleyman'a bir mektupla bildirince hemen yola koyulup iki gece sonra 263 yılı Zilhicce (877 Ağustos) ayında oraya varınca

(*) veya Cu'lân (Çeviren).

Ca'lan hemen el-Haccâciyye'den ayrılıp Ahmed b. Leyseveyh'in yanına gitmiş ve eş-Şedîdiyye'de ikamet etmişti.

Bundan sonra Süleyman Ebân nehrine doğru koyuldu, o sırada burada Ahmed b. Leyseveyh'in bir komutanı bulunuyordu. Süleyman saldırıya geçerek onu öldürmüş ve oradan da beş gemi ile birlikte 264 yılında Tekin el-Buhârî'ye doğru yürüyerek Şedîdiyye'de onunla çarpışmıştı.

Bu arada Ahmed b. Leyseveyh Kûfe'ye ve Canbelâ'a gitmiş, Tekin de Süleyman'a karşı zafer elde ederek elindeki gemileri, içindeki malları ile birlikte ele geçirmiş ve bu gemilerde bulunan Süleyman'ın ileri gelen komutanlarını yakalayıp hepsini öldürmüştü. Bu olaydan sonra Ahmed tekrar eş-Şedîdiye'ye dönüp bütün bu bölgeyi hakimiyeti altına almış ve Muhammed b. Müvelled yanına gelinceye kadar bu hâkimiyetini sürdürmüştür. Çünkü el-Muvaffak Muhammed b. Müvelled'e Vâsıt şehrini vermişti. Süleyman bu durumu mektupla reisine bildirerek ondan yardım istemiş, o da Halil b. Ebân komutasında yaklaşık bin beş yüz süvariyi yardımına göndermişti. Bu yardımcı kuvvetler Süleyman'a ulaşınca Muhammed b. Müvelled üzerine yürüyüp Vâsıt'a girerek orada halkından çok kimseyi öldürüp etrafı yağmalamış ve şehri ateşe vermişti. O sırada Vâsıt'ta Mengüçur el-Buhârî bulunuyordu. Süleyman o günün ikindi vaktine kadar onunla çarpışıp durmuş ve nihayet Mengüçur bu çarpışmalar sırasında öldürülmüştü. Süleyman da Vâsıt'tan ayrılıp etrafta fitne ve fesat çıkarıp yağma yapmak üzere Canbelâ'a gitmişti. Zencilerin askerleri o sırada Emir nehrinde kalmış, Süleyman da Canbelâ'da doksan gece konaklamıştı.

Halife el-Mu'temid'in el-Hasan b. Muhalled'i Vezir Tayin Etmesi, Azli ve Yerine Süleyman b. Vehb'in Vezir Olması

Süleyman b. Vehb, Bağdâd'dan Sâmerrâ'ya gitmiş el-Muvaffak ve diğer komutanlar da ayrılışı sırasında onu uğurlamışlardı. Sâmerrâ'ya vardığında el-Mu'temid bir hayli kızarak onu hapse atıp prangalara vurmuş ve evini yağmalatmıştı. Sonra onun yerine el-Hasan b. Muhalled'i zilka'de (temmuz) ayında vezir tayin etmişti. Bu arada el-Muvaffak Bağdâd'dan hareket ederek yanına Ubeydullah b. Süleyman b. Vehb'i alıp Sâmerrâ'ya gelmiş, şehre yaklaştığı bir sırada el-Mu'temid hemen toparlanıp şehrin batı tarafına giderek el-Muvaffak'a gayet kızmış bir şekilde karargâh kurmuştu. Aralarında bir sürü elçiler gidip gelmiş ve nihayet anlaşmaya varmışlardı. Halife el-Mu'temid, kardeşi el-Muvaffak'a hil'atler giydirmiş, ayrıca Mesrûr, Kayığlığ ve Ahmed b. Mûsâ b. Boğa'ya da hediyeler verip Süleyman b. Vehb'i de hapisten saldıktan sonra kendisi hilâfet sarayına geri dönmüştü. Bu olayların cereyan etmesi üzerine yeni

vezir tayin edilmiş bulunan Hasan b. Muhalled ve Ahmed b. Sâlih b. Şirzâd birlikte kaçmışlardı. Halife bunların mallarına el konmasını emretmiş, ayrıca Ahmed b. Ebi'l-Asbağ yakalanmıştı. Komutanlardan o sırada el-Mu'temid ile birlikte bulunan bazıları el-Muvaffak'tan korktukları için kaçıp Musul'a gitmiş, orada yerleşip haracını kendileri toplamışlardı.

Amâcûr'un Vefat Etmesi, Ahmed b. Tulun'un Şâm Bölgesi ile Tarsus'a Hâkimiyeti ve Sîmâ et-Tavîl'in Öldürülmesi

Bu yılda Dimaşk iktâının sahibi Amâcûr vefat edip yerine oğlunu vekil bırakmıştı. Bunun üzerine Ahmed b. Tulun Şâm bölgesini hâkimiyeti altına almak üzere harekete geçmiş ve Amâcûr'un oğluna bir mektup yazıp halifenin kendisine Şâm ve Sugur bölgesini iktâ' ettiğini hatırlatmıştı. Amâcûr'un oğlu bu mektubu alınca Ahmed b. Tulun'a itaatini bildirmiş, Ahmed de Şâm bölgesine doğru yola koyulup Mısır'da oğlu el-Abbâs'ı vekil bırakmıştı. Ahmed b. Tulun Remle'ye geldiğinde Amâcûr'un oğlu onu burada karşılamış, o da onu Remle'de vali tayin edip kendisi Dimaşk'a yürümüş, burayı hâkimiyeti altına aldıktan sonra Amâcûr'un komutanlarını kendi iktalarında bırakmıştı. Oradan Humus'a, Hama'ya ve Haleb'e giden Ahmed İbn Tulun bütün buraları ele geçirmişti.

Sonra Ahmed b. Tulun Antakya'da bulunan Sîmâ et-Tavîl'e haber gönderip kendisine itaat etmesini ve bu çağrıya uyduğu takdirde onu yerinde bırakacağını bildirmiş, Sîmâ buna yanaşmayınca da ona bir kaç kez itaat etmesi için mektup yazmıştı. Buna rağmen Sîmâ itaat etmeyince Ahmed b. Tulun üzerine yürümüş, onu Antakya'da muhasara etmişti. Sîmâ et-Tavîl Antakya halkına karşı son derece kötü davranıyordu. Bunun için halk Ahmed b. Tulun'a bir mektup yazıp şehre girebileceği bir gediği tarif etmişler, o da surların etrafına mancınıklar kurarak Sîmâ ile çarpışmalara giriştikten sonra Antakya'yı ve ona bağlı kaleyi kılıç zoruyla ele geçirmişti. Sîmâ, Ahmed b. Tulun'a karşı şiddetle karşı koyup gayet iyi savaşmış ve bu çarpışmalar sırasında öldürülmüştü. Onun nasıl ve ne zaman öldürüldüğünü de kimse bilememiş, ancak kumandanlarından bazıları kendisini aradıklarında ölü olarak bulmuşlar, başı kesilip Ahmed b. Tulun'un huzuruna götürülünce de İbn Tulun bir hayli üzülmüştü.

Ahmed b. Tulun Antakya'dan hareketle Tarsus'a varıp şehre girmiş, burada bir müddet kalıp gazilerle görüşmeyi ve onlarla birlikte olmayı arzu etmişti. Ancak onun kalabalık bir orduyla Tarsus'a gelmesi fiyatların birden yükselmesine ve hem şehir halkının, hem de kendi askerlerinin darlık çekmesine sebep olmuştu. Bunun için Tarsus halkı Ahmed b. Tulun'un çadırına gelip ona şöyle demişlerdi: «Şehrimize gelmekle bizi dar-

lığa soktun, fiyatların yükselmesine sebep oldun; ya çok az adamla burada dur, yahut da buradan çek git.» Bu şekilde gayet ağır sözler söylemişler ve hattâ hakaretlerde bulunmuşlardı. Bunun üzerine Ahmed adamlarına şöyle demişti: «Tarsuslulara mağlûp düşmeyi kabul edip hemen buradan, bu şehirden ayrılmanız iyi olur, yoksa; «Bütün halka karşı son derece güçlü ve kuvvetli bir orduya sahip olduğu bilinen ve bu hususta büyük bir şöhreti olan Ahmed b. Tulun ve askerleri Tarsuslulara karşı koyamadılar ve onlara mağlûp oldular» diye bir şâyia yayılırsa halka ve özellikle düşmana karşı kötü bir duruma düşeriz.» Ahmed b. Tulun işte düşmanın gözünde daha güçlü ve korkunç görünmek için oradan çekilip Şâm'a geri dönmüştü.

Ahmed b. Tulun, Şâm'da iken Mısır'da yerinde vekil bıraktığı oğlunun kendisine karşı isyan ederek mallarına el koyup el-Berka'ya çekildiği ve babasına isyan bayrağı açtığı haberini almıştı. Bu haberi aldığında hiç üzülmemiş ve hiç de oğluna kızmadan soğukkanlılıkla Şâm bölgesindeki bütün işlerini bitirip civar şehirleri iyice koruma altına aldıktan sonra bir ordusunu Harrân'da, diğer bir ordusunu da kölesi Lü'lü' komutasında er-Rakka'da bırakmıştı. Harrân bölgesi son derece cesur bir şahsiyet olan Muhammed b. Otamış'ın idi. Ancak Ahmed b. Tulun onu Harrân'dan çıkarıp kötü bir yenilgiye uğratmıştı.

Muhammed b. Otamış'ın yenilgiye uğradığı haberini son derece cesur ve gayet kahraman bir şahsiyet olan kardeşi Mûsâ b. Otamış almış ve kalabalık bir ordu hazırlayarak Harrân üzerine yürümüştü. Mûsâ Harrân üzerine yürüdüğünde Ahmed b. Tulun'un askerleri orada bulunuyordu, başlarında da Ahmed b. Cey'aveyh vardı. Mûsâ b. Otamış'ın üzerine yürdüğünü haber alınca bir hayli endişeye kapılmış ve korkuya düşmüştü. Onun bu durumunu orada yaşayan ve adı Ebû'l-Ağarr olan bir bedevî arap görmüş ve ona şöyle demişti:

«Ey Emîr! Otamış'ın oğlunun yola çıktığını haber aldığından beri seni son derece düşünceli görüyorum; halbuki böyle bir düşünceye kapılmanın anlamı yoktur, o son derece ebleh ve korkak bir adamdır, eğer emîr hazretleri emrederse ben ona Mûsâ b. Otamış'ı esir olarak getirir, teslim ederim.» Bu bedevînin sözleri Ahmed b. Cey'aveyh'i bir hayli kızdırmış ve ona şöyle demişti:

«Haydi bakalım ben kabul ettim, sen de onu esir olarak al, gel.» Adam: «Seçeceğim yirmi adamı yanıma ver.» deyince emîr ona:

«Haydi bakalım, arzu ettiklerini seç.» demiş Ebû'l-Ağarr da seçtiği yirmi adamla birlikte Mûsâ b. Otamış'ın karargâhına doğru yola koyularak, ona yakın bir mesafeye geldiğinde bir kısmını orada saklamış ve

aralarında bir parola kararlaştırıp bu sesi işittiklerinde birden çıkmalarını emretmişti.

Sonra Ebû'l Ağarr, geri kalan adamlarıyla birlikte bedevî kıyafetleriyle Mûsâ'nın karargâhına girip çadırına yakın bir yere gelerek orada bağlı bulunan bazı atları çözüp serbest bırakmış ve birden bu atları ürkütecek sesler çıkarmağa başlamıştı. Atlar bu sesleri duyunca ürkmüş ve kaçmağa başlamışlardı. O sırada Mûsâ'nın adamları da etrafa dağılmış, hiç bir şeyden haberleri olmadan bazı ihtiyaçlarını gidermek üzere gitmişlerdi. Ancak atların bu şekilde ürkütüldüğünü ve serbest bırakıldıklarını gören askerler hemen yanlarındaki atlara atlamış, Mûsâ da onlara katılıp kaçmakta olan Ebû'l-Ağarr ve adamlarını yakalamağa çalışmışlardı. Ebû'l Ağarr kaçıyor, onlar da kovalıyorlardı. Böylece pusuya yatırdığı askerleri geçinceye kadar kaçmışlardı. Ebû'l-Ağarr sonra kararlaştırdığı parola ile pusudakilere seslenmiş, onlar da birden çevreden fırlayarak Mûsâ'nın üzerine çullanmışlardı. Bu arada Ebû'l-Ağarr da geriye dönmüş, Mûsâ'yı kıskaca alarak onu esir almış ve İbn Cey'aveyh'e getirmişti. Halk bu olaya son derece hayret etmiş ve nasıl olduğuna şaşırıp kalmışlardı. Ahmed b. Cey'aveyh Mûsâ b. Otamış'ı yakalayıp İbn Tulun'a göndermiş, İbn Tulun da onu bağlatmış ve oradan Mısır'a dönmüştü. Bu olay 265 (878-879) yılında meydana gelmişti.

Çin İllerinde Meydana Gelen Karışıklıklar

Bu yılda Çin illerinde kim olduğu bilinmeyen bir adam ortaya çıkıp etrafına bir hayli kalabalık toplamış ve halk arasında büyük bir fitne koparmıştı. Çin hükümdarı bunu pek önemsemeyip ilk zamanlarda ihmal etmiş, ancak zamanla güçlenen bu kişi, diğer bütün illerden ve çevreden kötü insanların gelip etrafında birikmesi ile bu gibi kimseleri arkasına takıp şehirleri tahrib etmiş ve bir hayli üzücü durumlara sebep olmuştu. Hattâ Hong Kong şehrine gelip buraya konaklamış ve şehir son derece müstahkem olmasına rağmen muhasara altına almıştı. Şehrin yanında büyük bir nehir akmaktadır ve şehirde müslümanlardan, Hristiyanlardan, Yahûdî, Mecûsi ve Çinlilerin diğer dinlerine mensup birçok kimse ikamet etmektedir. Bu adam Hong Kong'u muhasara altına alınca kralın askerleri bir araya gelip üzerine saldırmış, fakat bu askerleri mağlûp ederek şehri kılıç zoruyla fethetmişti. Şehre giren bu adam şehir halkından sayılmayacak kadar çok kimseyi öldürmüştü.

Sonra bu isyancı adam kralın bulunduğu şehre yürüyüp burayı da muhasara altına almış, Çin kralı askerlerini alıp ona doğru yürüyünce aralarında çarpışmalar meydana gelmiş ve bu çarpışmalar bir yıl kadar

sürmüştü. Nihayet bu savaşın sonunda kral mağlûp olmuş ve oradan çekilip civar şehirlerden birisine kapanmış ve kendisini koruma altına almıştı. Ancak bu isyancı adam kralı takip etmiş ve bütün şehirlere, hazinelere, mal ve mülke sahip olacak bir güce ulaşmıştı. Bütün şehirleri yıkıp yaktığından, malları yağmaladığından ve insanların kanlarını akıttığından dolayı kral bu adama bağlanıp itaat etmedikten sonra artık hükümdarlığının sürmeyeceğini anlamıştı.

Bundan sonra Çin kralı Hind hükümdarlarına mektuplar yazıp onlardan yardım istemiş, Hindliler bunun üzerine ona asker göndermişler, bu gelen askerlerle ve kendi ordusuyla birlikte isyancının üzerine yürümüş, karşılaşmışlar ve yine bir yıla yakın bir müddet durmadan savaşmışlardı. Her iki tarafda savaşta ayak diretmiş, nihayet isyancı ölmüştü. Onun öldürüldüğü, başka bir rivayette de denizde boğulduğu kaydedilmektedir. Ölümünden sonra kral bütün adamlarına karşı zafer elde etmiş ve şehrin merkezine geri dönmüştü. Bu olaydan sonra Çin hükümdarına «Göklerin oğlu» anlamında «Ya'fûr» lakabı verilmişti. Ancak bu olaydan sonra Çin'in bir çok şehrinde ayrı ayrı gruplar çıkıp hâkimiyetler kurmuş ve Çin Devleti bir sürü beyliklerden meydana gelmişti. Bunlar Çin kralına itaat etmeyi kabullendikleri gibi o da onların bu müstakil beyliklerini tanımış ve uzun bir müddet Çin'in yönetimi bu şekilde sürmüştü.

Müslümanların Sirakuza'ya Hakim Olmaları

Bu yılın 14 Ramazan (20 Mayıs 878) günü Müslümanlar Sicilya adasının en büyük şehirlerinden birisi olan Sirakuza'ya sahip olmuşlardı.

Sicilya emîri Ca'fer b. Muhammed adanın muhtelif yerlerinde akınlara girip Katâniyye, Tabermîn, Ramta ve Sicilya'nın Rumlar elinde bulunan diğer şehirlerine hücumlar düzenleyerek buraların ekinlerini tahrip etmişti. Sonra Sirakuza'yı da karadan ve denizden mühasara altına almış, aynı şekilde buranın da ekinlerini de yok etmişti. Karadan ve denizden kuşatırken şehrin bir kısım surlarını ele geçirmiş, ancak bu arada Rumlara yardım etmek ve şehri kurtarmak üzere gemiler yola çıkmıştı. Ca'fer b. Muhammed hemen donanmasını gönderip bu gemileri almış ve şehrin muhasarasına devam etmişlerdi. Müslüman askerler Sirakuza'yı dokuz ay müddetle kuşattıktan sonra şehri fethetmiş, binlerce kişiyi öldürmüş ve daha evvel hiç bir şehirden alınmamış büyük bir ganimet ele geçirmişlerdi. Rumların erkeklerinden çok azı müstesna hiç kurtulan olmamıştı.

Müslümanlar şehri fethettikten sonra iki ay kadar burada ikamet etmiş, sonra şehrin surlarını yıkmışlar, yıktıktan sonra da Kostantiniyye'-

den şehri kurtarmak üzere bir donanma gelmişti. Müslümanlar gelen bu donanma ile savaşa tutuşmuşlar ve onlara karşı galip gelmişlerdi. Bu Bizans donanmasından dört parçayı ele geçirip içinde bulunanları öldürmüşler, zilka'de (ağustos) ayının sonlarına doğru şehirlerine geri dönmüşlerdi.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içinde Endülüs emîri Muhammed b. Abdurrahman, oğlu el-Münzir'i büyük bir orduyla Banbalona üzerine göndermişti. el-Münzir Sirakusta yolundan giderek buranın halkıyla savaşa girişmiş ve oradan da Tutila üzerine yürüyüp Mûsâoğullarına ait yerlerde şöyle bir tur atmış, arkasından Banbalona'ya girerek surlarından bazılarını yıkmış ve bazı ekinlerini tahrip ederek ganimetlerle geri dönmüştü.

Yine bu yıl içinde Müslümanlardan bir grup Cillikıyye üzerine yürümüş, aralarında meydana gelen büyük çarpışmalarda her iki taraftan da çok zayiat verilmişti.

Bu yıl içinde İfrîkiyye emîri İbrâhim b. Muhammed b. el-Ağleb, 263 yılında binasına başlamış olduğu Rakkâde şehrinin inşasını bu sene içinde bitirmiş, şehir bittiği anda oraya taşınmıştı.

Ya'kûb b. Leys bu yılda es-Saymara'ya bir ordu göndermiş, şehre gelen askerler Saûn'u yakalayıp onu Ya'kûb'un huzuruna götürmüşler ve orada ölmüştü.

el-Mu'tezz'in annesi Kabîha bu yılda vefat etmişti.

Bu yılda Horasân'da ve Kûmis'de şiddetli bir taun hastalığı meydana gelip halktan çok kimseyi yok etmişti.

Bu yılın hacc emîrliği görevini de Hârûn b. Muhammed b. İshâk b. Mûsa el-Hâşimî ifa etmişti.

Yine bu yıl içinde hadîs hafızı ve sıka (güvenilir) bir şahsiyet olan ve asıl adı Ubeydullah b. Abdülkerîm olan Ebû Zer'a er-Râzî ile Dımaşk'ta Muhammed b. İsmâil b. Uluyye vefat etmişlerdi.

Yine bu yıl içinde Mısır'da İmâm Şâfiî'nin yakınlarından olan Ebû İbrâhim el-Müzenî ile hadiste imam olan Ali b. Harb et-Tâ'î vefat etmişlerdi.

HİCRETİN İKİ YÜZ ALTMIŞ BEŞİNCİ (M. 878-879) YILI OLAYLARI

Zencilerin Bu Yılki Durumları ve Onlarla Münasebetler

Bu yıl içinde Ahmed b. Leyseveyh ile Süleyman Câmi' ve Zenciler arasında Canbela'da bir savaş meydana gelmişti.

Süleyman b. Câmi' bu yılda «Zenci lideri» denen adama bir mektup yazıp «ez-Zehrî» diye adlandırılan bir nehrin kanalının açılmasına izin vermesini istemişti. Şayet bu kanal açılacak olursa Canbela' ve Kûfe sevâdında bulunan her şeyin rahatlıkla taşınabileceğini söylemişti. Zenci reisi buna izin verdiği gibi «Nekreveyh» adında birisini de Süleyman'a yardım etmek üzere göndermiş ve nehrin açılması için neler gerekiyorsa hepsini onlara vermişti. Süleyman yanındakilerle birlikte bu kanalın kazılacağı yere gidip bir ay kadar ikamet etmiş ve kanalı açmağa başlamışlardı.

Bu sırada Süleyman'ın adamları çevreye ara sıra akınlarda bulunuyorlardı. Ahmed b. Leyseveyh bu akınların birinde onlara rast gelmiş ve çarpışmıştı. Ahmed, el-Muvaffak'ın Canbelâ'daki valisi idi. Zencilerle giriştiği bu savaşta onlardan kırk küsur kumandanını ve askerlerinden sayılmayacak kadar çok kimseyi öldürmüş, gemilerini yakmış ve Süleyman da hezimete uğramış olarak Tahsâ'ya geri dönmüştü.

Sonra Zenciler otuz kadar kayıkla nehre girerek Hubel'e varmış ve orada dört gemiyi yakalayıp içindeki yiyecek maddelerine el koymuş ve geri dönmüşlerdi.

Yine bu yıl içinde Zenciler, en-Nu'mâniyye'ye girip şehri ateşe vermişler ve çok kimseyi de esir alarak oradan Cercerâyâ'ya gitmişlerdi. O sırada sevâd bölgesi halkı Bağdâd'a gelmişti.

Mesrûr el-Belhî'nin Ahvâz'a Tayini ve Zencilerin Ona Mağlup Olması

el-Muvaffak Mesrûr el-Belhî'yi Ahvâz ve çevresine vali tayin etti, o da buraları Tekin el-Buhârî'ye havale edip onu vekil tayın etti. Tekin

Ahvâz'a doğru gitmişti. O sırada Ali b. Ebân ve Zenciler Tüster'i kuşatmışlardı. Tüster halkı zencilerden bir hayli korkmuş ve öldürülmektense şehri teslim etmeğe kalkışmışlardı. Onlar tam bu durum içindeyken Tekin el-Buhârî yanlarına varmış ve sırtındaki elbiselerini çıkarmadan Ali b. Ebân'a savaş açmıştı. Bu savaşta Ali ve zenciler mağlûp olmuş, onlardan çok kimse öldürülmüş ve dağılıp gitmişlerdi. Tekin el-Buharî bundan sonra Tüster'de konaklamıştı. Bu olay son derece meşhur olup «Bâb Kûrek» olayı diye bilinmektedir.

Sonra Ali b. Ebân Zencilerin kumandanlarından bir grubu toplayıp Fars köprüsü başında durmalarını emretmişti. Bunların içinden Rum asıllı bir köle kaçıp Tekin'e sığınmış ve onların köprü başında konaklayıp içki ve şaraba daldıklarını ve bazı adamlarının yiyecek toplamak üzere etrafa dağıldıklarını haber vermişti. Bunun üzerine Tekin geceleyin üzerlerine hücum ederek kumandanlarından bir grubu öldürmüş, geri kalanları da bozguna uğrayıp dağılıp gitmişlerdi.

Bu olaydan sonra Tekin, Ali b. Ebân üzerine yürümüş, ancak Ali yerinde durmayıp kaçıp gittiğinden Tekin kölelerinden ismi Ca'fereveyh olan birisini esir almıştı. Ali b. Ebân oradan Ahvâz'a gelmiş, Tekin de Tüster'e dönmüştü. Ali Tekin'e bir mektup yazıp kölesini öldürmemesini istemişti. Tekin de bunun üzerine onu hapse atmış, karşılıklı birbirlerine mektup ve hediyeler göndermişlerdi. Bu yakınlaşma ve Tekin'in Zencilere meyletmesi haberi Mesrûr el-Belhî'ye ulaşınca hemen Tekin'in üzerine yürümüş ve onu yakalayarak İbrâhîm b. Ca'lân'ın yanında hapse atmıştı. Tekin ölünceye kadar hapiste kalmış, öldükten sonra adamları dağılıp gitmişlerdi. Tekin'in adamlarından bir grub Zencilere katılmış, bir grup ise Muhammed b. Ubeydullah el-Türkî'nin yanına gitmişti. Bu durumu öğrenen Mesrûr onlara emân vermiş, geri kalanları gelip ona katılmışlardı. Mesrûr el-Belhî ile ilgili bazı konuları 265 yılı, bazılarını da 266 yılı olayları arasında kaydedeceğiz.

Abbâs b. Ahmed b. Tulun'un Babasına Karşı İsyanı

Bu yılda Abbâs b. Ahmed b. Tulun babasına karşı isyan etmişti. Daha evvel zikrettiğimiz gibi babası Şâm'a sefere çıktığında oğlu el-Abbâs'ı yerinde vekil bırakmıştı. O Mısır'dan uzaklaşınca etrafında bulunan bazı adamlar Abbâs'a elindeki malları alıp buradan Berka'ya çekip gitmesini tavsiye etmişler ve bunu ona iyi bir davranışmış gibi göstermişlerdi. Abbâs da bu adamların sözlerine uyarak mallara el koymuş ve Rebiyülevvel (kasım) ayında Berka'ya gitmişti.

Ahmed b. Tulun Mısır'a geri geldiğinde oğluna dönmesi için mektuplar yazmış, iltifatlar etmiş ve ona karşı olan babalık duygularını dile getirmişti, ancak buna rağmen Abbâs geri gelmedi. Bunun üzerine etrafındaki adamlar korkmuş, ona Kuzey Afrika'ya gitmesini tavsiye etmişler, o da çekip oraya gitmişti. el-Abbâs buradan Berberîlerin ileri gelenleriyle mektuplaşmış, bir kısmı ona yanaşmış bir kısmı da uzakta durmuşlardı. Ayrıca İbrâhîm b. el-Ağleb'e mektup yazarak şöyle demişti: «Müminlerin emîri bana Afrika ve etrafını vermiştir.» Sonra oradan hareket ederek Lêbde'ye kadar gelmiş, Lebde halkı ona şehir kapılarını açmışlar, şehre girip onlara en kötü şekilde muamelede bulunmuş ve mallarını yağmalamıştı. Bunun üzerine şehir halkı orada el-İbâdiye reisi bulunan İlyâs b. Mansûr en-Nefûsî'ye müracaat edip ondan yardım istemişler o da buna son derece kızarak savaşmak üzerine Abbâs'ın üzerine yürümüştü.

Diğer taraftan İbrâhîm el-Ağleb Trablus valisine asker gönderip el-Abbâs ile savaşmasını emretmiş, o da el-Abbâs'la şiddetli bir savaşa girişmişti. Bu savaşta el-Abbâs bizzat kendisi savaş meydanına atılmıştı. Ertesi gün olunca İlyâs b. Mansûr el-İbâdiye'den on iki bin kişilik bir askerle onlara gelmiş, Trablus valisi ile bir araya gelip el-Abbâs'a karşı savaşa girişmişlerdi. Sonunda el-Abbâs'ı büyük bir hezimete uğratıp adamlarından çok kimseyi öldürmüşlerdi, kendisi de neredeyse esir düşecekken bir kölesiyle birlikte kaçıp kurtulmuştu. Sonra da Mısır'dan alıp getirdiği büyük miktarda malları alıp yağmalamışlar, kendisi de rezilce bir şekilde Berka'ya geri dönmüştü.

Nihayet Mısır'da el-Abbâs'ın mağlûp olduğu haberi yayıldı. Babası onun sağ olduğunu öğrenince bir hayli kederlenmiş, ve hemen üzerine askerler göndermişti. Baba ile oğulun orduları birbirlerine karşı bir hayli direterek çarpışmışlar, ama sonunda el-Abbâs ve adamları mağlûp olmuş, adamlarından çok kimse öldürülmüş, kendisi de esir alınarak babasına getirilmişti. Ahmed oğlu el-Abbâs'ı evinin odalarından birisine hapsetmiş ve adamlarından diğer ele geçirilenler getirilinceye kadar orada tutmuştu. Esirler getirilince Ahmed onları el-Abbâs ile birlikte huzurunda toplamış ve el-Abbâs'a adamlarının bir bir ellerini ve ayaklarını kesmesini emretmişti. Bunun üzerine kesmeğe başlamış, ancak ürkünce babası azarlayarak ve kızarak şöyle demişti: «Kahraman ve ileri gelen bir reis böyle mi olur? Senin için daha iyi olan bir husus vardı ki o da gelip kendi elinle teslim olman ve affedilmeyi dilemendi. Ben de o zaman seni ve onları affederdim, bu senin gibi birisi için daha güzel bir davranış olurdu. O zaman da sana yardım ettiklerinden ve senin için vatanlarını terkedip katılmalarından dolayı bu adamlarının haklarına daha güzel riayet etmiş olurdun.» Sonra Ahmed oğluna yüz kırbaç vurulma-

sını emretmiş, oğlu dövüldükçe ona olan şefkatından dolayı yanakları üzerine göz yaşları durmadan akıp durmuştu. Dayak atıldıktan sonra el-Abbâs'ı alıp bir oradaya tıkamış, onu orada bağlatıp hapsetmişti. Bu olay 268 yılında meydana gelmişti.

Ya'kûb es-Saffâr'ın Ölümü ve Yerine Kardeşi Amr'ın Başa Geçmesi

Bu yılın 9 Şevvâl (5 Haziran 879) günü Ya'kûb b. Leys es-Saffâr, Ahvâz'a bağlı Cündeysâbûr'da öldü. Ya'kûb sancılanarak hastalanmış ve bu sancıdan vefat etmişti. Doktorlar ilaçla hukne yapmasını tavsiye etmişlerse de o böyle bir tedâvî yoluna baş vurmamış ve ölümü tercih etmişti.

Halife el-Mu'temid, Ya'kûb'u kendisine meylettirmek ve razı etmek için bir mektup yazıp Farsillerini kendisine teslim etmek istediğini bildirmişti. el-Mu'temid'in elçisi geldiğinde Ya'kûb hasta idi. Elçinin gelmesi üzerine kalkıp oturmuş, önüne bir kılıç, kuru ve esmer ekmekten bir parça ekmek ve yanına da biraz soğan koyduktan sonra elçiyi içeri çağırmıştı. Elçi getirdiği mektubu sununca Ya'kûb ona şöyle demişti: «Halifeye söyle, ben şu anda hastayım, şayet ölürsem ben ondan, o da benden kurtulmuş olur, ve şayet iyileşecek olursam da benimle onun arasını ancak bu kılıç düzeltir. Ondan intikamımı almadıkça durmayacağım. Ya da o beni mağlûp edip ortadan silecek, ben de tekrar şu kuru ve esmer ekmeğim ile yiyeceğim olan şu soğana geri döneceğim.» el-Mu'temid'in elçisi geri döndükten çok kısa bir süre sonra da Ya'kûb vefat etmişti.

Hasan b. Zeyd el-Alevî, Ya'kûb b. Leys'e savaştaki direnmelerinden dolayı «örs» demekte idi. Ya'kûb er-Ruhhac'ı fethetmiş, hükümdarını öldürmüş ve halkı da onun vasıtasıyla İslâm'a girmişti. er-Ruhhac son derece geniş arazileri olan bir ülke olup, hükümdarlarının adı Kübtîr (?) idi. Bir altın taht içerisinde on iki kişi tarafından taşınıyordu. Kübtîr gayet yüksek bir dağda büyükçe bir ev yapıp ona Mekke adını verdiği ve kendisi de ilâhlık iddiasında bulunduğundan dolayı Ya'kûb onu öldürmüştü. Bunun yanı sıra Ya'kûb el-Halciyye ve Zâbûl ile diğer bazı şehirleri fethetmiş bulunuyordu. Şu anda buraları hangi yıllarda fethettiğini bilemediğim için de ilgili yıl olayları arasında kaydedemiyorum.

Ya'kûb b. Leys es-Saffâr gayet akıllı ve azimli bir kişi idi. Şöyle derdi :

«Kiminle kırk gün müddetle bir arada olur da huyunu öğrenmezsen kırk yılda öğrenemezsin.»

Onun gayet zeki olduğuna delâlet eden diğer olayları ve hayatından bazı örnekleri daha evvel kaydetmiştik.

Ya'kûb'un ölümü üzerine kardeşi Amr b. Leys görevi devralmış ve halifeye itaatini bildiren bir mektup yazmıştı. Bunun üzerine el-Muvaffak onu Horasân, Fars, İsfahân, Sicistân, Sind, ve Kirmân illerine tayin ettiği gibi Bağdâd emniyyet görevliliğini de ona vermiş, bu konuda şâhidler tutulmuş ve ona çeşitli hil'atler göndermişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içinde el-Kâsım b. Mehât, Dülef b. Abdülazîz b. Ebî Dülef üzerine Isfahân'da hücum ederek onu öldürmüştü. Bunun üzerine Ebû Dülef'in adamlarından da bir grup el-Kâsım üzerine hücum edip onu öldürmüş ve başlarına Ahmed b. Abdülazîz'i geçirmişlerdi.

Yine bu yıl içinde Muhammed el-Müvelled Ya'kûb b. Leys'e gidip sığınmış, Ya'kûb da ona ikram ve iyiliklerde bulunmuştu. Bunun üzerine Halife el-Mu'temid, Muhammed el-Muvelled'in mallarına ve arazilerine el konulmasını emretmişti.

Bedevîler «Ayyârû» diye bilinen Ca'lân'ı bu yılda Dimimme'de öldürmüşlerdi. Ca'lân, bir kervanın başında giderken öldürülmüş, bu Bedevîler takip edildiyse de yakalanamamışlardı.

Yine bu yılda el-Muvaffak, Süleyman b. Vehb'i ve oğlu Ubeydullah'ı ve adamlarından bir grubu hapsedip mallarına ve arazilerine el koymuştu. Yalnız Süleyman'ın «Ahmed» adındaki oğlu serbest idi. Sonra Süleyman ve oğlu Ubeydullah ile sulh yapılarak dokuz yüz bin dinar ödemeleri şart koşulmuştu. Daha sonra da arzu ettikleri kimselerle görüşebilecekleri bir yere konulmuşlardı. Bu arada Mûsâ b. Otamış, İshâk b. Kündacık, Fazl b. Mûsâ b. Boğa bir araya gelip Bağdâd köprüsünü aşıp gitmek istemişler, ancak el-Muvaffak onlara engel olmak istemiş, yalnız dönmeyip Sarsar'a konaklamışlardı. Ebû Ahmed el-Muvaffak Saîd b. Muhalled'e bir mektup yazıp bu kumandanlarla gidip görüşmesini istemiş, Saîd de komutanlara giderek onlarla görüştükten sonra Sarsar'dan onları geri getirmiş ve Ebû Ahmed el-Muvaffak da onlara bir hayli hil'atler vermişti.

Bu yıl içinde Bizans topraklarından beş kadar strategos (kumandan) Ezene'den İslâm topraklarına girmiş, bir çok kimseyi öldürüp bazı müslümanları da esir almışlardı. O sırada Suğûr valisi Ercûz idi, bu olay üzerine Ercûz görevinden azledildi. Rumlar bu seferleri sırasında dört

yüz kişiye yakın bir kitleyi esir almış ve yine dört yüz kişiyi de öldürmüşlerdi. Bu olay cemaziyelevvel (869 ocak) ayında meydana gelmişti.

Ahmed b. Abdullah el-Hucustânî Nisâbûr'a hâkim olmuş, Hüseyin b. Tâhir, ağabeysi Muhammed b. Tâhir'in valisi idi. Yine bu yıl içinde Tûs şehri harap olmuştu.

Bu yıl içinde Ebû Sakar İsmâil b. Bülbül vezir tayin edildi.

Yine bu yıl içinde el-Muvaffak tarafından Mekke yoluna tayin edilmiş bulunan Ali b. Mesrûr el-Belhî Mekke yolunda «el-Müğîyse» denilen yere varmadan önce Esedoğullarına bağlı bedevîler tarafından hucüma uğramıştı.

Bizans Hükümdarı Abdullah b. Reşid b. Kâvus'u bir grup esirle birlikte Ahmed b. Tulun'a bu yıl içinde göndermiş, ayrıca daha evvel ele geçirmiş oldukları bazı mushafları da hediye olarak sunmuştu.

Bu yılın hacc emîrliği görevini yine Hârûn b. Muhammed b. İshâk b. Mûsâ b. İsâ el-Hâşimî ifa etmişti.

Yine bu yıl içinde Ebû'l-Muğire İsâ b. Muhammed el-Mahzumî zencilerin reisinin adına Mekke'ye gelmişti.

Ebû Bekir Ahmed b. Mansûr ez-Zenâdî 83 yaşında iken bu yılda vefat etmişti. Yine Ahmed b. Hanbel'in sohbetinde bulunmuş Nîsâbûrlu Ebû İshâk İbrâhim b. Hânî ile daha evvel kaydettiğimiz gibi 175 (791-792) yılında doğmuş olan Ali b. Harb b. Muhammed et-Tâ'î el-Mavsılî vefat etmişlerdi. Zühd ve takva sahibi olan Ali b. Muvaffak da bu yılda vefat edenler arasında kaydedilmektedir.

Ebû'l Fazl el-Abbâs b. er-Ferec er-Reyâsî bu yıl içinde Basra'da zenciler tarafından öldürülmüştü. Aynı şekilde hilâfet sancağı Ebû Ubeyde ve el-Esmaî'nin elinden bu yıl içinde alınmıştı.

HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞ ALTINCI (M. 879-880) YILI OLAYLARI

Zenciler İle Ağartmış Arasında Meydana Gelen Olaylar

Bu yıl içinde Ağartmış daha evvel Tekin el-Buhârî'nin Ahvâz ve çevresinden insiyatifinde bulunan yerlere tayin edildi. Ağartmış ramazan (nisan-mayıs) ayında yanma aldığı Aba ve Matar b. Ca'fer ile birlikte Tüster'e girdi. Matar, Ali b. Ebân'ın kölesi olan Ca'fereveyh'i yanında bulunan diğer esirlerden bir grup ile birlikte öldürmüştü. Sonra Matar Asker Mukrem'e gitmiş, orada iken Zenciler Ali b. Ebân komutasında üzerine hücum edince çarpışmaya tutuşmuşlardı. Zencilerin bir hayli çok olduğunu gören Matar oradaki köprüyü yıkmış ve aralarında nehri bir engel haline getirmişti. Bunun üzerine Ali b. Ebân Ahvâz'a geri dönmüş, kardeşi Halil de Zencilerden bir grup asker ile Mesrukan'da kalmıştı.

Ağartmış ve yanında bulunanlar Halil'in üzerine yürümek üzere Arbük köprüsünü geçmişlerdi. Halil durumu kardeşi Ali'ye bir mektupla bildirmiş, Ali de hemen nehir yoluyla Halil'in yanına gelmişti. Ancak Ahvâz'da bıraktığı adamları durumdan endişelenip korkmuş ve hemen Sidre nehrine taşınıp gitmişlerdi. O gün Ali b. Ebân ile Ağartmış çarpışmalara tutuşmuşlar, ancak Ali bu çarpışmalardan sonra ayrılıp Ahvâz'a gitmiş, orada bıraktığı adamlarını bulamayıncâ hemen onları Sidre nehri civarından geri getirmek üzere bir grubu görevlendirmişti. Ancak bu adamlar oradan geri dönmeyi bir hayli zor görmüşler, bunun üzerine Ali b. Ebân da onları izleyerek yanlarına gidip orada ikamet etmişti. Diğer taraftan Ağartmış ve Asker Mükrem'e geri dönmüş, Ali de onlarla çarpışmak üzere hazırlıklara girişmişti.

Ali b. Ebân'ın savaş hazırlıklarına giriştiğini haber alan Ağartmış da, yanında bulunan halifenin askerleriyle birlikte hazırlıklara girişmiş ve Ali'nin üzerine yürümüştü. Ali Ağartmış ve adamlarına bir pusu kurup kardeşi Halil'i öncü kuvvetlerin başında üzerlerine göndermiş, çarpışmalara girişmişler ve günün ilk saatlerinde savaşın durumu halifenin askerlerinin lehine olmuştu. Ancak Ali'nin kurduğu pusudakiler gizlen-

dikleri yerden çıkıp üzerlerine hücum edince birden mağlûp olmuşlar, Matar b. Câmi' ve bir grup komutan esir alınmıştı. Ali b. Ebân Matar b. Câmi'i kölesi Ca'fereveyh'e karşılık öldürmüş ve Ahvâz'a geri dönüp öldürülenlerin kellelerini o «Alevî reisi» denen herife göndermişti.

Daha sonra Ali b. Ebân ile Ağartmış arasında meydana gelen savaşlar genellikle denk şekilde geçmiş, galip veya mağlûp olmuşlardı. Bu sıralarda «Zenci reisi» denen Alevî bütün kuvvetlerini Ali b. Ebân'ın emrine tahsis etmiş bulunuyordu. Bu durumu gören Ağartmış da bölgeden ayrılıp gitti. Ali b. Ebân da artık çevreye sürekli olarak akınlar yapıp etrafı yağmalıyordu. Bu arada Birûz köyünü de bu şekilde yağmalamış ve bütün ganimetleri efendisine göndermişti.

Zencilerin Râmehürmüz'e Girmeleri

Bu yılda Ali b. Ebân Zencilerle birlikte Râmehürmüz'e girdi. Muhammed b. Ubeydullah, Ali b. Ebân'ın kendisine karşı beslediği kinden dolayı daha evvel kaydettiğimiz gibi ondan çekinmekte idi. Bundan dolayı Muhammed b. Ubeydullah alevî reisinin oğlu Enkelay'a bir mektup yazıp babasının Ali'yi kendisinden uzaklaştırmasını ve onu yanına çağırmasını rica etmesini istemişti. Bunu duyan Ali'nin Muhammed b. Ubeydullah'a karşı olan kini daha da artmış, o zaman tutup Ali «Alevî reisi» denen iğrenç herife bir mektup yazarak Muhammed'e karşı savaşa izin vermesini istemişti. Bu da haraç istemeye bir imkân ve yol açacaktı. Alevî reisi Ali'ye izin verdi, o da Muhammed b. Ubeydullah'a mektup yazıp ondan kendisine haraç göndermesini istedi. Muhammed onu bir süre oyalayıp durunca Ali b. Ebân o sırada Râmehürmüz'de bulunan Muhammed b. Ubeydullah üzerine yürümüş, ancak Muhammed kaçınca Ali ve zenciler şehre girerek halkına karşı her türlü davranışı mübah saymışlardı. Muhammed kendi hâkimiyeti bölgesinin en uç noktasına kadar çekip gitmiş, Ali de Râmehürmüz'den büyük ganimetlerle geri dönmüştü. Muhammed durumdan korkmağa başlayınca Ali'ye bir mektup yazıp onunla sulh yapmayı istemiş, Ali de mal ödemesi karşılığında bu sulhu kabul etmişti. Bunun üzerine Muhammed b. Ubeydullah Ali'ye iki bin dirhem göndermiş, o da Zenci reisine bu meblağı iletmiş ve Muhammed b. Ubeydullah ve hâkimiyeti altındaki bölgeye bir daha saldırmamıştı.

Bu yıl içinde Zenciler giriştikleri bir savaşta mağlûp olmuşlardı. Aralarında akdettikleri barıştan sonra Muhammed b. Ubeydullah Ali b. Ebân'a mektup yazıp Türklere karşı kendisine yardım etmesini istemiş ve elde edecekleri ganimeti aralarında paylaşacaklarını söylemişti. Ali efendisine mektup yazıp ondan bu husus için izin istemiş, o da ona: «Oraya bir ordu gönder ve sen kendin olduğun yerde kal ,ayrıca ondan rehi-

neler almadıkça ve ona tam güvenmedikçe oraya da hiç kimseyi gönderme. Belki o senden intikam almak isteyecektir.» şeklinde mektup yazmıştı. Ali b. Ebân da Muhammed'e mektup yazıp ondan yemin etmesini ve kendisine rehineler göndermesini istemişti. Muhammed ona bir sürü yeminler ettiği halde rehine gönderme hususunda bir hayli oyalamıştı. Ancak Ali'nin ganimet elde etme hırsından dolayı duramamış ve hemen Muhammed'in yanına ordu göndermişti. Muhammed de bu gelen zencilere bir grup askerini katmış ve Türkler üzerine göndermişti. Ancak Türkler karşılarına çıkıp çarpışmaya girince, aralarında şiddetli bir savaş meydana gelmiş, Muhammed b. Ubeydullah'ın adamları Zencileri yalnız bırakıp geri çekilmişlerdi. Böylece onlar büyük bir hezimete uğramışlar, Türkler de onlardan büyük bir kitleyi öldürmüşlerdi.

Diğer taraftan Muhammed b. Ubeydullah, Zencilerin yenilmesi halinde onlara hücum edecek bazı kimseleri hazırlamıştı. Bunlar Zencilere yolda rastlamış, üzerlerine hücum edip hepsini esir etmiş ve ellerindeki bütün atlarını ve diğer davarlarını almışlardı. Zenciler son derece kötü bir hâlde yerlerine geri dönmüşler, Ali de durumu reisi olacak herife bildirince onu son derece kınamış ve ona: «Rehineleri almamakla benim emrime muhalefet ettin.» diye serzenişte bulunmuştu. Ayrıca Muhammed b. Ubeydullah'a bir mektup yazıp onu tehdit etmişti. Muhammed onun bu tehdidinden bir hayli korkmuş, ona bir mektup yazıp itaatini arzederek boyun eğmiş ve ele geçirdiği davarlardan bazılarını da ona iade edip şöyle demişti: «Ben onların üzerine hücum ettiğimde işte şunları kurtarmıştım.» Muhammed b. Ubeydullah'ın bu mektubu ve gönderdiği bir kısım davar «Zenci lideri» denen zalime ulaşınca bir hayli kızmış, bunun üzerine Muhammed Behbûd ve Muhammed b. Yahyâ el-Kirmânî'yi elçi olarak Ali b. Ebân'a göndermişti. Bunların ikisi de o gün yaşayanlar arasında Ali'nin en yakın dostu idiler. Muhammed b. Ubeydullah bu iki elçisine Ali ile sulh akdettikleri takdirde bir hayli mal vereceğini vaadetmiş, onlar da kalkıp Ali'ye gitmişlerdi. Zenci lideri denen zalim adam bu sulh teklifini kabul etmiş ve Muhammed b. Ubeydullah'ın hakim olduğu bütün şehirlerdeki câmilerde Cuma günleri minber üzerinde kendi adıyla hutbe okunmasını şart koşmuştu. Bu iki elçi durumu Ubeydullah'ın oğluna bildirince o da bütün bu isteklere olumlu cevap vermişti. Cuma hutbelerinde zencilerin reisinin adını zikrederken lafları ağzında bir hayli geveleyerek işi karıştırdığı ve bu şekilde hutbe okuduğu görülüyordu. Sonra Ali b. Abân Mettûs üzerine yürümek için hazırlıklara girişmiş ve Mettûs'a doğru yürüyüşe geçmişse de bir zafer elde edemeden geri dönmüştü. Geri döndükten sonra şehrin surlarına tırmanmak için bir sürü merdivenler ve tırmanma araçları hazırlayıp tekrar yola koyulunca onun bu hareketini Mansûr el-Belhî haber almıştı. Mansûr el-Belhî o sıralarda Ahvâz civarlarında bulunuyordu. Ali Mettûs'a

doğru yola koyulunca Mesrûr da onun üzerine yürümüş ve akşam güneş batmadan evvel oraya varıp konaklamıştı. Zenciler Mesrûr'un atlarını uzaktan görünce hemen oradan uzaklaşmağa başlamışlar ve son derece kötü bir hezimete uğramışlardı; öyle ki surlara tırmanmak üzere getirdikleri bütün savaş aletlerini bile orada terkedip kaçmışlardı. Onlardan çok kimse öldürülmüş, Ali de çok kısa bir müddet sonra - hattâ bu arada el-Muvaffak'ın da üzerine geldiği haberini alır almaz - kötü bir mağlûbiyet almış olarak hemen çekip gitmişti. Artık bundan sonra Ali Mettûs üzerine hiç gelmemişti. Sûk el-Hamîs ve Tahsâ'nın el-Muvaffak tarafından fethedildiği güne kadar böyle kalmışlardı. Bu olaydan sonra zenci reisi Ali b. Ebân'a mektup yazıp onu geri dönmeğe davet etmiş ve bir hayli teşvik edip durmuştu.

Çeşitli Olaylar

Amr b. Leys bu yıl içinde uhdesinde bulunan Bağdâd ve Surre-menreâ (Sâmerrâ) şehirlerinin emniyyet âmirliği görevini safer ayında Ubeydullah b. Abdullah b. Tâhir'e devretmiş, o ve el-Muvaffak Ubeydullah'a hil'atler vermişlerdi.

Bu yıl içinde Asatekin Sicistân'a bağlı eş-Şurta ve Rey şehirlerine hâkim olmuş, Rey valisi bulunan Hatlanhacor'u şehirden çıkarmış ve oradan Kazvin'e gitmişti. Kazvin'de Kayığlığ'ın kardeşi görev yapıyordu. Onunla barış andlaşması yapan Asatekin, Kazvin'e girmiş, sonra tekrar Rey'e geri dönmüştü.

Yine bu yıl içinde Rumların bir askerî birliği Diyâr-Rabîa'ya bağlı Tel Yeshâ'ya girmiş ve orada 250 kişiyi esir alıp Müslümanları öldürdükten sonra da cesedlerine bir sürü işkencelerde bulunmuşlardı. Musul ve Nusaybin halkı derhal onlara karşı harekete geçmiş, bunun üzerine geri dönmüşlerdi.

Yine bu yıl içinde Ebû's-Sâc Amr b. Leys'in karargâhından Bağdâd'a doğru giderken Cündeysâpûr'da vefat etmişti. Ondan evvel de Süleymân b. Abdullah b. Tâhir vefat edince Amr b. Leys, Ahmed b. Abdülazîz b. Ebî Dülef'i Isfahân'a, Muhammed b. Ebi's-Sâc'ı da Mekke ve Harameyn yoluna tayin etmişti.

İshâk b. Kendâc bu yılda Ahmed b. Mûsâ b. Boğa'dan ayrılmıştı. Bunun sebebi şöyle anlatılır :

Ahmed b. Mûsâ el-Cezîre'ye doğru gidince Mûsâ b. Otamış'ı Diyar-Rabîa'ya tayin etmişti. İshâk b. Kendâc bu durumdan hoşlanmamış ve derhal askerler arasından ayrılıp Beled'e gitmişti. Oraya varan İshâk

Ya'kûbiyye Kürtlerine karşı giriştiği çarpışmalarda onları büyük bir hezimete uğratıp mallarını ellerinden almış, yolda giderken Haricî ibn Müsâvir'e rast gelmiş ve onu da öldürüp Musul'a giderek halkının hazırlamış olduğu bütün mallara el koymuştu.

Ma'lasâya'da Ali b. Dâvud adında bir komutan bulunuyordu. O Musul halkının sözcüsü ve müdafii durumunda idi. İbn Kendâc bunun üzerine yürüyünce Ma'lasâya'dan ayrılıp yanında bulunan Hamdûn ile birlikte Dicle nehrini aşmış, karşı tarafa İshâk b. Eyyûb b. Ahmed et-Tağlibî el-Adevî'nin yanına gitmişti. Bütün bunların hepsi bir arada toplanmış ve sayıları on beş bine ulaşmıştı. İbn Kündâc bunların toplandıklarını haber alınca Beled'e geçip Dicle nehrini yanında bulunan üç bin kişiyle birlikte aşarak Eyyûb ırmağına varmış ve bu gün «Tel Mûsâ» diye bilinen Kerâsâ'da iki ordu karşı karşıya gelerek savaş vaziyeti almışlardı. Bu arada İbn Eyyûb kuvvetlerinin sol kanadının kumandanı İbn Kündâc'a mektup yazarak ona şöyle demişti: «Ben sol kanatta bulunuyorum, üzerime hücum et ki ben de mağlûp olayım.» Gerçekten İbn Kündâc bu sol kuvvetler üzerine hücuma geçerek İbn Eyyûb'un bu kanadını hezimete uğratmış ve geri kalanlarına diğer taraflar üzerine hücum etmişlerdi. Bu hamleler karşısında dayanamayan Hamdân b. Hamdûn ile Ali b. Dâvud Nîsâbûr'a doğru çekilmişler, ibn Eyyûb da Nusaybin'e gitmişti. İbn Kündâc onu izlemiş ibn Eyyûb da Nusaybin'den Âmid'e varmıştı. Nusaybin'e varan İbn Kündâc burayı ve Diyar-Rabîa'yı tamamen ele geçirmişti. İbn Eyyûb Âmid'de bulunan İsâ b. eş-Şeyh eş-Şeybanî'ye iltica etmiş, o da onu koruması altına almıştı. Diğer taraftan Erzen'de bulunan Ebû'l- el-Muizz b. Mûsâ b. Zürâre'den da yardım istemiş, bu şahıs da Ebû Eyyûb'a aynı şekilde yardımı kabul ederek onu korumuştu. Diğer taraftan Musul'a varan İbn Kündâc burada halife el-Mu'temid'den Musul vilayetine tayin edildiğine dair ahitname almıştı. Musul'da yerleşen İbn Kündâc'a İbn eş-Şeyh ve İbn Zürâre ve bölgenin diğer adamları elçiler ve mektuplar gönderip kendilerini bulundukları yerlerdeki görevlerinde bırakması için iki yüz bin dinar göndermişler, ancak bu isteklerini reddetmişti. İsteklerinin reddedilmesi üzerine bu adamlar İbn Kündâc'la savaşmak üzere bir araya gelmişler, İbn Kündac bu durumu öğrenince isteklerini kabul etmiş, ancak onlardan uzak durmuş, onlar da şehirlerine getmişlerdi.

Bu yıl içinde Endülüs emîri Muhammed b. Abdurrahman Kurtuba nehrinde çeşitli gemilerin inşa edilmesini emretmiş ve bunları Atlas Okyanusuna göndermek istemişti. Cillîkıyye şehrinin Atlas Okyanusu tarafından kuşatılmasının daha kolay ve rahat olduğu haberini aldığı ve şehri bu taraftan ele geçirmenin mümkün olduğunu öğrendiği için bu gemilerin inşasını istemişti. Gemiler tamamlanıp içine her türlü savaş araçları konduktan ve askerlerle iyice donatıldıktan sonra Atlas Okyanusu-

na gönderilmişti. Bu gemiler Okyanusa daldıkları andan bir müddet sonra hepsi alabora olmuş, onlardan yalnız iki gemi kurtulmuş ve çok azı geriye dönebilmişti.

Yine bu yıl içinde Müslümanların donanması ile Rumların donanması Sicilya adası açıklarında karşılaşmış ve aralarında son derece şiddetli bir savaş meydana gelmişti. Savaşta Rumlar üstün gelerek, Müslümanların gemilerine el koymuşlar, ancak Müslümanlardan sağ kalıp kurtulabilenler Sicilya'nın Palermo şehrine çekilmişlerdi.

Bu yıl içinde Kuzey Afrika'da şiddetli bir pahalılık ve büyük bir kıtlık meydana gelmişti. Yiyeceklerin tümü neredeyse tükenmek üzereydi.

Humus halkı valileri İsâ el-Kerhî'yi bu yılda öldürmüşlerdi.

Bu yılda Ahmed b. Tulun'un kölesi Lü'lü', Temîmoğulları bölgesinden hareket ederek Mûsâ b. Otamış'ın üzerine yürümüştü. Mûsâ o zaman Re'sulayn'de bulunuyordu. Lü'lü' onu esir alıp Rakka'ya götürmüş, yolda Ahmed b. Mûsâ b. Otamış ve yanında bulunan bazı bedevî araplarla karşılaşmış, ancak Lü'lü' geri çekilmiş, bu bedevîler de Ahmed b. Mûsâ'nın karargâhına geri dönüp burayı yağmalamak isterlerken diğer taraftan Lü'lü' ve adamları üzerlerine saldırmış, onları mağlûp etmişlerdi. Hezimete uğrayan bu bedeviler Karkisiyye'ye çekilmişler, oradan da Bağdâd'a ve sonra Sâmerrâ'ya gitmişlerdi. Daha evvel Mısır tarihçilerinin verdikleri bilgilere dayanarak Mûsâ'yı Lü'lü'den başka bir kimsenin esir aldığını kaydetmiş idik.

Diğer taraftan yine bu yılda Ahmed b. Abdülaziz ile Beytemir arasında çarpışmalar meydana gelmiş, bu çarpışmalarda mağlûp olan Beytemir, Bağdâd'a çekilmişti.

Ayrı şekilde bu yılda el-Hucustânî, Cürcân'da hiç bir şeyden haberi olmayan Hasan b. Zeyd üzerine yürümüş, durumu öğrenen Hasan b. Zeyd ise Âmül'a çekilmişti. Böylece el-Hucustânî Cürcân'a ve Taberistân'ın diğer çevrelerine tamamen hâkim duruma geçmişti. Hasan b. Zeyd Taberistân'dan Cürcân'a çekildiğinde Sâriye'de Hasan b. Muhammed b. Ca'fer b. Abdullah b. Hüseyn el-Asgar el-Akîkî'yi yerinde vekil bırakmıştı. Cürcân'da mağlûp olan Hasan b. Zeyd'in oradan ayrılması üzerine el-Akîkî, vekil bırakıldığı Sâriye kentinde Hasan'ın öldürüldüğünü ilân edip halkı kendisine bey'ate davet etmişti. Bazıları bu davetine uyup ona bey'at etmişler, fakat bu arada Hasan b. Zeyd üzerine yürüyüp onunla savaşmış ve galip gelerek onu öldürmüştü. Yine bu yıl içinde el-Hucustânî ile Amr b. Leys arasında bir savaş meydana gelmiş, bu savaşta Amr yenilince el-Hucustânî Nisâbûr'a girip Amr'ın valisini ve Saffârîlere meyilli olan kimseleri oradan kovmuştu.

Yine bu yılda Medîne'de ve çevresinde Alevîlerle Ca'feriler arasında bazı çarpışmalar meydana gelmişti.

Bedevîler de bu yıl içinde Kâ'be örtüsüne saldırıp alıp götürmüşler, bir kısmı isyancı Zencilere katılmışlar ve bu olaylarda da hacılar büyük zararlar görmüşlerdi.

Bu yılda Rumlar Diyar-Rabîa üzerine hücum etmişler, halk bunlara karşı cihad çağrısında bulunmuş, Müslümanlar son derece şiddetli soğukların esmesine rağmen cihada çıkmışlardı. Bu soğuklarda orduların bir geçide girmeleri mümkün değildi.

Yine bu yılda Ahmed b. Tulun'un görevlisi bulunan Sîmâ, yanında bulunan Tarsus halkından üç yüz kişi ile birlikte Şâm sınırları üzerine gazaya çıkmıştı. Bu kuvvetlere karşı Herakliya bölgesinden dört bin kadar düşman ordusu çıkmış, şiddetli çarpışmalara girişmişler, Müslümanlar düşman ordusundan bir hayli kimseyi öldürmüşlerdi. Bu arada onlardan da bazıları yaralanmıştı.

Rasûlullah (s.a.)'ın şehrinde Alevîlerle Ca'ferîler arasında bu yılda diğer bir çarpışma daha meydana gelmiş, bu çarpışmaların etkisiyle fiyatlar hayli yükselmişti, öyle ki şehirde yiyecek sıkıntısı çekilmiş ve bu pahalılık bütün hicaz şehirlerine, hattâ Irak'a, Musul, el-Cezire, Şâm ve diğer yerlere kadar etkisini göstermişti. Ancak bu bölgelerdeki pahalılık hiç bir zaman Medîne'de meydana gelen pahalılığa ulaşamamıştı.

Bu yılda Halifenin emri altında bulunan bütün İslâm diyarında bir sürü karışıklıklar meydana gelmiş, bütün komutanlar ve bölge valileri kendilerini kontrol edecek bir otoritenin bulunmayışından, hattâ kendi başlarına arzu ettiklerini yapabildiklerinden halka karşı son derece zalimce bir tavır içine girmişlerdi. Çünkü bu yılda el-Muvaffak zencilerle uğraşıp durmuş, halife el-Mu'temid ise son derece âciz olduğundan ve yönetimin dışında başka işlerle uğraşıp durduğundan bu karışıklıklar başını alıp yürümüştü.

Bu yılda teşrinisânide (kasım ayında) şiddetli bir sıcaklık meydana gelmiş ve hemen arkasından suları donduracak kadar son derece şiddetli bir soğuk dalgası esmişti.

Bu yılda hacc mevsiminin tevriye gününde Muhammed b. Ebi's-Sâc Mekke'ye ulaşmış ve el-Mahzûmi ile savaşa girişerek onu mağlûp edip mallarını mubah kılmıştı.

Bu yılda Kayığlığ el-Cibâl bâlgesine doğru yola çıkmış, Beytemir de Dînever'den geri dönmüştü.

Bu yılın hacc emîrliği görevini Hârûn b. Muhammed b. İshâk b. Mûsâ b. İsâ el-Hâşimî ifa etmişti. Bu yılda İmâm Ebû Hanîfe'nin arkadaşlarından olan Hasan b. Ziyâd el-Lü'lü'"nin arkadaşlarından Ebû Bekr Muhammed b. Şücâ' es-Selcî vefat etmişti. Yine bu yıl içinde 233 (847-848) yılında doğmuş olan Sâlih b. Ahmed b. Hanbel vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞ YEDİNCİ (M. 880-881) YILI OLAYLARI

Zencilerle İlgili Haberler

Bu yıl içinde Halife el-Mu'temid'den sonra hilâfete geçip «el-Mu'tazıd Billâh» diye lakablanan Ebû'l-Abbâs b. el-Muvaffak, Süleyman b. Câmi' ve Zencilerin elinde bulunan bütün Dicle çevresini tamamen hâkimiyeti altına almıştı.

Ebû'l-Abbâs'ın bu harekâta girişmesinin sebebi şu idi :

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, zencilerin Vâsıt'a girip halkına karşı girişmiş oldukları gaddarca hareketlerin el-Muvaffak'a ulaşması üzerine hemen kendisinden evvel oğlunun aceleyle oraya varmasını emretmiş ve 266 yılı Rebiyülâhir (879 Kasım-Aralık) ayında oraya göndermişti. el-Muvaffak oğlu Ebû'l-Abbâs'ı bizzat kendisi uğurlayıp yanına on bin kadar yaya ve süvariyi gayet iyi bir şekilde donatarak vermiş ve ayrıca gemiler ve kayıklarla yayaların nehri aşabilecekleri her türlü aracı hazırlayıp emrine vermişti. Ebû'l-Abbâs da yola koyulmuş ve Deyru'l-Âkul'a ulaşmıştı.

Ebû'l-Abbâs'ın gemilerinin öncüleri komutanlığında «Ebû Hamza» diye bilinen Nusayr vardı. Nusayr Ebû'l-Abbâs'a mektup yazarak Süleyman b. Câmi'in yayaları, süvarileri, gemileri ve kayıklarıyla yola çıktığını ve öncülerinin başında el-Hayâtî'nin bulunduğunu haber verip el-Cezire bölgesinin «Berderuya» denilen yerine karargâh kurduğunu yazmıştı. Diğer taraftan Süleyman b. Mûsâ eş-Şa'rânî'de emrinde bulunan yaya ve atlılarla birlikte bindiği gemilerle Ma'râbân'a varmıştı. Hemen Ebûl'-Abbâs harekete geçip es-Sılh'a vararak düşman hakkında bilgi toplamak üzere keşif kollarını çıkarmıştı. Bu keşif kolları geriye dönüp Zenci askerlerinin üzerlerine geldiğini haber vermişler ve zenci öncülerinin es-Sılh'a vardıklarını, ordunun son kısımlarının ise Vâsıt'ın alt taraflarında Mûsâ b. Boğa'nın bahçelerine kadar ulaştığını anlatmışlardı.

Zencilerin bu kadar büyük kalabalıklarla harekete geçmelerinin sebebi şu idi :

Onlar şöyle demişlerdi :

«Ebu'l-Abbâs çok genç ve savaş işlerinde gayet tecrübesiz bir adamdır. En iyisi ilk karşılaşmamızda onu hezimete uğratıp hemen o anda işini bitirelim, o zaman belki askerlerini alıp geri döner ve bir daha bize karşı çıkmaz.» Zenciler bu düşünceyle bütün kuvvetlerini toplamış, bir araya getirmişlerdi. Ebû'l-Abbâs onların son derece yakın bir noktaya geldiklerini öğrenince hemen ana yoldan sapıp yolunu değiştirmişti. Öncüleri Zencilerle karşılaşıp, çarpışmalara girişmiş, kaçmağa başlayınca da ardlarına düşen Zenciler onları tamamen yok edebileceklerini düşünmüşler, ancak bunda aldanmışlardı. Bu öncü kuvvetleri kovalamağa devam eden zenciler şöyle seslenmişlerdi: «Haydi, savaş için kendinize bir emîr bulunuz. Sizin emîriniz av eğlencesine dalıp gitmiştir.»

Ebû'l-Abbâs'a çok yakın bir noktaya vardıklarında, o yanında bulunan atlı ve süvarilerle birden ortaya atılmış ve öncülerinin kumandanı olan Ebû Hamza Nusayr'a bağırarak: «Ey Nusayr! Bu köpeklerden nereye kaçıyorsun?» diye seslenmiş, bunun üzerine Nusayr birden beri dönmüştü. Ebû'l-Abbâs bu arada bir kayığa binmişti ve adamları onu dört bir tarafından iyice koruma altına almışlardı. Düşman üzerine her iki taraftan saldırıya geçen Ebû'l-Abbâs ve adamları Zencileri mağlûp etmiş ve onlardan çok kimseyi öldürmüşlerdi. Geri kalanlarını da takibe geçerek çarpışmaların ilk başladığı yerden altı fersah uzaklıkta bulunan Abdullah köyüne kadar ulaşmışlar ve onlardan beş gemi ve bir sürü kayık, ayrıca bir çok kimseyi esir almışlardı. Bazıları da emân dilemişti. Bu, galibiyetin ilk anlarıydı. Bundan sonra Süleyman b. Câmi', el-Emir nehrine doğru yürümüş, Süleyman b. Mûsâ eş-Şârânî de Sûk el-hamîs (Perşembe pazarı) denilen yere varmıştı. Ebû'l-Abbâs da Vâsıt'in bir fersah uzaklığında bulunan el-Umr'da konaklamıştı. Burada eksikliklerini gideren Ebû'l-Abbâs zenciler üzerine sürekli saldırılara geçip duruyordu.

Sonra Süleyman b. Câmi' tekrar hazırlıklara girişip adamlarını toplamış, onları üç ayrı birliğe ayırmış ve: «Ebû'l-Abbâs genç bir adamdır, o kendi nefsinin gururuna aldanan tecrübesiz bir kimsedir.» dedikten sonra da bir sürü tuzaklar kurmuşlardı. Ebû'l-Abbâs onların hazırlıklarını tamamlayıp tekrar harekete geçerek üzerine doğru yöneldiklerini ve kendisini gâfil avlamak için pusular kurduklarını, onları izlediği anda bu pusularda gizlenenler tarafından arkadan sarılacağını öğrenmiş, bunun için de savaşa girişildiği takdirde kesinlikle zencileri kovalamamalarını ve onları izlememelerini askerlerine tenbihlemişti. Zenciler bu kurduğu pusuları ve düşündükleri hilelerin bir işe yaramadığını anlayınca Süleyman gemi ve kayıklarla harekete geçmiş, diğer taraftan Ebû'l-Abbâs da Nusayr'a emir vererek onlara karşı çıkmasını emretmişti. Kendisi de

«Geyik» adını verdiği gemisine binip yanına aldığı en yakın adamlarından bir grubla yola çıkmıştı. Aynı zamanda gemilerinin hizasından karadan yürümeleri için de süvarilere emir vermiş, onlar da nehrin sahilinde onu izleyerek yola devam etmişlerdi. Bu şekilde atlarını ve bütün davarlarını nehirden geçirerek savaşa girişmişler ve her iki taraf da karşı karşıya gelip çarpışmalara başlamıştı. Bu çarpışmalar sonucunda Zenciler mağlûp olup geriye çekilmişler, Ebû'l-Abbâs da onların gemilerinden on dört tanesini ele geçirmişti. Süleyman b. Câmi' ve öncü komutanı olan el-Hayâtî neredeyse yok olmak üzere iken kurtulmuş ve yanlarında kurtarabildikleri kimselerle birlikte Tahsâ'ya gitmişlerdi.

Bu çarpışmalardan sonra Ebû'l-Abbâs karargâhına dönmüş, ele geçirilen bu gemi ve kayıkların tamir edilmesini istemişti. Zenciler bu olaydan sonra yirmi gün kadar hiç yerlerinden çıkmamış ve onlardan da bir ses işitilmemişti. Ancak bu arada Ebû'l-Abbâs'ın atlılarının geçeceği yollara çukurlar kazdırmış ve bu çukurlara keskin demir çubuklar yerleştirmişler ve çukurları da ot ve hafif toprakla örtmüşlerdi. Buradan geçenler bu çukurlara düşsün ve demir oklara saplansın diye bu tuzaklar hazırlanmıştı. Anlatıldığına göre, Ebû'l-Abbâs'ın adamları buradan geçerken el-Ferâğine'den birisi bu çukurlara düşünce durumu sezmiş ve oradan geçmekten vazgeçmişlerdi.

Süleyman b. Câmi', bu arada «Zenci lideri» denen adamdan yardım istemiş, o da içinde her türlü savaş aletleri bulunan kırk kayık dolusu asker hazırlayıp göndermişti. Bu yardımı alan zenciler tekrar saldırıya geçmişler ve savaşa girişmişler, ancak buna rağmen Ebû'l-Abbâs'ın karşısında bir türlü duramamışlardı. Bu arada Ebû'l-Abbâs Zenciler üzerine bir miktar kayık sevketmiş, ancak Zenciler bu kayıklara el koymuşlardı. Ebû'l-Abbâs öğle yemeği yediği sırada bu haberi almış ve hemen yerinden fırlayıp adamlarını beklemeksizin bir kayığa atlayıp yola koyulmuş, adamlarından hızlıca davrananlar arkadan ona yetişmişlerdi. Ebû'l-Abbâs Zencilerin bulunduğu yere varıp onlarla savaşa tutuşmuş ve Zenciler mağlûp olmuşlardı. Bu arada bir kısmı suya atlamıştı. Ebû'l-Abbâs zencilerin ele geçirmiş olduğu kayıkları ve içinde bulunanları kurtarmış, onlardan da ayrıca otuz bir kayık kadar ganimet ele geçirmişti. O gün attığı oklardan dolayı Ebû'l-Abbâs'ın yayın kirişini tuttuğu baş parmağı bir hayli kanamıştı. Bu günkü çarpışmalardan geriye döndüğünde yanında bulunanlara hil'atler ve hediyelerin verilmesini emretmiş ve ayrıca Zencilerden ele geçirilen kayıkların tamirini istemişti.

Ebû'l-Abbâs bir ara Mâzervân'a doğru ilerleyip el-Haccâciye ve el-Emîr Irmağına kadar varmayı ve orada neler olup bittiğini öğrenmek istemişti. Bunun için öncü kumandanı olan Nusayr'ı bazı kayıklarla önden göndermiş, kendisi de yanına aldığı Muhammed b. Şuayb ile birlikte Mâ-

zervân'a doğru yürüyüp oraya varınca Nusayr'ın önden gittiğini zannederek yoluna devam etmişti. Ancak bir ara Nusayr'dan haber kesilmiş, Ebû'l-Abbâs da Nusayr'ın gittiği yoldan değil de başka bir yola saptığını anlamıştı. Bu arada Ebû'l-Abbâs'ın yanında bulunan denizciler nehrin yanında rastladıkları bir koyun sürüsünü ele geçirmek üzere ayrılmışlar, Ebû'l-Abbâs da Muhammed b. Şuayb ile birlikte yalnız kalmıştı. Tam bu sırada zenciler nehrin bir kenarından saldırıya geçmişler, Ebû'l-Abbâs onları oklarla karşılamış ve karşılıklı ok atışlarıyla çarpışıp durmuşlardı. Bu arada Zeyrek geri kalan diğer gemilerle hemen Ebû'l-Abbâs'ın yanına varmış ve Ebû'l-Abbâs bu şekilde kurtularak karargâhına geri dönmüştü.

Nusayr geri dönmüş, diğer taraftan Süleyman b. Câmi' de adamlarını toplayıp Tahsâ'da bir hayli güçlü ordu meydana getirmişti. eş-Şa'rânî de onunla birlikte tekrar savaş hazırlıklarına girişip Sûku'l-Hamîs'te adamlarıyla birlikte karargâh kurmuş ve ağırlıklarını oraya taşımağa başlamışlardı. Diğer taraftan es-Sîniyye'de de bir hayli birikenler olmuştu. Bunun üzerine Ebû'l-Abbâs önce süvarilerinden bazılarının es-Sîniyye'ye doğru yola çıkmalarını emretmiş ve karadan oraya gitmelerini istemişti. Bunlar önlerine bir nehir çıktığında aşacaklar ve oraya varacaklardı. Kendisi de gemi ve kayıklara binerek yola koyulmuştu. Zenciler karadan üzerlerine süvarilerin geldiğini görünce birden korkup suya dalmış ve gemilere sığınmışlardı. Ancak onlar nehirde bu şekilde korku içerisinde gizlenip durmuşken birden Ebû'l-Abbâs'ın emrindeki gemiler üzerlerine varınca nereye saklanacaklarını bilememiş hemen teslim olmuşlardı. Zencilerden bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı esir alınmış, bir kısmı da can korkusuyla kendini suya atmıştı. Ebû'l-Abbâs zencilerin pirinç dolu olan bu gemilerini ele geçirmiş ve es-Sîniyye'yi de hâkimiyeti altına alıp zencileri oradan uzaklaştırmıştı. Oradan ayrılan Zenciler Tahsâ'ya ve Sûku'l-hamîse gitmişlerdi.

Ebû'l-Abbâs bu arada bir turna kuşuna rastlamış, ona attığı bir ok gidip Zencilerin karargâhına düşünce bu okun Ebû'l-Abbâs'a ait olduğunu anlamışlar ve daha da büyük korkuya kapılmışlardı. Bu olaydan sonra Ebû'l-Abbâs es-Sîniyye'yi fethedip geriye karargâhına dönmüştü.

Ebû'l-Abbâs bu arada iki zenci komutanı olan Sâbit b. Ebî Dülef ve Lü'lü' komutasında büyük bir zenci ordusunun harekete geçtiği haberini alınca o da üzerlerine yürümüş ve saldırıya geçmişti. Seher vaktinde aralarında şiddetli bir çarpışma meydana gelmiş ve Zencilerden aralarında Ebû Lü'lü'ün de bulunduğu çok kimse öldürülüp kumandanları Sâbit esir alınmıştı. Ebû'l-Abbâs ona iyiliklerde bulunup komutanları arasına katmıştı. Ayrıca zencilerin elinde bulunan bir sürü kadınlar da ele geçirilmiş, fakat hepsi serbest bırakılarak akrabalarının yanına gönderilmiş-

lerdi. Bu arada Zencilerin savaş için hazırlamış olduğu bütün her şeyi ele geçirmiş ve askerlerine Sûku'l-hamîs'e yürümek üzere hazırlanmaları için istirahat etmelerini emretmiş, ayrıca Nusayr'a askerleri savaşa hazırlamasını söylemişti. Ebûl'-Abbâs: «Sen burada kal, çünkü Sûkul-hamîs'e giden nehir bir hayli dardır. Sen burada bekle, biz ileri doğru yürüyelim.» demiş, ancak Nusayr bunu kabul etmemişti. Bunun üzerine Muhammed b. Şuayb Nusayr'a şöyle demişti: «Eğer sen mutlaka gelmek istiyorsan o halde fazla gemi götürmeyelim, yanımıza yayalardan da çok kimseyi almayalım, çünkü nehir bir hayli dardır.»

Ebû'l-Abbâs oraya doğru yola koyulmuştu, Nusayr da önden ilerlemekte idi. Müsâvir nehri ağzına vardıklarında Ebû'l-Abbâs orada beklemeğe koyulmuş, Nusayr da yanına aldığı on beş kadar gemiyle Barâtık nehrine doğru ilerlemişti. Bu nehir eş-Şa'rânî'nin Sûku'l-Hamîs'te «el-Menî'a» diye isimlendirip orada ikamet ettiği yere doğru gitmekte idi. Nusayr yoluna devam edip gözden kaybolunca birden kara tarafından bir grup Ebû'l-Abbâs üzerine hücuma geçmiş ve Ebû'l-Abbâs onlarla çarpışmalara girişince onu el-Menî'a şehrine gitmekten alıkoymuşlardı. O günün sabahından öğle vaktine kadar bir hayli şiddetli çarpışmalar yapmışlar ve Ebû'l-Abbâs Nusayr'den bir haber alamamıştı. Bu arada zenciler Ebû'l-Abbâs'a doğru «Biz Nusayr'ı öldürdük.» diye seslenmişlerdi. Ebû'l-Abbâs bu sözleri işitince bir hayli üzüntüye kapılmış ve Muhammed b. Şu'ayb'e bu haberin doğru olup olmadığını öğrenmesini emretmişti. Muhammed b. Şu'ayb hemen yola koyularak Nusayr'ın bulunduğu yere varmış ve Zencilerin askerleriyle çarpışmalara girişip şehirlerini ateşe verdiğini ve onlarla şiddetli bir savaşa tutuştuğunu görüp derhal geri dönerek durumu Ebû'l-Abbâs'a iletmiş, Ebû'l-Abbâs da buna çokça sevinmişti.

Nusayr bu çarpışmalarında zencilerden bir hayli esir alıp geriye dönmüş ve Ebû'l-Abbâs ile buluşup durumu ona haber vermişti. Ebû'l-Abbâs çarpışmakta olduğu Zencilerle savaşmaya devam etmiş, karşı koyamayan Zenciler geri dönmüşlerdi. Ebû'l-Abbâs onların yolunda bir pusu kurmayı istemiş ve gemilerden bir tanesini suda yalnız bırakarak diğer gemilerin saklanmasını emretmişti. Bu tek gemiye rastlayan zenciler onu ele geçirmeyi ümit ederek izlemişler ve nihayet yakalayıp içindeki askerleri ele geçirdikleri bir sırada saklı bulunan diğer gemiler Ebû'l-Abbâs'ın komutasında birden hücuma geçip Zencileri mağlûp etmişlerdi Zencilerin geriye çekilmeleri üzerine Ebû'l-Abbâs altı kadar kayıklarını ele geçirmiş, onlarsa hiç bir şeye aldırış etmeden ve arkalarına bakmadan korkularından kaçıp gitmişlerdi. Ebû'l-Abbâs da sağ salim olarak karargâhına geri dönmüş ve yanında bulunan denizcilere bir hayli bol ikramlarda bulunmuştu.

el-Muvaffak'ın Zencilerle Çarpışmak Üzere Varması ve el-Menîa'nın Fethi

el-Muvaffak bu yılın safer (880 Eylül) ayında Bağdad'dan hareket ederek Zencilerle savaşmak üzere Vâsıt'a doğru yola koyuldu. Oğlunun yanına varıp Zencilerle savaşmak için bu şekilde geç kalmasının sebebi şu idi: O daha çok atlı ve yaya toplayıp Zencilere karşı daha güçlü bir hazırlıkla savaşa girmek için bu kadar beklemiş ve savaşa gittiğinde aklını meşgul edecek bütün problemlerini gidermeğe çalışmıştı.

Bu arada «Zencilerin reisi» denen herîf Ali b. Ebân el-Mühellebî'ye haber gönderip Ebû'l-Abbâs'a karşı savaşmakta olan Süleyman b. Câmi'a yardım için ona katılmasını emretmişti. Bundan korkuya kapılan el-Muvaffak hemen oğluna yardım etmek üzere harekete geçmiş ve Safer ayında Bağdâd'dan ayrılıp rebîyülevvel (ekim) ayında Vâsıt'a varıp oğluyla karşılaşmıştı. Ebû'l-Abbâs babasına ordusunun durumunu ve Zencilerle aralarında geçen çarpışmaları anlatınca el-Muvaffak ona hil'atler giydirmiş ve adamlarına bol bol hediyeler vermişti. Daha sonra el-'Umur'daki karargâhına geri dönmüş, babası el-Muvaffak da Abdullah köyü karşısında Şeddâd nehri kenarında konaklamış ve oğluna Dicle nehrinin doğu tarafında Berdûdâ nehri ağzının karşı tarafında konaklamasını emretmiş ve ona ordusunun öncülerinin komutanlığını vermişti. Ayrıca askerlerin maaşlarını dağıtan el-Muvaffak, oğluna yanında bulunanlarla birlikte bütün savaş araç ve gereçlerini alıp Müsavir nehrinin ağzına gitmesini emretmiş, kendisi de hemen onun arkasından yola koyulmuştu. Müsâvir nehri girişine varan el-Muvaffak orada iki gün kadar ikamet etmişti.

Bu iki günden sonra el-Muvaffak Zenci komutanının Sûku'l-Hamîste el-Menîa diye isimlendirmiş olduğu sarp ve müstahkem şehre doğru ilerleyip 8 Rebîyülâhir (16 Kasım 880) günü şehre varmıştı. Müsâvir nehrinde gemilerle yoluna devam etmiş, atlılar da nehrin doğusundan yola koyulmuşlar ve el-Menîa şehrine götüren Barâtık nehrini geçmişlerdi. O sırada el-Muvaffak atların nehirden karşıya geçirilmesini ve nehrin her iki tarafından yürümelerini istemiş ve oğlu Ebû'l-Abbâs'a da bütün orduyla birlikte emrindeki gemilerle ilerlemesini emretmişti. Ebû'l-Abbâs babasının bu emrini yerine getirmiş ve Zencilerle karşılaşıp onlarla şiddetli bir savaşa tutuşmuştu. Bu arada Ebû Ahmed el-Muvaffak da hemen onlara yetişmiş ve nehrin her iki tarafından gelen süvariler de yanlarına varmıştı. Bu durumu gören Zenciler hezimete uğrayıp dağılmışlar, Ebû'l-Abbâs da şehrin surlarına tırmanıp karşısına çıkanları kılıçtan geçirmeye başlamış, bu şekilde askerler bu sarp ve müstahkem şehre girerek halkından çok kimseyi öldürmüş, bir hayli esir almış ve şehirde bulunan herşeyi ele geçirmişlerdi. eş-Şa'rânî yanındakilerle birlikte kaçmış, el-Muvaffak'ın adamları onu el-Batâih'e kadar kovalamışlardı. Onlardan

çok kimse buradaki bataklıklara saplanıp kalmış, geri kalanları da sığ ağaçlıklarla kaplı yerlere ve hayvan inlerine girip saklanmışlardı.

Ebû Ahmed el-Muvaffak o gün karargâhına geri dönmüş ve şehirde bulunan beş bin kadar Müslüman kadının yanı sıra birçok Zenci kadın da kurtarılmıştı. Ebû Ahmed bu kadınların iyice korunmasını emredip onları akrabalarına teslim etmek üzere Vâsıt'a taşımalarını istemişti. Şehre giren Ebû Ahmed burada bulunan her şeyi almaları için adamlarına emir vermiş, onlar da ne varsa hepsini ele geçirmişlerdi. Şehrin surları yıkılmış, etrafındaki hendekler doldurulmuş ve şehirde kalan diğer gemiler de yakılmıştı. Burada bulunan her türlü yiyecek, buğday, arpa, pirinç cinsinden ne varsa hepsi ele geçirilmiş ve ele geçirilen bu yiyeceklerin haddi hesabı olmayacak kadar çok olduğu görülmüştü. Ebû Ahmed bu durum karşısında ele geçirilen bu yiyecek maddelerinin fazlalığından dolayı satılmasını ve elde edilen gelirlerin orduya harcanmasını emretmişti.

Süleyman mağlûp olunca el-Mirâr'a çekilmiş ve oradan «Zenci lideri» denen hain adama mektup yazıp durumu bildirmişti. Mektubu aldığında konuşmakta olan bu adam okur okumaz birden hastalanıp ishale tutulmuş, sık sık helâya gitmek zorunda kalmıştı .Hemen Süleyman b. Câmi'a yazdığı mektupta eş-Şa'rânî'nin içine düştüğü durumdan kendisini korumasını emrediyor ve uyanık davranmasını istiyordu.

el-Muvaffak Müsâvir nehrinde iki gün kadar ikamet edip eş-Şa'rânî ile Süleyman b. Câmi' hakkında bilgi topladı. Burada bulunduğu sırada Süleyman b. Câmi'nin «el-Cevânît» denilen yere geldiğini haber almış, kendisi de es-Sîniyye'ye doğru hızla yürüyerek oğlu Ebû'l-Abbâs'ın yanında bulunan gemi ve kayıklarla gizlice el-Cevânît'e yürümesini emretmişti. Ebû'l-Abbâs babasının emrini yerine getirmiş, ancak Süleyman'ı orada bulamamıştı. Süleyman b. Câmi' buradan ayrılınca yerine bırakmış olduğu askerleri ve savaş alet ve edevâtını korumak üzere iki Zenci komutanını gören Ebû'l-Abbâs onlarla çarpışmalara girişmiş, gece vaktine kadar aralarında savaş devam edip durmuştu. Bu çarpışmalar sırasında Zencilerden birisi Ebû'l-Abbâs'tan emân dileyerek ona sığınmış, Ebû'l-Abbâs da bu adama Süleyman b. Câmi'in nerede olduğunu sormuştu. Bunun üzerine adam onun Tahsâ'da «el-Mansura» diye adlandırdığı kendi şehrinde ikamet ettiğini söylemiş bunu öğrenen Ebû'l-Abbâs da derhal babasının yanına geri dönüp ona durumu anlatmış, babası da ona, hemen oraya doğru yola koyulmasını emretmişti. Ebû'l-Abbâs harekete geçip Berdûdâ'ya gelip konaklamış ve burada savaş aletlerinin yenilenmesi ve onarılması gerektiği için kalmıştı. Ayrıca başka araç ve gereçler edinip nehir ağızlarını kapatmak üzere tedbirler almış ve gerekli araçlar edinmiş, bunlarla süvarilerin yollarda rahatça seyretmesi için yolları ıslâh ederek Berdûdâ'da Bufrâc et-Türkî'yi vekil bırakmıştı.

el-Muvaffak'ın Tahsâ'yı Ele Geçirmesi

el-Muvaffak gerekli her türlü ihtiyaçlarını giderdikten sonra Berdûdâ'dan ayrılıp Tahsâ'ya doğru yola koyulmuş ve 267 yılı 20 Rebiyülahir (28 Kasım 880) günü Tahsâ'ya yönelmişti. Kendisi atlılarıyla birlikte hareket etmiş, gemiler de savaş aletleriyle birlikte nehirden yola çıkmıştı. el-Muvaffak el-Cevziyye köyünde konaklayıp oradan bir köprü kurdurmuş, ertesi gün olunca süvarilerini bu köprüden geçirmişti. Kendisi de arkalarından nehri bu köprüden geçerek Tahsâ'dan iki mil uzaklıkta karargâhını kurup burada iki gün müddetle kalmıştı.

Bu arada bir hayli yağmur yağmış ve savaşmaktan geri durmuşlardı. el-Muvaffak atına binip savaş için uygun bir yer seçmek ve çevreyi görmek üzere çıkmış ve Süleyman'ın Tahsâ nehri yakınlarında «el-Mansûr» diye adlandırdığı kasabasının surlarına yakın bir yere varmıştı. Bu arada onu gören Süleyman' ın adamları kalabalık kitleler halinde el-Mansure'den çıkıp el-Muvaffak'ın üzerine saldırmışlar, ayrıca muhtelif yerlerde pusu kurmuş bulunan Süleyman'ın adamları gizlendikleri yerlerden savaşa katılınca çarpışmalar bir hayli şiddetlenmişti. Bu arada atlılar atlarından inip yaya olarak savaşmağa başlamışlar ve girdikleri o dar geçitten çıkıncaya kadar böyle savaşıp durmuşlardı. el-Muvaffak'ın kölelerinden bazıları esir düşmüştü, ayrıca çarpışmalar sırasında Ebû'l Abbas b. el-Muvaffak, Ahmed b. Hindî el-Hayâmî'ye attığı bir okla onu dimağından yaralamış ve Ahmed atından düşüp yuvarlanmıştı. Onu alıp «Alevîlerin reisi» denen adama götürmüşler, ancak kısa bir müddet sonra ölmüştü. «Alevî reisi» denen iğrenç herif onun cenazasinde bulunmuş namazını kıldırmış ve son derece iyi ve sadık kumandanlarından birisi olduğu için ona bir hayli üzülmüş ve kederlenmişti.

Bu çarpışmalardan sonra el-Muvaffak akşam üzeri karargâhına dönmüş ve o gece ordunun korunması için nöbetçilere tenbihlerde bulunup savaş için hazırlanmalarını emretmişti. Sabaha çıktıklarında Rebiyülâhir ayının bitmesine üç gün kala, cumartesi günü (5 Aralık 880) el-Muvaffak askerlerini savaş için hazırlamış, onları ayrı ayrı askerî bölüklere ayırarak arka arkaya sıralamış, atlıları ve yayaları aynı şekilde düzene sokmuş, gemi ve kayıkların Süleyman'ın şehri el-Mansûra'nın içinden geçen ve «el-Münzir nehri» diye bilinen nehre girmelerini emretmişti. Ayrıca endişe duyduğu yerlere ve tehlikeli noktalara adamlarını yerleştirmiş, sonra atından inip iki rekat namaz kılarak Cenâb-ı Allah' tan kendisine zafer ihsan etmesini niyaz etmiş, kılıcını ve silâhlarını kuşanarak oğlu el-Abbas'a surlara doğru ilerlemesini emretmişti. Şehrin

surlarına doğru ilerleyen Ebû'l-Abbâs, surlara yakın bir yerde kazılmış hendeklerle karşılaşıca hemen adamlarına kendilerini korumalarını söylemiş ve komutanlarını teşvik ederek atlarından inmelerini ve yaya olarak bu hendeği geçmelerini tavsiye etmişti. Gerçekten hepsi atlarından inip azimle hendekleri aşarak surlara yaklaşmış ve zencilerin surlar üzerinde beklediklerini görmüşlerdi.

Ebû'l-Abbâs ve adamlarının sür'atle üzerlerine geldiklerini gören Zenciler birden geriye kaçmağa başlamışlar, Ebû'l-Abbâs'ın adamları da onları kovalayıp şehre girmişlerdi. Ancak Zenciler şehri iyi tahkim etmişler ve her birisinin önünde surlar inşa ettikleri beş hendek kazmışlardı. Bunlar kaçtıkça her hendeğin ve surun önünde durmuş, ancak Ebû'l-Abbâs'ın adamları onları kovalamaktan geri durmamıştı. Diğer taraftan el-Muvaffak'ın gemi ve kayıkları şehrin içine giren nehirden içeri dalmışlar ve şehirde nehir içinde karşılaştıkları her gemi ve kayığı batırmaya başlamışlardı. Ayrıca şehrin ortasından geçen nehrin her iki tarafında rastladıkları kimselerden bir kısmını öldürmüş, bir kısmını esir almış ve onları şehirden tamamen söküp atıncaya kadar da çarpışmalara devam etmişlerdi. Şehrin meskûn yerleri bir fersah kadar mesafe kaplamakta idi.

el-Muvaffak bütün buraları tamamen hâkimiyeti altına almış, ancak Süleyman b. Câmi ve adamlarından bir grup yine kaçabilmişlerdi. el-Muvaffak şehirde bulunanları kılıçtan geçirmeğe başlamış, bir kısmını esir almıştı. Ayrıca Vâsıt, Kûfe ve çevredeki diğer bölgelerden esir alınıp buraya tıkılan ve sayıları yirmi bine ulaşan bir çok kadın ve çoluk çocuğu serbest bırakıp bunların akrabalarına teslim edilmek üzere Vâsıt'a götürülmesini emretmişti. Bu arada şehirde bulunan bütün zahîre ve mallara el konulup bunların askerlere dağıtılmasını ve harcanmasını emretmiş, ayrıca da Süleyman'ın hanımlarından ve çoluk çocuğundan bir çok kimseyi esir almıştı. Bu arada el-Muvaffak'ın adamlarından esir düşenler de kurtulmuştu. Diğer taraftan Süleyman'ın kaçıp inlere ve ağaçlıklara gizlenen adamları aranıp bulunmuştu. el-Muvaffak orada 27 gün kadar kaldıktan sonra şehrin surlarını yıkıp hendekleri doldurmuş, bu Zencilerden bir adam yakalayıp getiren herkese hediyeler vermiş, yakalanıp getirilen her adam onun huzuruna getirildiğinde onu affedip kendi komutanlarının emrine ve kölelerinin arasına katmıştı. Bu şekilde davranması ve onları öldürmemesi onları kazanmak isteğindendi.

el-Muvaffak Süleyman b. Câmi'in bulunması ve yakalanması için adamlarını etrafa göndermiş, Dicle'nin son noktalarına kadar varıp onu aramağa koyulmuşlar, ancak bir türlü yakalayamamışlardı. Zeyrek'in Tahsâ'da ikâmet etmesini emreden el-Muvaffak, buradan ayrılmış ve

Zeyrek'den halkının tekrar emân ile buraya gelip yerleşmesi ve bölgenin emniyyette olması için Tahsâ'da kalmasını uygun görmüştü.

el-Muvaffak'ın Ahvâz'a Yürümesi ve Zencileri Oradan Söküp Atması

Ebû Ahmed el-Muvaffak, el-Mansûre'deki işlerini bitirdikten sonra Zencileri oradan atmak ve şehri iyice düzene sokmak üzere Ahvâz'a doğru yola koyuldu. Önce oğlu Ebû'l-Abbâs'ın önden gitmesini ve yolların askerlerin rahatça geçebilecekleri şekilde düzeltilmesini istemişti. Vâsıt'ta bıraktığı askerlerinin başına da oğlu Hârûn'u tayin etmiş, bu arada Zeyrek gelerek Tahsâ halkının tamamen şehre geldiklerini ve halkın emân içinde olduklarını bildirmişti. el-Muvaffak hemen gemi ve kayıkların Nusayr ile birlikte harekete geçmelerini emretmiş, mağlûpların takip edilmesini ve yakalananların kılıçtan geçirilmesini, zencilerin ve diğerlerinden kimse karşı galip gelirlerse Ebû'l-Husayb nehrinin kenarında bir şehirde ikamet etmekte olan bu «Alevî reisi» denen iğrenç adamın bulunduğu yere kadar varmalarını emretmişti. Nusayr bu emri yerine getirmek üzere yola koyuldu. el-Muvaffak Cemaziyelâhir ayı başlarında (881 Ocak) Vâsıt'dan hareket ederek es-Sûs şehrine ulaştı ve Mesrûr'un yanına gelmesini emretti. Mesrûr o sırada es-Sûs şehrinin valisi olup el-Muvaffak'ın bu emrine icabet ederek huzuruna varmıştı.

«Zenci lideri» denen iğrenç adam el-Muvaffak'ın Süleyman b. Câmi' ve diğer Zencilere karşı giriştiği başarılı operasyonlarından sonra onun da üzerine yürüyeceğini anlamış ve o sırada adamlarının etrafında olmamasından korkarak hemen Ali b. Ebân'a mektup yazıp yanına gelmesini istemişti. O sırada yanında bulunan otuz bin kişi ile birlikte Ahvâz'da bulunan Ali b. Ebân derhal şehri terkederek yanında bulunan her türlü yiyecek davar ve büyük baş hayvanları yerlerinde bırakıp reisinin yanına gitmişti. Şehirden ayrılırken yerine vekil olarak Muhammed b. Yahyâ el-Kerenbâî'yi vekil bırakmasına rağmen bu adam orada hiç durmamış ve hemen Ali'nin arkasından koşmuştu.

Diğer taraftan Zencilerin reisinin kumandanlarından olup o sırada Feydûn ve Bâsiyân'da bulunan Behbûd b. Abdulvehhâb'a mektuplar yazıp yanına çağırmıştı. Behbûd da yanında bulunan her türlü zahîre ve malları olduğu gibi yüz üstü bırakıp derhal harekete geçerek reisinin yanına gitmişti. Bütün bu mallara el koyan el-Muvaffak, «Zenci reisi» denen iğrenç adama karşı girişeceği savaş için bir hayli güç toplamıştı.

Ali b. Ebân Ahvâz'dan ayrılıp gidince yerine şehirde yaklaşık bin kadar adam bırakmıştı. Ancak bunlar yalnız kalınca el-Muvaffak'a mektup-

lar yazıp ondan emân dilemişler, el-Muvaffak da onların bu isteklerini kabul ederek onlara emân vermişti. Bu emân üzerine el-Muvaffak yanına gelen Ali b. Ebân'ın adamlarına bir hayli ikramlarda bulunmuştu. Sonra el-Muvaffak Sûs'tan ayrılıp Cündeysâpûr ve Tüster'e giderek oradan da bir hayli mallar toplamıştı. Diğer taraftan kendisinden korkuya kapılmış bulunan Muhammed b. Ubeydullah el-Kürdî'ye haberler gönderip onu da yanına çağırmış, ona emân verip affetmiş ve gelirken mallar ve askerler getirmesini de istemişti. Muhammed b. Ubeydullah el-Kürdî yanına aldığı adamlarını ve malları getirip el-Muvaffak'ın huzuruna varınca el-Muvaffak ona iyilikle muamele etmişti.

Sonra el-Muvaffak, Asker Mükrem'e doğru yola çıkıp Ahvâz'a sür'atle ilerlemiş, sonra oradan Basra Fırat'ın bir kolu olan el-Mübârek Irmağına vararak oradan oğlu Hârûn'a bir mektup yazmış ve yanında bulunan bütün askerlerle birlikte el-Mübârek Irmağına gelmesini istemişti. Oğlu Hârûn'un getirdiği kuvvetler bu yılın recep ayı ortalarında (881 şubat ayı sonları) varmışlardı.

el-Muvaffak'ın Zencileri izlemek üzere geride bıraktığı Zeyrek ve Nusayr'a gelince; onlar ikisi yollarına devam edip Ubulle'ya varmışlar, oradayken birisi kendilerinden emân dileyip sığınmış ve «Zenci lideri» denen adamın kendi şehrinde bir sürü asker topladığını, bir çok gemi ve kayığı Dicle'den oraya sevkederek şehre saldırıda bulunacaklara rahatlıkla karşı koyup bu saldırıyı engelleyeceği şekilde şehrini donattığını haber vermiş, ayrıca zencilerin Nusayr'ın askerleri üzerine hücum etmek istediklerini de söylemişti. Bu haberi öğrenen Nusayr hemen Ubulle'den ayrılarak el-Mer'e nehri civarında bulunan askerlerinin yanına geri dönmüştü. Zeyrek ise başka bir yoldan hareket etmiş ve zencilerin Nusayr'ın askerleri üzerine gideceklerini tahmin ederek yoluna başka bir istikamette devam etmişti. Ancak yine yolda zencilerle karşılaşmış ve savaşa girişerek onları mağlûp etmişti. Hattâ bu arada Zencilerin bir yerde pusu kurduklarını haber alan Zeyrek hemen oraya doğru yola koyulmuş, pusuda gizlenmiş bulunan askerleri yakalayarak bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da esir almıştı.

Bu Zencilerin öncü kuvvetlerinin başında bulunan Ebû Îsâ Muhammed b. İbrâhim el-Basrî Zeyrek'e mağlup olmuştu. O, Zencilerin en ileri gelen kumandanlarındandı. Bu mağlûbiyetleri sırasında Zencilerden otuz kadar kayık ele geçirilince bir hayli üzülmüşler ve iki bin civarında asker de Nusayr'a sığınarak ondan emân istemişti. Nusayr bu hususta el-Muvaffak da ona yazdığı mektubunda emân dileyen bu iki bin civarın-Muvaffak da ona yazdığı mektubunda emân dileyerek bu iki bin civarında adamı affetmesini ve derhal el-Mübârek nehrine doğru yönelip yanına gelmesini istemişti. Nusayr derhal bu emre uyup yola koyuldu.

el-Muvaffak, oğlu Ebû'l-Abbâs'a Ebû'l-Husayb nehrinde bulunan Alevîler üzerine yürüyüp onlarla savaşmasını emredince Ebû'l-Abbâs derhal harekete geçerek ertesi gün onlarla savaşa tutuşmuş ve savaş o gün öğle vaktine kadar devam etmişti. Bu çarpışmaların sürdüğü bir sırada Alevîlerin kumandanlarından birisi yanında bulunan askerlerle birlikte Ebû'l-Abbâs'dan emân dilemiş, bu durum da Alevî reisini bir hayli sarsmıştı. Bu ilk çarpışmalarda Zencileri mağlûp eden Ebû'l-Abbâs zaferle geri dönmüştü. Bu arada el-Muvaffak Alevî ve Zencilerin liderine bir mektup yazıp onu bütün yaptıklarından, döktüğü kanlardan, insanların mahremiyetlerini açığa vurmasından, yıktığı şehirlerden, kadınların ve masum kimselerin namuslarını helâl kılmasından, talan ettiği mallardan, peygamberlik iddiasından dolayı Allah'a tevbe etmesini istemiş ve tevbe ettiği takdirde ona emân vereceğini yazmıştı. Mektup ona ulaşmış, okumuş, ancak cevap vermemişti.

Zenci Liderinin Muhasara Altına Alınması

el-Muvaffak Alevî reisine yazdığı mektuba cevap alamayınca derhal askerlerini savaş vaziyetine sokmuş, bütün savaş aletlerini onardıktan sonra komutanlarını askerlerinin başına geçirip kuvvetlerini iyice düzenlemiş ve oğlu Ebû'l-Abbâs ile birlikte 20 Recep (24 Şubat) günü «Alevî reisi» denen iğrenç adamın «el-Muhtâra» diye isimlendirdiği şehrine doğru yola koyulmuştu. Şehre yaklaşınca bir hayli müstahkem surlarla ve hendeklerle çevrili olduğunu, yollarının bir hayli sarp hale getirildiğini görmüş, surlar üzerinde kurulu mancınık ve her türlü savaş aletlerini müşahede etmişti. el-Muvaffak şimdiye kadar devlete koymuş hiç kimsenin elinde bu kadar mükemmel savaş aletleri görmüş değildi. Ayrıca savaşçılarının çok olduğunu görmesine rağmen onları hiç bir zaman gözünde büyütmemişti.

Zenciler el-Muvaffak'ın askerlerini görünce birden bağrışmağa başlamış, seslerinden sanki yer yerinden oynamıştı. el-Muvaffak önce oğlu Ebû'l-Abbâs'ın yanındakilerle birlikte şehir suruna sokulup Zencileri ok yağmuruna tutmalarını emretmişti. Ebû'l-Abbâs derhal ileriye doğru atılarak gemileri şehir surlarının tam kenarına, hattâ reislerinin sarayının duvarına kadar yaklaştırdı. Zenciler ve onlara tâbi askerler Ebû'l-Abbâs ve yanındakilere karşı koymuş ve onlara nazaran bir hayli kalabalık bir manzara arzetmişler. Bu arada oklarla ve mancınıklardan attıkları taşlarla karşılık veriyor, halk da elleriyle Ebû'l-Abbâs'a karşı taş yağdırıp duruyordu. Öyle ki gökte taş ve oklardan başka görünen bir şey yoktu sanki.

Ebû'l-Abbâs bütün bu çarpışmalarda bir hayli direnip durmuştu. Alevî reisi şimdiye kadar çarpıştıkları arasında Ebû'l-Abbâs kadar dire-

nen ve sabr edenini görmemişti. El-Muvaffak sonra oğlu ve bu ilk savaşçıları geri dönmeleri için çağırmıştı. Bu arada Zencilerden iki kayık dolusu savaşçı el-Muvaffak'tan emân dilemişler, o da onlara emân vermiş onlara bir hayli ikramlarda bulunmuş ayrıca onlara hil'atler ve hediyeler vermişti. el-Muvaffak daha sonra bu adamların şehirden diğerlerinin göreceği bir yere götürülmesini emretmişti. Bu ise kurulan tuzakların en isabetlilerinden idi. Şehirde bulunan diğerleri bu adamların iltifata mazhar olduklarını görünce emân dilemeğe meyletmişler ve emân istemek üzere biri diğeri arkasında şehirden kopup gelmeğe başlamıştı. O gün gemilerde bulunanlardan bir hayli kimse kitleler halinde el-Muvaffak'a gelip emân dilemişler o da onlara emân vererek çeşitli hediyelerle iltifatta bulunmuş ve kendisine yaklaştırmıştı.

Zenci lideri bu durumu görünce derhal bu kayıklarda ve gemilerde bulunanların Ebû el-Husayb nehrine geri getirilmelerini ve oradan çıkıp gitmemeleri için de nehrin ağzı ve çıkışlarına adamlar dikilmesini emretmişti. Diğer taraftan Zenci reisi komutanlarının en yakınlarından ve en kötülerinden birisi olan Behbûd'a gemileri esavaşa çıkmasını emretmişti. O da hemen gemilerle nehre girerek savaşa girişmiş, karşısına emrindeki gemilerle Ebu'l-Abbâs çıkıp onunla çarpışmağa başlamış ve aralarında savaş şiddetlendikçe şiddetlenmişti. Ancak Behbûd hemen reisinin köşkünün avlusuna doğru geriye çekilmeğe başlamış, bu arada iki yerinden yaralanmış, ok yaraları ve atılan taşlar onu bir hayli hırpalamıştı. Adamları onu Ebû Husayb nehrine doğru çekmişlerdi ve bu kaçışı sırasında neredeyse ölüyordu. Onunla birlikte bulunan ve 'Umeyre' diye adlandırılan komutanlarından birisi öldürülmüştü. Ebû'l-Abbâs onların bir gemisini ele geçirmiş, içinde bulunanları öldürmüş ve yanındakilerle birlikte zaferle sağ salim geri dönmüştü. Ancak diğer gemilerde bulunan bazı kimseler Ebû'l-Abbâs'dan emân dilemişler, bu emânlarını kabul eden Ebû'l-Abbâs onlara hayli iyilik ve ikramlarda bulunup hediyeler vermişti.

el-Muvaffak yanında bulunan askerlerle birlikte el-Mübârek nehrine doğru geri dönmeğe başlamış, bu dönüşü sırasında da çok kimse ondan emân dilemişti. Bu emânlarını kabul ederek onlara hediyeler verdiği gibi onlara karşı gayet yumuşak davranmıştı. Bu emân dileyenleri Ebû'l-Abbâs'ın emrine vermiş ve kendisi de bu karargâhında iki gün kadar ikamet ettikten sonra recep ayının bitmesine altı gün kala karargâhını oradan Catta nehrine taşıyıp burada konaklamış ve şaban ayının ortalarına kadar burada durup savaştan uzak kalmıştı.

Sonra şaban ayı ortalarında (mart 881 sonu) atlıları ve yayalarını hazırlayıp gemi ve kayıklarını donatarak yanında bulunan gönüllü askerlerle birlikte elli bin kişilik bir kuvvetle yola koyuldu. «Zenci ve Alevî lideri»

denen iğrenç adamın yanında da üç yüz bin kadar adam bulunuyordu. Bütün bunların hepsi kılıçla, mızrak ,ok ve yayla çarpışan, mancınıklarla taş atan savaşçılardı. En zayıfları ise eliyle bulunduğu yerden taşlarla savaşan kimselerdi. Bunlar da orduya gözeticilik yapmaktaydılar. Yanlarında bulunan kadınlar da onlara yardım ediyordu. Ebû Ahmed el-Muvaffak bir gün müddetle bu şekilde savaşmaksızın yerinde bekleyip durdu. Bir ara el-Muvaffak tarafından liderleri denen iğrenç adam hariç geri kalan bütün insanlara emân verildiğini ilân ederek tellallar çağırtılmış, ayrıca bezler üzerine emân verildiği yazılıp oklarla onlara doğru atılmış, bu emânı kabul edenlere büyük iyiliklerde bulunulacağı da vaat edilmişti. Bunun üzerine halkın kalbleri bir hayli yumuşamış ve o gün bir çok kimse emân dileyip el-Muvaffak'ın yanına gitmiş, o da onlara hediyeler ve hil'atler vermişti. Böylelikle o gün savaş başlamamıştı.

Ertesi gün olunca Catta nehrinden ayrılan el-Muvaffak «Alevî ve Zenci reisi» denen adamın şehrine yakın bir yere gelip karargâh kurmuş, askerlerini ve kumandanlarını harp durumuna sokarak onları tertip etmiş ve her bir askerî birlik için koruyacakları ve savunacakları yerler tespit etmişti. Ayrıca civardaki bütün şehirlere mektuplar yazıp onlara gemi, kayık ve her türlü deniz aracı hazırlamalarını ve bunları yapabildikleri kadar çokça yapmalarını emretmişti. Bu deniz araçlarıyla Alevîlere bütün yolları tıkamak ve nehirleri tamamen ele geçirip onlara yiyeceklerin ulaşmasını engellemeyi amaçlıyordu. Bundan başka el-Muvaffak burada bir şehir inşa ettirip ona «el-Muvaffakiyye» adını verdi ve civardaki bütün valilerine mektuplar yazıp oraya çeşitli mallar yiyecek ve zahireler taşımalarını, karadan ve denizden el-Muvaffakiyye'ye ulaştırmalarını istemiş ve iş yapabilecek, işe yarayan kimselerin divanlara yazılmasını da emretmişti. Bu şekilde bir ay kadar beklemeğe koyulan el-Muvaffak'a civar yerlerden bir çok yiyecek ve zahîre gelmeye başladı. Özellikle tüccarlar, el-Muvaffakiyye'ye ticarî seferler düzenlemeğe başladılar. Bunun yanında şehirde çarşılar ve pazarlar kuruldu ve deniz yoluyla buraya gemiler gelip gitmeğe başladı. el-Muvaffak şehirde bir cami inşa ettirip halkın burada namaz kılmalarını sağlamış ve şehir her yönüyle mükemmelleştirilip eski şehirlerin bir çoğunda bulunmayan şeyler buraya getirilmiş, mallar, yiyecek maddeleri ve türlü türlü eşya el-Muvaffakiyye'ye ulaştırılmıştı.

Bir ara Zencilerden bir grup nehri aşarak Nusayr'ın askerlerinin çevresini yağmalamış ve onlara bir saldırıda bulunmuşlardı. Bunun üzerine el-Muvaffak Nusayr'a emir verip askerlerini toplayıp onlara iyice hâkim olmasını istemiş ve oğlu Ebû'l-Abbâs'a da Zencilerin bu tâifesi üzerine ve şehir dışında bulunan birliklerine hücuma geçmesini emretmişti. Ebû'l-Abbâs bunların üzerine yürüyüp onlarla çarpışmalara girişmiş, on-

lardan çok kimseyi öldürüp ellerinde bulunan mallardan bir hayli ganimetler ele geçirmişti. Ancak bunlardan bir grup emân isteyince Ebû'l-Abbâs onlara emân vermiş, hediyeler dağıtıp onları kendisine yakın kılmıştı. Ebû Ahmed el-Muvaffak bu şekilde «Zenci Alevî lideri» denen herifi tuzaklara düşürmeğe çalışıyor ve kendisine gelip katılanlara bir hayli bol ikramlarda bulunup geri kalanları da muhasara altına alarak onları sıkıştırmağa devam ediyordu.

Bir ara Ahvâz'dan bir kervan gelirken Behbûd bunlara geceleyin bir baskın düzenleyip kayıklarla üzerlerine yürümüş ve kervanı olduğu gibi ele geçirmişti. Bu saldırı el-Muvaffak'a bir hayli dokunmuş, kervanın sahiplerine tazminatlarını ödemiş ve hemen nehirlerin çıkış yerlerine gemilerin sevkedilmesini emrederek oğlu Ebu'l-Abbâs'ı da gemi hazırlayıp deniz tarafından karargâhlarının bulunduğu yere kadar olan kısmı korumasını istemişti.

Ramazan ayında (nisan) Alevîlerden bir birlik yerlerinden ayrılarak Nusayr'a hücum etmek istemişler, ancak bunu haber alınca onlara karşı koyup bu hain adamları geri çevirmişti. Onları eli boş olarak püskürtmüşler ve zencilerin keşif kolu olarak görevlendirdikleri Sandal ez-Zencîyi ele geçirmişlerdi. Sandal ez-Zencî Müslümanların ileri gelenlerini tespit etmeye çalışıyordu. Onu el-Muvaffak'ın yanına getirdiklerinde derhal oklarla öldürülmesini emretmişti.

Bu arada Zencilerden bir hayli kimse el-Muvaffak'dan emân dilemişti. Bu emân dileyenlerin sayısı ramazan ayı sonuna doğru elli bin kişiye ulaşmıştı.

Şevvâl (Mayıs) ayında zenci reisi askerlerinin ileri gelenlerinden, cesurlarından ve kumandanlarından beş bin kadar adamı seçip ayırmış ve başlarına Ali b. Ebân el-Mühellebî'yi tayin ederek nehri aşıp el-Muvaffak'ın askerlerini baskına uğratmalarını emretmişti. Bu beş bin kişi arasında iki yüz kadar ileri gelen kumandan vardı. Nehri geceleyin aşıp hurma ağaçlarının son kısımlarında ağaçlar arasında saklanmışlardı. Reisleri, diğer arkadaşlarının ortaya çıkıp el-Muvaffak'la savaşa tutuştukları takdirde onların da çıkmalarını ve birden askerlerin üzerine saldırmalarını emretmişti. Bu arada denizcilerden birisi el-Muvaffak'a iltica edip ondan emân dilemiş ve düzenlenen bu baskını ona haber vermişti. el-Muvaffak bunun üzerine hemen oğlu Ebû'l-Abbâs'ı bunlarla çarpışmak üzere göndermiş, gelip geçecekleri yolları tutmuş ve onlarla şiddetli bir savaşa girişmişti. Ebû'l-Abbâs onlardan çok kimseyi esir almış, bir hayli kimse suda boğulup gitmiş, bir kısmı öldürülmüş, bazıları da kaçıp kurtulmuştu. Ebû'l-Abbâs esirlerin ve öldürülen adamların kellelerinin, ele geçirilen kayıkların alınıp nehrin öbür tarafında bulunan Zenci merkezine götürülmesini emretmiş ve bu isteği hemen yerine getirilmişti.

Bu arada Zenci reisinin şöyle dediğini el-Muvaffak haber almıştı: «Bunlar esir değildir. Bunlar emân dileyip onlara sığınan adamlardır. Ölülerin kelleleri ise yine onlardan öldürülenlerin kelleleridir.» el-Muvaffak işittiği bu sözler üzerine kesik başların derhal mancınıklarla şehre fırlatılmasını emretmişti. Kellelerin surların üzerinden şehre fırlatılması üzerine Zenci ve Alevîler onları tanımış, bir hayli mateme boğularak ağlayıp sızlanmışlar ve bu şekilde de reislerinin yalanı ortaya çıkmıştı.

Bir ara «Zenci lideri» denen adam büyük gemilerin inşâ edilmesini emretmiş, emri hemen yerine getirilmiş ve elli kadar gemi inşa edilmişti. Bunları kumandanlarından üç kişinin arasında paylaştırmış ve el-Muvaffak'ın karargâhına hücum etmelerini emretmişti. O sıralarda el-Muvaffak'ın elinde bulunan gemiler arasında büyük gemiler azdı ve kendisine inşa ettirilip ulaştırılmasını istediği gemiler henüz ulaşmamıştı. Elinde bulunan gemileri de bu Zencilere ulaştırılarak yiyecek maddelerini engellemek için nehir ağızlarına sevketmişti. Bu arada el-Muvaffak'ın adamları bundan korkuya düşmüşler, fakat hemen o sıralarda inşa edilmesini emrettiği gemiler ulaşmış ve onları hemen zencilerin bu gelen gemilerini püskürtmek üzere Ebû'l-Abbâs komutasında düşman üzerine göndermişti. Zenciler bu gemilerin geldiğini görünce hemen uzaklaşmaya hazırlanmışlar, fakat Ebû'l-Abbâs'ın görevli kölelerinden birisi onların önünü kesmiş ve çarpışmalara girişmişti. Önünden kaçmağa çalışınca da onları Ebû'l-Husayb nehrine sokuncaya kadar takip edip durmuştu. Bu köle Ebû'l-Abbâs'tan ve adamlarından uzaklara düştüğü için Zenciler birden geri dönüp ona saldırmışlar, kendisini ve yanında bulunanları şiddetli çarpışmalardan sonra ele geçirip öldürmüşlerdi. Ebû'l-Abbâs'ın elinde bulunan gemiler zarar görmeden kurtulmuş, onları tekrar onararak asker ve techizatla donatmışlardı.

Bir ara Alevî ve Zencilerin gemileri her zamanki gibi ortada gözükü vermişti. Ebû'l-Abbâs ve adamları bu gelen donanmaya karşı çıkıp çarpışmaya girişerek hezimete uğratmışlar, zafer elde edip bir miktar gemilerini de ele geçirmişler ve ele geçirdikleri bu gemilerde bulunanları da öldürmüşlerdi. Bu mağlûbiyetten sonra «Zenci reisi» denen iğrenç adam adamlarını köşkünün çevresinden dışarıya çıkmalarını engellemiş, Ebû'l-Abbâs da onlara gelecek yiyecek maddelerini engellemeğe başlayınca Zenciler bir hayli sıkıntıya düşmüşler, bunun üzerine ileri gelenlerinden kalabalık bir cemaat emân dilemiş, bu istekleri de kabul edilmişti. Bu emân dileyenler arasında Muhammed b. el-Hars el-Kummî de yer almaktaydı. Muhammed b. el-Hars Kummî, el-Muvaffak'ın askerlerinin bulunduğu taraftan şehir surunu korumakla görevli idi. Geceleyin çıkıp gelmiş, el-Muvaffak da ona emân vererek kendisine yaklaştırmış ve hayli iltifatlarda bulunmuştu. Ayrıca onunla birlikte gelenlere de aynı mü-

kafatlar verilmişti. el-Muvaffak ona bir sürü davarlar ve savaş aletleri ile bu davarların her türlü teçhizatını hediye olarak takdim etmişti. el-Kummî hanımını da şehirden çıkarmak istemiş, fakat bunu başaramamıştı. «Zenci reisi» denen iğrenç herif bu kadını alıp satmıştı. Yine emân dileyenler arasında Alevîlerin en cesurlarından birisi olan Ahmed el-Yerbûî de yer alıyordu. Bu ve buna benzer bir çok kimse emân isteyince el-Muvaffak emânlarını kabul etmiş, onlara bir sürü hil'atler vererek hediyeler ile iltifatta bulunmuştu.

Yiyecek maddelerinin tamamen onlara ulaşması engellenince Alevî reisi kumandanları arasında kendilerine en çok güvendiği Şebel ve Ebû el-Bezzî'ye on bin kişilik bir kuvvetle el-Batîha'ya doğru çıkmalarını ve üç ayrı koldan Müslümanlar üzerine akına geçmelerini emretmişti. Onlar el-Batîha'ya çıkıp el-Muvaffak'a gelecek yiyecek maddelerinin ulaşmasına engel olacaklardı. Ancak el-Muvaffak askerlerinden bir grubu Zeyrek'in komutasında bunların üzerine göndermiş, Zeyrek onlara İbn Umur nehri kenarında yetişip çok olduklarını görünce korkuya kapılmış, sonra onlarla savaşıp savaşmama konusunda istihârede bulunduktan sonra üzerlerine hücuma geçmişti. Zeyrek'in bu hücumu esnasında Cenâb-ı Allah bu isyancıların kalplerine büyük bir korku salmış, Zeyrek ve adamları onları kılıçtan geçirmeye başlamışlar ve çokça kimseyi öldürmüşlerdi. Ayrıca onlardan bir hayli kimse bataklıklarda boğulmuş, bir çok kişi de esir düşmüştü. Zeyrek Alevîlerin gemilerinden bir kısmını ele geçirmiş, batırabildiklerini de batırmıştı. Alevîlerin donanmasından dört yüz kadar gemiyi ele geçiren Zeyrek esirlerle ve öldürülenlerin kelleleriyle birlikte el-Muvaffakiyye'ye geri gelmişti.

el-Muvaffak'ın Zenci Reisinin Şehrine Geçmesi

el-Muvaffak bu yılın 24 Zilhicce (26 Ağustos 881) günü Alevî reisinin şehrine geçti. Reisin ileri gelen kumandanlarından ve yakın adamlarından bazıları başlarına gelen bu musibetin kendilerine de gelip çatmasından endişeye düşüp şehri muhasara edenlerin şiddetle devam ettiğini gördüklerinden kaçıp kurtulan ve emân alanların da gittikçe çoğaldığını görünce her biri bir taraftan kaçıp kurtulmağa ve el-Muvaffak'a giderek emân dilemeğe başladılar.

Ancak reisleri denen iğrenç adam, şehirden kaçanları engellemek için yol başlarına çeşitli bekçiler ve muhafızlar yerleştirdi. Bu arada Alevîlerin kumandanlarından bir grup el-Muvaffak'a mektup göndererek ondan emân dilemişler ve kendileri de çarpışmalarda yardım etmek üzere el-Muvaffak'tan bu adamın üzerine bir ordu göndermesini, ancak bu şekil-

de buradan kurtulabileceklerini bildirmişlerdi. el-Muvaffak hemen oğlu Ebû'l-Abbâs'a el-Garbî nehrine geçmesini ve bu nehri korumakta olan Ali b. Ebân'a karşı çarpışmasını emretmiş, Ebû'l-Abbâs da hemen yanında bulunan gemilerle birlikte kayıklarını ve nehri geçmek için hazırlanan diğer her türlü aracı alıp Ali b. Ebân üzerine yürümüştü. Ali ile Ebû'l-Abbâs son derece şiddetli bir savaşa tutuştular. Ebû'l-Abbâs hemen ilk anda Zencilere karşı bir üstünlük kurdu, ancak bu arada Alevî reisi Süleyman b. Câmi' komutasında kalabalık bir ordu daha sevk edince savaş şiddetlendikçe şiddetlendi ve günün erken saatlerinden ikindi vaktine kadar sürüp gitti. Ancak Ebû'l-Abbâs sonunda zafer elde etti ve bu arada emân dileyen kumandanlar da gelip ona katıldılar.

Ebû'l-Abbâs el-Etrâk nehri yakınından bu Alevî merkezi diye bilinen şehrin yanından geçerken az bir zenci grubuna rastlamış, bunları yok etmeğe tamah ederek hemen yanında bulunan adamlarıyla üzerlerine saldırmıştı. Adamları bir hayli azdı, çünkü bundan önceki çatışmada bulunanların büyük bir kısmı el-Muvaffak'ın yanına geri dönmüştü. Ebû'l-Abbâs hemen o dar girişlerden bir yol bulup içeri girmiş ve bir kısım adamıyla birlikte surlara tırmanarak rastladıkları az sayıdaki zenci grubunu hemen öldürüvermişlerdi. Alevî reisi bunu işitince derhal bütün askerlerini teçhiz ederek bu az kuvvetle savaşmağa hazırlanmış, ancak Ebû'l-Abbâs Alevîlerin toplandıkları ve şu küçücük gruplarıyla savaşmak üzere harekete geçtiklerini haber alınca derhal babası el-Muvaffak'a haber ulaştırıp ondan yardım istemişti. En kısa zamanda kölelerden oluşan bir yardımcı kuvvet Ebû'l-Abbâs'ın yanına varmış ve zencilere karşı zafer elde ederek onları hezimete uğratmışlardı. Süleyman b. Câmi' arkadan gelip Ebû'l-Abbâs ve adamlarının surlara tırmandığını görünce hemen kalabalık bir orduyla üzerlerine gelmiş, karşılarında bulunanlarla çarpışıp dururlarken ve hiç bir şeyden haberleri yokken onları arkadan kuşatmış, birden davullar vurulmuş ve Ebû'l-Abbâs'ın adamlarına saldırıya geçince de [illegible]ye çekilmeğe başlamışlardı. Diğer taraftan Zencilerden mağlûp olup kaçanlar da tekrar geriye dönmüş, el-Muvaffak'ın bu kölelerinden büyük bir grup çeşitli musibetlere duçar olmuş ve çoğu yaralanmıştı. Zenciler bir sürü sancak ele geçirmiş, Ebû'l-Abbâs da adamlarını korumağa çalışmış ve büyük bir kısmı kurtularak geriye dönmüşlerdi.

Bu olayda elde ettikleri zafere aldanarak Zencilerin morali bir hayli güçlenmişti. Buna karşılık da el-Muvaffak bütün askerleriyle şehre saldırıya geçmeyi kararlaştırmıştı. Sonra askere hazırlıklara girme emri vererek nehri aşabilecekleri bütün araçları, gemilerini hazırlamalarını istedi ve onları adamları arasında taksim ederek 24 Zilhicce Çarşamba günü nehri aşıp karşıya geçti. el-Muvaffak bütün askerlerini şehrin dört bir tarafına salıp Alevî reisinin de ordusunu şehrin bütün yerlerine dağıt-

maya mecbur kalmasını sağladı. el-Muvaffak bizzat kendisi şehrin en müstahkem burcuna karşı saldırıya geçti. «Alevî reisi» denen herif de oğlu Enkalay'ı Süleyman b. Câmi', Ali b. Ebân ve diğer ileri gelen komutanlarını çeşitli mancınıklar ve harp aletleriyle, sayısız denecek kadar çok silâhlarla el-Muvaffak'a karşı koymak üzere gönderdi.

Her iki ordu karşı karşıya gelince el-Muvaffak askerlerine surun bu burcuna yaklaşmalarını emretti. Surlarla aralarında el-Etrâk Nehri bulunuyordu. Bu nehir gâyet geniş bir su idi. Suya dalmaktan çekinen ve adımlarını geri atan askerler duraklayınca el-Muvaffak birden onlara doğru bağırmış ve suyu geçmeleri için bir hayli teşvik etmiş, bunun üzerine de askerler yüzerek nehri geçmişlerdi. Geçerlerken Zenciler sürekli olarak mancınıklardan üzerlerine taş yağdırıyor ve onları oklara hedef kılıyorlardı. Ancak Muvaffak'ın askerleri suyu geçme hususunda bir hayli direnmiş ve nihayet nehri geçip karşı tarafa surun diplerine ulaşmışlardı. Surların yıkımı için hazırlanmış olan ameleler onlarla birlikte karşı tarafa geçirilememişti. Bunun için el-Muvaffak'ın askerleri ellerinde bulunan silâhlarla surları yıkmağa ve gedik açmağa gayret sarfetmişlerdi. Allah onların bu gayretlerini kolaylaştırdı. Yanlarında taşıdıkları bazı merdivenler vardı, bunları surun bu burcuna dayamış ve yukarı doğru tırmanarak surda el-Muvaffakı'n sancak ve bayraklarını dikmişlardı. Bunları gören Zenciler birden oradan çekilmeğe başlamış, çeşitli ve çetin çatışmaların neticesinde burcu teslim etmişlerdi. Her iki taraftan da çok kimse öldürülmüştü. el-Muvaffak'ın askerleri surlara tırmanınca burada kurulu olan mancınıklarla ok atmak için hazırlanmış olan yayları diğer silahlarla birlikte söküp atmışlardı.

Ebû'l-Abbâs da surun bir başka tarafına yönelmişti. Çarpışmak üzere Ali b. Ebân Ebû'l-Abbâs'a doğru gelmiş, ancak Ebû'l-Abbâs onu mağlûp etmişti. Bu çarpışma sırasında Ali b. Ebân'ın askerlerinden bir hayli kimse öldürülmüş, ancak kendisi kurtulabilmişti. Bunun akabinde Ebû'l-Abbâs ve adamları surlara kadar sokulmuş, bir gedik açarak oradan içeriye dalmışlar, ancak Süleyman b. Câmi' hemen onları karşılamış ve geriye püskürtünceye kadar onlarla sürekli çarpışıp durmuştu. Diğer taraftan getirilen işçiler hemen sura doğru ilerlemiş, onu çeşitli yerlerinden yıkmışlar, ayrıca surun yanındaki hendek üzerinde de bir köprü kurmuşlardı. el-Muvaffak'ın askerleri bu köprü üzerinden karşı tarafa geçince Zenciler içinde gizlendikleri bir kapı burcundan kaçıp gitmişler, halk onlarla birlikte içeriye dalıvermişti. el-Muvaffak'ın adamları bunları sürekli kovalayıp yakaladıklarını kılıçtan geçirmiş ve İbn Sem'ân nehrine ulaşıncaya kadar onları takip etmişlerdi. İbn Sem'an'ın evi el-Muvaffak'ın adamlarının eline geçmiş ve onu ateşe vermişlerdi. Zenciler burada da onlarla çarpışmağa tutuşmuş, fakat yine de tutunamayarak reisleri denen heri-

fin köşkünün meydanına kadar geriye çekilmişlerdi. Reisleri olan adam yanında bulunan bazı yakın adamlarıyla birlikte atına binip savaşa çıkmış, ne var ki bu adamları onu yalnız bırakıp geriye çekilmişlerdi. el-Muvaffak'ın yayalarından bazıları ona doğru yaklaşmış ve askerlerden birisi kalkanıyla atını hırpalamağa başlamıştı. O sıralarda güneş batmak üzereydi, bu yüzden el-Muvaffak askerlerine geri dön emri vermiş, onlar da geri dönerlerken yanlarında alevîlerden öldürdükleri bazı kimselerin başlarını alıp götürmüşlerdi.

Ertesi günün ilk saatlerinde bu Alevî Zencilerin ileri gelen kumandanlarından bazıları Ebû'l-Abbâs'dan emân dilemişler, o da onları alıp gemilere bindirerek götürmek istemişti. Akşam olup gece karanlık basınca şiddetli bir rüzgâr esmeğe ve nehrin suyu çekilmeğe başlamış, gemilerin büyük bir kısmı çamura saplanıp kalmıştı. Bu arada Zencilerden bir askerî birlik birden saldırıya geçerek Ebû'l-Abbâs'ın askerlerinden bir hayli kimseyi öldürmüşlerdi. Hatta ileri gelen kumandanlarından biri olan Behbûd, Mesrûr el-Belhî'nin askerlerinin tam karşısında olup Mesrûr'un adamlarından bir hayli kimseyi katletmiş ve bir grubu da esir almıştı. Bu mağlûbiyet olayı el-Muvaffak'ın askerlerinin neşesini kaçırmıştı.

Diğer taraflarda zencilerin bazıları el-Emîr nehri kenarında, Kındal ve Abâdân'da mağlûp olup kaçmağa başlamışlar, bunun üzerine de bedevî Araplardan büyük bir kitle Basra'ya kaçıp gelmiş, el-Muvaffak'a mektuplar yazıp ondan emân dilemişlerdi. el-Muvaffak emân verip hediyeler ve hil'atler ile taltif ederek onlara maaşlar vermişti. Bu emân dileyenlerden birisi de Zencilerin ileri gelen kumandanlarından ve reislerinden Reyhân b. Sâlih el-Mağribî idi. Reyhân, el-Muvaffak'a haber gönderip emân dilemiş, ayrıca el-Muvaffak'tan falan yere bir grup askerini göndermesini istemiş, kendisinin de oraya geleceğini bildirmişti. el-Muvaffak Reyhân'ın bu isteği üzerine belirtilen yere adamlarını göndermiş, Reyhân da oraya gelerek emân altına girmişti. Bunun üzerine el-Muvaffak ona hil'at giydirip ihsanlarda bulunmuş ve onu kendisine yakın adamlardan birisi olarak kabul edip oğlu Ebû'l-Abbâs'ın emrine vermişti. Onun emân dileyip el-Muvaffak'a katılmasından sonra kendisine bağlı kimselerden bir grup daha emân istemişti. Reyhân bu yılın Zilhicce ayının son gününde el-Muvaffak'ın askerleri arasına katılmak üzere çıkıp gelmişti.

Musul'da Haricîler Arasında Meydana Gelen Savaş

Bu yıl içinde Hârûn el-Haricî ile yine Haricîlerden olan Muhammed b. Hurzâd arasında Musul'a bağlı «Ba'derî» denilen yerde bir savaş meydana geldi.

Daha evvel 263 yılı olaylarını kaydederken bu olayın sebebini ve Müsâvir'in ölümünden sonra Hârûn ve Muhammed arasında meydana gelen çatışmayı da kaydetmiştik. Bu yıl gelip çatınca da Muhammed b. Hurzâd adamlarını toplayıp Hârûn'la çarpışmak üzere harekete geçerek Musul'a yakın bir yer olan Vâsıt'a gelip konaklamıştı. Muhammed b. Hurzâd savaş meydanından kaçmamak için sığırlara binerek gelmişti. O, hep kalın yünden dokunmuş elbiseler giyer, elbiselerini sürekli olarak yamalardı. İbadetine düşkün bir şahıs olup tevazuundan yerde her hangi bir sergi olmaksızın bağdaş kurar otururdu.

Muhammed b. Hurzâd, Vâsıt'a gelip konakladığında Musul'un ileri gelenleri ona karşı çıkmışlardı. Bu arada onunla çarpışmak üzere hazırlıklara girişen Hârûn da Ma'lasâya'da bulunuyordu. Muhammed'in Musul yakınlarına gelip konakladığını işitince derhal ona doğru yönelmiş, İbn Hurzâd da Hârûn'a doğru harekete geçmişti. Nihayet her iki Haricî kuvvet Şemrah köyü yakınlarında karşı karşıya gelmiş ve şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Hatta savaş öncesi teke tek dövüşmeler ve karşılıklı hücumlar olmuştu. Çarpışmaların neticesinde Hârûn mağlûp olarak geriye çekilmiş ve adamlarından iki yüz kadar kişi de öldürülmüştü. Bu öldürülenler arasında meşhur süvariler vardı. Hârûn hezimete uğramış olarak çekip gitmiş, Tağliboğullarına gitmek üzere Dicle nehrini aşmıştı. Tağliboğulları Hârûn'a yardım etmişler ve onun etrafında birikmişlerdi. Diğer taraftan Muhammed b. Hurzâd da geldiği tarafa geri dönmüştü. Hârûn, el-Hadîse'ye gelmiş, etrafında bir hayli adam toplanmıştı. Bu arada Hârûn, İbn Hurzâd'ın adamlarından bazılarına mektuplar yazıp onları kazanmağa çalışmış ve gerçekten çok kimse İbn Hurzâd'ın yanından ayrılıp kendisine katılmış, böylelikle İbn Hurzâd'ın yanında kendi aşiretinden başka kimse kalmamıştı. İbn Hurzâd Şehr-i zûr halkından eş-Şemerdeliyye aşiretinden idi. Adamlarının onu bırakıp gitmesinin sebebi son derece kaba bir yaşayışa sahip oluşundan kaynaklanıyordu. Diğer taraftan İbn Hurzâd Şehr-i zûr gibi bir sürü birbirine düşman kimselerle dolu ve ayrıca Kürtler ve diğerlerinden meydana gelen unsurlardan oluşan bir şehirde yaşamakta idi.

Hârûn ise Musul'da oturuyordu durumu bir hayli düzelmişti. Bunu gören İbn Hurzâd'ın adamlarının gönülleri Hârûn'a kayıp onun yanına çekip gitmişlerdi. Bu arada İbn Hurzâd, Şehr-i zûr taraflarında Celâliyye Kürtlerinden ve diğer gruplardan bazılarıyla savaşa tutuşmuş ve bu arada öldürülmüştü. İbn Hurzâd'ın öldürülmesi üzerine Hârûn Haricîlerin yegane reisi olmuş ve adamları çoğalarak durumu bir hayli güçlenmişti. Böylelikle Haricîler çevredeki köy ve Rüstaklara tamamen hâkim duruma geçmişlerdi. Dicle çevresindeki yerleşik olan halkın zekâtlarını kendileri topluyor, nehirden götürülüp getirilen malların zekâtlarını da ken-

dileri alıyorlardı. Ayrıca adamlarını bütün çevreye dağıtarak ekinlerin öşürlerini toplayıp duruyorlardı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda İbn Hafsûn Endülüs'te emîr olan Muhammed b. Abdurrahman'a karşı isyan ederek Reyye civarında harekete geçti. Onun bu isyanı üzerine şehirden ve çevresinden emîre bağlı askerler valinin komutasında İbn Hafsûn'a karşı koyarak çarpışmalara girişmişler, ancak mağlûp olmuşlardı. Bu mağlûbiyetten sonra Ömer b. Hafsûn'un durumu bir hayli güçlenip namı etrafa yayılmış, böylelikle de yer yüzünde kötülük ve fesat çıkarmak isteyen ayak takımı onun etrafında toplanmıştı. Bunun üzerine Endülüs emîri Muhammed, başka bir ordunun komutasında diğer bir valisini göndermiş, Ömer ile sulh akdetmişti. Sulhtan sonra vali Ömer'e yardım eden bütün adamları yakalatmış, bir kısmını ortalıktan yok edip bir kısmını da oralardan uzaklaştırmıştı. Böylelikle bölge tamamen huzura kavuşturulmuştu.

Yine bu yıl içinde Şâm, Mısır, el-Cezire, İfrikiyye ve Endülüs'te büyük bir deprem meydana gelmişti. Bu depremden kısa bir müddet önce de meydana gelen bir sarsıntı neticesinde çokça evler yıkılmıştı.

el-Hasan b. el-Abbâs, Sicilya Adasının emîrliğine bu yılda tayin edilmiş ve adanın her tarafına askeri birliklerini dağıtmıştı. Özellikle Katâniyye ve Tabermîn'e doğru yürüyerek buranın ekinlerini tahrip edip ağaçlarını kesmiş, oradan da Bakâra denilen yere giderek aynı eylemleri burada da yapmıştı. Sonra Palermo'ya geri geldikten sonra Rumlar onlara karşı koymuş meydana gelen çarpışmalarda Müslümanlardan bir hayli kimse öldürülmüştü. İşte bu çarpışmalar el-Hasan b. el-Abbâs zamanında meydana gelmişti.

Bu yılda Halîfe, el-Hucustânî'nin Amr b. Leys'i mağlûp etmesinden sonra Muhammed b. Abdullah b. Tâhir ve aile fertlerinden bir çok kimseyi hapse attırmıştı. Zira Amr onu el-Hucustâni ve Hüseyn b. Tâhir ile mektuplaşmakla itham etmişti. Ayrıca onu Horasân minberlerinde kendi adının hutbelerde zikredildiği de yapılan ithamlardan birisi idi.

Bu yılda Kayığlığ et-Türkî ile Ahmed b. Abdülazîz b. Ebî Dülef arasında bir savaş meydana gelmiş ve savaşta Ahmed mağlûp olup, Kayığlığ da Hemedân'a çekilmişti. Hemen arkasından tekrar Ahmed b. Abdülazîz adamlarından etrafında bulunanlarla birlikte harekete geçerek Kayığlığ üzerine yürümüş, onu mağlûp edince Kayığlığ es-Saymara'ya çekilmişti.

Bu yılın rebiyulâhir (kasım) ayında Hârûn er-Reşid'in kızı Ümmü Habîb vefat etmişti.

Bu yıl içinde İshâk b. Kündacık ile İshâk b. Eyyûb, Îsâ b. eş-Şeyh, Ebû el-Mağrâ ve Hamdân b. Hamdûn ile Rabîa, Tağlib, Bekr ve Yemen' den onlara tabi olanlar arasında çarpışmalar meydana gelmişti. İshâk b. Kundacık onları Nusaybin'e kadar kovalamış ve oradan Âmid'e kadar takip etmişti. Sonra kendisi geriye dönünce Îsâ b. eş-Şeyh'i Âmid'de muhasara edecek kimseler bırakmış, ancak Âmid şehri çevresinde aralarında bir çok çarpışmalar meydana gelmişti.

Yine bu yıl içinde el-Hucustânî Nîsâbûr'a girmiş, Amr b. Leys ve adamları mağlûp olarak buradan çıkmışlar, el-Hucustânî de Nîsâbûr halkına son derece kötü davranmış, Mu'âz b. Müslim'in evini yıktırarak gücü yettiği kimseleri de dövdürmüş ve Muhammed b. Tâhir'i terkedip el-Mu'temid ve kendi adına halktan itaat etmelerini istemişti.

Bu yılın şevvâl (881 mayıs) ayında Ebû's-sâc ile Haysam el-İclî arasında çarpışmalar meydana gelmiş, Haysam'ın öncü kuvvetleri mağlûp edilerek karargâhları yağmalanıp ganimetler ele geçirmişlerdi.

Bu yılda Ahmed b. Abdullah el-Hucustânî Irak'a doğru yürümek istemiş, Semnân'a kadar varmış, bu arada Rey halkı kendilerini ondan korumak üzere müstehkem bir yere kapanmışlardı. Sonra tekrar Horasân'a dönmüştü.

Bu yılda sıcaklığın son derece şiddetli oluşundan dolayı Mekke yolundan birçok hacı geriye dönmüş, bir kısmı da yollarına devam etmişti. Ancak yola devam edenlerden bir hayli kalabalık bir kitle sıcaktan ve susuzluktan sahrada vefat etmişlerdi .Ayrıca yine sahrada Fezâre kabîlesi tüccarlara saldırmış ve kaydedildiğine göre onlardan yedi yüz yük kumaş ele geçirmişlerdi.

Yine bu yıl içinde et-Tübbâ' Sâmerrâ'dan sürgün edilmişti. el-Hucustânî de bu yılda kendi adına dinar ve dirhemler kestirmişti.

Bu yılın hacc emîrliği görevini de Hârûn b. Muhammed b. İshâk b. Mûsâ b. Îsâ el-Hâşimî ifa etmişti.

Bu yılın rebiyulâhir (kasım) ayında Bağdâd'da Halef b. Hişam'ın arkadaşlarından Kur'ân-ı Kerîm kurrâsından olan Ebû Bekr Muhammed b. Hammâd b. Bekr b. Hammâd vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞ SEKİZİNCİ (M. 881-882) YILI OLAYLARI

Zencilerle Olan İlişkiler

Bu yılın muharrem (ağustos) ayında Zenci-Alevî reisinin en ileri gelen kumandanlarından ve kendisine en çok güvendiği şahsiyetlerden birisi olan «es-Sahân» diye meşhur Ca'fer b. İbrâhim çıkıp el-Muvaffak'a gelmiş ve emân dilemişti. el-Muvaffak ona hil'atler giydirip hediyeler vermiş, iyiliklerde bulunmuş, sonra bir kayığa bindirerek iğrenç adamın köşküne yakın bir yere göndermiş, kendi adamlarından bazı kimselere seslenerek yanlış yolda olduklarını, reisleri denecek iğrenç adamın söylediği bir sürü yalanları tespit ettiğini ifade etmiş ve onlara bu yalanları aktararak oradan ayrılmalarını tavsiye etmişti. O gün aralarında ileri seviyede kumandanların da bulunduğu bir çok kimse kalabalık kitleler halinde gelip emân dilemişti. el-Muvaffak onlara büyük iyiliklerde bulunmuş ve o günden sonra da bu iğrenç adamın etrafında bulunan halktan çok kimse arka arkaya gelip emân dilemişlerdi.

el-Muvaffak askerlerinin istirahat etmesi için bir müddet bu şekilde savaşmaksızın bekleyip rebiyulâhir (ekim-kasım) ayına kadar öylece durmuştu. Rebiyulâhir ayının ortalarına doğru Alevî reisinin şehrine doğru harekete geçerek adamlarını şehrin dört bir tarafına dağıtmış ve her bir askerî birliğin yanında da suru delecek ameleler görevlendirmişti. el-Muvaffak bunlara tek tek varıp suru yıkmakta acele etmelerini ve yıktıktan sonra şehre girmemelerini tavsiye etmişti. Ayrıca askerleri arasında bulunan okçulara da oklarını iyice muhafaza etmelerini söylemiş ve bütün güçlerini suru delmek için harcamağa davet etmişti. Hep birlikte sura doğru harekete geçmişler, her yanından iyice kuşattıktan sonra bir çok yerinde de büyük gedikler açmışlardı.

Surlarda bir hayli gedik açıldıktan sonra el-Muvaffak'ın askerleri hep birden bu gediklerden şehrin içine doğru dalmışlar, fakat bu iğrenç adamın askerleri onlara karşı çıkarak savaşa tutuşmuşlardı. el-Muvaffak'ın adamları onları kovalamağa başlamış ve mağlûp ederek şehrin dört bir

tarafına dağıtmışlar, bu arada şehrin çeşitli yollarına girip daha evvel vardıkları noktaların çok daha ilerisine ulaşarak şehirde bir çok yeri yakmış, çok kimseyi esir almışlardı. Bu şekilde şehre dağılmış olan bu askerler yolları bilmedikleri için pusularda gizlenmiş olan Zenciler birden üzerlerine saldırmışlar, el-Muvaffak'ın askerleri nereye kaçacaklarını bilemediklerinden Zenciler galip gelmeğe başlamış ve Muvaffak'ın askerleri ne yapacaklarını şaşırmış kalmışlardı. Sonra kendilerini bir müddet savunduktan sonra Dicle nehrine doğru geriye çekilmeğe başlamışlar, ancak içlerinden bir grup öldürülmüştü. Onlar çekip gidince zenciler bütün eşyalarına el koymuşlardı.

Nihayet el-Muvaffak kendi yerine dönmüş, askerlerine tekrar toplanmalarını emretmiş ve: «Şehre girmeyin» dediği halde emrine muhalefet ettiklerinden dolayı onları kınamış, sonra da kendi görüşlerine ve tedbirlerine riayet etmediklerini söyledikten sonra bu son çatışmalarda ölenlerin tespit edilmesini emretmişti. Daha sonra askerlere ölenlerin çoluk çocuklarına maaşlar başladığını ifade etmiş, bu durum onların çok hoşlarına gitmiş, niyetlerini ve savaşta olan samimiyetlerini tazelemişlerdi.

el-Mu'tazıd ve Bedevîler Arasında Meydana Gelen Bir Çatışma

Bu yıl içinde «el-Mu'tazıd Billah» lakabı ile lakablanan Ebû'l-Abbâs Ahmed b. el-Muvaffak ile Bedevîler arasında bir çatışma meydana gelmişti. Bu bedevîler «Alevî reisi» denen iğrenç adama buğday taşıyıp götürürlerken el-Mu'tazıd onlarla karşılaşmış ve bir grubu öldürüp geri kalanlarını da esir aldıktan sonra ellerinde bulunan her şeylerini ganimet olarak ele geçirmişti. Bu arada Basra'ya bir grup askerini gönderip oradan Alevîlere gelecek yiyecek maddelerine engel olmalarını istemişti.

Diğer taraftan el-Muvaffak yine Alevîlere yiyecek maddeleri taşıyıp duran Temîmoğullarından bir grup üzerine oğlu Ebû'l-Abbâs'ın kölelerinden «er-Reşîk» adında birisini göndermişti. er-Reşîk bunların üzerine varıp çoğunu öldürmüş ve bir kısmını da esir alarak esirlerle ve öldürülenlerin kelleleriyle birlikte el-Muvaffakiyye'ye geri dönmüştü. el-Muvaffak bu esirlerin alınıp Zenci askerlerinin karargâhları karşısına bir yere götürülmelerini emretmişti. Bu esirler arasında Zencilerle bedevîler arasında gidip gelen ve onlara yiyecek maddeleri getiren bir adam vardı. Bunun bir eliyle bir ayağı kesilmiş ve Alevî askerlerin arasına atılmıştı. Ayrıca el-Muvaffak geri kalan esirlerin öldürülmelerini emretmiş, böylece bütün bu tedbirlerin sonunda «Alevî reisi» denen iğrenç adama tümüyle yiyecek maddelerinin ulaştırılmasına engel olmuşlardı. Kuşatma altına alınmaları onları bir hayli yıpratmış ve vücutları da güçsüz ve ta-

katsız düşmüştü. Hatta bu Alevî Zencilerden esir alınan birinin kendisine verilecek ekmek karşılığında emân istediği görülmüştü. Ekmek için: «Benim ahdim daha uzun bir zamandan beri olsun.» şeklinde konuşmuş ve bir ekmek parçası almağa gayret etmişti.

Onların bu duruma düştüğünü gören el-Muvaffak, tamamen güçsüz düşmeleri ve teslim olmaları için onlara karşı savaşı daha da şiddetlendirmişti. Bu arada emân dileyenler gittikçe çoğalıyordu. Diğer taraftan şehirden ayrılarak çevre köylerine dağılmış ve hattâ uzak nehirlere dalıp yiyecek maddeleri bulmağa çalışmışlardı. el-Muvaffak bu durumu öğrenince siyâhî kölelerinden bir askerî birliği çağırıp bu etrafa dağılanlara gitmelerini ve onları kendilerine çağırmalarını emretmiş, kabul edenleri alıp getirmişler, etmeyenleri de öldürmüşlerdi. Bu sefer sırasında bir çok kimse öldürüldüğü gibi, bazı da gelip el-Muvaffak'a sığınmışlardı.

Emân dileyenler ve el-Muvaffak'a gelip sığınanlar bir hayli artınca aralarında güçlü kuvvetli olanları kendi köleleri arasına katmış; zayıf, yaşlı ve yaralı olanlar ise yaralarının tedavi edilmesini ve elbise verilmesini emrettikten sonra paralar dağıtmış ve bunların bu iğrenç adamın askerleri arasına götürülüp bırakılmalarını emretmişti. Bu kimselerin de el-Muvaffak'tan gördükleri iyilikleri anlatmalarını ve onlara ne kadar güzel davrandığını herkese aktararak kendi lehine propaganda yapmalarını istemişti. İşte bu şekilde bu «Alevî reisi» denen herifin etrafında bulunanların meyletmelerini kolaylaştırmıştı.

el-Muvaffak ve Ebû'l-Abbâs, sırayla, bazan biri bazan da diğeri olmak üzere sürekli olarak bu isyancının üzerine hücuma geçiyorlardı. Bir seferinde Ebû'l-Abbâs yaralanmış ve bu yarası iyileşmişti.

Bu arada öldürülenlerden birisi de bu Zenci Alevîlerin en ileri gelen kumandanlarından Behbûd b. Abdülvahhâb idi. Behbûd sürekli olarak kayıklarla el-Muvaffak'ın askerlerine doğru hücuma geçiyor ve bu hücumları sırasında kayıklarında el-Muvaffak'ın sancaklarına benzer sancaklar dikiyordu. Bu saldırıları sırasında ele geçirebileceğine kanaat getirdiği gemiler üzerine hücum ediyor ve bu şekilde çokça mallar ele geçiriyordu. Bu çıkışlarının ve hücumlarının birisinde Ebû'l-Abbâs onu kıskıvrak sarmış, meydana gelen çatışmalarda tam helâk olmak üzere iken tekrar kaçıp kurtulmuştu. Diğer bir seferinde kayıklarıyla suya açıldığında Ebû'l-Abbâs'a ait tek başına seyretmekte olan bir kayığa rastlamış ve bu kayığı ele geçirmeyi ümid ederek ona doğru hücuma geçtiğinde kayıktakiler onunla çarpışmışlar, Ebû'l-Abbâs'ın kölelerinden birisi Behbûd'u karnından yaralamış ve bu yaranın etkisiyle kayıktan suyun içine düşmüştü. Ancak adamları onu hemen sudan çıkarıp kendi karargâhlarına doğru götürürlerken reislerinin yanına ulaştıramadan yolda ölmüş ve böylece Cenâb-ı Allah Behbûd'un şerrinden Müslümanları kurtarmıştı.

Behbûd'un öldürülmesi bir hayli başarılı bir olay idi. Ancak Zenciler için büyük bir kayıp olup ölümüne bir hayli kederlenmiş ve üzülmüşlerdi. el-Muvaffak Behbûd'un öldürüldüğünü haber alınca onu öldüren köleyi çağırmış, ona iyiliklerde bulunmuş, elbiseler giydirmiş ve çeşitli hediyeler vererek maaşını artırmıştı. Ayrıca bu kayıkta onunla birlikte olanların hepsine de ayrı ayrı hediyeler vermişti. Bundan başka el-Muvaffak Zencilerin liderine mütemayil bulunan ed-Devâbî'ye karşı da zafer elde etmişti.

Râfi' b. Herseme ile İlgili Bazı Olaylar

Daha evvel kaydettiğimiz gibi Ahmed b. Abdullah el-Hucustânî bu yılda öldürülmüş, adamları onun yerine Râfi' b. Herseme'yi tayin ederek yönetim işlerini ona havale etmişlerdi. Râfi' b. Herseme Muhammed b. Tâhir b. Abdullah b. Tâhir'in yakın adamlarından idi, Ya'kûb b. Leys'in Nisâbûr'a hâkim olup Tâhirîlerin hâkimiyetine son vermesi üzerine onun emrine girmişti. Ya'kûb Sicistân'dan geri döndüğünde Râfi' b. Herseme de onunla birlikte geri dönmüştü. Râfi' uzun sakallı, gayet çirkin çehreli ve doğru dürüst konuşmasını bilmeyen biriydi. Bir gün, Ya'kûb b. Leys' in yanına girip çıkmış, o gittikten sonra Ya'kûb şöyle demişti: «Bu adama pek meylim olmadı, istediği yere çekip gitsin.» Bu söz Râfi'e söylenince hemen oradan ayrılarak kendi memleketi olup Bâdgîs'e bağlı bulunan Te'mîn'e gitmiş ve orada ikamet etmiş, el-Hucustânî'nin kendisini davet edip daha evvel zikrettiğimiz gibi ordu komutanı yapmasına kadar da orada kalmıştı.

el-Hucustânî'nin ölmesi üzerine, biraz önce kaydettiğimiz gibi, Herât'ta bulunduğu bir sırada askerler etrafında toplanmış ve onu emîr tayin etmişlerdi. Emîr tayin edildikten sonra Râfi' Herât'tan Nisâbûr'a doğru yola koyulmuştu. O sırada Cürcân'dan gelen Ebû Talha b. Şerkub Nîsâbûr'da bulunuyordu. Râfi', Ebû Talha'yı Nîsâbûr'da kuşatma altına alarak şehre yiyecek gelmesini engellemiş ve bu yüzden şehirde şiddetli bir kıtlık meydana gelmişti. Bunun üzerine Ebû Talha Nîsâbûr'u terkedip ayrılmış, Râfi' de şehre girerek orada ikamet etmişti. Bu olay 269 yılında meydana gelmişti. Ebû Talha oradan Merv'e gidip Muhammed b. el-Mühtedî'yi Herât'a tayin etmiş, Merv ve Herât'ta Muhammed b. Tâhir adına hutbe okutmuştu. Bunu duyan Amr b. Leys üzerine yürüyerek onunla savaşmış, hezimete uğrattıktan sonra Muhammed b. Sehl b. Hâşim'i Merv' de görevlendirip oradan ayrılmıştı. Şürkub buradan çıkıp Beykent'e gitmiş ve İsmâil b. Ahmed es-Sâmânî'den yardım dilemişti. İsmâil ona yardım edince bu askerlerle birlikte tekrar Merv'e gelerek Muhammed b. Sehl'i buradan çıkarmış ve şehir halkına hücum edip Amr b. Leys adına

hutbe okutmuştu. Bu olay da 271 Şaban (885 Ocak-Şubat) ayında meydana gelmişti.

Bu yıl içinde el-Muvaffak Bağdâd'da oturmakta olan Muhammed b. Tâhir'e Horasân ve çevresini vermişti. Muhammed b. Tâhir de buraları yönetmek üzere Râfi' b. Herseme'yi vekil olarak görevlendirmiş, Mâverâünnehr'in dışında kalan yerlere de Nasr b. Ahmed getirilmişti. Bu tayinlerinden sonra el-Muvaffak'ın bu hususlaki emir ve mektupları buralara ulaşmış, Amr b. Leys'i görevinden azlederek onu lânetlemişti. Râfi' b. Herseme Herât'a geldiğinde orada Ebû Talha b. Şerkûb'un görevlisi Muhammed b. el-Mühtedî görev yapmakta idi. Ancak Râfi' b. Herseme'nin buraya varmasından evvel Yûsuf b. Ma'bed Muhammed b. el-Mühtedî'yi öldürmüş ve Herât'a hâkim olmuştu. Râfi'in Herât'a ulaşması üzerine Yûsuf b. Ma'bed ondan emân dilemiş, Râfi' de onu affedip o Herât'a Mehdî b. Muhsin'i tayin etmişti. Sonra Râfi' b. Herseme, İsmâil b. Ahmed'den yardım istemiş, İsmâil de bizzat kendisi dört bin atlının başında ona yardıma gelmişti. Ayrıca Râfi', 'Ali b. el-Hüseyn el-Merverûzî'den yardım dilemiş, o da ona gelip katılınca hep birlikte Merv'de bulunan Şerkûb üzerine yürümüşler ve savaşa tutuşup onu mağlûp etmişlerdi. Sonra İsmâil b. Ahmed oradan Mahâzil (?)'e dönmüştü. Bu olay da 272 yılında vuku bulmuştu. Bu olaydan sonra Şerkûb Herât'a gitmiş, Mehdî b. Muhsin ona meylederek Râfi'e muhalefet etmişti. Bunun üzerine Râfi', Şerkûb ve Mehdî üzerine yürüyüp her ikisini mağlûp etti.

Bu mağlûbiyetten sonra Şerkûb, Amr b. Leys'e gidip ona iltihak etmişti. Mehdî b. Muhsin ise bir su kanalında gizlenmiş, ancak gizlendiği yer Râfi'e haber verilince Mehdî'yi yakalatıp getirtmiş ve ona şöyle demişti: «Yazıklar olsun sana ey vefasız adam!» Sonra onu affetmiş ve istediği yere gitmekte serbest bırakmıştı. Sonra Râfi' b. Herseme 272 yılında Harezm'e doğru gidip buranın mallarını ve haraçlarını toplayıp Nîsâbûr'a geri gelmişti.

Endülüs ve İfrîkıyye'de Meydana Gelen Olaylar

Endülüs emîri Muhammed b. Abdurrahman bu yılda kendisine karşı gelen bazı kimseler üzerine oğlu el-Münzir'i gönderdi. el-Münzir Sarakusta'ya varıp etrafındaki ekinleri yok etti ve şehri tahrip ederek Rûta kalesini fethetti. Zamanının en cesur adamlarından birisi olan Abdülvâhid er-Rutî el-Münzir'in askerlerini alıp Turuca manastırına doğru yürümüş, oradan Muhammed b. Merkeb b. Mûsâ'nın şehrine giderek onları akınlarla darmadağın etmiş ve oradan da İsmail b. Mûsâ'nın sahibi bulunduğu Lârida ve Kartâcanna şehri üzerine yürüyerek İsmail ile sava-

şa tutuşmuştu. Nihayet İsmail itaatini arzedip karşı gelmekten vazgeçmiş ve bu konuda el-Münzir'e rehineler vermişti. Abdülvâhid er-Rûtî oradan halen İspanyalı müşriklerin elinde bulunan Ankra (?) şehrine doğru yürüyerek buraya da akınlar yapmış ve çevrede bazı kaleleri fethedip geri dönmüştü.

Diğer taraftan İbrâhim b. Ahmed b. Ağleb, ez-Zâb şehri halkına karşı bir akın yapmıştı. Bunun üzerine şehrin ileri gelenleri İbrâhim'in huzuruna gelip ona itaat arzetmişler, o da onlara iyiliklerde bulunmuş, kendisine yakın kılıp onlara hil'atler giydirmiş ve bir çok hediyeler vermişti. Ancak şehirde çok kimsenin ölümüne sebep olmuş, hattâ bu akın sırasında çocuklar bile öldürülmüşler ve cesetler arabalarla taşınarak çukurlara defnedilmişti.

Sicilya'da da Ebû's-Sevr diye bilinen birisinin komutasında bir askerî birlik harekete geçmiş, Rumların bir ordusuyla karşılaşmıştı. Bu karşılaşma esnasında meydana gelen çatışmalarda Müslümanlardan yedi kişilik bir grup hariç gerisi tamamen öldürülmüştü. Bu arada el-Hasan b. Abbâs, Sicilya emîrliğinden azledilerek yerine Muhammed b. el-Fazl tayin edilmişti. Muhammed b. Fazl, Siçilya'nın dört bir yanına askerî birliklerini gönderip bir sürü mallar ele geçirmişti. Oradan Katâniyye şehrine giden Muhammed şehrin ekinlerini yok etmiş, arkasından eş-Şelendiyye üzerine yürüyerek halkıyla savaşa tutuşmuş ve onlardan çok kimseyi öldürdükten sonra Tabermîn'e geri dönüp ekinlerini tahrip etmişti. Oradan ayrıldıktan sonra Rum askerleriyle karşılaşmış, giriştikleri savaşta Rumları hezimete uğratmış, onlardan çok kimseyi öldürmüştü. Rumlardan bu çarpışma sırasında üç bin kadar askerin öldürüldüğü kaydedilmektedir. Bu öldürülenlerin kelleleri Palermo'ya taşınıp götürülmüştü.

Sonra Müslümanlar Rumların yakın bir yerde inşa ettirip «Kral Kalesi» diye isimlendirdikleri bir kale üzerine yürüyerek burayı savaş yoluyla fethetmişler ve halkından çok kimseyi öldürüp geri kalanlarını esir almışlardı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Amr b. Leys, Fars iline yürüyerek valisi bulunan Muhammed b. Leys ile savaşa tutuşmuş ve onu mağlûp ederek askerlerine Muhammed'in mallarını mubah kılmıştı. Muhammed b. Leys kaçıp kurtulmuş, Amr b. Leys de Istahr şehrine girerek şehri ve halkının mallarını

* Arapça metinde de tam zaptı yapılamadığı için önüne aynı işaret konmuş. (Çeviren).

yağmalamıştı. Sonra Muhammed'i yakalatmak üzere adamlar göndermiş, onu yakalatarak esir almış ve kendisi de Şirâz'a giderek orada ikamet etmişti.

Bu yılda Bağdâd'da rebiyülevvel (eylül-ekim) ayında bir zelzele meydana gelmiş ve şehre dört defa yıldırım düşmüştü.

Bu yılda daha evvel kaydettiğimiz gibi Abbâs b. Ahmed b. Tulun babasıyla savaşmak üzere harekete geçmiş, babası da üzerine yürüyüp İskenderiye'de onunla çarpışmış ve karşı zafer elde edip Mısır'a götürmüştü.

Yine bu yılda Şurkub'un kardeşi el-Hucustânî'ye karşı sefer düzenlemiş ve annesini esir almıştı. İbn Sebes b. el-Hüseyn Hulvân üzerine yürüyüp buranın valisi olan Ömer b. Sîmâ'yı esir almıştı.

Yine bu yılda Ahmed b. Ebi'l Asbağ, Amr b. Leys'in yanından çekip gitmişti. Amr b. Leys onu Ahmed b. Abdülazîz b. Ebî Dülef üzerine göndermiş ve oradan bir sürü mallarla geri dönmüştü. Bunun arkasından Amr el-Muvaffak'a bu mallardan üç yüz bin dinar para, elli men anber, iki yüz kadar öd ağacı, üç yüz küsur elbise ve çeşitli altın ve gümüş kap kacakların yanı sıra iki yüz bin dinar değerinde de davar ve köle göndermişti.

Bu yılda Kayığlığ, Halil b. Rimâl'ı Hulvân'a tayin etmişti. Ömer b. Sîmâ yüzünden onlara karşı bir sürü zorbalıklarda bulunmuş ve İbn Şebes'in yaptıklarından dolayı da onlara eziyetler etmişti. Ancak Ömer b. Sîmâ'yı kurtaracaklarına ve İbn Şebes'in yaptıklarını da ıslâh edeceklerine söz vermişlerdi.

Bu yıl içinde Ezgütekin b. Asatekin ile Ahmed b. Abdülazîz b. Ebî Dülef arasında bir çarpışma meydana gelmiş, Ezgütekin Ahmed'i Kum şehrinde hezimete uğratmış ve şehri ele geçirmişti.

Yine bu yıl içinde Ebû Ahmed el-Muvaffak'ın emri üzerine Amr b. Leys, Muhammed b. Ubeydullah el-Kürdî'yi yakalamak üzere birini göndermiş, bu giden kişi de onu yakalayıp Amr'a getirmişti.

Zilka'de ayında Şâm bölgesinin Selemiyye, Halep ve Humus çevresinde Abdülmelik b. Sâlih el-Hâşimî'nin ahfadından «Bekkâr» adında birisi isyan bayrağı açıp halkı Ebû Ahmed'e bey'ate çağırmış, İbn Abbâs el-Külâmî onun bu isyanını bastırmak üzere üzerine yürüdüyse de mağlûp olup geri çekilmişti. Arkasından Ahmed b. Tulun'un kumandanı ve kölesi olan Lü'lü', «Yûzer» adında bir kumandanı askerleriyle birlikte üzerine sevkettiyse de ciddî bir iş halledemeden geriye dönmüştü.

Yine bu yıl içinde Lü'lü', efendisi Ahmed b. Tulun'a karşı ayaklandı.

Ahmed b. Abdullah el-Hucustânî bu yılın zilhicce (882 Haziran-Temmuz) ayında bir kölesi tarafından öldürüldü.

Yine bu yılda Ebû's-Sâc'ın adamları Vâsıt yakınlarında «el-Karya» denilen yerde Muhammed b. Ali b. Habîb el-Yeşkerî'yi öldürmüşler ve başı Bağdâd'a gönderilerek orada asılıp halka gösterilmişti.

Muhammed b. Keycûr, Ali b. Hüseyn Keftemir'e karşı savaşmış, bu savaşta Ali b. Hüseyn esir alınmış, sonra serbest bırakılmıştı. Bu olay da aynı şekilde zilhicce ayında meydana gelmişti.

Ebû'l-Muğire el-Mahzûmî bu yılda Mekke üzerine yürümüş, o sırada Mekke valisi bulunan Hârûn b. Muhammed el-Hâşimî etrafına topladığı bazı kimselerle kendisini ve şehri korumaya çalışmıştı. el-Mahzûmî ayrıca Müşâş üzerine yürüyüp buranın sularını kesmiş, sonra Cidde'ye giderek bütün yiyecek maddelerini yağmalamış ve evleri ateşe vermişti. Bu olaydan sonra Mekke'de iki okkalık bir ekmek bir dirheme çıkmıştı.

«Slavlı Kadının oğlu» diye bilinen Rum İmparatoru (1) bu yıl içinde Malatya üzerine yürümüş, ancak Maraş ve el-Hades halkı Malatya halkına yardım edince mağlûp olup ayrılmak zorunda kalmıştı.

Bu yıl Şâm sınırlarına doğru yazlık sefere İbn Tulun'un valisi el-Fergânî çıkmıştı. Bu seferinde Rumlardan on bin küsur adam öldürmüş ve bir çok kimseyi de esir alıp geri dönmüştü. Bu savaşta alınan ganimetler her askerin payına kırk dinar düşecek kadar çoktu.

Bu yılın hacc emîrliği görevini de Hârûn b. Muhammed b. İshâk el-Hâşimî ifâ etmişti. Ayrıca İbn Ebi's-Sâc da Hicâz yollarında meydana gelecek olaylara bakmış ve emniyet görevliliği yapmıştı.

Mâliki fukahâsından Muhammed b. Abdullah b. Abdi'l-Hakem el-Basrî bu yıl vefat etmişti. O aynı zamanda İmâm Şâfiî'nin sohbetinde bulunmuş ve ondan ilim tahsil etmişti.

---

(1) Basileios, I., (867-886) Makedonyalı Marla'dan doğmuştu «Çeviren».

HİCRET'İN İKİ YÜZ ALTMIŞ DOKUZUNCU (M. 882-883) YILI OLAYLARI

Zencilerle İlgili Haberler

Bu yılda Zencilerle yapılan çarpışmalar sırasında el-Muvaffak göğsünden bir ok yarası almıştı. Bu olay şöyle anlatılır :

Alevîlerin ileri gelen kumandanlarından Behbûd'un öldürülmesi üzerine Alevî reisi onun mallarının çok olduğunu bildiğinden bunlara göz dikmişti. Gerçekten Behbûd'un iki yüz bin dinarın yanı sıra bir sürü mücevherâtı ve gümüşten malları vardı. Alevî reisi bunlara el koymak istemiş, Behbûd'un akrabalarını, çoluk çocuğunu yakalatıp dövdürmüş, mallarını ele geçirmek için evlerini yıktırmış, fakat hiç bir şey bulamamıştı. Böyle davranması üzerine Behbûd'un adamları bir hayli üzülmüş ve ona kızmışlardı. Bu arada el-Muvaffak kendisine katılmaları için onlara çağırıda bulunmuş ve Behbûd'un bütün adamlarına emân vereceğini ilan ettirmişti. Bu ilânı duyan Behbûd'un adamları hemen aceleyle gelip el-Muvaffak'a sığınmışlar ve o da onlara bir hayli para ve mal vermişti.

el-Muvaffak rüzgârların şiddetle estiği zamanlarda Zencilerin şehrine varmak için nehrin karşı tarafına geçmenin zorlaşmasından dolayı kendisine ve ordusuna nehrin batı tarafında geniş bir yer yapmayı kafasına koydu. Orada bulunan hurma ağaçlarının kesilmesini ve geniş bir alan açılıp etrafına hendek ve barikatlar yapılmasını emretmişti. Bunlarla karargâh emniyyet altına alınacaktı. Ayrıca bu alanı açmak için çalışan ameleleri de korumak üzere kumandanlarını görevlendirdi. Zenci reisi ve adamları el-Muvaffak'ın kendilerine yakın bir yere gelip karargâh kurmalarının kendileri için ne kadar tehlikeli olduğunu sezmiş ve bunun korkusuyla emân dileyip ona katılmak isteyenler için daha da kolay bir yol olacağını düşünmüşler ve el-Muvaffak'ın bu tedbirini bozmağa çalışmışlardı. Bunun için büyük gayretler sarfeden Zenciler el-Muvaffak ve askerlerine karşı şiddetli çarpışmalara girişmişlerdi. Anlatıldığına göre bir gün el-Muvaffak'ın kumandanlarından birisi karşı tarafta bulunurken şiddetli bir rüzgâr esmiş ve «Alevî-Zenci reisi» denen iğrenç adam bunu fırsat bilerek el-Muvaffak'tan ve onun göndereceği yardımdan uzak olan bu

kumandanın üzerine hücuma geçmiş, kalabalık bir ordu sevketmiş, çarpışmaya girişmişler ve el-Muvaffak'ın bu kumandanı mağlûp düşmüştü. Adamlarından çok kimseyi öldürmüşler, bu arada el-Muvaffak'ın gemileri karşı tarafa geçmek için fırsat bulamamış ve Zencilere yakın olmalarından dolayı gemilere varıp binememişler, Zencilerin mancınıklarla taş yağmuruna tutup gemileri batırmasından korkmuşlardı. Böylelikle Zenciler bu çarpışmalarda galip gelmiş, çok kimseyi öldürüp bir sürü de esir almışlardı. Çok azı kurtulabilmiş ve zorla canlarını gemilere atarak karşı tarafa el-Muvaffakiyye'ye geçmişlerdi. Bu mağlûbiyet el-Muvaffak ve adamlarına bir hayli ağır gelmişti.

el-Muvaffak bu durumu iyice düşünmüş ve ordugâhını nehrin batı tarafına götürüp yerleştirmeyecek olursa Zencilerden ve onların reislerinden ve kuracakları pusulardan emin olamayacağına aklı kesmiş. Çünkü onlar buraların giriş çıkışlarını çok iyi biliyorlardı ve sık ağaçlarla, dar geçitlerin olmasını kendisinin aleyhinde olduğunu görmüş ve her fırsat kolladığında Zencilerin saldıracaklarını anlamıştı. Bunun için karargâhı nehrin batı yakasına taşımaktan vaz geçen el-Muvaffak, bütün gücünü bu fâsıkın şehri etrafında bulunan surları yıkmağa, yolları ve geçitleri genişletmeğe teksîf etmişti. Hemen Mengi diye bilinen ırmak tarafından surun yıkılmasına emir vermiş ve bizzat kendisi savaşı başlatmıştı. Savaş şiddetlendikçe şiddetlenmiş, her iki taraftan da bir çok kimse ölmüş ve yaralanmıştı. Bu savaş da bu şekilde günlerce sürüp gitmişti.

el-Muvaffak'ın adamları Mengi nehri üzerinde bulunan iki köprüyü aşmayı ve oradan istifade etmeyi bir türlü başaramamışlardı. Zenciler savaş sırasında sürekli olarak bu iki köprü üzerinden geçip el-Muvaffak'ın askerlerini arkadan kuşatıyor ve bir sürü başarılar elde ediyorlardı. Bunun için el-Muvaffak bu iki köprüyü yok etmenin yollarını aradı ve bunun için hileler düşündü. el-Muvaffak Zencilerin bu iki köprüyü korumaktan bir an gaflete düştüklerinde hemen adamlarını buraya yürümeğe sevketmiş ve daha evvel köprüleri yıkmak için gerekli balta, keser ve testereleri ve ihtiyaç duydukları her türlü âletleri hazırlamalarını sağlamıştı. Nehrin tam ortasında bulunan birinci köprüye vardıklarında Zenciler onlara engel olmak için harekete geçmiş, aralarında çarpışmalar meydana gelmiş, fakat Zenciler kumandanları Ebû en-Nedâ adında olan birisiyle birlikte mağlûp olmuşlar, bu arada kumandanları Ebû en-Nedâ göğsüne isabet eden bir okla öldürülmüştü. Bu şekilde el-Muvaffak'ın adamları bu her iki köprüyü yıkıp geri dönmüşlerdi.

el-Muvaffak bütün gücünü bunlarla savaşmağa teksif etmiş, askerleri de surlardan yıkabildiklerini yıkmışlar ve bu şekilde şehre girmişlerdi. Şehre giren el-Muvaffak'ın askerleri İbn Semân ve Süleyman b. Câmi'in evlerini yıkmış ve burada bulunan her şeyi yağmaladıkları gibi

ayrıca reisleri denecek herifin de «el-Meymûne» diye adlandırdığı çarşısını tamamen yağmalamışlar, her tarafını tahrip etmişlerdi. Ayrıca el-Hayâtî'nin de evini yıkıp orayı da yağmalamış ve bu fâsık herifin orada saklı bulunan bütün hazinelerini ele geçirmişlerdi. Hattâ Câmiye yaklaşmış ve yıkmak istemişler, ancak onu koruyan Zenciler şiddetle müdafaaya geçince el-Muvaffak'ın adamları oraya ulaşamamıştı, çünkü gerçekten bu reisleri denecek iğrenç adamın yakınları ona son derece bağlı olup onlardan birisi yaralanıp veya öldürülüp düşünce hemen bir diğeri yerine geçiyor ve savunmağa devam ediyordu.

Caminin bu şekilde şiddetle savunulduğunu gören el-Muvaffak, oğlu Ebû'l-Abbâs'ı oraya doğru yürümeğe sevketmiş, o da en yakın adamlarıyla ve cesur kimselerle birlikte yanına işçileri alıp oraya yürümüş ve merdivenler kurarak camiyi yıkmağa başlamışlardı. Bu arada şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş, buna rağmen Ebû'l-Abbâs'ın adamları camiye ulaşmış, camiyi yıkmışlar ve minberi alıp el-Muvaffak'a götürmüşlerdi. Caminin yıkılmasından sonra el-Muvaffak adamlarını surun geri kalan kısımlarını yıkmak için geri çekmiş, bu arada Alevî reisinin bir sürü divanları ve hazineleri ele geçmişti. el-Muvaffak'ın tam bir zafer ve fetih elde edeceği bir sırada birden göğsüne bir ok saplanmış ve yaralanmıştı. Bu ok Zenci reisinin emrinde çalışan ve adı «Kurtâs» olan bir Rum asker tarafından 25 Cemaziyelevvel (881 21 Aralık) günü atılmıştı. el-Muvaffak yaralandığını gizleyerek kaldığı yere geri dönmüş ve o gecesini bu şekilde geçirdikten sonra adamlarının kalbine korku ve hüzün girmesin diye hemen ertesi gün yine savaşmağa çıkmış ve tekrar savaş alanına gelmişti. Ancak yarası bir hayli azıtmış, hattâ el-Muvaffak'ın ölümünden bile endişeye düşülmüştü.

Askerler ve bütün reâyâ el-Muvaffak için korkuya düşmüşler, bunun için de durumu öğrenen el-Muvaffakiyye'den bir grup adam yanına gelmişlerdi. Kendisi de bu arada otorite ve hâkimiyetinde bir sarsıntının olacağını düşünmüş, ileri gelen adamlarından ve güvendiği kimselerden bazıları kendisine Bağdâd'a dönmeyi ve yerine bu işi yürütmek üzere bazı kimseleri görevlendirmesini tavsiye etmişler, ancak bu tavsiyeleri reddetmişti; çünkü o bu Alevî denen fâsık herifin yer yüzüne çıkardığı fesadın artmasından korkuyordu. Bir müddet bu yarasını gizlemek üzere halktan uzak durmuş ve bu arada yarası iyileşmişti. Yarası iyileştikten sonra bu yılın şaban ayında tekrar askerlerinin başına geçmişti.

Zenci Reisinin Köşkünün Ateşe Verilmesi

el-Muvaffak yarası iyileştikten sonra tekrar bu Alevî ile savaşmağa devam etmiş, ancak bu arada Alevî ve Zenciler surun yıkılan taraflarını

ve surda açılan gedikleri onarmağa başlamışlardı. el-Muvaffak tekrar buraların yıkılmasını ve surda gediklerin açılmasını emretmişti.

el-Muvaffak bir gün akşam üzeri gemilere binip savaşa çıkmıştı. O günde savaş Mengi nehri çevresinde akşama kadar sürmüştü. Zenciler bütünüyle orada meşgul idiler ve el-Muvaffak'ın askerlerinin yalnız bu taraftan geleceğini düşünüp hep buraya birikmişlerdi. el-Muvaffak yanına aldığı amelelerle birlikte Mengi nehrine doğru yaklaşmış ve onlarla savaşa tutuşmuştu. Savaş iyice şiddetlenince el-Muvaffak gemilerine Ebû'l Husayb nehrinin alt taraflarına doğru yürümelerini emretmişti. Zira o anda Zenciler burada bulunmamakta idiler. el-Muvaffak'ın adamları buraya varıp ameleleri surlara tırmandırmışlar, surların üzerine çıkan ameleler suru bu taraftan yıkmaya başlamışlar, hemen arkasından askerler de surlara tırmanınca nehirde muazzam çarpışmalar meydana gelmişti. el-Muvaffak'ın adamları Zenci reisinin köşklerinden birisine varıp onu ateşe vermişler ve orada bulunan her şeyi yağmaladıktan sonra köşkte tutulan esir kadınları çıkarmış ve bir hayli ganimet ele geçirmişlerdi.

el-Muvaffak akşam güneş batımına yakın bir anda büyük bir zaferle ve sağlıcakla geri dönmüş ve ertesi gün tekrar savaşa ve surları yıkmağa gelerek yıkıma bir hayli sür'at vermiş ve bu şekilde reisin evine yakın bir yerde bulunan el-Küllâbî'nin evine kadar ulaşmıştı. Bütün hile ve tuzaklar bu Alevî reisi denen herifi iyice sarınca ileri gelen adamlarından Ali b. Ebân çorak araziler üzerine su salmasını ve el-Muvaffak'ın adamlarının şehre girmesini engellemek için şehrin etrafında çeşitli hendekler kazılmasını tavsiye etmişti. Bu tavsiyeye aynen uyuldu. Buna karşılık el-Muvaffak da bütün gayretini bu hendeklerin ve nehirlerin doldurulmasına ve çorak araziler üzerine suların akıtılmasından sonra meydana gelen çukur ve bataklıkların kapatılmasına sarfetmesi gerektiğini anlamış ve buna devam etmişti. el-Muvaffak bunlarla meşgul olunca bu iğrenç adamlar nisbeten kendilerini koruyabilmişlerdi. Fakat savaş bu şekilde her iki taraf arasında devam edip gitmiş, her iki taraftan çokça kimseler öldürülmüş, bir hayli yaralananlar olmuştu. Ölülerin ve yaralıların bu kadar çoğalmasının sebebi de iki tarafın birbirine son derece yakın bir yerde çarpışmalarından kaynaklanıyordu.

el-Muvaffak bu cephede savaşmanın bir hayli zorlaştığını görünce Zenci reisinin evini yakmağa niyet etti ve o tarafa doğru yürüyerek Dicle nehri tarafından eve ulaşıp yakmayı düşündü. Ancak bunun da kendine göre zorlukları vardı, çünkü bu iğrenç adam evini korumak için bir sürü muhafızlar ve askerler yerleştirmiş ve evini iyice müstahkem hâle getirmişti. Evine yaklaşacak gemilere köşkün damından sürekli olarak oklar atılıyor, mancınıklardan taşlar yağdırılıyor, ayrıca yaklaşanların üzerine erimiş kurşun dökülüyordu. Bundan dolayı bu köşkü yakmak bir hayli

zor bir işti. Buna karşı tedbir olarak el-Muvaffak gemilerin üstünü kalaslarla kapatıp bu kalasların üzerine kireç çekilmesini, kirecin de ateşin yakmayacağı şekilde bazı maddelerle sıvanmasını emretti ve bütün vaktini buna harcayarak askerlerini bu iş için görevlendirip onları tanzim etti. Ayrıca neftçilerden da kalabalık bir grup bunlara yardım etmekte idi.

Bu arada bu «Zenci reisi» denen herifin kâtibi ve en çok güvendiği adamlarından birisi olan Muhammed b. Sam'ân, el-Muvaffak'a sığınıp ondan emân dilemişti. Onun emân dilemesinin sebebi şöyle anlatılır :

Bu iğrenç adam tek başına çoluk çocuğunu ve mallarını bırakarak kaçmayı düşünüyordu. Muhammed b. Sem'ân onun böyle çekip gitmek istediğini öğrenince kendisi el-Muvaffak'dan emân dilemiş, el-Muvaffak da ona emân verip iyiliklerde bulunmuştu.

Başka bir rivayette de şöyle kaydedilir: Muhammed b. Sem'ân bu herifin sohbetinde bulunmaktan sıkılıyor, onun küfrüne ve kötü niyetine vakıf bulunuyor, ancak bir türlü ondan kurtulup kaçamıyordu. Şimdi bir fırsatını bulunca 10 Şaban (12 Şubat) günü çıkıp el-Muvaffak'ın yanına gelmişti.

Ertesi gün olunca el-Muvaffak bu iğrenç adamlarla savaşmak üzere erkenden harekete geçerek reislerinin evine son derece yakın olan Muhammed el-Kernâbî'nin evine yürümek üzere oğlu Ebû'l-Abbâs'a emir verdi. Ebû'l-Abbâs, Muhammed b. el-Kernâbî'nin evini ve onun etrafında bulunan diğer Zenci kumandanlarının evlerini yakmakla görevlendirilmişti. Bunların evleri yakılınca kendi evlerinin korunmasına ve kendi dertlerine düşecekler, bunun için reislerinin evlerini korumaktan uzak duracaklardı. Diğer taraftan üzerleri kapatılmış bulunan gemidekilere emir verip derhal Alevî reisinin evine doğru yürümelerini ve köşkü ateşe vermelerini emretmişti. Hemen harekete geçen bu görevliler gemilerini köşkün surlarına kadar yaklaştırıp onlarla çarpışmalara girişmiş ve şiddetli bir savaş başlamıştı. Bu fâcir ve kötü herifler üstten döktükleri ateşlerle gemileri yakmak istemişler, fakat ateş etkili olamamıştı. Böylelikle Muvaffak'ın adamları köşkün yan saçaklarını ve dış binalarını yakmağa başlamışlar, nihayet ateş her tarafı kaplamıştı. Daha evvel bahsettiğimiz gibi yukarıdan dökülen ateş ve eritilmiş kurşunlar ve atılan taşlar gemilerin oraya yanaşmasını engellemekteydiler ve bu da el-Muvaffak'ın adamlarının köşke yanaşmalarını zorlaştırıyordu. Üzeri tamamen kapatılmış gemidekiler bu sefer köşkü ateşe vermişler ve böyle bir tehlikeden uzak olmuşlardı.

el-Muvaffak gemilerde bulunanları geri çağırmış, onların yerine bir başka grubu görevlendirip nehir sularının sakinleşmesini bekledikten

sonra gemileri tekrar bu sinsi ve iğrenç adamın köşküne doğru göndermişti. Giden gemiler köşkün etrafında bulunan ve Dicle nehrine nazır olan bir çok binayı yakmışlar, her tarafı ateşe vermişlerdi. Bu şekilde ateş gittikçe kuvvetlenmiş ve her yanı sarmıştı. Böylelikle iğrenç adam ateşin etrafını çevirdiğini görünce hiç durmadan ve arkasına bakmadan bütün mallarını ve zahireleri terkederek kaçıp gitmek zorunda kalmıştı. Nihayet her şeyi yüz üstü bırakan Alevî Zenci reisi kaçıp gitmişti.

el-Muvaffak'ın askerleri köleleriyle birlikte bu köşke tırmanarak ateşin yakmadığı geri kalan bir sürü altın, gümüş ve her türlü süs eşyasıyla birlikte birçok mal ele geçirmişler ve bu iğrenç adamın kendileriyle eğlenip durduğu başka yerlerden kaçırarak getirip köşküne tıkadığı bir sürü kadını da serbest bırakmışlardı. Onun evlerine dalmış, ayrıca oğlu Enkelay'ın da evlerine girerek hepsini toptan yakmışlardı. el-Muvaffak'ın adamları buna bir hayli sevinmişler, köşkün önünde Alevilerle çarpışıp durarak onun adamlarından çok kimseyi öldürmüş, bir sürü kimseyi yaralamış ve bir hayli esir almışlardı. Diğer taraftan Ebû'l-Abbâs, el-Kernâbî'nin evine girip aynı işlemleri orada da yapmış, evi ateşe vermiş, adamlarına yağmalatmış ve bir sürü mal ele geçirmişti. Ayrıca bu Alevî Zenci reisinin gemilerin geçmesini engellemek için Ebû'l-Husayb nehrine gerdirdiği bir zinciri kırıp geçen Ebû'l-Abbâs zinciri birlikte alıp getirmişti.

el-Muvaffak o gün güneş batımına doğru zafer elde etmiş olarak geriye dönmüş, fâsık herif de bizzat daha evvel kendisinin Müslümanlara yaptığı ve başlarına getirdiği felâketler ile karşı karşıya kalmış, bütün malları elinden gitmiş, çoluk çocuğu dağılıp perişan olmuş ve yanında tuttuğu Müslüman kadınlar da bu musibetlerden kurtulmuştu. Ayrıca oğlu Enkelay da karnından ölümcül bir yara almıştı.

Nusayr'ın Suda Boğulması

Bu yılın 19 (veya 20) Şaban pazar günü (3 Mart 883) el-Muvaffak'ın donanma kumandanı olan Ebû Hamza Nusayr suda boğulmuştu. Bu olay şöyle anlatılır:

el-Muvaffak bir gün erkenden gemilerini yola çıkarması için Nusayr'a emir vermişti. Zenci «Alevî lideri» denen herif daha evvel kaydettiğimiz iki köprünün dışında Ebû'l-Husayb nehri üzerinde bir köprü inşa ettirmişti. el-Muvaffak adamlarını etrafa dağıtıp Nusayr'ın da Ebû'l-Husayb nehrine girmesini emretmiş, Nusayr da hemen gemileriyle birlikte suların dalgalı olduğu bir anda suya açılmıştı. Suların ileriye doğru çekildiği bir sırada açılınca su gemileri alıp götürmüş, köprüye doğru sürüklemişti. Bu arada kendilerine oraya gitmeleri emredilmemişken el-Muvaffak'ın

kölelerine ait bazı gemiler de Nusayr'ın gemilerine takılmış ve su hepsini birden alıp sürükleyerek götürmüş, denizciler bu durum karşısında çaresiz kalmışlardı.

Zenciler bu şekilde gemilerin akıp geldiğini görünce nehrin her iki tarafına dizilip bunlara saldırmağa hazırlanmış, durumu gören denizciler Zencilerden korkularından dolayı suya atlamışlar, bu arada Zenciler gemilere girerek bazı savaşçıları kılıçtan geçirmişler, çoğu asker de suda boğulmuştu. Nusayr yanındakilerle birlikte bir hayli direnmiş, fakat esir olmaktan korktuğu için sonunda o da suya atlamış ve boğulmuştu. el-Muvaffak o gün bizzat kendisi onlarla savaşmağa tutuşmuş ve mallarını yağmalayıp durduğu gibi evlerini de ateşe vermişti. el-Muvaffak o gün akşama kadar yaptığı savaşta üstünlüğü elinde tutmuştu.

O gün yapılan savaşta el-Muvaffak'a ve adamlarına karşı en çok koyanlardan birisi de Süleyman b. Câmi' idi; savaşta bir hayli diretmişti, ancak el-Muvaffak'ın kurmuş olduğu bir pusuya rast gelince yenilgiye uğramış, bu arada ayağından yara alıp yüz üstü yuvarlanmış ve düştüğü yerde daha evvel ateş yakıldığı için orada bulunan kor halindeki ateşler, vücudunun bir sürü yerlerini yakmıştı. Adamları onu ateşlerin içinden yaralı olarak alıp götürmüşlerdi, bu sırada neredeyse esir düşüyordu. el-Muvaffak da bu günkü çarpışmalardan sağ salim olarak ele geçirdiği bir sürü ganimetlerle geri dönmüştü. Bu arada el-Muvaffak hastalanmış ve şaban ramazan aylarıyla şevval'in bir kısmında hasta kalmış ve bu müddet içinde Zencilerle çarpışmaları durdurmuştu. Ancak bir müddet sonra iyileşince tekrar savaş hazırlıklarına girişilmesini ve her türlü savaş âletlerinin hazırlanmasını emretmişti.

Zenci Reisinin Bir Köprüsünün Yakılması

el-Muvaffak hastalığının derdine düştüğü sırada Zenci «Alevî reisi» denen iğrenç adam Nusayr'ın yanında düşüp boğulduğu köprüyü yeni baştan tahkim etmiş, her tarafına saç levhalar koyup demirle kaplatmış ve bütün bunların önünde gemilerin geçmesini engelleyecek ve suyun akışını sınırlandıracak şekilde barikatlar inşa ettirmişti. Bunun üzerine el-Muvaffak hemen adamlarını çağırtıp Ebû'l-Husayb nehrinin doğu ve batı tarafına askerî birlikler sevketmiş bunların yanına da marangoz ve ameleler verip bu yeni tahkim edilen köprüyü ve önünde kurulan barikatları yıkmalarını emretmişti. Ayrıca şeker kamışlarıyla doldurulmuş ve üzeri petrolle sıvanmış gemiler hazırlanmasını ve bunların nehre sokularak köprünün altına getirilmesini ve ateşe verilmesini emretmişti. İşte bu şekilde köprünün yakılması daha da kolaylaştırılmış olacaktı. Ayrıca bu köp-

rünün yanmasını engellememeleri için Zencileri meşgul edecek adamları da üzerlerine sevketmişti.

el-Muvaffak 10 Şevval (22 Şubat) günü askerlerini bu emirleri infâz etmek üzere çıkarmıştı. Her iki askerî birlik nehir üzerinde kurulu olan köprüye doğru yaklaşınca «Alevî reisi» denen iğrenç adamın oğlu Enkelay ile karşılaşmışlardı, ayrıca Ali b. Ebân ve Süleyman b. Câmi'de Enkelay'ın yanında el-Muvaffak'ın askerlerine karşı dikilmişler ve aralarında şiddetli çarpışmalar devam edip gitmişti. Ancak Zenci Alevîler bu köprünün önemini ve yıkılmasının kendilerine vereceği zararı bildikleri için sürekli olarak onu koruyup duruyorlardı. İleride söz konusu edeceğimiz diğer iki köprüye varmaları ve burayı işgal etmeleri buna nazaran pek önemli değildi.

O gün ikindiye kadar savaş bu köprü çevresinde sürüp durmuştu. Nihayet el-Muvaffak'ın köleleri bu iğrenç adamları püskürterek marangozların köprüye ulaşmalarını sağlamışlar, marangozlar köprüyü yıkmış, ancak demirden ve saçtan yerleştirilen levhaları sökmeleri bir hayli zor olmuştu. Bunun için içleri şeker kamışlarıyla doldurulup üzerine petrol dökülen gemiler köprünün altına getirilip ateşe verilmiş, böylece köprü yanıvermiş ve bunun üzerine marangozlar da bu saç ve demirleri rahatlıkla sökmeyi başarmışlardı. Bunun sonucunda gemideki askerler rahatlıkla nehre girmiş ve Zencilerle şiddetli mücadelelere girişmişlerdi. Onları kovalayarak bu yaptıkları köprüden sonraki köprüye kadar sürerek çok kimseyi öldürmüşler, bu arada bir çok kimse de emân dilemişti. Bu şekilde el-Muvaffak'ın adamları o gün akşama kadar bu ikinci köprüye varmışlar, fakat el-Muvaffak gece karanlığının gelip çatmasından evvel geriye dönmelerini emretmiş, onlar da geri dönmüşlerdi. Bu arada el-Muvaffak İslâm diyarının her tarafına mektuplar yazıp minberlerde bu iğrenç ve sapık adamın aleyhinde bedduâ, iyilik yapanın mükâfatını Allah'ın vermesi için de duâ etmelerini istemiş ve savaşa devam edip durmuştu. Ertesi gün son derece güç aşılabilen ve gemilerin geçmesini engelliyen iki kale burcu tahrip edilmişti. Taştan yapılmış olan bu iki burç gemilerin girdikten sonra çıkmalarını engellemek için inşa ettirilmişti. el-Muvaffak bu iki burcu yıkınca nehre girip çıkmayı bir hayli kolaylaştırmış oldu.

Zenci Alevî Reisinin Şehrin Doğu Tarafına Geçmesi ve Şehir Çarşısının Ateşe Verilmesi

Zenci reisi, kendisinin ve adamlarının evleri tamamen yıkılıp malları da yağmalanınca Ebû'l-Husayb nehrinin doğu tarafına taşınıp evlât ve

iyâlini etrafında toplayıp çarşı ve pazarları da oraya nakletti. Bu şekilde gücünün zayıfladığını etrafındakiler ve diğer insanlar da anlamış, böylelikle ona her türlü zahire taşımayı ve mal götürmeyi bırakmış ve bu işten vazgeçmişlerdi. Artık ona hiç bir yiyecek maddesi ulaşamıyordu, bu yüzden bir buğday ekmeğinin rıtlının 10 dirheme ulaşmıştı ve artık Arpa ekmeği ve diğer hububattan yapılmış ekmekleri yemeğe başlamışlardı.

Açlık o kadar fazla arttı ve öyle bir duruma ulaştılar ki iki kişi baş başa kaldığında biri diğerini yemeğe başlamıştı; güçlü zayıfı kesip yiyordu, bu arada evlâtlarını bile kesip yedikleri vaki olmuştu.

el-Muvaffak bu durumdan sonra batı tarafı gibi doğu tarafını da yıkmayı düşündü. Hemen askerlerine emir verip yanlarına da ameleleri alıp el-Hemedânî'nin evini yıkmağa yönelmelerini emretti. Ancak burası son derece müstahkem bir yer olup evin üzerinde çeşitli mancınıklar ve taş atma âletleri yerleştirilmişti. el-Muvaffak'ın askerlerinin oraya varmasıyla başlayan ve gittikçe şiddetlenen savaşta bir hayli kimse öldürülmüş, ancak el-Muvaffak'ın adamları galip gelerek Zenci Alevîleri katledip onları hezimete uğratmışlar ve evinin yakınına kadar sokulmuşlardı. Ancak Surların son derece yüksek olmasından dolayı eve bir türlü tırmanamamışlar, en yüksek merdivenler dahi tepeye çıkmaya yeterli gelmemişti. el-Muvaffak'ın adamları yanlarında bulunan bazı âletlerle surların üzerinde dikili bulunan Alevîlerin alem ve sancaklarını çekip aşağıya düşürmüş ve yerlere yuvarlamışlardı. Çarpışıp duranların el-Muvaffak'ın adamlarının artık buraya tamamen hakim olduklarında şüpheleri kalmamıştı. Birden hezimete uğrayıp kaçıp gitmeğe başladılar, ardlarına bakmadan herkes kendi canını kurtarmağa çalışıyordu. Bu şekilde el-Muvaffak'ın adamları evin surlarına tırmanmış, askerler arasındaki neftçiler da evi ateşe verip üzerindeki bütün mancınık ve diğer savaş âletlerini yakmışlar ve içinde bulunan her türlü eşya ve diğer malları yağmalamışlardı. Ayrıca bu evin etrafında bulunan diğer evleri de ateşe verdikleri gibi buralardaki mallara da el koymuşlar ve evin içinde bulunan bir hayli kalabalık Müslüman kadınları da kurtararak onları el-Muvaffakiyye'ye taşımışlar, el-Muvaffak da bu kadınlara bir çok iyiliklerde ve ihsanlarda bulunmuştu.

Bu arada «Zenci Alevî lideri» denen iğrenç herifin adamlarından çok kimse emân dilemiş, bu arada özellikle onun hizmetinde bulunan yakın adamlarından kalabalık bir cemaat de emân isteyenler arasına katılmıştı. el-Muvaffak bunlara emân vererek her türlü iyilik ve ihsanlarda bulunmuştu. Bu emân dileyenler arasında bulunan bir grup adam Alevîlere ait bir çarşının falan yerde bulunduğunu ve bunun köprüye bitişik olduğunu

söyleyerek, «el-Mübareke» diye adlandırılan bu çarşının yakılması halinde ellerinde başka hiç bir çarşının kalmayacağını ve bunun yakılmasıyla bütün tüccarların burayı terkedeceklerini anlatmışlardı. Çünkü daha evvel bunları takviye eden büyük tüccarlar buradan çekip gitmişlerdi. Bu bilgiyi alan el-Muvaffak adamlarına derhal el-Mübareke çarşısının yakılmasını emretmiş, askerlerinin çarşının her iki tarafına doğru yürümelerini istemişti. Aynen bu emirleri yerine getiren askerler çarşının iki tarafına varınca Zencilerle karşılaşmış ve gayet şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Bir ara el-Muvaffak'ın adamları çarşının bir ucuna ulaşmış ve hemen burayı ateşe vermişler, ateş gittikçe yayılıp her tarafı kaplamış ve bu şekilde bütün çarşıyı yakıvermişlerdi.

Ateş bütün askerleri kuşatıp durduğu hâlde onlar yine savaşa devam ediyorlardı. Hattâ ateş çarşının tavanlarını tamamen yaktığından bu tavanlar çarpışıp duranlar üzerine çökmüş ve bir kısmı bu yangında yanıp gitmişti. Bu çarpışmalar o gün güneş batımına kadar sürüp gitmiş, ancak akşam yaklaşınca el-Muvaffak'ın adamları karargâhlarına geri dönmüşlerdi. Çarşının yanması üzerine tüccarlar şehrin üst taraflarına doğru taşınmışlar zaten böyle bir olayın muhtemel olduğunu bildikleri için korkularından bütün mallarını ve eşyalarını buradan taşıyıp götürmüşlerdi.

Sonra Zenci Alevî lideri daha evvel nehrin batı tarafında yaptığı gibi bu sefer de doğu tarafında bir sürü hendekler kazdırmış, yollarda büyük büyük çukurlar açtırmış ve özellikle bu olaydan sonra bu hendekleri geniş bir şekilde kazdırarak nehrin batı tarafındaki adamlarının evlerini koruma altına almış ve onları bir hayli müstahkem hale getirmişti. Bunun üzerine el-Muvaffak nehrin batı tarafındaki surların yıkılmasına karar vermiş ve bunu da bu uzun çarpışmalardan bir müddet sonra uygulamaya koymuştu.

Bu sapık adamın batı tarafında kendilerini iyice savunma altına almış Zenci askerleri vardı, çünkü surların bu kısmı bir hayli müstahkemdi ve aşılması zordu. Ayrıca burada kalanlar askerlerinin en cesurları olup onu gayet iyi koruyan kimselerdi. Bunlar el-Muvaffak'la yapılan çatışmaların şiddetli zamanlarında çıkar ve bir hayli iyi şekilde çarpışıp dururlardı. Bunun üzerine el-Muvaffak buranın tahrip edilmesini, surların yıkılmasını ve burada bulunanların çıkarılıp kovulmasını emretmişti. Bunun için oğlu Ebû'l-Abbâs'a ve diğer komutanlara buna hazırlanmalarını emrederek oraya yürümelerini istemişti. Ebû'l-Abbâs ve adamları oraya doğru yürümüş, diğer taraftan gemiler de surlara yaklaştırılmış, savaş tekrar patlak verip o gün öğle vaktine kadar sürmüş, surlarda bir çok yerler yıkılmış ve surlar üzerinde bulunan bir sürü mancınıklar da ateşe verilmişti. Her iki taraf yanıp duran surlar ve diğer savaş âletlerinin üzerinde çarpışıp duruyorlardı. Bu çarpışmalar sırasında her iki taraf da kah-

ramanca kılıç sallamaktaydı. Böylelikle her iki taraftan çok kimse yaralanmıştı.

Bu çarpışmalardan sonra el-Muvaffak geri dönmüş, bir sürü yara alan yaralılar da başlarına gelen bu musibetlerle geriye gelmişlerdi. İşte el-Muvaffak'ın bu sapık adamlara karşı giriştiği mücadele böyle sürüp gitmişti. el-Muvaffak bu son olaydan sonra günlerce savaşmaksızın bekleyip durmuştu. Bu yörenin son derece müstahkem olduğunu ve burada yuvalananların bir hayli cesur kimseler olduğunu görünce bunları buradan izale etmeksizin karşı tarafa geçemeyeceğini anlamış ve yeni baştan bir sürü savaş âlet ve edevatları hazırlayıp askerlerini düzene sokmuş ve buraya doğru yürüyüşe geçip çarpışmalara girişmişti. Diğer taraftan gemiler de nehre sokulmuş ve meydana gelen çarpışmalar şiddetlendikçe şiddetlenip devam etmişti.

Bu arada «Zenci lideri» denecek adam kendi kumandanlarından el-Mühellebî ile Süleyman b. Câmi'i askerleriyle birlikte el-Muvaffak'ın ve adamlarının üzerine göndermiş, onları gemilerine sokuncaya kadar kovalamışlar, bu saldırı sırasında el-Muvaffak'ın adamlarından bir hayli kimse öldürülmüştü. el-Muvaffak elde etmeyi düşündüğü sonuca varamadan geri dönmüştü. Bu olaydan sonra da buraya tamamen hâkim olmasının ancak Zenci Alevîleri çeşitli yerlerde meşgul ederek onlarla bir kaç cephede savaşmak suretiyle burayı zayıflatmasına bağlı olduğunu anlamıştı. Bunun için de bu düşüncesini uygulamağa koyup askerlerini çeşitli yerlere sevketmiş, nehrin batı tarafına da kendisi geçmiş ve buradakilerle çarpışmalara tutuşmuştu.

Zenciler bundan evvelki çarpışmalarda elde ettikleri başarılara aldanarak el-Muvaffak'ın adamlarına saldırmışlar, ancak el-Muvaffak'ın savaşçıları bunları mağlûp edip bozguna uğratmış ve kaçıp kalelerini el-Muvaffak'ın askerlerine terketmişlerdi. el-Muvaffak'ın askerleri buradaki surları yıkmış, içinde bulunan malları ele geçirmiş, buldukları adamları esir almış ve sayılmayacak kadar çok kimseyi de öldürmüşlerdi. Ayrıca bu burçlarda tutulan bir çok kadın ve çocuğu da serbest bırakmışlardı. Bu şekilde el-Muvaffak arzu ettiğini elde etmiş olarak zaferle karargâhına geri dönmüştü.

el-Muvaffak'ın Zenci Reisinin Şehrinin Batı Tarafına Tamamen Hâkim Duruma Geçmesi

el-Muvaffak bu herifin evlerini yıktıktan sonra savaşın daha rahat yapılabilmesi için yolların genişletilmesini ve savaşa hazır hâle getiril-

mesini emretmiş, arkasından Ebû'l-Husayb nehri üzerinde bulunan birinci köprünün sökülmesini de uygun görmüştü, çünkü bu köprü Zencilerin doğu ve batı tarafındakilerin birbirlerine yardım etmelerini sağlamakta idi. el-Muvaffak büyük bir geminin hazırlanıp içinin şeker kamışlarıyla doldurulması, üzerine petrolün dökülerek şeker kamışlarının da tam ortasına büyükçe bir direğin dikilmesini emretmişti. Bu büyük ve yüksek direk gemi gelip köprünün tam altına ulaştığında yürümesini engelleyecek ve tam köprünün altında durmasını sağlayacaktı .Sonra bu gemi Zencilerin gafil olduğu bir anda, suyun ve rüzgârın o tarafa estiği bir sırada oraya doğru gönderilmişti. Gemi gelip tam köprünün altına yapışınca Zenciler bunu görmüşler ve hemen gemiye gelerek taşlarla ve topraklarla ateşi söndürdükten sonra bir kısmı içine inmiş ve delerek batmasını sağlamışlardı. Bu arada köprüden çok az bir kısım yanmış, Zenciler bunu söndürüvermişlerdi.

Bu olaydan sonra el-Muvaffak bu köprünün yıkılmasını daha da önemsemiş ve hemen adamlarını hazırlayıp neftçileri, ameleleri ve bunların kullanacakları balta vs. cinsinden her şeyi hazırlamalarını emretmiş, nehrin doğusuyla batısından yürüyerek köprüye ulaşmalarını istemişti. el-Muvaffak da emrindekilerle birlikte Ebû'l-Husayb nehrinin ağzına doğru yürümüştü. Bu olay 269 yılı şevval ortalarında (Nisan 883) olmuştu. Nehrin batı tarafına giden el-Muvaffak'ın askerî birlikleri, köprüyü korumakla görevli bulunan Süleyman b. Câmi' ve reislerinin oğlu Enkelây'ı mağlûp ederek köprüyü yakmışlardı.

Arkasından nehrin doğu tarafına da ulaşan diğer askerî birlik öbürlerinin yaptıklarının aynısını yapmış ve köprüyü yakmışlardı. Her iki askerî birlik de bu fâsık herifin gemilerinin inşa edildiği tersaneye ulaşarak orada yapılan gemi ve diğer âletlerle nehir içinde bulunan çok az sayıdaki gemi ve kayıklar hariç geri kalan her şeyi tamamen ateşe vermişlerdi. Hemen arkasından bu fâsık adamın hapishanesine doğru yürümüşler, ancak hapishaneyi korumakla görevli olan Zenciler bunlarla nehirde bir saat kadar savaşıp durmuşlardı. Nihayet el-Muvaffak'ın adamları galip gelerek hapishanede bulunan herkesi serbest bıraktıktan sonra ileri gelen kumandanlarından Muslih'in evine varıncaya kadar yolda bütün gördüklerini ateşe vermişler, sonra Muslih'in evine girerek içinde bulunan her şeyi yağmalayarak hanımını ve çoluk çocuğunu esir almışlardı. Hapishanelerde bulunan bir çok kimseyi serbest bırakan el-Muvaffak'ın adamları böylece sağ salim olarak zaferle geriye dönmüşlerdi.

Bu olaydan sonra «Alevî Zenci reisi» denen iğrenç adam Ebû'l-Husayb nehrinin bu yanından doğu tarafına taşındı. Böylelikle el-Muvaffak'ın askerleri ikinci nehre giden daracık bir yolun dışında nehrin batı yakasına tamamen hâkim olup buradaki bütün yolları düzeltip kullanışlı

hâle getirmişlerdi. el-Muvaffak'ın bu başarısı bu fâsık adamın kalbine daha büyük bir korku salmıştı. Bu olaydan sonra da Zencilerin ileri gelen kumandanlarından ve reisleri denen adamın yanından ayrılmaları düşünülmeyecek olan en yakınları bir araya gelerek el-Muvaffak'dan emân dilemeyi kararlaştırmışlardı, el-Muvaffak da onların bu isteklerini kabul ederek onlara bir hayli mal vermişti. Bunlar oradan çıkıp yanına geldiklerinde çok çok iyilik ve ihsanlarda bulunan el-Muvaffak onları diğer adamlarının ve arkadaşlarının arasına katmıştı.

el-Muvaffak ikinci köprüyü ateşe vermek için askerlerine eğitim yaptırmak istiyordu. Bunun için sürekli olarak onları gemilerle nehre gönderip nehrin her iki tarafında bulunan evleri ateşe vermelerini emrediyordu. Bu arada Zencilerin ileri gelen kumandanlarından birisi yanına aldığı bir kadı ve bir mescidin minberiyle birlikte gelip el-Muvaffak'a sığınmış ve ondan emân dilemişti. İleri gelen bu kumandanlar kâdının el-Muvaffak'a sığınması bu iğrenç adamları bir hayli sarsmıştı. Sonra Alevî «Zenci reisi» denen iğrenç adam ikinci köprünün muhafazası için bir hayli adam gönderip orayı müstahkem hale getirmişti, ama el-Muvaffak bu köprüyü de yakmak için adamlarına emir vermiş ve köprüye doğru gemi sevketmelerini istemişti. Bu emri aynen yerine getiren el-Muvaffak'ın adamları köprüyü ateşe vermişlerdi fakat fâsık herif gerekli tedbirlerini daha da artırmıştı ve köprünün tamamen yanmaması ve el-Muvaffak'ın adamlarının nehrin batı tarafına tamamen hâkim olup da onu ortadan kaldırmamaları için burayı iyice müstahkem bir hale getirmeğe gayret ediyordu.

Zencilerden bir grup çarpışmalardan geri durarak ikinci köprüye yakın olan evlerinde oturup kalmışlardı. el-Muvaffak'ın adamları da gelip yollar üzerinde gizlenerek ikinci köprüyü yakma yolları arıyorlardı, bu adamların evlerinde gizlenmiş olduklarını öğrenince de köprüyü yakmağa azmetmişlerdi. el-Muvaffak, oğlu Ebû'l-Abbâs'ı ve diğer komutanları savaş için hazırlanmağa davet etmiş ve gerekli her türlü savaş âlet ve edevâtını hazırlayarak muhtelif yerlerden köprü üzerine yürümelerini istemiş ve ayrıca askerlerin yanlarına bir sürü balta ve yakıcı maddeler almalarını, köprünün yıkılması için gerekli her türlü âletleri alıp götürmelerini de emretmişti. el-Muvaffak'ın kendisi de bizzat gemilerle nehre açılıp yanına aldığı kölelerinin desteği ile aynı şekilde köprünün yıkımı için gerekli her türlü âlet ve edevatı da bulundurarak yola çıkmış ve nehrin her iki tarafı bu şekilde harp alanına dönmüştü. Her iki taraftan da büyük gayretlerin gösterilmesi üzerine son derece şiddetli bir çarpışma başlamıştı.

Nehrin batı tarafında bulunan Ebû'l-Abbâs ve yanındakilere karşı reislerinin oğlu Enkelay ile Süleyman b. Câmi' yer almış, doğu tarafında

bulunan el-Muvaffak'ın kölesi Râşid ve yanındakilere karşı da reisleri denen sapık adamla el-Muhellebî askerlerin geri kalan kısmıyla yer almışlardı. Şiddetle sürüp giden savaş üç saat kadar devam etmiş ve nihayet bu çarpışmaların sonunda sapık ve iğrenç adamlar hezimete uğrayarak arkalarına bakmaksızın çekilip gitmişlerdi. Bu kaçanların ellerinden kılıçları bile alınmış ve el-Muvaffak'ın adamlarından gemilerde görevli olanlar suya dalarak köprüye yakın bir yere gelmiş ve köprüyü oklarla korumakta olanlarla savaşa tutuşmuşlar ve nihayet ateşe vermişlerdi. Bu çarpışmalarda Süleyman b. Câmi' ile Enkelây da kaçanlar arasında olup her ikisi de yara almışlardı. Yaralı olarak kaçıp giderlerken köprüye kadar ulaşmış, ancak ateşin köprüyü her taraftan sarmakta olduğunu görünce karşı tarafa geçme imkânı bulamamışlar ve yanındakilerle birlikte suya atlayıp yüzerek karşıya geçmek istemişlerdi. Bu arada Enkelây ve Süleyman ölümle karşı karşıya gelmişken kurtulmuş, ancak yanlarında bulunanlardan çok kimse suda boğulmuştu. Bu şekilde köprü tamamen yakılıp yıkılmış ve el-Muvaffak'ın askerleri bu sapık adamın şehrinin her iki tarafına girip evleri, köşkleri, çarşı ve pazarları ve içinde bulunan her şeyi ateşe vererek buralarda sayılmayacak kadar çok olan tutuklu kadın ve çocukları serbest bırakmışlardı. Arkasından köşkünün de yakılmasından sonra bu sapık herifin gelip oturduğu eve girmişler, burayı da yakarak içinde bulunan her şeyi yağmalamışlardı. Bütün bu mağlûbiyetler neticesinde bu sapık adam o gün mallarını ve çoluk çocuğunu hiç düşünmeden kaçıp gitmişti.

O gün yine bu Alevî reisinin oturmakta olduğu evin yakınında bulunan bir hapishanede hapsedilmiş durumda olan bir sürü Alevî kadın da serbest bırakılmış, el-Muvaffak bunlara bir sürü hediyeler vermiş ve onları alıp oradan kurtarmıştı. Ayrıca bu Alevîlere karşı savaşıp da hapsedilmiş olan başka kimselerin bulunduğu bir hapishanenin de kapıları sökülmüş ve buradakiler serbest bırakılmıştı. Yine o gün Ebû'l-Husayb nehrinde bulunan bütün gemi, her türlü savaş aracı, kayık cinsinden ve diğer ateşleyici ve yakıcı gemilerden ne varsa küçük büyük hepsi oradan çıkarılıp Dicle nehrine sevkedilmiş, el-Muvaffak bütün bunları içindekileriyle birlikte adamlarına mübâh kılmıştı. Bu gemilerde sayılmayacak kadar büyük değerde mallar vardı.

Bu arada bu sapık adamın oğlu Enkelay, el-Muvaffak'a haber gönderip bazı şartlar ileri sürerek emân istemişti. el-Muvaffak derhal onun bu şartlarını kabul etmiş, yalnız bu arada Enkelây'ın babası onu son derece kınamış, ayıplamış ve bu kararından vaz geçmesini sağlamıştı. Enkelây da dileğinden vaz geçerek tekrar geri dönüp el-Muvaffak'a karşı çarpışmalara girişmişti.

Bu sapık adamın ileri gelen kumandanlarından birisi olan Süleyman b. Mûsâ eş-Şa'rânî el-Muvaffak'a haber gönderip ondan emân istemiş,

ancak onun daha evvel döktüğü çokça kanlar ve yer yüzünde çıkardığı fesat göz önünde bulundurularak emân verilmemişti. Süleyman b. Mûsâ eş-Şa'rânî'nin, el-Muvaffak'a haber gönderdiğini ve emân dileğinin reddedildiğini duyan ileri gelen Alevî reisleri bunu son derece kötü bulduklarını ifade etmişlerdi. Bunun üzerine el-Muvaffak Süleyman'ın bu emân dilemesini kabul etmiş ve belirttiği yere gemi gönderip kardeşi ve yakın adamlarından bir grupla birlikte onu alıp getirtmişti. Reisleri denen fasık adam bunlara engel olmak için asker sevkettiyse de onlarla çarpışmalara girişmişler ve Süleyman b. Mûsâ eş-Şa'rânî yanındakilerle birlikte kurtulup el-Muvaffak'a ulaşmıştı. el-Muvaffak ona bir sürü iyilik ve ihsanlarda bulunarak kendisi ve yanındakilere hil'atler giydirmişti. el-Muvaffak, Süleyman b. Mûsâ eş-Şa'rânî'nin bu fasık adama ve askerlerine karşı çıkıp el-Muvaffak'tan emân dileyerek sığındığını bildirmesini istemiş, ancak Süleyman Zencilerin ileri gelen kumandanlarından Şebel b. Sâlim'in de aralarında bulunduğu bir grubun gelip emân dilediği âna kadar yerinden kıpırdamamıştı. el-Muvaffak buna ses çıkarmamış; fakat bundan sonra Süleyman b. Mûsâ, el-Muvaffak'ın gönderdiği gemilere kendisi, çoluk çocuğu ve yanında bulunan yakın kumandanlarından bir grupla birlikte Zencilere kendisini göstermek ve emân dileyip el-Muvaffak'a sığındığını belirtmek üzere yola çıkmış, yolda Zencilerden bir grupla karşılaşarak onlarla çarpışmalara girişmiş ve bu çarpışmalar sonunda sağ salim kurtulup tekrar el-Muvaffak'ın yanına geri gelmişti. Bunun üzerine el-Muvaffak ona tekrar ihsanlarda bulunmuş ve onu kendisine en yakın insanlar arasına sokmuştu. Süleyman b. Mûsâ eş-Şa'rânî bu fasık ve iğrenç adamın en yakın adamlarından ve kumandanlarından olduğu için onun el-Muvaffak'a sığınması ve emân dilemesi Alevî reisine ve yardımcılarına son derece ağır gelmiş ve ileri gelen kumandanların hep bu şekilde emân dilemeğe meylettiklerini görünce bir hayli endişeye kapılmışlardı.

el-Muvaffak Şebel'in kendisine yaptığı öğütleri ve bir çok konudaki vukufunu görünce buna memnun olmuş ve bazı işleri ona vermek ve kendisini bir takım görevlere getirmek istemişti. Nihayet Şebel el-Muvaffak'a sığınıp emân dileyen Zencilerden bir grupla birlikte aralarına başka bir yabancı katılmaksızın bu iğrenç ve sapık herifin askerleri üzerine yürümüştü. Onların içinden kopup geldiklerinden nereye saklandıklarını iyice biliyorlardı. Şebel ve diğer arkadaşları bunlar üzerine hücuma geçmiş, bir çoğunu esir almış ,bir kısmını öldürüp geri gelmişlerdı. Şebel'in bu başarısı üzerine el-Muvaffak ona ve onunla birlikte bu çarpışmalara katılan arkadaşlarına ihsanlarda bulunmuştu.

Şebel'in bu baskınından sonra Zenciler geceleyin uyumaz bir duruma gelmiş ve kalblerine düşen korkunun etkisiyle sürekli olarak kendi-

lerini bekleyecek nöbetçi ve bekçiler görevlendirmişlerdi. el-Muvaffak da sürekli olarak bu fasık adamın üzerine askerî birlikler sevkediyor ve durmadan tuzaklar kurarak yiyecek maddelerinin ona ulaşmasını engellemeye çalışıyordu. Diğer taraftan el-Muvaffak'ın askerleri de bu dar geçitleri aşıp Alevî ve Zencilerin üzerine rahatça yürümek için yolları ve geçitleri genişletmeğe çalışıyorlardı.

el-Muvaffak'ın Zenci Alevî Reisinin Şehrinin Doğu Tarafına Hâkim Olması

el-Muvaffak, askerlerinin bu arazilerin giriş çıkışlarını iyice öğrenip buralara alıştıklarını görünce bu sapık herifin Ebû'l-Husayb nehri doğusunda bulunan karargâhına geçerek üzerine hücum etmeyi kararlaştırmıştı. Bu kararı infaz etmek için genişletilmiş bir toplantı yaptı. Bu sapık kitleden, emân dileyerek kendisine gelip sığınan kumandanların da yer aldığı bu toplantıda herkes el-Muvaffak'ın sözünü dinlemeğe koyulmuştu. el-Muvaffak özellikle bu Alevî Zenciler arasından kopup gelen ve ona sığınan kumandan ve diğer reislerle süvarilere seslenerek onların daha evvelki durumlarını hatırlatmış, içinde bulundukları dalâlet ve cehâletin yanı sıra Allah'ın yasaklarını çiğnediklerini, O'na isyan ettiklerini, helâl kıldığı kanları akıttıklarını hatırlatmış, ancak emân dilemeleri ile tevbe ettiklerini ve bundan dolayı Allah'ın mağfiretine nail olmalarının güç kazandığını belirtmiş ve kendisine itaat etmelerinin onların bir görevi olduğunu bildirmişti. Bundan sonra bu sapık adama karşı cihad etmek ve bu konuda gayret sarfetmekle ancak Rablarını ve Sultanlarını memnun edebileceklerini de ifade ederek kendilerinin bu sapık adamın karargâhına giden yolları daha iyi bildiklerini, şehrin giriş çıkışlarını ve dar geçitlerini yalnız onların bilebileceklerini söyleyerek öncelikle bu konuda şehre ve bu sapık adamın karargâhına girmek için kendilerinin daha çok gayret sarfetmesi ve bu konuda cihada katılmaları gerektiğini söylemişti. İşte o zaman Cenab-ı Allah onları dünyada rahat ettirecek ve her türlü iyilik ve ihsana nail olacaklar, fakat buna yanaşmayıp geri durdukları takdirde de bulundukları itibar ve mevkilerini kaybedeceklerdi. Bütün bunları onlara hatırlatmıştı.

el-Muvaffak'ın bu öğütlerinden ve konuşmalarından sonra kendisine sığınmış olan bütün bu kumandan ve diğer adamların sesleri alabildiğine yükselmiş ve ona hayırla dua ederek kendilerine yaptığı iyiliklerini dile getirmiş ve bu hususta itiraf etmişlerdi. Kendilerine yaptığı bu nasihatlerden dolayı ona itaat edeceklerini ve kendisine yaklaşabilmek için kanlarını rahatlıkla bu yolda akıtabileceklerini söylemişler ve bu konuda gayret ve samimiyyetlerini ve kendisine olan bağlılıklarını ortaya koyup

gösterebilmeleri için hepsini tek başlarına bir cephede toplamasını ve bu şekilde düşman üzerine sevketmesini istemişlerdi. el-Muvaffak onların bu isteklerini kabul etmiş ve teşekkürlerini ifade ederek samimiyetleri karşılığında bir sürü vaatlerde bulunmuştu. Bundan sonra el-Muvaffak Dicle'de ve el-Batîha ve çevresinde bulunan bütün gemileri toplamaları için adamlarına emrini vermişti, çünkü yanında bulunan gemilerin askerlerinin çokluğundan dolayı böyle bir genel hücuma yetmeyeceğini biliyordu. Gemilerde, kayıklarda ve diğer savaş araçlarında bulunan askerleri saymalarını emretmiş, bunlar sayılınca on binin üzerinde denizci oldukları tesbit edilmişti. Bu on bin kişi bizzat beytül-mâlden maaş alan kimseler idiler, diğer askerlerin idaresinde olan ve yiyecek maddelerini taşıyan gemilerdekiler bunun dışında idi. Bu diğer gemiler insanların kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullandıkları gemilerdi. Ayrıca bütün bunlardan başka kumandanların kullandığı bir sürü kayıklar ve küçük küçük harp gemicikleri vardı ki bu hesabın dışında idi.

Bütün bu gemilerdeki hazırlıklar tamamlanınca oğlu Ebû'l-Abbâs'ı ve diğer komutanları çağırarak bu sapık adamın şehrinin doğu tarafına yürümelerini emretmiş ve oğlu Ebû'l-Abbâs'ı el-Mühellebî'nin evine doğru yola çıkarmıştı. Ebû'l-Abbâs gemileri asker ve savaşçılarla iyice doldurarak bu sapık herifin evini yakmayı hedef göstermiş ve oraya doğru yürümelerini emretmişti, bu sapık herifin evini yakamayacak olurlarsa da el-Mühellebî'nin evine yönelerek burayı yakmalarını istemişti. Diğer taraftan el-Muvaffak kendisi de yüz elli parçadan meydana gelen donanma ile suya açılmış ve yaklaşık on bin süvariden meydana gelen diğer köle ve askerlerine de nehrin iki tarafından kendisine refakat etmelerini, suda yol aldıkça onların da yürümesini, durdukça durması direktifini vermiş ve bu şekilde sürekli olarak emrine hazır durumda olmalarını sağlamıştı.

el-Muvaffak 8 Zilkade 269 (19 Mayıs 883) salı günü bu fasıklar üzerine yürümek üzere harekete geçti. Onlar pazartesi günü harekete geçmiş ve çarpışmalara girişmişlerdi. el-Muvaffak'ın askerlerinden bir birlik kendilerine emrettiği yere doğru hareket etmiş ve Zenciler onlarla karşılaşıp şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Her iki taraftan da ölen bir sürü kimse olduğu gibi bir hayli yaralananlar da vardı. Bu fâsık adamlar kendilerine yapılan bu hücumu engellemek için şehirlerini güçlü bir şekilde korumağa çalışmışlar, savaşta iyice direnip durmuşlardı. Ancak Cenab-ı Allah el-Muvaffak'ın adamlarına zafer ihsan etmiş ve bu fâsık Zenci Aleviler de hezimete uğramışlardı. Onlardan çok kimse öldürüldüğü gibi ileri gelenlerinden ve cesur adamlarından bir hayli kimse de esir alınıp getirilmişti. el-Muvaffak bu çarpışmalarda ele geçirilen esirlerin derhal idam edilmelerini emretmiş, sonra bizzat kendisi yanındaki-

lerle birlikte bu sapık herifin içine gizlenerek en kahraman adamlarıyla savunma altına aldığı evine doğru hücuma geçmişti. Bu sapık adam bütün tedbirlerine ve iyi müdafaasına rağmen kendisini ve evini koruyamamış, yenilgiye uğrayıp geri çekilmiş ve el-Muvaffak'ın adamları da evi teslim alarak adamlarıyla birlikte içine dalmışlardı. Evin içerisinde hâlâ bu fâsık herifin bir sürü malları, çoluk çocuğu, ev eşyası bulunuyordu. Bunların hepsini yağmalayıp almış, onun çoluk çocuğunu ve haremini de ele geçirmişlerdi. Sapık Alevî reisi de çoluk çocuğunu ve mallarını hiç düşünmeden kendi canının derdine düşerek arkasına bakmadan kaçıp giderken geride yirmiye yakın kız ve oğlan bırakıp el-Mühellebî'nin evine doğru kaçmıştı. Bu çoluk çocuğu ele geçirilmiş, evi yakılmış ve bunlar el-Muvaffak'ın yanına götürülmüştü. el-Muvaffak da bu Alevî reisinin çoluk çocuğunu Bağdâd'a göndermişti.

el-Muvaffak'ın kölelerinden reisin evine giren bir grup asker içeride bulunan malları gemilere taşımak üzere uğraşırlarken biraz geç davranmışlar, bu arada Zenciler onların bu ağır davranışlarını görerek üzerlerine saldırıya geçmişler ve onları bulundukları noktadan söküp atmışlardı. Ancak el-Muvaffak'ın adamlarından bir kahraman grup tekrar Zenciler üzerine harekete geçerek onları püskürtmüşler ve ganimet taşıyıp duran adamlar tekrar yerlerine gelmiş, ganimet taşımaya devam etmişlerdi. O gün bu çarpışmalar ikindi vaktine kadar sürüp gitmişti. el-Muvaffak kölelerine bu ganimetleri taşıyıp götürenleri korumalarını emretmiş ve bu şekilde bu iğrenç ve sapık herif hezimete uğrayıp adamlarıyla birlikte çekip gitmiş, evinin içine varıncaya kadar ileriye giderek bütün kılıçlarını ve savaş âletlerini ele geçirmişlerdi. Bu arada el-Muvaffak adamlarına ihsanda bulunmak üzere bu herifin evini yağmalamalarına müsaade etmiş, onlar da burayı yağmalayarak içeride daha evvel ele geçirilip de esir alınmış ve hapsedilmiş bulunan bir sürü kadınla karşılaşarak onları serbest bırakmışlardı. Bu kadınlar da o gün alınıp el-Muvaffakiyye'ye gönderilip orada tamamen serbest bırakılmışlardı.

O gün Ebû'l-Abbâs bu sapık adamın harmanlarını yakmak üzere bir kumandanını göndermişti. Bu harmanların yakılması sapık adamları daha da zayıf duruma düşürmüştü. Bu arada da Ahmed b. Tulun'un kölesi Lü'lü'den el-Muvaffak'a gelen bir mektupta ona yardıma gelmekte olduğu haber veriliyordu. Bunun üzerine el-Muvaffak o gün Lü'lü'ün gelmesini beklemek için savaşı geciktirmişti.

Lü'lü'ün Efendisi Ahmed B. Tulun İle Anlaşmazlığa Düşmesi

Bu yıl içinde Mısır genel valisi Ahmed b. Tulun'un kölelerinden olan Lü'lü', efendisi İbn Tulun'a karşı gelip onunla ihtilâfa düşmüştü. Lü'lü'

o sırada el-Cezire bölgesinden Humus, Kınnesrîn, Halep ve Diyar Mudar gibi önemli şehirleri elinde bulunduruyordu. Bu ihtilâftan sonra Bâlis üzerine yürüyüp burayı yağmalamış, bu arada da el-Muvaffak'la mektuplaşarak ona doğru gitmeyi ve onunla anlaşmayı teklif etmiş, bunun için de bir sürü şartlar ileri sürmüştü. Ebû Ahmed el-Muvaffak, Lü'lü'ün bu şartlarını kabul etmişti. O sırada er-Rakka'da bulunan Lü'lü', el-Muvaffak'a doğru gitmek üzere yola koyulmuş ve o sırada İbn Safvân el-Ukaylî'nin valisi bulunduğu Karkîsiyye'ye gelip konaklamış ve İbn Safvân ile savaşa tutuşarak Karkîsiyye'yi elinden alıp Ahmed b. Mâlik b. Tavk'a teslim etmişti. Oradan da o sırada bu Alevî Zenci denen herif ile çarpışmakta olan el-Muvaffak'ın yanına gitmek üzere yola koyulmuştu.

el-Mu'temid'in Şâm'a Doğru Harekete Geçmesi ve Yoldan Tekrar Geri Dönüşü

Bu yıl içinde Halife el-Mu'temid Mısır'a doğru gitmek arzusunda bulundu. Bu arzusunun sebebi şu idi:

el-Mu'temid hilâfetinin adından başka hiç bir fonksiyon icra etmediğini ve büyük küçük hiç bir şeyde her hangi bir emri infaz edemeyip yalnız icra edilen işlere imza atmakla köşeye sıkıştırıldığını görüyordu. Bütün işler ve yönetim tamamen kardeşi el-Muvaffak'ın elinde idi; mallar, zekât ve haraçlar toplanıp el-Muvaffak'a getiriliyordu. el-Mu'temid bu işten bir hayli sıkılmış ve bıkmıştı; bu durumunu bir mektupla gizlice Ahmed b. Tulun'a bildirmiş, kardeşi el-Muvaffak'tan şikâyette bulunmuştu. Ahmed b. Tulun da el-Mu'temid'e verdiği cevapta kalkıp kendisinin yanına Mısır'a gelmesini tavsiye etmiş ve ona yardım edeceğini vaat etmişti. Hattâ onu karşılamak üzere er-Rakka'ya asker göndermiş ve orada bu askerleri bekletmişti. el-Mu'temid, kardeşi el-Muvaffak'ın orada bulunmayışını bir fırsat sayarak cemaziyelevvel (ekim-kasım) ayında yanına aldığı kumandanlardan bir grup ile birlikte yola koyulmuş, «el-Kûheyl» denilen yere gelerek orada konaklamış ve av ile meşgûl olmağa başlamıştı.

el-Mu'temid o sırada bütün Musul ve el-Cezire bölgesine hâkim olan İshâk b. Kündacık'ın hâkimiyet alanına girdiğinde Kündacık el-Mu'temid'in yanında bulunan Neyzek, Ahmed b. Hakan, Hotarmış gibi komutanların hepsini yakalatıp onları prangalara vurmuş; mallarını, davarlarını ellerinden almıştı. Onların yola koyulduklarını ve yakalanmaları için İshâk b. Kündacık'a el-Muvaffak'ın Bağdâd'daki vekili ve veziri olan Sâid b. Muhalled mektup yazmıştı. İshâk b. Kündacık el-Mu'temid ve adamlarının Musul çevresine yaklaşmaları üzere onları karşılamış ve el-Mu'temid'in itaatinde olduğunu ve halifenin el-Mu'temid olduğunu bildirmiş

ve bunu ikrar etmişti. İshâk b. Kündacık el-Mu'temid ve bu adı geçen kumandanların onun hâkimiyet alanına girdiklerinde onları alıp birlikte bir kaç merhalelik yol yürüdükten sonra Ahmed b. Tulun'un hâkim olduğu bölgeye yaklaşmışlar, bu arada el-Mu'temid ve kumandanlarının emrinde bulunan adamlar ve köleler bir ara onlardan uzaklaşmışlardı. Fakat İbn Kündacık adamlarının ayrılmamasını söylemiş, sonra el-Mu'temid'in yanında bulunan kumandanlarla baş başa kalınca onlara şöyle demişti: «Şu anda sizler Ahmed b. Tulun'un hâkimiyet alanına yaklaşmış bulunuyorsunuz. Burada onun emri geçerlidir, şimdi artık onun ordusundan olacak ve onun emri altına gireceksiniz. Bunu bu şekilde kabul edin ve biliyorsunuz ki o, sizden birisidir.»

O gün öğle vakitlerine kadar bu konuyu tartışıp durmuşlar, el-Mu'temid ve adamları da oradan ayrılmamışlardı. Bunun üzerine İshâk b. Kündacık diğer komutanlara: «Kalkınız, emîrü'l-Müminînin huzurundan başka bir yerde bu meseleyi tartışalım.» demiş, sonra onları ellerinden tutup kendi çadırına götürmüştü. Kendi çadırına götürmesinin sebebi onların çadırlarının sökülmüş ve adamlarının da yola koyulmuş olmasıydı. Bu kumandanlar İshâk'ın çadırına girdikleri anda İshâk onları hemen tutuklatıp ellerini ayaklarını bağlatmış, el-Mu'temid'in yanında bulunan diğer komutanları da bu şekilde kıskıvrak yakalatmıştı. Onlar da bağlandıktan sonra İshâk b. Kündacık el-Mu'temid'in yanına varıp ona serzenişte bulunmuş, hilâfet merkezini ve ata ve ecdadının mülkünü terkettiğinden dolayı onu bir hayli ayıplamıştı. Ayrıca İbn Kündacık, el-Mu'temid'i, kardeşi el-Muvaffak'a karşı takındığı yanlış tavırdan dolayı da ayıplamış ve şu anda kendisinin ve ecdadının mülkünü yıkmayı azmeden bir grup isyancı ile girişmiş olduğu kanlı çarpışmaları ve bir dizi savaşı hatırlatıp durmuştu. Sonra da İshâk el-Mu'temid'i ve diğer komutanları alıp tekrar Sâmerrâ'ya götürmüştü.

Ahmed b. Tulun'un Askerleriyle el-Muvaffak'ın Askerlerinin Mekke'de Çarpışmaları

Bu yılın zilka'de (mayıs-haziran) ayında Ahmed b. Tulun'un ve el-Muvaffak'ın askerleri arasında Mekke'de bir çarpışma meydana geldi.

Bu yıl içinde Ahmed b. Tulun iki komutanının başkanlığında Mekke'ye bir ordu göndermişti. Bu iki komutan oraya vardıklarında bütün buğday satıcılarıyla kasapları bir araya toplamış ve onlara bir sürü mallar vermişlerdi. Diğer taraftan o sırada Mekke valisi bulunan Hârûn b. Muhammed, İbn Tulun'un askerlerinden korktuğu için Mekke'den ayrılarak İbn Âmir'e ait bir bahçede ikâmet etmişti. O sırada da zilhicce ayında el-Muvaffak'ın adamlarından Ca'fer en-Na'mûdî adında birisi asker-

leriyle birlikte Mekke'ye ulaşmıştı. Hârûn b. Muhammed onu bir grup adamıyla karşılamış ve Ca'fer'le ikisi bir araya gelerek bir hayli güçlenmişlerdi. Bu şekilde Ahmed b. Tulun'un adamlarıyla karşılaşarak onlarla çarpışmalara girişmişler, aynı şekilde Horasân halkı da Ca'fer'e yardım etmiş ve bu çarpışmalar sırasında Ahmed b. Tulun'un askerlerinden iki yüz kadar kişi öldürülmüş, geri kalanları kaçmışlar böylelikle onların mallarına da el konmuştu. Bu çarpışmaların sonunda Ca'fer, Ahmed b. Tulun'un bu iki kumandanından iki yüz bin dinar kadar para almış ve bunun sonunda da Mısırlıları, kasapları ve buğday satıcılarını emniyet altına almıştı. Çarpışmalardan sonra camilerde okunan bir hutbede Ahmed b. Tulun'a lânetler yağdırılmıştı. Nihayet ortalık sakinleşmiş, halk bu çarpışmalardan kurtulmuş ve tüccarlar da mallarını kurtarmışlardı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın muharrem ayında yol kesicilerden olan bazı bedevî araplar Sevr ve Semirâ' bölgesi arasında bir hacı kafilesine saldırarak mallarını yağmalamışlar ve bu hac kafilesinden beş bin kadar deve yüküyle birlikte bazı kimseleri de esir alarak götürmüşlerdi.

Yine bu yılın muharrem ayında ay tutulmuş ve bu hâliyle batıp gitmişti. Aynı şekilde güneş de günün ilk saatlerinde tutulup akşama kadar dünya karanlıkta kalmış ve bu şekilde gurup vakti olmuştu.

Bu yılın safer ayında Bağdâd halkı İbrâhîm el-Huleycî üzerine hücum edip evini yağmalamışlardı. Bu olayın sebebi şöyle anlatılır :

İbrâhîm'in kölelerinden birisi bir kadına attığı okla ölümüne sebep olmuş, halk halifeye şikâyette bulunduğu halde İbrâhîm bu konuda hiç bir şeye yanaşmamıştı. Hattâ bu yetmiyormuş gibi İbrâhîm'in köleleri halka hücum ederek bir grup kimseyi öldürmüşler, bazılarını da yaralamışlardı. Bu olay üzerine halk isyan ederek İbrâhîm'in adamlarına ve halifenin askerlerine hücum edip iki kişiyi öldürmüşler, İbrâhîm'in de evini yağmalayarak bütün davarlarını alıp götürmüşlerdi. Kendisi de bu durum karşısında kaçarak şehirden çıkmıştı. Ancak o sırada babasının Bağdâd'daki nâibi bulunan Muhammed b. Ubeydullah b. Abdullah b. Tâhir davarlarını tekrar halkın elinden toplayıp alınan mallarıyla birlikte kendisine iade etmişti.

Yine bu yıl içinde Mekke'den ayrıldıktan sonra Ebû's-Sâc'a bir miktar asker iletilmiş, Ebû's-Sâc da bu askerleri Cidde'ye sevkederek el-Mahzûmî'nin iki gemisine ve içinde bulunan mal ve silâhlara el koymuştu.

Bu yıl içinde Ahmed b. Tulun'un adamlarından Halef, Şâm sınırları üzerine hücuma geçmişti. O sırada Şâm'da Müflih b. Hakan'ın kölesi Bâzmâr el-Hâdim vali idi. Halef, Bâzmâr'ı yakalayıp hapse atmış, ancak bir grup halk onun üzerine saldırıya geçerek Bâzmâr'ı hapisten kurtarınca Halef kaçıp gitmişti. Bu olaydan sonra bölge halkı hutbelerde İbn Tulun'a dua etmeyi terketmişti. Bunun üzerine İbn Tulun bölge üzerine saldırıya geçerek Ezene'ye gelmiş, Tarsus halkı da yanlarına Bâzmâr'ı alarak burada gizlenmişlerdi. İbn Tulun buradan dönerek Humus'a gitmiş, oradan da Dimaşk'a inerek bir müddet burada ikamet etmişti.

Yine bu yıl içinde el-Hucustânî'nin hâkimiyeti altına aldığı Horasân şehirlerinde Râfi' b. Herseme kalkıp on yıllık haracı birden toplamış ve halkını fakir bir duruma düşürerek bölgeyi harabeye çevirmişti.

Bu yılda Hicâz'da el-Hasan ve el-Hüseyin taraftarları ile Ca'ferîler arasında bir çarpışma meydana gelmiş ve bu çarpışma sırasında sekiz kadar Ca'ferî öldürülmüştü. Bu arada Medîne valisi bulunan el-Fazl b. Abbâs el-Abbâsî de kurtarılmıştı.

Bu yılın cemaziyeleâhir ayında Hârûn b. el-Muvaffak Enbâr, Fırat nehri yolları ve Rahbâ'ya İbn Ebî Sâc'ı, Kûfe ve Sevâdına ise Muhammed b. Ahmed'i tayin etmişti. Bu arada Muhammed b. Ahmed el-Haysam el-Iclî ile karşılaşıp onu mağlûp etmişti.

Yine bu yıl içinde Armenia bölgesi ile Diyarbekir'i elinde bulunduran İsâ b. eş-Şeyh b. Şelîl es-Şeybânî vefat etmişti.

Bu yılda el-Mu'temid Dâru'l-âmme'de Ahmed b. Tulun'a lânetler yağdırıp minberlerde ona lânet okunmasını emretmiş ve elinde bulunan bütün şehirlere İshâk b: Kündacık'ı tayin ederek onu eş-Şemmâsiyye kapısından Kuzey Afrika'ya uğurlamış, ayrıca Hilâfet emniyyet âmirliği görevini de İshâk'a havale etmişti.

el-Mu'temid'in İbn Tulun'u böyle lânetlemesinin sebebi şöyle anlatılır :

İbn Tulun, el-Muvaffak'ın adını hutbelerden ve hilâfet alametlerinden olan Tırazdan silmiş, bunun üzerine de el-Muvaffak el-Mu'temid'e gelip onu lânetlemesini istemişti. el-Mu'temid istemeye istemeye İbn Tulun'a bu lânetleri yağdırmıştı, çünkü el-Mu'temid'in gönlü İbn Tulun'a yatkın idi.

Bu yıl içinde İbn Ebî's-Sâc ile bedevîler arasında bir çatışma meydana gelmiş, İbn Ebî's-Sâc ilk anda mağlûp olmuş, fakat daha sonra geceleyin üzerlerine yaptığı bir baskınla onları kılıçtan geçirip bir kısmını esir almış, öldürülenlerin başlarıyla esirleri Bağdâd'a göndermişti.

Bu yılın şevval (nisan-mayıs) ayında İbn Ebî's-Sâc, Mâlik b. Tavk'ın hâkimiyetinde bulunan Rahbâ'ya girmiş, Rahbâ halkı karşı koyup çarpışmış, İbn Ebî's-Sâc sonunda galip gelerek onları kılıçtan geçirmişti. Ahmed b. Mâlik b. Tavk da oradan kaçıp Şâm'a gidince İbn Ebî's-Sâc da Karkîsiyye'ye doğru yönelmişti.

Bu yılın hacc emîrliği görevini Hârûn İbn Muhammed b. İshâk el-Hâşimî yerine getirmişti.

Sicilya emîri bulunan Muhammed b. Fazl askerleriyle birlikte Ramta'ya doğru hareket etmiş ve Katâniyye karargâhına kadar ulaşıp burada Rumlardan çok kimseyi öldürmüş, bir hayli esir ve ganimetler ele geçirerek zilhicce (haziran-temmuz) ayında Palermo'ya geri dönmüştü.

Bu yıl içinde Halife el-Mu'tasım'ın kölelerinden ve Mu'tezile mezhebinin ileri gelenlerinden birisi olan Ahmed b. Muhâlid vefat etmişti. Ahmed kelâm ilmini Ca'fer b. Mubeşşir'den okumuştu.

Yine bu yılda Mu'tezile mezhebinden olan Süleyman b. Hafs b. Ebî Usfûr el-İfrîkî vefat etmişti. Süleyman Kur'ân'ın mahlûk olduğunu iddia ediyor ve bunu Kayrevân halkına anlatıp duruyordu. O, Bişr el-Mürsî ve Ebû Hüzeyl ve diğer Mu'tezile mezhebinin ileri gelenlerinden ders almış ve onların sohbetinde bulunmuştu.

HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞİNCİ (M. 283-284) YILI OLAYLARI

Zenci Alevî Liderinin Öldürülmesi

Yukarıda el-Muvaffak'm Zencilerle yaptığı savaşları ve en son çarpışmalardan zaferle geri döndüğünü kaydetmiştik. el-Muvaffakiyye şehrine geri dönen Ebû Ahmed el-Muvaffak, tekrar bu pis ve sapık heriflerin üzerine yürümeyi kararlaştırdı. O sırada Ahmed b. Tulun'un kölesi Lü'lü' gönderdiği bir mektupta yanına gelmek istediğini ifade ediyor ve buna izin vermesini istiyordu. el-Muvaffak hemen bu konuda Lü'lü'e izin vermiş ve Zencilerle çarpışmaya gitmeyi te'hir ederek Lü'lü'ün gelip kendisiyle birlikte bu savaşlara katılmasını istemişti. Nihayet Lü'lü', 3 Muharrem (13 Ağustos) günü muazzam bir ordu ile el-Muvaffak'ın yanına ulaşmış, el-Muvaffak da ona bir hayli ikramlarda bulunup karargâhında konuk ederek hil'at giydirmiş, kendisine ve yakın adamlarına bir sürü hediyeler vermişti. Sonra bütün bu gelenlere rütbelerine göre maaş bağlanmasını ve bu maaşların kat kat verilmesini emreden el-Muvaffak, Lü'lü'ün bu sapık adamlara karşı savaşa çıkmak için hazırlıklara girişmesini istedi.

«Alevîlerin reisi» denen sapık adam Ebû'l-Husayb nehrinde yenilip kurmuş olduğu bütün köprüler yıkılınca, nehrin her iki tarafından içeriye uzanan bir set yaptırdı ve tam ortasında da bu sedde küçük bir kapı bıraktı. Bu şekilde suların aşağıya doğru akması engellenecek ve suların çekilmesi sırasında gemilerin nehre girmelerini, yükselmesi anında da çıkmalarını engellemiş olacaktı. el-Muvaffak gemilerini nehre sokmanın ancak bu seddi yıkmakla mümkün olabileceğini anlayınca onu yıkmağa çalışmıştı. Fakat bu sapık adamlar kurdukları setlerini gayet iyi bir şekilde ve şiddetle koruyorlar, üstelik her gün seddi biraz daha yükseltip duruyorlardı. Bu set, kendi evlerine son derece yakın ve hattâ tam ortasında olduğu için burayı rahatlıkla koruyorlardı. Sökülmesi ise bir hayli zor idi. el-Muvaffak, Lü'lü'ün askerlerini bunlara karşı savaşmağa alışmaları için bölükler hâlinde düşman üzerine sevketmiş, böylelikle yolların giriş çıkışlarını ve şehrin yollarını öğrenmelerini sağlamıştı. Ayrıca Lü'lü'e bu askerî birliğinin başında bulunmasını ve bu seddi korumak-

la görevli olan gruplarla savaşmasını istemişti. Lü'lü' de el-Muvaffak'ın bu isteğine uymuş ve ortaya muazzam bir cesaret koymuştu. el-Muvaffak Lü'lü'ün ve askerlerinin bu mükemmel cesaretini görünce bir hayli sevinmişti. Sonra Lü'lü' askerlerine bir hayli şefkatli davrandığı için onlara geri dönmelerini emretmiş, el-Muvaffak da bu gayretlerinden dolayı onlara ikram ve ihsanlarda bulunmuştu. el-Muvaffak kendisi de sürekli olarak bu set üzerine yürüyor, seddi koruyanlarla çarpışıp duruyordu. Bu arada Lü'lü'ün adamları da ona yardım ediyorlar, diğer taraftan ameleler de bu seddi tahrip etmeğe ve yıkmağa çalışıyorlardı. el-Muvaffak bu sapık adamı ve yanındakileri arka arkaya yaptığı hücumlarla sıkıştırıp duruyordu. Alevîlerin evlerine doğru hücumlar düzenleniyor, evleri yakılıyor ve savaşçıları öldürülüyordu. Bu arada yine Zencilerden bir grup emân dileyerek el-Muvaffak'a sığınmıştı. Zencilerin elinde nehrin batı tarafında sadece ekip biçtikleri küçük iki arazinin dışında bir şey kalmamıştı. Bunun yanında bu iki arazide bazı kaleleri ve köprüleri de vardı. İnsan unnsuru olarak da ancak bu iki araziyi köprü ve kaleleri koruyacak kadar bir grup kalmıştı. Ebû'l-Abbâs askerlerini alıp bunlar üzerine değişik cephelerden yürümüş ve ayrı bir yerde de bir tuzak kurarak hücuma geçmiş ve onları hezimete uğratmıştı. Artık yöneldikleri her tarafta karşılarına dikilip kendileriyle çarpışan savaşçılarla karşılaşıyorlardı; böylelikle onlardan çok azı müstesnâ hiç kurtulan olmadı, son fertlerine kadar kılıçtan geçirildiler. Ebû'l-Abbâs'ın askerleri Zencilerin silâhlarını ve taşıyabildikleri ölçüde mallarını alıp götürdüler ve her iki köprüyü de yıktılar. Diğer taraftan el-Muvaffak nehir üzerinde kurmuş oldukları seddi yıkmağa ve bu seddin etrafında onlarla savaşmağa devam ediyordu. Nihayet arzu ettiği şekilde seddi yıkma imkânını bulmuştu.

el-Muvaffak bu seddin çevresindeki çarpışmaları bitirdikten sonra «Zenci Alevî reisi» denen sapık adamın üzerine yürümeyi kararlaştırdı. Adamlarına derhal nehirde rahatça yüzebilecekleri şekilde gemileri onarmalarını, her türlü savaş araçlarını hazırlamalarını emretti. sonra da oğlu Ebû'l-Abbâs'tan el-Mühellebî'nin evi tarafından hücuma geçmesini istedi. Diğer bütün askerlerini de şehrin dört bir tarafından hücuma geçmek üzere dağıtmış ve ayrı ayrı yerlerde görevlendirmişti. Öte yandan Zencilerden kendisine sığınan ve emân dileyenlerin hepsini Şebel'in komutasına vermiş ve ona bu sapık adama karşı şiddetle çarpışmasını emredip bütün askerlerine el-Kirmanî'nin evinin üzerinde kurmuş olduğu siyah bir bayrağın sallanacağı ve aynı yerden herkesin işitebileceği yüksek sesli bir borunun öttürüleceği ana kadar hareket etmemelerini tavsiye etmişti.

el-Muvaffak bu yılın Muharrem ayının bitmesine üç gün kala (6 Ağustos 883) pazartesi günü harekete geçerek nehri aştı. Ancak askerlerinden bazıları onun hareket emrini beklemeden acele davranmış ve düşmana hücum etmişlerdi. Bu aceleci askerlere karşı çıkan Zenciler onlardan bazılarını öldürmüş ve yerlerine geri püskürtmüşlerdi. el-Muvaffak'ın askerlerinin çokluğundan ve bulundukları noktaların birbirinden hayli uzak olmasından dolayı onların bu durumundan haberleri olmamıştı. Nihayet el-Muvaffak siyah bayrağın sallanmasını ve borunun çalınmasını emretti, bu işaret üzerine bütün ordular dört bir taraftan, karadan ve sudan şehre doğru yürümeğe başladılar .Zenciler bir müddet önce o acele edip hücuma geçen bir grup askere karşı kazanmış oldukları küçük zafere aldanıp cesaretlenmişler, karşı koymağa çalışıyorlardı. el-Muvaffak'ın askerleri son derece istekli bir şekilde savaşa giriştiler. Her iki taraf şiddetle çarpışıyor, bu arada yine her iki taraftan bir hayli kimse öldürülüp duruyordu. Nihayet bu sapık adamın askerleri kaçmağa başladılar. el-Muvaffak'ın adamları da onları takip edip, yakaladıklarını öldürüyor, bir kısmını esir alıyorlardı. el-Muvaffak'ın adamları o gün düşmanın içine kadar dalmış ve şehrin dört bir yanına dağılarak sayılmayacak kadar çok kimseyi öldürmüşlerdi. Bunlardan başka sularda da boğulan bir hayli Zenci vardı. el-Muvaffak bu şekilde bütün şehre tamamen hâkim olmuş, askerleri bir sürü ganimet ele geçirmişler, ayrıca o güne kadar bu sapıkların elinde esir bulunan bütün erkek, kadın ve çocukları serbest bırakmışlardı. Diğer taraftan Ali b. Ebân el-Mühellebî'nin bütün çoluk çocuğu, iki kardeşi Halil ve Muhammed, çoluk çocuklarıyla ele geçirilmiş ve hepsi el-Muvaffakiyye'ye götürülmüşlerdi.

Nihayet bu mağlûbiyet üzerine sapık adam, oğlu Enkelây ve kumandanlarından Süleyman b. Câmi' ile birlikte diğer ileri gelen adamlarını alıp yenildikleri takdirde sığınmak için daha evvel şehirde hazırladığı yere doğru kaçmağa başladı. Burası es-Süfyânî ırmağı sahilinde müstahkem bir yer idi. el-Muvaffak'ın adamları da bu sırada şehri yağmalamakla ve etrafı yıkıp yakmakla meşguldüler. el-Muvaffak yanında bulunan gemilerle ve adamlarından bir kısmı ile es-Süfyânî ırmağına yönelmiş, Lü'lü' ve adamları da onu izlemişlerdi. Bu sırada ana ordunun büyük bir kısmı el-Muvaffak'ın kurduğu şehir olan el-Muvaffakiyye'ye geri döndüğünü zannederek gemilerine yönelmiş ve aldıkları ganimetlerle geriye dönmüşlerdi. el-Muvaffak yanındakilerle birlikte kaçan bu sapık adamın peşini takip etmiş, Lü'lü' de onları izlemiş ve nihayet es-Süfyânî ırmağına gelip suyu aşarak karşı tarafa geçmişlerdi. Lü'lü' atıyla nehri aşmış, adamları da onu izlemişlerdi. Nihayet el-Muvaffak, «Firabrî» diye bilinen ırmağa ulaşıncaya kadar yoluna devam etmiş, Lü'lü' de adamlarıyla birlikte bu sapık adamlara saldırıya geçerek onları hezimete uğrattıktan sonra es-Süfyânî nehrini aşıp geçerek onları takip etmeye devam etmişti.

Nihayet nehrin sahilinde bulunan bir dağa tırmanmışlar, Lü'lü' tek başına bazı adamlarıyla birlikte bunların peşine takılmış ve günün akşam saatine kadar onları izleyip durmuştu. Nihayet akşam saatinin yaklaşması üzerine el-Muvaffak Lü'lü'e geri dönmesini emretmiş ve bütün bu yaptıklarından dolayı ona bir hayli müteşekkir olmuştu. Ayrıca bu gayretlerinden dolayı ona büyük ikramlarda ve iyiliklerde bulunarak değerini ve makamını yükseltmişti. el-Muvaffak buradan Zencilerin şehrine geri döndüğünde adamlarından hiç kimseye rastlayamamıştı. Oradan el-Muvaffakiyye'ye geri gelerek Zencilere karşı elde edilen büyük zaferi hep birlikte kutlamışlar ve birbirine müjdelemişlerdi.

Ancak el-Muvaffak emrine muhalefet ettiklerinden dolayı askerlerine bir hayli kızmış ve kendisini bırakıp döndükleri için hepsini toplayarak iyice azarlamış ve ağır sözler söylemişti. Bunun üzerine hepsi birlikte özür dileyerek el-Muvaffakiyye'ye geri döndüğünü zannettikleri için geldiklerini ifade etmişler ve ileriye doğru yürüdüğünü bilemediklerini, şayet bilmiş olsalardı mutlaka peşine takılıp gideceklerini de ifade etmişlerdi. Nihayet hep birlikte oturup ahitleşmişler ve o anda yemin ederek bu iğrenç adama karşı kesin bir sonuca varmadan ve tam bir zafer elde etmeden geriye dönmeyeceklerini söylemişlerdi. Bu arada şayet bu sapık adam onlara karşı üstün gelecek olursa Allah onlarla bu sapık adamın arasında kesin hükmünü verinceye kadar da aslâ yerlerinden kımıldamayacaklarına dair söz verdiler. Arkasından kumandanları el-Muvaffak'dan bu iğrenç adama doğru tekrar harekete geçmek için gemileri geri döndürmesini ve oraya geçmeğe emir vermesini rica ettiler. el-Muvaffak bu tavırlarından dolayı onlara teşekkür ederek hemen hazırlıklara geçmeleri için emir verdi.

Bu sözleşmeden sonra el-Muvaffak askerlerinin bütün ihtiyaçlarını karşılamaları için cuma gününe kadar beklemeyi kararlaştırdı. Cuma akşamı olunca ertesi gün, cumartesi sabahı erkenden bu sapık adamlara karşı harekete geçmeye hazırlanmaları için emir verdi. Sonra bizzat kendisi bütün askerlerini tek tek kontrol ederek her bir komutana nerede duracağını ve nasıl hareket edeceğini anlatmış ve nereye doğru yöneleceğine dair direktifler vermişti. Sonra el-Muvaffak ertesi gün 2 Safer (11 Ağustos) cumartesi sabahı harekete geçip gemilerin geriye doğru yönelmelerini emretti. Bunun üzerine gemiler harekete geçirildi, el-Muvaffak da bu gemileri Zenciler ve Alevîlerle karşılaşmayı tahmin ettiği yere doğru sevketti.

Sapık adam ile askerleri el-Muvaffak'ın ordusunun oradan ayrılmasından sonra tekrar şehirlerine gelerek bir müddet daha el-Muvaffak'ın kendilerinden uzak durmasını temenni edip bir kaç gün daha hücuma geçmemesini dileyerek bir süre daha çarpışmalardan uzak durmayı bekle-

mişlerdi. el-Muvaffak bir ara kölelerinden süvari ve yaya bir grubun orduyu geride bırakıp bu sapık adamlara doğru hızlıca yöneldiklerini ve onlara saldırarak hezimete uğrattıklarını görmüştü. Bu çarpışmalar sırasında Zencilerin arkalarına bakmadan ve biri diğerini düşünmeden birden dağılıp gittikleri ve el-Muvaffak'ın adamlarının da onları kovalayarak bir kısmını öldürüp bir kısmını ise sağ olarak ele geçirip esir aldıkları görüldü. Reisleri denecek iğrenç adam kendisini koruyanların bir kısmından uzak düşmüş, el-Mühellebî, oğlu Enkelây ve Süleyman b. Câmi' gibi ileri gelen komutanlardan her birinin de yanlarında bulunan adamlarıyla birlikte bir tarafa dağılıp gitmişler ve her gittikleri yerde kalabalık ordularla karşılaşmışlardı.

Ebû'l-Abbâs adamlarıyla birlikte ileriye doğru hücuma geçerken Asker-Reyhân diye bilinen bir yerde bu kaçıp giden Zenci Alevîlere rastlamış ve askerleri birden bu kaçanlar üzerine saldırıya geçmişlerdi. Biraz sonra ayrı bir gruba daha rastlayınca bunlara karşı tekrar savaşa girişip bir çocuğunu öldürmüş, ileri gelen kumandanlarından Süleyman b. Câmi'i de esir almışlardı. Süleyman b. Câmi'i yakalayan askerler ondan hiç bir ahit ve emân almadan olduğu gibi yakalayıp el-Muvaffak'ın huzuruna ulaştırmışlardı. Ordudaki bütün askerler birbirine Süleyman'ın esir edildiğini müjdeleyip durmuş ve tekbirler getirerek artık kesin bir zaferin sonuna doğru yaklaştıklarına kanaat getirmişlerdi, çünkü bu sapık adamların en büyük dayanaklarından birisi Süleyman b. Câmi' idi. Süleyman b. Câmi'den sonra bu sapık adamın ileri gelen kumandanlarından bir diğeri olan İbrâhim b. Ca'fer el-Hemdanî de esir alınmıştı. el-Muvaffak her ikisinden iyice emin olmak için askerlerine gerekli emiri verdi ve bunlar Ebû'l-Abbâs'ın bir gemisine yerleştirilip iyice koruma altına alındılar.

Reislerinden ayrılıp çeşitli yerlere dağılan Zenciler birden el-Muvaffak'ın askerleri üzerine saldırıya geçmiş ve onları bulundukları yerden kısmen geriye püskürtmüşlerdi. el-Muvaffak onların son derece pervasızca çarpışmalara girdiklerini hissedince hemen reisleri denecek sapığın bulunması için gayret sarfetmeğe başladı. Ebû Husayb nehrinin ta öte yanına varmak üzere askerleriyle yola koyulduğu sırada bu sapık adamın öldürüldüğü müjdesini aldı. Biraz daha ilerledikten sonra ikinci bir müjdeci elinde kesik bir el ile gelip bu elin sapık adama ait olduğunu haber verdi. Biraz sonra da Lü'lü'ün askerlerinden bir köle elinde kesik bir baş ile el-Muvaffak'ın yanına gelerek bu sapık adamın başı olduğunu ifade etti. Başı alıp daha evvel Zencilerden emân dileyen kimselere gösterdi, gerçekten bu başın ona ait olduğunu öğrenince de aniden şükür secdesine kapandı. Onunla birlikte bütün askerler secdeye eğilmişlerdi. Sonra el-Muvaffak bu kesik başın bir mızrağın ucuna takılarak askerlere gösterilmesini emretti başı gören herkes Allah'a şükürler gelmeğe başladı.

Bu sapık adam kuşatıldığında yanında el-Mühellebî de bulunuyordu, fakat o birden kaçıp el-Emîr ırmağına doğru gitmiş ve kurtulmak için suya atlamıştı. Aynı şekilde Enkelây da bir müddet evvel babasından ayrılmış ve ed-Dînârî'ye doğru yola koyulmuştu.

el-Muvaffak askerlerinin önüne bir mızrağın ucuna taktığı bu sapık ve iğrenç adamın kellesini götürerek Süleyman b. Câmi' ile birlikte ve bütün ordusuyla beraber kendi şehri el-Muvaffakiyye'ye geri dönmüş, bu arada Zencilerden kalabalık kitleler gelip ondan emân dilemişler, o da onların bu isteklerini kabul etmişti. Bu arada Enkelây ile el-Mühellebî'nin ve yanlarında bulunan bazı Zenci liderlerinin nerede saklandıklarını öğrenerek adamlarını bunların üzerine göndermiş, onları iyice sıkıştırmalarını istemişti. Bunlar artık kesin olarak kurtuluşun olmadığını görünce bizzat kendileri teslim oldular, böylece bunlara ve yanlarındakilere karşı da kesin bir zafere ulaşılmış oldu. Bunlar beş bin kişi civarında idiler. el-Muvaffak, el-Mühellebî ve Enkelây'ın emin bir yerde tutulmalarını emretmişti. Bu arada Zencilerin ileri gelen komutanlarından olup attığı bir okla el-Muvaffak'ı daha evvel göğsünden yaralamış olan Kırtâs er-Rûmî kaçıp Râmehürmüz'e gitmişti. Orada kendisini tanıyan biri tarafından şehrin valisine ihbar edilmiş, vali onu yakalayarak el-Muvaffak'a göndermiş, Ebû'l-Abbâs da öldürmüştü.

Bu arada Zencilerin ileri gelenlerinden ve büyük kahramanlarından birisi olan Deremeveyh ez-Zencî Ebû Ahmed el-Muvaffak'tan emân dileyip ona sığınmıştı. «Zenci lideri» denen iğrenç adam Deremeveyh'i ölümünden bir müddet evvel el-Batîha'ya bitişik olan ve son derece sık ağaçlarla kaplı bulunan bir yere göndermişti. Deremeveyh'in yanında yolları kesen, gelip gidenlerin mallarına el koyan bir grup adam vardı. Bunlar küçük kayıklarla ırmaklardan gelip geçenleri soyuyor, takip edilip yok edilmek istenildiklerinde de küçük su akıntılarına dalıp oradan sığ ağaçlıklar arasına gizleniyorlar ve bu şekilde yakalanmaları da bir hayli zor oluyordu. Eğer bu daracık yerlere girip sığınamaz durumda olurlarsa birden kayıklarını sürüp daha geniş ve rahatça kaçabilecekleri yerlere doğru giderek el-Batîha köylerine geçiyor ve buralarda yol kesip adam öldürüyorlardı. Bu arada el-Muvaffak'ın askerlerinden bir gruba karşı zafer elde eden Deremeveyh ve adamları savaşçı adamları öldürmüş, kadınlarını da esir almışlardı. Bunlar bu kadınlara çevrede olup bitenleri sorduklarında reisleri denen sapık adamın öldürüldüğünü, ileri gelen kumandanlarının esir alındıklarını ve Zencilerden büyük ve kalabalık kitlelerin el-Muvaffak'a gidip sığındıklarını ve emân dileyenlere el-Muvaffak'ın ihsan ve ikramlarda bulunduğunu haber vermişlerdi. Bu haberi alan Deremeveyh birden kendiliğinden teslim olmayı kararlaştırmış ve yaptığı bütün zulümlerden dolayı özür dileyip affedilebilmesi için emân dile-

mekten başka bir kurtuluş yolu ve sığınağı olmadığını anlayarak el-Muvaffak'a haber gönderip emân dilemişti. el-Muvaffak bu isteğini kabul edince yanında bulunanlarla birlikte oraya vararak el-Muvaffak'ın karargâhına girmiş, el-Muvaffak da ona ve adamlarına ihsanlarda bulunup emân vermişti.

Deremeveyh kesinlikle güvenlik içinde olduğunu hissedip bundan emin olunca derhal yanında bulunan mal ve eşyayı olduğu gibi sahiplerine iade etmiş ve bunu alenî olarak yapmıştı. Böyle devranması son derece iyi niyetine hamledilmiş ve bundan dolayı el-Muvaffak yaptığı iyilikleri ve ikramı daha da artırmıştı. Bu arada bütün çevre illerine mektuplar yazılmasını emreden el-Muvaffak, Zencilerin kendi şehirlerine rahatlıkla dönebileceklerini ifade etmişti. Ayrıca çevredeki Zencilerin artık kendisinden emin olmaları için kendisi el-Muvaffakiyye'de ikamet ettiği gibi Abbâs İbn Türkis adında güvendiği kumandanlarından birisini de Basra, Ubulle ve Dicle çevresindeki kasaba ve şehirlere tayin ederek Basra'da oturmasını emretmişti. Bu arada Basra ve Ubulle ile Dicle sahilindeki civar şehirlerin kadılığına da Muhammed İbn Hammâd'ı getirdi.

Bütün bunlardan sonra el-Muvaffak, oğlu Ebû'l-Abbâs'ı Bağdâd'a göndermiş ve yanına sapık adamın başını vererek orada halka göstermesini ve halkın buna iyice inanmasını istemişti. Ebû'l-Abbâs cemaziyelevvel ayının 18. günü (23 Kasım 883) Bağdâd'a ulaştı.

Bu Zenci «Alevî reisi» denen adam 255 yılının 26 Ramazan çarşamba günü isyana başlayarak 270 yılının 2 Safer cumartesi günü öldürüldüğü güne kadar isyanını sürdürmüştü. Böylelikle bu Zenci Alevî reisinin isyanı tam 14 yıl, 4 ay, 6 gün sürmüştü. el-Muvaffak'ın bu isyancılara karşı elde etmiş olduğu zaferler bir çok şair tarafından anlatılmış, bu hususta onun ve askerlerinin kahramanlıkları dile getirilmiştir.

Bizanslılara Karşı Elde Edilen Bir Zafer

Bu yılda Rumlar yüz bin kişilik bir ordu ile gelip Tarsus'a altı mil mesafede bulunan Kalemye'de konaklamışlardı. Bunların üzerine bir gece baskını yapan Bâzmâr, Rebiyülevvel ayında onları hezimete uğratmış, anlatıldığına göre onlardan yetmiş bin kişi civarında adam öldürmüştü. Ayrıca strategosların reisi bulunan öncü kumandanlarını da öldürmüştü. Yine bunun dışında el-Fennâdîn ve en-Nâtlîk strategosları öldürülmüş, Kurre strategosu ise bir sürü yara aldıktan sonra kaçıp kurtulmuştu. Ayrıca onlardan yedi altın ve gümüş büyük haçın yanı sıra altından olup son derece değerli mücevheratlarla süslü bulunan büyük haçlar da ele

geçirilmişti. Bunlardan başka on beş bin kadar davar, bir sürü at takımları, süslü kılıçlar, dört altın kürsü, iki yüz gümüş kürsü ve bir sürü kapkacak ve on bin civarında ipek sancak ile buna benzer bir sürü eşya daha ganimet olarak alınmıştı.

el-Hasan b. Zeyd'in Vefatı ve Yerine Kardeşi Muhammed'in Geçmesi

Bu yılın recep (884 Ocak) ayında Taberistân sahibi Hasan b. Zeyd el-Alevî vefat etmişti. O 19 yıl, 8 ay, 6 gün bu görevi sürdürdükten sonra vefat edince yerine kardeşi Muhammed b. Zeyd tayin edildi.

Hasan b. Zeyd son derece cömert bir adamdı, kendisini metheden birisine on bin dirhem verdiği kaydedildiği gibi son derece alçak gönüllü olduğu da kaydedilir. Anlatıldığına göre bir gün şairin birisi onun hakkında: «Allah birdir ve İbn Zeyd de tektir.» diye şiir söyleyince Hasan b. Zeyd şöyle karşılık vermişti: «Hay ağzı taşlarla dolasıca yalancı adam! Neden şöyle demedin: «Allah birdir ve İbn Zeyd de kuludur!» Sonra yerinden inerek secdeye kapanmış, Allah'ın huzurunda secde edip yanağını, yüzünü gözünü toprağa sürmüş ve şaire de hiç bir şey vermemişti. Hasan b. Zeyd fıkıh âlimi olduğu gibi Arapçaya da son derece vakıftı ve belâğatı iyi bilen birisi idi. Bir gün şairin biri kendisi için söylediği bir şiirde beyitlere «lâ» ile başlar, «Keşki «lâ» ile başlamayıp «lâ»sız beyitlerle başlasaydın,» diye söyleyince şair: «Dünyada en güzel söz «lâ ilahe illallah» değil midir, bu söz de «lâ» ile başlamaktadır.» diye cevap verince el-Hasan b. Zeyd ona: «Doğru söyledin.» demiş ve ona mükâfaat vermişti. Yine bir gün şarkıcının birisi onun huzurunda söylediği bir şiirde amcazadeleri Abbâsoğulları hakkında kötü sözler söylemiş ve onları zemmedince derhal ona çıkışarak: «Nasıl oluyor da amca çocuklarımı benim önümde kötüleyip duruyorsun. Bir daha aynı şeyleri yaptığını duyarsam bu senin son şarkıların olur.» şeklinde çıkışmıştı.

Ahmed b. Tulun'un Vefatı ve Yerine Oğlu Humâreveyh'in Geçişi

Bu yılda Mısır, Şâm ve bütün Şâm suğurları bölgesinin sahibi bulunan Ahmed b. Tulun vefat etti. Ahmed b. Tulun'un Tarsus'taki naibi üzerine hücum eden Bâzmâr el-Hâdim onu yakalamış ve Ahmed b. Tulun'a karşı isyan bayrağını açmıştı. Bunun üzerine Ahmed b. Tulun askerlerini toplayıp Bâzmâr üzerine yürümüş, Ezene'ye geldiğinde mektuplar yazıp onu kendisine meylettirmek istemişti. Bâzmâr onun bu mektuplarına iltifat etmeyince Ahmed b. Tulun üzerine yürüyüp onu kuşatmıştı. Bâzmâr

şehrin içinden geçen bir nehirden açtığı dehlizlerle Ahmed b. Tulun'un karargâhının yakınına çıkıp saldırıya geçti, neredeyse adamlarını tümüyle yok edecekti. Bunun üzerine Ahmed b. Tulun son derece kızgın ve öfkeli olarak oradan ayrılıp gitmiş, mevsimin kış olmasından dolayı beklemek istememiş, giderken Bâzmâr'a şöyle bir mektup yazmıştı: «Bu bölgenin emniyyetinin elden gitmesinden ve karışıklıkların çıkması üzerine düşmanın buraya tamah ederek saldırmasından korktuğum için çekip gidiyorum.» Ahmed b. Tulun Antakya'ya geldiğinde manda yoğurdu yemiş ve çok fazla yediği için ishale tutulmuş, nihayet midesinde değişik bir hastalık meydana gelmişti. Doktorların sürekli olarak tedavi etmelerine rağmen gizli gizli yine manda yoğurdu yiyip durduğu için verilen ilâçlar bir türlü fayda vermemiş ve bu hastalığın etkisiyle vefat etmişti. Allah rahmet eylesin.

Ahmed b. Tulun bu görevini 26 yıl müddetle sürdürmüştü. Son derece akıllı, azimkâr bir kimse olup bol bol sadaka dağıtmakla ve mütedeyyinliği ile bilinmektedir. Âlimleri sever, dindar kimseleri korurdu. Bir sürü hayır işleri yaptığı gibi Müslümanların ihtiyaçları için yaptığı türlü fedakârlıkları vardı. Yâfâ kalesini o inşa ettirmişti, şehir daha evvel kalesiz idi. Ahmed b. Tulun İmam Şâfiî'nin mezhebine meyli vardı, bu mezhebin müntesiblerini korur ve onlara ikram da bulunurdu.

Onun ölümünden sonra yerine oğlu Humâreveyh geçmişti. Komutanlar Humâreveyh'e itaat etmişler, bu arada babasının Dımaşk'taki vekili isyan edince Humâreveyh üzerine asker gönderip onu bertaraf etmiş, Dımaşk'a giden askerler oradan Şeyzer'e geçmişlerdi.

İshâk b. Kündâcık'ın Şâm'a Yürümesi

Ahmed b. Tulun vefat ettiğinde İshâk b. Kündâcık Musul ve el-Cezîre valisi idi. Ahmed'in ölümü üzerine İshâk ve İbn Ebî's-Sâc Şâm bölgesine hâkim olmayı arzu etmiş ve Ahmed'in çocuklarını küçümseyerek bu konuda el-Muvaffak Billah'a mektuplar yazarak her ikisi ondan bu hususta yardım istemişlerdi. el-Muvaffak da onların bu isteklerine uyarak Şâm bölgesini onlara vermiş ve askerle yardımlarına koşacağını bildirmişti. İshâk b. Kündâcık ile İbn Ebî's-Sâc askerlerini toplayıp Şâm bölgesinin sınırlarına doğru yürüyerek buraları ele geçirmişlerdi. Buraların ele geçirilmesinde ayrıca Ahmed b. Tulun'un Dımaşk'taki naibi de yardımcı olmuş ve bu yardımlarını sürdüreceğine dair onlara söz vermişti. Ayrıca Ahmed b. Tulun'un Antakya, Halep ve Humus'taki valileri ve naiblerine de müracaat etmişlerdi. Yalnız Dımaşk'taki naibi isyan edince İshâk b. Kündâcık burayı hâkimiyeti altına almıştı.

İshâk b. Kündâcık'ın buralara saldırdığı haberi Ebû'l-Ceyş Humâreveyh b. Ahmed'e ulaşınca hemen ordularını Şâm bölgesine gönderip Dımaşk'ı tekrar ele geçirmişti. Bu arada Dımaşk'taki naibi kaçınca Humâreveyh'in askerleri de İshâk b. Kündâcık ve İbn Ebi's-Sâc ile çarpışmak üzere Şeyzer'e ulaşmışlardı. Ancak İshâk b. Kündâcık Irak'tan gelecek yardımları beklemeğe koyulmuş ve Humâreveyh'in askerlerini çarpışmaya girmeksizin oyalayıp durmuştu. Bu arada kış bastırınca her iki taraf da bir hayli etkilenmiş, ancak İbn Tulun'un askerleri soğuktan daha çok etkilenerek Şeyzer'deki evlere dağılmışlardı.

Bu arada Irak'tan el-Mu'tazıd Billâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. el-Muvaffak komutasında gelen askerler İbn Kündâcık'ın yardımına ulaşınca birden Şeyzer'de bulunan Humâreveyh'in askerlerine karşı hücuma geçmişlerdi. Neye uğradığını anlayamayan Humâreveyh'in askerlerine karşı giriştikleri saldırılarda evlerin içine kadar dalıp onları kılıçtan geçirmeğe başlamışlar, bu çarpışmalarda Humâreveyh'in adamlarından bir hayli kimse öldürülmüş, kurtulabilenler de en kötü bir şekilde kendilerini zorla Dımaşk'a atmışlardı. Ancak Ebû'l-Abbâs el-Mu'tazıd, Dımaşk üzerine yürüyünce oradan ayrılarak Remle'ye gelmişlerdi. Humâreveyh'in askerleri Dımaşk'tan ayrılınca Ebû'l-Abbâs 271 yılı Şaban (885 Ocak-Şubat) ayında Dımaşk'a girmişti. İbn Tulun'un askerleri de Remle'de karargâh kurarak durumu Humâreveyh'e bildirmişler, o da hemen Şâm bölgesine doğru yürümek üzere askerleriyle birlikte Mısır'dan harekete geçmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın cemaziyelevvel (883 Kasım) ayında Hârûn İbn el-Muvaffak Bağdâd'da vefat etti.

Yine bu yıl içinde Bâzmâr sınır bölgesindeki Sindiyye halkını Bizanslılarla esir mubadelesinde bulundu.

Bu yılın şaban (884 Şubat) ayında Ebû'l-Abbâs b. el-Muvaffak babasının veziri olan Sâid b. Muhalled üzerine adamlarıyla birlikte hücum ederek maaşlarını istemiş, çarpışmalara girişmişler, aralarında meydana gelen şiddetli savaşta bir hayli kimse ölmüş, Ebû'l-Abbâs'ın adamlarından da bir grup esir alınmıştı. Ebû'l-Abbâs bizzat kendisi bu çarpışmalarda bulunmamıştı, avlanmak üzere başka bir yerde bulunuyordu. Çarpışmalar o gün güneş batımından sonraya kadar devam etmiş, nihayet birbirlerinden ayrılarak çarpışmaları durdurmuşlar ve ertesi gün maaşları muntazaman ödenmeğe başlayınca da aralarında barış olmuştu.

Yine bu yıl içinde Ahmed b. Tulun'un Rakka valisi ve Avâsım ile Su-

ğur bölgesinin komutanı bulunan İbn Da'bâş ile halifenin Musul valisi olan İshâk b. Kündâcık arasında bir savaş meydana gelmişti.

Bu yıl içinde Endülüs emîri Muhammed b. Abdurrahman ile ihtilâf halinde olan İsmâil b. Mûsâ Endülüs'te Laride şehrini inşa ettirmeğe başlamıştı. Bu inşaatın başlamasından bir yıl önce de Muhammed b. Abdurrahman ile bir sulh akdetmiş ve barışmışlardı. İsmâil b. Mûsâ'nın Lâride kalesini inşa ettirmeğe başladığını haber alan Barselona hâkimi Frank hükümdarı hemen ordusunu toplayarak onun bu faaliyetini engellemek üzere harekete geçmişti. Bunu haber alan İsmâil b. Mûsâ da hemen ona karşı yürümüş ve meydana gelen çarpışmalarda müşrikler hezimete uğratılıp onlardan çok kimse öldürülmüştü. Öldürülenler savaş alanında uzun müddet kalmışlardı.

Ayrıca bu yılda Hâfız Muhammed b. İshâk b. Ca'fer es-Sâğânî ile hadis imamlarından ve bu ilimle ilgili te'lifatı bulunan İbn Vârah er-Râzî diye meşhûr olan Muhammed b. Müslim b. Osman vefat etmişlerdi.

Hicrî 202 (817-818) yılında dünyaya gelmiş olan ve Zahirî Mezhebi'nin imamı büyük fakîh Dâvud b. Ali el-Isfahâni de bu yılda vefat etmişti.

Yine Cüneyd el-Bağdâdî'nin akranından olan büyük sofu ve zâhid Ebû Ahmed Mus'a b. Ahmed b. Mus'ab bu yılda vefat etmişti.

Yine bu yıl içinde «Slavlı kadının oğlu» diye bilinen Rum İmparatoru da bu yıl içinde öldü (1). Bu yılın hacc emîrliği görevini de Hârûn b. Muhammed b. Muhammed b. İshâk b. İsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs yerine getirmişti.

Horasân emîri olan Hâlid b. Ahmed b. Hâlid es-Sedûsî ez-Zühlî de Bağdâd'da bu yılda vefat etmişti. Hacca gitmek üzere Horasân'dan yola çıktığında Bağdâd'a varmış, fakat halife el-Mu'temid onu yakalatıp hapse atmış ve hapiste vefat etmişti. Hâlid b. Ahmed b. Hâlid es-Sedûsî **«Câmiu's-Sahîh»** sahibi İmâm Buhârî'yi Buhârâ'dan çıkaran şahıs olup aralarında meydana gelen olaylar hayli meşhur ve bilinen olaylardır. Buhârâ'dan çıkarılması üzerine İmâm Buhârî Hâlid'in aleyhinde beddua etmiş ve bu duası kabul olunmuştu.

(1) Bu Bizans imparatoru'nun annesi Mekadonyalı Maria olan I. Basileios (867-886) olması gerekir. (Çeviren).

HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ BİRİNCİ (M. 884-885) YILI OLAYLARI

İki Alevî Olan Muhammed ve Ali Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklar

Bu yıl içinde el-Hüseyn b. Ca'fer b. Mûsâ b. Ca'fer b. Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib'in iki oğlu olan Muhammed ve Ali Medîne'ye gelerek halkından bir grup insanı öldürmüş, bir grubun mallarına da el koymuşlar ve Medîne halkı Rasûlullah (s.a.)'in mescidine tam dört cuma gelip cumayı kılamamışlar ve cemaat namazı ifa edilememişti. Bu acı durum üzerine el-Fazl b. Abbâs el-Alevî şu beyitleri söylemişti :

«Mustafa'nın hicret diyarı tahrip edildi,
Bu hâl Müslümanları ağlattı
Cibrîl makamını ve peygamber kabrini
Ve Rasûlünün minberini ağlattı.
Takvâ üzere kurulan bu mescid,
Namaz kılanlardan uzak kalmıştı.
Allah'ın Hâtemü'l-mürselîn ile
Mübârek kıldığı mescide herkes ağlamıştı.»

Amr b. Leys'in Horasân'dan Azledilmesi

Bu yılda halife el-Mu'temid Horasân hacılarını huzuruna kabul edip Amr b. Leys'i daha evvel getirmiş olduğu görevden azlettiğini bildirmiş ve önlerinde ona lânetler okuyarak Horasân'a Muhammed b. Tâhir'i tayin ettiğini bildirmiş, ayrıca Amr'a minberler üzerinde lânetler edilmesini emretmişti. el-Mu'temid'in bu emri yerine getirilerek minberlerden Amr b. Leys'e lânet yağdırılmıştı. Sonra Sâid b. Muhalled Amr ile savaşmak üşere Fars bölgesine vamıştı. Diğer taraftan yeni vali Muhammed b. Tâhir Horasân'a yerine vekil olarak Râfi' b. Herseme'yi tayin etmişti. Mâverâünnehir'de bulunan Sâmânîlerle ilgili her hangi bir değişiklik de olmuş değildi.

et-Tavâhîn Olayı

Bu yıl içinde Ebû'l-Abbâs el-Mu'tazıd ile Humâreveyh b. Ahmed b. Tulun arasında et-Tavâhîn olayı meydana geldi.

el-Mu'tazıd Dımaşk'a hâkim olduktan sonra oradan Humâreveyh'in askerleri üzerine Remle'ye doğru yürüdü. O arada Ebû'l-Abbâs Humâreveyh'in büyük bir ordu ile Remle'ye vardığını haber almış, ordusunun çokluğu onu endişelendirdiğinden geri dönmeğe çalışmış, ancak Humâreveyh'in adamlarının oraya varması dönüşüne imkân vermemişti. Diğer taraftan el-Mu'tazıd Ebû'l-Abbâs, İbn Kundâcık ile ibn Ebi's-Sâc'ı korkaklıkla itham ettiğinden dolayı onları kızdırmıştı. Onlar daha evvel kendisini beklemiş oldukları ve kendisinin Irak'tan gelip yanlarına varmadan savaşa girişmedikleri için onları korkaklıkla vasıflandırmıştı. Bundan dolayı da aralarında nahoş bir durum meydana geldi.

Humâreveyh Remle'ye vardığında et-Tavâhîn'in üzerinde bulunduğu nehir kenarına gelip konaklamış, buraya hâkim olmuştu. Bundan dolayı bu olaya «et-Tavâhîn» olayı adı verilmektedir. Diğer taraftan Ebû'l-Abbâs el-Mu'tazıd da adamlarını savaş vaziyetine sokmuş, Humâreveyh de aynı savaş vaziyetini alarak bazı adamlarını Saîd el-Eyser komutasında bir pusuda yerleştirmişti. Hemen el-Mu'tazıd'ın sol kuvvetleri Humâreveyh'in sağ kuvvetleri üzerine hücuma geçerek onları hezimete uğratmış, Humâreveyh bu durumu görünce yerlerinde dipdiri ve saf halinde duran ordusunun merkez kuvvetleri ve savaştan hâlâ haberleri olmamış olan askerin büyük bir kısmıyla geriye çekilerek soluğu Mısır'da almıştı.

Tamamen zafer elde ettiğinden hiç şüphesi olmayan el-Mu'tazıd Humâreveyh'in çadırlarına daldığında pusuda bulunan Saîd el-Eyser ve adamları hemen üzerlerine saldırmış, ayrıca Humâreveyh'in askerlerinden geride kalanlar da Saîd'e ve arkadaşlarına katılarak parolalarıyla birbirlerine seslenmiş ve tek hamle ile el-Mu'tazıd'ın askerleri üzerine hücuma geçmişlerdi. O sırada Sevâd bölgesini yağmalamaya koyulan Ebû'l-Abbâs el-Mu'tazıd'ın askerleri etrafa dağıldığından Mısırlılar onları kılıçtan geçirmeğe başlamışlar, el-Mu'tazıd da Humâreveyh'in tekrar geriye döndüğünü zannederek atına binmiş ve arkasına bakmaksızın Dımaşk'a ulaşmıştı. Ancak Dımaşk halkının ona kapıları açmaması üzerine kaçarak Tarsus'a ulaşmış, her iki ordu da başlarında komutanları olmaksızın savaşıp durmağa devam etmişlerdi.

Bu arada Saîd el-Eyser Humâreveyh'i arayıp bulamayınca yerine kardeşi Ebû'l-Aşâir'i emîr tayin etmiş ve bu şekilde savaş Iraklıların hezimetiyle sona ermiş, onlardan bir hayli adam öldürülmüş ve çokça esir alınmıştı.

Savaşın sona ermesinden sonra Saîd askerlere dönüp şöyle hitap etmişti: «İşte bu emîrinizin kardeşidir ve bütün bu mallar da sizlere dağıtılacaktır.» Sonra malları dağıtmağa başlamış, askerlerin mallarla meşgul oldukları sırada da zafer müjdesi Mısır'a uçurulmuş ve Humâreveyh bu zafere bir hayli sevinerek daha evvel nasıl hezimete uğradığına bir hayli şaşmıştı. Bunun üzerine Humâreveyh bol bol sadakalar vermiş ve esirlere daha evvel hiç kimsenin davranmadığı bir şekilde gayet iyi davranmıştı. Askerlerine şöyle dedi: «Bunlar sizin misafirlerinizdirler, onlara misafir gibi ikram ediniz.» Sonra esirlere hitap ederek: «Burada kalmak isteyenler yanımızda kalabilir; ona ikramlarda bulunur, bizden birisi sayarız, ama kim de gitmek isterse onu gitmek için hazırlar göndeririz.» demişti. Bu şekilde Iraklı esirlerden orada kalmak isteyenler kalmış, gitmek isteyenler de ikrâm ve izzet ile geri gönderilmişti. Böylece Humâreveyh'in askerleri Şâm bölgesinin tümünü fethetmiş ve burası Humâreveyh'in yönetiminde kalmıştı.

Halifenin Askerleriyle Amr b. Leys es-Saffâr'ın Askerleri Arasında Meydana Gelen Savaş

Bu yılın 10 Rebiyülevvel (5 Eylül 884) günü başında Ahmed b. Abdülaziz b. Ebi Dülef'in bulunduğu halifenin askerleriyle Amr b. Leys es-Saffâr arasında bir savaş meydana geldi. Savaş günün ilk saatlerinden öğleden sonraya kadar devam etti ve sonunda on beş bin süvari ve yayadan ibaret olan Amr b. Leys'in askerleri mağlûp oldular. Bu arada Amr b. Leys'in öncü kuvvetlerinin kumandanı olan ed-Dirhemî yaralanmış ve her ikisinin koruyucularından yüz kadar adam öldürülmüş, üç bin kişi civarında esir alınmış ve bin kadar adam da emân dilemişti. Bu şekilde Amr b. Leys'in karargâhı yağmalanarak oradan otuz bin civarında davar, sığır ve merkep ele geçirilmişti. Bunların dışındaki ganimetler ise sayılmayacak kadar çoktu.

Endülüs ve İfrîkıyye'de Bazı Savaşlar

Daha evvel kaydettiğimiz gibi, bu yılda Endülüs emîri Muhammed, oğlu el-Münzir komutasında kendisine muhalif olan İbn Mervân el-Cıllîkî üzerine Batalyûs (Badajoz) şehrine bir ordu sevketti. İbn Mervân Eşîrgara'ya doğru yönelerek oraya kapanmıştı. el-Münzir Batalyûs şehrini ateşe vermiş, burayı yakıp yıkmıştı. Diğer taraftan Endülüs emîri Muhammed Sarakusta üzerine Hâşim b. Abdülaziz komutasında bir ordu sevketti. Burada da Muhammed b. Leb b. Mûsâ bulunuyordu. Hâşim Sarakusta'ya hâkim olarak Muhammed'i şehirden dışarı çıkarmıştı. Muhammed Sarakusta'dan çekip giderken, daha evvel kaydetmiş olduğumuz gibi, Endü-

lüs emîrine karşı isyan etmiş bulunan Ömer b. Hafsûn'u da yanında götürmüştü.

Muhammed Kurtuba'ya geri dönünce Ömer b. Hafsûn, Berbüşter (Bobastro) şehrine doğru yönelip orada tekrar isyan etmiş, onun bu isyanına bir hayli üzülen Endülüs emîri de durumdan endişelenmişti. Bunu inşaallah ileride tekrar zikredeceğiz.

Yine bu yıl içinde Sicilya adasında Müslümanların bir askerî birliği Ramta üzerine yürüyüp şehri tahrip etmiş, bir sürü ganimet ve esirler ele geçirerek geri dönmüştü.

Bu yılda Sicilya emîri el-Hüseyn b. Ahmed vefat edince yerine Sevâde b. Muhammed b. Hafâce et-Temîmî tayin edilip oraya varmıştı. Sevâde b. Muhammed oraya vardıktan sonra Kataniyye şehri üzerine yürüyüp burada bulunan her şeyi yok ettikten sonra Tabermîn'e yönelerek halkıyla çarpışmış ve çevresindeki ekinleri yok ederek ileriye doğru hücuma geçmişti. Bu arada Rûm kumandanının elçisi gelip barış yapılmasını teklif etmiş, Sevâde b. Muhammed de bu teklifi kabul ederek üç ay müddetle bir barış akdetmiş ve Müslümanlardan üç yüz esiri geri alarak Palermo'ya dönmüştü.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Ahmed b. Muhammed et-Tâî, Medîne valiliği ile Mekke yolu emîrliğine tayin edildi. Bu yılın hacc mevsiminde Ahmed b. Muhammed et-Tâî'nin hacıların bu yılki işlerini deruhte etmekle görevli olan «Bedir» adındaki bir kölesi Yûsuf b. Ebî's-Sâc tarafından baskına uğratılmış, Yûsuf onunla çarpışıp esir almıştı. Bunun üzerine askerler ve hacılar Yûsuf'a karşı isyan ederek çarpışmış, Bedr'i kurtarıp Yûsuf'u esir olarak Bağdâd'a götürmüşlerdi. Aralarında meydana gelen savaş tam Mescidü'l-Harâm'ın kapısı önünde vuku bulmuştu.

Yine bu yılda Bağdâd halkı «Eski Manastır (ed-Deyru'l-Atîk)» diye bilinen ve İsâ ırmağının öbür tarafında bulunan manastıra hücum ederek binasını yıkmış ve içindekileri de yağmalayıp kapılarını söküp götürmüşlerdi. Muhammed b. Tâhir'in Bağdâd emniyet görevlisi bulunan el-Hüseyn b. İsmâil bunların üzerine yürüyüp manastırdan geri kalan kısımları yıkmalarına mâni olmuştu. Halkla birlikte günlerce oraya gidip gelmişlerdi, aralarında neredeyse bir çatışma meydana gelecekti. Daha sonraları bu manastırın yıkılan yerleri tekrar inşa edilmişti, bu işle de Sâid b. Muhalled'in kardeşi Abdûn uğraşmıştı.

Bu yılın hacc emîrliği görevini Hârûn b. İshâk yerine getirmişti. Basralı Abdurrahman b. Muhammed b. Mansûr bu yılda vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ İKİNCİ (M. 885-886) YILI OLAYLARI

Ezgütekin ile Muhammed b. Zeyd el-Alevî Arasında Meydana Gelen Çarpışmalar

Bu yılın cemâziyelevvel ortaları (885 kasım sonu)'ında Ezgütekin ile Taberistân hâkimi Muhammed b. Zeyd el-Alevî arasında şiddetli bir savaş meydana geldi. Ezgütekin Kazvîn'den Rey şehrine doğru yanında bulunan dört bin atlı ile birlikte hareket etmişti, Muhammed b. Zeyd'in yanında da Deylemîlerden, Taberiyyeli ve Horasânlılardan meydana gelen gayet kalabalık bir ordu vardı. Karşı karşıya gelip çarpışmalar ve sonunda Muhammed b. Zeyd yenilerek geri çekilmiş ve askerleri dağılmıştı. Onlardan altı bin kadar adam öldürülmüş, iki bini de esir alınmıştı. Ezgütekin ve askerleri karşı tarafın bırakmış olduğu mallar ve davarlardan şimdiye kadar misli görülmemiş çapta ganimet ele geçirdiler. Sonra Ezgütekin Rey'e girerek halkından bir milyon dinar almış ve adamlarını Rey ve etrafındaki görevlere tayin etmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Ebû'l-Abbâs b. el-Muvaffak ile Bâzmâr arasında Tarsus'ta meydana gelen çatışmalarda Tarsus halkı Ebû'l-Abbâs'ı şehirden kovmuş, o da muharrem ayı ortalarında (haziran sonu) Bağdâd'a ulaşmıştı.

Bu yılın safer (temmuz- ağustos) ayında Süleyman b. Vehb el-Muvaffak'ın ordusunda görevli iken vefat etmişti.

Horasân yolu üzerinde isyan eden bir haricî Deskeretü'l-Melik'e doğru yürümüş ve orada öldürülmüştü.

Hamdân b. Hamdûn ile Hârûn eş-Şârî Musul'a girmiş, Hârûn eş-Şârî şehrin camiinde onlara namaz kıldırmıştı.

Bu yılda zindanın dehlizleri içeriden kazılarak oradan ed-Dûbânî el-Alevî ile yanında bulunan iki genç çıkarılmış ve kendilerine hazırlanan atlara binerek kaçıp gitmişlerdi. Ancak kaçtıkları haber alınınca Bağdâd

kapıları kapanmış, Alevî ed-Dûbânî ve yanındaki iki genç yakalanmıştı. Onun kaçtığını Vâsıt'ta iken haber alan el-Muvaffak derhal bir eliyle bir ayağının kesilmesini emretmiş, emir derhal infâz edilerek ed-Dûbânî'nin bir eli ve bir ayağı çaprazvâri olarak kesilmişti.

Bu yılda Fars bölgesinden Vâsıt'a doğru gelen Sâid b. Muhalled şehre ulaşmadan evvel el-Muvaffak bütün kumandanlarına onu karşılamalarını emretmişti. Gerçekten el-Muvaffak'ın kumandanları İbn Muhalled'i karşılamışlar, hattâ atlarından inerek onu yaya olarak selâmlamış ve ellerini öpmüşlerdi. O kibrinden ve gururundan dolayı onlarla hiç konuşmamıştı. Vâsıt'a ulaşmasından sonra el-Muvaffak onu, aile fertlerini ve bütün adamlarını yakalatmış ve günlerce evlerini yağmalatmıştı. Sâid b. Muhalled, recep (aralık) ayında yakalanmıştı, ayrıca iki oğlu Ebû İsâ ve Sâlih ile kardeşi Abdûn da Bağdâd'da tutuklanmıştı. Onun yerine kâtipliğe Ebû Sakar İsmâil b. Bülbül tayin edilmiş ve yalnız kâtiplik görevinde bırakılmıştı.

Yine bu yıl içinde Şeybânoğulları Musul'a bağlı «ez-Zâneyn» denilen yerde karargâh kurarak şehri ve etrafını yağmalamış, bir sürü karışıklıklar çıkarmışlardı. Hârûn el-Haricî onlara karşı harekete geçmiş, Hamdân b. Hamdûn et-Tağlibî'yi de yanına gelmesi için davet edip ona bir mektup ulaştırmıştı. Hamdân'ın Musul'a gelmesini isteyen Hârûn da oraya gelmişti. Arkasından Hamdân b. Hamdûn da yanındakilerle birlikte Musul'a gelip Dicle nehrinin doğu tarafına geçmiş, hep birlikte el-Hâzir Irmağına doğru yönelmişler ve Şeybânoğullarının karargâhına doğru yaklaşmışlardı. Şeybânoğullarının bir keşif kolu Hârûn'un bir keşif koluna rastgelmiş, onu mağlûp edince Hârûn geriye çekilmiş, Ninova halkını —köşklerine sığınanlar hariç— oradann sürmüştü.

Bu yılda cemaziyelâhir (kasım) ayında Mısır'da şiddetli bir deprem meydana gelmiş, bir çok evler ve mescidler yıkılmıştı. Yıkılan binaların sayısı hesaplanamayacak kadar çoktu. Aynı günde bin kadar cenazenin kaldırıldığı kaydedilmektedir.

Bu yılda Bağdâd'da fiyatlar bir hayli artmıştı. Bunun da sebebi Sâmerrâ halkının gemilerin Bağdâd'a doğru gitmesini engellemeleri ve böylece yiyecek taşıyan gemilerin Bağdâd'a ulaşmamasıydı. Ayrıca et-Tâî de köylülerin oraya ulaşmasını engellediği için fiyatlar yükselmişti. Buna karşılık Bağdâd halkı da Sâmerrâ halkına zeytin yağı ve sabun sevkiyatını durdurmuşlardı. Bunun üzerine halk et-Tâî'nin üzerine hücum ederek çarpışmalara girişmiş ve aralarında bir sürü adam yaralanmıştı. Bunun üzerine Muhammed b. Tâhir hemen atına binip çarpışmaların olduğu yere varmış, böylece halk bu çarpışmalardan vaz geçerek oradan ayrılmıştı.

Bu yılın şevvâl ayında İsmâil b. Beriyye el-Hâşimî ile Ubeydullah b. Abdullah el-Hâşimî vefat ettiler.

Bu yılda Zenciler Vâsıt'ta isyan ederek: «Enkelây, ey zafere ulaşan kişi!» diye bağırmış ve isyan bayrağını açmışlardı. Zira o sırada Enkelây, el-Mühellebî, Süleyman b. Câmî' ve diğer ileri gelen kumandanlardan bir grup Bağdâd'da el-Muvaffak'ın zindanında hapiste idiler. Bu isyanı haber alan el-Muvaffak derhal öldürülmelerini emretmiş, öldürülmüşler, başları kesilerek el- Muvaffak'a gönderilmiş, cesetleri de Bağdâd'da asılmıştı.

Bu yılda daha evvelki karışıklıklar sona ererek Rasûlullah (s.a.)'ın şehri Medîne tam bir huzura kavuşmuş ve halk oraya tekrar geri gelmişti.

Bu yılın yaz seferine Bâzmâr çıkmış Hârûn b. Muhammed b. İshâk da hacc emîrliği görevini ifa etmişti.

Bu yılda Endülüs emîri Cillîkıyye'de isyan edip Eşîrgurra şehrine kapanmış bulunan İbn Mervân el-Cıllikî üzerine bir ordu sevketmiş, bu ordu onu kuşatmış, bir hayli sıkıştırmıştı. Diğer taraftan da Berbüşter (Bobastro) şehrine kapanmış bulunan Ömer b. Hafsûn üzerine bir ordu daha sevketmişti.

Bu yıl içinde Sicilya Adası emîri Sevâde ile Rumlar arasında akdedilmiş bulunan barış nihayete ermiş, Sevâde tekrar askerî birliklerini Sicilya adasının Rumlar elinde bulunan şehirleri üzerine sevk ederek bir çok ganimetler ele geçirmişti.

Bu yılda Kostantiniyye'den «Ancafor» adında bir komutan büyük bir orduyla Sibrina şehrine gelip karargâh kurmuş ve şehri muhasara altına almıştı. Burada bulunan Müslümanları bir hayli sıkıştırınca emân isteyerek şehri teslim etmişler ve Sicilya'ya gitmişlerdi. Sonra Ancafor ikinci bir orduyu da Mentiya şehrine sevkederek burayı da muhasara altına almış, halkı emân dileyerek şehri teslim edip Palermo'ya gitmişlerdi.

Bu yılda Yahyâ b. Maîn'in adamlarından olup «Kencele» diye anılan ve bu lakabla meşhur olan Ebû Bekir Muhammed b. Sâlih b. Abdurrahmân en-İnmâtî vefat etti.

Yine bu yıl içinde Ahmed b. Abdülcebbâr b. Muhammed b. Utârid el-Utâridî et-Temîmî vefat etmişti. O İbn İshâk'ın Megâzî'sini Yûnus'tan rivayet eden kimsedir. Biz de onun yoluyla bu rivayetleri işittik ve naklettik.

Bu yıl içinde İbrâhim b. el-Velîd b. el-Haşhâş ile Şuayb b. Bekkâr vefat etmişlerdi. İbn Âsım en-Nebîl'den bir hadis nakleden Şuayb b. Bekkâr kâtiplik görevini sürdürmekte idi.

HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ ÜÇÜNCÜ (M. 886-887) YILI OLAYLARI

İbn Ebi's-Sâc ve İbn Kündâcık Arasındaki Anlaşmazlıklar ile el-Cezîre'de İbn Tulun Adına Hutbe Okutulması

Bu yıl içinde daha evvel el-Cezîre bölgesinde ittifak halinde bulunan Muhammed b. Ebi's-Sâc ve İshâk b. Kündâcık arasında anlaşmazlık meydana geldi.

İbn Ebi's-Sâc, İshâk b. Kündâcık'ı işlere koşturmağa, kendisi ona karşı bir üstünlük taslamağa başlayınca İshâk b. Kündâcık bunu kabullenememiş, bunun üzerine İbn Ebi's-Sâc Mısır hâkimi bulunan Humâreveyh b. Ahmed b. Tulun'a haber gönderip ona itaatini arzetmiş ve onunla birlikte olmayı teklif ederek kendi hâkimiyetinde bulunan Kınnesrîn'de adına hutbe okutmağa başlamıştı. Bu ittifakın sağlanması için de oğlu Dâvud'u Humâreveyh'e rehine olarak göndermişti. Bunun üzerine Humâreveyh, İbn Ebi's-Sâc'a ve kumandanlarına bir çok mallar ve hediyeler göndermişti.

Humâreveyh Şâm'a gelmiş, İbn Ebi's-Sâc ile birlikte Bâlis'te bir araya gelmişlerdi. Sonra İbn Ebi's-Sâc, Fırat nehrini aşıp er-Rakka'ya gelmiş, orada İbn Kündâcık ile karşılaşmış, aralarında bir savaş meydana gelmiş ve savaşta İbn Kündâcık'ın yenilmesi üzerine elinde bulunan bütün şehirler İbn Ebi's-Sâc tarafından istilâ edilmişti. Bu çarpışmalardan sonra Fırat nehrini geçen Humâreveyh, er-Râfika'ya gelip konaklamış, İshâk b. Kündâcık da mağlûp olup Mardin kalesine çekip gitmişti. İbn Ebi's-Sâc, İshâk'ı burada muhasara altına almışsa da oradan Sincâr'a doğru yoluna devam etmiş ve Sincâr'da bulunan bazı bedevî Araplarla çarpışmalara girişmişti. İbn Kündâcık da Mardin'den ayrılıp Musul tarafına giderken Berkaîd dolaylarında İbn Ebi's-Sâc ile karşılaşmış, İbn Ebi's-Sâc yolda ona pusular kurmuş ve birden İbn Kündacık üzerine saldırarak onu hezimete uğratınca tekrar geriye Mardin'e dönmüştü. İbn Kündacık'ı bu şekilde arka arkaya yenen İbn Ebi's-Sâc, el-Cezîre bölgesinde güç kazanmış, bütün el-

Cezire ve Musul'u ele geçirerek Humâreveyh adına hutbe okutmuş ve hutbede Humâreveyh'ten sonra kendi adını da zikrettirmişti.

İbn Ebi's-Sâc'ın Askerleri ile Bazı Fesatçılar Arasında Meydana Gelen Olaylar

İbn Ebi's-Sâc, Musul'u istilâ ettikten sonra Musul bölgesine bağlı el-Merc üzerine kumandanları arasında gayet cesur ve değerli olan kölesi Feth komutasında bir ordu sevketti. Buraya varan askerler haracı İbn Ebi's-Sâc adına topladılar.

Ancak el-Merc yakınında bulunan ve «Yâkûbîler» diye biline bir grup adam orada ikamet etmekte idi. Feth bunlara haber gönderip anlaşmış ve şöyle demişti: «Ben el-Merc'de kısa bir müddet durduktan sonra ayrılıp gideceğim.» Bundan dolayı onlar da seslerini çıkarmamış ve dağılıp gitmişlerdi. Bir kısmı Sûku'l-Ahad yakınlarına gelip konaklamış, Feth de onları sabah erkenden seher vaktinde bir gece baskını ile dağıtmış, mallarına el koymuş ve bu şekilde bu adamlar da mağlûp olup gitmişlerdi.. Bu Ya'kûbîlerden dağılıp da çatışmalarda bulunmayan ve hiç bir şeyden haberi olmayan diğer bir grup yollarına devam ederlerken Feth tarafından mağlûp edilenlerle karşılaşmışlar, onlara durumu bildirmiş ve hep birlikte bir araya gelerek Feth üzerine yürümek üzere geri gelmişler ve birden ona ve askerlerine saldırarak geriye püskürtmüş ve adamlarından sekiz yüz kadar askeri öldürmüş, bin kadarını da esir almışlardı. Feth'in adamlarından yüz kadar adam kurtulmuş, yüz kadar kişi de köylere dağılıp gitmiş, dağınık bir şekilde Musul'a dönüp orada ikamet etmişlerdi.

Endülüs Emîri Muhammed b. Abdurrahman'ın Vefatı ve Yerine Oğlu el-Münzir'in Geçmesi

Bu yılın safer ayının son günü (886 5 ağustos) yaşı altmış beş dolaylarında olan Muhammed b. Abdurrahmân b. el-Hakem b. Hişâm el-Emevî vefat etmiş ve yerine Endülüs emîrliğine oğlu el-Münzir geçmişti. Muhammed, otuz dört yıl, on bir ay hüküm sürmüştü; beyaz tenliydi, biraz kırmızıya çalan bir yüzü vardı. Saçlarını kınaya boyayan bir kişi idi. Vefatından sonra otuz üç erkek çocuğu geride kalmıştı, gayet zeki ve işleri basiretle yürüten bir kişiliğe sahipti. Onun vefatından sonra yerine oğlu el-Münzir b. Muhammed geçmiş, babasının vefatından üç gece sonra ona bey'at edilmiş ve halk ona itaatlerini arzedince kendisi de halka ihsanlarda bulunmuştu.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın cemaziyelevvel (kasım) ayında İshâk b. Kündâcık ile Muhammed b. Ebi's-Sâc arasında er-Rakka'da bir savaş meydana geldi ve bu savaşta İshâk yine mağlûp oldu. Arkasından zilhicce (887 mayıs) ayında yine aynı yerde aralarında geçen bir çatışmada İbn Kündâcık ikinci kez mağlûp olmuştu.

Bu yılda Rum imparatorunun çocukları babaları üzerine hücum ederek onu öldürmüş ve içlerinden birisi tahta geçmişti.

Yine bu yıl içinde el-Muvaffak Basra'da Zencilerle savaşmağa devam ettiği sırada kendisine emânla gelip sığınmış olan Ahmed b. Tulun'un kölesi Lü'lü'ü yakalatmış ve onu prangalara vurduktan sonra bir hayli işkence ettirip sıkıştırmıştı. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi Lü'lü'den dört yüz bin dinar para almıştı. Lü'lü şöyle diyordu: «Mallarımın çokluğundan başka hiç bir günahım yoktur.» Lü'lü' tamamen fakir düşünceye kadar bu şekilde kalmış ve nihayet çok sonraları Hârûn b. Humâreveyh zamanında tek başına bir kölesiyle birlikte Mısır'a geri dönmüştü. Onun bu hali akılsızlığından ve kendisine yapılan iyiliklere karşı küfrân-ı nimet etmesinden dolayı idi.

Bu yılın hacc emîrliği görevini Hârûn b. Muhammed b. İshâk ifa etmişti.

Mısır'da siyahîler (zenciler) isyan ederek emniyet görevlisinin evini muhasara etmişler, bunu duyan Humâreveyh b. Ahmed b. Tulun hemen atına atlayarak eline geçirdiği kınından çekilmiş bir kılıçla doğru emniyet görevlisinin evine dalmış ve isyancılardan karşısına çıkanı öldürmeğe başlamıştı. Bu şekilde dağılan zencilerden bir çok kimseyi öldürmüş ve Mısır sükûnete kavuşarak halk emniyet içinde yaşamağa devam etmişti.

Bu yılda meşhur muhaddis ve **«Kitâb es-Sünen»** sahibi Ebû Dâvud Süleyman b. Eş'as eş-Sicistânî ile yine **«Sünen»** sahibi Muhammed b. Zeyd İbn Mâce el-Kazvînî vefat ettiler. İbn Mâce, gayet akıllı ve büyük bir âlim idi. Aynı şekilde bu yıl içinde ileri gelen şahsiyetlerden müttakî ve sûfî Ebû Dâvud el-Feth b. Şahruk el-Keşşî Bağdâd'da vefat ettiği gibi Hanbel b. İshâk da bu yılda vefat etmişlerdi.

HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ DÖRDÜNCÜ (M. 887-888) YILI OLAYLARI

Amr b. Leys ile -el-Muvaffak'ın Orduları Arasında Meydana Gelen Savaş

Bu yılda el-Muvaffak, Amr b. Leys es-Saffâr ile savaşmak üzere Fârs'a doğru harekete geçmişti. el-Muvaffak'ın hareket haberini alan Amr, el-Abbâs b. İshâk'ı büyük bir ordunun başında Seyrâf'a gönderdi, oğlu Muhammed b. Amr'ı da Errecân'a doğru harekete geçirerek ordusunun başkumandanı olan Ebû Talha Şerküb'ü de öncülerin başına getirip yola çıkardı. Ebû Talha bir müddet sonra el-Muvaffak'tan emân dileyip ona sığınmıştı, Amr bunu haber alınca el-Muvaffak'a karşı asker çıkarmaktan bir müddet vazgeçmişti.

Ebû Talha tekrar Amr b. Leys'in yanına dönmeğe karar vermiş, bu durum el-Muvaffak'a haber verilince de derhal onu yakalamalarını buyurmuş ve Şîrâz dolaylarında yakalanmıştı. Ebû Talha Şerküb'ün yakalanması üzerine el-Muvaffak bütün mallarını oğlu Ebû'l- Abbâs'a devrederek Amr b. Leys üzerine yürüdü. Amr b. Leys de Kirmân'a, oradan da çöl yoluyla Sicistân'a geçmişti. Çölden geçerken oğlu Muhammed burada vefat etti, el-Muvaffak da Kirmân ve Sicistân'ı Amr'ın elinden alamayıp geri döndü.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Bâzmâr Rum topraklarına doğru sefer düzenleyip bir hayli içeriye doğru yürümüş ve ulaştığı yerlerin halkına karşı savaşlar açarak çok kimseyi öldürmüş, bir hayli esir almış ve büyük ganimetlerle Tarsus'a dönmüştü.

Bu yıl içinde Sıddîk el-Fergânî Sâmerrâ evlerine hücum ederek buraları yağmalamış, tüccarların mallarına el koyup şehir içinde bir sürü karışıklıklar çıkarmıştı. Sıddîk el-Fergânî daha evvel yolların bekçisi ve koruyucusu durumunda iken şimdi yol kesicisi durumuna geçmişti.

Bu yılın hacc emîrliği görevini de Hârûn b. Muhammed ifa etti.

Bu yılda Ebû'l-Abbâs b. Kebeş b. el-Mütevekkil vefat etti. Kardeşi el-Mu'temid onu hapse atmış, sonra tekrar serbest bırakmıştı.

el-Hasan b. Mükrem ve Ali b. Abdülhamîd el-Vâsıtî de bu yıl içinde vefat edenlerden idiler.

Bu yılda İshâk b. Kündâcık büyük bir ordu hazırlayıp Şâm bölgesine doğru yürüdü. Onun hareketini haber alan Humâreveyh de ona karşı harekete geçti. İbn Kündâcık Fırat nehrini aşıp karşıya geçtiğinde iki ordu Fırat'ın öte tarafında karşılaşmış ve aralarında şiddetli bir savaş başlamıştı. Bu savaş sonunda İshâk büyük bir hezimete uğramış ve hemen Fırat nehrini tekrar geriye doğru aşarak nehrin ötesinde kendisini koruma altına almıştı. Humâreveyh Fırat'a gelip bir köprü kurdurmuş, nehri aşmaya uğraşırken İshâk bu haberi almış ve hemen daha evvel hazırlamış olduğu kalelere girip oralara kapanmış, fakat Humâreveyh'den kurtuluş olmadığını anlayınca ona haber gönderip itaatini arzetmiş ve hâkimiyeti altındaki bütün şehirlerde kendisine itaat edileceğini bildirmişti. İshâk b. Kündâcık el-Cezîre bölgesi ve etrafındaki vilâyetlere hâkim idi. Humâreveyh de onun bu teklifini kabul etmişti.

Diğer taraftan İbn Ebî's-Sâc, İshâk b. Kündâcık ile barış yapmış ve sonra büyük bir ordu hazırlayarak Şâm üzerine yürümüş, Humâreveyh'le karşılaşmak istemişti. Humâreveyh Mısır'a doğru yönelmiş, ancak bu haberi alınca askerleriyle birlikte yeniden geri dönmüş ve iki ordu Dımaşk yakınlarında «el-Besniyye» denilen yerde karşılaşıp şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Savaş neticesinde yenilen İbn Ebi's-Sâc Fırat'ın öte tarafına kadar çekilip gitmişti. Humâreveyh de elinde rehine bulunan İbn Ebi's-Sâc'ın oğluna çeşitli hil'atler vererek onu serbest bırakıp babasına göndermiş, kendisi de Mısır'a geri dönmüştü.

HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ BEŞİNCİ (M. 888-889) YILI OLAYLARI

Humâreveyh ile İbn Ebi's-Sâc Arasındaki Anlaşmazlıklar

Yukarıda İbn Ebi's-Sâc ile Humâreveyh b. Tulun'un aralarında yaptıkları anlaşma ve İbn Ebi's-Sâc'ın Humâreveyh'e itaatinden söz etmiştik. Bu yıl gelip çatınca İbn Ebi's-Sâc Humâreveyh'e karşı tekrar isyan etmiş ve anlaşmayı tanımadığını hareketleriyle ortaya koymuştu. Bunu duyan İbn Ebi's-Sâc ordusuyla birlikte Mısır'dan hareketle Şâm tarafına doğru yürüdü. Humâreveyh 274 yılının son günlerinde Şâm'a varmış, İbn Ebi's-Sâc da ona karşı harekete geçerek iki ordu Dımaşk yakınlarında «Seniyyetü'l-Ukâb» denilen yerde karşılaşmış ve bu yılın muharrem (888 mayıs) ayında şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Savaş bütün hızıyla devam ederken Humâreveyh'in sağ kuvvetleri mağlûp olup geriye çekilmiş, diğer kuvvetleri ise İbn Ebi's-Sâc'ın askerlerini tamamen kuşatmış ve mağlûp etmişlerdi. Yenilerek geriye çekilen İbn Ebi's-Sâc'ın karargâhı Humâreveyh'in askerleri tarafından yağmalanmış, Humâreveyh buna müsaade etmişti. Ayrıca karargâhta bir sürü mal, eşya ve davar ele geçirilmişti.

İbn Ebi's-Sâc Humus'ta bir sürü mal ve eşya bırakmıştı. Humâreveyh buraya son derece süratli bir şekilde bir askerî birlik göndermiş, İbn Ebi's-Sâc'dan evvel Humus'a varan bu askerî birlik şehri sarıp onun Humus'a girmesine mani olmuşlar ve içinde bulunan bütün mallara el koymuşlardı. Bunun üzerine İbn Ebi's-Sâc mağlûp olarak Haleb'e, oradan da er-Rakka'ya çekip gitmişti. Humâreveyh'in takip etmesi üzerine er-Rakka'dan da ayrılmış, bu arada Humâreveyh Fırat nehrini aşıp İbn Ebi's-Sâc'ı süratle takibe geçmiş ve Beled'e ulaşmıştı. İbn Ebi's-Sâc da sür'atle hareket edip Musul'a varmıştı .

İbn Ebi's-Sâc, Humâreveyh'in Beled'e ulaştığını haber alınca Musul' dan ayrılıp el-Hadîse'ye gitmişti. Beled'de ikamet eden Humâreveyh'e Dicle nehri üzerine kurup oturduğu yüksek ayaklı bir taht yapılmıştı. Bu malûmatı **Târîhu'l-Mavsîl** müellifi Ebû Zekeriyyâ Yezid b. İyâs el-Ezdi el-Mavsılî kaydederek:

«Humâreveyh Beled'e ulaştı.» demektedir. Ebû Zekeriyyâ Yezîd b. İyâs, âlim fâzıl ve kaydettiğini bilen bir şahıstı.

İbn Kündâcık ile İbn Ebi's-Sâc Arasında Meydana Gelen Savaş

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, İbn Kündacık İbn Ebi's-Sâc'a yenilince onun Humâreveyh'e yenildiği güne kadar sesini çıkarmadan oturmuştu. Sonra Humâreveyh Beled'e gelip ikamet edince müttefiki olan İbn Kündâcık ile birlikte bir ordu hazırlayıp yanına da komutanlarından bazılarını vererek İbn Ebi's-Sâc üzerine gönderdi. İshâk b. Kündâcık bu orduyla ve kendi kuvvetleriyle birlikte İbn Ebi's-Sâc üzerine yürümüş, giderken arkasından İbn Kündâcık onu takip edip durmuş ve Tekrît'e kadar kovalamıştı. İbn Ebi's-Sâc Dicle nehrini aşıp karşı tarafa geçince İshâk b. Kündâcık nehri aşmadan durmuş ve bazı gemiler hazırlayıp Dicle üzerinde bir köprü kurmağa çalışmıştı. Bu müddet zarfında da her iki taraf nehrin karşı yanlarından birbirlerine ok atıp duruyorlardı.

İbn Ebi's-Sâc'ın iki bin askerine karşılık İbn Kündâcık'ın ordusunda yirmi bin asker vardı. İbn Ebi's-Sâc karşı tarafta gemilerin birikmeğe başladığını görünce Tekrît'ten ayrılarak geceleyin Musul'a hareket etmiş ve hareketinden dört gün sonra oraya ulaşıp şehrin dışında «Deyru'l-a'lâ» diye bilinen yerde karargâh kurmuştu. İshâk b. Kündâcık da onu takip edip «el-Azîk» denilen yere vardı. İbn Ebi's-Sâc İshâk'ın geldiğini haber alınca o da üzerine yürümüş ve ikisi «Harb'in köşkü» denilen yerde karşılaşıp şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Muhammed b. Ebi's-Sâc askerlerinin çok az olmasına rağmen savaşta gayet iyi diretmesini bilmiş, Allah da ona yardım etmiş, böylece İbn Kündacık'ı ve bütün ordusunu mağlûp etmişti. Böylelikle İbn Kündacık hezimete uğramış ve oradan geriye dönmüştü.

İbn Kündâcık'ın mağlûp olmasının en büyük sebebi onun son derece kibirli olmasıydı. Ona: «İbn Ebi's-Sâc Musul tarafından sana doğru savaşmak üzere geliyor.» denilmiş, şöyle cevap vermişti: «Şu köpeğe karşı çıkarım!» Onun böyle mağrur bir biçimde davranmasını gören askerleri bunun kötü bir neticeye ulaşacağından korkmuşlardı. İshâk b. Kündâcık mağlûp olunca oradan er-Rakka'ya gitmiş, Muhammed b. Ebi's-Sâc da onu er-Rakka'ya doğru takip etmiş, bu arada Ebû Ahmed el-Muvaffak'a bir mektup yazarak durumu bildirmişti. İbn Ebi's-Sâc el-Muvaffak'tan Fırat nehrini aşıp Humâreveyh'in hâkimiyeti altında bulunan Şâm illerine doğru gitmesine izin vermesini istiyordu. el-Muvaffak ona yazdığı cevabî mektupta teşekkür ediyor ve kendisinin göndereceği yardımcı kuvvetler ulaşıncaya kadar yerinde beklemesini emrediyordu.

Bu arada İbn Kündâcık Humâreveyh'in yanına varmış, Humâreveyh İbn Kündâcık'ın emrine verdiği bir orduyla gelip Fırat nehrine ulaşmıştı. İbn Kündâcık Şâm bölgesinde bulunuyordu, İbn Ebi's-Sâc da er-Rakka'da

bekleyip Fırat'ı geçecek kuvvetlere mani olmak üzere bir grup askerini bırakmıştı. Bu şekilde bir müddet bekleyip durdular.

Sonra İbn Kündâcık ordusundan bir grup askeri gönderip İbn Ebi's-Sâc'ın askerlerinin Fırat'ı beklediği yerin dışında bir yerden nehri aşarak karşı tarafı geçmişler, İbn Ebi's-Sâc'ın askerleri ise bunlardan haberdar olmamıştı. İbn Kündâcık'ın öncü ve keşif kolları olan bu askerleri İbn Ebi's-Sâc'ın askerlerine doğru yürüyüp onlara hücum etmiş ve mağlûp etmişlerdi. İbn Ebi's-Sâc'ın askerleri mağlûp olunca er-Rakka'ya doğru çekilmişler, durumu gören İbn Ebi's-Sâc er-Rakka'dan Musul'a giderek halkından kendisine malî yardım yapmalarını istemiş, onlara şöyle demişti: «Zaruret içerisinde olandan mürüvvet beklenmez.» Musul'da bir ay kadar ikamet eden İbn Ebi's-Sâc, Bağdâd'a doğru yönelerek Ebû Ahmed el-Muvaffak ile 276 yılının rebiyülevvel (889 ağustos) ayında irtibat kurarak onunla birlikte sohbette bulunmak üzere el-Cebel'e varmıştı. el-Muvaffak, İbn Ebi's-Sâc'a hil'atler giydirmiş, ona malî yardımlarda bulunmuştu. İbn Kündâcık da el-Cezîre bölgesinin Diyâr-Rabîa ve Diyâr-Mudar havalisinde ikamet etmişti.

Et-Tâî ile Fâris el-Abdî Arasında Meydana Gelen Çarpışmalar

Fâris el-Abdî, etrafına topladığı bir grup adamla birlikte isyan edip yol güvenliğini bozmuş ve yoldan gelip geçenleri korkuya düşürerek Sâmerrâ üzerine hücum edip evleri yağmalamıştı. Bunun üzerine et-Tâî yürüyüp onu hezimete uğratmış ve elinde bulunan her şeye el koymuştu. et-Tâî sonra Dicle nehrine varıp oradan karşıya geçmek istemiş ve bir gemiye binmişti. Tam o sırada Fâris el-Abdî'nin adamları ona yetişip geminin kenarlarına asılmışlar ve ona saldırmak istemişlerdi. Durumu gören et-Tâî hemen suya atlayıp yüzmeğe başlamış, sonra başını sudan çıkarıp sakalını bir sallayıvermiş ve şöyle demişti: «el-Abdî ne zannetti, ben bir balıktan daha güzel yüzemez miyim?» Sonra «es-Sinn» denilen yerde konaklamış, el-Abdî de onu takip edip durmuştu. Bu yıl içinde el-Muvaffak et-Tâî'yi yakalatmış, prangalara vurup onu hapse atmış, ayrıca sahip olduğu her şeye de el koymuştu. et-Tâî Kûfe sevâd arazasine, Horasân yoluna, Sâmerrâ'ya, Bağdâd emniyet görevliliğine sahip olduğu gibi Bâdurya, Kutrabbul ve Mesken haraçlarını toplamakta idi.

el-Muvaffak'ın, Oğlu el-Mu'tazıd Billâh'ı Tutuklatması

Bu yılın şevval (889 Şubat) ayında el-Muvaffak oğlu el-Mu'tazıd Billah Ebû'l-Abbâs Ahmed'i tutuklatmıştı.

Bunun sebebi şöyle anlatılır:

el-Muvaffak bu yılda Vâsıt'a girip orada konaklamış ve sonra Bağdâd'a geri dönmüştü. el-Mu'temid ise Medâin'de kalmıştı. Bu arada el-Muvaffak oğluna bazı yerlere gitmesini emretmiş, fakat Ebû'l-Abbâs şöyle karşılık vermişti: «Ben emîrülmümininin tayin etmiş olduğu Şâm vilâyetinden başka bir yere çıkıp gitmem.» Ebû'l-Abbâs'ın bu sözleri üzerine babası el-Muvaffak derhal onu getirmelerini emretmiş, Ebû'l-Abbâs gelince de bazı hizmetçilerine onu evinin bir odasına kapatmalarını emretmişti. el-Mu'tazıd oraya varır varmaz hizmetçilerden birisi kalkıp onu odanın birisine girmeğe davet etmiş, buraya sokularak kapısında nöbetçiler dikilmişti.

Ebû'l-Abbâs'ın hapsedilmesi üzerine ona bağlı bazı kumandanlar hemen atlarına binip sokağa dökülmüş, Bağdâd'da karışıklıklar meydana gelmiş, halk silâh ve kumandanları yollarda görünce endişeye kapılmıştı. el-Muvaffak hemen atına atlayıp şehrin meydanına çıkarak bu kumandanlara şöyle demişti:

«Ne oluyor size? Siz oğluma benden daha çok mu şefkatlisiniz? Ben onun bazı hallerinin düzelmesini istedim, o kadar!» Bu sözler üzerine kumandanlar dağılıp gitmişlerdi.

Bu yılda et-Tâî, Sıddîk el-Fergani'den dolayı Sâmerrâ'ya gitmiş, Sıddîk ona mektuplar yazıp emân aldıktan sonra şehre girmişti. Et-Tâî, adamlarından bir grup ile Sâmerrâ'ya giren Sıddîk'i ve adamlarını yakalayıp ellerini ve ayaklarını çaprazvârî keserek Bağdâd'a göndermişti.

Bu yıl içinde Bâzmâr denizde Rumlar üzerine bir sefer düzenleyip dört gemilerini ganimet olarak ele geçirmişti.

Râfi b. Herseme'nin Cürcân'ı İstilâ Etmesi

Bu yıl içinde Râfi' b. Herseme Cürcân üzerine yürüyüp burada bulunan Muhammed b. Zeyd'i şehirden çıkarmıştı. Muhammed Cürcân'dan ayrılıp Esterâbâd'a gitmiş, Râfi' gelip onu burada muhasara altına alarak iki yıl müddetle bu durumda beklemişti. Bunun için bu müddet içinde fiyatlar bir hayli yükselmiş ve yiyecek bulunamaz olmuştu. Hattâ öyle bir durumla karşılaşılmıştı ki iki dirhemlik tuz iki dirhem gümüş karşılığında satılır olmuştu. Bunun için Muhammed b. Zeyd geceleyin yanında bulunan küçük bir grupla birlikte Esterâbâd'dan ayrılıp Sâriye'ye gitmişti. Ancak Râfi' oraya da üzerine adam gönderince aralarında çarpışmalar meydana gelmiş, Muhammed b. Zeyd Sâriye'den sonra da Taberistân'dan 277 yılı rebiyülevvel (890 haziran-temmuz) ayında ayrılmıştı. Rüstem b.

Kârin de Taberistân'da Râfi'den emân dilemiş ve onunla akrabalık kurmuştu.

Bu arada kardeşi Amr tarafından Kirmân'da hapse atılmış bulunan Ali b. Leys, Taberistân'da bulunan Râfi'in yanına çıkıp gelmişti. Daha evvel iki oğlu ile birlikte hapiste bulunan Ali b. Leys oğulları el-Muaddel ve Leys ile birlikte hapisten kurtulup Râfi'in yanına varmışlardı. Diğer taraftan Râfi' Muhammed b. Hârûn'u kendisine vekil olarak Sâlûs'a göndermişti. Bu arada da Ali b. Kâlî emân dilemiş ve o da Şâlûs'a gelmişti. Muhammed b. Zeyd her ikisini görüp Şâlûs'ta muhasara altına almış ve yollarını kapatmıştı. Böylelikle Muhammed b. Hârûn ve Ali b. Kâlî, Râfi' b. Herseme'ye bir haber ulaştıramamışlardı. Haberlerinin gecikmesi üzerine Râfi' onlardan bir haber getirmek üzere bir casus göndermiş, casus geri dönünce Muhammed b. Zeyd'in onları Şâlûs'ta muhasara altına aldığını öğrenmişti. Duruma hayli üzülen Râfi' hemen onlara doğru yola çıkınca Muhammed b. Zeyd Şâlûs'tan ayrılıp Deylemîlerin arazisine girmişti. Râfi' Muhammed b. Zeyd'i Deylemîlerin arazisinde kovalamış, Kazvîn sınırına gelinceye kadar peşlerinden gitmişti. Sonra oradan Rey'e dönen Râfi' el-Muvaffak'ın 276 yılı recep (889 kasım) ayında vefat ettiği ana kadar burada ikamet etmişti.

el-Münzir b. Muhammed el-Emevî'nin Vefatı

Bu yılın muharrem (888 mayıs-haziran) ayında Endülüs emîri el-Münzir b. Muhammed b. Abdurrahman b. Hakem b. Hişâm el-Emevî vefat etti. Onun safer (888 aralık- 889 ocak) ayında vefat ettiği de kaydedilir. el-Münzir bir yıl, on bir ay, on gün müddetle Endülüs'te hüküm sürmüştür, vefat ettiğinde yaşı kırk altı civarında idi.

el-Münzir uzun boylu bir adam olup yüzünde çiçek hastalığının izleri vardı. Sakalı gayet gür ve kıvırcıktı. Vefat ettiğinde altı oğlu kalmıştı. Son derece cömert bir adam olup şairlere ihsanlarda bulunur ve şiiri severdi. el-Münzir vefat edince kardeşi Abdullah b. Muhammed'e o gün bey'at edildi. Abdullah'ın künyesi «Ebû Muhammed» olup adı Aşşâr olan bir ümmü veled'in oğlu idi. Annesi ondan yaklaşık bir yıl önce vefat etmişti. Abdullah b. Muhammed'in Endülüs emîrliği sırasında memleket baştan başa karışıklıklarla dolup taştı. Ülkenin her tarafında isyancılar türedi ve bu karışıklıklar emîrliğinin sonuna kadar sürüp gitti.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl Ahmed b. Hanbel'in arkadaşlarından olan Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. el-Haccâc er-Merverûzî vefat etti. Ayrıca muhaddis olup

çok çok hadis ve rivayetler nakleden ve yöneticiler katında son derece itibarı olan Abdullah b. Ya'kûb b. İshâk el-Attâr el-Mavsılî et-Temîmî de bu yılda vefat etti.

Yine bu yıl içinde vefat edenlerden birisi bir çok telifatı olan meşhûr dil âlimi Ebû Saîd el-Hasan b. el-Hüseyin b. Abdullah el-Bekrî idi. Onun 270 yılında vefat ettiği kaydediiirse de birinci rivayet daha doğrudur.

HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ ALTINCI (M. 889-890) YILI OLAYLARI

Bu yılın şevval (890 ocak-şubat) ayında Bağdâd emniyet âmirliğine Amr b. Leys tayin edildi. Bütün sancaklar ve kalkanlar üzerine ismi yazıldı. Amr b. Leys sonra bu emniyet âmirliği görevine kendisinden sonra yetkili olarak Ubeydullah b. Abdullah b. Tâhir'i görevlendirip bu yılın yine şevval ayında isminin sancaklardan ve diğer yerlerden silinmesini emretti.

Bu yılın rebiyülevvel (temmuz) ayı ortalarında el-Muvaffak, el-Cibâl bölgesine doğru yöneldi. Ezgütekin'in kâtibi olan el-Mâzrâî kendisinin burada büyük miktarda mallarının olduğunu kendisiyle birlikte geldiği takdirde bütün bu malları alabileceğini söylemişti. Bu yüzden el-Mâzrâî ile birlikte el-Cibâl bölgesine varmış, ancak malı bulamamıştı. Burada her hangi bir mala rastlayamayan el-Muvaffak oradan el-Kerc'e gitmiş, oradan da Ahmed b. Abdülazîz b. Ebî Dülef üzerine yürümek için İsfahân'a hareket etmişti. el-Muvaffak'ın geldiğini öğrenen Ahmed ordusu ve çoluk çocuğu ile birlikte İsfahân'dan ayrılmış ve el-Muvaffak şehre geldiğinde burada konaklayıp kullansın diye evini olduğu gibi bütün mefruşâtı ile hiç dokunmadan terkedip gitmişti.

Bu yılda el-Muvaffak Billâh İbn Ebi's-Sâc'ı Âzerbeycân'a tayin etmiş, o da oraya doğru yönelmişti. Ancak Merâğa hâkimi Abdullah b. Hasan el-Hemdânî İbn Ebi's-Sâc'ı oradan çıkarmak üzere harekete geçip onunla savaşmış, fakat savaş neticesinde mağlûp olarak muhasara altına alınmıştı. İleride kaydedeceğimiz gibi, burası 280 yılında Abdullah'ın elinden tamamen alınmış ve İbn Ebi's-Sâc'ın emrinde kalmıştı.

Bu yılda Kadı Muhammed b. Hammâd b. İshâk b. Hammâd b. Yezid vefat etti.

İshâk b. Kündâcık'ın Musul valisi olan adam Haricîlerden Nuaym adında birisini öldürmüştü. O sırada Musul'un el-Hadîse bölgesinde bulunan Haricîlerin reisi Hârûn bunu haber alınca adamlarını toplayarak Musul üzerine yürüyüp onlarla savaşmak istedi, gelip Dicle'nin doğu tarafında karargâh kurarak savaş vaziyeti aldı. Ancak şehrin ileri gelenleri

ona haber gönderip Musul üzerine neden geldiğini sormuşlar, o da Nuaym'ın öldürülmesini hatırlatınca: «Onu sultanın valisi öldürdü ve bizim bundan hiç bir haberimiz olmadığı gibi buna bir müdahelemiz de söz konusu değildir.» demişler ve ondan özür dilemek, Nuaym'ın katlinden habersiz olduklarını bildirmek üzere yanına varmaları için emân istemişler, o da onlara emân verince Musul halkının ileri gelen şahsiyetlerinden bazıları bir grup hâlinde yanına varmış ve Nuaym'ın katlinden habersiz olduklarını bildirmişlerdi. Bunun üzerine Hârûn da ayrılıp gitmişti.

Bu yılda Yemen hacıları Mekke'ye ulaşmadan geri dönmüşlerdi. Onlardan bir kısım gelip bir vadide konaklamış, o sırada meydana gelen büyük bir sel onları sürükleyerek hepsini birden denize dökmüştü.

Yine bu yıl içinde Bağdâd'da ikamet eden Basralı Ebû Kalâbe Abdülmelik b. Muhammed er-Rekâşî vefat etti.

Bu yılda Basra'da «eş-Şakîk tepesi» diye bilinen bir yerden kopan bir kayanın nehre yuvarlanması üzerine kayanın bulunduğu yerde yedi tane hiç yıpranmamış, olduğu gibi duran ceset bulunmuştu. Bu yedi mezar bileği taşı renginde havuza benzer bir yerde bulunuyordu. Mezarda ne olduğu bilinmeyen bir yazı vardı. Cenazelerin üzerinde sarılı olan kefenler misk kokusu çıkarıyorlardı. Bu cesetlerin biri gayet genç, gür saçlı ve sakallı birine aitti. Dudaklarında sanki o anda su içmiş gibi bir ıslaklık vardı. Gözleri sürmeli gibi idi. Yalnız yan tarafında bir darbe izi vardı.

Bu yılın hacc emîrliği görevini Hârûn b. Muhammed el-Hâşimî ifa etmişti.

Bu yılda **Kitâbu Edebi'l-Kâtib** ve **Kitâbu'l-Maârif** müellifi Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe vefat etti. Kûfe'li olup, kendisine ed-Dîneverî denilmekte idi, çünkü Dînever'de kadılık yapmıştı. Onun 270 yılında vefat ettiğine dair bir rivayet daha vardır. Ayrıca bu yılda vefat edenlerden birisi nahiv âlimi Ebû Saîd Hasan b. Hüseyn b. Abdullah el-Yeşkerî idi. Onun 212 (827-828) yılında dünyaya geldiği kaydedilir.

Yine bu yıl içinde meşhur mutasavvıf Muhammed b. Ali Ebû Ca'fer el-Kassâb vefat etmişti. es-Sırrî'nin akranından olup Cüneyd sohbetinde çok çok bulunmuştu.

HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ YEDİNCİ (M. 890-891) YILI OLAYLARI

Bu yılda Bâzmâr Tarsus'ta Humâreveyh b. Ahmed b. Tulun'a minberlerde dua ettirdi.

Bâzmâr'ın bu davranışına karşılık Humâreveyh, ona üç yüz bin dinar, beş yüz top kumaş ve beş yüz işlenmiş ipekli elbise ile bir hayli silâh göndermişti. Bunlar Bâzmâr'a ulaşınca tekrar ona dua ettirmiş ve arkasından Humâreveyh elli bin dinâr daha göndermişti.

Bu yılın rebiyülâhir (temmuz-ağustos) ayında İbn Ebi's-Sâc'ın hizmetçisi olan Vasîf ile Ebu's-Sakar'ın adamları olan Berberîler arasında bir çatışma meydana geldi. Şâm kapısı civarında olan bu çatışmada bir çok kimse öldürülmüştü. Nihayet Ebu's-Sakar atına binip bunlara saldırmış ve çatışanları dağıtıvermişti.

Bu yılda Yûsuf b. Ya'kûb, mezâlim mahkemeleri başkanlığına getirildi ve halka şöyle ilân yapılmasını istedi: «en-Nâsır li'dinillah el-Muvaffak tarafından zulme uğramış olan veya mazlûm duruma düşmüş bulunan kim varsa gelsin hakkını arasın.»

Bu yılın şaban (kasım-aralık) ayında Humâreveyh b. Ahmed b. Tulun'un ileri gelen kumandanlarından birisinin emrinde büyük bir ordu Bağdâd'a ulaştı.

Bu yılın hacc emîrliği görevini de yine Hârûn b. Muhammed b. İsâ el-Hâşimî yerine getirmişti.

Bu yılda son derece samimî ve emin bir insan olan meşhur muhaddis Musullu Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Ebi'l-Müsennâ vefat etti.

Yine bu yılda İmam Buhârî ile İmam Müslim'in çağdaşlarından olan ve asîl adı Muhammed b. İdrîs b. el-Münzir olan Ebû Hâtim er-Râzî vefat etti.

Bu yılda vefat edenlerden birisi de Şîa'ya meyli olan Ya'kûb b' Süfyân b. Havân es-Sırrî ile Ebû'l-Abbâs el-Asam'ın babası Ya'kûb b. Yûsuf b. Ma'kil el-Emevî idiler.

el-Me'mûn'un şarkıcılarından olup Ca'fer b. Yahyâ b. Hâlid b. Bermek'in kızı olduğu söylenen ve H. 181 (M. 797-798) yılında doğduğu kaydedilen meşhur şarkıcı Arîb bu yılda vefat etmişti.

Asıl adı Ahmed b. İsâ olan Ebû Said el-Harrâz da bu yıl vefat etmişti. Onun 276 yılında vefat ettiği kaydedilirse de bu yılda vefat ettiğine dair rivayet daha doğru görülmektedir.

HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ SEKİZİNCİ (M. 891-892) YILI OLAYLARI

Bağdâd'da Meydana Gelen Bazı Karışıklıklar

Bu yılda el-Hâdim Vasîf ve Vasîf'in adamları ile Berberîler arasında Bağdâd'da bazı çarpışmalar meydana gelmiş ve bu çarpışmalara Müflih'in yeğeni Mûsâ'nın adamları da karışmıştı. Bu olay 4 Muharrem günü (891 18 Nisan) meydana gelmiş, sonra anlaşmışlardı, ama yapılan çarpışmalarda bir çok kimse öldürülmüştü. Yine aynı günlerde Bağdâd'ın doğu tarafında Yûnus'un adamları arasında bazı çarpışmalar meydana gelmiş, onlardan bir adam öldürülmüş ve sonra dağılmışlardı.

Ebû Ahmed el-Muvaffak'ın Vefatı

Bu yılda Ebû Ahmed el-Muvaffak Billâh b. el-Mütevekkil vefat etti. el-Muvaffak el-Cibâl bölgesinde hastalanmış ve oradan ayrılmıştı. Tutulduğu nıkriz hastalığı bir hayli ilerlemiş ve ağrıdan artık ata binemez bir duruma gelmişti. Kendisine üzeri kubbeli bir taht yapılmıştı, bir hizmetçisiyle birlikte bu tahtın içine binerdi. Hizmetçisi ayaklarına soğuk maddeler koyup duruyor, onları kar ile oğuşturuyordu. Sonra ayağında bir çıban çıktı ve ayakları bir hayli şişti. Bu hastalığa «fil hastalığı» adı verilir. Bu hastalık ayakta meydana gelen aşırı bir şişkinlikti. Ayağından sürekli olarak akıyordu. el-Muvaffak'ın bu kubbeli tahtını nöbetleşe olarak kırk adam taşımakta idi. Bir gün onlara şöyle demişti: «Beni taşımaktan bıktınız artık. İnanın sizden birisi olmayı, sürekli olarak başımın üstünde yük taşımayı arzu ederdim. Yeter ki afiyetle yemek yiyebileyim ve sıhhatim yerinde olsun.»

el-Muvaffak hastayken bir gün şöyle demişti: «Divanımı her gün yüz bin maaşlıya maaş dağıttıktan sonra kapatıyorum ve ertesi gün durumu benden daha kötü bir kimse sabaha çıkmıyor.» Nihayet 2 Safer (16 Mayıs) günü evine ulaştı. Ebû's-Sakar'ın evinden ayrılmasından sonra da vefat haberi etrafa yayıldı. Ebu's-Sakar, Ebû'l-Abbâs'ın korunmasında önemli görev yüklenmişti. Ebû'l-Abbâs üzerine ard arda kapılar kilitlenip içeriye

hapsedilmişti. el-Muvaffak vefatından evvel bir titremeye tutuldu, bayıldığında mızrak gibi sert ve dimdik duruyordu. Bunun için Ebû's-Sakar'ı Medâin'e gönderip oradan el-Mu'temid ve çoluk çocuğunu alıp getirmesini istemişti. el-Mu'temid ve aile fertleri evine getirildiler. Ebû's-Sakar da el-Muvaffak'ın evine gitmedi.

El-Muvaffak'ın köleleri ile Ebû'l-Abbâs'ın ileri gelen köle ve hizmetçileri el-Muvaffak'ın hastalandığını görünce derhal Ebû'l-Abbâs'ın kilit altında tutulduğu yere girerek bütün kapı ve kilitleri kırmış, içeri dalmağa başlamışlardı. Kilitlerin kırılıp kapıların açıldığını işiten Ebû'l-Abbâs kendisini öldürmek üzere içeri daldıklarını zannetmiş ve hemen kılıcına sarılarak yanında bulunan hizmetçisine şöyle demişti: «Vallahi, cesedimde bir ruh olduğu müddetçe hiç birini kendime yaklaştırmam!» Ancak kendisine doğru yaklaştıklarında en önde yürüyenlerin birisinin en yakın kölesi olan Vasîf Mûşkîr olduğunu görünce hemen elindeki kılıcını atmış ve yaklaşanların hayırla ve iyi niyetle geldiklerini anlamıştı. Ebû'l-Abbâs'ı tutuklu bulunduğu yerden çıkarıp babasının yanına götürmüşler, babasının baş ucunda oturtmuşlar, gözlerini açtığında oğlunu gören el-Muvaffak yaklaşmasını istemiş ve onu kendisine yakın yerde oturtmuştu.

Ebû's-Sakar komutanları ve askerleri toplayıp iki köprüyü yıkarak şehrin doğu tarafında bazı kimselerle çarpışmalara girişmiş ve aralarında bir hayli ölen olmuştu. el-Muvaffak'ın henüz hayatta olduğu anlaşılınca Muhammed b. Ebi's-Sâc hemen onun yanına varmış, Ebû's-Sakar'ın yanından ayrılmıştı. Aynı şekilde diğer kumandanlar ve halk da Ebû's-Sakar'ın etrafından dağılmışlardı. Bu durumu gören Ebû's-Sakar oğlu ve yanındakilerle birlikte el-Muvaffak'ın evine varmış, el-Muvaffak da bu olup bitenler hakkında ona hiç bir şey söylememişti. Ebû's-Sakar bir müddet burada ikamet etmişti. el-Mu'temid onun el-Muvaffak'ın evinde kaldığını ve çıkmadığını görünce hemen çoluk çocuğuyla ve Beytemir ile birlikte bir kayığa binerek harekete geçmiş, ancak Ebû Leyla b. Abdülazîz b. Ebî Dülef'in bir gemicisi onlarla karşılaşmış ve onu alıp Ali b. Cehşiyâr'ın evine götürmüştü.

Ebû's-Sakar'ın düşmanları onun el-Muvaffak'ın malları ve imkânlarıyla el-Mu'temid'e yaklaşmak istediğini gammazlamışlar ve onu el-Muvaffak'ın adamlarına şikâyet ederek bu durumu anlatmışlardı. Bunu duyan el-Muvaffak'ın adamları Ebû's-Sakar'ın evini yağmalamışlar bu arada hanımları başlarını örtmeksizin evinden yalın ayak çıkıp gitmişlerdi. Ayrıca etrafındaki diğer komşularının evleri de aynı şekilde yağmalanmıştı. Diğer taraftan hapishanelerin kapıları da kırılmış ve bütün tutuklular serbest bırakılmıştı.

el-Muvaffak oğlu Ebû'l-Abbâs'a ve Ebû Sakar'a çeşitli hil'atler verdi

her ikisi birden oradan ayrılıp kendi evlerine gittiler. Ancak Ebû's-Sakar'ın evi yağmalanmıştı. Üzerine çıplak olarak oturmak için bir hasır istedi. Ebû'l-Abbâs da kölesi Bedr'e emniyet görevliliğini vermiş ve şehrin doğu taraflarındaki işlerine başına Muhammed b. Gânim b. eş-Şâh'ı tayin etmişti.

el-Muvaffak nihayet safer ayının çıkmasına sekiz gün kala çarşamba günü vefat etti ve perşembe gecesi er-Rusâfe'de defnedildi. Definden sonra da Ebû'l-Abbâs taziyeleri kabul etmek üzere evinde oturdu.

el-Muvaffak son derece âdil ,başkalarına karşı iyi davranan iyi huylu birisi idi. Mezâlim mahkemelerinin başında oturur, yanında kadılar ve diğerlerini bulundururdu. Onun bu tutumundan dolayı halk birbirlerine karşı insaflıca davranıyorlardı. el-Muvaffak edebiyata, nesep ilmine, fıkha, yönetim ve bunlara benzer işlere vakıf bir kimse idi. Bir gün şöyle demişti: «Dedem Abdullah b. Abbâs şöyle der: «Sinekler yanımda oturan arkadaşlarımın üzerlerine oturuyor, bu da bana eziyet vermektedir. İşte bu fedakârlığın en mükemmel örneği ve ben de Allah'a yemin ederim ki yanımda oturan arkadaşlarımı kardeşlerim olarak görüyorum. Eğer etrafımda oturanlar olarak onların isimlerini değiştirmem mümkün olsaydı yanımda oturanlar değil onları en yakın dost ve kardeş ilân ederdim.»

Yahyâ b. Ali şöyle nakleder:

el-Muvaffak bir gün sohbetinde bulunmak üzere bazı adamları davet etmişti. Ben de tek başıma gitmiş ve hepsinden evvel oraya varmıştım. Beni gördüğünde son derece sevinçli olarak şu mısraları söyledi:

«Onlar gelip yaklaşıncaya kadar doslarla sohbeti sürdürürüm,
Ve şayet gece sohbetlerinden usanacak olurlarsa size tek başıma gelirim.»

Ben de el-Muvaffak'a dua ettim ve onun bu sözlerini gayet güzel ve yerinde buldum. Gerçekten el-Muvaffak'ın bir çok iyilikleri ve güzel huyları vardır. Ancak burası yeri olmadığı için zikretmeyi pek uygun görmedim.

el-Mu'tazıd'a Veliaht Olarak Bey'at Edilmesi

el-Muvaffak vefat edince ileri gelen kumandanlar oğlu Ebû'l-Abbâs'ın yanında toplanıp ona el-Mu'temid'in oğlu el-Mufavvaz'dan sonra göreve gelmek üzere veliahtlıkla bey'at ettiler ve ona «el-Mu'tazıd Billâh» lakabını vererek cuma hutbelerinde el-Mufavvız'dan sonra adının okunmasını sağladılar. Bu bey'at 7 Safer (21 Mayıs 891) günü gerçekleşti. Babasının etrafındaki adamlar onun da etrafında toplandılar, böylelikle babasının sahip olduğu bütün görevleri devralmış oldu.

Bu arada el-Mu'temid Ebû's-Sakar ve adamlarının hepsini yakalatıp hapsetti, evlerini de yağmalatarak kaçıp gizlenmiş olan Furatoğullarının da aranmasını emretti. Ubeydullah b. Süleyman b. Vehb'e hil'atler giydiren el-Mu'temid onu vezir edindi ve Muhammed b. Ebi's-Sâc'ı da Vâsıt'a göndererek kölesi Vasîf'i Bağdâd'a geri getirmesini istedi. Ancak Vasîf Sûs şehrine gitmiş ve orada bir sürü karışıklıklar çıkararak iyi ve zararsız insanların mallarını yağmalamış ve Bağdâd'a tekrar geri dönmeyi istememişti.

Bu yıl içinde Râfi' b. Herseme son derece kin duyduğu Ali b. Leys es-Saffâr'ı öldürmüş ve kardeşini serbest bırakmıştı.

Yine bu yıl içinde Nil Nehrinin suları çekilmiş ve Mısır'da fiyatlar bir hayli yükselmişti.

Karmatîlerin Ortaya Çıkışı

Bu yıl içinde Kûfe sevâd bölgesinde «el-Karâmita (Karmatîler)» diye bilinen kitle ortaya çıkmıştı. Onların ilk olarak ortada gözükmeleri şöyle anlatılır:

Adamın biri Hûzistân taraflarından gelip Kûfe sevâd bölgesinin «en-Nehreyn» adı verilen tarafında yerleşmişti, orada zühd ve takvaya dalmış olarak gözüküyordu. Dünyadan el etek çekmişti, hurma yapraklarını öğüterek kuru kuru yiyor ve yalnız kendi kazancından geçimini sağlamaya çalışıyordu. Bol bol namaz kılardı. Bu şekilde bir müddet yaşayıp durdu. Birisi gelip sohbetinde bulunursa hemen dinden söz etmeğe başlar; zühdden, takvadan ve dünyanın geçiciliğinden bahsederdi. Ayrıca insanoğluna farz kılınan namazın bir gün ve gece içinde elli vakit olduğunu bildiriyor halka bu telkinleri yapıyorlardı. Nihayet ikamet ettiği yer çevredekiler tarafından öğrenildi ve onun Rasûlullah (s.a.)'ın ehl-i beytinden bir imama davet etmeğe çalıştığı öğrenildi. Bu davetini sürdürdü ve nihayet etrafında bir çok kimsenin toplanmasını sağladı.

Bu adam o çevrede bulunan bir bakkalın yanında otururdu. Bir gün bazıları gelip topladıkları hurmalarını koruyacak ve bahçelerine bekçilik yapacak bir işçi aradılar ve bakkaldan sordular. Bakkal da onlara bu adamı söyleyerek şöyle dedi: «Eğer hurmalarınızı arzu ettiğiniz gibi korusa korusa ancak bu adam koruyabilir.» Nihayet bu adamlar onunla konuştular ve belirli bir ücret üzerinde anlaştılar. Bunun üzerine bu adamların hurmalarını korumağa ve bekçilik yapmağa başladı. Gündüzleyin hep namaz kılıp oruç tutuyor, akşam iftar vaktinde de bakkaldan bir miktar hurma alıp onunla orucunu açıyordu. Bu yediği hurmaların çekirdeklerini toplayıp onları bakkala geri veriyordu. Hurma bahçelerinin sahipleri olan

tüccarlar hurmalarını topladıktan sonra bu işçilerinin ücretlerini bakkalın da huzurunda hesaplayıp ona ödemişler, o da bakkaldan aldığı hurmaların hesabını görüp borcunu ödemiş ve çekirdeklerin parasını düşmüştü. Onun bakkalla hesaplaşarak çekirdek değerini borcundan düştüğünü gören bu hurma bahçesinin sahipleri üzerine çullanmışlar ve dövmeğe başlayarak şöyle demişlerdi: «Bahçeden yediğin hurmalar yetmiyormuş gibi bir de çekirdeklerini mi sattın?» Ancak bakkal hemen araya girerek: «Aman ha, sakın yapmayın!» demiş ve onlara olup bitenleri anlatmıştı. Adamın bu zühdünü ve takvasını gören bahçe sahipleri ona karşı giriştikleri davranışlarından ve onu hırpalamalarından pişman olarak hakkını helâl etmesini dilemişler, o da hakkını helâl etmişti. Onun bu davranışı ve tavrı köy halkı arasında bir hayli yayılmış ve değeri artmıştı.

Sonra bu adam hastalandı ve yolun kenarında terkedilmiş olarak bir müddet kaldı. Bu köyün halkından kızıl gözlü birisi vardı, öküzlerinin sırtında yük taşıyordu. Gözlerinin kırmızılığından dolayı ona «Kermîte» adını vermişlerdi. Kermîte'nin anlamı Nabtî dilinde «kırmızı gözlü» idi. Bu kişinin hastalanması üzerine bakkal Kermîte ile görüşmüş, onu alıp evine götürmesini ve hastalığında ona yardımcı olmasını teklif etmişti. Kermîte de kabul edip adamı evine götürmüş ve iyileşinceye kadar evinde tutmuştu. İyileştikten sonra adam bu bölgenin halkını kendi mezhebine davet etmiş, halk da ona uymuştu. Kendisine bağlanan her kişiden bey'ata davet ettiği imam adına alıyormuş gibi birer dinar alıyordu. Bu müritlerinden on iki kişilik bir nakipler heyeti seçerek halkı kendi mezheplerine davet etmelerini sağlamıştı. Onlara şöyle diyordu: «Sizler Hz. İsâ b. Meryem'in havârileri gibisiniz.» Bu bölgenin halkından kendisine mürid olanlar işlerini güçlerini bırakıp sürekli olarak kendilerine tavsiye ettiği gibi namaz kılmakla vakitlerini geçirmeğe başladılar.

el-Heysamî'nin bu bölgede bazı arazileri ve köyleri vardı. Çiftçilerin ve arazilerinde çalışanların işlerini doğru dürüst yapmaz olduklarını görmeğe başladı. Bunun sebebini sorunca bu adamın onlara namaz kılmayı tavsiye etmesi üzerine bütün vakitlerini namaz kılmakla geçirdiklerinden dolayı böyle olduğu haberi verildi. Bunun üzerine el-Heysam onu yakalayıp hapsetmiş, mezhebinin mahiyetini de öğrenince onu öldürmeğe yemin etmişti. Hemen yakalayıp bir eve tıkamış ve anahtarı da yastağının altına koyup içki alemine dalmıştı. el-Heysam'ın evinde bulunan cariyelerden biri bu adamın hapsedildiğini duymuş, bir şefkat duygusuyla ona acımış, el-Heysam uykuya dalınca da yastığının altındaki anahtarı alıp kapıyı açmış, adamı serbest bırakmış, sonra anahtarı tekrar getirerek yastığın altına bırakmıştı. el-Heysam sabahleyin uyandığında anahtarı alıp kapıyı açmak ve adamı öldürmek istemiş, fakat içeri girdiğinde adamı bulamamıştı.

Bu haber etrafa yayıldı ,bölge halkı bunu yayıp durdular. Şöyle diyorlardı: «O Allah tarafından oradan alınıp başka bir yere bırakıldı ve başka bir yerde görüldü.» Müritlerinden ve çevre halkından bazı kimseler onunla karşılaşıp bunun nasıl olduğunu sorunca şöyle demişti: «Hiç kimse bana kötülük yapamaz!» Böyle söylemesi ve bu olayın bu şekilde etrafta yayılması onu gözlerinde bir hayli büyüttü. Ancak bu durumdan sonra öldürülmekten korkup çıkıp Şâm taraflarına gitti ve hakkında hiç bir haber alınamadı. Onu evine alıp iyileşinceye kadar barındıran Kermîte'nin adıyla anılmağa başlandı. Sonra bu Kermîte ismi de biraz daha hafifletilerek Karmata şekline sokuldu. İşte Zikreveyh'in adamlarının bunun hakkında söyledikleri bunlardan ibarettir.

Başka bir rivayette ise «Karmat» lakabı Kûfe sevâdı bölgesinde sevâdın mahsullerini sahibi olduğu öküzlerin sırtında taşıyan birisinin lakabı idi. Bu adamın asıl adı da «Hamdân» idi. el-Karâmita mezhebi Kûfe sevâd bölgesinde de yayılmıştı. Sonra Tay kabilesine mensup olan Ahmed b. Muhammed bunların durumunu öğrenmiş ve yılda her birisine bir dinar ödenek koymuştu. Kûfe'den Bağdâd'a gelen bir grup Kûfeli bu Karâmita mezhebine bağlı adamlarla Tay kabilesinden olan Ahmed b. Muhammed'in durumunu halifeye bildirdi. Bunların İslâm'ın dışında başka bir din ortaya attıklarını anlatarak Muhammed (s.a.)'in ümmetinin kanını akıtmayı mübah kabul ettiklerini, ancak kendilerine uyan ve bey'at eden kimselere dokunmadıklarını aktardı. Ancak Abbasî hükümdarı onların bu sözlerine hiç aldırış etmedi ve sanki onlardan bir söz duymamış gibi davrandı.

Başka bir rivayette ise Karâmitaların kendilerine has bir mezhebe bağlandıkları ve getirdikleri bir kitapta şunların yazılı olduğu kaydedilir: Bismillahirrahmanirrahim! Nasrâne köyünden olan el-Farac b. Osman şöyle der: «O Mesîh'in davetçilerindendir. O İsâ'dır. O Allah'ın kelimesidir. O Mehdî'dir. O Ahmed b. Muhammed b. el-Hanefiyye'dir. O Cibrîl' dir.» Sonra Mesîh İsâ'nın kendisine bir insan suretinde göründüğünü ve ona şöyle dediğini söylerdi: «Sen davetçisin ve sen en büyük delil ve mucizesin. Sen Sâlih'in devesisin. Sen yer yüzündeki Dâbbesin ve sen Yahyâ b. Zekeriyyâ'sın. Sen Rûhu'l-Kudüs'sün.»

Namazın dört rek'at olduğunu söylerdi. İki rek'at güneşin doğumundan önce, iki rek'at da batımından sonra kılınırdı. Ezan her namazda okunur ve şöyle olduğu söylenirdi: «Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber, Eşhedü en lâ ilahe illallah, Eşhedü en lâ ilâhe illallah. Eşhedü enne Âdem Rasûlullah, eşhedü enne Nûhan Rasûlullah, eşhedü enne İbrâhim Rasûlullah, eşhedü enne Mûsâ Rasûlullah, eşhedü enne İsâ Resûlullah ve eşhehü enne Muhammeden Rasûlullah ve eşhedü enne Ahmed b. Muhammed b. el-Hanefiyye Rasûlullah.» Ayrıca kıldıkları her namazda da Ah-

med b. Muhammed b. el-Hanefiyye'ye indirildiği iddia edilen «el-İstiftâh» diye söyledikleri bir sûre okurlardı. Kıbleleri Beytü'l-makdis idi, haclarını da oraya yaparlardı. Onların toplu ibadet günü Pazartesi olup o gün hiç bir şey yapmazlardı. Okudukları sûre de şöyle idi: «Elhamdülillâhi bi-kelimetihi ve Teâlâ bismihi el-muttahazu li-evliyâihi bi-evliyâihi.»

«Sana hilâllerden soruyorlar. De ki: O insanlara vakitlerin bildirilmesi içindir.» (Kur'an, 2/189). Bunun zahiri anlamı yılların, ayların ve günlerin hesabı bilinsin diyedir. Ve bâtın anlamı ise benim kurallarım için ve benim yolumu bilenler içindir. Ey akıl sahipleri! Benden korkunuz. Ben yaptıklarımdan sorguya tutulan birisi değilim. Ben bilen ve hikmetle söyleyen birisiyim. Ben kullarımı belâ ve musibetlerle imtihan ederim. Kim benim bu belâ ve musibetlerime sabrederse onu alır cennetime ebedî olarak koyar, nimetlerimden yararlandırırım ve kim benim yolumdan saparsa ve peygamberlerimi yalanlarsa onu da ebedî bir azaba çarptırırım. Ben ecelimi o şekilde tamamlarım. Ve bütün hüküm ve emirlerimi de gönderdiğim peygamberlerin dilleri ile size bildirdim. Bana karşı böbürlenecek her zorbayı mutlaka yerle bir ederim. Hiç bir izzet ve şeref sahibi yoktur ki bana karşı direndiğinde onu zelil etmeyeyim. Onlar ise şöyle derler: «Biz ona ibadet etmeyiz ve ona inanmayız.» İşte onlar kâfirlerin ta kendileridirler.

Namazda rükûa giderken rükûda şöyle diyordu: «Ey Rabbim, izzet sahibi Rabbim! Seni zalimlerin vasfettiklerinden tenzih ederim.» Bunu iki sefer söyler, sonra secdeye giderek şöyle derdi: «Allah yücedir, Allah en büyüktür, Allah en büyüktür.»

Onun koyduğu fıkhî hükümlerin bazıları da şunlardı: Yılda iki gün oruç tutmak... Bu iki gün de Mihricân ve Nevrûz günleri idi. Nebîz haram kılınmıştır, ama şarap helâldir. Cünüplükten de yıkanmağa gerek duyulmaz. Sadece namaz için nasıl abdest alınırsa öyle yıkanılır ve yalnız o azaların yıkanmasıyla yetinilirdi. Onunla savaşan kimsenin katli kesinlikle vacib olur, kendisine muhalefet edip de savaşa girişmeyenlerden ise mutlaka cizye alınırdı. Kuyruklu ve tırnaklı hayvanlar kesinlikle yenilmezdi.

Karmatın Kûfe sevâdına gitmesi Zencilerin liderinin öldürülmesinden önce idi. Karmat bir ara Zenci liderine gitmiş ve ona şöyle demişti: «Ben bir mezhebe bağlıyım ve yanımda kılıç sallayabilecek yüz bin adam vardır. Benim hakkımda görüşünü belirt, eğer seninle bu mezhep konusunda anlaşırsak adamlarımla birlikte sana gelir, katılırım; bu mezhebe yanaşmayacak olursan da çeker giderim.» Konuyu görüşmüşler, fakat görüş birliğine varamayınca Karmat ayrılıp gitmişti.

Bizans Üzerine Gaza Yapılması ve Bâzmâr'ın Vefatı

Bu yılın cemâziyelâhir (eylül) ayında Ahmed el-Uceyfî Tarsus'a gelip Bâzmâr ile birlikte yaz seferine çıkmış ve ikisi Şekend'e kadar ulaşmışlardı. Bu seferleri sırasında mancınıktan atılan bir taş Bâzmâr'ın kaburga kemiklerine isabet etmiş ve onu bir hayli incitmişti. Bu yüzden Şekend'i neredeyse fethedecekleri bir noktaya varmışken oradan geri dönmek zorunda kalmışlardı. Bâzmâr recep ayı ortalarında (ekim sonu) yolda vefat etti ve cenazesi Tarsus'a getirilerek orada defnedildi.

Bâzmâr, Humâreveyh b. Ahmed b. Tulun'un itaatinde idi. Vefat ettiğinde yerine Ahmed b. Uceyf gelmiş ve Humâreveyh'a bir mektup yazarak ona Bâzmâr'm vefatını bildirmişti. Humâreveyh onu Tarsus'taki görevinde bırakmış, onu silâh, at ve çeşitli yiyecek maddeleri ile zahireler göndermiş, fakat bir müddet sonra bu görevden alarak yerine amcasının oğlu Muhammed b. Mûsâ b. Tulun'u tayin etmişti.

Tarsus'ta Meydana Gelen Karışıklıklar

Bu yılda Tarsus halkı valileri Muhammed b. Mûsâ'ya karşı isyan ederek onu yakalayıp hapsetmişlerdi. Bu olayın sebebi şöyle anlatılır:

el-Muvaffak vefat edince onun ileri gelen hizmetçilerinden olan Râğıp adında biri cihada çıkmayı ve Allah yolunda cihad yapmayı tercih ederek Tarsus'a gelip burada ikamete başlamış ve buradan Bizans üzerine cihada çıkmayı arzu etmişti. Şâm'a geldiğinde yanında bulunan bütün atlarını, silâhlarını, her türlü savaş mühimmatı ile çadırlarını Tarsus'a göndererek kendisi sür'atle Humâreveyh'in yanına giderek onu ziyaret etmek ve gayesini bildirmek istedi. Humâreveyh ile Dımaşk'ta karşılaşınca Humâreveyh ona ikramlarda bulundu, onu bir hayli sevdi ve aralarında iyi bir dostluk kuruldu. Râğıp Humâreveyh'in yanında bulunduğu müddetçe ondan izin isteyip Tarsus'a giderek cihâda başlamayı bir türlü söyleyememiş ve onun yanında uzun müddet kalmıştı. Râğıp'ın adamları Humâreveyh'in onu yakalayıp hapsettiğini zannederek endişeye kapılmış ve bunu halk arasına da yayıp şöyle demişlerdi: «Nasıl oluyor da Humâreveyh gayesi Allah yolunda cihad olan bir adamı yakalayıp hapsediyor?» Böyle söyleyip halkı isyana teşvik etmiş ve Humâreveyh'in amcasının oğlu olan Muhammed b. Mûsâ'ya karşı isyan ederek onu yakalayıp hapsetmişler ve şöyle demişlerdi: «Amcanın oğlu Râğıb'ı serbest bırakmadıkça sen de bu şekilde hapiste kalacaksın.» Sonra evini yağmalamış, ar ve namusunu sereserpe sokağa dökmüşlerdi.

Bunu haber alan Humâreveyh derhal Râğıb'ı serbest bırakmış ve

Tarsus'a gitmesine izin vermişti. Râgıb oraya vardığında hemen emîrleri Muhammed b. Mûsâ'yı serbest bırakmışlar, o da serbest kalınca şöyle demişti: «Allah sizin yanınızda duranın belâsını versin!» Sonra oradan ayrılıp Kudüs'e gitmiş ve orada ikamet etmişti. Tarsus'tan ayrılması üzerine el-Uceyfî buraya gelip valiliği üstlenmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda kuyruklu bir yıldız görüldü.

Bu yılın hacc emîrliği görevini Hârûn b. Muhammed b. İshâk el-Hâşimî yerine getirdi.

Abdülkerîm ed-Deyrû'l-Âkulî bu yılda vefat etti.

Bu yılda İshâk b. Kündâcık vefat etmiş, emrinde bulunan Musul ve Diyâr-ı Rabîa bölgeleri oğlu Muhammed'e devredilmişti.

Yine bu yıl içinde muhaddis ve sâlih kimselerden olan İdrîs b. Selîm el-Fak'asî el-Mavsılî vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ YETMİŞ DOKUZUNCU (M. 892-893) YILI OLAYLARI

Ca'fer b. el-Mu'temid'in Azli ve Mu'tazıd'ın Veliahtlığa Tayini

Bu yılın muharrem (nisan) ayında el-Mu'temid bir meclis kurup kadıları, kumandanları ve ümmetin ileri gelen şahsiyetlerini bir araya toplayıp oğlu el-Mufavviz İlallah Ca'fer'i veliahtlıktan azlettiğini ve onun yerine el-Mu'tazıd Billah Ebû'l-Abbâs b. el-Muvaffak'ı tayin ettiğini bildirdi. Hazır bulunanlar da el-Mufavviz'in kendi isteği ile veliahtlıktan ayrıldığına şahit olmuş ve adını sikkeden, hutbelerden, tırazdan ve diğer hilâfet alâmetlerinden sildirdiğini ilân etmişlerdi. Böylece el-Mu'tazıd adına hutbe okunmağa başlandı. O gün de mübarek günlerden bir gün idi. Yahyâ b. Ali, el-Mu'tazıd'ı tebrik ederek onunla ilgili olarak şu beyitleri söylemişti:

«Tercih edildiğin yeni akitle seni tebrik ediyorum;
Seni faziletini daha iyi bilen Rab sevmiştir.
Sen bu gün veliaht olduysan,
Yarın bizim büyük önderimizsin.
Seni veliaht yapana minnet duyarız,
Sana düşmanlık eden kırılır ve burnu sürtülür.
O dinin direği idi, ona dayanılırdı;
Bu görevle de tam bir dayanak oldu.
Ülkenin yüzü güldü ve sevindi,
Karanlıklar bu görevle aydınlandı.»

Bu yılda Medînetü's-Selâm'da yollarda ve camilerde hiç bir kadı ve müneccim ve hiç bir kâhin bulunamayacak, kitapçılar da hiç bir zaman kelâm, cidal ve felsefe kitapları satmayacaklarına dair yemin ettirildiler.

Yine bu yıl içinde Ebû Sakar İsmâil b. Bülbül'ün kâtibi Cerâd tutuklanıp hapsedildi.

Yine bu yıl içinde Şehr-i Zûr'un sahibi olan Ebû Talha Mansûr b. Müslim oradan ayrılmış ve yakalanıp hapsedilmişti.

Haricîler, Musul Halkı ve Bedevîler Arasında Meydana Gelen Çarpışmalar

Haricîler reisleri Hârûn, Hamdân b. Hamdûn et-Tağlibî ve Musul halkından onlara gönül rızasıyla katılanlarla birlikte bir araya gelip Şeybânoğullarıyla savaşmağa hazırlandılar. Sebebi şu idi:

Şeybânoğullarından kalabalık bir grup Zap suyunu aşarak Musul'a bağlı olan Ninova'ya gelmiş, şehre girip her tarafı yağmalamış ve karışıklıklar çıkarmışlardı. Bunun üzerine Hârûn eş-Şârî, Hamdân b. Hamdûn, Musullu gönüllülerden büyük bir grup ve yine şehrin ileri gelenleri bir araya gelerek Şeybânoğullarıyla savaşmağa ve onları buradan defetmeğe karar verdiler.

Şeybânoğulları «Ba'şîka» denilen yere gelip konaklamış, aralarında Diyarbakır hâkimi Ahmed b. İsâ b. eş-Şeyh eş-Şeybânî'nin kölesi Hârûn b. Süleyman da yer almıştı. Muhammed b. İshâk b. Kündâcık Hârûn b. Süleyman'ı Musul'a vali tayin ettiyse de halkının ve Haricîlerin mani olması üzerine şehre yerleşememiş, geldiğinde onu kovmuşlardı. O da bunun üzerine Şeybânoğullarının yanına gidip onlarla birlikte Haricîlere ve Musul halkına karşı cephe açmıştı. Her iki grup karşı karşıya gelerek saf bağlamış ve giriştikleri çarpışmalarda Şeybânoğulları mağlûp olup geriye çekilmeye başlayınca Hamdân ve Haricîler bunları takip etmiş, evlerine girerek yağmalamağa başlamışlardı.

Şeybânoğulları Zap suyunu aştıklarında sular bir hayli yükselmişti. Ancak geriye çekildiklerinde suların eskisi gibi tekrar yüksek olduğunu görünce savaşta direnmekten başka hiç bir kurtuluş ve sığınak olmadığını anlamış, tekrar savaşa ve çarpışmalara girişmek zorunda kalmışlardı. O sıralarda Musullular ve Haricîler yağma ile meşgulken Şeybânoğulları birden üzerlerine saldırmış, bu saldırı sırasında Musul halkıyla yanlarında bulunanlardan çok kimse öldürülünce zafer tekrar bedevîlerin olmuştu.

Bu arada Hârûn b. Sîmâ Muhammed b. İshâk b. Kündâcık'a mektup yazarak kendisi bizzat gelmediği takdirde şehrin tamamen elden çıkacağını bildirmişti. Bunun üzerine İbn Kündâcık Musul'a kalabalık bir orduyla yürümüş, ancak halkı onun gelişinden endişeye kapılınca bazıları şehirden ayrılarak Bağdâd'a yönelmiş ve kendilerine bir valinin tayin edilmesini ve İbn Kündâcık'ın uzaklaştırılmasını talep etmek üzere yola koyulmuşlardı. Yollarına devam edip el-Hadîse'ye vardıklarında orada el-Mu'tazıd tarafından yolları korumakla görevlendirilen Muhammed b. Yahyâ el-Mecrûh ile karşılaşmışlardı. Tam o sırada Muhammed b. Yahyâ'ya Musul valiliğine tayin edildiğine dair bir yazı ulaşmıştı. Bu gelen Musul-

lular Muhammed b. Yahyâ'nın bir an evvel Musul'a gitmesini ve Muhammed b. Kündâcık'ın araya varmasından evvel kendisinin Musul'a hâkim olmasını teşvik etmişlerdi. Ayrıca İbn Kündâcık'ın ondan evvel Musul'a girmesi hâlinde bunun çok tehlikeli olacağını anlatmış ve bu hususta onu korkutmuşlardı. Bunun üzerine hemen harekete geçen Muhammed b. Yahyâ, İbn Kündâcık'tan evvel şehre ulaşmıştı. el-Beled'e varmış olan İbn Kündâcık Muhammed b. Yahyâ el-Mecrûh'un Musul'a girdiğini haber alınca geç davrandığına ve yolda eğlendiğine pişman olmuş ve durumu Humâreveyh b. Tulun'a bir mektupla bildirmişti. Diğer taraftan Ebû Abdullah İbn el-Cassas'ı bir sürü hediyelerle el-Mu'tazıd'a göndermiş, ondan bazı isteklerde bulunmuştu. Bu isteklerinden birisi de daha evvel kendisinin olan Musul valiliğinin yine kendisine verilmesiydi. Ancak el-Mu'tazıd onun bu isteğine olumlu cevap vermemiş, Musul halkının ondan hoşlanmadığını ve onun yönetimini istemediğini bildirmişti.

el-Mecrûh Musul'da kısa bir müddet kaldı. Sonra el-Mu'tazıd onu azlederek yerine Ali b. Dâvud b. Rehzâd el-Kürdî'yi tayin etti. Bu tayin üzerine şâir el-Uceynî şu iki beyti söylemiştir:

«İnsanlar bu güne kadar
Bunun bir benzerini görmediler.
Musul hep boynu bükük kaldı,
Nihayet Kürtler şehre hâkim oldular!»

el-Mu'temid'in Vefatı

el-Mu'temid Ala'llah bu yılın 19 Recep (15 Ekim 892) pazartesi gecesi Bağdâd'da vefat etti.

el-Mu'temid pazar günü Bağdâd'da nehir kenarında güzel bir yerde bol bol şarap içmiş, akşam yemeğinde fazlaca yemek yemiş ve geceleyin ölmüştü. Onun öldüğünü haber alan el-Mu'tazıd kadıları ve halkın ileri gelenlerini çağırarak gidip el-Mu'temid'e bakmış ve öldüğü görülünce Sâmerrâ'ya götürülüp orada defnedilmişti. el-Mu'temid elli yıl altı aylık bir ömürden sonra vefat etmişti. el-Muvaffak'tan altı ay daha büyüktü. el-Mu'temid yirmi üç yıl altı ay müddetle hilâfet görevini sürdürmüştü.

O hilâfeti boyunca hep yanlızlığa mahkûm edilmişti. Kardeşi Ebû Ahmed el-Muvaffak yönetimi tamamen eline geçirmiş, yetkilerini alarak onu köşeye sıkıştırmıştı. Hattâ bir çok vakit üç yüz dinara muhtaç olacak kadar perişan bir duruma düştüğü söylenir. Böyle bir günde şu şiirleri söylediği kaydedilmektedir:

«Bu durumum acaip değil midir?
Her taraftan sıkıştırılmış ve yalnızlığa terkedilmiş...

Bütün dünya onun adına iken...
Elinde hiç bir şey mevcut değil.

Dünyanın dört bir yanından mallar onun adına toplanır,
Ama bunlar ondan uzak tutulur.»

Abbasî halifelerinden Surra-men-reâ (Sâmerrâ)'nın inşa edildiği günden o güne kadar ilk defa şehri terkedip Bağdâd'a gelen halife el-Mü'temid idi. Ondan sonraki halifeler Sâmerrâ'ya geri dönmemişlerdi.

Ebu'l-Abbâs el-Mu'tazıd'ın Hilâfeti

el-Mu'temid'in vefat ettiği gecenin ertesi sabahında Ebû'l-Abbâs el-Mu'tazıd Billâh Ahmed b. el-Muvaffak Ebû Ahmed Talha b. el-Mütevekkil'e bey'at edildi. Hilâfete getirildikten sonra el-Mu'tazıd Billâh kölesi Bedr'i emniyet görevliliğine, Ubeydullah b. Süleyman'ı vezirliğe, Muhammed b. eş-Şâh b. Mâlik'i de koruma görevliliğine tayin etmişti. Şevval ayında da Amr b. Leys'in elçisi gelip bir sürü hediyeler takdim etmiş ve Amr'ın Horasân valiliğine tayin edilmesini talep eden bir mektubunu el-Mu'tazıd'a sunmuştu. el-Mu'tazıd Billâh Amr'ın bu isteğini kabul ederek onu Horasân'a tayin etmiş, hil'atler ve sancak göndererek ahitnamesini iletmişti. Amr b. Leys gönderilen bu sancağı evinde üç gün müddetle dikili bırakmıştı.

Sâmânoğullarından Nasr'ın Vefatı

Bu yılda Sâmânoğullarından Nasr b. Ahmed vefat etti, Mâverâünnehir'de hâkimiyeti altında bulunan yerlere kardeşi İsmâil b. Ahmed hâkim oldu. Nasr, son derece dindar, akıllı bir kimse olup gayet iyi şiir yazardı.

Râfi' b. Herseme'nin Horasân'dan Azli ve Öldürülmesi

Bu yılda el-Mu'tazıd Râfi' b. Herseme'yi Horasân'dan azletti. el-Mu'tazıd Billâh, Râfi' b. Herseme'ye mektup göndererek Rey'e tâbi' olup halifeye bağlı olan köylerin boşaltılmasını istemiş, ancak Râfi' buna yanaşmamıştı. Adamları bu köyleri boşaltması ve bir mektup yüzünden durumunun kötüye gitmesine sebep olmamasını tavsiye etmişlerse de o bu tav-

siyeleri kabul etmemiş ve bildiğini yapmıştı. Bunun üzerine el-Mu'tazıd, Ahmed b. Abdülazîz b. Ebî Dülef'e mektup yazarak Râfi'e karşı savaşa girişip onu Rey'den çıkarmasını emretmiş ve ayrıca Amr b. Leys'e de mektup yazıp kendisini Horasân'a tayin ettiğini bildirmişti.

Ahmed b. Abdülazîz sonra Râfi' ile karşılaşıp çarpışmış ve onu mağlûp ederek Rey'den çıkarmıştı. Râfi' oradan Cürcân'a gitmiş, bu arada 280 yılında Ahmed b. Abdülazîz vefat etmişti. Onun vefatı üzerine Râfi' b. Herseme tekrar Rey'e gelmiş, Abdülazîz'in iki oğlu Amr ve Bekr, Râfi'e karşı koymuşlar, ancak onlarla şiddetli bir savaşa tutuşarak her ikisini yenen Râfi' b. Herseme bunların adamlarından büyük bir kitleyi öldürmüştü. Amr ve Bekr, Isfahân'a 280 yılı cemâziyelevvel (893 temmuz-ağustos) ayında varmışlardı.

Râfi b. Herseme bu yılın sonuna kadar Rey'de kalmış; bu arada Ali b. Leys de onunla birlikte Rey'de bulunurken vefat etmişti. Diğer taraftan Amr b. Leys 280 yılı cemâziyelevvel (893 temmuz-ağustos) ayında Nîsâbûr'a gelerek buraya ve Horasân'a hâkim olmuş ve bu haber Râfi'e ulaşmıştı. Râfi' adamlarını toplayıp ne yapması gerektiği konusunda istişâre etmiş ve onlara şöyle demişti: «Düşmanlar bizi dört bir yanımızdan sarmış durumdadır. Artık hepsinin aleyhimizde ittifak etmeyeceklerinden emin değiliz. Bir tarftan Muhammed b. Zeyd Deylem'de beklemekte ve aleyhimizde fırsat kollamaktadır, diğer taraftan hezimete uğratmış olduğum Amr b. Abdülazîz de aynı şekilde pusuya yatmış fırsat kollayıp duruyor. Bu arada Amr b. Leys Horasân'a ordularıyla gelip konaklamış bulunuyor. Ben şahsen Muhammed b. Zeyd ile barış akdederek Taberistân'ı ona devretmeyi, öte yandan da Amr b. Abdülazîz ile barış yaptıktan sonra Amr b. Leys üzerine yürüyerek onu Horasân'dan çıkarmayı düşünüyorum.» Adamları onun bu görüşlerini tasvip etmiş ve ona muvafakat etmişlerdi. Hemen arkasından Râfi' b. Herseme İbn Abdülazîz'e mektup yazıp onunla sulh akdetmiş ve aralarında 280 yılı şaban (893 ekim-kasım) ayında barış imzalamıştı.

Râfi' sonra 281 yılı şaban (894 ekim) ayında Taberistân'a yürüyüp oraya varmış ve Cürcân'da bir müddet konaklayıp işlerini düzene koymuştu. Taberistân'da ikamet ettikten sonra Muhammed b. Zeyd'e haber gönderip onunla barış akdetmiş ve Muhammed b. Zeyd de ona Deylemîlerin ileri gelen cesur adamlarından dört bin kişilik yardımcı bir kuvvet göndereceğine söz vermişti. Bunun üzerine 280 yılı rebiyülâhir ayında (895 nisan-mayıs) Cürcân ve Taberistân'da Muhammed adına hutbe okunmuştu.

Muhammed b. Zeyd ile Râfi'in barış yaptıklarını haber alan Amr b. Leys hemen Muhammed b. Zeyd'e mektup gönderip daha evvel Râfi'in

kendisine karşı davranışlarını hatırlatmış ve yarın durumunun düzelmesi üzerine ona tekrar saldırıya geçeceğinden söz ederek, ondan sakınmasını tavsiye etmişti. Bunun üzerine de Muhammed b. Zeyd Râfi'a askerî yardım yapmaktan vazgeçmişti.

Amr b. Leys durumunu düzeltip güçlenince Muhammed b. Zeyd'in bu tavrını takdir etmiş ve karşılıksız bırakmayıp ona Taberistân'ı vermişti. Râfi' b. Herseme de Muhammed b. Zeyd'in durumunu düzeltince Horasân'a gidip 283 yılı rebiyülâhir (896 mayıs-haziran) ayında Nîsâbûr'a ulaşmış ve Amr b. Leys ile aralarında şiddetli bir savaş meydana gelmişti. Bu savaşta mağlûp olan Râfi' Ebiverd'e çekilmiş, Amr da kardeşi Ali' nin vefatından sonra Râfi'in elinde tutsak bulunan yeğenleri el-Muaddel ve Leys'i kurtarmıştı.

Râfi', Ebîverd'e ulaşınca oradan Herât veya Merv'e gitmeyi düşündü. Bunu haber alan Amr Serahs'ta yolu tuttu. Râfi' ise Amr'ın Nîsâbûr'dan ayrıldığını haber alınca ordunun geçmesi mümkün olmayan son derece sarp ve daracık geçitlerden geçerek Nîsâbûr'a ulaştı ve şehre girdi. Amr da Serahs'tan dönüp Râfi'i Nîsâbûr'da kuşatma altına almış, karşılıklı bir savaşa tutuşmuşlardı. Bu arada Râfi'in ileri gelen kumandanlarından bazıları Amr'dan emân dileyince Râfi' ve adamları mağlûp olup geri çekilmişlerdi. Râfi' kardeşi Muhammed b. Herseme'yi Muhammed b. Zeyd'e gönderip ondan yardım istemiş ve göndermeğe söz verdiği kuvvetleri bir an evvel ulaştırmasını talep etmişti. Ancak Muhammed b. Zeyd bir tek adam bile göndermemiş ve Râfi'in bu isteğini reddetmişti. Bu olaylardan sonra Râfi'in adamları ve köleleri etrafından dağılmıştı. Râfi'in dört bin kadar kölesi vardı. Horasân valilerinden ondan evvel bu sayıya sahip olan hiç bir kimse yoktu. Bu arada Muhammed b. Hârûn da ondan ayrılıp Buhârâ'ya Sâmânoğlu İsmâil b. Ahmed'in yanına gitmişti. Râfi de mağlûp olarak bir merkep sırtında Harezm'e ulaşmıştı. Râfi' 283 yılı ramazan (896 ekim-kasım) ayında yanında bulunan küçük bir grupla ve az miktarda mal ve savaş aletleriyle Harezm'e vardı.

Râfi', «Ribât cebûh» denilen yere ulaşınca Harezmşah, ona hizmet etmek ve onu Harezm'e kadar getirip ağırlamak üzere Ebû Saîd ed-Dergânî' yi göndermişti. Ebû Saîd, Râfi'in yanına ulaştığında onun adamlarından küçük bir grupla birlikte yola devam ettiğini görünce hıyanet edip saldırarak 283 yılı 7 Şevvâl (17 Kasım 896) günü öldürüp başını Amr b. Leys'e Nîsâbûr'a götürmüş, Amr da Râfi'in başını alıp el-Mu'tazıd Billâh'a ulaştırmıştı. Râfi'in kesik başı 284 yılında Bağdâd'a ulaşmış ve sokaklarda dolaştırılmıştı. Onun öldürülmesinden sonra Horasân'ın Ceyhun nehrine kadar olan kısmı tamamen Amr b. Leys'in hâkimiyetine girmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda «İbn el-Cessâs» diye meşhur olan el-Hüseyn b. Abdullah Mısır'dan Humâreveyh katından Bağdâd'a ulaşmış, bu arada el-Mu'tazıd Billâh Humâreveyh'in kızı ile evlenmişti.

Bu yıl içinde Muhammed b. İshâk b. Kündâcık'ın elinde bulunan Mardin kalesi Ahmed b. İsâ b. eş-Şeyh'in eline geçmişti.

Bu yılın hacc emîrliği görevini Hârûn b. Muhammed ifa etmişti. 264 yılından beri bu görevi sürdürmüş ve bu yılki haccı ise en son hac olmuştu.

Bu yılda meşhur hadis âlimi ve **Câmiu'l-Kebîr**'in müellifi olan Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî es-Sülemî Recep (892 Eylül-Ekim) ayında Tirmiz'de vefat etmişti. İmam Tirmizî'nin gözleri görmez olmuştu. Köy divanlarını yönetmekle görevli olan İbrahim b. Muhammed el-Müdebbir de bu yılın Şevvâl (892 Kasım-Aralık) ayında vefat etmişit.

HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSENİNCİ (M. 893-894) YILI OLAYLARI

Abdullah b. el-Mühtedî'nin Hapse Atılması

el-Mu'tazıd Billâh bu yıl içinde Abdullah el-Muhtedî ile «Şumeyle» diye bilinen Muhammed b. el-Hüseyin'i yakalatıp hapse attırmıştı. Şumeyle son günlerine kadar Zenci reisinin yanında bulunuyordu. Ancak reislerinin öldürülmesinden kısa bir müddet önce el-Muvaffak'a sığınıp emân dilemiş idi.

Şumeyle'nin yakalanıp hapsedilmesinin sebebi şöyle anlatılır:

Zencilerden emân dileyip el-Muvaffak'a sığınanların ileri gelenlerinden bazıları el-Mu'tazid'a gelerek Şumeyle'nin, ismini söylemediği bir adama bey'at topladığını ve halkı ona itaate davet ettiğini bildirip orduda ve halk arasında fesat ve karışıklıklar çıkardığını söylemişlerdi. Bunun üzerine el-Mu'tazıd Şumeyle'yi yakalatmış, onu konuşturmak istemiş ve bey'at topladığı adamın kim olduğunu sormuştu. Ancak Şumeyle tek bir söz bile söylemeden şöyle cevap vermişti: «Eğer o bahsettiğim adam şu anda ayağımın altında bile olsa kesinlikle ayağımı yerden kaldırmam!» Onun bu sözleri üzerine el-Mu'tazıd, Şumeyle'nin tutuklanıp bir çadırın direğine bağlanarak etrafında büyük bir ateş yakılmasını emretmişti. Nihayet ateşte çevrilip durmuş ve azası birbirinden ayrılıp kopuncaya kadar bu şekilde bırakılmış, sonra boynu vurularak köprü kenarında asılmıştı. Diğer taraftan Abdullah el-Mühtedî bu işle ilgisinin bulunmadığı anlaşılıncaya kadar hapiste tutulmuş, sonra serbest bırakılmıştı. el-Mu'tazid Billâh Şümeyle'ye: «Senin el-Mühtedî'nin oğluna halkı bey'at etmeğe davet ettiğini işittim, ne dersin?» diye sorduğunda Şumeyle şöyle cevap vermişti: «Bu hususta bildiğim bir şey varsa o da kendisine davet ettiğim şahsın nihayette Ebû Talib'e dayandığıdır.»

el-Mu'tazıd'ın Şeybânoğulları Üzerine Yürümesi ve Onlarla Barış Yapması

el-Mu'tazıd Billâh safer (893 nisan-mayıs) ayında Şeybânoğullarının gizlenmiş olduğu el-Cezîre bölgesindeki karargâhları üzerine yürüdü. el-Mu'tazıd'ın üzerlerine geldiğini haber alan Şeybânoğulları bütün malla-

rını yanlarında toplamışlardı. el-Mu'tazıd üzerlerine giderken «es-Sinn» denilen yerin yakınında bir bedevî grup üzerine saldırarak malarını yağmalatıp onlardan bir çok kimseyi öldürtmüş, bir kısmı da Zap suyunda boğularak ölmüşlerdi. Çokluğundan dolayı ganimeti el-Mu'tazıd'ın yanındakiler taşıyamamış ve bir koyun bir dirheme, deve de beş dirheme kadar düşmüştü.

el-Mu'tazıd Musul ve Beled'e doğru yoluna devam ederken Şeybân-oğulları kendisini karşılamış, affedilmelerini isteyerek ona bir sürü rehineler takdim etmişlerdi. el-Mu'tazıd da bu isteklerini kabul edip onları affetmiş ve Bağdâd'a geri dönmüştü. Bu arada el-Mu'tazıd Ahmed b. İsâ eş-Şeyh'e haber gönderip Âmid'de İbn Kündâcık'ın mallarından ele geçidiklerini istemiş, Ahmed b. İsâ da bütün bu malları yanlarına bir sürü hediyeler de katarak el-Mu'tazıd'a, Bağdâd'a göndermişti.

Haricîlerden Muhammed b. Ubâde'nin Haricî Reisi Hârûn'a Karşı İsyanı

«Ebû Cevze» diye bilinen Muhammed b. Ubâde Haricî reisi olan Hârûn'a karşı isyan etmişti. Kendisi de Haricî olan Ebû Cevze el-Bek'â' bölgesinden Kabrâsâ halkından olan Züheyroğullarından idi. Ebû Cevze ilk zamanlar son derece fakir bir adam idi, çoluk çocuğu ile yer elması topluyor ve onları civar şehirlere götürüp satıyorlardı. Sonraları Muhammed b. Ubâde etrafına bir sürü adam toplamış, onlara karşı otorite kurarak civardaki bedevîlerden de bir hayli kimseyi hakimiyeti altına alınca durumu gayet iyi bir noktaya gelmişti. Ayrıca bölge ürünlerinin öşürleriyle zekâtlarını da toplamağa başlamıştı. Ma'lasâya'ya doğru yönelen Ebû Cevze Muhammed b. Ubâde buranın halkından da topladığı ikta'larla beş yüz dinar kadar para toplamış ve bölgenin haracını da kendisi toplayarak Sincar taraflarına geri dönmüş ve orada müstahkem bir kale inşa ettirmişti. Burada ikamet etmiş ve çevreden bir sürü mal, zahire ve buğday taşınıp getirilmişti. Bu arada kendisi de oğlu Ebû Hilâl komutasında Züheyroğulları ve başkasından yüz elli kadar ileri gelen adamı toplayıp bu kalede yerleştirmişti.

Onların bu şekilde toplanıp durduklarını ve güçlendiklerini haber alan Hârûn eş-Şârî, adamlarıyla bir araya gelip bu durumu görüşmüş ve hemen inşa ettirdikleri bu kale üzerine öncelikle yürüyüp işini halletmeyi ve daha sonra Muhammed b. Ubâde üzerine gitmeyi kararlaştırmışlardı. Hârûn eş-Şârî bu şekilde adamlarından bin yüz yaya ile iki yüz kadar atlı toplayarak hemen üzerlerine yürümüşler, önce bu kale üzerine varıp kuşatmışlardı. Muhammed b. Ubâde ise Kabrâsâ'da hiç bir şeyden haberi olmadan ikamet ediyordu.

Hârûn eş-Şârî kaledekilerle çarpışmaya bir hayli gayret sarfetmiş, elinde bulunan merdivenlerle bu kaleyi teslim almıştı. Kaleye giren Hârûn ve adamları hiç kimsenin başını surdan dışarı çıkarmasına müsaade etmemişlerdi. Hârûn'un yanında bulunanlardan Tağliboğullarına mensup olanlar onun kaleye hâkim olduğunu görünce Züheyroğullarından olup da kalede bulunanlara emân vermişlerdi. Ancak verilen bu emân Hârûn'un haberi olmaksızın gerçekleştirilmiş ve bu Hârûn'a bir hayli ağır gelmişti. Artık verilen bu sözü değiştirmesi de mümkün değildi. Buna rağmen o emânın verilmesinden evvel Muhammed b. Ubâde'nin oğlu Ebû Hilâl'i yanında bulunanlardan bir grupla birlikte öldürmüştü. Böylelikle Hârûn eş-Şârî ve adamları Ebû Cevze ve adamlarının inşa ettirdikleri kaleye tamamen sahip olup kaleyi ele geçirmişlerdi.

Kalenin fethinden sonra Hârûn ve adamları Muhammed b. Ubâde üzerine Kabrâsâ'ya yürümüşlerdi. Yanında dört bin kişi vardı. Onunla karşılaşmış, meydana gelen çarpışmalarda Hârûn eş-Şârî ve adamları mağlûp olmuşlardı. Ancak Hârûn yanında bulunan bir kaç kişiyle birlikte savaşa devam etmiş ve kaçıp giden adamlarından bazılarını bizzat isimleriyle çağırıp tekrar etrafına kırk kadar adamı toplamış ve bunlarla birlikte Muhammed b. Ubâde'nin sağ kanadı üzerine hücuma geçerek onları püskürtmüş ve geriletmişti. Sonra savaş tekrar başlamış ve bu ikinci hamlede İbn Ubâde de yanındakiler mağlûp olunca geriye çekilmişler, Hârûn eş-Şârî onları kılıçtan geçirmeğe başlamış, bin dört yüz kadar adamlarını öldürmüş ve gece basınca Hârûn eş-Şârî ele geçirdiği malları toplayıp onu adamları arasında taksim etmişti. Muhammed b. Ubâde de mağlûp olunca kaçıp Âmid'e gitmiş, buranın sahibi olan Ahmed b. İsâ b. eş-Şeyh giriştiği kısa bir çarpışmadan sonra ona karşı zafer elde ederek esir almış, yaklayıp el-Mu'tazıd Billâh'a göndermiş, el-Mu'tazıd Billâh da derisini aynen koyunun derisini yüzer gibi yüzdürmüştü.

Çeşitli Olaylar

Muhammed b. Ebi's-Sâc, Merâğa'yı şiddetli bir muhasaradan ve uzun çarpışmalardan sonra fethetmiş, kendisine ve adamlarına emân verip Abdullah b. el-Hasan'ı yakalayarak prangalara vurmuş ve hapse atmış, bütün mallarına el koyduktan sonra da öldürüvermişti.

Bu yılda Ahmed b. Abdülazîz b. Ebi Dülef ölmüş yerine kardeşi Ömer b. Abdülazîz geçmişti.

Bu yılda Muhammed b. Sevr Ummân'ı fethetmiş ve halkından öldürdüğü bazı kimselerin başlarını Bağdâd'a göndermişti.

Bu yılın rebiyülâhir (haziran-temmuz) ayında el-Mu'tazıd'a nedimlik ve sohbet arkadaşlığı yapan Ca'fer b. el-Mu'temid vefat etti.

Bu yılın cemaziyelevvel (temmuz-ağustos) ayında Amr b. Leys Nîsâbûr'a girdi.

Bu yıl içinde Muhammed b. Ebi's-Sâc, Haricîlerden otuz kadar adamı Musul yolundan göndermiş, bunların çoğunun boyunları vurulmuş, geri kalanı da hapse atılmıştı.

Yine bu yıl içinde Humâreveyh b. Ahmed b. Tulun tarafından gönderilen Ahmed b. Abâ gaza için Tarsus'a ulaşmış, ayrıca Bedr el-Hammâmî de gelip buranın valisi olan el-Uceyfî ile bir araya gelerek hep birlikte Bizans üzerine gazaya çıkmışlar ve «el-Belkasûn» denilen yere varmışlardı.

Sâmânoğullarından İsmâil b. Ahmed Türk illerine doğru gazaya çıkmış, başkentlerine girmiş, hükümdarlarının babası ile hanımı «hatun»u ele geçirdikten başka ganimet olarak on bin kadar esir ve sayılamayacak kadar çok mal ve davar almıştı. Bu gaza sırasında ganimetten her atlıya bin dirhem mal isabet etmişti.

el-Muvaffak'ın kölesi olan Râşid Dineverd'de bu yıl vefat etmiş ve ramazan (893 kasım-aralık) ayında Bağdâd'a götürülmüştü.

Yine bu yılın şevval (893 aralık - 894 ocak) ayında Mesrûr el-Belhî vefat etmişti.

Bu yılda Rey ve Taberistân'da sular tamamen çekilmiş, üç rıtıllık bir su bir dirheme satılmış ve ayrıca fiyatlar da bir hayli yükselmişti. Yine bu yılın şevval ayında ay tutulmuştu. Ayrıca Debîl halkı bir gün sabahleyin uyandıklarında dünyayı kapkaranlık görmüş, gündüzün bu karanlığı bir hayli sürmüş, ikindiye kadar devam etmişti. İkindi sıralarında siyah bir rüzgâr esmeğe başlamış ve gecenin ilk üçte birine kadar sürmüştü. Sonra büyük bir deprem meydana gelmiş ve Debîl şehri yıkılmıştı. Bu depremde şehrin hemen hemen bütün evleri yıkılmış, geriye yüz kadar ev ayakta kalmıştı. İlk depremden sonra arka arkaya beş yer sarsıntısı daha olmuş, depremden sonra enkaz altından yüz elli bin ceset çıkarılmıştı.

Bu yılın hacc emîrliği görevini de «İbn Turunca» diye meşhur olan Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn b. İshâk yerine getirmişti.

Bu yılın Ramazan ayında bazı güzel eserleri olan Muhammed b. İsmâil b. Yûsuf Ebû İsmâil et-Tirmizî vefat etmişti. Ayrıca büyük fakîh, Zâhid ve âlim bir şahıs olan Ahmed b. Seyyâr b. Eyyûb er-Mervezî ile Hanefî fukahâsından olan Ebû Ca'fer Ahmed b. Ebî İmrân vefat etmişlerdi. Bu sonuncusu Mısır'da vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN BİRİNCİ (M. 894-895) YILI OLAYLARI

el-Mu'tazıd'ın Mardin Üzerine Yürüymesi ve Burayı Ele Geçirmesi

el-Mu'tazıd bu yılda Musul üzerine ikinci defa yürümüştü. Hamdân b. Hamdûn'un Hârûn eş-Şârî'ye meyledip halkı ona bey'ate davet ettiğini haber alınca Hamdân üzerine harekete geçmişti. el-Mu'tazıd'ın üzerlerine geldiğini haber alan bedevî Araplarla Kürtler bir araya gelerek anlaşmışlar, aynı dava uğruna çarpışacaklarına dair sözleşerek bir birlik oluşturmuşlar ve askerlerini savaş vaziyetine sokmuşlardı. el-Mu'tazıd süvarileriyle birlikte acele bunlar üzerine yürümüş, onlara hücum ederek çok kimseyi öldürmüş ve bir çok kimse de Zap Suyu'nda boğularak ölmüştü.

el-Mu'tazıd oradan hareketle Mardin Kalesi üzerine yürümek için Musul'a doğru yönelmişti. Mardin Kalesi o sırada Hamdân b. Hamdûn'un elinde bulunuyordu. el-Mu'tazıd'ın geldiğini haber alan Hamdân yerine oğlunu bırakarak kaçmıştı. el-Mu'tazıd Mardin'e gelip karargâhını kurmuş ve o gün orada bulduğu herkesi öldürmüştü. Ertesi gün olunca kale kapısına çıkıp dayanmış ve: «Ey Hamdân'ın oğlu! Kapıyı aç.» diye bağırmış, o da açınca el-Mu'tazıd şehre girmişti. el-Mu'tazıd kalede bulunan her şeyin buradan taşınıp götürülmesini ve kale surlarının yıkılmasını emrettikten sonra İbn Hamdûn'un yakalanması için peşinden adamlar göndermişti. Sıkı bir şekilde aranan İbn Hamdûn'un bir sürü malı ele geçirilmiş ve el-Mu'tazıd'ın Bağdâd'a geri dönmesinden sonra İbn Hamdûn'a karşı zafer elde edilmişti.

el-Mu'tazıd Bağdâd'a dönerken adı «Şeddâd» olan bir Kürdün el-Haseniye'de kapandığını öğrenmiş, on bin civarında olduğu söylenen adamının üzerine yürümüştü. Nihayet ona karşı zafer elde ederek kalesini yıktırmıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda el-Mu'tazıd'ın Diyâr-Mudar ve el-Cezîre bölgeleri valisi olan Terk b. el-Abbâs Bağdâd'a gelmişti. Yanında Sümeysat hâkimi İbn

el-Ağarr'ın adamlarından kırk küsur kişi getirmişti. Bunların üzerinde ipekten pardesü ve cübbeler vardı. Onları hapse attıktan sonra tekrar evine geri dönmüştü.

Bu yılda İbn Ebi's-Sâc'ın hizmetçisi olan Vasîf ile Ömer b. Abdülazîz arasında bir savaş meydana gelmiş, Ömer'i mağlûp eden Vasîf, efendisi Muhammed b. Ebi's-Sâc'ın yanına gitmişti.

Yine bu yılda Humâreveyh b. Ahmed b. Tulun'un Bizans topraklarına gazâ için gönderdiği Tuğç b. Cuff Tarsus'a gelmiş, oradan Trabzon'a kadar ilerleyip Belûdiyye'yi cemâziyelâhir (894 ağustos) ayında fethetmişti.

Bu yılın cemâziyelevvel (temmuz) ayında Ahmed b. Muhammed et-Tâî Kûfe'de vefat etmişti.

Rey ve Taberistân'da bu yıl da sular çekilmişti.

Bu yılda el-Mu'tazıd el-Cebel bölgesine yönelerek Dînever'e gitti ve oğlu el-Muktefî Ali'ye Rey, Kazvîn, Zencân, Ebher, Kumm, Hemedân ve Dînever'i vererek kâtipliğine de Ahmed b. el-Asbağ'ı tayin etti. Ayrıca Ömer b. Abdülazîz b. Ebî Dülef'i de Isfahân, Nihâvend ve el-Kerc şehirlerine tayin edip kendisi fiyatların yükselmesinden dolayı Bağdâd'a geri döndü.

Bundan bir müddet sonra Râfi' b. Herseme'nin Rey valisi olan el-Hasan b. Ali Kûre el-Mu'tazıd'ın oğlu Ali'ye bin adamıyla birlikte gelip emân dilemiş, Ali b. el-Mu'tazıd da onu yanındakilerle birlikte babasına göndermişti.

Bu yılın zilkade (895 şubat) ayında Sâmerrâ'ya giren bedevî Araplar İbn Sîmâ'yı öldürdüler.

Bu yılda Müslümanlar Bizans illeri üzerine gazaya çıkıp on iki gün müddetle giriştikleri bir savaşı zaferle sonuçlandırıp büyük ganimetlerle geri döndüler.

Bu yılda bir hayli meşhur eserleri olan Ubeydullah b. Muhammed b. Ubeyd b. Ebi'd-dünyâ vefat etti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN İKİNCİ (M. 895-896) YILI OLAYLARI

Nevrûz el-Mu'tazıdî

el-Mu'tazıd bu yılda bütün bölge valiliklerine mektuplar yazıp bundan böyle Acemlerin bayram günleri olan Nevrûz gününde haraç ve zekât toplama işine başlamağa son vermelerini, bu işi biraz erteleyerek bundan böyle zekât ve cizyeleri 11 Haziranda toplamağa başlamalarını emetmiş ve bu güne de «Nevrûz el-Mu'tazıdî (Mu'tazıd Nevrûzu)» adını vermişti. el-Mu'tazıd Musul'da iken bu mektupları yazdırmış ve oradan devletin dört bir tarafına göndermişti. Ayrıca bu mektuplarda valilere, halka karşı yumuşak davranmalarını da emrediyordu.

Hamdân'ın Harekete Geçmesi, Mağlûp Olması ve Tekrar Devlete İtaat Etmesi

Bu yılda el-Mu'tazıd, İshâk b. Eyyûb ile Hamdân b. Hamdûn'a mektuplar yazarak yanına gelmelerini ve itaat etmelerini istemişti. O sırada el-Mu'tazıd Musul'da bulunuyordu. İshâk b. Eyyûb bu çağrıya olumlu cevap vermiş, fakat Hamdân kalelerine sığınarak mallarını ve çoluk çocuğunu emin yerlerde bırakıp savaş vaziyeti almıştı. Bunun üzerine el-Mu'tazıd Vasîf, Mûşkîr ve Nasr el-Keşûrî'nin komutasında Hamdân üzerine ordu sevketmiş, bu ordu yoluna devam ederken el-Hasan b. Ali Kûre ile karşılaşmış ve onun Musul yakınlarındaki «Deyrû'z-Za'farân» diye bilinen bir yerde kapanmış olduğunu görmüşlerdi.

Bu arada el-Hüseyn b. Hamdân b. Hamdûn buralara ulaşmış, ordunun bu öncü kuvvetlerini görünce hemen emân dileyerek, kalesini teslim etmiş, kendisine emân verilip el-Mu'tazıd'a gönderilmişti. el-Mu'tazıd kalenin yıkılmasını emretti, Vasîf de Hamdân'ı yakalamak üzere yoluna devam etti. Hamdân «Bâsûrîn» denilen yerde idi, Vasîf onu kuşatarak adamlarından büyük bir grubu öldürdü, Hamdân da kendisi için hazır bulundurduğu bir kayığa binip Dicle nehrini aşmağa çalıştı. Yanında bir hayli fazlaca mal vardı, bu şekilde Dicle nehrinin batı yakasına geçip Diyâr Rabîa'ya vardı.

Askerlerden bir grup nehri aşarak Hamdân'ın izini takip edip konaklamış olduğu bir manastıra ulaştılar. Onların geldiğini gören Hamdân mallarını orada terkedip hemen kaçtı ve malları alınıp el-Mu'tazıd'a götürüldü. Askerler onu izlemeğe devam ederek yakalamağa çalıştılar, böylelikle yer yüzü Hamdân'a dar gelmeğe başlamıştı. Nihayet o sırada el-Mu'tazıd'ın yanında bulunan İshâk b. Eyyûb'a gidip çadırına girmiş ve onun himayesini talep etmişti. İshâk b. Eyyûb onu alıp el-Mu'tazıd'ın yanına götürmüş, el-Mu'tazıd da onun korunmasını emretmişti. Bu şekilde bu yılın Muharrem ayında arka arkaya Kürtlerin ileri gelenleri emân dilediler.

Hârûn el-Haricî'nin Musul Askerlerine Mağlûp Olması

el-Mu'tazıd Billâh malları toplamak ve bu iş için görevliler tayin etmek üzere Musul valiliğine Nasr el-Kaşûrîyi görevlendirmişti. Bölgeye bağlı Ma'lasâya zekât toplama görevlisi, yanında bulunan bir grup adamıyla ve Nasr'ın tayin ettiği görevlilerle birlikte Musul'a gitmişti. Haricîlerden bir grup üzerlerine saldırmışlar, bunun üzerine çarpışmaya girişmişler ve gece karanlığı basıp birbirlerinden uzaklaşıncaya kadar bu çarpışmalarını sürdürmüşlerdi. Haricîlerden Hârûn'un ileri gelen yakın adamlarından Ca'fer adında birisi öldürülmüş, onun öldürülmesi Hârûn'a bir hayli ağır gelmişti. Bunun üezerine Hârûn, adamlarına çevre illerinde fesat ve karışıklıklar çıkarmalarını emretti.

Nasr el-Kaşûrî Haricî reisi Hârûn'a bir mektup yazarak onu halifenin yakın yerde olmasıyla tehdit etmiş ve şayet halife kendisiyle ilgilenecek olursa onu ve adamlarını toptan yok edeceğini hatırlatmıştı. Ayrıca Nasr Hârûn'a şimdiye kadar kendisiyle savaşan adamların akibetlerine aldanmamasını ve onlara karşı kurduğu tuzak ve hilelerdeki başarıların da onu yanlış bir kanaate sürüklememesini söylemişti. Hârûn bu mektuba cevap vermişti, mektubunun bazı yerlerinde şöyle diyordu:

«Şimdiye kadar bizimle çarpışıp da savaşmaya devam edemeden ayrılanları söz konusu ettin. Onlar bizim savaştaki gayretimizi görünce Allah'ın izniyle kaçıp gitmiş, biz de onları kaçan develeri izler gibi kovalamıştık. Bize karşı savaşmada ayak direten kimselerin yapabildiği tek şey ise duvarların arkasından gizlenip savaşmalarıydı. Biz ise onlardan bir fersah uzaklıkta duruyorduk. Asıl seni aldatan şey bu yakın adamımızı öldürmendir. Sen onun kanının talep edileceğini mi, yoksa onun böyle terkedilip unutulacağını mı zannettin? Hayır, vallah, bunu çok iyi bilmen lâzımdır ki Allah seni mutlaka alnından yakalayacaktır. Hakkın senden alınması için o en büyük yardımcıdır. Sen de bizi başkalarıyla korkutup

durma. Sonra dökmüş olduğun kanın ve bize karşı gösterdiğin düşmanlığın da bir kenarda unutulmasını sağlamağa çalışma. Şunu iyi bil ki, ben ve sen tam şu durumdayız:

«Bizi sadece karşı karşıya gelmekle ve savaşla korkutma
Karşımıza adam çıkarın, onunla teke tek dövüşelim.»

Allah'a yemin ederim ki bizler kendi güç ve kuvvetimize güvenerek sana meydan okumuyoruz. Gücün ve kuvvetin bize ait olduğunu da söylemiyoruz. Bizler sadece bizi destekleyen ve koruyan Rabbımıza güveniyoruz. Güvendiğimiz bir husus varsa o da bizdeki iyi niyet ve davranışın başarıya götüreceğidir.

Senin bizi sultanınla korkutmana gelince, senin sultanın her zaman bizim yakınımızda duruyor ve bizim durumumuzu da biliyor. O hiç kimsenin ecelini öne almış olmadığı gibi eceli gelip çatmış bir kimsenin de ölümünü te'hir edecek değildir. O hiç kimsenin rızkını vermiş veya kimsenin rızkını da engellemiş bir kimse olamaz. Sana karşı koymak üzere adamlar gönderiyoruz. İnşallah en yakın bir zamanda kendi akıbetini görüp öğreneceksin.»

Bu mektubu alan Nasr onu olduğu gibi el-Mu'tazıd Billâh'a iletmiş, el-Mu'tazıd da Hârûn üzerine asker sevkini hızlandırarak Hasan b. Ali Kûre'yi Musul'a gönderip Haricîler üzerine yürümesini emretmişti. Ayrıca yol üzerinde bulunan bütün vilâyetlerin valilerine ve görevlilerine de mektup ve emirler göndererek Hasan b. Ali'nin emrine girip ona itaat etmelerini emretmişti. Hepsini bir arada toplayan Hasan b. Ali Kûre, Musul çevresine doğru yürümüştü. Kendisi sürekli olarak etrafını hendeklerle kuşatır ve o şekilde koruma altına alırdı. Nihayet bütün askerleri toplanınca Haricîler üzerine yürümek üzere Zap Suyu'nu aşmıştı. Hasan b. Ali Kûre, Haricîlerle el-Meğle yakınlarında karşılaşmış, her iki kuvvet saflarını savaş için hazırlayıp birden savaşa dalmış ve şiddetle çarpışmaya başlamışlardı. Haricîler ilk çarpışmalardan sonra Hasan'ın ordusunu dağıtıp birbirinden ayırdıktan sonra tekrar hücuma geçmek için geriye çekilmeğe başladılar. Ancak Hasan adamlarına yerlerini terketmemelerini emretmiş, onlar da yerlerinden ayrılmamışlardı. Haricîler geri dönüp Hasan'ın askerleri üzerine on yedi sefer hücuma geçmiş, bu hücumlar sonucunda Hasan'ın sağ kanat kuvvetleri dağılmağa başlamış ve adamlarından bazıları da öldürülmüştü. Ancak kendisi savaşmağa devam edip Haricîler üzerine hamle yapmış ve tek bir yumruk gibi hepsi birden savaşa girmişlerdi. Hasan bizzat kendisi gayet iyi direnmiş ve başına bir sürü darbeler yemesine rağmen hiç de etkilenmemişti.

Hasan'ın bu şekilde direndiğini gören adamları savaş alanına geri dönmüş, savaşmağa devam edip iyice direnmiş ve böylelikle Haricîler bu direnme karşısında çok kötü bir yenilgiye uğramışlar ve onlardan bir hayli kimse öldürülmüştü. Haricîler bu bozgun üzerine savaş alanını terkederek Âzerbeycân'a doğru gitmişlerdi.

Hârûn'a gelince, ne yapacağını şaşırmış, ovaya doğru yönelerek Tağliboğullarına gelip sığınmış, sonra tekrar Ma'lasâya'ya geri geldiyse de bir daha ovaya geri dönmüştü. Tekrar geri dönüp Dicle'yi aşan Hasan Hazze' (veya Harre)'ye gelmiş, fakat tekrar ovaya dönmüştü.

Hârûn'un ileri gelen adamlarından bazıları ise el-Mu'tazıd'ın bir hayli güçlendiğini ve ona karşı koyamayacaklarını anlayıp da bu son olayda başlarına gelen felâketleri görünce el-Mu'tazıd'a haber gönderip ondan emân dilemişlerdi. el-Mu'tazıd emân verince onlardan üç yüz altmış kişilik kalabalık bir grup gelip emân dilemiş ve affedilmişlerdi. Hârûn'un ise yanında bir grup daha kalmış, bunlar da sürekli olarak onunla birlikte şehirler arasında dolaşıp durmuşlar ve nihayet, ileride zikredeceğimiz gibi, 283 yılından öldürüldüğü güne kadar bu şekilde kalmışlardı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın rebiyülevvel (mayıs) ayında Musul valisi Tektemir b. Taştemir tutuklanıp prangalara vurulmuş ve bütün mallarına el konulmuştu. Onun yerine de Kûre diye meşhur olan Hasan b. Ali el-Horasânî tayin edildi.

Bu yılda İbn Cassâs el-Mu'tazıd'ın eşi olan Humâreveyh'in kızını yanında bazı halalarıyla birlikte Mısır'dan alıp getirmişti. O sırada el-Mutazıd Musul'da bulunuyordu.

Ondan sonra el-Mu'tazıd, Bağdâd'a hareket ederek Humâreveyh'in kızıyla rebiyulâhir (mayıs-haziran) ayında zifafa girdi.

Bu yılda yine el-Mu'tazıd el-Cibâl bölgesine gidip el-Kerc'e varmış ve İbn Ebî Dülef'in mallarına el koyduktan sonra Ömer b. Abdülazîz'e mektup yazıp yanında bulunan Cevher'i göndermesini emretmişti. Ömer b. Abdülazîz b. Ebî Dülef de ona Cevher'i göndermiş, Cevher varıp huzurunda itaat ve hürmetini arzetmişti.

Yine bu yıl içinde İbn Tulun'un kölesi Lü'lü' hapisten salınmış, davarlara ve katırlara bindirilip gönderilmişti.

Bu yıl içinde Yûsuf b. Ebi's-Sâc Saymara'ya el-Muvaffak'ın kölesi Feth el-Kalabisî'ye imdat kuvvetleri göndermişti. Diğer taraftan Yûsuf

da kendisine itaat edenlerle birlikte kardeşi Muhammed'in yanına Merağa'ya kaçmış ve bu arada yolda eline geçirdiği el-Muvaffak'ın bazı mallarını alıp gitmişti. el-Mu'tazıd veziri Ubeydullah b. Süleyman'ı Rey'de bulunan oğluna göndermiş, oraya varan Ubeydullah da verilen görevi ifa ettikten sonra geri dönmüştü.

Bu yılda Muhammed b. Zeyd el-Alevî, Taberistân'dan Muhammed b. Verdû'l-Attâr'a Bağdâd, Kûfe ve Medîne'deki akrabalarına dağıtması için otuz iki bin dinar göndermişti. Ancak bazı jurnalcılar bunu el-Mu'tazıd'a haber verince Muhammed b. Verdu'l-Attâr Bedr'in yanına çağırılmış ve bu hususta sorguya çekilmişti. Nihayet İbn Verdu'l-Attâr itirafta bulunarak her sene Muhammed b. Zeyd'in bu parayı gönderdiğini söylemişti. Sonra bu meblağ alınıp dağıtılmıştı. Bedr el-Mu'tazıd'ın yanına gelip durumu haber verince el-Mu'tazıd ona: «Gördüğüm rüyayı sana anlatmadım mı?» diye sormuş Bedr de: «Hayır, ey Mü'minlerin emîri!» diye cevap vermişti. el-Mu'tazıd: «Rüyamda askerlerimle birlikte Nehrevân taraflarına gidiyordum. Bir yerden geçerken adamın birisinin bir tepe üzerinde sürekli namaz kıldığını ve bana hiç de aldırış etmediğini gördüm, hayrete düştüm. Adam namazını bitirdikten sonra bana: «Yaklaş.» diye seslendi. Yaklaştım, bana: «Beni tanıyor musun?» dedi, «Hayır.» diye cevap verdim. «Ben Ali b. Ebi Tâlib'im.» dedi ve elinde bulunan bir çapayı verip: «Şuraya vur.» dedi, ben de elinde bulunan çapayı aldım ve defalarca yere vurmağa başladım. Sonra şöyle konuştu: «Senin yere vurduğun bu darbeler adedince çocuklarından bu göreve kimseler gelecek, onların hepsine benim ehl-i beytime hayırla muamele etmelerini tavsiye et.» el-Mu'tazıd sonra Bedr'e derhal bu adama ve gelen mallara dokunulmamasını emretti ve Taberistân'a Muhammed b. Zeyd'e bir mektup gönderilip isteğinin olup olmadığı soruldu. Ayrıca oradan gönderdiği malları aleni olarak gönderebileceği ve bunları istediği şekilde dağıtabileceği kendisine bildirildi. Ayrıca ona bu konuda gerekli yardımlar da takdim edildi.

Bu yıl içinde Ebû Talha Mansûr b. Müslim, el-Mu'tazıd'ın hapishanesinde öldü. Bu yıl içinde el-Mu'tazıd'ın cariyelerinden «Sağab» adında bir cariye bir oğlan çocuğu doğurdu, bu çocuğa «Ca'fer» adı verildi. Ca'fer daha sonraki halife el-Muktedir olacaktır.

Bu yılın zilhicce (896 ocak-şubat) ayında Humâreveyh b. Ahmed b. Tulun Dımaşk'ta yatağında hizmetçileri tarafından öldürüldü. Ölümünden sonra onu öldürmekle itham edilen yirmi küsur hizmetçisi de hemen katledildi.

Öldürülmesinin sebebi şöyle anlatılır:

Bazı jurnalciler kendisine Mısır'daki sarayında bulunan cariyelerden her birinin, yine sarayda bulunan hadımlardan birer kişiyi koca edindik-

lerini ihbar etmişlerdi. Bunu jurnal eden kimse Humâreveyh'e şöyle demişti: «Eğer bu haberin doğru olup olmadığını öğrenmek istiyorsan bu cariyelerden birini getir, onu konuşturmağa çalış; itiraf ettiğini görecek ve bu haberin sıhhatini de öğrenmiş olacaksın.» Bunun üzerine Humâreveyh bunun doğru olup olmadığını öğrenmek için hemen o anda Mısır' daki vekiline haber gönderip derhal kendisine bir grup cariyeyi göndermesini istemişti. Bu arada hizmetçilerinden bir grup bir araya gelerek onu öldürmeyi kararlaştırdılar. Çünkü onlar Humâreveyh'e nakledilen bu durumun açıkça ortaya çıkmasından korkmuşlardı. Bunun için geceleyin onu yatağında boğazlayıp kaçıverdiler.

Humâreveyh'in öldürülmesi üzerine kumandanlar bir araya gelip o sırada onunla birlikte Dımaşk'ta bulunan oğlu Ceyş b. Humâreveyh'i emîrliğe tayin ettiler. Ceyş Humâreveyh'in en büyük oğlu idi. Ceyş'e bey'at ettikten sonra kumandanlara ve diğer askerlere bir sürü hediyeler ve mallar dağıtıldı. Ceyş bu sırada çocuk yaşta denilecek bir kimse idi.

Bu yıl içinde Şâfiî Mezhebinin ileri gelen fakîhlerinden Osman b. Saîd b. Hâlid Ebû Saîd ed-Dârî vefat etti. O İmam Şâfiî'nin yakın talebelerinden olan el-Buvaytî'den fıkıh tahsil etmiş ve İbnü'l-Arabî'den de edeb ilmi okumuştu. Yine bu yıl içinde **«Kitabu'n-Nebât»** müellifi ve diğer bir sürü te'lifatı olan Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvud ed-Dîneverî el-Luğavî vefat etmişti. Bu yılda vefat edenlerden birisi de el-Hâris b. Ebî Üsâme idi. Onun bu gün zamanımızda okutulmakta olan bir **Müsned**'i vardır. Aynı şekilde el-Esmaî'den rivâyette bulunan Ebu'l-Aynâ' Muhammed b. Kâsım da bu yılda vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN ÜÇÜNCÜ (M. 896-897) YILI OLAYLARI

Haricî Reisi Hârûn'a Karşı Elde Edilen Zafer

Bu yılda el-Mu'tazıd Billâh, Hârûn eş-Şârî üzerine Musul'a doğru yürümüş ve ona karşı bir zafer elde etmişti.

el-Mu'tazıd Tekrit'e varıp orada karargâh kurmuş ve el-Hüseyn b. Hamdân et-Tağlibî'yi bir grup atlı ve yaya ile Haricî Hârûn b. Abdullah üzerine göndermişti. el-Hüseyn şöyle dedi: «Eğer Hârûn'u yakalayıp getirirsem Emîru'l-Mü'minînden üç şey isteyeceğim.» el-Mu'tazıd bunun üzerine: «Söyle bakalım, bu isteklerin nelerdir?» diye sormuş, el-Hüseyn de şöyle cevap vermişti: «Birinci isteğim babamı serbest bırakmanızdır, diğer iki isteğimi de Hârûn'u yakalayıp getirirsem o zaman açıklarım.» el-Mu'tazıd ona: «Peki bu isteklerin yerine getirilecektir.» diye karşılık vermiş, el-Hüseyin sonra üç yüz kadar atlı seçip onlarla birlikte Hârûn üzerine yürümüştü. Bu üç yüz kişi arasında Vasîf b. Mûşkîr de vardı. el-Hüseyn şöyle demişti: «ey-Müminlerin emîri; Vasîf'e bana itaat etmesi için emir verir misiniz?» Bu isteğini de kabul eden el-Mu'tazıd Vasîf'e gerekli emri vermişti.

el-Hüseyn ve yanındakiler Dicle nehrinin dar bir geçidine varmışlardı. el-Hüseyn Vâsıf'e ve yanında bulunanlara :

«Burada durunuz; Hârûn kaçtığı takdirde geçeceği başka hiç bir yol yoktur, buradan sakın ayrılmayınız. Buraya gelip geçmek istediğinde onu geçmekten alıkoyarsınız, o zaman da ben gelirim. Ben gelinceye veya öldürüldüğüm haberi size ulaşıncaya kadar sakın buradan ayrılmayınız.» diye tenbih etmişti.

Sonra Hüseyn Hârûn'u yakalamak üzere yola koyulmuş ve nihayet onunla karşılaşmıştı. Aralarında meydana gelen savaşta bir hayli adam ölmüş ve nihayet Hârûn mağlûp olmuştu. Vasîf de bu dar geçite üç gün kadar durduktan sonra adamları ona: «Burada epey bekledik. Hüseyin'in bu Haricîyi yakalayamadığından pek emin değiliz. Şayet onu yakalayacak olursa bu zafer de sadece onun olacaktır. Uygun olan yol bizim de onların

izini takip etmemizdir.» demişler, Vasîf de adamlarının bu teklifini kabul edip onlara itaat etmiş ve yola koyulmuşlardı. Bu arada Hârûn mağlûp olup geriye dönerken bu dar geçide varmış ve oradan Dicle nehrini aşarak karşı tarafa geçmişti. Hüseyin de onu takip edip arkasından gelmiş, ancak Vasîf'i ve adamlarını bırakıp gittiği yerde bulamamış ve nereye gittiklerine dair de haber alamamıştı. Sonra Hârûn'un izinden yürüyerek Dicle nehrini geçmiş ve Bedevî Arapların ikamet ettiği bir yere gelerek Hârûn hakkında bilgi sormuştu. Bunlar Hârûn'u gizlemek istemişler, ancak Hüseyin'in tehdit etmesi üzerine Hârûn'un buradan geçtiğini haber vermişlerdi. Nihayet onu takip etmiş, bir kaç gün sonra yetişmişti. O sırada Hârûn'un yanında yüz kadar adam bulunuyordu. Hüseyin'e yalvarmış ve ona bazı vaatlerde bulunmuştu; ancak Hüseyin savaştan başka hiç bir şeyi kabul etmeyip onunla savaşa girişmiş, Hüseyin bizzat kendisi Hârûn'un üzerine yürüyüp onu esir almış ve tutuklayıp el-Mu'tazıd'ın yanına getirmişti. Sonra el-Mu'tazıd oradan ayrılıp rebiyülevvel ayının çıkmasına sekiz gün kala (9 Mayıs 896) Bağdâd'a vardı.

el-Mu'tazıd Hüseyn b. Hamdân'a hediyeler verip ona hil'atler giydirmiş, kardeşlerine de bir sürü hil'atler ve hediyeler vermişti. Hârûn'u bir fil üzerine bindirip gezdirmiş, sonra hemen Hamdân b. Hamdûn'un prangalarının çözülmesini, rahat bir yerde bırakılıp kendisine ihsanlarda bulunulmasını emretmiş ve serbest bırakılacağını da vaat etmişti.

Haricî Hârûn'u file bindirdiklerinde ona gayet güzel ipek bir elbise giydirmek istemişler, ancak o bunu kabul etmeyip: «Bunu giymek câiz değildir.» demiş, buna rağmen ipek elbiseyi zorla giydirmişlerdi. Hârûn idam edildiği anda sesinin en yüksek tonuyla şöyle bağırmıştı :

«Hüküm yalnız Allah'ındır. Müşrikler bunu kabul etmese de.» Hârûn, ilk Haricîler kitlesi olan es-Sufriyya grubundandı.

Dımaşk Halkının Ceyş İbn Humâreveyh'e Karşı İsyanı, Ordunun Muhalefeti Ve Ceyş'in Öldürülmesi

Bu yılda Ceyş b. Humâreveyh'in ileri gelen kumandanlarından bir grup ona karşı baş kaldırarak isyanlarını açığa vurmuş ve: «Seni emîr olarak kabul edemeyiz. Bu görevden ayrıl, amcanı emîrliğe getireceğiz.» demişlerdi. Ceyş emîrliğe tayin edildiğinde genç yaşta olup emîr olduktan sonra bir sürü serseri ve sefil adamı etrafına toplayıp onların tavsiyelerine kulak vermeğe başlamış, onlar da onu kumandanlarına karşı kötü davranmağa sevketmişlerdi. Böylelikle Ceyş b. Humâreveyh bu ileri gelen kumandanlarını tutup öldürmeğe, hattâ onların hepsini görevlerinden azledip yerlerine başkalarını getireceğini açığa vurmağa başlamıştı. Bu da

yetmiyormuş gibi kumandanların ellerindeki bütün mal ve varlıklarını alıvermişti. Bunun üzerine kumandanlardan bazıları onu öldürüp yerine amcasını tayin etmeğe karar vermişlerdi. Bunu haber alan Ceyş, ağzına geleni söylemekten geri durmamış ve onlara karşı sertçe davranmıştı. Bazıları ondan uzaklaşıp çekip gitmişler, bunun üzerine de Dımaşk emîri Tûğc b. Cuff onu görevinden azletmişti.

Bu kumandanlardan bazıları çekip Bağdâd'a gitmişlerdi. Bunlar Muhammed b. İshâk b. Kündâcık, Hakan el-Muflihî, Tuğc'un kardeşi Bedr b. Cuff ve benzeri Mısır kumandanları idiler. Bunlar sahraya dalmış, hattâ çoluk çocuklarını ve mallarını terkederek günlerce çöllerde gezinip durmuşlardı. Bu arada da bazıları susuzluktan ölmüştü. Sonra Kûfe'nin iki günlük bir mesafesinde ortaya çıkmış ve oradan el-Mu'tazıd'ın yanına varmışlar, el-Mu'tazıd da onlara hil'atler giydirip ihsanlarda bulunmuş ve hediyeler vermişti. Kumandanların geri kalanları ise Mısır'da Humâreveyh'in oğluna karşı olan muhalefetlerini sürdürmüşlerdi. Ancak Ceyş'in kâtibi Ali b. Ahmed el-Mâzerâî hemen o gün geri dönmelerini emretmiş, onlar da geri dönmüşlerdi. Bu arada Ceyş iki amcasını öldürtmüş ve sabah erkenden orduyu toplayarak onlara amaclarının kesik kellelerini fırlatıvermişti. Birden askerler Ceyş b. Humâreveyh'in üzerine hücum ederek onu öldürmüşler, evini talan etmişler ve Mısır'ı da yağmalayarak etrafı yakıp yıkmışlardı. Ceyş'in öldürülmesinden sonra yerine kardeşi Hârûn'u getirmişlerdi. Ceyş dokuz ay kadar emîrlik yapmıştır.

Slavların İstanbul'u Muhasarası

Bu yılda Slavlar Bizans'ın başkenti İstanbul (Kostantiniyye) üzerine gelip şehri kuşatan halkından çok kimseyi öldürdüler ve etrafındaki şehirleri yakıp yıktılar. Bizans İmparatoru bunlardan kurtuluş olmadığını görünce yanında bulunan Müslüman esirleri toplayıp ellerine silâh vermiş ve Slavlara karşı kendisine yardım etmelerini istemişti. Bu Müslüman esirler Bizans imparatorunun isteğini kabul ederek Slavlara karşı çarpışmalara girişmiş ve onların kuşatmasını kırmışlardı. Bizans İmparatoru Müslümanların bu kahramanlıklarını görünce ellerinde bulunan silâhlarıyla kendisine hücum etmelerinden korkmuş ve onların hemen geri çağırıp silâhları ellerinden alarak kendisine yapabilecekleri bir zarara karşı yanından uzaklaştırmış ve çeşitli illere dağıtmıştı.

Müslümanlarla Bizanslılar Arasında Esir Mubâdelesi

Bu yılda Müslümanlarla Bizanslı Rumlar arasında esir mubâdelesi yapıldı. Bu mübâdele sırasında Müslüman erkek, kadın ve çocuklardan iki bin beş yüz dört kişi kurtarılmıştı.

el-Mu'tazıd'ın Askerleri ile Ebû Dülef'in Çocukları Arasında Meydana Gelen Savaşlar

Bu yılda vezir Ubeydullah b. Süleyman el-Cibâl bölgesine, Ömer b. Abdulazîz b. Ebî Dülef üzerine yürüdü. Ömer ise şaban (eylül-ekim) ayında Ubeydullah'a haber gönderip ondan emân dilemiş ve itaatini arzetmiş, Ubeydullah da ona ve bütün aile fertlerine hediyeler göndermişti.

Ancak bundan daha evvel Ömer'in kardeşi Bekr b. Abdulazîz Ubeydullah b. Süleyman ve Bedr'in yanına gelerek emân dilemiş, onlar da kardeşi Ömer'in görevine Bekr'i tayin ederek kardeşi ile gidip savaşmasını istemişlerdi. Ancak Ömer'in de emân dilemesi üzerine Ubeydullah ve Bedr Bekr'e şöyle demişlerdi: «Şu anda kardeşin Ömer de itaatini arzetmiştir. Seni o isyan etmiş olduğu sırada onun makamına tayin etmiştik. Bu durumunuzu halletmek üzere kalkın, el-Mu'tazıd'ın yanına gidin, sizin hakkınızda o hükmünü versin.»

Bu arada en-Nûşarî Isfahân'ı ele geçirerek kendisinin Ömer b. Abdülaziz tarafından burada görevlendirildiğini açıklamıştı. Diğer taraftan Bekr b. Abdülaziz de Ubeydullah'ın yanından kaçmış, bunun üzerine Ubeydullah el-Mu'tazıd'a durumu bir mektupla bildirmiş, Bedr'e de bir mektup yazıp Bekr'in durumunun iyice öğreninceye kadar yerinde kalmasını tavsiye etmişti.

Vezir Ubeydulah b. Süleyman, Rey'de bulunan Ali b. el-Mu'tazıd'ın yanına gitmişti. Bekr b. Abdülaziz de Ahvâz'a varmıştı. el-Mu'tazıd Billâh Vasîf b. Mûşkîr'i Bekr'in üzerine göndermiş, o da gelip Bekr ile Fars sınırında karşılaşmıştı. Gecelerini karşılıklı bekleyiş içinde geçirirlerken Bekr b. Abdulazîz bir gece Isfahân'a çekip gitmiş, Vasîf de onu takip etmeden Bağdâd'a geri gelmişti. Bekr Isfahân'a ulaşmıştı, ancak el-Mu'tazıd Bedr'e yazdığı mektubunda Bekr b. Abdülaziz'e karşı savaşmasını emrediyordu. Bunun üzerine Bedr Îsâ en-Nûşarî'yi bu görevi ifa etmek üzere görevlendirdi. en-Nûşarî Bekr'e karşı yürümek üzere harekete geçtiyse de aralarında savaş olmadan geriye dönmüş, Bekr de Îsâ en-Nûşarî ile aralarında meydana gelen bu olayları çeşitli şiirlerle dile getirmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda el-Mutazıd bütün vilâyetlere mektuplar gönderip miras divanlarının iptal edilmesini ve miras paylarının da hak sahiplerine ve ölenin akrabalarına dağıtılmasını istemişti.

Bu yılın Şevval (kasım-aralık) ayında Medînetu'l-Mansûra kadısı bulunup bu görevi altı ay müddetle sürdüren Muhammed b. Ebi'ş-Şevârib vefat etti.

Bu yılda Ömer b. Abdülazîz b. Ebî Dülef Bağdâd'a gelmiş, el-Mu'tazıd halka ve kumandanlara emir vererek onu şehrin dışında karşılamalarını emretmiş kendisi de onu karşılamak üzere özel bir oturum akdederek huzuruna almış, izzet ve ikramlarda bulunarak hil'atler giydirmişti. Bu yılın ramazan (ekim-kasım) ayında Amr b. Leys es-Saffâr ile Râfi' b. Herseme savaşmışlar ve Râfi' bu savaşta yenilerek geri çekilmişti. Bu arada Amr Nîsâbûr'dan ayrılmış, Râfi' b. Herseme de Nîsâbûr'da ona karşı isyan ederek şehre hâkim olmuş ve Muhammed b. Zeyd el-Alevî adına hutbe okutmuştu. Ancak Amr b. Leys, Merv'den Nîsâbûr'a dönüp şehri kuşatınca Râfi' oradan çekip gitmişti. Amr Râfi'i yakalamak üzere adamlar göndermiş, bu giden askerler Râfi'e Tus şehrinde yetişmişler, ancak Râfi' yine kurtulup Harezm'e doğru gitmişti. Amr b. Leys'in askerleri Râfi' b. Herseme'yi takip ederek onu Harezm'de yakalamışlar, savaşıp öldürmüşler ve başını kesip el-Mu'tazıd'a göndermişlerdi. Râfi' b. Herseme'nin kesik başı 284 yılı Muharrem (897 Şubat) ayında ulaşmıştı. el-Mu'tazıd derhal bu kesik başın Bağdâd'da bir yere asılmasını ve onu getirene hil'at ve hediyeler verilmesini emretmişti.

Bu yılda asıl ismi Ebû Ubâde Velîd olan meşhur şâir el-Buhterî Menbic'te, diğer bir rivayette ise Haleb'de vefat etmişti. el-Buhterî 206 (821-822) yılında dünyaya gelmişti.

Yine bu yılda «İbn el-Bâğandî» diye meşhur olan Muhammed b. Süleyman Ebû Bekr ile «İbn er-Rûmî» diye olan şair Ebû'l-Hasan Ali b. el-Abbâs b. Cüreyc vefat etmişlerdi. Başka bir rivayette İbn er-Rûmî'nin 284 yılında vefat ettiği de kaydedilir. İbn er-Rûmi'nin meşhur bir divanı vardır. Allah rahmet eylesin.

Yine bu yıl içinde Sehl b. Abdullah b. Yûnus b. Rufey' es-Sırrî vefat etmişti. Onun 200 veya 201 yılında dünyaya geldiği kaydedilir.

HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN DÖRDÜNCÜ (M. 897) YILI OLAYLARI

Bu yılda el-Muvaffak'ın kölesi Râğıb ile Dimyâna arasında Tarsus-ta çarpışmalar meydana geldi. Râğıb hutbelerde Hârûn b. Humâreveyh b. Ahmed b. Tulun'a dua etmeyi bırakıp onun yerine el-Mu'tazıd'ın azatlısı olan Bedr'e dua etmeğe başladı, bu da Ahmed b. Doğan ile arasında bir ihtilâfa sebep oldu. Ahmed b. Doğan 283 yılında yapılan esir mübadelesi işinin bitmesinden sonra oradan ayrılıp Tarsus'a girmeden deniz yoluyla gitmiş, ancak buradan ayrılıp giderken Dimyâna'yı Tarsus'ta kendi yerine vekil bırakıp işleri yönetmekle görevlendirmiş ve emrine yardımcı kuvvetler vermişti. Böylelikle güçlenen Dimyâna Râğıb'ın icraatlarından memnun olmadığını açığa vurmuş ve onun yaptıklarına karşı çıkmıştı. Bunun üzerine aralarında çarpışmalar meydana gelmiş, Râğıb diğerlerine galip gelince Dimyâna'yı yakalatıp Bağdâd'a göndermişti.

**

Bu yılda Îsâ b. en-Nûşarî ile Bekr b. Abdülaziz b. Ebî Dülef arasında Isfahân dolaylarında meydana gelen bir çatışmada Abdülaziz'in oğlu Bekr yenilmiş, Îsâ b. en-Nûşarî de adamlarından çok kimseyi öldürdükten sonra karargâhını yağmalamayı mübah kılmıştı. Bekr yanında bulunan çok az adamıyla birlikte kurtulup Taberistân'da bulunan Muhammed b. Zeyd el-Alevî'nin yanına gitmiş, burada 285 yılına kadar ikamet etmiş ve bir müddet sonra vefat etmişti. Ölüm haberi el-Mutazıd'a ulaştırılınca bu haberi getiren kişiye bin dinar mükâfat vermişti.

**

Bu yılın rebîyülevvel (nisan) ayında Ebû Ömer Yûsuf b. Ya'kûb Ali b. Muhammed b. Ebi'ş-Şevârib'in yerine Medînetü'l-Mansûre kadılığına tayin edildi.

Bu yıl içinde Hristiyan Gâlib adında birisinin yine Hristiyan olan bir hizmetçisinin Rasûlullah (s.a.)'a küfrettiğinden dolayı yakalanıp muhakeme edildiği kaydedilir. Bağdâd halkı bir araya toplanıp Kâsım b. Ubeydullah'a seslenerek ondan bu adama had uygulanmasını istemişler,

ancak Kâsım bu haddi uygulamamıştı. Bunun üzerine halk el-Mu'tazıd'ın kapısına dayanmış, toplanmalarının sebebini soran el-Mu'tazıd'a durumu arzetmişler el-Mu'tazıd da onları kadı Ebû Ömer'e göndermişti. Kalabalığın doğurduğu sıkışıklıktan kadı neredeyse ezilecekti. Nihayet kadı yanına aldığı bu Hristiyanı bir odaya kilitlemiş ve bundan sonra bu kişiden hiç bir haber işitilmediği gibi halkın da bu konuda tekrar bir yere baş vurdukları işitilmemiştir.

**

Bu yıl içinde Tarsus'tan gelen bir hey'et el-Mu'tazıd'ın huzuruna çıkıp başlarına bir vali tayin etmesini istemişlerdi, çünkü İbn Tulun'un Tarsus'taki valisini şehirden çıkarmışlardı; bunun üzerine el-Mu'tazıd onlara emir olarak İbn İhşîd-i gönderdi.

Bu yılın rebîyülâhir (mayıs) ayında Mısır'da müthiş bir karanlık çökmüş, arkasından gök yüzünde şiddetli bir kızıllık meydana gelmişti. Bu kızıllığın tesiriyle adam karşısındakinin yüzüne bakınca onu kırmızı renkte görüyordu. O gün ikindi vaktinden gece yarısına kadar bu durum devam etti. Halk bunun için evlerinden çıkıp sokaklara dökülmüş ve Cenab-ı Allah'a dua ederek bu felâketten onları kurtarmasını niyaz etmişlerdi.

**

Bu yılda el-Mu'tazıd, Muâviye b. Ebî Süfyân'a cuma günü minberlerde lânet okunmasına karar verdi ve bu konuda halka karşı okunmak üzere bir mektup hazırlanmasını emretti. Bu mektup gayet uzunca ve güzel bir yazıyla yazılmıştı. el-Mu'tazıd bu mektubunda sahih olduğu sabit olmayan bir sürü hadisleri Muâviye'nin lânet edilmesi için delil getiriyordu. Ayrıca bu yazıda Muâviye'den başka Yezîd ve Ümeyyeoğullarından diğer bazı kimseleri de zikretmişti. Bu mektuptan Bağdâd'ın iki tarafında okunmak üzere bir kaç nüsha teksir edildi. el-Mu'tazıd ayrıca kadıların halkla birlikte camilerde oturup sohbet etmelerini yasakladığı gibi, onların her hangi bir konuda münazara için toplantı düzenlemelerini ve dinî konularda münakaşaya girişilmesini kesinlikle yasaklamıştı. Ayrıca camilerde görev yapanların Muâviye'ye rahmet okumalarını veya onun ismini zikretmelerini de men etmişti. Vezir Ubeydullah b. Süleyman, el-Mu'tazıd'a: «Böyle bir durumda halkın galayana gelmesinden ve bir fitnenin kopmasından korkuyoruz.» demişti, ancak el-Mu'tazıd'ın onun dediklerine kulak astığı yoktu. Bunun üzerine Ubeydullah Kadı Yûsuf b. Ya'kûb'a gidip bu konuda el-Mu'tazıd'a karşı bir hile düzenlemesini veya ikna edici bir yol teklif etmesini söylemiş, Kadı Yusuf da el-Mu'tazıd'a gidip onunla konuşmuş ve böyle bir davranışın halkın başına felâketler getireceğini an-

latıp durmuştu. Ancak el-Mu'tazıd'ın söylenenlere hiç iltifat ettiği yoktu. Bunun üzerine Kadı Yûsuf: «Ey Müminlerin emîri! Bizler Ebû Talib'in soyundan gelenlere ne yapalım? Ülkenin dört bir tarafında ortaya çıkıp duruyorlar ve Rasûlullah (s.a.)'a olan akrabalık bağlarından ve yakınlıklarından dolayı da halk onlara meyledip yakınlık duyuyor. Şayet halk bu mektupta yazılanları ve Rasûlullah'ın ehl-i beytine karşı Emevîlerin takındıkları kötü tutum ve zulmü işitecek olurlarsa tamamen onlara meyledeceklerdir; çünkü onlar bu gün gerçekten çok daha basit bir dil ile davalarını anlatıyorlar ve ellerindeki deliller de bu gün için çok daha güçlüdür.» Bu sözleri işiten el-Mu'tazıd bu mektubu okutmaktan vazgeçmiş ve bir daha da bu konuda her hangi bir şey yazmamıştı. Ubeydullah b. Süleyman Hz. Ali (r.a.)'ye karşı tavır takınınlardan idi.

**

Bu yıl içinde el-Mu'tazıd, Amr b. Leys'e hil'atler ve sancaklar gönderip hediyelerle birlikte onu Rey valiliğine tayin etmişti.

Bu yılın recep ayında Bizans topraklarında «Karra» denilen bir yer el-Muvaffak'ın kölesi Râgıp ve İbn Kelûb tarafından fethedildi.

**

Bu yılın şaban (eylül) ayında el-Mu'tazıd'ın evinde elinde kılıç bulunan bir adam birden ortada gözüküvermiş, hizmetçilerden biri kim olduğunu anlamak üzere yanına yaklaştığında ona bir darbe indirip yaralamış, hizmetçi de hemen kaçıvermişti. Bu eli kılıçlı adam sonra evin bahçesinde bulunan ekinlerin arasına dalıvermiş, o gece sabaha kadar ve ertesi gün de sürekli olarak aranıp durmuş, fakat kim olduğu bilinemediği gibi onun hakkında da bir haber alınamamıştı. el-Mu'tazıd bu hadise üzerine bir hayli endişeye kapılmış ve bir çok kimse hakkında kötü düşünmeğe başlamıştı. Sonra saraydakiler bunun cin olduğunu ve bir kaç sefer daha gözüktüğünü söylemek zorunda kalınışlardı. Bu olay üzerine el-Mu'tazıd sarayının duvarlarına nöbetçiler dikmiş ve gayet iyi bir şekilde koruma altına almıştı. el-Mu'tazıd daha sonra şehirdeki cinci ve büyücüleri toplayıp bu adam hakkında onlara sorular sormuş, büyücüler şöyle demişlerdi: «Bazı delilere uygulayacağımız bir metodla bu adamın kim olduğunu öğreneceğiz.» Bunun üzerine büyücüler bir deli kadın alıp onu oturtmuş ve yaptıkları bir takım telkinler neticesinde kadın sar'aya tutulmuştu. el-Mu'tazıd da onlara bakıp duruyordu, kadının sar'aya tutulması üzerine hepsine oradan çıkıp gitmelerini söylemişti.

**

Bir ara Kerâme b. Mürr Kûfe'den prangalara vurulup Karmatîlerden bir grupla Bağdâd'a gönderildi. Bunlara dayak atılmağa başlanınca Kâtib Ebû Hâşim b. Sadaka'nın kendilerinden biri olduğunu itiraf etmişler, bunun üzerine Ebû Hâşim yakalanıp hapsedilmişti.

Bu yılda kardeşi Ömer b. Abdülaziz b. Ebî Dülef tarafından yakalanıp hapse atılan ve Zer Kalesi'nde hapiste bulunan, «Ebû Leylâ» diye meşhur olan kardeşi el-Hâris b. Abdülaziz b. Ebî Dülef Şefî' adında bir hizmetçiye hücum ederek onu öldürmüştü. Ömer b. Abdülaziz kardeşini Zer kalesine hapsettiğinde Şefî' el-Hâdım'ı onun korunması için görevlendirmiş ve yanına da hizmetçi ve kölelerinden bir grup adam vermişti. Ömer'in el-Mu'tazıd'dan emân dileyip ona sığınması ve Bekr'in de oradan kaçması üzerine kale tamamen Şefî'nin eline geçmişti. Ebû Leylâ kendisini serbest bırakmamış, bunun üzerine o da kendisine hizmet eden kölelerinden birinden bir törpü istemişti. Bu hizmetçi törpüyü yemeğin içine sokup ona göndermiş, törpüyü alan Ebû Leylâ prangasını bununla kesmişti.

Şefî' her gece Ebû Leylâ'ya uğrar, onunla sohbet eder, burada olup olmadığını anladıktan sonra gider uyurdu. Uyuduğunda mutlakâ yastığının altında kınından sıyrılmış bir kılıç tutardı. Bir gece Şefî' yine gelip onunla konuşmuş ve birlikte bir kaç kadeh atmalarını istemişti. O da bunu kabul etmiş ve oturup beraberce içki içmişlerdi. Ancak Şefî' bir ara ihtiyacını gidermek üzere dışarı çıktığında Ebû Leylâ yatağına bir insanın suretinde elbiseler koyup onu yorganla örtmüş ve orada kendisine hizmette bulunan bir cariyeye de şöyle demişti: «Şayet Şefî' dönecek olursa benim uyuduğumu söylersin.» Cariyeye bu tavsiyeyi yaptıktan sonra Ebû Leylâ evin dışında bir yerde gizlenmiş, bu arada prangalarını da ayağından çıkarıp atmıştı. Şefî' geri döndüğünde cariye Ebû Leylâ'nın uyuduğunu haber vermiş, o da kapıyı kapatıp evine doğru gitmiş ve uyuyuvermişti. Ebû Leylâ oradan çıkıp Şefî'in evine varmış ve yastığının altında bulunan kılıcı kaptığı gibi Şefî'i öldürüvermişti. Ancak o anda hizmetçiler koşuşuverince Ebû Leylâ onlara şöyle demişti: «Şefî'i öldürdüm, bana doğru yaklaşacak birini de mutlaka öldürürüm; ancak şu anda emân altındasınız!» Bu sözleri işitince hizmetçiler evden çıkıp gitmişler, sonra bütün halk toplanmış, Ebû Leylâ onlarla görüşüp kendilerine karşı iyilikle davranacağını söylemiş ve onlara emân verip emân almıştı. Sonra Kürtleri ve diğerlerini de etrafında toplayan Ebû Leylâ el-Mu'tazıd'a karşı isyan etmişti. Şefî' bu yılın Zilkade ayında öldürülmüştü.

Ebû Leylâ el-Mu'tazıd'a karşı isyan edince İsâ en-Nûşarî üzerine yürümüş, çarpışmalara girişmişler bu çarpışmalar esnasında Ebû Leylâ'nın boğazına saplanan bir ok ölümüne sebep olmuş ve onu atından aşağıya dü-

şürmüştü. Mağlûp olması üzerine adamları da kaçıp gitmişler ve başı kesilerek Isfahân'a, oradan da Bağdâd'a götürülmüştü.

Bu yılda bazı müneccimler dünyanın dört bir tarafında bir çok yerin batacağını ve Bâbil tarafları hariç bir çok yerin bu felâketten kurtulamayacağını iddia etmişlerdi. Bunun çok yağmur yağmasıyla meydana gelecek sellerin etkisiyle olacağını söylemişlerdi; nehirlerin kabarması ve suların her tarafı kaplamasıyla felâketler meydana gelecekti. Ancak tam aksine olmuş, hiç yağmur yağmamış ve büyük bir kıtlık meydana gelmişti. Sular tamamen çekilmiş, Müslümanlar yağmur duasına çıkmak zorunda kalmışlar, hattâ Bağdâd'da halk defalarca yağmur duasına çıkmıştı.

Bu yılın hacc' emîrliği görevini de «Atranca» diye meşhur olan Muhammed b. Abdullah b. Dâvud el-Hâşimî yerine getirmişti.

**

Bu yılda Mısır'da halk ve kumandanlar Hârûn b. Humâreveyh b. Ahmed b. Tulun'a karşı ayaklanmış ve ihtilâl meydana gelmişti. Kumandanlar bir çok görüş ayrılıklarına düşmüş, makamlara tama' etmişler, böylece ülkenin birlik ve düzeni bozulup gitmiş, dirlik yok olmuştu. En son olarak devleti yönetmek üzere Ebû Ca'fer b. Aba'yı görevlendirmeğe karar verdiler. Ebû Ca'fer Hârûn'un babası ve dedesi katında son derece değeri olan bir kimse idi. Gücü yettiğince işleri yoluna koymaya çalışmıştı. Ancak devletin yönetiminde açılan gedikler bir sürü fesatçının uğraşıları neticesinde gittikçe büyümüştü. Daha evvel kaydettiğimiz gibi, Dımaşk'ta bulunan ordunun ileri gelenleri Hârûn'un kardeşi Ceyş'e karşı isyan etmiş ve onu öldürmüşlerdi. Ebû Ca'fer devlet işlerini yüklenince hemen Dımaşk üzerine Bedr el-Hammâmî ve Hüseyn b. Ahmed el-Mâzerâî komutasında bir ordu sevketmişti. Bu iki komutan Şâm bölgesine gelip işleri düzene sokmağa çalışmışlar ve Dımaşk'a Tuğc b. Cuff'u tayin ederek başka bölgelerde de diğer kimseleri görev başına getirmişler ve Mısır'a geri dönmüşlerdi. Ancak Mısır'a vardıklarında işlerin tekrar karışmış olduğunu, komutanlardan her birisinin askerlerden bir gruba sahip olup bir bölgeyi istilâ ettiklerini görmüşlerdi.

İşte devletlerin yıkımı böyle oluyor. Eğer Cenâb-ı Allah bu konuda hüküm vermeyi murad ederse mutlaka onun hesabını en sür'atli bir şekilde görür ve hesabını bitirir.

**

Bu yılda Şâfiî mezhebi fakîhlerinden Ebu Ya'kûb İshak b. Mûsâ b. İm-

rân el-Esferâyinî ile Riyâz b. Esîd'in torunlarından adı Abdülaziz b. Muâviye olup «el-Gıyâsî» diye meşhur olan şahıs vefat etmişlerdi.

Yine bu yıl içinde meşhur âlimlerden Ebû Abdullah Muhammed b. Vaddâh b. Rabî' el-Endülüsî vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN BEŞİNCİ (M. 898) YILI OLAYLARI

Bu yılın muharrem (ocak-şubat) ayında Sâlih b. Mudrik et-Tâî hacc' yollarını «el-Ecfur» denilen yerde kesmişti. Hacılarla çarpışmağa giren Sâlih b. Müdrik'e karşı hacc' kafilesinin emîri bulunan Hubbî el-Kebîr onunla çarpışmış, ancak Sâlih'e ve yanında bulunan bedevîlere karşı koyamamıştı. Böylelikle Sâlih hacılara ve bütün kafilede bulunanlara karşı galip gelerek ellerinde bulunan bütün mal ve ticârî eşyaya el koyup kadınlardan, cariye ve kölelerden bir grubu da esir almıştı. Hacılardan aldıkları malların değeri iki milyon dinar civarında idi.

Bu yılda Amr b. Leys, Mâveraünnehr'e tayin edilmiş, İsmâil b. Ahmed de bu görevden azledilmişti.

Yine bu yıl içinde Kûfe'de bir gün şiddetli bir rüzgâr esmeğe başlamış, hava sarı bir renge bürünmüş ve akşama doğru gittikçe kararmıştı. Halk korkuya kapılıp Cenâb-ı Allah'a dua ve niyazda bulunmağa başlamış, bu arada şiddetli bir yağmur indirmiş, arkasından dehşet verici yıldırımlar inmiş ve arka arkaya şimşekler çakmağa başlamıştı. Bir saat sonra da «Ahmedâbâd» diye bilinen bir köy ve civarında gökten beyaz ve siyah renkler çoğunlukta olmak üzere muhtelif renklerde taşlar yağmıştı. Bu taşların ortasında çeşitli şekiller görülmüş, taşlar alınıp Bağdâd'a götürülmüş, halk da bu taşları bizzat görmüştü.

Bu yılda el-Mu'tazıd'ın kölelerinden Fâtik, Musul ve çevresine, el-Cezire ve çevresine, Şam ve el-Cezeriyye sınır boylarına gidip buraları kontrol etmek ve işlerini düzene sokmak üzere harekete geçti. Bütün bunlara ilâve olarak posta işlerini yürütmekle görevli olduğu yerlerin de işlerini düzenleyecekti.

Bu yılda Basra'da şiddetli bir rüzgâr esmiş, hava sararmış, sonra yeşilimtırak bir renk almış, arkasından da simsiyah olmuştu. Bu şiddetli rüzgârdan sonra daha önce benzeri görülmemiş şiddette bir yağmur yağmış, yağmurun arkasından da iri iri dolular düşmüştü. Anlatıldığına göre bu doluların her birisinin ağırlığı yüz elli dirhemdi.

Bu yılda Hulvân'da Halil b. Rimâl vefat etti.

el-Mu'tazıd bu yılda Muhammed b. Ebi's-Sâc'ı Âzerbeycân ve Armenia bölgesine tayin etti; zira o burada bir sürü karışıklıklar çıkarmış ve bölgeye hakim olmuştu, bunun üzerine de el-Mu'tazıd ona hil'at göndermişti.

Bu yılda el-Muvaffak'ın kölesi Râgıb bir deniz gazâsına çıkarak Rumların bir çok gemisini ele geçirmiş ve gemilerde bulunan üç bin kadar Rumu kılıçtan geçirdikten sonra gemilerini ateşe vermiş, ayrıca bazı kaleleri de fethettikten sonra yanındakilerle beraber sağ salim geri dönmüştü.

Bu yılda Âmid valisi Ahmed b. İsâ es-Şeyh vefat etti, yerine oğlu Musul yolundan harekete geçerek Âmid'e varıp 286 yılı rebîyulâhir (899 Muhammed zor kullanarak Âmid valiliğine geçti, bunu haber alan el-Mu'tazıd da askerleriyle birlikte Âmid üzerine yürüdü, el-Mu'tazıd zilhicce ayında oğlu Ebû Muhammed Ali el-Muktefî ile birlikte yola çıkmış. Nisan-Mayıs) ayında şehri kuşatma altına almıştı. Mancınıklar kurup şehri kuşatan el-Mu'tazıd'a Muhammed b. Ahmed b. İsâ haber gönderip kendisi ve yanındakilerle birlikte bütün şehir halkına emân verilmesini talep etmiş, el-Mu'tazıd da onun bu emân isteğini kabul etmiş, bunun üzerine de Muhammed şehri teslim etmiş ve el-Mu'tazıd da ona bazı ikramlarda bulunup şehir surlarını yıktırmıştı.

Bir ara Muhammed b. eş-Şeyh'in kaçmak istediğini haber alan el-Mu'tazıd hemen kendisini ve aile ferdlerini tutuklatmıştı.

Bu yıl içinde Hârûn b. Humâreveyh, el-Mu'tazıd'a bir mektup gönderip Mısır ve Şâm bölgesinde kendisinin ve vekillerinin elinde bulunan bütün toprakları kendisine iktâ' etmesini talep etmiş ve Kınnesrîn-i el-Mu'tazıd'a teslim etmeyi teklif etmişti. Bu iktâa karşılık da her yıl Hârûn, el-Mu'tazıd'a dört yüz elli bin dinar gönderecekti. el-Mu'tazıd Hârûn'un bu teklifini kabul etti. Sonra Âmid'den hareket eden el-Mu'tazıd buraya oğlu el-Muktefî'yi bırakmış, kendisi Kınnesrîne ve Avâsım bölgesine giderek buraları Hârûn'un adamlarının elinden teslim almıştı. Bu olaylar 286 yılında meydana gelmişti.

Bu yılda İbn İhşîd Tarsus halkıyla birlikte gazâlara çıkmış, Allah ona bazı yerleri fethetmeyi nasib etmiş ve tâ İskenderun'a kadar varmıştı.

Bu yılın hacc' emîrliği görevini de Muhammed b. Abdüllah b. Dâvud yerine getirmişti.

Bu yılda muhaddislerin ileri gelenlerinden İbrâhim b. İshâk el-Harbî Bağdâd'da Abdürrazzâk'ın yakın arkadaşlarından ve öğrencilerinden olan İshâk b. İbrâhim ed-Debrî de San'a'da vefat etmişlerdi. İshâk b. İbrâhim Abdürrazzâk'tan en son hadis rivâyet edenlerden idi.

Bu yılda meşhur nahiv ve dil bilgini «el-Müberred» diye bilinen Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî el-Yemânî el-Huvî vefat etmişti. O nahiv ilmini Ebû Osman el-Mâzinî'den okumuştu.

HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN ALTINCI (M. 899) YILI OLAYLARI

Bu yılda Muhammed b. Ebi's-Sâc, «Ebû'l-Müsâfir» diye bilinen birisini bazı rehinelerle birlikte Bağdâd'a gönderip itaat arzettiğini ve bundan sonra bu itaatini sürdüreceğini bildirerek Halife'ye çeşitli hediyeler ulaştırmıştı.

Yine bu yıl içinde Amr b. Leys Nîsâbûr'dan el-Mu'tazıd'a dört milyon dirhem değerinde bir hediye göndermişti.

Karmatîlerin Bahreyn'de Ortaya Çıkışı

Bu yıl içinde Bahreyn'de Karmatîlerden «Ebû Saîd el-Cennâbî» diye bilinen bir adam ortaya çıkmış, bedevîlerden ve bu mezhebe bağlı olan kimselerden bir çok kimseyi etrafına toplayıp bir hayli güçlenmiş ve çevre köylerden bir çok kimseyi öldürüvermişti. Bahreyn'den el-Katîf'e geçen bu adam, burada da aynı karışıklıkları çıkarmış ve Basra'ya gitmek istediğini açığa vurmuştu. O sırada Basra valisi bulunan Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ el-Vâsıtî durumu el-Mu'tazıd'a bildirince el-Mu'tazıd ona Basra etrafında bir sur inşa ettirmesini emretti. Bu surun yapımı için on dört bin dinar para harcanmıştı.

Karmatîlerin Bahreyn'de ilk defa ortaya çıkışları şöyle olmuştu :

Orada «Yahyâ b. el-Mehdî» adıyla bilinen birisi el-Katîf bölgesine gelip Ali b. el-Muallâ b. Hamdân adında birisinin evinde konaklamıştı. Ali b. el-Muallâ b. Hamdân Zeydîlerin reisi olup aşırı Şiî anlayışa sahip bir kimse idi. Bu gelen Yahyâ adındaki Karmatî ise ona Mehdî'nin elçisi olduğunu açıklamıştı. Bu olay 281 yılında meydana gelmişti. Bu şekilde o da kendi taraftarları arasına çıkıp kendisine itaat etmelerini istemiş ve Mehdî'nin çıkışının çok yakın olduğunu söyleyip durmuştu. Ali b. el-Muallâ'yı el-Katîf'teki Şiîlerin yanına gönderip onları toplamış ve Yahyâ b. el-Mehdî'den getirdiği mektubu onlara okumuş, onlar da bu davete icabet etmişlerdi. Bunlar, daha evvel şayet el-Mehdî çıkacak olursa onunla birlikte olacaklarını söylemişler ve bunu açığa vurmuşlardı. Ayrıca Bahreyn'in diğer köylerine de haberler gönderip onları el-Mehdî'nin çıkmasıyla müjdelemiş, bu köy halkları da bu davete icabet etmişlerdi.

Ona icabet eden adamlardan birisi de Ebû Saîd el-Cennabî idi. O halka yemek satar ve bu sattığı yemekleri hesaplayıp dururdu. Bir ara Yahyâ b. el-Mehdî kaybolmuş, ortalıkta gözükmemiş, bir müddet sonra da ortaya çıkarak el-Mehdî'den bir mektup getirdiğini söyleyerek bu mektubun Mehdî'den kendi taraftarlarına yazıldığını anlatmıştı. Mektupta şu ibareler yazılıydı :

«Elçim Yahyâ b. el-Mehdî bana bağlılığınızı ve işimi yürütmekteki çabukluğunuzu bildirdi, buna son derece sevindim. Elçim olan Yahyâ'ya her birinizin altı dinar ve ikişer adet de üçte bir vermenizi tavsiye ederim.» Bu şekilde emre uyarak onlar da bu vergiyi ödemeğe başlamışlardı.

Sonra yine ortalıktan kaybolan Yahyâ b. el-Mehdî tekrar geri geldiğinde bir mektup daha getirmişti: el-Mehdî bu mektubunda onlara şöyle diyordu: «Mallarınızın beşte birini Yahyâ'ya teslim ediniz.» Gerçekten onlar da mallarının beşte biri (humus)'ni ödemeğe başlamışlardı. Yahyâ b. el-Mehdî Kaysoğulları kabileleri arasında dolaşıp duruyor, onlara el-Mehdî'den mektuplar getirdiğini anlatıyor ve kendisinin ortaya çıktığını söyleyerek onu görmeğe hazır olmalarını tavsiye ediyordu.

Kaysoğullarından biri olan İbrâhim es-Sâiğ adında bir kişinin anlattığına göre, kendisi bir gün Ebû Saîd el-Cennâbî'nin yanında bulunuyorken Yahyâ b. el-Mehdî gelmiş, hep birlikte yemek yemişler, yemek işi bittikten sonra Ebû Saîd evinden çıkıp hanımına şu anda Yahyâ'nın yanına girmesini söylemiş, kendisinden bir şey istediği takdirde onu engellememesini tavsiye etmiş ve çıkıp gitmişti. Bu durum Bahreyn valisine haber verilmiş ve vali de hemen Yahyâ b. el-Mehdî'yi yakalatıp dövdürmüş, saçını ve sakalını kestirip halka göstermiş, Ebû Saîd el-Cennâbî de Cennâb'a kaçmıştı. Yahyâ b. el-Mehdî sonra Kilâboğulları, Ukayl ve el-Harîs kabileleri arasında dolaşıp durmuş, Ebû Saîd'in etrafında ise bir sürü kimse birikmişti. Böylelikle Ebû Saîd bir hayli güçlenmiş ve etrafına çokça adam toplamıştı. Bunu ileride zikredeceğiz.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda, daha evvel kaydettiğimiz gibi, el-Mu'tazıd Âmid'e tamamen hâkim olduktan sonra buradan ayrılıp er-Rakka'ya gelmiş ve oğlu el-Müktefî'yi Kınnesrîn, Avâsım ve el-Cezîre bölgesine tayin ederek yanına da ismi Hüseyn b. Amr olan Hristiyan bir kâtip vermişti. Bu Hristiyan kâtip toplanan haraç ve zekât mallarına bakıyordu. Bu kâtibin bu göreve getirilmesi üzerine şair Halil şunları söylemişti :

«Kur'ân'ın düşmanı Hüseyn b. Amr
O Araplara istediği gibi davranıp, istediğini yapardı.
Müslümanlar korkularından onun huzurunda,
El pençe, her biri saflar halinde dururdu.
İşte bu Hristiyan «Câsilîk geliyor» denildiğinde
İnsanlar yalınayak başıkabak önünde divan dururlardı.»

Bu yılda Tarsus valisi İbn el-İhşîd vefat etmiş ve yerine Tarsus valiliğine Ebû Sâbit getirilmişti.

Bu yılda Şeybânoğullarından bazı bedevî Araplar Enbâr üzerine yürüyüp köylerini yağmalamış ve halkından yakaladıklarını öldürerek mal ve davarlarına el koymuşlardı. Enbâr valisi Ahmed b. Muhammed b. Kemeşcûr onlara karşı harekete geçtiyse de bertaraf edememiş ve durumu bir mektupla el-Mu'tazıd'a bildirmişti. Bunun üzerine el-Mu'tazıd ona yardımcı kuvvetler göndermiş, ancak bu bedevî Araplar gelen yardımcı kuvvetler üzerine de hücum ederek onlarla çarpışmış, hezimete uğratmış, bir kısmını öldürmüş, büyük bir kısmı da suya batıp boğulduktan sonra tamamen dağılıp gitmişlerdi. Bu olaydan sonra bedevîler bölgede bir hayli büyük karışıklıklar çıkarmışlardı.

Bu mağlûbiyetten sonra el-Mu'tazıd üzerlerine ikinci bir ordu daha göndermiş, ancak bu bedevîler «Aynu't-Tamr» denilen yere vararak orada da bir sürü fitne ve fesatlar çıkarıp halka eziyet vermişlerdi. Bu olaylar bu yılın şaban-ramazan (ağustos-eylül-ekim) aylarında meydana gelmişti. el-Mu'tazıd Aynu't-Temr'e bir ordu daha göndermiş, ancak bedevîler sahradan geçip Şâm taraflarına doğru yönelmişler, giden askerler de onları yakalayamadan Bağdâd'a geri gelmişlerdi.

el-Mu'tazıd, er-Rakka'da bulunduğu bir sırada el-Muvaffak'ın eski kölesi olan Râgıb'ın Tarsus'tan yanına gelmesini istemiş, er-Rakka'ya el-Mu'tazıd'ın huzuruna gelen Râgıb tutuklanıp hapse atılmış ve bütün mal varlığına el konulmuştu. Râgıb hapse atıldıktan bir müddet sonra şaban (ağustos-eylül) ayında vefat etmişti. Bu arada Râgıb'ın da kölesi olan Beknûn yakalanmış, onun da Tarsus'ta bulunan bütün mallarına el konmuştu.

Bu yıl içinde el-Mu'tazıd Bağdâd doğu yakası divanından Ahmed b. Muhammed b. Furât'ı azlederek yerine Muhammed b. Dâvud b. el-Cerrâh'ı tayin etmiş ve şehrin batı tarafının divanının başına da Ali b. İsâ b. Dâvud b. el-Cerrâh'ı getirmişti.

Bu yılda «el-Murabba'» diye bilinen ve Yahyâ b. Muîn'in öğrencilerinden ve arkadaşlarından olan Ebû Ca'fer Muhammed b. İbrâhim el-Enmâtî ile Muhammed b. Yûnus el-Kerîmî el-Basrî vefat etmişlerdi.

HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN YEDİNCİ (M. 900) YILI OLAYLARI

Tarsus Valisi Ebû Sâbit'in Öldürülmesi ve Yerine İbnü'l-A'rabî'nin Tayini

Rumlar bu yılın rebîyülâhir (nisan) ayında bir araya gelip ordularını hazırlamış ve Tarsus'un Kalemya kapısına dayanmışlardı. İbn el-İhşid'in ölümünden sonra yerine vekil bıraktığı Ebû Sâbit Tarsus'taki askerlerle birlikte Rumlara karşı gazâya çıkmış ve yanında bulunanlarla birlikte er-Recân nehrine ulaşıp onlarla savaşa tutuşmuş, ancak esir edilmiş ve yanında bulunanlar da bir hayli eziyet görmüşlerdi.

İbn Kelûb es-Selâme geçidinde gazaya çıkmıştı. Geri geldiğinde bütün Suğûr bölgesinin askerlerini toplayıp kimi emir tayin edecekleri konusunda anlaşmışlar ve hepsinin ittifakıyla İbnü'l-A'râbî rebîyülâhir (nisan) ayında Tarsus'a emir tayin edildi.

el-Mu'tazıd'ın Vasîf ve Yanındakilere Karşı Galip Gelmesi

Bu yılda Muhammed b. Ebi's-Sâc'ın emrinde bulunanlardan Vasîf efendisinin hâkimiyet bölgesi olan Berdea'dan Malatya'ya kaçmıştı. Oradan el-Mu'tazıd'a mektup yazan Vasîf kendisini Suğûr bölgesine tayin etmesini istedi. el-Mu'tazıd Vasîf'in elçilerini yakalatıp onlara Vasîf'in efendisi Muhammed b. Ebi's-Sâc'dan ayrılmasının sebebini sormuş ve bu konuda onları konuşturmuştu. Gelen elçiler Vasîf'in efendisi Muhammed b. Ebi's-Sâc ile anlaşarak ondan ayrıldığını ve Vasîf'in Suğûr bölgesine hâkim olması üzerine burayı efendisi Muhammed b. Ebi's-Sâc'a bırakmak üzere anlaştıklarını ve buraya hâkim olduktan sonra ikisi birlikte Diyar-Mudar üzerine yürüyüp burayı istilâ etmeyi kararlaştırdıklarını el-Mu'tazıd'a anlattılar.

Bunun üzerine el-Mu'tazıd Vasîf üzerine yürüyüp «Aynu's Sevdâ'» denilen yere gelip karargâhını kurmuş ve el-Masisa (Misis) yolundan gitmek üzere harekete geçmişti. Bu arada el-Mu'tazıd'ın casusları gelip Va-

sîf'in Ayn-zarba'ya gitmek istediğini haber vermişlerdi. Bunun üzerine el-Mu'tazıd Vasîf'le karşılaşmak için en kestirme yolun hangisi olduğunu bilen kimselerden sormuş ve kendisine en yakın yolu gösterecek olan bu kimselerle birlikte hareket etmişti. Hep birlikte yola koyularak nihayet Vasîf'le karşılaşmışlar ve onunla çarpışmaya girişmişlerdi. Bu çarpışmalar sonunda Vasîf'i esir alıp el-Mu'tazıd'ın huzuruna getirdiklerinde derhal hapsedilmesini emretmişti. Sonra Vasîf'in askerleri arasında bir tellal kendilerine emân verildiğini bildirmiş ve el-Mu'tazıd'ın askerlerinin de Vasîf'in askerlerinden aldıkları malları ve ganimetleri iade etmeleri emredilmişti. Derhal bu emirler yerine getirildi.

Bu olaylar bu yılın 17 Zilhicce (13 Aralık) günü meydana gelmişti. Vasîf'in işini hallettikten sonra el-Mu'tazıd el-Masîsa'ya yürüyüp bütün Tarsus'un reislerini huzuruna çağırmış ve Vasîf ile yaptıkları mektuplaşmalardan dolayı hepsini yakalattırmıştı. Sonra Tarsus'ta bulunan gaza için kullanılan bütün gemi ve savaş aletlerinin yakılması için askerlerine emir vermişti. Bu yakılanlar arasında son derece mükemmel ve eskiden yapılmış olan elli kadar gemi vardı. O gün için bunların yapılması hayli zordu. Böyle gemilerin tekrar inşa edilebilmesi için çok para harcanması gerekiyordu ve o gün böylesi yapılamazdı. Bu emrin infazıyla Müslümanlar büyük zarar gördüler. Bu tavır halk üzerinde son derece etkili olmuştu. Bu gemilerin yakılmasının sebebi Bâzmâr'ın kölesi olan Dimyâna'nın, Tarsus halkına karşı beslediği kindi. Bundan dolayı el-Mu'tazıd'a bunu tavsiye etmiş ve bu tavsiye neticesinde gemiler yakılmıştı. Bu olaylardan sonra Suğûr bölgesine Hasan b. Ali Kûre'yi tayin eden el-Mu'tazıd Antakya, Halep ve diğer çevre illere gittikten sonra oradan Bağdâd'a geri dönmüştü.

Bu yılda el-Mu'tazıd'ın hanımı ve Humâreveyh'in kızı vefat etti.

Karmatîlere Karşı Girişilen Mücadele ve el-Abbâs el-Ganavî'nin Onlara Mağlûp Olması

Bu yılın rebiyülâhir (nisan) ayında Bahreyn'de Karmatîler bir hayli güçlenmiş ve Hecar çevresine hücum ederek halka bir hayli eziyet etmeğe başlamış ve bir kısmı da Basra çevrelerine kadar yaklaşmıştı. Bunun üzerine Ahmed el-Vâsikî merkeze haber gönderip yardım istedi. Kendisine içinde üç yüz kadar adamın bulunduğu küçük gemiler ulaştırıldı. Ayrıca el-Mu'tazıd Basra işlerini yönetecek birisinin seçilmesini emretmişti. Bunun üzerine el-Abbâs b. Amr el-Ganavî Fars bölgesindeki görevinden azledilerek kendisine Yemâme ve el-Bahreyn ikta edilip emrine iki bin kadar adam verilmiş ve Karmatîlerle savaşması emredilmişti. Abbâs b. Amr el-Ganavî Basra dolaylarına yürüdü etrafında gönüllülerden ve ordudaki görevlilerden bir çok kimse toplanmıştı.

Abbâs b. Amr el-Ganavî yanındaki ve emrindeki bu kuvvetlerle önce Ebû Saîd el-Cennâbî üzerine yürüyüp onunla akşam üzeri karşılaşmış ve iki taraf hemen savaşa başlamıştı. Ancak gece karanlığının bastırması üzerine birbirlerinden uzaklaşmışlardı. Gece olunca Abbâs'ın yanında bulunan ve sayıları üç yüz kadar olan Dabbeoğulları Araplarından bir grup ayrılıp Basra'ya geri dönmüş ve Basra gönüllüleri de hemen bunların peşlerine takılıp ordudan ayrılıp gitmişlerdi. Ertesi sabah el-Abbâs erkenden tekrar savaşa başlamış ve aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti. Bu çarpışmalar sırasında el-Abbâs'ın yanında bulunan Ahmed b. İsâ b. eş-Şeyh'in kölesi Necah sol kuvvetlerinin başında yanında bulunan yüz adamla birlikte Ebû Saîd el-Cennâbî'nin sağ kuvvetleri üzerine harekete geçmişti. Onları ilk anda dağıtır gibi oldularsa da son fertlerine kadar yanındakilerle birlikte ölüp gitmişlerdi. Bunun üzerine el-Cennâbî yanındakilerle birlikte el-Abbâs'ın askerleri üzerine hücuma geçmiş, onları mağlûp ederek el-Abbâs'ı da esir almışlardı. Ayrıca el-Cennâbî el-Abbâs'ın ordugâhında bulunan her şeye de el koymuştu. Ertesi gün olunca bütün esirler el-Cennâbî'nin huzuruna getirilmiş ve hepsinin öldürülmesini ve sonra yakılmasını emretmişti. Bu olay şaban (ağustos) ayında vuku bulmuştu.

Bu olaydan sonra el-Cennâbî Hecer'a gelip şehre girmiş ve halkına emân vermişti. Mağlûp olan Baslılardan geriye kalan çok küçük bir grup olay yerinden ayrılmış ve yanlarında yiyecek hiç bir şeyleri olmadan Basra tarafına doğru yönelmişlerdi. Bu arada Basra'dan dört yüz kadar adam yanlarında bulunan bir sürü yiyecek içecek ve giyeceklerle birlikte yük develerine binmiş, onlara doğru yönelmişlerdi. Bu olayda yenilip kaçanlarla karşılaşmış ve ancak bu arada Esedoğullarından bir grup develerin sırtında yiyecek getiren bu dört yüz adama karşı çıkıp üzerlerine çullanmış, onları ve Ebû Saîd el-Cennâbî ile yapılan çarpışmalardan sağ kurtulanları tamamen öldürmüşler ve Basra halkı da bu olaylardan sonra büyük ızdıraplara gömülmüştü. Hattâ bu olaylardan sonra Basra halkı buradan ayrılıp gitmeyi kararlaştırmış, ancak valileri el-Vâsitî buna müsaade etmemişti.

el-Abbâs, Cennâbî'nin yanında bir kaç gün kaldıktan sonra onu serbest bırakmış ve şöyle demişti: «Haydi kalk, adamının yanına git ve gördüklerini ona anlat.» Onu bir deveye bindirip sahile kadar ulaştırmış, oradan da gemiye binerek Ubulle'ye, Ubulle'den Bağdâd'a bu yılın ramazan (eylül) ayında ulaşmıştı. el-Mu'tazıd'ın huzuruna varan el-Abbâs'a halife bazı hediyeler vermişti.

Ubeydullah b. Abdullah b. Tâhir'in şöyle dediğini işittim :

«Dünyada üç büyük acayip olay meydana gelmiştir: Birisi el-Abbâs b. Amr'ın tek başına esir düşüp tek başına kurtulması ve bütün askerleri-

nin öldürülmesi, ikinci bir olay Amr b. es-Saffâr'ın tek başına esir alınması ve bütün askerlerinin kurtulması; üçüncü bir olay ise ben evimde oturup dururken Ebû'l-Abbâs'ın iki oğlunun Bağdâd'daki iki köprünün başına getirilmeleridir.»

Ebû Saîd el-Cennâbî el-Abbâs'ı serbest bıraktığında ona kapalı ve üzeri yapıştırılmış küçük bir kutu verir ve şöyle der: «Bunu el-Mu'tazıd'a götür, ver. İçinde el-Mu'tazıd'a ulaştırmak istediğim bazı gizli bilgiler vardır.» Ancak el-Abbâs el-Mu'tazıd'ın yanına vardığında el-Mu'tazıd ona serzenişlerde bulunmuş, el-Abbâs bu mektubu verince şöyle demişti: «Bunun içinde hiç bir şey yoktur. Bu kutuyu sana vermesinin sebebi şudur: Seninle birlikte kalabalık bir ordu gönderdim, seni tek başına geriye çevirdi. Bunu kastetmek istiyor.» Sonra kutuyu açtı, gerçekten içinde hiç bir şey yoktu.

Bu yılın zilkade (ekim-kasım) ayında et-Tâî'nin kölesi bulunan Bekr, Karmatîler üzerine yürüyüp onları gafil avlamış, Meysan ve çevresindeki yerleşim bölgelerinde onlardan çok kimseyi öldürmüştü. Ancak bunların büyük bir kısmı çiftçilikle uğraştığı için sevâd bölgesinin harap olacağını düşündüğünden daha fazla üzerlerine varmamış, yalnız reislerinden birini yakalatıp öldürtmüş ve onlara karşı bir zafer elde etmişti.

Amr es-Saffâr'ın Yakalanması ve İsmâil'in Tekrar Horasan'a Sahip Olması

Bu yılın rebiyülevvel (mart) ayında Amr b. Leys es-Saffâr, esir alındı. Amr b. Leys el-Mu'tazıd'a Râfi' b. Herseme'nin kesik başını gönderip kendisini Mâverâünnehr'e vali tayin etmesini istemiş, el-Mu'tazıd da bunu kabul ederek kendisine çeşitli hil'atler ve sancaklar göndermişti. O sırada Amr Nîsâbûr'da bulunuyordu. Bu hil'at ve sancakları alan Amr b. Leys, hemen kendi vekili, hâcibi ve en yakın hizmetçilerinden ve adamlarından birisi olan Muhammed b. Beşîr ile birlikte diğer kumandanlarını Mâverâünnehir sahibi İsmâil b. Ahmed es-Sâmânî ile savaşmak üzere yola çıkardı. Amr'ın bu ordusu Âmul'e vardı, İsmâil b. Ahmed de Ceyhun nehrini aşıp savaşa tutuşmuştu ve onları hezimete uğratmıştı. Bu mağlûbiyet sırasında kumandanları Muhammed b. Beşîr, yanında bulunanlardan altı bin kişi ile birlikte öldürülmüştü.

Mağlûp olan Amr'ın ordusu geriye geldiğinde Amr Nîsâbûr'da bulunuyordu, İsmâil de savaştan sonra tekrar Buhâra'ya geri dönmüştü. Amr İsmâil üzerine yürümek için derhal büyük hazırlıklara girişti. Her ne kadar adamları kendisine kendi nefsini tehlikeye atmaksızın sadece İsmâil üzerine ordu sevketmesini tavsiye etmişlerse de o bunu kabul etmemiş

ve kendisi bizzat Nîsâbûr'dan harekete geçip Belh taraflarına doğru yürümüştü. Bu arada İsmâil ona bir mektup gönderip şöyle yazmıştı: «Sen uçsuz bucaksız büyük bir hâkimiyet alanına vali tayin edildin, benim elimde ise sadece Mâverâunnehir vardır ve ben sınır boylarında bulunuyorum. Elindekilerle yetin ve beni şu sınır boylarında kendi hâlime bırak.» Amr yine onun sözünü dinlememişti. Amr'a adamlarına Belh nehrini aşmanın zorluğundan bahsedilmiş ancak Amr şöyle karşılık vermişti: «Eğer istersem yiyeceklerimizin çekirdekleriyle su üzerinde bir sed yaparım ve onu geçmek istersem rahatlıkla geçerim.»

İsmâil, Amr üzerine yürüyüp nehrin batı tarafına geçti, Amr da gelip Belh'de konakladı: İsmâil elinde bulunan askerlerin çokluğundan dolayı Amr'ın konakladığı yerin dört bir tarafını sarıverdi ve Amr muhasara altına alınmış bir duruma düştü. Yaptığına pişman oldu ve anlaşma yapmak istedi, ancak İsmâil onun bu isteğini reddedince çarpışmalara tutuştular. Savaşın başlamasından çok kısa bir müddet sonra Amr mağlûp olup kaçmağa başladı. Geriye doğru dönerken söylendiyse de yanında bulunanların hepsine: «Siz açık ve rahat olan yoldan devam ediniz,» dedi, kendisi de küçük bir grupla birlikte bu sığ ormana girdi; ancak bir müddet sonra atının ayakları bataklıklara saplanınca bulunduğu yerden çıkamaz bir duruma düştü. Yanında bulunanlar ise bulunduğu bataklığa girmeden çekip gittiler. Bir müddet sonra İsmâil'in adamları gelip onu esir alarak götürdüler, İsmâil de onu Semerkand'a gönderdi.

Amr'ın esir düştüğünü haber alan el-Mu'tazıd onu kınamış ve İsmâil'i de övmüştü. Sonra İsmâil Amr'a isterse kendi yanında kalabileceğini ve isterse de kendisini el-Mu'tazıd'a gönderebileceğini söyledi. Amr el-Mu'tazıd'ın yanına gitmeyi tercih edince İsmâil onu istediği yere gönderdi. Amr, 288 yılında Bağdâd'a ulaşınca bir devenin sırtına bindirilip Bağdâd'a o şekilde sokuldu. el-Mu'tazıd onu hemen hapse attırdı. Amr, ileride zikredeceğimiz gibi, 289 yılında öldürüldüğü güne kadar hapiste kaldı.

el-Mu'tazıd İsmâil'e hil'atler gönderip Amr'ın hâkimiyetinde bulunan bütün yerlere onu tayin etti ve «el-Merzubânî» diye bilinen elçisine de bir sürü ikramlarda bulunup ona da çeşitli hil'atler verdi. Böylelikle İsmâil Horasân'a tamamen hâkim oldu ve bütün buralar eline geçti.

Amr tek gözlü, son derece esmer, birisi olup mükemmel bir idareci idi. Bütün adamlarına ve kumandanlarına emri olmaksızın bir köleye bir tek tokat atmalarını bile yasaklamıştı. Bu arada suç işlemiş her hangi bir

kölenin cezasını vekillerinden birinin veya hâciplerinden her hangi bir kimsenin infaz etmesini de yasak etmişti. Küçük yaştaki köleleri satın alır, büyütür ve onları kumandanlarına hibe ederdi. Diğer taraftan gizlice bu küçük kölelere çeşitli hediyeler ve paralar verir, kumandanlarının gizli ve açık sırlarını onlardan öğrenirdi. Böylelikle hiç bir kumandanının her hangi bir sırrı ona gizli kalmazdı. Bu kumandanlar sahip oldukları bilgi ve sırların Amr'a kimin tarafından taşındığını da aslâ hissetmez ve öğrenemezlerdi. Bu kumandanlar her biri ondan tek tek korkarlardı.

Anlatıldığına göre Amr, Fars bölgesinde ismi «Ebû Husayn» diye bilinen bir valisine kızmış ve ona bir emir göndererek derhal bütün mallarını satıp bedellerini kendisine göndermesini istemiş, Ebû Husayn da aynen bu emre riayet etmişti. Arkasından Amr ona tekrar haber gönderip yüz bin dirhem para istemiş, bu parayı üç gün içinde ödememesi hâlinde onu öldüreceğini bildirmişti. Ancak Ebû Husayn böyle bir parayı bulma imkânına sahip olamadı, bunun üzerine de Ebû Saîd el-Kâtib'e haber göndererek kendisiyle görüşmek istediğini bildirdi. Ebû Saîd izin vermiş, onunla bir araya gelip elinin son derece dar olduğunu ve şu anda bu parayı ödeyemediğini ve kendisinin bunu tekeffül etmesini ondan talep etmişti, ayrıca çıkıp bu parayı toplayabilmesi için kendisinden müsaade de istemişti. Ebû Saîd bu isteklerini kabul edince, çıkıp bu parayı toplamak üzere gitmiş, ancak Ebû Husayn hiçbir imkân bulamayınca tekrar Kâtib Ebû Saîd'in yanına dönerek parayı toplayamadığını bildirmişti. Bu arada Amr bu durumu öğrenmiş ve şöyle demişti: «Bu iki adamımdan hangisinin tavrını beğensem ki? Ebû Saîd'in yaptığını ve ödediği yüz bin dirhemi mi, yoksa Ebû Husayn'ın öldürüleceğini bildiği hâlde tekrar geri gelmesini mi beğensem?» Sonra Ebû Husayn'ı serbest bırakmış ve onu eski makamına geri göndermişti.

Anlatıldığına göre, o yanında bir sürü kırba taşıtırdı, bu kırbaları taşımaktan maksadının ne olduğunu da kimse bilmiyordu. Bir seferinde kendisine karşı isyan etmiş olan bir grup üzerine giderken asilerin geçmesine imkân ve ihtimal vermedikleri bir yoldan girip üzerlerine gitmeğe çalıştı. Yolu üzerinde bir vadi vardı. Bu vadiyi aşmak için hemen yanında bulunan o kırbaların derhal toprak ve taş doldurulmalarını emretti. Sonra bunları birbirine bağlayıp vadinin üzerine koydu ve bir köprü şekline sokarak kendisi ve adamları vadinin karşı tarafına geçtiler. Bu asilerin yanlarına vardığında onlar kendilerinden son derece emin bir durumda iken onları arzu ettiği gibi yakalamış ve bertaraf etmişti.

Yine anlatıldığına göre, Amr'ın en yakın hâciblerinden ve en büyük işlerinde vekil bıraktığı adamlarından birisi Muhammed b. Beşîr idi. Bir gün huzuruna vardığında Amr arka arkaya onun günahlarını ve işlediği

cürümleri sıralamağa başlamıştı. Ancak Muhammed b. Beşir hemen Allah'a yemin ederek talak vermiş ve köle azat etmekle yeminini tekid ederek kendisinin şu anda her biri on bin dirhemden oluşan elli keseden başka hiç bir şeye sahip olmadığını ve bunları da hemen hazineye taşıyabileceğini söylemiş, kendisinin sayılan bu cürümlerin hiç birini yapmadığını ve bunlardan da haberdar olmadığını ifade etmişti. Amr bunun üzerine ona: «Senden daha akıllı birine rastlamadım; haydi, onu hazineye taşı bakalım.» demiş ve hemen bu parçaları hazineye taşıtan Muhammed b. Beşîr'den hoşnut olmuştu. Ama maalesef böyle bir davranıştan daha kötüsü olabilir mi? Hayatını hizmetinde geçiren adamlarının mallarına bu şekilde el koymasından daha kötü bir davranışta bulunulabilir mi?

Muhammed b. Zeyd el-Alevî'nin Öldürülmesi

Bu yılda Taberistân ve Deylem diyarının hâkimi Muhammed b. Zeyd el-Alevî öldürüldü.

Öldürülmesinin sebebi şöyle anlatılır :

Muhammed b. Zeyd, Amr b. Leys es-Saffâr'ın esir edilmesinden sonra Teberistân'dan Horasân'a doğru gitmişti. Amr'ın esir edilmesi üzerine İsmâil es-Sâmânî'nin buraya tecavüz edebileceğini düşünmemiş ve Horasân'a giderek buranın müdafaasız bir durumda olduğunu zannetmişti.

Muhammed b. Zeyd, Cürcân'a ulaştığında İsmâil es-Sâmânî de Horasân'ı istilâ etmiş ve oradan Muhammed'e gönderdiği mektubunda şöyle demişti: «Sen kendi bölgene hâkim olmaya çalış ve bu bölgeyi aşmamağa dikkat et. Horasân'a sakın gelmeyesin!» Bu mektubundan sonra İsmâil Cürcân'ı da Muhammed b. Zeyd'e bırakmış fakat o bu teklifi kabul etmemişti. Bunun üzerine İsmâil b. Ahmed es-Sâmânî Muhammed b. Hârûn'u üzerine gönderdi. Muhammed b. Hârûn Râfi' b. Herseme'nin Horasân valiliği sırasında Râfi'in vekili idi, süvari ve yayalardan meydana gelen muazzam bir ordu hazırlayarak Muhammed b. Zeyd üzerine yürümüş ve her iki ordu Cürcân'ın kapısında karşılaşarak şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Çarpışmanın ilk anlarında Muhammed b. Hârûn mağlûp olup geriye çekildiyse de Muhammed b. Zeyd'in adamları ganimet toplamak üzere dağılınca o tekrar geri dönmüş, geri döndüğünü gören İbn Zeyd'in adamları da birden gerisin geriye kaçmağa başlamışlar, bunlar kaçarlarken onlardan bir hayli kimse öldürüldüğü gibi kumandanları İbn Zeyd de bir çok yerinden yaralanmış ve oğlu Zeyd de esir düşmüştü. Muhammed b. Hârûn Muhammed b. Zeyd'in karargâhını yağmalamış, Muhammed b. Zeyd de savaşta almış olduğu yaraların etkisiyle bir kaç gün sonra vefat etmiş ve Cürcân'ın kapısında defnedilmişti.

Muhammed b. Zeyd'in oğlu Zeyd b. Muhammed, İsmâil b. Ahmed es-Sâmânî'ye götürülmüş, İsmâil de sonsuz ikram ve izzetlerde bulunarak onu gayet iyi ağırladıktan sonra Buhârâ'ya götürüp yerleştirmiş, Muhammed b. Hârûn da Taberistân'a gitmişti. Muhammed b. Zeyd fazilet sahibi, şair ve edip bir kimse olduğu gibi irfan sahibi bir şahsiyetti; iyi ve düzenli bir hayat sürmüştü. Ebû Ömer el-Esterâbâdî onun hakkında şöyle der: «Muhammed b. Zeyd'e Abbâsî halifelerinden söz ediyordum. Ona şöyle dedim: «Bunlar kendilerine isimlerinden başka lakablar takmış bulunuyorlar. Onları size anlattığımda isimleriyle mi, yoksa lakablarıyla mı anlatayım?» Bana şöyle dedi: «İstediğin gibi anlat; onları hem isimleri, hem de lakablarıyla anlat. En güzel lakabları, en güzel isimleri ve onların hoşlarına giden isimlerle onlardan söz et.»

Muhammed b. Zeyd'le ilgili başka şu olay nakledilir: «Önüne isimleri Muâviye ve Ali olan iki adam gelip muhakeme olmak isterler, onlara şöyle der: «Aranızdaki hüküm apaçıktır» Ancak adı Muâviye olanı: «Bu iki isimle ilgili bir olay vardır, onu anlatalım.» deyince: Muhammed b. Zeyd: «Nedir bu olay?» diye sorar, Muâviye de şöyle cevap verir: «Benim babam şîanın çok sadık bağlılarından birisi idi. Bana Muâviye adını koydu ki Alevîlere düşman olanların şerlerinden beni korusun. Bu adamın da babası diğerlerinden idi, o da oğlunu Alevî ve Şiîalardan korumak için ona Ali adını verdi.» Bunu işiten Muhammed b. Zeyd tebessüm etmiş ve Muâviye'ye bazı ihsanlarda bulunarak onu kendisine yakınlaştırmıştı.

Anlatıldığına göre, bir gün Muhammed b. Zeyd'e şîanın müfrit olanlarından ve Kur'ân hafızlarından bir grup gelip yanına girmek istemişler, Muhammed b. Zeyd şöyle demiş: «Haydi, giriniz bakalım, zaten bizi kırık dökük ve kör olanlardan başka arayıp bulan yoktur.»

Ebû'l-Abbâs'ın Sicilya Valiliğine Tayin Edilmesi

Ahmed'in oğlu Emîr İbrâhim, Sicilya valiliğine Ebû Mâlik Ahmed b. Ömer b. Abdullah'ı getirmiş, fakat onun zayıf bir yönetici olduğunu görünce yerine kendi oğlu Ebû'l-Abbâs İbn İbrâhim b. Ahmed b. el-Ağleb'i tayin etmişti. Ebû'l-Abbâs 1 Şaban (1 Ağustos) günü yüz yirmi gemi ve kırk tane de zırh gemisi ile birlikte yola çıkıp Trablus'u muhasara altına aldı.

Sonra onun Sicilya'ya doğru yola çıktığı haberi Palermo'da bulunan Müslüman askerlere ulaşmıştı. Onlar o sırada Circant halkıyla savaş halinde idiler. Hemen oradan Palermo'ya dönüp ileri gelen yaşlı kimselerini ona gönderip itaatlerini bildirmiş ve Circant (Agrigentum) üzerine yürüdüklerinden dolayı da özür dilemişlerdi. Ayrıca Circant halkından da kendisine bir heyet gelip üzerlerine gelen bu muhaliflerin başlarına getirdiği

felâketleri anlatmış ve onları şikâyet etmişlerdi. Ayrıca Circant halkı ona şöyle demişlerdi: «Bunlar bizden evvel ileri gelen yaşlı adamlarını sana göndermiş ve iyi görünmek istemişlerse de bu onların bir tuzağı ve hilesidir. Bu adamlar kendilerine güven olmayan ve verdikleri sözü aslâ tutmayan kimselerdir. Eğer bu dediklerimizin doğru olup olmadığını öğrenmek istiyorsan bunlardan falan falan adamları çağır onlarla görüş.»

Ebû'l-Abbâs bu muhalif adamlara haber gönderip Circantlıların zikretmiş olduğu falan ve falanı göndermelerini istemiş, fakat muhalefetlerini ortaya koyup alenen isyan bayrağını kaldırmışlardı. Bunun üzerine Ebû'l-Abbâs da yanına gelen o yaşlı ve ileri gelenlerini yakalatmıştı. Ancak Palermo halkı Şaban ayının ortalarında bir araya gelip başlarında da Mes'ûd el-Bâcî ve bu sefihlerin reisi olan «Rekmeveyh» adındaki şahısla birlikte Ebû'l-Abbâs'ın üzerine yürümek üzere yola koyulmuşlardı. Ayrıca yanlarında deniz yoluyla giden otuz parçadan meydana gelmiş bir donanma da vardı. Denizin kabarması ve havaların muhalefeti yüzünden bu donanma fırtınaya tutulmuş, bir kısmı alabora olmuş, bir kısmı da Palermo'ya geri dönmüştü.

Kara yoluyla gelen askerler Ebû'l-Abbâs'ın yanına vardıklarında o Trablus'a geri dönmek üzereydi. Aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş, iki taraftan da bir hayli adam öldürüldükten sonra birbirlerinden uzaklaşmışlardı. Bu ayın yirmi üçünde çarpışmak üzere tekrar geri gelmiş ve bu son çarpışmalar neticesinde Palermo halkı o günün ikindi vaktine doğru yenilip geri çekilmişlerdi. Ebû'l-Abbâs onları karadan ve denizden Palermo'ya kadar kovalamış ve şehir yakınlarında tekrar Ebû'l-Abbâs'ın ordusuna yönelip 10 Ramazan günü sabah erkenden ikindi vaktine kadar çarpışmışlar, fakat yine mağlûp olmuşlardı. Bu mağlûbiyetlerine rağmen gece oluncaya kadar ara sıra tekrar çarpışıp durmuşlardı. Bu zaferden sonra Ebû'l-Abbâs Palermo'nun çevresindeki yerleşik bölgelerine adamlar tayin etmiş ve çevredeki mallar da yağmalanmıştı. Palermo halkından bir çok erkek ve kadın Tabermîn'e kaçmış ve ileri gelen savaşçılardan da Rekmeveyh ve benzerleri Hristiyan diyarlarına, Kostantiniyye ve diğer şehirlere kaçıp gitmişlerdi. Böylelikle Ebû'l-Abbâs Palermo'ya tamamen hâkim olup şehre girmiş ve halkına emân vermişti. Sonra da şehrin ileri gelen adamlarından bir grup seçip Afrika'ya babasının yanına göndermişti.

Palermo'ya hâkim olduktan sonra Ebû'l-Abbâs, Tabermîn üzerine yürüyüp etrafındaki bahçelerini tahrip etmiş ve halkıyla çarpışıp durmuştu. Oradan da Katâniye'ye gidip şehri muhasara altına almış, fakat arzu ettiği şekilde teslim alamayınca geri dönüp 288 yılında burayı fethedene kadar gelip kendi merkezinde beklemiş ve gazâ için gayet iyi bir

şekilde hazırlanmıştı. Bu ara mevsim düzelmiş, kendisi de donanmasını tamir ederek rebîyülâhir'in ilk günü (5 Nisan) Demanş üzerine yürüyüp şehri kuşatmış ve etrafında muhasara aletleri ve mancınıkları kurduktan sonra günlerce orada beklemişti.

Ebû'l-Abbâs sonra Messina'ya varmış ve oradan da denizi aşarak Riyu (Regio)'ya geçmişti. Orada Rumlardan kalabalık bir ordu toplanmış bulunuyordu; şehrin kapısı önünde onlarla çarpışıp hezimete uğrattı ve recep (temmuz) ayında şehre sahip oldu. Burada bir çok altın ve gümüş mal ele geçirdi, bu ganimetlerin haddi hesabı yoktu. Ayrıca gemileri un ve diğer maddelerle doldurup Messina (Messini)'ya döndü ve surlarını yıktırdı. Messina'da Kostantiniyye'den gelmiş bir donanma ile karşılaşan Ebû'l-Abbâs onlarla çarpışmalara girişerek bu donanmalardan otuz kadar gemi ele geçirip şehre geri dönmüştü. Burada 289 yılına kadar ikamet etti. Bu arada babası İbrâhim'den gelen bir mektupta Kuzey Afrika'ya dönmesi emrediliyordu. Hemen o anda harekete geçen Ebû'l-Abbâs beş parça gemi ile Sicilya'dan ifrikiyye'ye geri dönmüş, giderken de burada iki oğlu Ebû Mudar ve Maadd'ı bırakıp gitmişti.

Ebû'l-Abbâs ifrikiyye'ye vardığında babası onu burada bırakıp Sicilya'ya bizzat kendisi geçerek cihada çıktı. Bir müddet cihad ile uğraştı, sonra hacca gitmek üzere hazırlandı. 287 yılı Recep ayında buraya varan İbrâhim, daha evvel 261 yılı olaylarını anlatırken kaydettiğimiz gibi burada vefat etmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Tayy kabilesi bedevî Araplardan güç yetirebildiği kimseleri toplayıp hacı kafileleri üzerine saldırmış ve «Ma'din» denilen yerde onları yakalayıvermişlerdi. Zilhicce ayının son üç gününde durmadan iki gün sürekli olarak perşembe ve cuma günleri çarpışmışlar, bu bedevî Arapların mağlûp olup çekip gitmeleri üzerine de hacılar da sağ salim kurtulmuşlardı.

Bu yılda Diyâr-Rabîa emîri olup Rabîa kabilesinin Adiyy kolundan olan İshâk b. Eyyûb b. Ahmed b. Ömer b. el-Hattâb el-Adevî vefat etmiş, yerine Abdullah b. Heysem b. Abdullah b. Mu'temir tayin edilmişti.

Bu yılda daha evvel kaydettiğimiz gibi Humâreveyh b. Ahmed b. Tulun'un kızı ve aynı zamanda el-Mu'tazıd'ın hanımı olan Katru'n-Nedâ vefat etti.

Bu yılın hacc emîrliği görevini de Muhammed b. Abdullah b. Dâvûd yerine getirdi.

Bu yılda el-Mu'tazıd Isfahân emîri Îsâ en-Nûşarî'yi Fars bölgesine tayin edip oraya doğru gitmesini emretmişti.

Devletin ileri gelen adamlarından olan Fehd b. Ahmed b. Fehd el-Ezdî el-Mavsılî bu yılda vefat etti. Yine bu yıl içinde Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'ın arkadaşlarından olan Ali b. Abdülazîz el-Bağavî Mekke'de vefat etti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN SEKİZİNCİ (M. 900-901) YILI OLAYLARI

Bu yılda Âzerbeycân'da şiddetli bir veba salgını meydana gelmiş ve halkından pek çok kimse hayatını kaybetmişti. Öyle bir duruma düştüler ki artık ölenlerini kefenleyecek bezleri kalmadı. Bu şekilde ölenlerin çok olmasından dolayı ölenler kefensiz olarak, defnedilmeden yolların kenarına bırakılıyordu.

Bu veba salgını sırasında Muhammed b. Ebi's-Sâc Âzerbeycân'da vefat etti. Adamları bir araya gelip oğlu Dîvdâd'ı yerine tayin ettiler, ancak Dîvdâd'ın amcası Yûsuf b. Ebi's-Sâc onlara karşı çıkarak onlardan ayrıldı. Yûsuf'un etrafında küçük bir kitle toplanmış, bunları alıp kardeşinin oğlu Dîvdâd üzerine yürüyüp onunla çarpışmış, babasının askerleriyle birlikte olan Duyudâd sonunda amcasına mağlûp olmuştu. Bundan dolayı ayrılmak üzere olan Dîvdâd'a amcası Yûsuf yanında kalabileceğini söylemişse de o bunu kabul etmeyip Musul yoluyla Bağdâd'a gitmeyi kararlaştırmıştı. Bu olay bu yılın ramazan (901 Ağustos-Eylül) ayında meydana gelmişti.

Bu yılın safer (901 Ocak-Şubat) ayında Tâhir b. Muhammed b. Amr b. el-Leys askerleriyle birlikte Fars bölgesine girmiş ve halifenin orada görevli bulunan valisini kovmuştu. Ancak Emîr İsmâil b. Ahmed es-Sâmânî Tâhir'e bir mektup yazıp Sicistân'ın kendisine Halife el-Mu'tazıd tarafından verildiğini ve oraya doğru harekete geçtiğini bildirmiş, bunun üzerine Tâhir hemen oradan geri dönmüştü.

Bu yılda el-Mu'tazıd, Tâhir b. Muhammed b. Amr'ın Fars bölgesine tahakküm ettiğini haber alması üzerine kölesi Bedr'i oraya vali tayin etmiş ve derhal oraya doğru gitmesini emretmişti. Bedr cemaziyelâhir (mayıs-haziran) ayında muazzam bir orduyla Fars bölgesine doğru yola koyuldu. Buraya yaklaştığında hâlâ burada bulunan Tâhir'in adamları derhal bölgeyi terketmiş, Bedr de buraya girip haracını ve zekâtlarını toplamağa başlamış. Tâhir ise oradan Sicistân'a geri dönmüştü. Ancak biraz önce yukarıda kaydettiğimiz gibi, İsmâil es-Sâmânî ona gönderdiği bir mektupta kendisinin Sicistân'a gitmek istediğini bildirmişti.

Bu yılda bazı Aleviler San'a'ya hâkim olmuş, ancak Ya'feroğullarının topladığı bir ordu üzerlerine gidip çarpışarak reislerini mağlûp etmişler, Alevi reisi yanında bulunan elli kadar atlısıyla kaçıp kurtulmuştu. Bir oğlu bu çarpışmalar sırasında esir alınmış ve Ya'feroğulları San'a'ya girip el-Mu'tazıd adına hutbe okutmuşlardı.

Bu yılda el-Hüseyn b. Ali Kûre yakın arkadaşı olan Nezâr b. Muhammed'i Rumlar üzerine yaz seferine göndermiş, Nezâr gazâya çıkıp Rumlara ait bir sürü kale fethetmiş ve ele geçirdiği esirlerle geri dönmüştü. Ancak bu arada Nezâr'ın geri dönmesinden sonra Rumlar denizde ve karada Keysum üzerine doğru yürümüş ve Müslümanlardan on beş bin kadar esir aldıktan sonra geri dönmüşlerdi.

Bu yılda Karmatî reisi Ebû Saîd el-Cennâbî, hücuma geçerek Basra yakınlarına kadar sokulmuş, Basra halkı ondan bir hayli korkup buradan kaçmağa çalışmışlarsa da valileri onlara engel olmuştu.

Bu yılın zilhicce (Kasım-Aralık) ayında İbn Ebi's-Sâc'ın hadımlarından olan Vasîf öldürülüp cesedi Bağdâd'da asılmıştı. Başka bir rivayette ise onun kendi eceliyle öldüğü kaydedilmektedir.

Bu yılda künyesi Ebû Bekr olan Hârûn b. Muhammed hacc emîrliği görevini yerine getirdi.

Bu yılın rebîyülâhir (mart-nisan) ayında vezir Ubeydullah b. Süleyman vefat etti. el-Mu'tazıd onun vefatına bir hayli üzüldü ve yerine vezirlik makamına oğlu Ebû'l Hüseyn Kâsım b. Ubeydullah'ı tayin etti.

Bu yılda İbrâhim el-Hürrî ile hadis hafızalarından olan Bişr b. Mûsâ el-Esedî vefat ettiler.

Bu yılın safer (ocak-şubat) ayında meşhur tabip Sâbit b. Kurrâ b. Sinân es-Sâbî ile Muâz b. el-Müsennâ vefat ettiler.

HİCRET'İN İKİ YÜZ SEKSEN DOKUZUNCU (M. 901-902) YILI OLAYLARI

Karmatîlerin Şâm'daki Faaliyetleri

Bu yılda Karmatîlerden bir adam Şâm bölgesinde ortaya çıkıp etrafına bedevîlerden bir sürü kimseyi toplamış ve Dımaşk'a gelmişti. O sırada Dımaşk valisi Hârûn b. Humâreveyh b. Ahmed b. Tulun'un tayin etmiş olduğu Tuğc b. Cuff idi. Tuğc ile Karmatîler arasında bir hayli çarpışma meydana gelmişti.

Şâm bölgesinde ortaya çıkan bu Karmatî'nin ilk faaliyetleri şöyle olmuştu. Daha evvel zikrettiğimiz gibi, Zikreveyh b. Mihreveyh el-Mu'tazıd'ın ordularının sürekli olarak Kûfe sevâd bölgesinde Karmatîleri takibata uğrattığını ve durmadan adamlarının öldürüldüğünü görünce Kûfe yakınlarında bulunan bedevî Araplardan Esed ve Tayy kabîlelerine varıp onları kendisine çekmeğe çalışmış, ancak hiç kimse ona yanaşmamıştı. Daha sonra çocuklarını Kelb b. Vebre kabîlesine göndermiş, onlardan yardım isteyip kendisine tabi olmalarını teklif ettiyse de bu sefer de ona pek kimse yanaşmamıştı. Ancak bu kabileden Benû el-Uleys b. Damdam b. Adiyy b. Habbâb Karmatîlere katılmış ve özellikle bunların köleleri Karmatî mezhebine girmişlerdi. Bunlar 289 yılında es-Semâve yakınlarında Yahyâ diye bilinen Zikreveyh'e bey'at etmişlerdi. Yahyâ'nın künyesi Ebû'l Kâsım olup ona «eş-Şeyh» lakabını vermişler ve kendisinin Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İsmâil b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebi Tâlib olduğunu iddia etmişlerdi. Anlatıldığına göre, Muhammed b. İsmâil'in Abdullah adında bir oğlu yoktu. Zikreveyh ülkenin çeşitli yerlerinde kendisine tabi yüz bin kişinin olduğunu zannediyordu. Zikreveyh bindiği devesinin yöneltildiğini iddia ediyor ve müritleri de bu deveye tabi olup gittiğini istikameti izledikleri takdirde galip geleceklerine inanıyorlardı. O, kendisine bir ahdin verildiğini ileri sürüp bu devenin onun bir mucizesi olduğunu söylemiş ve Benû'l Asbağ'dan kendilerine «Fâtımîler» adını veren bir grup ona uymuş ve onun ortaya attığı bu yeni dine tâbi olmuşlardı. el-Mu'tazıd'ın kölesi Şebel üzerlerine yürüyerek bunlarla çarpışmış, ancak Şebel'i öldüren Kar-

matîler er-Rusâfe mescidini yakmışlar, uğradıkları her köye de saldırmışlardı. Nihayet Hârûn b. Humâreveyh'in Tuğc b. Cuff'a iktâ' olarak verdiği köye gelmiş, burayı da tahrip ederek halkından çok kimseyi öldürmüşler, köye çeşitli baskınlar düzenleyip etrafı yağmalamışlar, onlara karşı koyan Tuğc da defalarca mağlûp etmişlerdi.

Karmatîlerin Irak'taki Faaliyetleri

Bu yılda Karmatîler Kûfe sevâd bölgesinde bir hayli yayılmış, el-Mu'tazıd da Ahmed b. Muhammed et-Tâî'nin kölelerinden olan Şebel'i onlarla çarpışmak üzere görevlendirmişti. Şebel onlara karşı zafer elde edip «Ebû'l-Fevâris» ismiyle tanınan bir reislerini ele geçirerek el-Mu'tazıd'a gönderdi. el-Mu'tazıd onu huzuruna aldırıp şöyle dedi: «Söyle bakalım, sizler gerçekten Allah'ın ve peygamberlerinin ruhlarının cesetlerinize girip de sizi güzel işler yapmağa muvaffak kıldığına ve yanlışlıklardan koruduğuna inanıyor musunuz?» Adam ise şöyle karşılık verdi: «Behey adam! Allah'ın ruhu cesetlerimize hulûl etse sana ne zararı var; veyahut İblîs'in ruhu cesetlerimize girse bu sana ne fayda verir? Seni ilgilendirmeyen meseleleri karıştırma, ilgilendiren bir husus varsa onu sor.» Bunun üzerine el-Mu'tazıd: «Peki, beni ilgilendiren meselelerde sizler ne diyorsunuz?» diye sormuş, adam bu defa şunları söylemişti: «Rasûlullah (s.a.) vefat ettiğinde sizin atanız Abbâs hayatta idi; o hilâfet iddiasında bulundu mu veya ashâbdan hiç kimse ona bey'et etmeğe yanaştı mı? Arkasından Ebû Bekir vefat edince Ömer'i halife adayı tayin etti. O sırada Abbâs'ın İslâm'daki mevkiini gören Ebû Bekir böyle bir şeye yanaşmamıştı ve Abbâs'ı da ümmete tavsiye etmemişti. Arkasından Ömer vefat etti ve hilâfet işini ashâb arasından altı kişilik bir şûrâya havale etti. Yine Abbâs'a bu konuda görev vermedi ve bu işi size havale etmedi. Peki bunlar böyle olduğuna göre sizler hilâfete nereden hak kazandınız? Bu, ashâbın senin atandan hilâfeti uzaklaştırdıklarında ittifak ettiklerini gösterir.»

Karmatî'nin bu sözleri üzerine el-Mu'tazıd derhal götürülmesini ve işkence edilmesini emretti. Kemikleri sıyrılıncaya kadar işkence altında kaldı, sonra elleri ve ayakları kesilerek öldürüldü.

el-Mu'tazıd'ın Vefatı

el-Mu'tazıd Billâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. el-Muvaffak b. el-Mütevekkil bu yılın 21-22 Rebîyülâhir (5 Nisan 902) pazartesi gecesi vefat etti. el-Mu'tazıd 242 yılı zilhicce ayında dünyaya gelmişti.

el-Mu'tazıd'ın hastalığı bir hayli artınca ileri gelen kumandanlar başlarında Yûnus el-Hâdım ve Mûşkîr ve benzerleri olmak üzere bir ara-

ya gelip vezir el-Kâsım b. Ubeydullah'ı ziyaret ederek el-Mu'tazıd'ın oğlu el-Muktefî için bey'atin yenilenmesini teklif edip şöyle dediler: «Bizler hilâfetle ilgili olarak bir karışıklığın tekrar kopmayacağından emin değiliz.» Vezir el-Kâsım b. Ubeydullah da onlara şunları söyledi: «Bu mal ve makam Müminlerin emîrinin ve evlâtlarınındır. Bu malı açığa vuracak ve açıklayacak olursam yarın Emîru'l Müminîn'in hastalığı geçip iyileştiği takdirde bana karşı bir tavır içine girmesinden korkuyorum.» Kumandanlar ise şöyle dediler: «Şayet iyileşirse bu işi bizim teklif ettiğimizi söyler, delillerimizi ortaya koyar, onunla biz konuşuruz ve eğer bu iş oğluna geçecek olursa zaten oğlu bizi bu konuda kınamaz, çünkü görevi ona devretmeyi biz arzuluyoruz.»

Bunun üzerine vezir Kâsım b. Ubeydullah Abdülvâhid b. el-Muvaffak'ı çağırıp bey'ati yenilemiş ve orada bulunanları şahit kılmıştı. Ayrıca İbn el-Mu'tezz, İbn el-Müeyyed ve Abdülaziz b. el-Mu'temid buna şahit kılınmışlardı.

el-Mu'tazıd vefat edince Yûsuf b. Ya'kûb ve Ebû Hâzım ile Ebû Ömer b. Yûsuf b. Ya'kûb hazır bulundu, cenazeyi yıkama işini Muhammed b. Yûsuf yüklendi, namazı da vezir kıldırdı ve hemen o gece Muhammed b. Tâhir'in evinde defnedildi. Vezir Kâsım b. Ubeydullah o gün Dâru'l-Hilâfe'de meclis kurarak taziyeleri kabul etmeğe başlayıp el-Muktefî için bey'ati yeniledi.

el-Mu'tazıd'ın annesinin adı Dırâr olup hilâfete geçmesinden evvel vefat etmişti. el-Mu'tazıd, yedi yıl, dokuz ay, on üç gün müddetle hilâfet görevini sürdürdü. Vefatından sonra geriye üç erkek oğlu olan el-Muktefî, Ali, el-Muktedir Ca'fer ve Hârûn ile on bir kızı kalmıştı. Başka bir rivayete göre ise on yedi kızı vardı. el-Mu'tazıd vefat etmeden evvel şu şiiri söylemişti :

«Dünyadan istifade et, çünkü çekip gideceksin;
Neşeli ve hoş olduğu müddetçe onun bu taraflarını al ve gerisini bırak.

Sakın zamana da güvenme, çünkü ben ona güvenmiştim;
Zaman benim için bir güç bırakmadığı gibi her türlü hakkımı da alıp götürdü.

Ben erkeklerin ileri gelenlerini öldürdüm,
Hiçbir düşmanı affetmeyip hiç kimsenin de isyanına göz yummadım.

Saltanat sarayını her türlü isyancıdan temizledim,
Onların bir kısmını şarka, bir kısmını garba dağıttım.

Belirli bir zaman sonra izzet ve şerefe nail oldum ben;
Böylelikle halk tümüyle bana boyun eğip itaat etti.

Topladığım bütün bu mal mülk bana hiç de fayda vermedi,
Şu mülk sahipleri ve hayatta kalanlar için hiç de güzel bir son görmüyorum.

Ölümümden sonra Rahmân'ın nimetlerine mi kavuşacağım,
Yoksa onun ateşine mi atılacağım?»

el-Mu'tazıd'ın Hayatından Örnekler

el-Mu'tazıd esmer, zayıf bir kimse olup mutedil bir adamdı. Saçı sakalı kırlaşmıştı. Atılgan, cesur bir kimse idi. Karar verdiği zaman uygulardı, azim sahibi, fakat biraz cimri idi.

el-Mu'tazıd'a İbn Ebi's-Sâc'ın azatlı kölesi Vasîf'in isyan ettiği haberi ulaştığı anda sırtında sarı bir kaftan bulunuyormuş, bunu öğrenen el-Mu'tazıd hemen anında Vasîf'in üzerine yürümüş, ona karşı galip gelip geri dönmüş. Antakya'ya geri döndüğünde el-Mu'tazıd'ın sırtında o sarı kaftan görülmüştü. Bazıları «Halifenin siyah giymediğini görüyoruz.» demişler, bazı arkadaşları da: «O bu kaftanı ilk giydiği andan şimdiye kadar sırtından çıkarmadı.» şeklinde konuşmuşlardı. el-Mu'tazıd afif bir şahsiyete sahipti.

Kadı İsmâil b. İshâk şöyle anlatır: «Bir gün el-Mu'tazıd'ın yanına vardım, etrafında ve yanı başında gayet güzel yüzlü gencecik Rum çocukları vardı. Onlara şöyle bir göz attım, kalkıp gitmek istediğimde oturmamı emretti, ben de oturdum. Herkes dağılıp gittikten sonra bana şöyle dedi: «Ey Kadı! Vallahi, şundan emin ol ki uçkurumu helâlimden başka hiç kimseye çözmüş değilim.»

el-Mu'tazıd etrafındakilere ve adamlarına karşı son derece heybetli ve korkutucu idi. Sürekli olarak adamları ve görevlileri zülmünden korktukları için hep ondan çekinirlerdi .

el-Muktefî Billah'ın Hilâfet Dönemi

el-Mu'tazıd vefat edince veziri Kâsım b. Ubeydullah, el-Mu'tazıd'ın oğlu Ebû Muhammed Ali el-Muktefî Billâh'a mektup yazıp ona durumu bildirmiş ve bey'at alması için Bağdâd'a gelmesini söylemişti. O sırada

er-Rakka'da bulunan el-Muktefî Billâh bu haberi alır almaz etrafındakilerden ve diğer bölgelerde bulunanlardan bey'at almış onlara çeşitli hediyeler vererek Bağdâd'a doğru yola koyulmuştu. Hemen oradan civar bölgelere Diyar-Rabîa, Diyar-Mudar'a ve diğer Arap bölgelerine adamlar gönderip buraları korumak üzere görevlendirdi. el-Muktefî Billah 8 Cemaziyelevvel (20 Nisan) günü Bağdâd'a ulaştı. Evine varır varmaz babasının suçluları hapsetmek için hazırladığı dehlizleri hemen yıktırmayı emretti.

Amr b. Leys es-Saffâr'ın Öldürülmesi

el-Muktefî Billah'ın Bağdâd'a girdiği gün Amr b. Leys es-Saffâr öldürülüp ertesi gün defnedildi.

el-Mu'tazıd hastalığının son demlerinde konuşamaz bir durumda iken Sâfî el-Hurmî'ye eliyle işaret ederek Amr'ı öldürmesini söylemişti. el-Mu'tazıd elini boğazına götürüp sonra tek gözünün üzerine koyarak: «Tek gözlü adamı kes, boğazla» anlamıyla Amr'ın öldürülmesine emir vermişti. Gerçekten Amr tek gözlü idi. Ancak Sâfî el-Hurmî el-Mu'tazıd'ın vefatının yaklaştığını bildiği için Amr'ı öldürmek istememişti. el-Muktefî Bağdâd'a geldiğinde hemen vezire Amr'ın durumunu sormuş ve hâlâ hayatta olduğunu söyleyince buna bir hayli sevinmişti. Çünkü kendisi Rey'de bulunduğu sırada Amr b. Leys ona sürekli olarak güzel hediyeler gönderir gayet iyi davranırdı. Bunu gören vezir Kâsım b. Ubeydullah el-Muktefî'nin Amr'a karşı olan bu tavrından hoşlanmamış ve hemen öldürmek üzere adamlar göndermişti.

Muhammed b. Hârûn'un Rey'i İstilâ Etmesi

Muhammed b. Zeyd el-Alevî ile çarpışıp İsmâil b. Ahmed es-Sâmânî tarafından Taberistân valiliğine tayin edilmiş bulunan Muhammed b. Hârûn Rey halkından bazı mektuplar almıştı, kendisini istilâ etmek üzere Rey'e çağırıyorlardı. Bu arada Muhammed b. Hârûn, İsmâil'e itaat etmekten vazgeçmişti. Diğer taraftan Rey valisi halka karşı son derece kötü davranıyordu, bundan dolayı halk İbn Hârûn'a mektuplar yazıp onu şehirlerine davet etmişlerdi.

Rey valisi o sırada Aldatmış et-Türkî idi. Halka karşı kötü davranıyordu. Muhammed b. Hârûn da Reylilerin bu daveti üzerine kalkıp oraya doğru gitmiş, vali Aldatmış et-Türkî ona karşı çıktıysa da Muhammed b. Hârûn onu mağlûp etmiş ve iki oğluyla birlikte Kayığlığ'ın kardeşini öldürmüştü. Aldatmış et-Türkî halifenin bizzat tayin ettiği kumandanlar-

dan idi. Onu mağlûp eden Muhammed b. Hârûn Rey şehrine girmiş ve bu yılın recep (haziran-temmuz) ayında burayı hâkimiyeti altına almıştı.

Bedr'in Öldürülmesi

Bu yılda el-Mu'tazıd'ın kölesi Bedr öldürüldü. Öldürülmesinin sebebi şöyle anlatılır :

«Vezir el-Kâsım b. Ubeydullah, el-Mu'tazıd'ın ölümünden sonra hilâfeti onun evlâtlarından başkasına kaydırmağa niyet etmiş ve bu arzusunu, iyice yeminler ettirip bu sırrı kimseye açmayacağına dair sağlam bir söz aldıktan sonra Bedr'e anlatmıştı. Ancak Bedr ona şöyle demişti: «Ben bu görevin efendimin ve velinimetimin evlâtlarından başkasına kaymasını aslâ arzu etmem.» el-Kâsım b. Ubeydullah ordu komutanı olan Bedr'e karşı gelme imkânını bulamazdı. Bedr de bunu içine atıp saklamıştı. el-Mu'tazıd vefat ettiğinde Bedr Fars bölgesinde idi. el-Mu'tazıd'ın vefatı üzerine vezir Kâsım b. Ubeydullah o sırada er-Rakkada bulunan el-Muktefî adına bey'at almıştı.

Aynı şekilde el-Muktefî de babası hayattayken Bedr'den pek hoşlanmıyordu. Diğer taraftan Vezir el-Kâsım da el-Muktefî hakkında daha evvel düşündüklerinin açığa çıkmasından korktuğu için onu Bedr'in aleyhine kışkırtmıştı. Bu arada el-Muktefî Muhammed b. Keştemir'e ve Bedr'in yanında bulunan diğer kumandanlara mektuplar yazıp onlara Bedr'den ayrılarak hemen yanına gelmelerini emretmişti. Bu emir üzerine hemen başlarında el-Abbâs b. Amr el-Ganevî Muhammed b. İshâk b. Kündâcık, Hâkân el-Muflihî ve benzeri kimselerin bulunduğu kalabalık bir kumandanlar grubu el-Muktefî'nin yanına ulaşmış ve el-Muktefî de onlara ihsanlarda bulunmuştu. Bedr de oradan Vâsıt'a gitmiş, el-Muktefî derhal onu evine kapattırarak kapısına nöbetçiler dikmiş, yakın adamlarını ve kumandanlarını hemen hapse attırarak Bedr'in isminin tıraz ve sancaklardan silinmesini emretmiş ve el-Hüseyin b. Ali Kûre'yi bir orduyla birlikte Vâsıt'a göndermişti.

el-Muktefî'nin haber göndererek arzu ettiği yere gidip ikamet edebileceğini söylemesi üzerine bunu reddeden Bedr şöyle demişti: «Ben efendimin kapısından başka hiç bir yere gidecek değilim.» Vezir el-Kâsım bu sözlere bir yorum getirmeğe çalışmış ve el-Muktefî'yi Bedr'in sebep olabileceği bir gâileden korkutmuştu. Bu arada Bedr çoluk çocuğuna ve adamlarına yapılan muameleyi duymuş ve hemen oğlu Hilâl'in alınıp getirilmesi için bazı adamlarını göndermişti. Vezir bunu haber alınca gerekli tedbirlerini almış ve Bağdâd'ın doğu bölgesi kadısını çağırıp onu Bedr'in yanına göndermiş ve el-Muktefî'ye karşı gönlünü iyice hoş etmeğe çalışmasını söyleyerek kendisine, çoluk çocuğuna ve mallarına emân

verildiğini söylemesini tavsiye etmişti. Ancak Kadı Ebû Hâzim vezire şöyle demişti: «Ben bunları bizzat Müminlerin emîrinden duymak isterim.» Kadının böyle demesi üzerine vezir onu geri gönderip diğer kadı Ebû Ömer'i çağırarak Bedr'e gitmesini ve yukarıda dediğimiz tavsiyelerde bulunarak ona şunları iletmesini emretmiş, Kadı b. Ömer de bunları kabul ederek yanına aldığı bir emân mektubu ile birlikte Vâsıt'a Bedr'in yanına gitmişti. Bu mektup üzerine Bedr Vâsıt'tan Bağdâd'a doğru yola koyulmuş, vezir el-Kâsım b. Ubeydullah da Bedr'i öldürmek üzere adamlar göndermişti. Gelenlerin kendisini öldüreceklerini anlaması üzerine iki rek'at namaz kılmasına müsaade etmelerini söylemiş, müsaade etmişler, iki rek'at namaz kıldıktan sonra boynu vurulmuştu.

Bedr bu yılın 6 Ramazan (15 Ağustos) günü öldürülmüştü. Bedr'in başı kesilmiş ve cesedi öldürüldüğü yerde terkedilmişti. Ancak ailesi cenazesini almak üzere bazı kimseleri gizlice göndermişler, vasiyeti üzerine bir tabuta konan cesedi hacc mevsiminde Mekke'ye götürülüp orada defnedilmişti. Bedr ölmeden evvel sahip olduğu bütün köleleri azat etmişti.

Kadı b. Ömer evine geri dönerken işlediği bu cürmün etkisinden dolayı son derece bitkin ve üzgün idi. Halk Bedr'in öldürülmesinden sonra bu konuda bir çok şeyler söylediği gibi bir hayli şiir yazanlar da vardı. Bu şiirlerden biri şudur:

«Medînetü'l-Mansure kadısına sor:
Emîrin kanını hangi hükümle mübâh kıldın?

Ona misaklar ve ahitler verilmişti,
Emân ve mektup gönderilmişti.

Hani o verdiğin emanlar?
Allah buna şahit olmuştu, o fısk üzre bir yemindir.

Ellerin onun ellerinden ayrılmayacak,
Bir sürü ezâ ve elemlere müptela oluncaya dek...

Ey hayâsı az ve ümmetin en yalancısı olan!
Ey yalan yere şahitlik yapan!

Senin yaptığın kadıların işi değildir,
Onun bir benzerini hiç kimse kabul etmez ve hoş karşılamaz

Bu mübarek cuma gününde yüklendiğin bu cürüm,
Ve ayların en mübareği Ramazanda işlediğin cinayet.

Ramazan'da öldürdüğün o kişi,
Oruçlu olarak ve toprağa secde ederek gitti.

Ey Yûsuf b. Ya'kûb'un oğulları!
Bağdâd halkı sizlerin gururundan çok kimseyi kaybetti.

Allah sizi darmadağın etsin ve zelil olduğunuzu,
Bu günkü vezirin zamanında bana göstersin.

Münker ve nekirin sualinden sonra,
En büyük âdil hâkime cevaplar hazırlayın.

Sizler hepiniz, o dosdoğru şahıs olan,
Ebû Hâzim'e feda olasınız.»

Ebû'l-Abbâs Abdulah b. İbrâhim'in İfrîkiyye Emîriğine Tayini

261 yılı olaylarını anlatırken İfrîkiyye emîri İbrâhim Ahmed b. Ağleb'in 289 yılında oğlu Ebû'l-Abbâs Abdullah'ı veliaht nasbettiğini ifade etmiştik. Bu yılda İbrhim'in vefat etmesi üzerine Ebû'l-Abbâs yönetimi ele geçirmişti. O edip ve gayet iyi konuşan, cesur, tarihte adı geçen iyi süvarilerden birisiydi. Harp sanatını da çok iyi bilmekte idi. Akıllı ve âlim birisi olup savaş hususunda gayet iyi görüşleri vardı. Onun zamanında Ebû Abdullah eş-Şîî'nin hareketi bir hayli yayılmış, onu bastırmak üzere kardeşi el-Ahvel'i (şaşı) göndermişti. Aslında o şaşı değildi, ancak sürekli baktığı zaman göz kapağının birisini şöyle kısıverirdi, bundan dolayı kendisine şaşı lâkabı verilmişti. el-Ahvel, Ebû Abdullah eş-Şîî'nin üzerine yürümüştü. İki taraf karşılıklı olarak topladıkları askerlerle «Kemûşe» denilen yerde karşılaşıp savaşa tutuşmuşlar ve iki taraftan da bir çok kimse öldürüldükten sonra el-Ahvel mağlûp olup geri çekilmişti. Ancak geri çekilmesine rağmen Ebû Abdullah eş-Şîî'ye karşı gayet iyi direnmişti.

Ebû'l-Abbâs babası zamanında sert ve haşin davranışından dolayı ondan bir hayli korkardı. Babası onu Sicilya emîrliğine tayin etmiş, Ebû'l Abbâs da Sicilya'da bir çok yer fethetmişti. Bunları babası zamanında anlatmış idik. Ebû'l-Abbâs İfrîkiyye emîrliğine geçince hâkimiyeti altında bulunan bütün şehirlere mektuplar gönderip bu mektupların halka karşı açık olarak okunmasını emretmişti. Gönderdiği bu mektuplarda halka karşı iyilikle davranacağını, adalet ve merhamet ile hüküm vereceğini, sürekli cihad yapacağını söylüyordu. Gerçekten Ebû'l-Abbâs gücü yettiğince bu vaat ettiklerini yerine getirmiştir. Ayrıca kendisine yönetimde yardım etmek üzere âlimlerden bir grup çağırıp onları yanında tutmuştu. Ebû'l-Abbâs'ın ayrıca şairliği de vardı.

Bir ara Ebû'l-Abbâs Sicilya valiliğine tayin etmiş olduğu oğlu Ebû Mudar Ziyâdetullah'ın eğlencelere ve içki içmeğe dalıp bu gibi süflî şeylerle uğraştığını haber alınca derhal onu görevinden azletmiş ve yerine Muhammed b. es-Serakûsî'yi tayin ederek oğlunu da hapse attırmıştı. Ebû'l-Abbâs 290 yılı şaban ayının son çarşamba günü öldürüldü. Onu oğlunu hapsetmesinden dolayı Sicilya'lı görevlilerinden üç kişi öldürmüştü. Ebû'l-Abbâs'ı öldüren bu adamlar başını kesip halen hapiste bulunan oğlu Ebû Mudar'a götürmüşlerdi. Bunları kendisi gönderdiği ve babasının ölümüne sebep olduğu hâlde bu üç adamı öldürtüp cesetlerini asmıştı. Ebû'l-Abbâs bir yıl, elli iki gün müddetle emîrlik görevini sürdürmüş, —Alah rahmet eylesin— bu müddeti öldürüldüğü ana kadar Tunus'ta geçirmişti.

Ebû'l-Abbâs son derece âdil bir insandı. Yönetimde adaleti sağlamak ve bu konuda kendisine yardımcı olmaları için yanında bir grup âlimi bulunduruyordu. Bu âlimler halkı nasıl idare edeceğini, onlara nasıl davranacağını, nasıl insaflı olacağını ona tarif ediyorlardı. Beldesinde bulunan kadıya, gerektiğinde kendisinin, bütün aile ferdlerinin ve yakın dost ve arkadaşlarının aleyhine hüküm vermesini emretti, Kadı da bu emre uydu. Öldürüldüğünde yerine oğlu Ebû Mudar geçti. İleride 296 yılı olaylarını anlatırken onun bazı hâllerini de söz konusu edeceğiz.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın ramazan ayı (ağustos sonu) ortalarında Abdurrahman b. el-Muvaffak öldürüldü. Annesi onun nerede olduğunu sorup duruyor, ona el-Muktefî'nin evinde olduğu söyleniyordu. Ancak el-Muktefî vefat edince artık oğlundan ümidini keserek matem tuttu.

Bu yılda Sâmânoğullarından İsmâil b. Ahmed ile Deylemîlerden İbn Cestân arasında Taberistân'da bir savaş meydana gelmiş ve savaşta İbn Cestân mağlûp olmuştu.

Bu yılda Bedr'in arkadaşlarından birisi olan İshâk el-Ferğânî çölde el-Muktefî'ye karşı isyan bayrağını açmıştı. Ebû'l-Ağarr da ona karşı bır sefer düzenlemiş ve savaşa tutuşmuşlardı. İshâk Ebû'l-Ağarr'ı mağlûp etmiş, askerlerinden bir grup adamı öldürmüştü.

Bu yılda Hâkân el-Muflihî Rey valiliğini deruhte etmek üzere kalabalık bir orduyla oraya gönderildi.

Yine bu yılda bir gün Humus ve Bağdâd'da halk yaz mevsiminde ikindi namazını kıldıktan sonra birden kuzeyden bir rüzgâr esmeğe başlamış, hava soğumuş ve şiddetli bir soğuk dalgası meydana gelmişti. Her-

kes ateş yakmak ve kalın cübbeler giymek zorunda kalmıştı. Bu soğuk o kadar şiddetlenmişti ki her tarafta sular donmuştu.

Bu yıl içinde İsmâil b. Ahmed ile Muhammed b. Hârûn arasında Rey'de bir savaş meydana gelmiş ve bu savaşta Muhammed b. Hârûn mağlûp olmuştu. Muhammed b. Hârûn mağlûp olunca Deylemîlerin ülkesine gidip onlara sığınmış, İsmâil b. Ahmed de Rey şehrine girmişti.

Bu yılda Dicle nehrinin suyu on beş zirâ' kadar yükselmişti.

Bu yılın cemaziyelevvel (nisan) ayında el-Muktefî Hilâl b. Bedr'e ve babasının yakın adamlarına bir hayli hil'atler ve hediyeler verdi.

Yine bu yılda Basra'da şiddetli bir rüzgâr esmeğe başlamış ve bir çok hurma ağacı yerinden sökülmüştü. Ayrıca meydana gelen bir yer kaymasında da Basra'da altı bin kişi hayatını kaybetmişti. Recep (Haziran-Temmuz) ayında Bağdâd'da meydana gelen bir depremde de şehir arka arkaya bir kaç kez sallanmış, halk mescidde toplanıp Allah'a yalvarmaya başlamış, nihayet sarsıntılar duruvermişti.

Bu yılda meşhur mutasavvıf Sırrî es-Sakatî'nin müritlerinden ve yakın adamlarından olan mutasavvıf Ebû Hamza b. Muhammed b. İbrâhim vefat etti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ DOKSANINCI (M. 902-903) YILI OLAYLARI

Karmatîlerle İlgili Haberler

Bu yılın rebîyülâhir (mart) ayında Tuğc b. Cuff kölelerinden Beşîr adında birisinin komutasında Dımaşk'tan Karmatîler üzerine asker sevketmiş, ancak giriştikleri çarpışmalarda Beşîr mağlûp edilip öldürülmüştü.

Karmatîler bu olaydan bir müddet sonra Dımaşk üzerine yürüyüp şehri muhasara altına almış, halkını bir hayli sıkıştırmış ve meydana gelen çarpışmalarda Tuğç'n adamlarından bir hayli insan öldürülmüş ve onlardan çok azı kurtulabilmişti. Neredeyse şehir halkı tümüyle yok edilecekti. Bunun üzerine Bağdâd halkından bir grup bir araya gelerek halifenin huzuruna çıkmışlar, durumu ve endişelerini bildirmişlerdi. Halife onlara bu işi halledeceğine dair söz vermişti. Diğer taraftan Mısırlılar da Dımaşk halkına Bedr'in komutasında yardım göndermişlerdi. Bu yardımların gelmesi üzerine Karmatî şeyhi ve kumandanı ile giriştikleri çarpışmalarda onu öldürmüş, el-Mağâribeden birisinin attığı bir mızrak ve bir neftçinin de attığı ateşli bir okla öldürülüp aynı zamanda yakılmıştı. Karmatîlerden de bu sırada bir çok kimse öldürülmüştü.

Bu Karmatî şeyhi kendi iddiasına göre savaş sırasında adamlarından her hangi bir gruba eliyle işaret ettiği anda karşı taraf derhal hezimete uğrardı. «eş-Şeyh» diye bilinen Yahyâ'nın öldürülmesi üzerine adamları kardeşi el-Hüseyn'in etrafında toplanmışlar, o da kendisine isim olarak «Ahmed» adını, künye olarak da «Ebû'l-Abbâs» künyesini takmıştı. Karmatîlerin bu yeni reisi çöllerde yaşayan bedevîleri kendi mezhebine davet etmiş, bir çok kimse onun bu davetine icabet edince yeni baştan güç kazanmış ve etrafa korku salmağa başlamıştı. Bu arada yüzünde bir ben belirmiş, bunun Allah'tan bir ayet ve mucize olduğunu iddia etmişti. İyice güçlenen bu Karmatî şeyhi Dımaşk üzerine yürüyerek şehri muhasara altına almış, ancak şehir halkı ona bir miktar haraç vermeyi taahhüt edince onlarla sulh yaparak çekilip gitmişti.

Oradan Humus dolaylarına giden Karmatîler Humus halkıyla giriştikleri çarpışmalar sonunda şehre hâkim olmuşlardı. Humus minberlerinden onun adına hutbe okutularak hutbelerde ona el-Mehdî emîru'l-Mü'minîn lakabı verildi. Arkasından amcasının oğlu olan İsâ b. el-Mehdî de onun yanına gelmişti. Bunun adı Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. İsmâil idi. Ona «el-Müddessir» lakabını verip veliaht ilân etti, aynı zamanda onun Kur'ân-ı Kerîm'deki «el-Müddessir» olduğunu iddia etti. Ayrıca akrabalarından bir çocuğa «el-Mutavvık» lakabını vererek ellerinde bulunan Müslümanan esirlerin öldürülme işini ona havale etti.

Humus halkının korkularından ona itaat edip şehrin kapılarını açmaları üzerine cesaretlenerek oradan Hama'ya ve Maarratu'n-Nu'mân'a ve diğer yakın şehirlere giderek halklarıyla giriştiği savaşlarda çok kimseyi öldürmüş, hattâ kadın ve çocukları bile kılıçtan geçirmişti. Oradan Baalbek'e gidip şehrin tüm halkını kılıçtan geçirmiş, onlardan çok azı kurtulabilmişti. Sonra Selemiyye'ye gidip şehri kuşattıysa da önce şehir halkı onu içeriye girmekten alıkoymuş bunun üzerine onlarla barış yapıp emân vermiş ve bu emân üzerine kapıları ona açmışlardı. Şehre girdikten sonra hemen orada Hâşimoğullarından başlayarak şehirde bulunan bir grubu en son ferdine kadar kılıçtan geçirmiş, arkasından halkın davarlarından ve çocuklarından önüne geleni öldürmeğe başlamıştı. Terkedip çıkıp gittiğinde şehirde hiç bir canlının kalmadığı kaydedilir.

Karmatî şeyhi civar köylere baskın yapıyor, buradan esirler alıp insanları öldürüyor ve yolculara büyük bir korku veriyordu.

Bağdâd'ın el-Muhavvil kapısında bulunan ve Ebû'l Hüseyn diye bilinen bir tabipten şunlar nakledilmiştir: Bu Karmatî şeyhinin Bağdâd'a girmesinden sonra bir gün bana bir kadın gelip şöyle dedi: «Kolumda bulunan bir yarayı tedavi etmeni istiyorum.» Ben de ona dedim ki: «Burada bir kadın var, kadınları o tedavi ediyor.» Tedavi olmak üzere gelen kadın oturmuş, sürekli olarak ağlıyor ve kederini açığa vuruyordu. Neden ağlayıp durduğunu kendisine sorduğumda şöyle dedi: «Benim bir oğlum vardı, bir ara kayboldu ve bir türlü gözükmedi. Çıkıp onu il il aramağa başladım, hiç bir yerde bulamadım. Nihayet er-Rakka'dan onu aramak üzere çıktığımda oğlumu Karmatîlerin askerleri arasında buldum. Yıllardır kendisini arayıp durduğumu, ben ve kız kardeşlerinin perişan olduğumuzu söyledim. Bana şöyle dedi: «Şimdi bunları bırak, bana hangi dine mensup olduğunu söyle?» Ona: «Benim hangi dine bağlı olduğumu bilmiyor musun?» diye karşılık verdim, bunun üzerine bana şöyle karşılık verdi: «Şimdiye kadar içinde bulunduğumuz din batıl idi, asıl din şu anda benim girdiğim dindir.» Onun bu hâline hayretler içerisinde kaldım. Çekip gitti ve beni yalnız bıraktı. Sonra bana bir miktar ekmek ve

et gönderdi, ben bu et ve ekmeğe aslâ elimi sürmedim ve hep onu bekledim ki gelsin onu ıslâh edeyim.»

Bu arada Karmatîlerden bir adam gelip ona benim hakkımda sordu ve: «Kadınlar hakkında bir iyilik düşünüldü mü?» dedi, ben de: «Evet» diye cevap verince beni alıp bir eve götürdüler. Orada bir kadın tek başına bulunuyor ve doğum sancıları çekiyordu. Hemen yanına oturdum, konuşmağa başladım, o ise aslâ konuşmuyordu. Nihayet bir oğlan çocuğu doğurdu. Çocuğu alıp kundakladım ve kadına tatlılıkla bazı sorular sorup onunla konuşmağa başladım, nihayet konuşuverdi. Durumunu sordum ve neden burada tek başına olduğunu bana anlatmasını istedim. Kadın şöyle anlattı: «Ben Hâşimoğullarına mensup bir kadındım. Bu Karmatîler bizi toptan yakaladılar, babamı ve bütün akrabalarımı kestiler. Sonra beni de yakalayıp getirdiler, şeyhlerinin yanında beş gün kadar kaldım. Bu müddetin bitiminde öldürülmemi emredince kumandanlarından dört şahıs beni kendilerine bağışlamalarını istediler, şeyhleri de beni onlara hibe etti. Bu dört kişiyle birlikte kaldım. Vallahi, bu çocuğun hangisinden olduğunu bilemiyorum.

Bu kadınla birlikte odada otururken içeriye bir adam girdi; doğum yapan kadın bana: «Onu tebrik et.» dedi, ben de onu tebrik ettim, bunun üzerine bana bir gümüş akçe verdi, Arkasından bir diğeri geldi, sonra bir üçüncüsü... Hepsini tebrik ettikçe onlardan her biri bana bir gümüş akçe verdiler. Sonra içeriye bir dördüncü adam girdiğinde onu da tebrik edince bana bin dirhem verdi. O gece orada kaldım. Sabahleyin kalktığımızda kadına: «Allah'a yemin ederim ki senin üzerinde bir hakkım vardır. Beni kurtarıver!» dedim, kadın: «Seni kimden kurtarayım?» diye sordu, ben de ona oğlumun durumunu anlattım. Kadın bunun üzerine dedi ki: «Şu gelen adamlardan en sonuncusu senin bu işini halledebilir.» Ben de o gün hep bekledim. Akşam olunca adamlar gelmeğe başladı sonra o adam gelince kalkıp eline ayağına kapandım, sonra da kızlarıma haber ulaştırmak üzere gidip tekrar döneceğime dair söz verdim. Bunun üzerine adam hizmetçilerinden bir kaç kişiyi çağırıp beni falan yere götürmelerini emretti ve şöyle dedi : «Onu orada bırakıp geri dönün» On fersah kadar yol aldık, sonra oğlumun bulunduğu Karmatî birliklerine yetiştik. Beni gören oğlum kılıçla saldırıp yaraladı, ancak yanımdaki o hizmetçiler ona engel olup beni kumandanlarının işaret ettiği yere kadar götürüp orada bıraktılar. Ben de oradan buraya çıkıp geldim. Sonra emîrimizin yakaladığı Karmatî esirleri getirirlerken oğlumu da sırtında bir bornozla bir deve'ye binmiş olarak gördüm, ağlayıp duruyordu. Ona: «Allah senin bu üzüntünü gidermesin ve seni kurtarmasın!» diye beddua ettim. Bu arada Şâm ve Mısır halkından el-Muktefî'ye bir sürü mektuplar gelip Karmatîleri şikâyet ediyor ve onlardan çektikleri eziyet ve sıkıntıları bil-

diriyorlardı. Ayrıca mektuplarında bir sürü kimsenin öldürüldüğü, bir kısmının esir alındığını bildirdikleri gibi şehirlerinin harap olduğunu da ifade ediyorlardı. Bunun üzerine el-Muktefî derhal bir ordu hazırlanmasını emretti ve ramazan (temmuz-ağustos) ayında Bağdâd'dan hareket eden bu ordu Şâm'a gitmek üzere yola koyuldu ve Musul'dan yoluna devam etti. el-Muktefî bu ordu ile birlikte Şâm'a doğru yol alırken öncü kuvvetler olarak gönderdiği on bin kişinin başında da Ebû'l-Ağarr önden gidip Halep yakınlarında bir yerde karargâh kurmuştu. el-Karmatî Ebû'l Ağarr'ın bu karargâhını basıp onlardan bir hayli adam öldürmüş, ancak Ebû'l-Ağarr bin kişilik bir kuvvetle kurtulup Halep'e girmişti. Bu olay Ramazan ayında meydana geldi. Bunun üzerine el-Karmatî Ebû'l-Ağarr'ı takip ederek Halep kapısına gelip dayanmış, Ebû'l-Ağarr da yanında bulunan adamlarla ve şehir halkıyla birlikte el-Karmatî ile savaşa tutuşup nihayet geri dönmesini sağlamışlardı.

el-Muktefî emrinde bulunan orduyla birlikte er-Rakka'ya gelmiş ve oradan Karmatîler üzerine gönderdiği bir ordunun başına Muhammed b. Süleyman el-Kâtib'i tayin etmişti.

Şevval ayında (Ağustos-Eylül) yüzünde ben olan, Karmatî denen adam İbn Tulun'un kölesi Bedr ile giriştiği savaşta mağlûp olmuş ve adamlarından bir hayli kimse öldürülünce hemen oradan çekilip çöle doğru kaçmıştı. Diğer taraftan bunu haber alan el-Muktefî derhal bunları takip etmek üzere el-Hüseyn b. Hamdân ve diğer kumandanlarla birlikte bir ordu sevketmişti.

Bu yıl içinde Bahreyn emîri olan İbn Bânû Karmatîlerin kapandığı bir kaleye hücum ederek Ebû Saîd el-Cennâbî'nin bir yakınını burada yakalayıp onlarla savaşa girişmiş ve Karmatîleri mağlûp etmişti. Ebû Saîd el-Cennabî'nin vekili bulunan ve veliahtı olan bu adam el-Katîf'te ikamet ediyordu. Bu adam mağlûbiyetten sonra öldürülen adamlar arasında ölü olarak bulunmuş, başı kesilerek İbn Bânû'ya götürülmüş, İbn Bânû bu kesik başı alıp el-Katîf'in önüne giderek şehri fethetmişti.

Muhammed b. Hârûn'un Esir Edilmesi

Bu yılda Muhammed b. Hârûn esir edildi. Halife el-Muktefî İsmâil b. Ahmed es-Sâmânî'ye gönderdiği bir ahitname ile onu Rey valiliğine tayin etmişti. İsmâil Rey'e doğru gittiği sırada Muhammed b. Hârûn orada bulunuyordu. İsmâil'in gelmesi üzerine Muhammed Rey'den ayrılıp Kazvin ve Zencân'a çekildi, oradan da tekrar Taberistân'a geri döndü. İsmâil b. Ahmed Cürcân'a Bâris el-Kebîr'i tayin ederek ona Muhammed b. Hârûn'u zorla veya anlaşarak alıp getirmesini şart koştu. Bâris el-Kebîr

Muhammed b. Hârûn'a gönderdiği mektuplarda ona her konuda kefil olduğunu ve emîr İsmâil ile arasını düzeltmeyi taahhüt ettiğini bildirdi. Muhammed b. Hârûn Bâris'in bu sözlerini kabul ederek Cestân ed-Deylemî'nin yanından ayrılıp Buhârâ'ya gitmek üzere yola koyuldu. Ancak Merv'e ulaştığında hemen yakalanıp prangalara vurulmuştu. Muhammed b. Hârûn 290 yılı Şaban (903 Haziran-Temmuz) ayında yakalanmış ve oradan Buhârâ'ya götürülerek bir deve sırtında şehre sokulmuştu. Buhârâ'da hapse atılan Muhammed b. Hârûn tutuklanmasından iki ay sonra hapiste vefat etmiştir.

Muhammed b. Hârûn daha evvel terzi olup bir ara fesat ve karışıklıklar yapan bir sürü ayak takımını etrafında toplayarak Serahs geçidinde yolları tutmuştu, gelip geçenlerin yollarını kesiyordu. Bir müddet böyle devam ettikten sonra Râfi' b. Herseme'den emân dileyip ona sığınmış ve Amr b. Leys es-Saffâr'ın mağlûbiyetine kadar Râfi'in yanında kalmıştı. Sonra Râfi'in öldürülmesi üzerine Mâverâünnehir hâkimi İsmâil b. Ahmed es-Sâmânî'den emân dileyerek ona sığınmıştı. İsmâil de daha evvel kaydettiğimiz gibi onu Muhammed b. Zeyd ile savaşmak üzere göndermişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın rebîyülâhir (mart) ayında Süğûr bölgesi halkının şikâyeti üzerine görevinden azledilen Muzaffer b. Hâc yerine Ebû'l-Aşâir Ahmed b. Nasr'a hil'atler verilerek Tarsus valiliğine tayin edildi.

Bu yılda Tâhir b. Muhammed b. Amr b. Leys'e Fars bölgesinden taşıyıp getirmesi için belirli bir mal şart koşuldu ve el-Muktefî onu Fars bölgesine tayin etti.

Bu yılın cemâziyelevvel (nisan) ayında daha evvel halifeden emân dileyip ona sığınmış olan komutan Ebû Said el-Harezmî kaçarak Musul taraflarına doğru gitmiş ve Tekrît'ten Gulâm Nûn diye bilinen Abdullah'a bir mektup yazıp onunla birleşmeyi teklif etmişti. Bu bölgenin valiliğini yürütmekte olan Gulam Nûn Abdullah, el-Harezmî ile konuyu tartışmış, bir araya gelmişler, ancak Ebû Saîd ona bir tuzak kurup Gulâm Nûn'u öldürmüş ve Şehrizûr taraflarına yönelip orada İbn er-Rabî' er-Kürdî ile birleşerek halifeye karşı isyan etmişti.

Bu yılda el-Muktefî Sâmerrâ'da bazı binaların yapılmasını emretmiş ve sanatkârlarla birlikte oraya gitmişti. Sanatkârlar yaptırmak istediği binaların maliyetini çıkartmışlar, ancak büyük meblağlar ortaya çıkmıştı. Ayrıca bunların bitme tarihini bir hayli geç göstermeleri üzerine vezir

bunun zorluklarını ve geç kalacağını belirterek el-Muktefî'yi bundan vazgeçirmiş ve Bağdâd'a geri dönmüşlerdi.

Bu yılın hacc emîrliği görevini el-Fazl b. Abdülmelik b. Abdülvâhid b. Abdullah b. Ubeydullah b. Abbâs b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs yerine getirmişti.

Meşhur Şâfiî fakîhlerinden Muhammed b. Ali b. el-Alevîyye b. Abdullah el-Cürcânî bu yılda vefat etmişti. O fıkıh ilmini İmam Şâfiî'nin talebelerinden el-Müzenî'den tahsil etmişti. Ayrıca 213 yılında dünyaya gelmiş olan Abdullah b. Ahmed b. Hanbel bu yılın cemaziyeleâhir (mayıs) ayında vefat etti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ DOKSAN BİRİNCİ (M. 903-904) YILI OLAYLARI

Karmatîlerle İlgili Haberler ve Reisleri Olan Benli Adamın Öldürülmesi

Geçen yılın olaylarını kaydederken el-Muktefî'nin er-Rakka'ya doğru gittiğini ve Karmatî reisi olan benli adamın üzerine Kâtib Muhammed b. Süleyman'ı bir orduyla birlikte sevkettiğini görmüştük. Bu yıl olunca Halife el-Muktefî Muhammed b. Süleyman'a bu Karmatî reisinin üzerine yürümesini emretti, Muhammed b. Süleyman da halifenin ordusunu alarak Karmatîler üzerine yürüdü. Nihayet 6 Muharrem (903 23 Kasım) günü Hama'ya on iki millik bir mesafede iki ordu karşı karşıya geldi. Karmatî reisi adamlarını ileri göndermiş, kendisi de yanında bulunan bir grup adamıyla ve topladığı büyük ölçüde mallarla geride kalmıştı. Halifenin askerleriyle Karmatîler arasında savaş birden patlak verdi ve şiddetlendikçe şiddetlendi. Çarpışmaların sonucunda Karmatîler büyük bir hezimete uğradı, erkeklerinden bir hayli kimse öldürüldü, bir çokları da esir alındı. Nihayet çölde darmadağın olup etrafa savulup gittiler, halifenin askerleri de durmadan onları kovalayıp durdu.

Bu benli Karmatî reisi adamlarının başına gelen felâketi görünce kardeşlerinden «Ebû'l-Fazl» künyeli birisine büyük miktarlarda mallar yükletip çölde bir yere doğru gitmesini ve kendisinin ortaya çıkıp çağırması ile geri dönmesini emretti. Kendisi de «el-Müddessir» diye isimlendirdiği amcasının oğlu ile adamlarından el-Mutavvık'ı aldı, yanlarında bulunan bir Rum köleyle birlikte Kûfe'ye gitmek üzere çölden aldıkları bir yol gösterici ile birlikte harekete geçtiler. Nihayet Fırat nehri yakınlarında bulunan «ed-Dâliye» denilen yere yakın bir noktaya ulaştı. Buraya ulaştıklarında azıkları ve davarlarının yemleri tükenmişti. Adamlarından bir grubu «İbn Tavk»» diye bilinen birisinin başkanlığında ihtiyaçlarını temin etmeleri için ed-Dâliye'ye gönderdi. Bu gidenler İbn Tavk'la gelmişler, onun ve reislerinin gerçek durumlarını sormuşlar, fakat o bunu bir sır olarak saklayıp durmuştu. Ne olduğunu anlayınca onu alıp bölgenin valisi bulunan Ahmed b. Muhammed b. Keşmird'in vekili-

nin yanına götürdüler. Bu adam İbn Tavk'a durumunu sormuş, ondan bilgi almış ve İbn Tavk Ahmed b. Muhammed b. Keşmird'e Karmatî reisi olan benli adamın şuralarda bir tepenin arkasında üç kişiyle birlikte beklediğini haber vermişti. Hemen söylenen o yere gidip, Karmatî reisini yakalayıp İbn Keşmird'in huzuruna getirmişler, İbn Keşmird de bütün bunları yakalayarak er-Rakka'da bulunan el-Muktefî'nin yanına göndermişti. el-Muktefî'nin askerleri de Karmatîleri bir süre takip ettikten, onlardan hayli adam öldürüp bir miktar da esir aldıktan sonra nihayet geri dönmüşlerdi. Bu savaşta en büyük tesir gösteren kişi el-Hüseyn b. Hamdân olmuştu. Muhammed b. Süleyman bir mektup yazıp ona ve Şeybanoğullarına teşekkür etti. Şeybanoğullarının bu çarpışmalar sırasında Karmatîlerin hezimete uğramasında, onlardan çok sayıda adam öldürülüp bir çok adamın esir alınmasında ve hattâ çok azı müstesna köklerinin kazınmasında büyük rolü olmuştu.

Nihayet 26 Muharrem (20 Aralık) pazartesi günü bu benli adam iki hörgüçlü bir deveye bindirilmiş, el-Müddessir ve el-Mutavvık da önüne katılmış olarak er-Rakka'ya getirilmişlerdi. Bunun üzerine el-Muktefî askerleri Muhammed b. Süleyman'ın emrinde bırakarak kendisi bu Karmatî ileri gelenleriyle birlikte Bağdâd'a doğru yola koyuldu. Karmatî reisi Bağdâd'a bir fil sırtında getirilmiş, adamları da develere bindirilerek şehre sokulmuştu. el-Muktefî bunların Muhammed b. Süleyman gelinceye kadar hapse atılmalarını emretti. Nihayet Muhammed b. Süleyman da Bağdâd'a ulaştı ve Karmatîlerin ileri gelenleriyle yollarda rastladıklarını da alıp Bağdâd'a getirdi. el-Muktefî bunların ellerinin ve ayaklarının kesilmesini ve sonra boyunlarının uçurulmasını emretti. Sonra daha evvel hapse atılanlar da çıkarılarak onlar da aynı işleme tâbi tutuldular. Reisleri olan benli adama iki yüz kırbaç vurulmuş, sonra her iki eli kesilmiş, kanının durdurulması için de elleri kızgın yağlara batırılıp kızartılmıştı. Nihayet baygın düşen bu Karmatî reisi baygınken götürülüp ateşle dağlanmış, yan taraflarına yanmakta olan ağaç direklerle bastırılmış, bu işkence yapılırken gözlerini açıp kapamağa başlayınca bu şekilde ölmesinden korktukları için hemen boynunu vurmuşlardı. Kesik başını bir sopanın ucuna takarak halka gösterip nehrin başına dikmişler, onu bu hâlde gören Müslümanlar tekbir getirmişlerdi.

Bu arada Karmatî savaşında kurtulup tek başına kalan ve İsmâil b. en-Nu'mân diye isimlendirilmiş bulunan 'Ulaysoğullarından birisi ortada gözüküvermişti. Karmatî reisleri arasında ondan başka kurtulan yoktu. el-Muktefî ona bir mektup yazıp emân vereceğini söyleyince o da yüz altmış küsur adamla birlikte el-Muktefî'nin yanına gelip emâna girmiş, el-Muktefî de ona ihsanlarda bulunup bir sürü malar vermişti. İsmâil b. en-Nu'mân, Kâsım b. Sîmâ'nın iktâ'larından Mâlik b. Tavk'ın sahip ol-

duğu er-Rahba'ya gidip bir müddet için orada yerleşmişti. Ancak kısa bir müddet sonra Kâsım b. Sîmâ'ya bir suikast hazırlamayı düşünmüş ve Kurban Bayramı sabahında Müslümanlar namaz ile meşgul iken er-Rahba'ya saldırıp yağmalamayı kararlaştırmışlardı. Bu arada bunlara katılan başkalarıyla birlikte bir hayli kalabalık bir grup olmuşlar, ancak Kâsım b. Sîmâ niyetlerini anlayınca hemen onlara karşı saldırıya geçmiş, Ulays-oğullarından geri kalan kimseler ise tekrar itaate girip Kâsım b. Sîmâ'nın yanında kalmışlardı. Karmatîlerin bu grubu kendilerine mel'un ve iğrenç adam Zikreveyh'ten bir mektup gelinceye kadar burada itaat içinde kalmışlardı. Zikreveyh gelen mektubunda benli adam ile kardeşi şeyhin öldürüleceğine dair kendisine vahiy geldiğini bildirerek asıl imamlarının gizli olduğunu ve bu olaydan sonra tekrar yer yüzünde görüneceğini yazmıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Hava ve çivarında büyük bir sel felâketi meydana gelmiş, otuz fersahlık bir alan tamamen sularla kaplanmış ve batıvermişti. Ayrıca bu seller sırasında bir çok insan ve diğer canlılar batıp gittiği gibi köyler de tamamen harap olmuştu. Sele kapılıp kurtarılamayanlar dışında bin iki yüz kadar kişi enkaz altından çıkarılmıştı.

el-Muktefî ordu kâtibi Muhammed b. Süleyman'a ve diğer komutanlardan bir gruba hil'atler giydirerek Karmatî'nin, komutanlarından bir çok kimseyi öldürdüğü, ülkeyi yönetmekten âciz olduğu görülen Mısır emîri Hârûn b. Humâreveyh'in elinde bulunan memleketlerin alınması için onları Şâm ve Mısır'a gönderdi. Muhammed b. Süleyman, el-Muktefî'nin emri üzerine recep (mayıs-haziran) ayında on bin kişilik bir orduyla Bağdâd'dan ayrılarak Şâm ve Mısır'a doğru yöneldi.

Bu yıl içinde Mâverâünnehir'e doğru Türklerden sayıları belirsiz denecek kadar kalabalık bir kitle gelmiş ve her biri bir reise has olan yedi yüz kadar obadan ibaret oldukları söylenmiştir. Mâverâünnehir emîri İsmâil b. Ahmed es-Sâmânî Türkler üzerine büyük bir ordu göndermiş, bu orduya halktan kalabalık bir gönüllüler kitlesi de katılmış ve Türklerin gelip konakladığı yere doğru hareket etmişlerdi. Sabahın erken saatlerinde Müslümanlar aniden Türklere hücum edip onlardan çok sayıda kimseyi öldürmüş, geri kalanları da mağlûp olup geri çekilince ordugâhlarını yağmalamış ve sağ salim ve bolca ganimetlerle geriye dönmüşlerdi.

Bu yıl içinde Bizans'tan kalabalık bir ordu geldi. Yanlarında on kadar haç taşıyorlardı. Her bir haçın arkasında on bin asker bulunuyordu.

Bu Rum ordusu Süğûr bölgesine gelmiş ve orada bulunan bir Müslüman grup üzerine saldırarak etrafı yağmalamış, bunları esir alıp götürmüş ve çevreyi de yakmışlardı.

Bu yılda «Zurâka (Zurâfa)'nın kölesi» diye meşhur olan bir Müslüman komutan Tarsus'tan gazaya çıkarak Bizans topraklarına girmiş ve o günlerde Kostantiniyye seviyesinde önemi haiz bir şehir olan Antalya'yı fethedip şehre kılıç zoruyla girmiş ve halkından beş bin kadar adamı öldürüp bir o kadar da esir alarak şehir halkı elinde bulunan Müslüman esirlerden de beş bin kadar adamı kurtarmış ve altmış gemi inşa ettirerek ele geçirdiği ganimet mallarını ve esir düşmüş Müslümanları doldurup getirmişti. Bu gazâya katılan her bir askere bin dinar ganimet payı isabet etmişti. Antalya şehri deniz sahilinde bulunan önemli bir şehirdir. Müslümanlar bu fethi birbirlerine müjdeleyerek kutlamışlardı.

Bu yılın hacc emîrliği görevini el-Fazl b. Abdülmelik b. Abdullah b. Abbâs yerine getirmişti.

Bu yılın zilkade (eylül-ekim) ayında halifenin veziri el-Kâsım b. Ubeydullah vefat etti. Otuz iki yıl, yedi ay, yirmi iki günlük bir ömür sürmüştü.

Bu yılda meşhur fakîh Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhim b. Said b. Abdurrahmân el-Mâstevâyvi(?) Nîsâbûr'da ve Musul kadısı Muhammed b. Muhammed el-Cuzû'î ile Kûfe'li nahiv alimlerinden Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ eş-Şeybânî Bağdâd'da vefat etmişlerdi.

HİCRET'İN İKİ YÜZ DOKSAN İKİNCİ (M. 904-905) YILI OLAYLARI

el-Muktefî'nin Şâm ve Mısır'a Tamamen Hâkim Olması ve Tulunoğullarının İnkirazı

Bu yılın muharrem (904 kasım-aralık) ayında Muhammed b. Süleyman, Hârûn b. Humâreveyh b. Ahmed b. Tulun ile savaşmak üzere Mısır sınırına gitti. Muhammed b. Süleyman el-Muktefî'nin er-Rakka'dan ayrılmasından sonra el-Karâmite ile çarpışmalara devam ederek onları takip edip durmuştu. Bu işi bitirdikten sonra Irak'a dönmek istediği bir sırada İbn Tulun'un görevlilerinden ve ileri gelen kumandanlarından o sırada Dımaşk'ta bulunan Bedru'l-Hammâmî ve Fâik'ten mektuplar almıştı, kendisini askerleriyle oraya davet ederek Şâm bölgesini teslim almasını istiyorlardı. Muhammed b. Süleyman Bağdâd'a ulaştığında bu durumu el-Muktefî'ye arzetmiş, el-Muktefî de hemen geri dönmesi için ona emir vermiş ve ordusuyla birlikte büyük hazırlıklara girişmişti. Diğer taraftan el-Muktefî Bâzmâr'ın hizmetçisi Dimyâna'yı deniz yoluyla bir donanma başında Mısır'a göndererek Nil'e girmesini ve Mısır'a ulaşacak her türlü gıda maddelerinin girişini engellemesini ve bu şekilde Mısır'ı baskı altında tutmasını emretmişti.

Muhammed b. Süleyman ordularıyla birlikte karadan hareket etmiş ve Mısır yakınlarına ulaştığında ileri gelen kumandanlarla mektuplaşmış ve onları yanına davet etmişti. Ona ilk çıkıp gelen kişi Mısır'ın ileri gelen kumandanlarından olan Bedru'l-Hammâmî oldu. Bedru'l-Hammâmî'nin gelmesi ve el-Muktefî'nin tarafına geçmesi Tulunoğulları için büyük bir kayıp olmuştu. Bedr'in gelmesinden sonra ileri gelen bir sürü kumandan arka arkaya Muhammed b. Süleyman'a katılmışlardı. Kumandanların bu şekilde ayrılıp gittiğini gören Hârûn, yanında bulunan askerleriyle hemen Muhammed b. Süleyman üzerine yürüyüp onunla çarpışmalara girişmiş ve aralarında bir dizi savaş meydana gelmişti. Bir ara Hârûn'un kendi askerleri arasında bazı münakaşalar olmuş, bunun neticesinde çarpışmalar meydana gelmiş, Hârûn bunları birbirinden ayırmak üzere ortaya çıktığında el-Meğâribe'den bir asker elinde tuttuğu mızrağı

ona doğru fırlatmış ve onu öldürmüştü. Hârûn'un öldürülmesinden sonra amcası Şeybân yönetimi ele almış askerlere bir hayli mal dağıtmış, sonra da askerler başlarında o olduğu hâlde el-Muktefî'nin askerleriyle savaşmışlardı. Ancak bu arada Bedr el-Hammâmî'den bir mektup ulaşmıştı, bu mektupta Şeybân'ın emân dilemesi tavsiye ediliyordu. Şeybân da bu tavsiyeye uymayı kabul etmişti.

Muhammed b. Süleyman bunu haber alınca Mısır'a doğru yürümeğe başlamıştı, bu arada Şeybân'dan gelen mektup emân isteğini bildiriyordu. Muhammed b. Süleyman Şeybân'ın emân isteğini kabul edince askerlerinin hiç birinin haberi olmaksızın çıkıp Muhammed b. Süleyman'a gitmiş ve ona sığınmıştı. Sabaha çıktıklarında Mısırlılar Şeybân'ın evine gelmiş, fakat onu bulamayınca şaşırıp kalmışlardı. O arada Muhammed b. Süleyman Mısır'a ulaşmış ve şehre girerek Tulunoğullarının evlerine ve mallarına el koyup hepsini almıştı. Ayrıca Tulunoğulları ailesine mensup olan on bir kadar adamı da yakalamış, prangalara vurarak hapse atmış ve mallarını tümüyle ele geçirmişti. Bu olay safer (904 aralık-905 ocak) ayında meydana gelmişti. Zafer müjdesini ulaştıran Muhammed b. Süleyman'a el-Muktefî Mısır ve Şâm'da bir tek ferdini bırakmadan Tulunoğullarından olan bu adamları derhal Bağdâd'a göndermesini emretmiş, bunun üzerine Muhammed b. Süleyman derhal bu emri yerine getirerek Bağdâd'a geri dönmüş, Mısır'ın zekât işlerini yönetmek üzere de İsâ b. en-Nûşarî'yi görevlendirmişti.

Muhammed b. Süleyman'ın ayrılmasından sonra Mısır'ın ileri gelen kumandanlarından olup ona muhalefet etmiş bulunan «el-Halencî» diye bilinen bir adam ayaklandı. Etrafına kalabalık bir cemaat toplayarak yönetime karşı geldi ve İsâ en-Nûşarî de ona karşı koymaktan acze düştü. el-İskenderiye'ye çekilen İsâ durumu el-Muktefî'ye bir mektupla bildirdi, bu arada İbrâhim el-Halencî de Mısır'a girmişti. Durumu öğrenen el-Muktefî derhal el-Mu'tazıd'ın hizmetlilerinden olan Fatik ve Bedru'l-Hammâmî'yi ordularının başına geçirerek Mısır üzerine gönderdi, giden bu ordular da şevval (ağustos) ayında Mısır yakınlarına ulaştılar.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Basra'da isyan etmek istediği söylenen adamın birisi çoluk çocuğu ve yanında bulunan otuz dokuz adamıyla birlikte yakalanıp Bağdâd'a götürüldü. Ancak bunlar sürekli olarak ağlayıp durmuş, yalvarmışlar ve günahsız olduklarına yemin edip durmuşlardı. el-Muktefî'nin hapsedilmelerini emretmesi üzerinde hapse atıldılar.

Bu yılda Bizans kumandanlarından Andronikos Maraş ve çevresine

akınlar yapmıştı. Bunun üzerine Massisa (Misis) halkı ile Tarsus halkı cihada çıkmış, ancak Ebû Ricâl b. Ebî Bekkâr ve yanında bulunan Müslüman bir grup asker mağlûp olmuşlardı. Bunun üzerine el-Muktefî Ebû'l Aşâir'i süğûr bölgesi kumandanlığından azletmiş ve yerine Rüstem b. Berdevâ'yı tayin etmişti.

Süğûr bölgesi kumandanı Rüstem'in başkanlığında bu yıl içinde Müslüman ve Rumlar arasında esir mubadelesi yapılmış ve bu mubadele sırasında bin iki yüz Müslüman esir kurtarılmıştı.

Bu yılın hacc emîrliği görevini el-Fazl b. Abdülmelik b. Abdullah b. Abbâs b. Muhammed yerine getirmişti.

Bu yılda Dicle nehri etrafa son derece zarar verecek şekilde kabarmış ve Irak'ta nehir kıyısında bulunan bir çok ev yıkılmıştı.

Bu yılın 20 Mayıs gecesi ikizler burcunda uzunca bir kuyruğu olan bir yıldız gözükmüştü.

Yine bu yıl içinde Bağdâd'ın et-Tâk kapısı civarında çıkan bir yangın doğu tarafında bulunan bakırcılar çarşısına kadar yayılmış, ticaret mallarıyla dolu bulunan bin kadar dükkân yanmıştı.

Bu yıl içinde aynı zamanda «eş-Keşşî» diye de meşhur olan Ebû Müslim İbrâhim b. Abdullah el-Keccîy ile el-Mu'tazıd'ın kadılarından fazilet ve adalet sahibi bir kadı olan Abdülhamîd b. Abdülazîz b. Hâzım vefat ettiler. Kadı Ebû Hâzım Bağdâd'da vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ DOKSAN ÜÇÜNCÜ (M. 905-906) YILI OLAYLARI

Hamdanoğullarının Musul'da İlk Faaliyetleri ve Kürtlere Karşı Olan Davranışları

Bu yılda el-Muktefî Billâh, Musul ve çevresi valiliğine Ebû'l-Heycâ' Abdullah b. Hamdân b. Hamdûn et-Tağlibî el-Adevî'yi tayin etti. Hamdân derhal oraya doğru giderek muharremin ilk günlerinde Musul'a vardı. O gece orada ikamet etmiş, ertesi gün olunca yanında getirdiği adamlarla Musul'da bulunanları bir araya getirip tanıştırmak istemiş, tam o sırada Ninova'dan kendisine bir yardım isteği ulaşmıştı. Gelen bu haberde el-Hezbâniyye Kürtlerinin başlarında Muhammed b. Bilâl bulunduğu hâlde Ninova'ya hücum ettikleri ve bir çok mal alıp nehrin doğu tarafına köprü yoluyla geçerek gittikleri belirtiliyordu. Kürtler, el-Hâzir suyu üzerinde bulunan el-Ma'rûba'ya ulaşmışlar, burada giriştikleri çarpışmalarda Hamdân'ın adamlarından Sîmâ el-Hamdânî adında birisi öldürülmüştü. Hamdân geri dönüp halifeye mektup yazarak ondan yardım istemiş, ancak uzun bir müddet sonra 293 yılı sona erip de 294 yılı girince halifeden yardım kuvvetleri ulaşmıştı.

Hamdân rebiyülevvel (906 Ocak) ayında yanında bulunan askerleriyle birlikte el-Hezbâniyye Kürtleri üzerine yürüdü, o sırada bunlar beş bin kadar ev bir arada bekliyorlardı. Hamdân'ın üzerlerine ciddiyetle ve büyük gayret sarfederek geldiğini görünce oradan Şehr-i Zûr taraflarında es-Selak dağındaki yüksek bir geçit olan «el-Bâbe» denilen yere vardılar. Burada gizlenen el-Hezbâniyye Kürtlerinin reisi Muhammed b. Bilâl bir akınla ileriye atılmış ve İbn Hamdân'ın bulunduğu noktaya yakın bir yere ulaşmıştı. Muhammed b. Bilâl sonra İbn Hamdân'a mektuplar yazarak ona itaat ettiğini bildirmiş ve rehin olmak üzere de çocuklarından bazılarını göndereceğini ve artık etrafta karışıklıklar çıkarmağa son vereceklerini bildirmişti. İbn Hamdân Kürtlerin bu teklifini kabul etmişti, ancak Muhammed b. Bilâl ona vaat ettiği çocuklarını getirip rehin bırakmak üzere geri döndüğünde adamlarına Âzerbeycân taraflarına

doğru gitmeleri için teşvikte bulundu. Zaten kendisi de İbn Hamdân'a o teklifi yaptığında düşüncesi sırf üzerlerine gelme konusunda onu biraz uğraştırmak ve bu akınlarını durdurup onu oyalamaktı. Böyle bir oyalama sırasında adamları yollarına emniyet içerisinde koyulup gidebileceklerdi.

Muhammed b. Bilâl'in geriye dönmediğini gören İbn Hamdân gayesini anlamış, bunun üzerine hemen kardeşleri Süleyman, Dâvud ve Saîd ile birlikte cesaretlerine güvendiği bir grup adamın komutasında kendi askerleri ve halifeden gelen yardımcı kuvvetleri alıp Kürtler üzerine yürümüştü. Ancak bunlar biraz zayıf ve tembelce davranınca onları bu hâlleriyle bırakıp ileriye doğru yürümüş ve Kürtlere ulaşmıştı. Kürtler «el-Kandîl» diye bilinen bir dağa tırmanmıştı; İbn Hamdân üzerlerine saldırıp onlardan bir grubu öldürmüş, ancak diğerleri dağın doruğuna doğru tırmanmışlardı. Bunun üzerine İbn Hamdân onları bırakıp geri dönmüş, diğer Kürtler de Âzerbeycân'a gitmişlerdi. Geri dönen İbn Hamdân Kürtlerin durumunu halifeye arzedince kendisine bir grup yardımcı kuvvet daha ulaştırılmıştı. Kendisi de tekrar Musul'a geri dönmüş, yakın adamlarını ve kumandanlarını toplayarak bütün kuvvetleriyle birlikte es-Selak dağına doğru yürüyüşe geçmişti. Orada Muhammed b. Bilâl Kürtlerle birlikte kalıyordu. İbn Hamdân es-Selak dağına ulaşmış, ancak önünde kurulması muhtemel olan bazı pusulardan çekindiği için önden casuslar göndermişti. Kendisi yine de adamlarından önce ileriye atılmış, onlar da onu yalnız bırakmamışlar ve hepsi birlikte peşine takılarak nihayet es-Selak dağını aşıp Kürtlere yakın bir yere ulaşmışlardı. O sırada birden hava soğumuş, kar yağmağa başlamıştı, bu şiddetli soğuğun yanı sıra yanlarında bulunan yiyecekleri ve davarlarının yemleri bir hayli azalmıştı. İbn Hamdân, bu şekilde on gün kadar sabredip dayandı. Davarlarına vermek üzere sağladığı samanın bir yükü otuz dirheme satın alınıyordu. Nihayet ellerinde bulunan bütün yem ve samanlar tükendiği halde yine de direnmeğe devam etmekteydi.

Kürtler bütün bu zorluklara rağmen İbn Hamdân'ın direndiğini görünce bunları geriye püskürtmenin ve bunlardan kurtulmanın imkânı olmadığını anlamış, nihayet reisleri Muhammed b. Bilâl yanında bulunanlarla ve çocuklarıyla İbn Hamdân'a sığınmıştı. İbn Hamdân Kürtlerin ev ve arazilerine tamamen hâkim olmuş, çoluk çocuklarını ve mallarını ele geçirmişti. Ancak bunlar emân dileyince onlara emân vermiş, yalnız onları buradan alıp başka bir şehre naklettirmişti. Başka bir şehre naklettirdikten sonra da bütün mallarını, çoluk çocuklarını kendilerine teslim etmiş ve onlardan bir tek adam hariç hiç kimsenin kanını akıtmamıştı. Bu adamı da öldürmesinin sebebi Sîmâ el-Hamdânî'yi öldürmesi idi. Bu şekilde Kürtlerin bertaraf edilmesiyle şehirlerde ve çevrede bir emniyet

meydana geldi, kendisi de yöre halkına karşı son derece iyi davranmağa başladı.

Bu arada Muhammed b. Bilâl de emân isteğinde bulunmuş, İbn Hamdân ona emân vermiş, yanında tutmuş, ve Muhammed Musul'da ikamet etmeğe başlamıştı. Diğer taraftan el-Hamîdiyye Kürtleri ile Dasin dağında bulunan diğer Kürtler hepsi arka arkaya gelip emân dilemişlerdi. Bu şekilde bütün bu yöre şehirlerinde emniyyet sağlanmış oldu.

Halencî'ye Karşı Zafer Elde Edilmesi

Bu yılın safer (905 Aralık) ayında el-Muktefî'nin askerleri başlarında Ahmed b. Kayıglıg ve komutanlardan bir grup bulunduğu halde Mısır yakınlarına ulaşmışlardı. Ancak el-Halencî bunlarla er-Arîş yakınların karşılaşmış ve onları son derece kötü bir mağlûbiyete uğratmıştı. Bunun üzerine Bağdâd'dan yine ileri gelen kumandanlardan aralarında İbrâhim b. Kayıglıg'ın da bulunduğu bir grup komutan emirlerindeki askerlerle rebîyülevvel (906 Şubat) ayında Mısır yakınlarına ulaştılar.

Bu arada el-Halencî'nin kuvvetlerinin gittikçe güçlendiği haberleri Bağdâd'a ulaşınca el-Muktefî recep (nisan-mayıs) ayında Mısır'a yürümek üzere şehrin eş-Şemmâsiyye kapısına geldi. Ancak şaban (mayıs-haziran) ayında Mısır'dan gelen bir haberde komutanlardan Fâtik yönetiminde el-Halencî üzerine yapılan hücumlarda iki taraf arasında bir sürü savaş meydana geldiği, bu savaşlarda bir çok kimsenin öldürüldüğü ifade ediliyor, el-Halencî ile yapılan en son savaşta adamlarının büyük bir kısmının öldürüldüğü, geri kalanların ise hezimete uğrayarak geriye çekildikleri ve onlara karşı büyük bir zaferin elde edilip karargâhlarının ganimet olarak ele geçtiği, el-Halencî'nin kaçıp Fustat'a saklandığı, orada şehir halkından bir adamın evinde gizlendiği, Halifenin askerlerinin şehre girdikten sonra el-Halencî'nin nerede saklandığını öğrenerek onu ve evinde gizlendiği adamı yakalayıp hepsini hapse attıkları bildiriliyordu.

Bu mektubu alan el-Muktefî Fâtik'e yazdığı mektupta el-Halencî'yi Bağdâd'a göndermesini emretti, kendisi de eş-Şemmâsiyye kapısından geri dönerek Bağdâd'a geldi. Bu arada önden gönderdiği hazineler Tekrît'e kadar ulaşmış, el-Muktefî bunların da geri getirilmesini emretmişti. Ramazan (Haziran-Temmuz) ayında el-Halencî yanındakilerle birlikte Fâtik tarafından Bağdâd'a ulaştırılmış, el-Muktefî de bunların hapsedilmesine emir vermişti.

Karmatîlerin Bu Yılki Durumları

Bu yılda Zikreveyh b. Mehreveyh, «Nasr» diye adlandırılan ve «Ebû Gânim» diye künyesi olup Abdullah b. Saîd adıyla anılan birisini benli

adamın öldürülmesinden sonra el-Fellûce yakınlarında er-Râfûka denilen yerde çocuklara ders vermekle görevlendirmişti. Zikreveyh b. Mehreveyh, Abdullah b. Saîd'i ortaya çıkarıp —başka bir rivayette ise bizzat kendisi— Kelb kabîlesi ile diğer Arap kabilelere uğrayarak onları kendi görüşlerine davet etmeğe başlamış, ancak hiç bir kimse onun bu davetine icabet etmemişti. Yalnız Ziyadoğullarından Mikdâm b. el-Keyyâl adında birisi ona uymuş, ayrıca Uleysîlerden ve Gavâtimlere bağlı olan el-Asbağîlerden bazı kimselerle güç kazanmıştı. Kelb kabilesinin sair kollarından bir kısım ayak takımını da etrafına toplayarak Şâm taraflarına doğru yöneldi. O sırada Dımaşk ve Ürdün valisi Ahmed b. Kayığlığ olup Mısır'da el-Halencî ile savaşmakta idi. Abdullah b. Saîd bunu fırsat bilip Busra ve Ezri'ât ile Besniye üzerine yürüyerek buranın halkıyla çarpışmış, emân dilemeleri üzerine onların hepsine emân vermiş, arkasından tutup bütün savaşabilecek erkeklerini öldürmüş, kadınlarını esir almış ve mallarına el koymuştu.

Abdullah b. Saîd daha sonra Dımaşk üzerine yürüyünce Dımaşk'ta Ahmed b. Kayığlığ'ın vekili bulunan Sâlih b. Fazl bunlara karşı koymuşsa da Karmatîler onu mağlûp etmişler ve acımaksızın halkı kılıçtan geçirmeğe başlamışlardı. Sâlih b. Fazl bunlardan emân istemiş, emân verdikleri halde ihanet ederek Sâlih'i öldürmüş ve askerlerini darmadağın edip Dımaşk'a yürümüşlerdi. Dımaşk halkı onları şehre girmekten alıkoyunca Taberiyye'ye yönelmişler ve orada Dımaşk askerlerinden bir grubun da kendilerine katılmasıyla etrafta bir sürü fesatlar ve fitneler koparmışlardı. Ahmed b. Kayığlığ'ın Ürdün'deki görevlisi bulunan Yûsuf b. İbrâhim b. Bağâmerdî onlara karşı koymuş, ancak o da yenilince emân dilemiş, Karmatîler emân verdikleri hâlde ona da ihanet ederek öldürmüş ve Taberiyye'yi yağmalayıp halkından bir çok kimseyi kılıçtan geçirdikten sonra kadınlarını esir almışlardı.

Halife el-Muktefî Hüseyn b. Hamdân ile kumandanlardan bir grubu Karmatîler üzerine gönderdi. Bu gelen kuvvetler Dımaşk'a ulaştı. Karmatîler Hüseyn b. Hamdân ile, halifenin ordusunun Dımaşk'a geldiğini öğrenince es-Semâve'ye doğru çekildiler. Hüseyn es-Semâve'ye doğru onları takip etti, onlar ise burada birisi ed-Dem'âne, diğeri ise el-Habâle diye adlandırılan iki ırmakta geçitler arayıp nehirlerin karşı tarafına geçtiler. İbn Hamdân buraya geldiğinde nehirleri aşma imkânı bulamamış ve er-Rahba'ya geri dönmüştü. Karmatîler geceleyin Nasr ile birlikte Heyt şehrine yürümüş, halkının hiç bir şeyden haberi olmadığı sırada şehre akın yaparak çevresini yağmalamışlardı. Heyt halkı şehrin iç kalesine çekilip surların arkasına kapandılar. Karmatîler şehrin etrafındaki nehirde bulunan gemileri yağmalayıp şehir halkından da yaklaşık iki yüz

kişiyi öldürmüş bir çok mal ve eşyayı yağmalayarak üç bin deveye yükledikleri buğdayı alıp gitmişlerdi.

Bunu haber alan el-Muktefî, Muhammed b. İshâk b. Kündâcık'ı Karmatîler üzerine göndermiş, Karmatîler Muhammed'e karşı koymaktan çekininee tekrar yukarıda adı geçen iki ırmağa çekilmişlerdi. Muhammed b. İshâk bunların peşlerine takılıp gitmiş, ancak suların tamamen çekildiğini görünce yoluna devam etmemiş ve Bağdâd'dan kendisine azık ve hayvan gönderilmesini istemişti. Diğer taraftan Hüseyn b. Hamdân'a mektup yazıp onun da er-Rahba tarafından Karmatîler üzerine gelmesini istemişti. Her biri bir taraftan yürüyüp bunları ortada sıkıştırmayı düşünmüştü. Hüseyn b. Hamdân da er-Rahba'dan yola çıkıp geldi. Ancak Kelb kabîlesine mensup bu adamlar halife ordusunun üzerlerine geldiğini haber alınca aralarından ez-Zi'b b. el-Kâim adında birisi kumandanları Nasr'a hücum ederek öldürmüş ve başını kesip el-Muktefî'ye götürmüştü. Bu adam el-Muktefî'nin yanına gidip de bu kesik başı götürürken affedilmesini istemiş ve emân dilemişti. el-Muktefî ona emân vermiş ve ona her yıl ödenmek üzere bir mükâfat tahsis etmişti. Ayrıca bundan sonra onun kalibesine de kimse dokunmayacaktı.

Nasr'ın öldürülmesinden sonra Karmatîler çarpışmalara devam etmişler ve kanlar oluk oluk akana kadar savaşlar sürmüştü. Bu arada Karmatîlerden bir grup içinde bulundukları bu durumdan hoşlanmaz olmuş ve Aynu't-Temr'den halifeye yazdıkları mektupta yaptıklarından özür dileyince halife özürlerini kabul edip onları affetmişti. Geri kalan Karmatîler ise o iki ırmak kenarında kalmış ve dinlerinde inat edip durmuşlardı. Bundan dolayı halife el-Muktefî Hüseyn b. Hamdân'a verdiği emirde bunlar üzerine yürümesini ve köklerini kurutuncaya kadar savaşmasını istemişti. Bu arada Zikreveyh b. Behreveyn «Ebû Muhammed» diye bilinen Kâsım b. Ahmed adında bir temsilcisini onlara gönderip ez-Zi'b b. el-Kâim'in yaptığından nefret duyduklarını ve diğerlerinin ise dinden geri döndüklerini anlatmıştı. Ayrıca bu temsilci artık zaferin yakın olduğunu ve çok yakın bir zamanda ortaya çıkacaklarını onlara söylemiş ve bu şekilde Kûfe halkından kırk bin kişi kendisine bey'at etmişti. Karmatîler kendilerinin yakında ortaya çıkıp galip geleceklerini, Cenâb-ı Allah'ın Mûsâ (a.s.) ve düşmanı Firavun hakkında söylediği: «**Buluşma zamanımız süs günü** (bayram günü) **ve insanların toplandığı kurban vaktinde olsun. dedi**» (1) âyetini ileri sürüyorlardı. Zikreveyh'in bu temsil-

(1) Taha, 20/59.

cisi Kâsım b. Ahmed, adamlarına kendilerini gizlemelerini ve Kûfe'ye 293 yılı Kurban Bayramı gününe ulaşıncaya kadar kesinlikle açığa çıkmamalarını ve yollarına devam etmelerini emretmişti. O, Karmatîlerin kesinlikle Kûfe'ye girmekten alıkonmayacaklarını ve Kûfe'de Mehdî'nin ortaya çıkacağını telkin edip duruyordu. Bunlar nihayet Kûfe kapısına gelip dayanmışlardı. Kûfe halkı ise onların namazgâhlarından uzaklaşmıştı. O sırada Kûfe valisi İshâk b. İmrân idi. Karmatîler Kûfe'ye sekiz yüz süvari ile girdiler. Bu süvarilerin üzerinde bir sürü zırh ve gayet mükemmel savaş âletleri vardı. Kasım b. Ahmed'e mükemmel bir kubbe yaptırıp bu kubbenin peygamber alâmeti olduğunu ileri sürmüşlerdi. Onlar «Ey Hüseyn'in intikamcıları» diye slogan atmışlar ve «Hüseyn» derken Bağdâd'da öldürülen Hüseyn b. Zikreveyh'i kastetmişlerdi. Parolaları Zikreveyh'in öldürülen iki oğlunun adı olan «Yâ Ahmed, Yâ Muhammed» idi. Bu Karmatîler beyaz sancaklarını dikerek Kûfe halkından bazı kimselerin kendilerine katılmalarını beklemiş, ancak kendilerine hiç kimse katılmayınca halka saldırıp onlardan yirmi kadar adamı öldürmüşlerdi.

Bunun üzerine Kûfe halkı bir araya gelip silâha sarılmış ve valileri İshâk da başlarına geçmişti. Karmatîlerden yüz kadar süvari şehre girmiş, meydana gelen çarpışmalarda yirmi kadar Karmatî öldürülüp şehrin dışına çıkarılmışlardı. İshâk ve adamları o günün ikindi vaktine kadar Karmatîlerle savaşmışlardı. Bu çarpışmalar sonunda Karmatîler Kâdisiye taraflarına çekip gittiler. Kûfe halkından İshâk ile birlikte Karmatîlerle çarpışan Hz. Ali'nin torunlarından bir grup vardı.

Kûfe valisi İshâk halifeye yazdığı bir mektupta ondan yardım istemişti. Halife el-Muktefî ona ileri gelen komutanların da aralarında bulunduğu bir grup askeri yardımcı kuvvet olarak gönderdi. Bu komutanlar arasında Vasîf b. Savartekin et-Türkî, el-Fazl b. Mûsâ b. Boğa, Afşın' in adamlarından Bişr el-Hâdim ile Emîru'l-Müminînin hizmetçilerinden Râik el-Hararî ve el-Haceriyya kölelerinden bir grup kimse vardı. Bunlar zilhicce (eylül-ekim) ayında Kâdisiye yakınlarına varıp «es-Savân» denilen yere karargâhlarını kurdular, Zikreveyh de onların karşısına gelip dayandı. Karmatîlere gelince, onlar yıllardır kayıp olarak bilinen Zikreveyh'i araştırıp saklı bulunduğu bir kuyudan çıkarmışlardı. Zikreveyh ed-Derya köyünde gizlenmişti. Orada içine gizlendiği kuyunun kapısı gayet müstahkem bir şekilde demir bir kapıyla kapatılmıştı. Zikreveyh arandığında yakalanmaktan korktuğu zaman gelip buraya gizleniyordu. Bu kuyunun kapısı önüne de bir tandır yaptırmıştı. O kuyuya gizlendiğinde bir kadın gelip bu tandırı ateşe veriyor ve orada ekmek pişiriyordu ki onu arayanlar gelip burada içeride birisinin saklanabileceğini düşünmesinler. O bir eve saklandığında evdeki kapının arkasında başka bir kapıya girer gizlenir, kendisini aramak üzere birisi girince o evin ka-

pısına girer, ancak kapıyı açtığında bu kapı kendisinin gizlendiği odanın kapısı olur ve o şekilde kapanırdı. Böylelikle onu bulmak mümkün olmaz, içeriye giren adam da bir şey görmeden çıkardı. Karmatîler Zikreveyh'i kuyudan çıkardıklarında onu el üstünde taşıyarak getirmiş, ona Allah'ın velisi adını takarak gördükleri anda önünde secdeye kapanmışlardı. Zikreveyh'in yanında yakın adamlarından ve yardımcılarıyla davetçilerinden bir grup yer almıştı. O bütün bağlılarına el-Kâsım b. Muhammed'in insanlar arasında en yüce kişi olduğunu söyleyip ona mutlaka itaat etmelerini şart koşmuş, onun kendilerini dinlerinden geri döndükten sonra tekrar hak yola çağırdığını bildirmiş, bundan dolayı verdiği her türlü emre itaat ederek bağlanmalarını istemiş ve ancak bununla gayelerine ulaşabileceklerini anlatmıştı. Zikreveyh adamlarına Kur'ânı Kerîm'den bazı âyetleri zikrederek bunları asıl indiği şekilde okuduğunu iddia etmiş, böylelikle kalblerine küfrün hâkim olduğu bir sürü zavallı insanlar onu reis edinip onunla yetinmişler ve gerçekten zafere ererek gayelerine ulaşacaklarına inanmışlardı.

Zikreveyh gizli olarak onların arasında yürüyor, fakat onu hiç açığa çıkarmayıp bütün işleri Kâsım yürütüyordu. Bu sırada Zikreveyh sevâd bölgesi halkının tamamen kendisine gelip katılacağını adamlarına bildirmiş ve Fırat nehrinin kenarında günlerce kaldığı hâlde buranın halkından beş yüz kişi dışında gelip katılan hiç kimse olmamıştı. Sonra Zikreveyh burada iken birden halifenin askerleri yakınına varmış ve es-Savâd denilen yerde karşılaşarak şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Günün ilk saatlerinde Karmatîler yenilmiş durumda idi; ancak Zikreveyh bunların arka taraflarında pusular kurmuştu, yerleştirdiği adamlardan halifenin askerlerinin haberleri yoktu. Karmatîlerin arka taraftan birden üzerlerine saldırıp kendilerini kılıçtan geçirmeğe başladıklarını görmüş ve en kötü bir şekilde mağlûp olunca Karmatîler onları kolayca kılıçla doğramağa başlamışlardı. Karmatîler halife askerlerinin bütün mallarını ganimet olarak ele geçirmiş ve onlardan sadece bineği güçlü olanlarla yarası ağır olup ölüler arasında düşüp ölü vaziyetinde duranların dışında kurtulan olmamıştı. Bu yaralılar arasında gizlenenler sonra kalkıp gitmişlerdi. Karmatîler bu çarpışmalar sonucunda halifenin askerlerinden üç yüz kadar at ve beş yüz kadar da katır yükü mal ve silâh almışlar ve yine bu çarpışmalarda halifenin askerlerinden kölelerin dışında bin beş yüz kişi öldürülmüştü. Karmatîler hem bu zaferle, hem de ele geçirdikleri ganimetlerle bir hayli güçlenmişlerdi.

Bu mağlûbiyetin haberi Bağdâd'a ulaştığında halife ile halk bir hayli üzülmüş ve bu olay halifeye ve Müslümanlara oldukça ağır gelmişti. Bunun üzerine halife Karmatîlerle savaşmak üzere Muhammed b. İshâk b. Kündâcık'ı görevlendirmiş ve ona Araplardan Şeybânoğullarıyla diğer

başka kimseleri de katarak iki bin asker ile üzerlerine göndermiş ve onlara bol bol yiyecek ve malzeme vermişti. Diğer taraftan bu çarpışmalarda ölenlerin cesetlerinin kokması üzerine Zikreveyh oradan ayrılıp es-Mesniyye nehrine doğru çekilmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın rebiyülâhir (906 Şubat) ayında «Ebû Kâbûs» diye bilinen ve Tâhir b. Muhammed b .Amr b. Leys'in adamlarından olan bir kumandan emân dilemek üzere Bağdâd'a ulaştı.

Ebû Kâbûs'un Bağdâd'a gelip halifeye sığınmasının sebebi şöyle kaydedilir :

Tâhir b. Muhammed b. Amr b. Leys, eğlence ve av ile meşgul olmağa başlayıp Sicistân'a avlanmak ve eğlenmek üzere gitmiş, Fars bölgesinde yönetime Leys b. Ali b. Leys ile Amr b. Leys'in hizmetçilerinden Sebkerî hâkim olmuşlardı. İşte bu iki adam ile Ebû Kâbûs arasında bazı anlaşmazlıklar meydana gelince Ebû Kâbûs onlardan ayrılıp Bağdâd'a geldi, halife de ona hil'atler giydirip ihsanlarda bulundu. Ancak Tâhir b. Muhammed halifeye yazdığı bir mektubunda Ebû Kâbûs'un geriye gönderilmesini istiyor ve onun bir sürü malı zimmetine geçirip kaçtığını ilâve ederek halifeye şöyle diyordu: «Ya onu geri gönder yahut da zimmetine geçirdiği ve alıp götürdüğü malların hesabını sor.» Ancak halife Tâhir b. Muhammed'in bu mektubuna hiç aldırış etmemiş ve cevap da vermemişti.

Bu arada Yemen'de Karmatîlerden birisi ortaya çıkıp San'a şehrine gitmiş, San'a halkının ona karşı gelip aralarında savaş meydana gelmesi üzerine bu Karmatî onlardan çok kimseyi öldürmüş, çok azı kurtulabilmişti. Böylelikle bu Karmatî de Yemen'in bir çok şehrine hâkim vaziyete gelmiş bulunuyordu. Yalnız San'a halkıyla diğer şehirlerin bir araya gelmesi üzerine bu Karmatî ile yeni baştan savaşa girişip onu mağlûp etmişler ve Karmatî de Yemen'in bir ücra köşesine çekilerek orada gizlenmişti. Yemen'de Karmatilerle meydana gelen bu çarpışmaların haberi halifeye ulaşınca o da şevval (temmuz-ağustos) ayında Muzaffer b. Hac'a hil'at giydirip onu Yemen valiliğine göndermiş, Muzaffer de vefat edinceye kadar burada görevini sürdürmüştü.

Bu yıl içinde Rumlar Haleb'e bağlı Kûrûs üzerine yürüyüp akınlar yapmış, halkının Rumlara karşı koymasıyla aralarında şiddetli savaşlar meydana gelmiş, ancak Kûrûs halkı mağlûp olunca Rumlar Müslümanlardan ve Temîmoğullarının ileri gelen reislerinden bir çok kimseyi öldü-

rerek şehre girmişler ve camiini yaktıktan sonra halkın geri kalanlarını esir edip götürmüşlerdi.

Bu yılda Mâverâünnehir hükümdarı İsmâil b. Ahmed es-Sâmânî Türk illeri ile Deylemîlerin ülkesinden bir çok şehirleri fethetmişti.

Bu yılın hacc emîrliği görevini de Muhammed b. Abdülmelik el-Hâşimi yerine getirmişti.

Bu yılın ramazan (haziran-temmuz) ayında hadîs hafızı Nasr b. Ahmed vefat etmiş, ayrıca meşhur şair ve kâtip Ebû'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed en-Naşî el-Enbarî vefat etmişti.

HİCRET'İN İKİ YÜZ DOKSAN DÖRDÜNCÜ (M. 906-907) YILI OLAYLARI

Karmatîlerin Bu Yılki Durumları ve Hacıları Esir Almaları

Zikreveyh bu yılın muharrem (ekim-kasım) ayında el-Mesniyye nehrinden ayrılıp hacıların yolunu kesmek üzere harekete geçti, «es-Selmân» denilen yere gelip burada ikamet ederek beklemeğe koyuldu. İlk hacı kâfilesi 17 Muharrem (28 Ekim 906) günü «Vâkisa» denilen yere ulaştı. Vâkisa halkı Karmatîlerin yakın yerde olduklarını ve kendilerine saldırmak istediklerini haber verince hacılar hemen o anda Vâkisa'dan ayrıldılar.

Karmatîler Vâkisa'ya ulaşıp halkına hacılar hakkında sorular sorarak nereye gittiklerini öğrenmek istemişler, Vâkisa halkı da hacıların buradan geçtiklerini söylemişlerdi. Ancak Zikreveyh Vâkisa halkını itham ederek yemcilerini öldürüp bölgenin bütün yemlerini ateşe verdirdi. Bunun üzerine Vâkisa halkı kalelerine ve evlerine kapandılar. Vâkisa halkını günlerce kuşatan Zikreveyh oradan ayrılıp Zübale tarafına doğru gitti. Yolda giderken de Esedoğullarından bir gruba saldırdı.

Bağdâd'dan Karmatîler üzerine gönderilen askerler de yola koyulup «Uyûnu't-Taff» denilen mevkiye ulaşmışlardı. Burada Zikreveyh'in es-Selmân'dan ayrıldığını haber alan halifenin askerleri beklemeksizin yollarına devam ettiler. Bu arada birinci hac kafilesinin hareketinden sonra Allân b. Keşmurd sür'atle hareket edip Vâkisa'ya ulaştı. Diğer taraftan Zikreveyh Horasân hacı kafilesi ile Mekke'den dönerlerken Şeytan Yokuşunda karşılaşmış ve onlarla savaşa tutuşmuştu. Horasân hacılarının kahramanca dövüştüklerini gören Zikreveyh onlarla çarpışmaları kesmek için: «Aranızda sultanın temsilcisi var mıdır?» diye sormuş, onlar da: «Aramızda hiç kimse yoktur.» diye cevap vermişlerdi. Bunun üzerine Zikreveyh: «Ben sizinle çarpışmayı kastetmemiştim.» demiş, Horasân hacıları da Zikreveyh'in bu sözüne güvenerek yololarına devam etmişlerdi. Ancak onlar yürüdükten sonra Zikreveyh geriden saldırmış ve yakaladığı herkesi öldürüvermişti. Horasân hacılarından çok az bir kısmı kurtula-

bilmişti. Karmatîler bu arada kadınlardan beğendiklerini esir almış, geri kalanlarını da öldürmüşlerdi.

Horasân hacılarından kaçabilenler Allân b. Keşmurd ile karşılaşmış, durumlarını ona anlatmışlar ve şöyle demişlerdi: «Karmatîlerle aranda uzun bir mesafe yoktur. Eğer seni görürlerse kendilerini güçlü zannedip sana saldırabilirler. Onlardan sakınmağa çalış!» O da şöyle demişti: «Sultanımızın askerlerini böyle çarpışmalara sokmak istemem.» Sonra yanındakilerle birlikte geri dönmüştü.

Bu ikinci hacc kafilesinden kurtulabilenler üçüncü kafilenin reisine mektuplar yazıp Karmatîlerle giriştikleri çarpışmalar hakkında bilgi vermiş ve kendilerini korumaları için asıl ana yoldan ayrılıp Vâsıt ve Basra taraflarına yönelmelerini, hatta Feyd ve Medîne'ye geri dönerek halifenin askerleri gelinceye kadar orada beklemelerini tavsiye etmişlerdi; ancak onlar buna kulak asmamışlar ve yerlerinde de beklemeksizin yola devam etmişlerdi. Karmatîler ikinci hacı kafilesini tamamen ele geçirdikten sonra Şeytan Yokuşu'ndan ayrılıp bu çevrede bulunan Vâkisa, Sa'lebiyye, Şeytan Yokuşu ve diğer yerlerde bulunan kuyu ve su birikintilerini toprak, taş ve pisliklerle kapatıp yollarına öyle devam etmişlerdi. Zikreveyh, «el-Hebir» denilen yere gelip üçüncü hac kafilesini beklemeğe koyulmuştu. Hac kafilesi yollarına devam edip gelmiş, Zikreveyh ile burada karşılaşmışlar ve onunla üç gün müddetle çarpışıp durmuşlar, ancak etraflarında içecek su bulamayınca şiddetli susuzluktan ötürü teslim olmuşlardı. Zikreveyh bunları son ferdine kadar kılıçtan geçirmiş ve öldürdüğü hacıları üst üste yığıp ölülerden tepeler yapmıştı. Arkasından bu hac kafilesinden kaçıp kurtulanlara haber verip onlara emân vermiş, bunlar geri dönüp teslim olduklarında onları da öldürmüştü. Bu öldürülenler arasında Mübârek el-Kummî ile oğlu Ebû'l-Aşâir b. Hamdân da vardı.

Karmatîlerin kadınları su vermek ister gibi ölüler arasında dolaşıyor, onlara seslenip su isteyenlere rastladıklarında hemen orada öldürüveriyorlardı. Anlatıldığına göre, bu çarpışmalarda öldürülenlerin sayısı yirmi bine ulaşmıştı. Ölüler arasında gizlenip ölü numarası yaparak sağ olduğu öğrenilemeyen kimselerin dışında bu kafileden kurtulan olmamıştı. Ayrıca küçük bir grup da Karmatîlerin çarpışmalarla ve yağmalarla meşgul oldukları sırada kaçıp kurtulabilmişti. Bu kafile arasında ölenler, kurtulanlar ile esir düşenlerden çok daha fazla idi. Karmatîler bu hacılardan iki milyon dinar ele geçirmişlerdi.

Karmatîlerin ele geçirdikleri malların bir kısmı da Tulunoğullarına aitti. Tulunoğulları Mısır'dan Bağdâd'a gitmeğe karar verdiklerinde bu malların ellerinden alınmasından korkarak altın ve diğer değerli eşyayı

eriterek deve sırtlarındaki mahfelerde saklamışlar, sahip oldukları her türlü ziynet eşyası ve mücevheratı bu yolla Mekke'ye gizlice göndermişlerdi. (1)

Zikreveyh halifenin el-Kâdisiye'de bulunan askerlerinden korktuğu için keşif kuvvetleri çıkarmış, kendisi de halifenin hacda bulunan askerlerini ve diğer adamlarını beklemeğe başlamıştı' Halifenin askerleri de Feyd'de bekliyor, Karmatîlerin hacılara saldırıp saldırmayacaklarını gözlüyorlardı. Bunların yanında da tüccarlardan ve zenginlerden bir grup bulunuyordu. Karmatîlerin hacılara karşı giriştikleri saldırıları ve onlara yaptıklarını haber alınca burada eğlenip halifenin yanından asker gelmesini beklemeğe başlamışlardı. Zikreveyh üzerlerine yürümüş, yolda rastladığı bütün kuyuları, su birikintilerini doldurarak Feyd'e ulaşmıştı. Zikreveyh'in gelmesi üzerine Feyd halkı ile hacılar ve orada bekleyenler şehrin iki kalesine kapanıp kendilerini Karmatîlerden korumağa çalışmışlardı. Karmatîler bunları muhasara altına almışlar ve reisleri Zikreveyh Seyd halkına haber gönderip ya hacıları şehirden kovmalarını veyahut teslim etmelerini istemiş ve onlara emân verdiğini bildirmişti, ancak onun bu isteğine aslâ icabet etmemişlerdi. Zikreveyh onları öldürmek ve şehirlerini yağmalamakla tehdit ettiği hâlde onlar daha da karşı koymağa ve direnmeğe azmetmişlerdi. Günlerce burada ikamet eden Zikreveyh oradan «es-Sâc«(2) denilen yere, buradan da Ca'fer Ebû Mûsâ' ya gitmişti.

Mel'ûn Zikreveyh'in Öldürülmesi

Zikreveyh'in hacılara karşı son derece zalimce davrandığını haber alan halife bir hayli üzülmüş ve hacıların başına gelen bu felâket de Müslümanlara çok ağır gelmişti. Bunun üzerine el-Muktefî rebîyülevvel (aralık) ayında Vasîf b. Savartekin ile birlikte ileri gelen komutanların emrine kalabalık bir ordu verip Karmatîler üzerine gönderdi. Vasîf b. Savartekin komutasında giden bu askerler «Ciffân» denilen yoldan gitmiş ve Zikreveyh yanındaki Karmatîlerle birlikte bunlarla karşılaşmıştı. 8 Rebîyülevvel (27 Aralık) günü şiddetli bir savaşa tutuşan iki taraf o gün akşama kadar durmadan çarpışmışlar, nihayet gece karanlığının bastırması üzerine her iki taraf da geriye çekilmişlerdi. Ancak her iki kuvvet sabaha kadar etraflarında nöbetçiler bulundurmuş, sabaha çıktıklarında

(1) Arapça ibarelerde de bir eksiklik hissedildiğinden buradan sonraki cümleyi eserin neşrini yapanlar da anlayamadıklarını ifade etmektedirler. bk. c. VII, 5, 540, (Çeviren).

(2) Taberî'de «on-Nibâh» olarak geçiyor.

tekrar şiddetli bir çarpışmaya girişmiş ve bir hayli savaşmışlardı. Bu çarpışmalar sırasında Karmatilerden büyük bir kitle öldürülmüştü.

Çarpışmalar devam ederken Allah'ın düşmanı Zikreveyh kaçmağa başlamış, halifenin askerleri yetişip birisi kafasına indirdiği bir kılıç darbesiyle onu yaralamış ve kılıç beynine kadar inmişti. Zikreveyh yaralı olarak esir alınmış, ayrıca yardımcısı ve vekili ile yakın adamları ve akrabalarından bir grup, oğlu, kâtibi, hanımı ve diğer askerleri de ele geçmişti. Halifenin askerleri Zikreveyh'in karargâhında bulunan her şeye el koymuşlardı.

Zikreveyh bu yaradan sonra beş gün kadar yaşamış, nihayet leşi ve diğer esirler Bağdâd'a götürülmüştü. Zikreveyh'in adamlarından bir grup Şâm taraflarına doğru çekilmiş, orada Hüseyn b. Hamdân bunlara hücum edip hepsini öldürmüştü. Ayrıca Karmatîlerin kadınlarından ve çocuklarından bir sürü kimse de ele geçmişti. Zikreveyh'in başı kesilip ertesi sene hacılar hacca gelmekten çekinmesinler diye Horasân'a ulaştırılmıştı. Bu arada bedevî Araplar da Zikreveyh'in iki adamını yakalamışlardı. Bu iki adamdan birisinin adı «Haddâd», öbürünün adı ise «el-Müntakim» idi. el-Müntakim aynı zamanda Zikreveyh'in kayınbiraderi idi. Bu iki adam bedevî Araplara gidip onları isyan etmeğe davet etmişler, ancak bedevîler bunları yakalayarak her ikisini Bağdâd'a göndermişlerdi. Böylece halife bütün Irak bölgesinde Karmatileri takip etmiş, onların bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı hapse atılmış, bir kısmı da hapiste ölüp gitmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içinde İbn Kayığlığ Tarsus'tan hareket ederek Bizans'a doğru gazâya çıkmış ve Rumlardan dört bin kadar esir ve bir sürü davar ile eşya ele geçirmişti. Bu gazâ sırasında Rumların valilerinden ve Strategoslardan birisi emân isteyip Müslüman olmuştu.

İbn Kayığlığ gazâya devam ederek Şekend'e ulaşmış ve Allah ona burayı fethetmeyi müyesser kılmış, oradan da «el-Leys» denilen yere kadar ulaşmıştı. Burada elli bin baş hayvanı ganimet olarak ele geçirmiş, Rumlardan bir çok kimseyi öldürdükten sonra sağ salim geri dönmüştü.

Bizans'ın süğûr bölgesinde görevli bulunan askerî valilerinden Andronikos Bizans imparatorunun kendisini öldürmek üzere adamlar gönderdiğini öğrenmesi üzerine el-Muktefî'ye haber gönderip ondan emân dilemişti. el-Muktefî onun bu isteğine olumlu cevap verince Andronikos kalesinde esir tuttuğu iki yüz kadar Müslüman esir ile birlikte yola koyuldu. Bu Müslümanlara silâh dağıtan Andronikos, kendisini geceleyin

yakalamak üzere Bizans İmparatoru tarafından gönderilen adamı yanındakilerle birlikte karşılayıp onunla savaşmış ve onlardan çok kimseyi öldürerek karargâhlarında bulunan malları ele geçirmişlerdi. Bunun üzerine Rumlar bir araya gelip Andronikos'a karşı savaşmak üzere hazırlıklara girişince Müslümanlar bunu haber alarak Andronikos'u ve yanında bulunan Müslüman esirleri kurtarmak üzere harekete geçip Konya'ya kadar ulaştılar. Müslümanların buraya ulaştıklarını haber alan Rumlar derhal geriye dönmüş, bu giden Müslümanlardan bir grup da hâlen kalesinde bulunan Andronikos'un yanına vararak onu, aile ferdlerini ve mallarını alıp hep birlikte Bağdâd'a götürmüşler, Müslümanlar da Konya şehrini tahrip etmişlerdi. Bunun üzerine Bizans İmparatoru halife el-Muktefî'ye mektup yazıp karşılıklı esir mubadelesi yapmayı teklif etmişti.

Bu yılda Muâviye taraftarlarından olduğu iddia edilen bir adam Şâm'da ortaya çıkmış hemen yakalanıp Bağdâd'a götürülmüştü. Anlatıldığına göre vesveseli bir adam imiş.

Bu yıl içinde Hüseyn b. Hamdân ile Kelb, Tay, Yemen ve Esed kabileleriyle diğerleri arasında bir çatışma meydana gelmişti.

Yine bu yılda el-Muktefî tarafından hacc mevsimindeki asayişi temin etmek üzere Hicâz'a gönderilen Vasîf b. Savartekin, Feyd şehrinde bulunduğu bir sırada Tay kabilesine mensup kimseler tarafından muhasara altına alındı. Vasîf bunlara karşı çıkıp çarpışmış ve onları mağlûp ettikten sonra yanında bulunanlarla birlikte Hicâz'a doğru yola koyulmuştu.

Bu yılın hacc emîrliği görevini el-Fazl b. Abdullah el-Hâşimî yerine getirmişti.

Bu yılda «Cezre» diye lakabı olan Sâlih b. Muhammed el-Bağdâdî vefat etmişti. Ayrıca Şâfiî fukahâsından olan Ebû Ubeydullah Muhammed b. Nasr el-Mervezî de bu yılda Semerkant'ta vefat etmişti. el-Mervezî'nin bir hayli eseri vardır.

Bu yılda «İbn Râheveyh» diye bilinen Muhammed b. İshâk b. İbrâhim Mekke yolunda hacılara saldırı düzenleyen Karmatîler tarafından öldürülmüştü.

YEDİNCİ CİLDİN SONU

